تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ



ERKAM YAYINLARI
CİLT 12

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

12. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 341

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Abdullah SERT
Mustafa ERİŞ
Dr. Ali NAMLI

Tercüme Kontrol:
Dr. Hüseyin KAYAPINAR

Tercüme (12. Cilt):
Abdullah KAHRAMAN
Doç. Dr. Süleyman DERİN
Cafer DURMUŞ

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-338-8

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013











Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

سُورَةُ مَرْيَمَ

19-MERYEM SÛRESİ

Meryem sûresi, 98 âyet olup Mekke'de nâzil olmuştur. Bazı tefsirlere göre 58. âyet, bazılarına göre de 71. âyet Medine'de nâzil olmuştur. Bu sûre, diğer bahisler yanında, özellikle Hz. Meryem'den ve onun Hz. İsa'yı dünyaya getirmesinden bahsetmesi sebebiyle «Meryem sûresi» adını almıştır.

HZ. ZEKERİYYA'NIN DUÂSI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّج۪يمِ

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ۚ ﴿٢﴾ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ
نِدَٓاءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّ۪ي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا
وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَٓائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَاِنّ۪ي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَٓاء۪ي
وَكَانَتِ امْرَاَت۪ي عَاقِرًا فَهَبْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۙ ﴿٥﴾ يَرِثُن۪ي وَيَرِثُ
مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ ۗ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla

1. Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd.

2. *(Bu)* Rabbi'nin, Zekeriyya kuluna rahmetinin anılmasıdır.

3. Hani o, gizli bir sesle Rabbine niyaz etmişti:

4. Demişti ki: "Rabb'im! Benden *(vücudumdan)*, kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim, sana *(ettiğim)* duâ sayesinde hiç bedbaht olmadım.

5. Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısır. Tarafından bana bir veli *(oğul)* ver.

6. Ki o bana vâris olsun; Yakuboğulları'na da vâris olsun. Rabbim, onu rızana lâyık kıl!



"Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd", bu surenin adıdır. Yani bu sûre Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd isimli sûredir. Bu harfler henüz zikredilmeden "bu" diye işaret edilmesi doğrudur. Çünkü bu harfler zikredilmek üzere olması îtibariyle hazırda bulunan ve görülen şey hükmünde sayılmıştır. Nitekim (bir kimsenin satın almak üzere olduğu bir şey hakkında) "Bu, falancanın satın aldığıdır." denir. Nitekim *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir.

Şeyh *Tefsîri*'nde bu harflerle ilgili olarak şöyle der: Bunlar Allah Teâlâ'nın ettiği bir yemindir. Ya da Allâh'ın esmâ-i hüsnâsından bir isimdir. Nitekim bâzı dûalarda: ***"Yâ Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd"***, ***"Yâ Hâ Mim Ayn Sin Kâf"*** demeleri buna delâlet eder. Ya da bunların her biri, Allâh'ın yüce sıfatlarından birine işâret eden harflerden oluşmuştur. Buna göre **"Kâf"**, Kerîm ve Kebîr; **"Hâ"**, Hâdî; **"Yâ",** Rahîm; **"Ayn",** Alîm ve Azîm; **"Sâd"** ise Sâdık sıfatına işaret etmektedir. Ya da bu ifâdenin mânâsı şöyledir: "Allah Teâlâ yarattıklarına yeten, kullarını hidayete erdirendir. O'nun kudret eli, kulların elinin üstündedir. Yarattıklarını çok iyi bilen ve vaadinde doğru olandır."

Kâşifî şöyle demiştir: "*Mevâhib-i sûfî-âbâd*'da **Şeyh Rukneddîn Alâüddevle**

Simnânî (k.s.)’a gelen ilâhî mevhibelerden birisi şöyle zikredilir:

Hz. Peygamber’in üç sûreti vardır:

1. Beşerî sûretidir. Âyet-i kerîmede bu hususta ***“Ben de sizin gibi bir beşerim.”*** (el-Kehf, 18/110) buyrulmuştur.

2. Melekî sûretidir. Bir hadiste “*Ben sizden herhangi biriniz gibi değilim. Rabbimin katında gecelerim. O, beni yedirir ve içirir*.”[1] buyrulmuştur.

3. Hakîkî sûretidir. Nitekim bir hadîste şöyle buyurmuştur: “*Benim Allah ile bir vaktim vardır ki o vakit ne mukarreb bir melek ne de mürsel bir nebî beni kuşatamaz.*”[2] Bundan daha aşikâr olarak Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Beni gören gerçekte Hakk’ı görmüştür.”* [3]

Ayrıca Efendimiz, Hak Teâlâ hazretleriyle her bir sûrette farklı bir ibare ve söz ile kelam eder. Beşeriyet sûretinde ***“De ki: O Allah birdir.”*** gibi mürekkeb kelimelerle, melekiyyet sûretinde *“Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd”* ve benzerleri gibi hurûf-i mukattaa ile, hakkıyyet sûretinde ise ancak Efendimiz’in bildiği mübhem bir kelam ile konuşur. Nitekim bir âyette: ***“Kuluna vahyettiğini vahyetti.”*** (en-Necm, 53/10) buyrulmuştur.

Zevk-i beyan harfin varlığına asla sığmaz
Zira harf ve nokta ile olan hikâye başkadır

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de Bakara sûresinde şöyle denilir: “***Elif Lâm Mîm***” ve diğer hurûf-i mukataanın, başkalarının farkına varamayacağı, sevenlerin kendi aralarında birer şifre ve gizli anlaşma vâsıtaları olmaları mümkündür. Allah Teâlâ, murâdını bu harfler vâsıtasıyla hiçbir mukarreb meleğin ve gönderilmiş peygamberin farkına varamayacağı bir vakitte Peygamberi’ne ifade etmiştir. Allah, bu harfler vâsıtasıyla Peygamberi’yle Cebrâil’in diliyle, ama ne onun ne de başkasının vâkıf olamadığı hakîkat ve sırlarla konuşmak için böyle yapmıştır. Nitekim şu rivayet de buna delâlet etmektedir: “Cebrâil (a.s.) *“Kâf”* deyince Nebî (a.s.): “*Bildim*” dedi. Cebrâil (a.s.) *“Hâ”* deyince Nebî (a.s.): “*Bildim*” dedi. Cebrâil (a.s.) *“Yâ”* deyince Nebî (a.s.): “*Bildim*” dedi. Cebrâil (a.s.) *“Ayn”* deyince Nebî (a.s.): “*Bildim*” dedi. Cebrâil (a.s.) *“Sâd”* deyince Nebî (a.s.): “*Bildim*” dedi. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.): “Benim bilmediğimi sen nasıl bildin?” diye sordu.

Es’iletü’l-hikem’de şöyle der: “Kur’an ilimleri üç kısımdır:

1. Allâh’ın yarattıklarından hiçbir kimseye öğretmediği, hiçbir kimseyi vâkıf kılmadığı ilim. Kitabı’nın sırlarına, zâtının künhüne, isim ve sıfatlarının hakîkatlerine ve kendisinden başkasının bilmediği gayb bilgilerinin tafsîlâtına âid olan bilgiler gibi yalnızca kendisinin bilmesini tercih ettiği ilimdir. Bu hususta herhangi bir şekilde hiçbir kimsenin söz söylemesinin câiz olmadığı icmâ yoluyla sâbittir.

2. Allâh’ın sadece Peygamberini vâkıf kıldığı, O’na öğrettiği Kitabı’nın sırlarına âit olan ilim. Bu hususta da Hz. Peygamber (a.s.) veya izin verilen kimseden başkasının söz söylemesi câiz değildir. Sûrelerin başlarındaki hurûf-i mukattaa bu kısma girer. Bir

başka görüşe göre ise bu harfler birinci kısma girer.

3. Allâh'ın Kitabı'na yerleştirdiği açık ve gizli mânâlar olup Peygamberi'ne öğrettiği ve O'nun da öğretmesini emrettiği ilimdir."



ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾

2. ***(Bu,)*** **Rabbi'nin, Zekeriyya kuluna rahmetinin anılmasıdır.**

Yani bu okunan "*Rabbinin, Zekeriyyâ kuluna rahmetinin anılmasıdır*." "Zekeriyya" kelimesi, hem uzatarak hem de uzatmadan okunabilir. O, Âzer oğlu Zekeriyya'dır.

Kâşifî şöyle der: "Dâvud oğlu Süleymân (a.s.) oğlu Rac'îm'in oğullarından olan Zekeriyya (a.s.) yüce bir peygamberdi. Beytü'l-makdis ulemâsının ulusu ve kurban işleri sorumlusu idi.

Fahreddîn Râzî, Zekeriyyâ (a.s.)'ın Hz. Mûsâ'nın kardeşi Hz. Harun'un oğlu olduğunu söylemiştir. Onlar da Yakub b. İshak b. Lavi'nin oğullarındandır.



إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ﴿٣﴾

3. Hani o, gizli bir sesle Rabbine niyaz etmişti:

"*Hani o, gizli bir sesle Rabbine niyaz etmişti:*" Bu âyet, yukarıdaki âyette geçen *"Rabbi'nin rahmeti"* ifâdesinin zarfıdır. Yâni, Zekeriyya (a.s.) kurban sunduktan sonra Rabb'ine Beytü'l-makdis mihrabında nidâ eyledi, gizlice yalvardı.

Zekeriyya (a.s.) duâsında güzel edebe riâyet etmiştir. Çünkü gizli duâ, Allah Teâlâ'ya göre açık bir şey gibi olmakla birlikte ihlâsa daha yakın, riyâdan daha uzaktır ve korktuğu yakınlarının şerrinden kurtulmak için daha uygundur. Çünkü o, gizli duâ edince onlar bunun farkına varmadılar. Yine Allâh'a gizlice seslenince insanların kendisini, çocuk istemesinden dolayı ayıplamalarından da kurtulmuş oldu. Çünkü o, yaşlılık durumunda bir takım şeyleri yapmanın kendisine yakışmadığının farkındaydı. **Kâşifî**'nin tercih ettiği görüşe göre Zekeriyya (a.s.) o zaman doksan dokuz yaşındaydı.

Eğer "Nidânın (seslenmenin) açıktan yapılması şarttır, nasıl olur da gizli yapılır?" dersen, cevap olarak derim ki: O, namazda iken duâ etti ve bundan dolayı duâsını gizli yaptı.

Fakir **(Bursevî)** ise şöyle der: Nidâ, her ne kadar ses anlamındaysa da ses bazen zayıf olur. Nitekim "hems (gizli ses)" denilir. Nidâ da böyledir. Fakihlerden sahih bir şekilde rivayet edildiğine göre gizli seslerden bir kısmı açığın en düşük derecelerinden sayılır. Bu konunun geniş açıklaması **Fenârî**'nin *Fâtiha Tefsiri*'nde yer almaktadır.

Bu hususu mütâlaa ederken bana şöyle bir mânâ zâhir oldu: Havâssa göre gizli nidâ, gizli zikir gibidir. Bu ise insanlar bir tarafa, hafaza (koruyucu) meleklerine bile gizli

kalan bir şeydir ki burada ses alçaltılmaz. Âyette "nidâ" kelimesinin getirilişinin sebebi, yönelinen husustaki yönelişin şiddetine işâret etmektir. Nitekim peygamberlerin ve o peygamberlerden güzel örnekler alan büyük velilerin durumu böyledir.



قَالَ رَبِّ اِنّى وَهَنَ الْعَظْمُ مِنّى وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْباً وَلَمْ اَكُنْ
بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيّاً ﴿٤﴾

4. Demişti ki: "Rabb'im! Benden *(vücudumdan)*, kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Ve ben, Rabbim, sana *(ettiğim)* duâ sayesinde hiç bedbaht olmadım.

"Demişti ki: "Ey Rabbim! Benden (vücudumdan), kemiklerim zayıfladı." Burada zayıflık kemiğe isnâd edilmiştir. Çünkü kemik, beden evinin direğidir, hastalıklardan az etkilenmesi ve güçlü oluşuna rağmen ona zayıflık isabet ederse vücudun diğer parçalarına, öncelikle isabet eder demektir. **Beğavî**'de belirtildiğine göre **Katâde**, burada Zekeriyya (a.s.)'ın azı dişlerinin dökülmesinden şikâyet ettiğini söylemektedir. Âyette kemiğin tekil olarak getirilmesinin sebebi, zayıflığın bütün kemiklere isabet ettiğini göstermek içindir. Eğer kemik, çoğul olarak getirilseydi kemiklerin bir kısmı zayıflama ifâdesinin dışında kalırdı.

"Saçım başım ağardı." Saçtaki beyazlık; beyazlığı, parlayıcılığı ve saçta yayılması yönünden ateşin alevine benzetilmiştir. Bu bir mübâlağa ifadesi olup beyazlığın hiç siyahlık kalmayacak şekilde başı tamamen kapladığını bildirmek içindir.

Şeyh Sa'dî bu hususta şunları söyler:

Gençliğin üzerine ihtiyarlık gelince
Gecen gündüz oldu, gözü uykudan kopar
Ben o gün kendimden ümit kestim
Siyahlar içinde iken beyaza düştüm
Çünkü ömrün devranı kırkı aştı
El ayak vurma artık su baştan geçti
Yazık ki kıymetli ömür geçti
Bu birkaç nefes de geçmek ister

"Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) duâ sayesinde hiç bedbaht olmadım." Yani bu uzun ömrümün hiçbir vaktinde sana olan duâm boşa çıkmamıştır. Aksine sana ne zaman duâ ettimse duâmı kabul ettin. Bu ifade, durumunun zayıflığı ve yaşının büyüklüğünden dolayı, şefkati elde etmek ve merhameti gerektirecek bir girişin ardından Zekeriya (a.s.)'ın geçmişte yaptığı her duânın kabul edilişini bir vesile saydığını göstermektedir. Allah Teâlâ, uzun süre kulunun duâsını kabul etmişse, onun duâsını yine, özellikle de darda kaldığı ve şiddetli ihtiyaç içerisinde olduğu bir zamanda boşa çıkarmaz.

Rivayet edildiğine göre muhtaç bir kimse bir adama şöyle dedi: “Ben şu zamanda iyilik yaptığın kişiyim.” Adam da ona: “Bizi bize vesile yapana selam olsun” dedi ve onun ihtiyacını giderdi, isteğini yerine getirdi. Bunun izahı şöyledir: Kabûl ettikten sonra reddetmek, önceki iyiliği boşa çıkarır. İhsanda bulunan kimse ise böyle bir şeyi istemez. Sanki iyilik yapan kimse şöyle demiştir: “Sen, kalbim ve bedenim güçlü, senin lütfuna alışmamış iken beni geri çevirmedin. Eğer şimdi beni kabule alıştırdıktan sonra ve son derece zayıf olduğum şu halde geri çevirirsen, kalbimin ızdırabı kat kat artar ve onu mahvedersin.” Kişi ihtiyacını elde edince, “سَعِدَ بِحَاجَتِهِ (istediğini elde etti)”, elde edemediği zaman ise: “شَقِىَ بِهَا (onu elde edemedi)” denilir. **İmam (Râzî)**’nin tefsîrinde böyle geçmektedir.



وَاِنّى خِفْتُ الْمَوَالِىَ مِنْ وَرَآءى وَكَانَتِ امْرَاَتى عَاقِرًا فَهَبْ لى مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾

5. Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir veli *(oğul)* ver.

Sonra Zekeriyya (a.s.) istediği şeyin dinde kendisinden faydalanılan evlâd olduğunu açıklayarak şöyle dedi:

“Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek yakınlarımdan endişe ediyorum.” Yani ben öldükten sonra, benim yerime geçecek birisi lazım. Çünkü ben akrabalarımın haksızlık yapmasından korkuyorum, demektir. Gücün zayıflaması ve yaşın büyümesi, ölümünden sonra onun işini üzerine alacak kimselerden korkmasının dayanaklarını oluşturmaktadır. Zekeriyya (a.s.)’ın yakınları amcasının oğullarıdır. Onlar İsrâiloğulları’nın en şerlileri idiler. Hz. Zekeriyya, onların ümmetine iyi halifelik yapmayacaklarından ve insanların dinlerini değiştireceklerinden korkmuştu.

el-Kâmûs’ta der ki: “el-Mevlâ” mâlik, köle, âzâd eden, âzâd edilen, sâhip, amca oğlu gibi yakınlar, komşu, müttefik, oğul, amca, misafir, ortak, kız kardeşin oğlu, velî, terbiyeci, yardımcı, nimet veren, nimet verilen, seven, tâbi olan ve evlilikten doğan hısımlık gibi anlamlara gelir.”

“Karım da kısır” Karısı, Fîl’in oğlu Fâkûz’un kızı Îşâ idi. O, Fâkûz’un kızı Hanne’nin kız kardeşidir. **Taberî**’nin belirttiğine göre Hanne Hz. Meryem’in annesi idi. **Kuteybî**’ye göre Hz. Zekeriyya’nın hanımı, İmran’ın kızı Îşâ idi. Bu görüşe göre Hz. Yahya, Hz. İsa’nın gerçekten teyzesinin oğludur. Diğer görüşe göre ise, annesinin teyzesinin oğlu olur. İsrâ hadîsinde Hz. Peygamber (a.s.): *“Ben iki teyze oğlu olan İsa ve Yahya ile görüştüm.”*[4] buyurmuştur. Bu birinci görüşün delilidir. **İmam Süheylî** de *et-Ta‘rif ve’l-i’lâm*’da bunun böyle olduğunu söylemiştir.

Âyette geçen “عَاقِرٌ (kısır)” kelimesinden maksad, gençliğinden îtibaren doğurmamış

demektir. Çünkü erkek ve kadınlardan çocuğu olmayan kimselere *“âkır* (kısır)*”* denir. Hz. Zekeriyya’nın hanımı o zaman, **Kâşifî**’nin tercih ettiği görüşe göre doksan sekiz yaşındaydı.

“*Tarafından bana bir veli (oğul) ver.*” Yâni, normal sebepler vasıtasıyla değil, yaratma yoluyla kudretinden ve geniş lütfundan bana bir oğul ver. Çünkü ben ve hanımım bu halimizle çocuk dünyaya getirmeye elverişli değiliz. Âyette geçen *“velî”*, “Benden sonra din işini takip edecek ve yüklenecek soyumdan bir erkek çocuk” demektir.



يَرِثُنِى وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ ۗ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾

6. Ki o bana vâris olsun; Yakuboğulları’na da vâris olsun. Rabbim onu rızana lâyık kıl!”

Devamla Hz. Zekeriyya, şöyle demiştir:

“Ki o bana vâris olsun; Yakuboğulları’na da vâris olsun.” Yani onu bana ilim, din ve peygamberlik bakımından mirasçı yap. Çünkü peygamberler mal mîras bırakmazlar. Nitekim Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Biz, Peygamberler topluluğu miras bırakmayız, bıraktığımız sadakadır.”*[5]

Eğer: “Burada “*velî*”, vârislikle nitelendirilmiş ama bu hususta ona icâbet edilmemiştir. Çünkü, meşhur olduğu üzere Yahya (a.s.), Zekeriyya (a.s.)’dan önce vefat etmiştir. Dolayısıyla önce ölenin sonra ölene mirasçı olması nasıl olur?” dersen, cevap olarak derim ki: Her ne kadar peygamberler duâları kabul olunan kimseler iseler de, üstün hikmetlere dayanan ilâhî irâde gereği bütün duâları kabul olunur, demek değildir. Nitekim İbrahim (a.s.)’ın babası için yaptığı duâ ve Peygamberimiz (a.s.)’ın *“Allah’tan kimine kiminin hıncını tattırmamasını istedim, fakat bu bana verilmedi.”*[6] şeklindeki duâsı bunu gösterir. Burada da Zekeriyya (a.s.)’a Hz. Yahya’yı beğenilen bir peygamber olarak vermesi, ama onu mirasçı yapmaması yüce Allâh’ın hükümlerindendir. Demek ki, Hz. Zekeriyya’nın birincide duâsını kabul etmiş, ikincide ise etmemiştir.

Onun Yakuboğulları’na mirasçı olması, İbrahim oğlu İshâk (a.s.)’ın oğullarının melikliğine mirasçı olmasıdır. Kişinin “âli”, akrabalık, arkadaşlık veya din birliği sebebiyle işlerini kendisine havâle ettiği özel kimselerdir. **Kelbî** ve **Mukâtil** burada Yakupoğulları’ndan maksadın, Süleyman (a.s.)’ın neslinden gelen Meryem’in babası Mâsân’ın oğlu, İmrân’ın erkek kardeşi ve Yakub (a.s.) olduğunu söylemişlerdir. Yakub (a.s.)’ın oğulları Zekeriyya (a.s.)’ın oğlu Yahya’nın dayıları idi. **Kelbî**’nin dediğine göre, Mâsân’ın oğulları İsrailoğulları’nın reisleri ve kralları idi. Zekeriyya (a.s.) ise o zaman hahamların reisi idi. O, oğlunun kendisinin hahamlığına, Mâsânoğulları’nın da krallığına vâris olmasını istedi.

“Rabbim, onu rızana lâyık kıl!” Yani, söz ve davranış bakımından senin hoşnud

olduğun birisi yap. Burada *“Rab”* kelimesinin iki mef‘ûlün arasında zikredilmesi, Allâh’a yalvarışta mübâlağada bulunarak duânın kabul olma zincirini harekete geçirmek içindir. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: “Kul duâsının kabul olmasını istiyorsa Allâh’a O’nun uygun isim ve sıfatlarıyla duâ etsin.”

Bil ki, Allah Teâlâ kulun yapabildiği duâyı ya Hz. Zekeriyya’nın duâsında olduğu gibi kısmen ya da tamamen kabul eder.

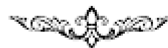
Evvela Cenâb-ı Hak sana duâya meyl verir.
Sonunda ise duâlarına karşılık verir
Bizim lütuf kemendimiz senin korku ve aşkındır
Her vakit “Yâ Rab” nidâna “lebbeyk”ler vardır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kendisine duâ kapısı açılan kimseye rahmet kapıları açılmıştır.”*[7] Çünkü duâda zillet ve muhtaçlığın açığa vurulması söz konusudur. Allâh’a bu açığa vurmadan daha sevimli bir şey yoktur. Bundan dolayı **Bâyezid Bistâmî** (k.s.) şöyle demiştir: “Otuz yıl ibadetin zorluğuna katlandım. Sonra birisinin bana şöyle dediğini gördüm: “Ey Bâyezid, Allâh’ın hazineleri ibâdetle dolu, sen eğer O’na ulaşmak istiyorsan zelillik ve muhtaçlık göstermelisin.” Bunun içindir ki, Bâyezid hakikat âlemine girdiğinde şöyle demişti:

Ey Padişah! Sana hazinende olmayan dört şey getirdim:
Yokluk ve ihtiyaç, âcizlik ve niyaz

Ma‘rifet ehlinden birisinin şöyle dediği nakledilir: “Duâ ne güzel silah, vefâ ne güzel binek ve ağlama ne güzel şefaatçidir.” Nitekim *Hâlisatü’l-hakâik* adlı kitapta böyle geçmektedir.

Duâ ya din veya dünya için olur. Birincisi, kâmillerin amacıdır. Görmez misin ki Hz. Zekeriyya Allah’tan, zürriyetinden mal mirasından daha hayırlı olan ilme mirasçı olacak birisini getirmesini istedi. Çünkü dünyanın nizamı, ilim, amel, salah, takva, adâlet ve insafa bağlıdır. Burada kâmil bir kimsenin kemâlâtını gösterecek bir aynası olması gerektiğine işaret vardır. Görmez misin ki Allah Teâlâ, âlemleri yaratıp oralara güzel isimlerini yaydı. İnsân-ı kâmili her asırda nurlarının tecellîgâhı ve sırlarının açıklayıcısı yaptı. Allah Teâlâ’ya ulaşmak isteyen insân-ı kâmile ulaşsın. Sana gereken, kıyamet gününe kadar zikrinin seni yaşatması için din için duâ etmenin hayrını dilemektir. Kurtuluş, yardım ve maksada ulaşmak kulların Rabb’i olan Allah’tandır.



---

[1]. *Buhâri*, Savm, 20, 48, 49; *Müslim*, Sıyam, 57,58; *Müsned*, III, 8, VI, 126
[2]. *Sehâvî*, s. 358; *Aclûnî*, II, 226
[3]. *Buhâri*, Ta‘bîr, 10; *Müslim*, Rüya 10-13; *Dârimî*, Rüya, 4
[4]. *Müslim*, İman, 264

[5]. *Buhâri*, Humus, 1; Meğazi, 14, 38; İtisam, 5; *Müslim*, Cihad, 49-52, 54, 56; *Ebû Dâvud*, İmare, 19; *Tirmîzî*, Siyer, 44; *Nesâî*, Fey, 9, 16; *Muvatta*, Kelam, 27; *Müsned*, I, 4, 6, 9, 10, 25, 47

[6]. *Tirmîzî*, Fiten, 14; *İbn Mâce*, Fiten, 9; *Müsned*, IV, 123; V, 248; VI, 396

[7]. *Tirmîzî*, Deavat, 101

HZ. YAHYA’NIN DOĞUMU

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا
﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ
مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ
مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا
تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴿١٠﴾

7. *(Allah buyurdu)*: “Ey Zekeriyya, biz sana bir oğul müjdeleriz, adı Yahyâ’dır. Daha önce ona hiç kimseyi adaş yapmadık.”

8. *(Zekeriyya)* dedi ki: “Rabb’im! benim nasıl oğlum olur?! Karım kısır. Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım.”

9. Dedi ki: “Öyledir”; Rabb’in “O bana kolaydır, daha önce sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım” buyurdu.

10. Zekeriyya: “Rabb’im! *(Çocuğum olacağına dair)* bana bir alâmet ver.” dedi. Allah: “Senin alâmetin sapa sağlam olduğun halde tam üç gece *(ve gündüz)* insanlarla konuşmamandır.” buyurdu.



Allah meleğin lisânı üzere: *“Ey Zekeriyya”* buyurdu. Nitekim Âl-i İmran sûresinde meleklerin ağzından şöyle buyurmuştu: ***“Zekeriyya, mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona: “Allah sana, Yahya’yı müjdeler.”*** (Âl-i İmran, 3/39).

“Biz sana bir oğul müjdeleriz.” “Bişâret”, haber verilen kimsede sevinç meydana getirecek şeyi ona haber vermektir. Onun *“Adı Yahya dır. Daha evvel ona hiç kimseyi adaş yapmadık.”* Yani isminde ona ortak olan hiç kimse yoktur. Daha evvel “Yahya” adı kimseye verilmemiştir. Bir çocuğa daha evvel hiç duyulmamış (garip) bir ismi, isim olarak vermek; isimlendirilen o çocuğu yüceltmeyi (övmeyi) ifade eder. Bundan dolayı Araplar ismin en fazla övücü, en fazla dikkat çekici ve ayıplanacak bir durumdan en fazla uzak olmasına önem verirlerdi.

Zâdü’l-mesîr’de şöyle der: “Yahya (a.s.)’ın fazîleti, kendisinden daha evvel bu ismin bir başkasına verilmemiş olmasından dolayı değildir. Çünkü kendisinden önce ismi başkasına verilmemiş birçok insan vardır. Dolayısıyla bu bir fazilet belirtisi olamaz. Fazilet, Hak Sübhânehû ve Teâlâ’nın Yahya (a.s.)’ı kendisine dost edinmesi, ismini bizzat kendisi vermesi ve bu işi anne babasına havâle etmemesidir.” Nitekim bizzat Allah Teâlâ’nın mü’minlerin annesi **Zeyneb** (r.anhâ)’yı **Habîbi** (a.s.) ile evlendirmesi de bunun gibidir. Allah Teâlâ: ***“Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu, sana nikahladık...”*** (el-Ahzab, 33/37) buyurur. Bu sebeple Hz. Zeynep, Peygamber (a.s.)’ın

diğer hanımlarına karşı bununla övünürdü.

İmam Sa‘lebî şöyle rivayet eder: “Cenâb-ı Hak âyet-i kerimede “ قَبْلُ (*daha önce*)” lâfzını kullanmıştır. Çünkü ondan sonra bir kimse zuhûr edecektir ki O’nun ismini de Cenâb-ı Hak verecektir. O’nun (Hz. Peygamber’in) yüce ismi, ism-i ilâhîden türemiştir.” Nitekim **Hassân** (r.a.) bu hususta şöyle der:

O’nu yüceltmek için O’na kendi isminden isim vermiştir
O, arşın sahibi Mahmud’dur, bu ise Muhammed’dir



Ey Hâce! Adının Muhammed olmasından ötürü
İşin sonunda senin ümmetin mahmûd/övülmüş oldu

“Yahya” kelimesi Arapça ise de Arap olmayan bir isim olduğu daha âşikârdır. “ يَعْمُرُ ” ve “ يَعِيشُ ” kelimeleri gibi fiilden isme çevrilmiştir. Yahya (a.s.)’ın bu ismi alması, ya annesinin rahminin kendisiyle (yeniden) dirilmesi sebebiyle (çünkü annesi çocuk doğuracak durumda değildi) veya Allâh’ın dininin onun çağrısıyla dirilmesi sebebiyle ya da kendisine verilen ilim ve hikmetle dirilmesi dolayısıyladır. Burada Allâh’ın nûruyla ve ilmiyle ihyâ etmediği kimsenin ölü olduğuna delil vardır.

Yahya (a.s.)’a bu ismin verilmesinin sebeplerinden birisi de, Zekeriya (a.s.)’ın zikrinin (adının) Yahya (a.s.) vâsıtasıyla ihyâ edilmesi, canlı tutulmasıdır. Nitekim Hz. Âdem (a.s.)’ın adı, Şit (a.s.); Nuh (a.s.)’ın adı da Sâm vasıtasıyla ihyâ edilmiştir. Bu durum diğer peygamberler için de böyledir. Ancak Allah Teâlâ, Yahya (a.s.)’ın doğumundan önce Hz. Zekeriyya hariç hiçbir peygamber için çocuğunda, Allah katından verilmek üzere özel isim ve o peygamberde bulunan sıfatı toplamamıştır. Bu da Allah’tan ona (özel) bir yardım olması içindir. Bu yardım özellikle Zekeriyya (a.s.)’a mahsus kılınmıştır, çünkü o şöyle duâ etmişti: *“Katından bana bir oğul lütfet.”* Bu ifadesinde Hz. Zekeriyya, hitap **kâfı** ile (senden) kinaye yapmak sûretiyle Allah Teâlâ’yı daha önce zikretmiş, oğlunu ise veli kelimesi ile ifade edip daha sonra getirmiştir. Allah da istediği oğlu ona vermek sûretiyle ikramda bulunmuş ve çocuğu da Zekeriyya (a.s.)’ın durumunu gösterecek şekilde isimlendirmiştir. Bu durum ise Hz. Zekeriyya’nın zikrinin canlı kalması, unutulmaması, anılmasıdır. **Şeyh-i Ekber** (k.s.) böyle söylemiştir.

İmam Süheylî *Kitâbü’t-ta‘rîf ve’l-i‘lâm*’da şöyle der: “Yahya (a.s.)’ın adı ilk kitapta “Hay” idi. Hz. İbrahim’in hanımı Sâre’nin ismi ise ‘doğurmayan’ anlamına gelen “Yesâre” idi. Hz. Sâre İshak (a.s.) ile müjdelenince ona “Sâre” denildi. Bu ismi ona Cebrâil (a.s.) verdi. Bunun üzerine Sâre, Hz. İbrahim’e: “Ey İbrahim benim adımdan niçin bir harf eksiltildi?” diye sordu. Hz. İbrahim bu soruyu Cebrâil’e aktardı. O da: “Onun adından alınan bu harf, peygamberlerin en üstünlerinden olan Hz. Zekeriyya’nın oğlunun adına eklendi. Onun adı ‘Hayy’ idi, sonra ‘Yahya’ oldu.” diye cevap verdi. Bu

bilgiyi **Nakkâş** zikretmiştir.



قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِى غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِى عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾

8. ***(Zekeriyya)*** **dedi ki: “Rabb’im, benim nasıl oğlum olur?! Karım kısır. Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım.”**

Bu cümle yeni bir cümle olup gizli bir soruya cevap olarak gelmiştir. Sanki yedinci âyetten sonra, “Zekeriyya ne dedi?” diye bir soru sorulmuş buna şöyle cevap verilmiştir: Zekeriyya *“dedi ki: Rabbim”*

Allah Teala’nın hitabı kendisine melek vasıtasıyla ulaştığı halde Zekeriyya (a.s.) Allâh’a münâcât ve yalvarmayı hâlisâne yapmak için doğrudan *“Rabbim!”* diyerek seslenmiştir. Meleğe seslenmemiştir. Allâh’ın onun seslenmesini duyması, meleğin aracılığına bağlıymış gibi bir şüpheyi def etmek için Hz. Zekeriyya doğrudan Allâh’a seslenmiştir. Allâh’ın insanlardan kaynaklanan bir şeyi duyup bilmesi hiçbir aracıya bağlı olmadığı halde, insanların Allâh’ın murâdını duyması her zaman bir meleğin aracılığına bağlıdır.

“Benim nasıl oğlum olur?!” yani nasıl veya nereden benim oğlum olabilir ki! *“Karım kısır.”* O, ne kendi gençliğinde ne de benim gençlik çağımda hiç doğurmadı. Şimdi ise karım ihtiyardır, nasıl doğurabilir? *“Ben ise”* yaşımın büyüklüğü sebebiyle *“ihtiyarlığın son sınırına vardım.”*

Âyette geçen “ عِتِيًّا ” kelimesi bir odun parçası gibi kurumak demektir. Nitekim Araplar, odun parçası kuruduğunda, “ عَتَا الْعَوْدُ ”, bir kimse yaşlandığında “ عَتَا الشَّيْخُ ” derler. Yine nihâyete eren her şeye de “ قَدْ عَتَا ” derler.

Âyette yaşlı bir erkekten ve kısır bir kadından çocuğun meydana gelmesine şaşılması, çocuğun meydana gelmesinde te’sir edenin Allâh’ın sonsuz kudreti olduğunu ve aslında diğer vâsıtaların yok sayıldığını îtirâf etmek içindir. Buradaki şaşkınlık ve yadırgama Allâh’ın kudreti bakımından değil âdete/alışılagelene göredir.

İmam Râzî şöyle der: “Eğer ‘Hz. Zekeriyya Allah’tan evlâd istediği halde, ‘Benim nasıl oğlum olur?’ diye şaşırdığını gösteren bir ifadeyi niçin kullanmıştır?” denilirse, biz buna cevap olarak şöyle deriz: Hz. Zekeriyya Allâh’ın kendilerini gençleştirip sonra evlâd vermesine veya onları ihtiyar olarak bırakıp ihtiyarlıklarına rağmen evlâd vermesine şaşırmıştır. Nitekim şu âyet buna delildir: ***“Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, vârislerin en hayırlısısın,*** *(her şey sonunda Senindir)****. Biz onun da duasını kabul ettik ve ona Yahya’yı verdik; eşini de kendisi için*** *(çocuk doğurmaya)* ***elverişli kıldık.”*** (el-Enbiya, 21/89-90) yani onun hanımına doğurma gücü verdik.”

el-Es’iletü’l-mukhime’de şöyle der: “Zekeriyya (a.s.) bu çocuğun kimden olacağını,

kısır olan bu hanımından mı, evleneceği başka bir hanımdan mı, yoksa bir câriyeden mi olacağını öğrenmek istedi.”



قَالَ كَذٰلِكَۚ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْـٔاً ﴿٩﴾

9. Dedi ki: “Öyledir”; Rabb’in: “O bana kolaydır, daha önce sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım.” buyurdu.”

Melek müjde olarak *“dedi ki: “Öyledir”* durum senin dediğin gibidir. Sen her ne kadar çocuk sâhibi olmayı kendinden uzak görüyorsan da *“Rabb’in: “O bana kolaydır”* diyor. Yani ben, sana gücünü iâde ederim, hem cimâ yapacak güçte olursun, hem de hanımının rahmini çocuk yapmak için elverişli hâle getiririm. Nitekim **Celâleyn** ve **Kâşifî** âyeti böyle tefsir etmiştir.

el-İrşâd’da şöyle der: “*O bana kolaydır*” ifâdesi, zikredilen vaadi ikrar eden bir cümle olup o vaadin gerçekleştiğini göstermektedir. Yani âdetâ şöyle denilmektedir: ‘Vaad ettiğim o olağan üstü çocuğu Zekeriyya’ya vermek normalde imkânsız ise de bana özellikle çok kolaydır.’ Bu takdirde ayrıca Allah Teâlâ’nın daha önce geçen vaadine işâret vardır. Yani Allah Teâlâ: ‘Durum, Benim vaad ettiğim gibidir ve bu da olmuştur. Bunda şaşılacak hiç bir şey yoktur’ buyurmuş demektir.”

“Daha önce sen hiçbir şey değilken seni yaratmıştım.” yani Âdem’in yaratılışından nice sonra ve Yahya’nın yaratılışından da önce seni yaratmıştım. Halbuki o zaman sen aslında hiçbir şey değildin. Tamamen yoktun. Yahya (a.s.)’ ın iki insandan yaratılması senin tek başına yaratılmandan daha kolaydır. Burada tek başına yaratılan kimseden maksad ise Hz. Âdem’dir. Çünkü o bütün zürriyetleri içine alan bir nümunedir.

İmam Râzî demiştir ki: Bu âyetin delil getirilmesinin açıklaması şöyledir: Hz. Âdem’in sırf yokluktan yaratılması, zât ve sıfatların yaratılması demektir. Çocuğun (burada Yahya’nın) iki ihtiyardan yaratılması ise ancak sıfatların değiştirilmesini gerektirir. Zât ve sıfatları yoktan yaratabilen, sıfatları çok daha kolay değiştirebilir.”

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “*Şey*” lâfzı bize göre var olan ve olmayan şeyler için de kullanılabilir. Bir şeyin var olduğunu inkâr etmek yokluğunu kabul etmek demektir. Âyet, yok olan bir şeyin (ma‘dûmun) bir ‘şey’ olmadığına delildir.”



قَالَ رَبِّ اجْعَلْ ل۪ٓي اٰيَةًۜ قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِياًّ ﴿١٠﴾

10. Zekeriyya *(a.s.)*: “Rabb’im! *(Çocuğum olacağına dair)* bana bir alâmet ver.”

dedi. Allah: "Senin alâmetin sapa sağlam olduğun halde tam üç gece *(ve gündüz)* insanlarla konuşmamandır." buyurdu.

Zekeriyya (a.s.): *"Rabb'im! (Çocuğum olacağına dâir) bana bir alâmet ver."* dedi. " ٱلْجَعْل ", kelimesi yaratmak mânâsına gelir. Bir durumdan başka bir duruma intikal etmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, Allâh'ım! Hâmileliğin olduğuna dâir bana bir alâmet ver ki meydana geldiği zamandan îtibaren bu büyük nimete şükür ile karşılık vereyim." dedi. Bu isteğin, Hz. Zekeriyya'ya evlâdı olacağına dair müjde verildikten bir müddet sonra söylenmiş olması gerekir. Çünkü rivâyet edildiğine göre Hz. Yahya, Hz. İsa'dan altı ay veya üç yaş büyüktü. Şüphesiz Zekeriyya (a.s.)'ın duâsı Hz. Meryem'in küçüklük çağlarında idi. Çünkü ***"Orada Zekeriyya Rabbine duâ etmişti."*** (Âl-i İmrân, 3/38) âyeti bunu göstermektedir. Hz. Meryem ise İsa (a.s.)'ı on veya on üç yaşında iken doğurmuştu. Nitekim *el-İrşâd* ve *el-Es'iletü'l-mukhime*'de böyle geçmektedir.

"Senin alâmetin sapa sağlam olduğun halde" yani senin zikir ve tesbîhe gücün yettiği halde *"tam üç gece ve gündüz insanlarla"* insan kelâmı *"konuşamamandır."* İnsanların özellikle zikredilmiş olmasından anlaşıldığı üzere Zekeriyya (a.s.) zikir ve tesbîh yapabildiği halde insan kelâmı konuşmaya muktedir olamadığı anlaşılmaktadır.

Âl-i İmran sûresinde de açıklandığı üzere gündüzleriyle beraber Hz. Zekeriyya üç gün konuşamamıştır. Burada konuşamamanın isteyerek değil zorla olduğu anlaşılmaktadır. Yani konuşmaktan alıkonulursun da dilsizlik şâibesi olmadan, organların sağlam olduğu halde konuşmaya güç yetiremezsin. Derler ki: Hz. Zekeriyya o gece hanımına döndü ve onunla buluştu ve çocuk hanımının rahmine düştü. Sabah olunca da Hz. Zekeriyya insanlarla konuşamaz oldu.



HZ. YAHYA’NIN PEYGAMBERLİĞE SEÇİLMESİ

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً
وَعَشِيًّا ﴿١١﴾ يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍۜ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّاۙ ﴿١٢﴾
وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكٰوةًۜ وَكَانَ تَقِيًّاۙ ﴿١٣﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ
جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ
يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

11. *(Zekeriyya)* Mabedden kavminin karşısına çıkıp onlara: “Sabah akşam *(Rabb’inizi)* tesbih edin!” diye işaret etti.

12. “Ey Yahya, Kitab’ı kuvvetle tut” *(dedik)* ve ona çocuk iken hikmet verdik.

13. Katımızdan bir rahmet ve temizlik de verdik; o günahlardan korunan oldu.

14. O, ana babasına iyilik ediciydi, baş kaldıran bir zorba değildi.

15. Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kaldırılacağı gün ona selâm olsun!



Zekeriyya (a.s.) karısı hâmile kaldığı gecenin sabahı *“mâbedden kavminin karşısına çıktı.”* Yani Hz. Zekeriyya namazgâhtan veya odadan onların karşısına çıktı, onlar ise mabedin arkasında duruyorlar, kapının açılmasını ve içeriye girip namaz kılmayı bekliyorlardı. Fakat onlar rengi değişmiş olan Hz. Zekeriyya’nın sessiz bir şekilde huzura çıkışını yadırgadılar ve dediler ki: “Ey Zekeriyya sana ne oluyor böyle?” Bunun üzerine Zekeriyya (a.s.) *“onlara sabah akşam”* Rabb’inizi *“tesbih edin diye işâret etti.”* Yani işaretle, îmâ yoluyla sabah fecrin doğuşundan kuşluk vaktine kadar ve akşam da güneş tam tepede iken başlayıp batıncaya kadar Allâh’ı tesbih etmelerini söyledi. Âyette geçen *“sabah akşam”* kelimeleri zarf olup tesbih edilecek zamanı ifade ederler.

Ebü’l-Âliye’den nakledildiğine göre *“sabah ve akşam”*dan maksad, sabah ve ikindi namazlarıdır. Ya da gündüzün iki tarafında (başında ve sonunda) Rabb’inizi tesbîh ve tenzîh edin, yani “Sübhânellah” deyin demektir. Belki de Zekeriyya (a.s.), şükür olsun diye Rabb’ini tesbih etmekle ve kavmine de bunu emretmekle memurdu. Nitekim *el-İrşâd*’da böyle geçmektedir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Mânânın böyle olduğu açıktır. Çünkü burada tesbîhin anlamı, iki ihtiyar kimseden çocuk olması uzak bir ihtimal olarak görülürken bunu yaratamamaktan Allâh’ı tenzih etmektir. Çünkü Allah, her şeye gücü yetendir. Nitekim bâzı zikirlerde: “*Her şaşılacak şey için Allâh’ı tesbih ederim!*”[8] ifâdesi vârid olmuştur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye adlı eserde yukarıdaki âyetle ilgili olarak der ki: “Bu âyette

bir takım müjdelere işâret vardır. Allah Teâlâ, Hz. Zekeriyya'ya adıyla hitâb etmiştir. Bu Allah Teâlâ'nın ona değer verdiğini gösterir. Allah, Zekeriyya (a.s.)' ın oğluna Yahya adını verdi. Oysa daha evvel şekil ve mânâ bakımından o adı hiç kimseye vermemişti. Şeklen Hz. Yahya'nın bir adaşının olmadığı gayet açıktır. Mânen onun adaşının yaratılmamış olması ise şöyledir: Hz. Peygamber (a.s.)'ın haber verdiğine göre Hz. Yahya bir sebeb olmadan hiç şehvete ihtiyaç duymaz, hiçbir günaha yönelmez, hatta onu hatırından bile geçirmezdi.

"Daha önce ona hiç kimseyi adaş yapmadık" âyetinde, Allah Teâlâ'nın her insanı yaratmadan önce isminin verilmesini üzerine aldığına işâret vardır. Her insan Allâh'ın ilhâmıyla ismini alır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. İsa'ya Peygamber Efendimiz'in adını şu âyetle ilham buyurmuştu: ***"...Ben benden sonra gelecek ve adı Ahmet olacak bir peygamberi müjdeleyici olarak gönderildim."*** (es-Saf, 61/6)

"Dedi ki: "Rabb'im benim nasıl oğlum olur?" âyetinde ise yaşlı ve kısır anne-babadan çocuk olmayacağına, bunun ilahî bir kanun (sünnetullah) olduğuna işaret vardır. Yine Allâh'ın bir şeyi diğer bir şeyden yaratması da O'nun bir kanunudur. Nitekim, *"...Allâh'ın bir şeyden yarattığı..."* âyeti bunu gösterir. Ancak, bir şeyi hiç yoktan yaratması da yine Allâh'ın kudretindendir. Hz. Zekeriyya'nın *"Benim nasıl oğlum olur?"* sözü de buna delildir. Bu soru, 'İlahî kanun gereği mi yoksa ilahî kudret gereği mi oğlum olacak?' demektir. Allah da ona cevab olarak *"Evet öyledir."* buyurmuştur. Yani senin oğul sahibi olman ya ilahî kanun ya da ilahî kudret gereğidir, bunların dışında değildir.

"Rabbin dedi ki: "O, bana kolaydır." âyetinde şuna işâret vardır: "Her iki durum da bana kolaydır. Eğer dilersem her ikinize (Zekeriyya ve hanımına), rahmin çocuk için elverişli olması ve cimâ gücü gibi çocuğun meydana gelmesine sebeb olacak şeyleri iâde ederim. Böylece siz de çocuk sâhibi olursunuz. Nitekim ilahî kanun böyle cereyan etmiştir. Dilersem hiçbir şeye gerek duymadan sırf kudretimle senin için çocuk yaratırım. Tıpkı seni yokken yarattığım gibi. Yani hiçbir şey yokken "*Ol*" emriyle senin cesedinden önce ruhunu yarattığım gibi çocuğunu da yaratırım." Bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ: ***"Ey Muhammed de ki: "Ruh, Rabb'imin emrindendir."*** (el-İsrâ, 17/85) buyuruyor. Ruh, ilâhî kudretin kendisine taalluk ettiği Allâh'ın kudretiyle meydana getirilen ilk şeydir.

Mesnevî'de şöyle der:

Su kaynayınca buhar haline gelir, havaya çıkar…
Havadaki buhar da soğuyunca su olur, öyle mi ?
Doğrusu şu: yaradılış bu hükümlerden hâriç olarak
Sebepsiz, illetsiz yokluktan sular coşturmada.
Sen çocukluğundan sebepleri görüyor,
Bilgisizliğinden sebeplere yapışıyorsun.

❀

يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍۜ وَاٰتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّاۙ ﴿١٢﴾

12. “Ey Yahya, Kitab’ı kuvvetle tut” *(dedik)* ve ona çocuk iken hikmet verdik.

Biz ona Yahya’yı verdik. Ve ona: *“Ey Yahya”* dedik. **Kâşifî** şöyle der: “Üç gün böylece geçti. Yani Zekeriyya (a.s.) üç gün hiç kimse ile kelam etmedi, onlarla işâret yoluyla konuştu. Daha sonra Zekeriyya (a.s.) kendine geldi ve insanlarla konuşmaya başladı. Hâmilelik zamanı geçince Yahya (a.s.) doğdu. O, çocukluğunda aba giyerdi, riyazet yoluyla yahudi âlimleri ile birlikte ibadet ederdi. Bu, ona vahiy gelene kadar ve ‘*Ey Yahyâ…*’ hitabı erişene kadar sürdü.

“Kitab’ı” yani Tevrat’ı *“kuvvetle tut”* Yani ciddiyet, başarı ve destek ızhar ederek sımsıkı sarıl dedik. *Celâleyn*’de şöyle der: “Sana o kitabı, onu koruyacak ve içindekilerle amel edecek gücü verdim.” **Molla Câmî** *Fusûs Şerhi*’nde şöyle der: “Eğer Allah, Zekeriyya (a.s.) ve hanımına gaybî, rabbanî ve alışılmışın dışında bir kuvvetle yardım etmeseydi, karısı doğum için elverişli hale gelemez ve hâmile kalması da kolay olmazdı. Sonra bu kuvvet Allah’tan Zekeriyya (a.s.) ve hanımına, onlardan da Yahya (a.s.)’ a geçmiştir. Bundan dolayı Allah Yahya (a.s.)’a: *‘Ey Yahya Kitab’ı kuvvetle tut’* buyurmuştur.”

el-Es’iletü’l-mukhime’de der ki: “Bu âyette Mûtezile aleyhine hangi delil vardır?” sorusuna cevap şudur: “Bu âyet isimle müsemmânın/adlandırılanın aynı olduğuna delildir. Çünkü Allah Teâlâ önce *‘ismi Yahya’dır’* buyurdu, sonra da aynı şahsı *‘Ey Yahya!’* diye çağırdı.”

“Ve ona çocuk iken hikmet verdik.” **İbn Abbas** der ki: Buradaki hikmetten maksad peygamberliktir. Yani Allah, Hz. Yahya’yı daha üç veya yedi yaşında iken peygamber olarak seçmiştir. Burada peygamberliğe “*hikmet*” denilmiştir. Çünkü Allah, Yahya (a.s.)’ ın aklını daha çocukken sağlam kılmış ve ona vahyetmiştir.

“Hüküm”, hikmet, Tevrat’ı anlamak ve dinde derin anlayış sahibi olmak ve engel olmak anlamına geldiği söylenmiştir. Nitekim hâkim ismi de buradan gelmektedir. Çünkü o zâlimi zulmünden alıkoyar. Hikmet ise kişiyi sefihlikten alıkoyar.

Rivayete göre çocuklar Hz. Yahya’yı oyuna çağırdılar. O da “Oyun oynamak için yaratılmadık” dedi. **Kâşifî** şöyle der: “Bu sözde büyük bir nasihat vardır. Dünyada gâfiller, aziz ömürlerini oyun ve eğlence ile geçirdiklerinden habersizdirler. ***“Dünya hayatı oyun ve eğlencedir.”*** (Muhammed, 47/36) buyrulduğu üzere onlar hileci dünyanın tuzağına düşmüşlerdir.

Boş boş geçiriyorsun oyuncak ile ömrünü
Git gide artırıyorsun oyuncak ile oyunu
Ayak çekesin cihanın oyunundan artık
Çocuk değilsin ne vakte dek hoş olacaksın oyun ile artık

Fakir **(Bursevî)** der ki: Rahmete nâil olan bu ümmet içerisinde şeyh, ârif, muhakkık Sehl b. Abdullah Tüsterî (k.s.)'un durumu, Yahya (a.s.) gibidir. Çünkü şeyhimden (Allah ruhunu rahat ettirsin) duyduğuma göre o seyr ü sülûkünü üç yaşından başlayarak yedi yaşının sonuna kadar tamamlamıştır. Yani üç yaşından yedi yaşına kadar onun için inkişaf, ilhâm hâsıl olmuş ve tam bir hâl meydana gelmiştir. Sübhânellah! Bu onun perdesinin latif olmasından dolayıdır. Perdesi kesif olanlar ise onu açmak için uzun süre ağır mücâhedelere ihtiyaç duyarlar.

Bilesin ki, kâmil (olgun) bir kimsenin ruhu bedenine daha hızlı bağlanır. Yani yaratıldığı nutfe (sperm) maddesi anne ve babasının sulbüne daha hızlı intikal eder ve en güzel şekilde, en uygun zamanda doğum meydana gelir. O zaman da çocuğa vücûb hükümleri galip olarak dünyaya gelir. Allâh'ıım, zulmânî ve nûrânî perdelerimizi açma konusunda bize yardım et ve bizi rabbânî nurları keşfedenlerden eyle!



وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكٰوةً ۜ وَكَانَ تَقِيًّا ۙ ﴿١٣﴾

13. Katımızdan bir rahmet ve temizlik de verdik; o günahlardan korunan oldu.

"Katımızdan bir rahmet ve temizlik de verdik" Bu cümle, önceki âyette geçen "el-hukme (hikmet)" kelimesi üzerine atıftır. " حَنَانًا " kelimesinin tenvinli olarak gelmesi, yüceltmek ve büyütmek içindir. Bu kelime, merhamet ve iştiyak duymak anlamına gelir. Daha sonra şefkat ve merhamet için kullanılmıştır. Yâni kendi tarafımızdan ona büyük bir rahmet verdik. Ya da kalbine acıma duygusu, anne-babasına ve başkalarına şefkat duygusu verdik."

"Ve temizlik de verdik." Yani biz, onu günahlardan temizledik. **İmam Râzî** şöyle der: Onun şefkati hiçbir görevi (vâcibi) ihlâl etmesine müsâade etmemiştir. Çünkü merhamet bazen görevin (vâcibin) terk edilmesine sebep olur. Nitekim şu âyette bu durum görülmektedir. ***"O zinâ edenlere karşı sizi acıma duygusu tutmasın..."*** (en-Nur, 24/2) Buna göre âyetin anlamı şöyledir: "Biz o Yahya'da, -görevleri (vâcibleri) ihlâl etmekten onu temizlemekle birlikte- anne-babasına ve diğer insanlara karşı merhameti topladık. Veya onu Allah, anne-babasına bir sadaka olarak verdi. Yahut da onu insanlara sadaka vermeye muvaffak kıldık, demektir.

"O günahlardan korunan oldu." Yani Yahya (a.s.) itâatkâr, günahlardan kaçınan birisi oldu. O ne hata yapar, ne de hataya niyetlenirdi.



وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾

14. O, ana babasına iyilik ediciydi, baş kaldıran bir zorba değildi.

"O, ana babasına iyilik ediciydi" Bu cümle önceki âyetteki "تَقِيًّا" kelimesi üzerine

atfedilmiştir. Yani Yahya (a.s.) anne babasına iyilik eden, onlara yumuşak davranan bir kimse idi. *“Baş kaldıran bir zorba değildi.”* Yani o, kibirli, anne babasını inciten veya Rabb’ine isyan eden birisi de değildi.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Âyette geçen ‘el-Cebbâr’ kelimesi, kibirli anlamına gelir veya sonuçlarına bakmaksızın kızdığı zaman döven ve öldüren kimse demektir. Onun Allâh’ın emirlerine boyun eğmeyen ve kendini büyük gören kimse olduğu da söylenmiştir.”



وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

15. Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kaldırılacağı gün ona selâm olsun!

Annesinin rahminden “*doğduğu gün*,” diğer insanların uğradığı şeytanın dürtmesinden (ta‘nından), tabiî ölümle “*öleceği gün*” ölümün korkularından ve kabir azabından “*ve diri olarak kaldırılacağı gün*” kıyâmetin ve cehennem azâbının korkularından “*ona*” Yahya (a.s.)’a “*selâm olsun!*”Allah Teâlâ’dan selâmet ve emân/emniyet olsun.

Cümlenin aslı şöyledir: “Bu hâllerde biz ona selâm verdik. Bu hâller ise insanın en yalnız olduğu yerlerdir.” Selâmın devamlı ve yerleşmiş olduğu belli olsun diye cümle fiil cümlesinden isim cümlesi şekline çevrilmiştir. Çünkü Hz. Yahya’nın bu hâllerdeki yalnızlığı ancak selâmın varlığı ve devamıyla ortadan kalkabilirdi.

Bu âyette tabîat annesinden doğuşa, Allah’ta fânî olmakla tabîatın gerektirdiği şeylerden ölmüş gibi kurtulmaya ve fânî olduktan sonra yeniden dirilmekle bâkî kalmaya işâret vardır.

İbn Ebî Uyeyne demiştir ki: “Âyette sayılan durumlar arasında insanın en çok yalnızlık ve gariplik çektiği gün, öncelikle doğduğu gündür ki daha evvel bulunduğu yerden çıkar. Sonra ise öldüğü gündür. Çünkü o gün daha önce görmediği bir takım toplulukları görür. Daha sonra da yeniden dirildiği gündür. Çünkü o günde daha evvel görmediği bir meydanda (mahşerde) kendisini bulur. Özellikle Hz. Yahya bu durumlardan selâmette kılınmıştır.”

Bilesin ki Zekeriyya (a.s.), insan ruhuna; hanımı ruhun eşi olan bedene; Yahya (a.s.) da kalbe işarettir. Buna göre uzun zaman kalıba (bedene) bağlı kalması sebebiyle ruh, vâsıtasız olarak ilâhî feyzi kabul edecek bir kalb meydana getirmekten uzak olmuştur. Nitekim kudsî hadiste Allah şöyle buyurmuştur: *“Beni, yerim ve göğüm içine alamaz, ama mü’min kulumun kalbi içine alır.”*[9] Bu ezelî bir feyizdir ki canlılardan ve meleklerden hiçbirine verilmemiştir. Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Güzel ibâdet ve tâatten meleklere ne fayda var?
Âdem (a.s.)’ın üzerine aşkın feyzi döküldüğünden beri

Sonra Zekeriyya (a.s.) zikredilen vasıfları taşıyan bir kalbin doğumuyla müjdelenince, Allâh'ın nuruyla diri olan kalbi, kısır bir kalıbın nasıl taşıyacağını kendisine gösterecek bir alâmet istedi. Allah Teâlâ da ona: *"Senin alametin insanlarla konuşmamandır."* buyurdu. Yani Allah'tan başkasıyla muhatap olmaman ve üç gece Allah'tan başkasına yönelmemendir. "*Üç gece*" ifâdesi, Allâh'ın dışındaki şeylerin mertebelerine de işaret etmektedir. Bunlar üçtür: Cansız varlıklar, canlılar ve rûhânî varlıklardır. Kişi, Allah'tan başkasına yönelmemek sûretiyle Allâh'a yaklaştığında O da ona bir çocuk vererek yaklaşır. Bu çocuk, Allâh'ın nûruyla dirilen kalbdir.

Zekeriyya (a.s.), rûhunu hevâsının mâbedinden çıkarıp nefsinin, kalbinin ve benliğinin vasıflarından meydana gelen bir topluluğa kattı ve onların hepsine birden şöyle dedi: "Gecenin bütün vakitlerinde ve gündüzün her tarafında, hatta ezel sabahı ve ebed akşamında Allah dışındaki şeylerden yüz çevirerek sadece Allâh'a yönelin!" Onun için kalb Yahya'sı doğunca ona şöyle denildi: "Ey Yahya! İlâhî feyz kitabını insânî değil, rabbânî bir kuvvetle tut. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır, kuvvetsizdir. Allah Teâlâ ise bol rızık veren, güç ve kuvvet sahibidir." Böylece Yahya ilim, hikmet, merhamet, takvâ sâhibi ve Allâh'ın dışındaki şeylere meyletmekten kendini temizlemiş bir kimse oldu.

Aynı zamanda o, "*O, ana babasına iyilik ediciydi, baş kaldıran bir zorba değildi.*" Yani sürekli kötülüğü emreden nefis (nefs-i emmâre) gibi değildi. Babası olan ruha iyiliği, onu ilâhî feyzin nuruyla nurlandırmasıydı. Çünkü ruh, feyzi kabul mahalliydi. Çünkü ilâhî feyz her ne kadar ilk olarak ruhun nasibi ise de ruh latîf olduğu için onu tutamaz ve ondan geçer. Onu kalb kabul eder ve tutar. Çünkü kalbde sâfiyet (temizlik) ve kesâfet vardır. Sâfiyeti dolayısıyla feyzi kabul eder, kesâfetle de onu tutar. Tıpkı güneşin feyzini (ışığını) sâfiyetinden dolayı havanın kabul etmesi, fakat latîf olduğundan tutamaması gibi. Ayna ise güneşin feyzini sâfiyetinden dolayı kabul eder, kesâfetinden dolayı da onu tutar. İşte bu, emâneti meleklerin yüklenmeyip insanın yüklenmesinin sırlarından biridir.

Annesi olan kalıba (bedene) iyiliği ise onu kabir azabından kurtarıp cennete sokmak için şeriatın emir ve yasaklarına uygun bir şekilde kullanmasıydı. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de özetle böyle geçmektedir.

Velîlerden birisi şöyle der: İsrailoğullları'nın bulunduğu çölde (Tîh'de) idim. Bir de baktım ki bir adam benimle birlikte yürüyor. Onun durumuna şaştım. Bana onun Hızır (a.s.) olduğu ilham edildi. Ona "Allah aşkına sen kimsin?" diye sordum. O da: "Ben senin kardeşin Hızır'ım." dedi. Ona: "Sana bir şey sormak istiyorum." dedim. O da: "Sor!" dedi. Ben de: "Seni hangi vesileyle gördüm?" diye sordum. O da: "Annene iyilik etmen sebebiyle…" dedi. **İmam Sehâvî**'nin *el-Makâsıdü'l-hasene*'sinde böyle geçmektedir.

Şu halde akıllı kimse mutlak olarak maddî-manevî anne ve babasına iyilik etmelidir. Çünkü iyilik cennete, ikram evine götürür. Zor durumlarda insanı emniyet, güven ve çeşitli kurtuluşlarla müjdeler.



---

[8]. Bk. *Buhârî*, Edebü’l-müfred (thk. Abdulkadir Ata) Beyrut, 1990, s. 265
[9]. *Aclûnî*, II, 255.

HZ. MERYEM'E
HZ. ÎSÂ'NIN DOĞUM HABERİNİN VERİLMESİ

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَۘ اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّاۙ ﴿١٦﴾
فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا
سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ اِنّ۪ي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾
قَالَ اِنَّمَٓا اَنَا رَسُولُ رَبِّكِۗ لِاَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ اَنّٰى
يَكُونُ ل۪ي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْن۪ي بَشَرٌ وَلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذٰلِكِۚ
قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌۚ وَلِنَجْعَلَهُٓ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّاۚ وَكَانَ
اَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿٢١﴾

16. Kitab'da Meryem'i de an. Bir zaman o ailesinden ayrılıp doğu yönünde bir yere çekilmişti.

17. Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Biz de ruhumuzu *(Cebrâil'i)* ona gönderdik. *(Cebrâil)* ona düzgün bir insan şeklinde göründü.

18. *(Meryem)* dedi ki: "Ben senden çok esirgeyen *(Allah)*a sığınırım. Eğer *(Allah'tan)* korkuyorsan."

19. *(Ruh)*: "Ben, sadece Rabb'inin elçisiyim: Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye *(geldim)*" dedi.

20. "Benim nasıl çocuğum olur? Bana bir insan dokunmadı ve ben bir kahpe *(zinakâr)* de değilim." dedi.

21. Cebrâil dedi ki: "Öyledir, Rabb'in bana: 'O Bana kolaydır. Onu insanlara bir mucize olsun diye ve bizden bir rahmet kılmak için *(bunu yapacağız)*' dedi. Hem bu önceden takdir edilmiş bir şeydir."



Ey Muhammed *"Kitab'da"* yani Kur'an'da yahut o kitabın bir kısmı olan bu sûrede İmrân kızı *"Meryem'i de"* onun haberini ve kıssasını da *"an."* Burada Meryem'i anmaktan maksad onun kıssasını anmaktır. Çünkü anmak eşyaya taalluk etmez. Meryem, ibadet eden kadın (âbide) anlamındadır.

Başka kadınların değil de sadece Meryem'in bizzat ismiyle Kur'an'da anılmasının hikmetini, bazı âlimler şöyle açıklamışlardır: Padişahlar ve eşraftan olan kimseler, topluluk içerisinde hür kadınlarının adını söylemez ve onların adını herkese yaymazlardı. Aksine hanımlarından bahsederken, "çoluk-çocuk", "âile" ve "hanım" gibi

künyeler kullanırlardı. Câriyeleri zikredince ise onlar için künye kullanmaz, adlarını anmaktan ve açıkça söylemekten çekinmezlerdi.

Hristiyanlar, Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa hakkında söylediklerini söyleyince Allah da Meryem'in adını açıkça zikretti ve onun sıfatı olan kulluk, annelik gibi özelliklerini pekiştirmek ve Meryem'i Arapların câriyeleri hakkında kullana geldikleri şekilde kullanmak için bir künye ile zikretmedi. Bununla birlikte Hz. İsa'nın babası yoktur. Buna böyle inanmak farzdır. İsa'nın zikri geçtiğinde annesine nisbet edilerek anılması, ona baba isnâd etmemeye inanmanın farz olduğu ve Yahudilerin ileri geri konuşmalarından (Allah onlara lanet etsin) o temiz Meryem'in uzak olduğu yönünde kalblerde bir his belirir. **İmam Süheylî**'nin *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm*'da böyle geçmektedir.

Es'iletü'l-hikem'de şöyle der: Meryem, Kur'an'da adı ile anılmıştır. Çünkü o, ibadet ve tâatte olgun bir adam (erkek) gibi hareket etmiştir. Bundan dolayı da Hz. Musa, Hz. İsa ve benzeri erkekler gibi kendi adıyla anılmıştır. Aynı şekilde peygamberlere Allah tarafından nasıl hitap ediliyorsa ona da öyle hitap edilmiştir. Mesela ***"Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber sen de eğil."*** (Âl-i İmrân, 3/43) buyrulmuştur. Bu yüzden bâzı âlimler onun peygamber olduğunu söylemişlerdir.

"Bir zaman o, âilesinden" kavminden *"ayrılıp doğu yönünde bir yere çekilmişti."* **Hasan Basrî** der ki: "Bundan dolayı Hristiyanlar doğuyu Yahudiler de batıyı kıble edindiler. Çünkü Musa (a.s.)'ın Allah ile buluştuğu (mîkat) ve Tevrat'ın kendisine verildiği yer dağın batı tarafında idi. Nitekim Kur'ân'da bu durum şöyle ifade edilmiştir: ***"Musa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun."*** (el-Kasas, 28/44) Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Meryem kavminden ayrılınca ve tek başına kalıp onlardan uzaklaşınca, Zekeriya'nın hanımı olan teyzesi İyşâ'nın evinin doğu tarafına gelmişti. Onun bulunduğu yer mesciddi. Âdet gördüğü zaman teyzesinin evine; temizlenince de mescide dönerdi. Bir gün yıkanma ihtiyacı duydu, mevsim kıştı. Evin sağ tarafına, güneşin karşısında bir yere geldi.



فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾

17. Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Biz de ruhumuzu *(Cebrâil'i)* ona gönderdik. *(Cebrâil)* ona düzgün bir insan şeklinde göründü.

"Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti." Yani âilesinin bulunduğu yerden daha alçak bir yere, onlarla arasına kendisini örtecek bir perde çekmişti. **Kâşifî** "görünmesine mâni olacak bir perde çekmişti" der. Yıkandığı yerde temizlendiği ve elbisesini giydiği sırada yanına kıvırcık saçlı, parlak yüzlü, genç bir delikanlı geldi. Âyette geçen; *"Biz de ruhumuzu ona gönderdik."* cümlesi bunu göstermektedir. Yani,

Biz ona Cebrâil'i gönderdik Cebrâil rûhânî bir varlıktır. Cebrâil'e 'ruh' denilmesi ruh gibi latif olması ve dinin onunla hayat bulması sebebiyledir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Cebrâil, mücerred hakîkati bakımından hakîkaten ruhtur. Misâlî sûreti bakımından ise mecâzen ruhtur. Mücerred ruhların özelliklerinden birisi de zâtî sıfatlarından olan diri olmak ve misâlî sûretlerle temessül etmektir. Çünkü o, temessül ettiği zaman neye dokunsa onu diriltir ve kendisinden ona hayat sirâyet eder. Bundan dolayı Sâmirî Cebrâil'in burağının ayak izinden bir avuç toprak aldı ve kavminin ziynet eşyalarından elde edilmiş bir buzağı şekline soktu. Hayatın kendisine sirâyet etmesiyle de buzağı böğürdü.

Allah Cebrâil (a.s.)'ı sevdiği için ve kendisine yakın kılmak üzere mecâzen ona "ruh" dedi. Nitekim sen de sevdiğin kimseye "Sen benim ruhumsun (canımsın)" dersin.

"Cebrâil, ona düzgün bir insan şeklinde göründü." Yani insanlık vasıflarının güzelliğinden hiçbiri eksik olmayan, bünyesi ve yaratılışı tam bir insan şeklinde ona gözüktü. Cebrâil (a.s.)'ın ona böyle insan şeklinde gözükmesi, onun sözüne yakınlık duyması ve Allâh'ın sözlerinden ona bildireceklerini kabul etmesi içindir. Çünkü eğer Cebrâil melek şeklinde gözükseydi Meryem ondan irkilir ve sözünü dinleyemezdi. Çünkü o, bir insanın doğmasına sebep olacak ruhu üflemek için gelmişti, onun için de insan şeklinde gözüktü. Şâyed melek sûretinde gelseydi Hz. İsa hiç şüphesiz rûhânî varlıklar gibi olacaktı.

Burada şuna da işâret vardır: Kadın tam temizlendikten sonra ona yaklaşmak daha iyidir. O zamanda olacak çocuk daha asil (temiz) olur. Anla!

et-Te'vîlât'ta şöyle der: Ruh, Allâh'ın kelamının nurudur ki onu "*Ol*" emriyle ifâde eder. Allâh'ın kelâmının nuruna ruh denilmesinin sebebi, onunla ölü kalblerin dirilmesidir. Nitekim âyette ***"Ölü iken kendisini dirilttiğimiz kimse karanlıklar içerisinde kalıp ondan hiç çıkmayan kimse gibi olur mu?"*** (el-En'âm, 6/22) buyrulmuştur. Rûha bazen "nur", bazen de nura "ruh" denildiği olur. Mesela şu âyette böyledir: ***"Böylece sana emrimizden bir ruh vahyettik."*** (eş-Şûrâ, 42/52) Allah Teâlâ, Hz. Meryem'e "*Ol*" emrinin nurunu göndermiş, o da ona tastamam bir insan gibi görünmüştür. Bu, tıpkı tevhîdin nûrunun Lâ ilâhe illallah harfleriyle gözükmesi gibidir. Yine İsa (a.s.)'ın Allâh'ın kelamının nurundan olduğunu şu âyet de göstermektedir, ***"Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allâh'ın elçisi, O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur."*** (en-Nisâ, 4/171) Yani İsa, O'nun attığı kelimenin nurudur. Kelime insan şeklinde görününce Meryem ondan irkildi, onu tanımadı ve ondan Allâh'a sığındı.



قَالَتْ اِنّ۪ٓي اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾

18. *(Meryem)* dedi ki: "Ben senden çok esirgeyen *(Allah)*'a sığınırım. Eğer *(Allah'tan)* korkuyorsan."

Meryem *“dedi ki:”* Ey genç! *“Ben senden, çok esirgeyen Allâh’a sığınırım”* Hz. Meryem, burada Allah Teâlâ’ya sığınma ve ansızın karşısına çıkan bu şeyden korunmak demek olan O’nun özel rahmetinin eserlerini celbetme konusunda mübâlağa için O’nu Rahmân unvânıyla zikretmiştir.

*el-Keşşâf’*ta şöyle der: “Meryem’in bu güzel sûretli delikanlıdan Allâh’a sığınması, onun takvâsını ve iffetini göstermektedir.”

“Eğer (Allah’tan) korkuyorsan” Yani eğer Allah’tan korkuyor ve O’na sığınmayı önemsiyorsan. Burada şart cümlesinin cevabı hazfedilmiştir. Çünkü cümlenin gelişi zaten onu göstermektedir. Buna göre cümlenin tamamı şöyledir: Eğer sen Allah’tan korkuyorsan ben muhakkak O’na sığınırım.

Kâşifî der ki: “Meryem (r.anhâ), Hz. Cebrâil’e: ‘Eğer sen takvâ ve verâ ehli isen ben senden Cenab-ı Hakk’a sığınırım. Eğer sen de takvâ ve verâ ehli isen niçin O’na sığınmazsın?’ demiştir.”

Şeyh, tefsirinde şöyle der: Hz. Meryem böyle söyledi; çünkü takvâ sâhibi kimse Allâh’a sığınır ve O’ndan korkar. Fâsık (günahkâr) kimse ise güçten, otoriteden korkar. Münâfık ise insanlardan korkar ve çekinir. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de de böyle denilmiştir. Yani eğer sen dindar, Allah’tan korkan, Rahmân’ı tanıyan bir kimse isen ben Allâh’a sığındığım için bana yaklaşma! Ama eğer sen azgın ve Rahman’ı tanımayan bir kimse isen senden dolayı o zaman insanlara sığınıyorum. Bunun üzerine ruh/melek ona şöyle dedi:



قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾

19. *(Ruh)*: “Ben, sadece Rabb’inin elçisiyim: Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim diye *(geldim)*” dedi.

“Ben” senin vehmettiğin kötülükler kendisinden beklenen bir kimse değilim, *“sadece”* kendisine sığındığın **“***Rabb’inin elçisiyim.***”** Elbisene üfleyerek **“***Sana***”** günahlardan ve insan nefsinin zulmetinin pisliklerinden temizlenmiş *“tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim”* verilmesine sebep olayım *“diye geldim.”*



قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾

20. “Meryem: “Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi.”

“Meryem:” Allâh’ın kudreti bakımından değil de normal âdet bakımından bu işe şaştı ve açıkça bunu uzak bir ihtimal olarak değerlendirdi ve: *“Bana bir insan eli*

değmediği,” yani nikâh yoluyla hiçbir erkek benimle beraber olmadığı *“iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi.”*

Âyetteki “el-mess (dokunma)” helâl olan birleşmeden kinâyedir. Zinâ ifade edilirken “o pislik yaptı”, “o günah işledi” veya “zinâ yaptı” diye ifâde edilir. Âyette “beşer (insan)” denilmesinin sebebi ise Hz. Meryem’in doğurma için gerekli şartlardan ne kadar uzak olduğunu göstermek içindir.

Şeyh, tefsîrinde der ki: “Âyette bağiyyeten buyrulmamıştır. Çünkü bağiyyen kelimesi, “hâiz (hayızlı)” kelimesinde olduğu gibi çoğunlukla kadınlar için kullanılır. Yâni, ben günahkâr, zinâkar ve erkekleri isteyen bir kadın değilim, demektir. Yani Meryem böyle demekle, mutlak olarak hiçbir erkekle ilişkide bulunmadığını ifade etmektedir. Çocuk ise ya helâl veya haram birleşmeden meydana gelir. Helal yoldan hiçbir insan Hz. Meryem’e dokunmamıştır. Haram yola gelince, o zaten zinâkâr ve günahkâr bir kadın değildir. Öyleyse çocuğu meydana getirecek her iki sebep de ortadan kalktığından dolayı çocuk da meydana gelemez.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de şöyle der: “Bana” daha evvel “bir insan eli değmedi, iffetsiz de değilim” ki bundan sonra bana zinâ veya nikâh yoluyla birisi dokunsun. Çünkü ben mescide adanmış bir kadınım ve koca bana haramdır.”



قَالَ كَذٰلِكِۚ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌۚ وَلِنَجْعَلَهُٓ اٰيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً
مِنَّاۚ وَكَانَ اَمْرًا مَقْضِيًّا ﴿٢١﴾

21. Cebrâil dedi ki: “Öyledir, Rabb’in bana: ‘O Bana kolaydır. Onu insanlara bir mucize olsun diye ve Bizden bir rahmet kılmak için *(bunu yapacağız)*” dedi. Hem bu önceden takdir edilmiş bir şeydir.”

“Cebrâil dedi ki: Öyledir.” Yani ey Meryem, durum senin dediğin gibidir. Hiçbir kimse nikah ile veya zinâ yoluyla sana el sürmemiştir. Fakat beni sana gönderen *“Rabb’in”* dedi ki: Sana hiçbir insan dokunmadan çocuk olması, her ne kadar normalde imkânsız ise de sebep ve vâsıtalara ben ihtiyaç duymadığım için *“o Bana kolaydır.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“Cebrâil dedi ki: Öyledir.”* durum senin dediğin gibidir, ama *“Rabb’in dedi ki: “O Bana kolaydır.”* Bana bir babanın menîsi olmadan çocuk yaratmak kolaydır. Çünkü ben onu ‘Ol’ kelimesinin nûrundan yaratırım. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Allâh’a göre İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı, sonra ona ‘Ol’ dedi ve oluverdi.”*** (Âl-i İmran, 3/59)”

“Onu insanlara bir mucize olsun diye” o çocuğun verilişini kudretimizin kemâline delil saymaları veya kudretimizin büyüklüğünü açıklamak için yapacağız.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “O çocuğun verilişi kudretimin bir delîlidir. Nasıl ki Âdem’i anne-babasız, Havvâ’yı da annesiz yarattımsa yine babasız bir çocuk

yaratabileceğimi göstermek için onu yaratıyorum.”

“Ve Bizden bir rahmet kılmak için bunu yapacağız” dedi” yani Bizden o insanlara büyük bir rahmet olsun, onun hidâyetiyle hidâyete ersinler ve onun irşâdıyla doğru yolu bulsunlar diye böyle yaptık.

Yüce Allâh’ın *“Bizden bir rahmet”* âyeti ile ***“O, dilediğini rahmetine dâhil eder..”*** (el-İnsân, 76/31) âyeti arasında büyük fark vardır. O da şudur: Allah, bir kulu rahmetine alınca ona merhamet eder ve onu cennete sokar. Kendisinden bir rahmet kıldığı kimseyi ise kendi sıfatıyla vasıflandırır. Yine *“Bizden bir rahmet”* âyeti ile Peygamberimiz (a.s.) hakkında buyurduğu: ***“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”*** (el-Enbiyâ, 21/107) âyeti arasında da fark vardır. O’nun dünyada rahmet olması, dininin nesh edilmemesiyle, âhirette rahmet olması ise Hz. İbrahim dâhil bütün insanların onun şefâatine muhtaç olmasıyladır. Bunu iyi anla! *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

“Hem bu” onun babasız olarak yaratılması *“önceden takdir edilmiş bir şeydir”* ezelî ilmimde onu takdir ettim ve olacağına hükmettim. Aksinin olmasına imkân yoktur ve üzülmenin de faydası yoktur. İşte “*Allâh’ın kaderdeki sırrını bilene belâlar kolay gelir*.”[10] sözünün mânâsı budur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Buna göre ilim, bilinen şeye/mâlûma tâbîdir. Gerekli olan her durumu Allah hikmetiyle ortaya çıkarır. Hz. İsa’nın anlatılan şekilde yaratılışı, ezelde Allâh’ın ezelî hikmeti gereği takdir edilmişti... Bütün eşya ve onlarla ilgili çeşitli durumlar hep bu hikmetin altına girmektedir. Bu makamın sırrı kendisine açılan kimseye belâ ve ıstıraplar kolay gelir. Çünkü dış varlık tarlasında biten her şey, tarlaların farklı olduğu gibi kabiliyetlerin farklılığına göre ezelî hikmetlerin tohumlarından meydana gelmektedir. Kim hayır bulursa Allâh’a hamdetsin, kim de bundan başka bir şey bulursa sadece kendisini ayıplasın.

Hâfız şöyle der:

Hiç şikâyet etmem! Fakat dostun rahmet bulutları
Ciğeri yananların tarlasına bir damla su vermedi

Yani ben bu mânâda hiç şikâyetçi olmam. Çünkü bu, O’nun zâtının bir gereğidir.

Yine o şöyle der:

Bu çemende beni yabânî olmakla ayıplama
Beni böyle yetiştirirler, ben de biterim

Yani bu konuda benim azarlanacağım bir şey yok. Çünkü bu, Allah Teâlâ’nın hükmündendir.

İmam Kuşeyrî (k.s.) şöyle der: Hastalığının çok arttığı, ömrünün son demlerinde olduğu bir zamanda Üstad Ebû Ali Dekkak’ı şöyle derken duydum: “Hüküm (ölüm)

zamanlarında tevhîdi korumak Allâh’ın te’yidinin alâmetlerindendir.” Sonra da içerisinde bulunduğu durumu yorumlayarak şöyle dedi: “Bu, hükümleri yerine getirme husûsunda seni kudret makaslarıyla parça parça doğraması, senin ise sâkin ve sessiz olmandır.”

Meryem kıssası, Allah Teâlâ’nın hükümleri bâbındandır. Bundan dolayı Meryem’in durumu bilinmektedir. Çünkü o, son derece doğru bir kadındı, kavminin eziyetine ve kendisini alaya almalarına sabretmişti. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Allah bir kulu sevince onu imtihan eder, eğer sabrederse onu seçer, eğer rızâ gösterirse onu tercih eder, beğenir.”*[11] Kula gereken, içerisinde nimet bulunduğu için belâya hamdetmektir. Eğer nimeti kaçırırsa sabretmektir. Bunların her ikisi de ubûdiyyet (kulluk) yollarındandır. Nefsine şefkatten ileri gelen tasaya arka çıkarsa, bu ona hevâsının galip gelmesinden dolayıdır.

Ahmed b. Hadraveyh (k.s.) şöyle demiştir: Yol gayet açıktır, delil parlaktır, dâvetçi dâvetini duyurmuştur. O halde bundan sonra hayrete düşmek, ancak körlükten ileri gelir.

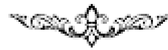
İbn Abbas (r.anhümâ)’ya hitaben söylenen bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Allah için gönül hoşluğu ile yakîn içinde amel edebiliyorsan et! Yoksa hoşuna gitmeyen hususta sabretmende büyük hayır vardır.”*[12]

Şerhu Hikemi’l-Atâiyye’de şöyle denilmiştir: “Eğer düşünürsen, ma‘rifetin hakîkatine ermenin belâlar içerisinde dürülmüş olduğunu görürsün. Çünkü ma‘rifet, ancak Allâh’ın sıfatlarının gerçekleşmesiyle olur. Sonunda senin varlığından olan her şey, O’nun sıfatlarında fenâ bulur. O’nun izzetinin, kudretinin, zenginliğinin ve kuvvetinin yanında seninkiler kalmaz. Bu da, senin için belâların var olmasıyla gerçekleşir. Çünkü belâ, rubûbiyyetin mutlak hâkimiyetini hissettirmektedir. Bunu anla! Allah bizi ve sizi işin hakîkatini elde etmeye ve her halde hamd ve sabır makamında karar kılmaya muvaffak eylesin!

Mesnevî’de şöyle der:

Allah, yüz binlerce kimya yarattı
Ama insan, sabır gibi bir kimya görmedi.

Bunun sebebi şudur. Belâ yaradılışla ilgili bütün kötü vasıfları yakar. Sabırla ilâhî ahlâk ve Hakk’a âid sıfatlar meydana gelir.



---

[10]. Bk. *Aliyyül-Kârî*, Şerhu’s-Şifa, I, 377
[11]. *Münâvî*, I, 246.
[12]. *Zebidî*, İthaf, VII, 338

HZ. MERYEM'İN
HZ. ÎSÂ'YA
GEBE KALMASI

فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهٖ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَاَجَٓاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ
النَّخْلَةِۚ قَالَتْ يَا لَيْتَنٖى مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادٰيهَا
مِنْ تَحْتِهَٓا اَلَّا تَحْزَنٖى قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزّٖٓى
اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّاۘ ﴿٢٥﴾ فَكُلٖى وَاشْرَبٖى
وَقَرّٖى عَيْنًاۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًاۙ فَقُولٖٓى اِنّٖى نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ
صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّاۚ ﴿٢٦﴾

22. *(Meryem)*, ona gebe kaldı. Onunla uzak bir yere çekildi.

23. Doğum sancısı onu, bir hurma dalı*(nın altı)*na getirdi: "Keşke bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim!" dedi.

24. Altından *(ruh)* ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabb'in alt tarafında bir su arkı var etti."

25. "Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgunlaşmış, taze hurma dökülsün."

26. "Ye, iç, gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birini görürsen: 'Ben Rahman için *(susma)* oruc*(u)* adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım' de."



"Meryem, ona gebe kaldı." **İbn Abbas** (r.anhümâ) der ki: Meryem, Cebrâil'in sözüyle tatmin oldu, Cebrâil ona yaklaştı, elbisesinin yakasına üfledi. Bu nefes onun karnına kadar ulaştı. Bu üflemenin ardından İsa'ya gebe kaldı.

Fakir (**Bursevî**) ise şöyle der: Üflemenin karına ulaşması için ağız ve benzeri menfezlere gerek yoktur. Görmez misin ki ruh Âdem (a.s.)'ın bedenine başın üst ortasından (el-yâfûh) girdi. Sertleştiği zaman bu bölgeye 'yâfûh' denir. Çocukların başında olduğu gibi sertleşmeden önce ise 'el-Fâdiye (bıngıldak)' denir. Sonra oradan Âdem'in gözlerine, sonra ağzına daha sonra da diğer uzuvlarına indi.

Bilesin ki İsa (a.s.)'ın bir cismanî, bir ruhânî, bir de her ikisini toplayan "ahadiyyet" yönü vardır. Cismanî tarafına bakılırsa onun Meryem'in suyundan meydana geldiği zannedilir. Ölüleri diriltme, çamurdan kuş yaratma gibi rûhânî özelliklerine bakılırsa Cebrâil'in üflemesiyle meydana geldiğine hükmedilir. Bu her iki yönü de toplayan ahadiyyet yönüne bakıldığında, her ikisinden meydana geldiği söylenir. Gerçek şu ki,

melek (Cebrâil) Meryem'e düzgün bir insan şeklinde görününce, ona bakan Meryem'in lezzetinin şiddetinden dolayı menîsi rahmine indi. İşte Meryem'de lezzeti gerektiren üflemeden doğan bu menîden İsa meydana geldi. Tabîatçıların (biyologların) söylediklerinin aksine İsa, sadece annesinin menîsinden meydana gelmiştir. Çünkü tabîatçılar eşlerin sadece birisinin menisinden çocuğun oluşmasını kabul etmezler.

Rivayet edildiğine göre Hz. İsa'nın doğumu, Peygamber Efendimiz (a.s.)'dan 571 sene önce idi. O hâlâ hayattadır; gökten yere inecek ve insanları, Peygamberimizin dinine çağıracaktır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Eğer Cebrâil ruhu üflerken insan sûretinde gözükmeseydi İsa (a.s.) rûhânîler gibi olacaktı. Eğer Hz. Meryem Cebrâil (a.s.)'ın şerîatlarda câiz olmayan bir şekilde kendisiyle beraber olmak isteyen bir beşer olduğunu tahayyül edip canı sıkılmış ve gönlü daralmış bir halde ondan Allâh'a sığındığında Cebrâil (a.s.) ona üfleseydi, annesinin durumu İsa (a.s.)'a tesir edeceğinden kimsenin çirkinliğine dayanamayacağı bir şekilde dünyaya gelecekti. Çünkü çocuk, anne-babaya baskın olan psikolojik durumlar ve bedenî şekillere göre oluşur.

Cebrâil (a.s.), Hz. Meryem'e: *"Ben ancak Rabb'inin elçisiyim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için"* O'nun katından geldim." deyince, onun Rabb'i tarafından kendisine gönderildiğini anladığı için sıkıntısı dağıldı ve Allâh'ın kendisine İsa'yı müjdelediğini hatırladığı için de gönlü ferahlandı. Nitekim âyette şöyle buyurulmuştur: ***"Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır. Mesîh'tir; dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allâh'ın kendisine yakın kıldıklarındandır."*** (Âl-i İmran, 3/45)

Melek, Meryem'in gönlü açılıp rahatlayınca ona ruhu üfledi. İsa da annesinin durumu kendisine tesir ettiği için gönlü rahat ve huzurlu bir şekilde dünyaya geldi.

Hz. Meryem'in hâmilelik süresi konusunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Aynı şekilde Hz. Âmine'nin Peygamber Efendimiz'e hâmilelik süresi de ihtilâflıdır.

İbn Abbas (r.anhümâ)'dan bir rivâyete göre, gebelik ve doğurma müddeti bir saat idi. Bazıları bu rivâyeti daha doğru görmüştür. Çünkü İsa (a.s.) yaratılış safhalarından geçen bir nutfeden yaratılmamıştır. فَانْتَبَذَتْ بِهِ ifadesindeki takip "fâ"sı ile atfedilmesi de bunu kuvvetlendirmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu gibi "fâ"lar, bazen hükmün tertîbini/sırasını gösterir. Hz. İsa'nın meniden yaratılmadığını söylemek açık bir yanlıştır. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere İsa (a.s.) Meryem'in gerçek suyundan ve Cebrâil'den vehmettiği sudan oluşmuştur. Zâhirî bir sebep olmadan onun bu şekilde benzersiz olarak yaratılması, bütün durumlarının olağanüstü (harikulâde) olmasını gerektirmez.

Yine **İbn Abbas** (r.anhümâ)'dan gelen başka bir rivâyette ise Meryem'in hâmileliği kadınların çoğunda olduğu gibi dokuz ay sürmüştür. Çünkü bu süre daha az olsaydı burada Meryem'in övülen özellikleri arasında zikredilirdi. Yine İsa'nın sekiz aylık

olduğu, sekiz aylık çocukların normalde yaşamayıp sadece Hz. İsa'nın yaşadığı da söylenmiştir. Bu da başka bir mûcizedir.

Şeyh Muhyiddin İbn Arabî (k.s.) şöyle demiştir: "Menzillerle ilgili yıldızlar içinde sekiz ay için bir şekil görmedim. Bundan dolayı sekiz aylık iken doğan çocuk yaşamaz ve ölür. Yaşadığını farz etsek bile kendisine faydası olmayan hastalıklı bir çocuk olur. Çünkü sekizinci ayda cenîne soğukluk ve kuruluk gibi ölümün tabîatından olan şeyler galip gelir.

Meryem İsa karnında iken *"Onunla"* âilesinden *"uzak bir yere çekildi."*

Kâşifî der ki: "Meryem (r.anhâ) İlyâ şehrinin uzağında bulunan, şehrin doğu tarafında bir dağa gitti. Ya da İlyâ şehrinden altı mil uzakta bir vâdîde bulunan Beytülahm'e gitti."

Hz. Enes (r.a.)'tan rivayet edildiğine göre, İsrâ (mi'rac) hadisinde Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *Cebrâil bana: "(Buraktan) in ve namaz kıl." dedi. Ben de kıldım. Bunun üzerine "Nerede namaz kıldığını biliyor musun? Meryem oğlu İsa'nın doğduğu yer olan Beytülahm'de namaz kıldın" dedi.*[13] Bu hadîs, *Nesâî*'nin ve *Delâilü'n-nübüvve*'de *Beyhâkî*'nin rivâyet ettiği sahih veya hasen bir hadîstir.

Ya da *"uzak bir yer"*, *el-İrşâd*'da da ifade edildiği üzere evin en uzak tarafı da olabilir. Hâmilelik süresinin kısalığı dolayısıyla bu mânâ daha uygundur.

Kısâsu'l-enbiyâ'da şöyle denilmiştir: "Meryem'in doğumu yaklaşınca geceleyin Zekeriyya'nın evinden Beytü'l-makdis'in dışına çıktı. Kendisini Zekeriyya (a.s.)'ın da başkalarının da bilmesini istemedi."



فَاَجَٓاءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِۚ قَالَتْ يَا لَيْتَنٖى مِتُّ قَبْلَ هٰذَا
وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾

23. Doğum sancısı onu, bir hurma dalı*(nın altı)*na getirdi: "Keşke bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim!" dedi.

"Doğum sancısı onu bir hurma dalı(nın altı)na getirdi" Yani oraya sığınmaya mecbur etti ki, onunla örtünsün ve doğum anında ona dayansın. Çünkü ona yardım edecek bir ebe yoktu. *el-Kısas*'ta şöyle der: "Meryem geceleyin kuru bir hurma ağacı gördü ve onun dibine oturdu."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: *"Doğum sancısı onu bir hurma dalı(nın altı)na getirdi"* ki, mûcizeyi dalda göstersin." Bu ağaç kuru bir hurma ağacı idi, meyve verecek başı ve yeşilliği yoktu. Çünkü mevsim kış idi. Belki de Allah Teâlâ, Meryem'in korkusunu dindirmek ve bazı alâmetlerini göstermek üzere ona bu ağaca gitmesini ilhâm etmiştir. Çünkü tomurcuğu olmayan bir hurma ağacı kış ayında meyve vermiştir. Halbuki hurma soğuğa en az dayanan bir ağaçtır. Hurmanın meyvesi ise aşılandıktan sonra hurma ağacının özünden olur. Hurma ağacının özü hurmanın başında olan beyaz yumuşak bir şeydir. Allah Meryem'e loğusaların yiyeceği ve onlar için uygun olan yaş hurma

yedirmek için onu hurma dalının altına getirmiştir.

Meryem *“keşke bundan önce ölseydim.”* Yani bu günden önce veya *Celâleyn*’in dediği gibi bu işten önce ölseydim. Cebrâil (a.s.) ile arasında geçen güzel vaadi bildiği halde Hz. Meryem’in böyle söylemesi, insanların âdeti gereği, onlardan utandığı içindir. Yoksa Allâh’ın emrini kerih gördüğünden değildir. Yine insanların onu ayıplamasından ve onun hakkında konuşmaları sebebiyle günaha düşmelerinden sakınmak veya zor durumda kaldıklarında sâlih kimselerin yaptığı gibi yapmak için böyle demiştir. Nitekim **Hz. Ömer**’in yerden bir saman çöpü alıp: “Keşke bu saman çöpü olsaydım da bir şey olmasaydım.” dediği, **Hz. Bilal**’in de “Keşke annesi Bilal’i doğurmasaydı” dediği rivayet edilmiştir.

Bazen ‘Ey Rabbim benim için artır.’ derim
Bazen de ‘Keşke beni anam doğurmasaydı.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“Bundan önce”*, hâmilelikten önce demektir. Çünkü Hz. Meryem bu ifâdeyle âdeta şöyle demiş oluyordu: “Çünkü benim hâmile kalmam ve doğurmam sebebiyle Allah birçok kimseyi cehenneme sokacak. Zira bazısı beni zinâ yapmakla suçlayacak, bazısı da oğlumu Allâh’ın oğlu olmakla itham edecek.”

“Unutulup gitseydim.” Yani unutulan, değersiz, unutulmaya lâyık, asla bir şey sayılmayan, hiçbir insanın hatırına gelmeyen bir kimse olsaydım. *“dedi.”*

et-Te’vîlât’ta şöyle der: Yoklukta “*unutulup gitseydim*” var ederek Allah beni anmasaydı.”

Kâşifî de şöyle der: “Yani keşke hiç kimse beni bilmeseydi ve benden hesap sormasaydı. Halbuki Beytü’l-makdis ulemâsının hepsi, ben onların imamlarının kızı olduğum için beni tanırlar. Zekeriyya (a.s.)’ın kefâletindeyim ve henüz bekâretim zâil olmadı. Bir eşim olmadığı halde çocuk doğurdum. Utancımdan ne edeceğimi bilmiyorum, dedi.”

Her ne kadar bu iş yüzünden nazar eder, bakarım
Fakat benim gibi bir mihnetzede göremem



فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِى قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾

24. Altından *(ruh)* ona şöyle seslendi: “Üzülme, Rabb’in alt tarafında bir su arkı var etti.”

“Altından (ruh) ona şöyle seslendi” Yani Meryem’in endişesini duyunca ona seslenen Cebrâil’di. Çünkü İsa, annesi onu kavminin yanına getirene kadar konuşmamıştır. Cebrâil, tepenin altından Meryem’in bulunduğu yerden daha alçakta bir

yerden seslendi. *el-Kısas*’ta hurma ağacının altından seslendiği söylenmiştir. *el-Es’iletü’l-mukhime*’de der ki: Âyetteki “min” harfi “men” diye de okunmuştur. Buna göre manâ şöyle olur: “Onun altındaki kimse yani İsa annesinin karnından çıkınca ona şöyle seslendi:”

“Üzülme” yani İsa’nın doğumuna ve kurak bir yerde olduğuna üzülme *“Rabb’in alt tarafında”* yani senden daha aşağıda bir yerde *“bir su arkı var etti.”*[14] Peygamber Efendimiz’in açıkladığına göre küçük bir nehir var etti.

İbn Abbas (r.anhümâ) şöyle demiştir: Cebrâil (a.s.) ayağını yere vurdu, tatlı bir su pınarı ortaya çıktı ve dere şeklinde aktı.

Hakîkat erbâbından birisi şöyle der: Hz. İsa peygamberliğini beşikte iken ***“Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı...”*** (Meryem, 19/30) âyetiyle, annesinin karnında iken de (seriyyen kelimesinin diğer bir anlamına göre:) *“Üzülme, Rabb’in alt tarafında peygamberlikle insanların efendisi olacak birisini var etti.”* âyetiyle haber vermiştir.



وَهُزِّى إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾

25. “Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgunlaşmış taze hurma dökülsün.”

“Hurma dalını kendine doğru silkele, üzerine olgunlaşmış taze hurma dökülsün.” Bir şeyi silkelemek, onu karşılıklı yönlere doğru şiddetli bir şekilde hareket ettirmektir. Burada kasdedilen ise kendisine doğru çekmek ve itmektir. Çünkü *“kendine”* ifâdesinden, sana doğru salla anlamı anlaşılmaktadır. Âyette Meryem’e hurma ağacını kendine doğru sallaması emredilmekte, salladıkça da üzerine devamlı surette olgun hurma döküleceği haber verilmektedir.

*el-Es’iletü’l-mukhime’*de şöyle der: “Allah burada Meryem’e hurmayı sallamasını niçin emretti, halbuki daha önce mihrabda iken Zekeriyya (a.s.) onun rızkını/yiyeceğini yanında hazır olarak buluyordu? Bu sorunun cevabı şöyledir: Meryem çocukken hiçbir alâkası yoktu. Alâka (çocuk) gelince bu zorluk ve meşakkati zorunlu kıldı.

Es’iletü’l-hikem’de ise denilir ki: “Meryem’e ağacı silkeleme emrinin verilmesinin hikmeti nedir?” Denilmiştir ki: Meryem, babasız bir çocuğun doğmasına şaşırmıştı. O bu hususta şaşırmasın diye kuru hurma ağacından yaş hurma vermek suretiyle Allah ona bir başka mûcize göstermiştir. Mûcizenin ağaçta yaratılmasının sırrı ise hurma ağacının Âdem (a.s.)’ın çamurundan yaratılmış olması dolayısıyladır. Böylece bu ağaçla -başkasının değil- insanlığın hakîkatine manevî bir nisbet vardır. Çünkü hurma da eşi olmadan meydana gelmez.

“Neden Allah, nehri Meryem’in gayreti olmadan akıttı da hurmayı onun gayretiyle verdi?” sorusuna cevâben şöyle denilmiştir: Çünkü hurma gıdâ ve arzudur. Su ise temizlik ve hizmet aracıdır. Yine hurmanın meyvesi çalışmaya dayanan (kesbî) amelin

sûretidir, su ise ilâhî feyzin sırrının sûretidir. Allah her şeyi kendi yerinde icrâ etmiştir. Çünkü her kerâmet, sâlik onunla tahalluk ve tahakkuk ettiği zaman sâlikin amelinin bir sûretidir. Ayrıca hurmanın büyüyüp yetişmesini Allah, hep dikme, sulama, aşılama gibi çalışmayı gerektirecek şeylere bağlamıştır. Su ise böyle değildir onun yere dayalı bir sebebi olmayıp Allah tarafından verilmiş ve gökten indirilmiştir. Bundan dolayı da nehir Meryem için sebepsiz (onun gayreti olmadan) akıtılmıştır.



فَكُلِى وَاشْرَبِى وَقَرِّى عَيْنًا ۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًا ۙ فَقُولِى اِنِّى نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا ۚ ﴿٢٦﴾

26. “Ye, iç, gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birini görürsen: ‘Ben Rahman için *(susma)* oruc*(u)* adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım’ de.”

O hurmanın meyvesinden *“ye”* ve nehrin suyundan *“iç.”*

Bu hâdise, Hz. İsa için bir irhâs (peygamberlik öncesi görülen olağanüstü durum) veya Hz. Meryem için bir kerâmettir. Gerekli şart bulunmadığı için bir mûcize değildir. Mûcizenin şartı ise meydan okumaktır. Nitekim *Bahru’l-ulûm*’da böyle geçmektedir.

İmam Râzî tefsîrinde şöyle der: “Âyette ‘yemek’ önce zikredilmiştir. Çünkü kendisinden çok kan aktığı için Meryem’in yemeye ihtiyâcı, suya ihtiyacından daha fazladır. Eğer denilirse ki: “Korkunun zararı daha çoktur. Çünkü o, ruhun elemidir. Açlık ve susuzluk ise bedenin elemidir.

Yine nakledildiğine göre bir koyun aç bırakılmış, sonra ona ot verilmiş ve yanına bir kurt bağlanmış. Kurdu gören koyun otu yememiş. Sonra kurt uzaklaştırılmış ve koyunun ayağı kırılmış. Koyun bu durumda otu yemiş. Bu da gösteriyor ki korkunun elemi daha şiddetlidir. Öyleyse Allah ruhun zararını bertaraf etmeyi neden ertelemiştir?” Biz buna cevaben deriz ki: Cebrâil onu müjdelediği için Meryem’in korkusu azdı. Yeniden korkusunun giderilmesine ihtiyacı yoktu.

Loğusalara hurma yedirmenin ve bebeğin damağına hurma ve benzeri bir şey çiğneyip sürmenin o zamanın âdeti olduğu söylenir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kadın çocuk doğurduğunda ilk yemeği yaş hurma, yoksa kuru hurma olsun. Çünkü eğer ondan daha üstün bir yiyecek (loğusa için) olsaydı, İsa’yı doğurduğunda Allah İmrân kızı Meryem’e onu yedirirdi.”*[15]

Rebî‘ b. Haysem: “Bana göre loğusalar için hurmadan, hastalar için de baldan daha üstün bir şey yoktur.” demiştir.

“Gözün aydın olsun.” Gönlünü rahat tut, seni üzen ve sana gam veren şeyleri kalbinden at. Çünkü Allah, nehir akıtmak, kuru hurmayı yeşertmek ve zamanından önce meyveyi verdirmek gibi olağanüstülüklerle senin günahsız olduğunu ispat etmiştir. Meryem’i ayıplayanlar bu durumları görünce, babasız çocuk meydana gelmesini imkansız görmeyeceklerdir.

Âyette geçen “ قَرِّى (aydın olsun)” kelimesi “ اَلْقَرَارُ ” kelimesinden türemiştir. Çünkü göz, nefsi sevindiren bir şey görünce başkasına değil ona bakar onunla tatmin olur. Nitekim Araplar: “ أَقَرَّ اللهُ عَيْنَيْكَ ” yani gönlünü razı olacağın şeye tesadüf ettir ki başkasına gözün bakmasın derler. Ya da bu kelime “el-kurr” kelimesinden türemiştir. Bu da soğuk demektir. Çünkü sevinç gözyaşı soğuk, üzüntü gözyaşı ise sıcak olur. Bundan dolayı sevinilen bir şeye “ قُرَّةُ الْعَيْنِ ”, hoşlanılmayan şeye de “ سُخْنَةُ الْعَيْنِ ” denir.

Kâşifî şöyle der: “Âyette geçen “ وَقَرِّى عَيْنًا ” ifâdesi, ey Meryem çocuğunla gözün aydın olsun anlamındadır. Ağacın yeşil olması ve meyve vermesi ise Meryem’in hâliyle benzeşir. Şöyle ki zâtı yüce olan Hak Teâlâ kuru bir ağaçtan hurma bitirmeye kâdir olduğuna göre babasız bir çocuğu meydana getirmeye de kâdirdir. Hak Teâlâ melekleri gönderdi. Onlar Meryem’in etrâfına geldiler. İsa (a.s.) doğunca melekler onu tuttular ve yıkadılar. Cennet ipeğinden bir şeye sardılar ve Meryem’in yanına koydular.

“Eğer” kim olursa olsun *“insanlardan birini görürsen”* eğer çocuğun hakkında sana bir şey sorarsa ona de ki: *“Ben Rahman için”* kendime susmayı veya *“oruç”* tutmayı *“adadım”* vâcib kıldım. İsrailoğulları’dan mücâhede ehlinin orucu, akşama kadar bir şey yemekten ve konuşmaktan kendisini alıkoymaktı. Bu oruç şekli bu ümmet için neshedilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.), susma orucunu yasaklamıştır.

Ebkâru’l-efkâr’da şöyle der: “Yerinde konuşmak hasletlerin en şereflisi olduğu gibi zamanında susmak da erlerin sıfatıdır.

Gerçi akıllı adamların önünde susmak edebdir
Ama maslahat vaktinde söz söylemeğe çalışmak iyidir
Aklın perdesi iki şeydir: Söz söylememek
Söylenecek vakitte, susacak vakitte söylemek

Mücâhede erbâbının sükûtu tercih etmelerinin sebebi ise konuşmaktan nefsin zevk aldığını, övünmeyi dışa vurduğunu ve güzel konuşmaya meylettiğini bilmelerinden dolayıdır. Câhiliyye âdetinden olan susma (sükût) orucu ise şu hadisle yasaklanmıştır: *“Bâliğ olduktan sonra yetimlik olmaz, gün boyu geceye kadar suskun durulmaz.”*[16] Câhiliyye ehli ise bir gün ve bir gece sükût edip îtikâf yapmakla ibâdette bulunurlardı. İslam bunu yasaklayıp hayır söylemeyi ve zikir yapmayı emretmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Yasaklanan, mutlak sükûttur. Zikre devam etmekle birlikte insanın kelamı/konuşmayı kesmesi makbûldür, hattâ emredilmiştir. Bundan dolayı sükûta devam etmek (seyr ü sülûkte) sekiz şarttan birisi sayılmıştır. Mâsivâdan kesilmek (inkıtâ‘) ve sülûkün faydası sükûtla ve benzerleriyle elde edilir.

“Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım” yani ben bugün hiçbir kimse ile konuşmak istemem. Yalnızca meleklerle söyleşip Cenâb-ı Hakk’a münâcât etmek isterim” *“de!”* Bu âyetle Hz. Meryem’e işâret yoluyla nezrini haber vermesi emredilmiştir. Âyetin mânâsı şöyledir: Bu nezri sözle değil işâretle söyle...

Ferrâ şöyle demiştir: Araplar bir masdarla pekiştirilmediği sürece hangi yolla olursa olsun insana ulaşmaya "söz-kelam" demişlerdir. Masdarla pekiştirildiğinde ise ancak sözün hakîkati anlaşılır.

Hz. Meryem'in insanlarla konuşmamakla emrolunmasının sebebi, ahlâksızlarla mücâdele etmenin ve tartışmanın kötü oluşudur. Hz. İsa'nın sözüyle yetinilmesi ise ithâm edenin ithâmını ve onun günahsız olduğunda şüphe edenin şüphesini ortadan kaldırır. Allah Teâlâ, İsa vâsıtası ile onun günahsız olduğunu ortaya koymak istedi. O zaman İsa henüz beşikte idi. Âyette sefih (beyinsiz, ahlâksız) karşısında sükût etmenin gerekli olduğuna da işâret vardır. Beraber sefihlik edeceği bir kimse bulamadığı halde sefihlik eden kimse insanların en alçaklarındandır.

Sâib şöyle demiştir:

Susan dudak işini yapan kılıç gibidir cenkte
Cevap vermeye ne gerek var câhile

Yine **Sâib** şöyle demiştir:

Sakın ey cânân, ağır söz söyleme ki sen de işitme
Değildir dağda yankılanan söz dağın tercihiyle

Zemahşerî'nin beliğ sözlerinden birisi şöyledir: Yüz çevirmek gibi sefihi/alçaklığı küçük düşüren bir şey yoktur. Onun yularını, ancak ona aldırmamak çözer. Onun şiddetini yumuşak huylular kırar. Alevle yanan ateşi de ancak su söndürür. Yani, sefihin şiddeti alevli ateş gibidir. Ateşi nasıl ki ancak su söndürüyorsa onun şiddetini de ancak yumuşak huy söndürür. Ateş ise yiyecek bir şey bulamayınca kendini yer.

Âyette Allah'tan başka şeylere yönelmekten sakınmaya işâret vardır. Büyüklerden birisi şöyle der: "Dünya bir gündür, orada bize gereken oruç tutmaktır. Onun iftarı ise ancak Allâh'ın cemâlini seyretmekle olur."

Şu halde sâlike gereken, nâsût (insanlık) âleminden ayrılıp dilini Allâh'ın dışındakileri zikretmekten engellemektir. Ta ki yolu kat'edebilsin ve hakikat menziline ulaşsın. Meryem, hurma ağacını sallayıp üzerine taze hurma düşürdüğü gibi, kalb Meryem'i de zikir ağacını, yâni lâ ilâhe illallah zikrini sallayınca üzerine rabbânî müşâhedeler ve ilâhî keşifler düşer. Bunlar vâsıtasıyla vuslata ermiş (büyük) adamların meşrebleri olan nimetler elde edilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)'in durumu böyleydi. O: *"Ben Rabbimin katında gecelerim. O, beni yedirip içirir."*[17] derdi. Allâh'ım! Bizi işin hakîkatinin yüzünden perdeler kendilerine açılmış, cemâl ve celâl tecellîlerine ulaşmış kimselerden kıl!



[13]. *Beyhâkî*, Delâil, II, 356
[14]. Taberî, XVI, 70; Müstedrek, II, 405
[15]. *Deylemî*, Hadis no: 1320
[16]. Mecmeu'z-Zevâid, IV, 226, 334
[17]. *Buhâri*, Savm, 20, 48, 49; *Müslim*, Sıyâm, 57,58

HZ. ÎSÂ'NIN BEŞİKTE KONUŞMASI

فَاَتَتْ بِه۪ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُۜ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَٓا
اُخْتَ هٰرُونَ مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّاۚ ﴿٢٨﴾
فَاَشَارَتْ اِلَيْهِۜ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ
اِنّ۪ي عَبْدُ اللّٰهِۜ اٰتٰنِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَن۪ي نَبِيًّاۙ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَن۪ي مُبَارَكًا
اَيْنَ مَا كُنْتُۖ وَاَوْصَان۪ي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّاۖ ﴿٣١﴾
وَبَرًّا بِوَالِدَت۪يۘ وَلَمْ يَجْعَلْن۪ي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ
وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

27. ***(Meryem)*** **onu taşıyarak kavmine getirdi. "Ey Meryem! Sen tuhaf bir iş yaptın." dediler.**

28. "Ey Harun'un kız kardeşi, baban kötü bir adam değildi, annen de fâhişe değildi ***(sen ne yaptın böyle dediler?)*****"**

29. ***(Meryem)*****, çocuğu gösterdi. Dediler ki: "Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz?"**

30. ***(Çocuk)*** **dedi ki: "Ben Allâh'ın kuluyum,** ***(O)*** **bana kitabı verdi, beni peygamber yaptı."**

31. "Beni bulunduğum her yerde mübarek kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti."

32. "***(Beni)*** **anneme iyilik eder** ***(kıldı)*****, beni baş kaldıran bir zorba yapmadı."**

33. "Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldırılacağım gün de bana esenlik verilmiştir." dedi.



Meryem *"onu taşıyarak kavmine getirdi."* Yani Meryem, loğusalıktan temizlendikten sonra oğlu ile beraber kavmine doğru geldi.

İbn Abbâs (r.anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Meryem güneş doğduğu zaman onların yanından çıktı, öğlen vakti çocuğu ile birlikte onlara geri döndü.

Rivayet edildiğine göre Zekeriyya (a.s.), Meryem'i aradı, odasında bulamadı ve çok üzüldü. Teyzesinin oğlu Yusuf'a: "Onu aramaya çık" dedi. O da Meryem'in izini sürmeye başladı. Nihayet onu hurma ağacının altında buldu. Meryem kavmine döndü. Onlar sâlih kimselerden olan ev halkı idi. Zekeriyya (a.s.) da onlarla beraber oturuyordu. Durumu görünce ağladılar, üzüldüler ve onu ayıplayarak: *"Ey Meryem sen tuhaf bir iş yaptın"* yani büyük, benzersiz, yalan olduğu kesin bir iş yaptın *"dediler."*

“ ٱلْفِرْيَةُ ” yalan demektir. “ ٱلْفَرِيُّ ” aynı kökten daha önceden olmamış/görülmemiş veya büyük bir iş anlamındadır. Yapıldığında şaşkınlık veren şey için kullanılır. *el-Ahterî*’de bu kelimenin zıt anlamlı kelimelerden olduğu, hem iyilik hem de kötülük anlamına geldiği ifâde edilmiştir.

Kâşifî şöyle der: “(Ey Meryem!) Ev halkı arasında bir benzeri asla vâki olmamış çirkin bir iş yaptın.”



يَٓا اُخْتَ هٰرُونَ مَا كَانَ اَبُوكِ امْرَاَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾

28. “Ey Harun’un kız kardeşi, baban kötü bir adam değildi, annen de fâhişe değildi *(sen ne yaptın böyle dediler?)*”

“Ey Harun’un kız kardeşi!” Peygamber Efendimiz (a.s.)’dan rivâyet edildiğine göre onlar bu sözleriyle Harun peygamberi (a.s.) kasdetmişlerdir. Çünkü Meryem, Harun (a.s.)’ın kardeşi derecesindeki kimselerin neslindendi. Bu da Meryem’in, Harun (a.s.)’ın kız veya erkek kardeşinin neslinden olması ile mümkün olur. Yoksa Harun ile Meryem arasında bin sekiz yüz sene vardı. Hârun’un Hz. Meryem’in baba bir kardeşi ve sâlih bir kimse olduğu da söylenmiştir. Yine Harun’un Musa (a.s.)’ ın kardeşi olduğu söylenmiştir. Hz. Meryem Musa (a.s.)’ın neslinden olduğu için Harun’a kardeşi olarak nisbet edilmiştir. Nitekim Araplar “Ey Arab’ın kardeşi” derlerdi. Bunun mânâsı, onlardan (Araplardan) birisi demektir.

“Baban” İmrân *“kötü bir adam değildi.”* **İbn Abbâs** (r.anhümâ)’nın dediğine göre bu sözün mânâsı, “Baban İmrân zinâkâr değildi.” demektir. **Kâşifî** ise şöyle der: “Senin baban İmran kötü bir adam değildi. Bilakis o Mescid-i Aksâ ulemâsının en şereflilerinden bir kimseydi, dediler.”

“Annen” Fâkuz kızı Hanne *“de fâhişe değildi”* yani o da zinâkâr bir kadın değildi. Sen ne yaptın böyle?! Sen bu babasız çocuğu nereden aldın?! dediler. Bu ifâdeler Hz. Meryem’in yaptığı bu işin onlar tarafından tuhaf ve hoş görülmeyen bir şey olduğunu pekiştirmektedir. Ayrıca bu ifade, sâlih kimselerin çocuklarının zinâ ve benzeri çirkinlikleri işlemesinin daha da çirkin bir şey olduğunu hatırlatmaktadır.

Bilesin ki Allah, her devirde bir peygamber veya velî getirip ona bir mûcize veya kerâmet verdiğinde o devrin insanlarının çoğu tarafından bunun yadırganması alışılagelmiş bir şeydir. O peygamber veya velîyi delilik, sapıklık, iftirâ, yalancılık, sihirbazlık ve benzerlerine nisbet ederler. İnsanların az bir kısmı ise bilir ki çoğunluğun bulunduğu yerden sefere çıkıp ayrılanlar, akılların alışık olmadığı ve gözlerin görmediği garip bilgiler ve acâyip hallerle geri dönerler. İşte bu kimseler peygamberleri ve velîleri reddetmeyip onlara inanırlar.

Mesnevî’de şöyle denilmiştir:

İçini sevgiliyi inkârdan arıt da,

Orada sevgilinin gül bahçesinden reyhanlar bitsin!
Peygamberimiz nasıl Rahmân'ın kokusunu Yemen'den aldı ise,
Sen de benim sevgilimin ebedîlik kokusunu bul!



فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ ۜ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِى الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾

29. ***(Meryem)*, çocuğu gösterdi. Dediler ki: "Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz?"**

Meryem, *"çocuğu gösterdi."* Yâni Meryem, İsa'ya işâret etti ki onunla konuşsunlar, kendilerine cevap versin ve onun cevabı Meryem'in lehine bir delil olsun. Anlaşılan o zaman Meryem nezrini/adağını açığa vurdu ve insanlarla konuşmaktan uzak olduğunu belirtti.

Meryem'in cevabını yadırgayarak *"dediler ki: "Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz?"* Biz daha önce akıllı bir kimsenin anne kucağında, süt emen bir çocukla konuştuğunu görmedik. Çünkü çocuk, konuşulanı anlayamaz ve cevap veremez.



قَالَ اِنّ۪ى عَبْدُ اللّٰهِ ۜ اٰتٰنِىَ الْكِتَابَ وَجَعَلَن۪ى نَبِيًّا ۙ ﴿٣٠﴾

30. ***(Çocuk)* dedi ki: "Ben Allâh'ın kuluyum, *(O)* bana kitabı verdi, beni peygamber yaptı."**

Bu âyet, mukadder bir sorunun cevabıdır. Sanki şöyle denilmiştir: "Bundan sonra ne oldu?" denilince İsa da gayet açık bir dille *"dedi ki: Ben Allâh'ın kuluyum"* Böylece Hz. İsa daha ilk konuşmasında hem hristiyanlardan kendisinin Rab olduğunu iddiâ edenleri reddetmek ve Allah'tan töhmeti kaldırmak üzere kulluğunu ikrâr etti. Hem de annesinden zinâ ithamını kaldırmayı ifâde etmiş oldu. Çünkü Allah, onun gibi bir çocuğu bir fâhişeye vermez.

Cüneyd'in: "Ben kötülük, tamahkârlık ve şehvetin kulu değilim." sözünde de insanlığın en güzel isminin "kulluk" olduğuna işâret vardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Allah ruhunu şâd etsin, şeyhimden duyduğuma göre, Abdullah ismi Abdurrahmân'dan, Abdurrahmân Abdurrahîm'den, Abdurrahîm de Abdülkerîm'den üstündür. Bundan dolayı Rasûllullah (s.a.) Abdullah, Abdulhayy ve Abdulhak gibi isimleri en üstün isimler olarak saymıştır. Çünkü ilâhî isimlerin bir kısmı zâtı, bir kısmı sıfatları bir kısmı da fiilleri gösterir. Birincisi ikincisinden, ikincisi de üçüncüsünden daha üstündür.

İsa'yı konuşturan Zekeriyya (a.s.) olduğu söylenmiştir. Allah dört çocuğa dört özellik vererek ikrâm etmiştir: Yusuf'a kuyuda vahiy, İsa'ya beşikte konuşma, Süleyman'a çocukluğunda anlayış ve Yahyâ'ya da hikmet vermiştir.

Ancak Allah Teâlâ, en büyük fazileti ve en büyük mûcizeyi Peygamberlerin efendisi (s.a.)’e ikrâm etmiştir. Ona doğduğunda daha çocukken secdeye varıp Allâh’ın rasûlü olduğunu söylemeyi nasîb etmiştir. Onun göğsünü açmış, onunla peygamberliği sona erdirmiş, doğumunda melekleri ve hûrîleri ona hizmet ettirmiş, daha doğmadan ve çocukluğundan önce ruhlar âlemindeyken ona peygamberlik vermiştir. Şüphesiz bunlar, özellik ve üstünlük olarak yeter.

Dokuz feleğin ve yedi yıldızın güneşi
Rasûllerin sonuncusu, peygamberlerin hocası (s.a.)

“Bana kitabı” yani İncil’i *“verdi ve beni peygamber yaptı.”*



وَجَعَلَنِى مُبَارَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ وَاَوْصَانِى بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾

31. “Beni bulunduğum her yerde mübarek kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti.”

“Beni bulunduğum her yerde mübârek kıldı.” Yani ben nerede olursam olayım, beni yararlı, hayrı öğreten kimse olarak yarattı. Burada ilerde vâki olacak şey, kesin olduğu için geçmiş zaman kipiyle ifâde edilmiştir. İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre Allah, Hz. İsa’ya çocukken İncil’i ve peygamberliği verdi. Çocukken olgun insanların anladıkları şeyleri aklediyordu. Nitekim *Bahru’l-ulûm*’da böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Meşhur olan o ki, Allah İsa’ya otuz yaşından sonra vahyetmiştir. Buna göre onun risâleti, nübüvvetinden sonradır.

Dünyada *“sağ olduğum sürece bana”* kesin bir emir olarak *“namaz kılmayı ve zekâtı”* yâni sâhip olursam malın zekâtını *“vermeyi emretti.”*

Fakir (**Bursevî**) der ki: Açık olan şu ki Allâh’ın İsa’ya zekâtı emretmesi, onun zengin olmasını gerektirmez. Aksine ona, ümmetinin zenginleri dolayısıyla bu emir verilmiştir. İlâhî hitaplardaki genel ifâdeler, emirleri yerine getirme ve yasakları terk etme hususunda ümmeti heyecanlandırsın diye, peygamberlere nisbet edilmiştir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: Âyette işâret edilmektedir ki sağ olduğu müddetçe mükellefiyetler ve zâhirî ibadetler, kuldan düşmez. Bazı ibâhîlerin dediği gibi ibâdetlerin düştüğünü söylemek küfür ve sapıklıktır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de ise şöyle der: “Âyette işâret edilmektedir ki kul sağ oldukça sırrını murâkabe etmesi, kulluğunu yerine getirmesi ve nefis tezkiyesine devam etmesi gerekir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Mükellefiyetleri yerine getirmek kulluktur. Bu mükellefiyetler de ya yolun başındaki mübtedîlerde olduğu gibi tezkiye için olur ya da yolun sonundaki müntehîlerde olduğu gibi şükür için olur. Her iki durumda kul sağ ve ergin olduğu

sürece ibâdet ondan düşmez. Delilik ve benzeri hallerle durumu değiştiğinde ise mâzûr sayılır.



وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾

32. “*(Beni)* anneme iyilik eder *(kıldı)*, beni baş kaldıran bir zorba yapmadı.”

Beni *“anneme iyilik eder”* kıldı. Yani ona ihsanda bulunan, yumuşak davranan bir kimse kıldı. Bu ifâde İsa’nın babasız yaratıldığına işârettir. *“Beni baş kaldıran”* kibirli, Rabb’ine âsî *“bir zorba yapmadı.”* Beni böyle yapmadı ki halka tekebbürde bulunayım ve insanları inciteyim.



وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

33. “Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldırılacağım gün de bana esenlik verilmiştir.” dedi.

“Doğduğum gün de” yani tabiî bir babam olmadan doğduğum gün şeytanın tasallutundan, *“öleceğim gün de”* ölümün ve ondan sonrasının zorluklarından *“ve diri olarak kaldırılacağım gün de”* kıyametin korkusu ve kabir azabından *“bana esenlik verilmiştir.”* Rabbimin selâmı benim üzerimedir. Nitekim bu selâm/esenlik Hz. Yahya’ya da verilmişti. Yani Allah katından bu üç büyük (dehşetli) durumda Yahya’ya olduğu gibi bana da esenlik verilmiştir.

“*es-Selâm*” kelimesindeki harf-i ta‘rîf ahd için kabul edildiğinde mânâ böyle olur. Ancak onun cins için ve İsa (a.s.)’ın düşmanlarına üstü kapalı olarak (ta‘riz) lânet okumayı ifâde etmektedir. Çünkü İsa (a.s.)’ın her türlü esenliği kendisi için isbât etmesi, zıd olanlara da esenliğin zıddını isbât için bir dokundurmadır. Nitekim şu âyette de durum aynıdır: ***“Esenlik hidâyete tâbi olanlara olsun...”*** (Tâhâ, 20/47) Bu âyet doğruyu yalanlayan ve ondan yüz çevirene azabın var olduğunu üstü kapalı olarak (ta‘riz yoluyla) ifâde etmektedir.

İsa onlara bu sözü söyleyince, annesinin suçsuz ve günahsız olduğuna kesin kanâat getirip onun mâsum ve şüpheden uzak olduğuna inandılar. Artık İsa bundan sonra normal konuşma yaşına kadar bir daha konuşmadı.

el-Es’iletü’l-mukhime’de der ki: *“Diri olarak kaldırılacağım gün”* ifâdesi ile ilgili olarak şöyle der: Bu âyet kabirde hayat olmadığını gösterir. Çünkü burada tek bir hayat zikredilmiştir” denirse, bunun cevabı şöyledir: “Burada geçici olan kabir hayatının aksine ebedî, daimî hayat kasdedilmiştir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şüphesiz berzah (kabir) hayatı, dirilme günü (ba’s) hayatının yarısı gibidir. Birincisi sadece ruhun hayatı, ikincisi ise hem ruhun hem de bedenin

hayatıdır. Burada kasdedilen de budur. Çünkü ruhlar yaratıldıktan beri ebedîlikten kesilmezler.

Yine Yahya (a.s.)'a esenlik ifade edilirken kelime, nekre (belirsiz isim) şeklinde Hz. İsa'da ise ma'rife (belirli isim) şeklinde getirilmiştir. Çünkü birincisi Allah'tandır. Allah'tan olan az, çoktur. Bunun için bazıları şöyle demiştir: "Allâh'ım senin azına az denilmez." Bundan dolayı **Hasan Basrî** Fâtiha sûresindeki âyeti " اِهْدِنَا الصِّرَاطًا الْمُسْتَقِيمًا (Bizi doğru bir yola ilet)" diye okumuştur. Yani, biz aza râzıyız. *Burhânu'l-Kur'ân*'da böyle geçmektedir.

Şeyhim (k.s.) *el-Berkıyyât*'ta şöyle demiştir: "Esenlik ifadesi, Yahya (a.s.) hakkında üçüncü şahıs ifâdesiyle, Hz. İsa hakkında ise kendi ifâdesi olarak getirilmiştir. Çünkü onların her ikisi de celâl ve cemâli birleştiren kemâl, fenâ ve hakikat ehlidirler. Şeriat, bakâ, celâl ve cemâl ehli olanlar, kemâl kuşağı altına dâhildirler. Ancak ezelî istîdâdın meyli hakîkat ve fenâ yönünedir.

İlâhî ezelî fitrat bakımından Yahya (a.s.)'ın zâtında, celâlin kemâli gâlibdir. Bu baskınlık, isteğe bağlı değildir; hakikat, fenâ ve celâlin kemâlinin saltanatının onun kalbine hâkim olması sebebiyle ezelîdir, mecbûrîdir. Şeriat ve bakâ yönündeki bu meyil; ilâhî, ezelî fitrat dolayısıyla İsa (a.s.)'ın zatında cemâlin kemâli şeklindedir. Bu galebe de, ihtiyârî olmayıp zorunludur. Şerîat, bakâ ve cemâlin kemâli devletinin onun kalbini istîlâsı ile hasıl olmuştur.

Yahya (a.s.)' a âid galebenin gereği, sükût etmek ve konuşmayı terk etmektir. Bundan dolayı onun hâllerini açıklarken konuşan Allah olmuştur. Bunu ifâde ederken de üçüncü şahıs ifâdesi kullanmış, Yahya'nın kendisi konuşmamıştır. Bu, fenânın bakâ üzerine galip gelmesi sebebiyle "Allâh'ı tanıyanın dili tutulur." kabilinden bir durumdur. Allâh'ı bilme (ma'rifetullah) hususunda dili tutulan herkes, Yahya (a.s.)'ın meşrebi üzeredir.

İsa (a.s.)'a âid galebenin gereği ise konuşmak ve sükûtu terk etmektir. Bundan dolayı kendi durumunu anlatırken konuşan kendisidir, Allah Teâlâ değildir. Onun için birinci şahıs ifâdesiyle gelmiştir. Bu ise bakânın fenâya galip gelmesi sebebiyle "Allâh'ı tanıyanın dili açılır" kabilinden bir durumdur. Allâh'ı tanıma (ma'rifetullah) konusunda dili açılan herkes Hz. İsa'nın meşrebi üzeredir. Hz. Yahya ve Hz. İsa'dan her birinin durumu Allâh'ın hükmü ve rızâsıyladır. Onlar büyük cem'iyyete ortak olup büyük ehliyete meyil konusunda beraberdirler. Ancak Yahya (a.s.)'ın meylinin galebesi fenâya, İsa (a.s.)'ınki ise bakâya olması sebebiyle yüce galebe hususunda birbirlerinden ayrıdırlar. Bu galebede de birlikte olsalardı birinin hâli diğerinden ayrılamazdı. Aksine bir çeşit abes olurdu. Allah ise lüzumsuz/abes iş yapmaktan münezzehtir. Bundan dolayı birisine olan tecellînin aynısı diğerine olmamıştır. Aksine birisine olan tecellî, diğerine başka bir yönde olmuştur.

Bu hikmet dolayısıyladır ki Yahya (a.s.)'ın kalbinde celâl, İsa (a.s.)'ın kalbinde ise cemal gâlib olmuştur. Ta ki aslı bir olmakla birlikte her ikisine olan tecellî farklı olsun ve bir araya geldikten sonra aralarında fark olsun. Onlardan sonra bu makâma kıyâmete

kadar vâris olan bütün evliyâ-i kirâma Allah Teâlâ feyiz ve ilham yoluyla der ki: “Doğduğun, öldüğün ve diri olarak kalkacağın gün esenlik senin üzerine olsun.” ***“Bilesiniz ki, Allâh’ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de.”*** (Yûnus, 10/62) Bu da ***“Onlara dünya hayatında müjde vardır...”*** âyeti ile işâret edilen onlar için olan dünyaya âid müjdeler kabilindendir. Şu kadar var ki onlar bu gibi müjdeleri gizlemekle emrolundukları için gizlerler. Onların selâmette olduklarını bilmeleri kendilerine yeter. Başkalarının bilmesine onların ihtiyacı yoktur.

Peygamberler ise şâri’/hüküm koyucu oldukları için esenliklerini haber verirler. Dâvetlerini kabul etmesi ve onlara inanması için başkalarının da onların esenliklerini bilmeleri gerekir. ***“Allah, doğruyu söyler ve (doğru) yola iletir.”*** (el-Ahzâb, 33/4) Şeyhimin sözleri burada sona erdi.

Es’iletü’l-hikem’de şöyle der: Hz. Peygamber (a.s.) şu hadislerinde Hz. Yahya ve İsa’nın makamlarını haber vermiştir: *İsa ve Yahya karşılaştılar. Yahya İsa’ya dedi ki: “Sanki sen Allâh’ın azabından emin gibisin.” İsa da Yahya’ya “Sanki sen de Allâh’ın lütuf ve rahmetinden ümid kesmiş gibisin” dedi. O zaman Allah da onlara: “Bana en sevimli olanınız Benim hakkımda en güzel zan besleyeninizdir.” diye vahyetti.*[18] Bundan dolayı Hz. Yahya’nın sonu, celâl makâmında öldürülmek oldu. Onun için kısâsen yetmiş bin kişi öldürülünceye kadar kanı fışkırmaya devam etti. Onlar öldürülünce kanı durdu. İsa’nın sonu ise bast ve cemâl makâmında semâya, yani cemâl mazharlarından olan mele-i a‘lâya yükseltilmek oldu. Her ikisi de makâmlarında tam olarak kurtuluşa ermiş kâmil kimselerdir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: *“Öleceğim gün”* ifâdesinde işâret edilmektedir ki, Hakk’ın nefesinden kalbe üfürülmüş olan İsa mânâsı, nefsin sıfatlarının galip gelmesinin zehirleri ve onlardan kaynaklanan muâmeleler sebebiyle ölüme elverişli, onu kabullenicidir. Ta ki, vuslata eren kişi kalbindeki mânâ ölmeyecek diye aldanmasın.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Pek çok diri ölüm konusunda aldanmıştır,
Dirilik dâiresinden uzak olmuştur.
Ölümle onun hâli değişir
Gönlünün bütün feyzi zehir olur
Onun sûreti başın arkasındaki gözde kalmıştı
Her ne kadar zâhir sûrette yüzü önde olsa da.
Kim kötü nefsinin peşinden koşarsa
Menzilin başını göreceğini zannetmesin

et-Tekmile’de şöyle der: Hz. İsa, İskender’in Babil şehrini istîlâ etmesinden altmış beş sene geçtikten sonra prenslikler zamanında doğmuştur. Bundan sonra doğduğu da söylenmiştir. Hz. Meryem İsa’ya hâmile olduğunda on üç yaşında bir kızdı. Hz. İsa, otuz yaşında peygamber oldu ve otuz üç yaşında göğe yükseltildi. Ondan sonra Hz. Meryem

altı sene yaşadı. Annesi, kral Heredos'un korkusundan İsa'yı daha küçükken Şam'dan Mısır'a götürdü. Çünkü yıldızı doğduğu için İran kralı onun doğacağını biliyordu.

İran kralı, İsa'ya altın, buhur ve mür bitkisinden hediyeler gönderdi. Elçiler Heredos'un huzuruna girdiler, ona İsa'nın durumunu sordular. Heredos'un bundan haberi yoktu. Onlar İsa'nın doğduğunu, peygamber olacağını ve getirdikleri hediyeleri ona haber verdiler.

Heredos, onlara neden hediye olarak altın getirdiklerini sordu. Onlar da:

"Altın malların en kıymetlisi, İsa da zamanının efendisi olduğu için." dediler.

Heredos onlara, mürrü niçin hediye ettiklerini sordu. Onlar,

"Çünkü İsa, hastaları ve kırıkları tedâvî eder." dediler. Tekrar kral onlara, niye buhur hediye ettiklerini sorunca da:

"Çünkü onun dumanı göğe doğru yükselir, yine o göğe yükselecek." dediler. Bunun üzerine Heredos korktu ve onlara şöyle dedi:

"Onun yerini biliyorsanız bana da söyleyin sizin onu arzuladığınız kadar ben de arzuluyorum."

Fars kralının elçileri İsa'yı bulup hediyeleri Meryem'e verdiler ve Heredos'un yanına dönmek istediler.

Allah da onlara bir melek gönderdi ve melek onlara Heredos'un İsa'yı öldüreceğini haber verdi. Onlar da Heredos'a uğramadılar.

Allah Teâlâ Meryem'e, beraberinde Yakub'un oğlu marangoz Yusuf olduğu halde Mısır'a gitmesini emretti. O da İsa ile birlikte Mısır'a yerleşti. İsa, on iki yaşına gelince Heredos öldü, Meryem de Şam'a geri döndü.

Rivayete göre Meryem, İsa'yı bir hocaya teslim etti. Hoca ona "Ebced"i öğretti. İsa hocaya " أَبْجَدْ Ebced'in ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Hoca bilmediğini söyleyince, İsa (a.s.) hocaya şöyle dedi:

"*Elif*", Allâh'ın nimetleridir, "*be*" Allâh'ın bahâsı (cemali, güzelliği), "*cim*" Allâh'ın celâli, "*dal*" ise Allâh'ın dîni demektir.

Bunun üzerine hoca: "Güzel söyledin. Peki " هَوَّزْ 'in anlamı nedir?" deyince İsa (a.s.): "*Hâ*" kendisinden başka ilâh olmayan Allah, "*vav*" yalancılara yazıklar olsun, "*ze*" cehennem zebânileri kafirler için hazırlandı, demektir." dedi.

Hoca: "Güzel. Peki " حُطِّى " ne demektir?" deyince İsa:

"*Ha*", günahkarların günahlarını azaltmak, "*Tı*" tûbâ ağacı, "*yâ*" Allâh'ın (kudret) eli mahlukatı üzerindedir, demektir." dedi.

Hoca: "Güzel. Peki ' كَلَمُنْ ' ne demektir?" deyince İsa:

"*Kâf*" Allâh'ın kelamı, "*lâm*" cennet ehlinin birbirine kavuşması, "*mim*" Allâh'ın mülkü, "*nûn*" ise Allâh'ın nurudur." dedi.

Hoca: "Güzel. Peki " سَعْفَصْ " ne demektir?" deyince, İsa:

"*Sin*", Allâh'ın yüceliği, "*ayn*" Allâh'ın ilmi, "*fe*" Allâh'ın mahlûkât hakkındaki fiili, "*sâd*" Allâh'ın sıdkı, sözlerindeki doğruluğu demektir." dedi.

Hoca: “Peki “ قَرَشَتْ ” nedir?” dedi. İsa:

“*Kaf*” Allâh’ın kudreti, “*râ*” Allâh’ın rubûbiyyeti, “*şın*” Allâh’ın dilemesi, “*te*” ise Allâh’ın müşriklerin ortak koştukları şeylerden yüce, berî olması demektir.” dedi. Bunun üzerine hoca “Güzel!” deyip sonra Meryem’e: “Oğlunu al götür, o bana bilmediğim şeyleri öğretti.” dedi. *Kısasu’l-enbiyâ*’da böyle geçmektedir.

Bu kelimelerin, yâni *Ebced, Hevvez, Huttî, Kelemen, Se‘fas, Karaşet, Sehaz, Dazağ*’ın daha önce yaşamış sekiz kralın veya sekiz filozofun adı olduğu söylenmiştir. Ya da bu kelimeleri Yunanlılar’ın sayıları kaydetmek ve derecelerini ayırmak için îcâd ettikleri de söylenmiştir. Nitekim *Şerhu’t-takvîm*’de böyle geçmektedir.

Muhammed b. Talha ise *el-İkdu’l-ferîd*’de şöyle der: “Arapça yazıyı ilk îcâd eden, harflerini ve kısımlarını koyan Tasm kabilesinden altı kişi idi. Bunlar Üded oğlu Adnan’ın misafirleriydi. İsimleri ise, Ebced, Hevvez, Huttî, Kelemen, Se’fas ve Karaşet idi. Arapça yazıyı kendi adlarına göre îcâd edip ortaya koydular. Lâfızlarda (telaffuz ve konuşmalarda) kendi adlarında olmayan harfleri duyunca bunlara başka harfler ekleyip onlara da “revâdif” dediler. Bu harfler şunlardır: “*Se, Hâ* (noktalı), *Zâl, Dâd, Zâ, Gayn*” Böylece alfabede bulunan harfler tamamlanmış oldu.” Bu hususta başka şeyler de denilmiştir, ama özeti budur.



---

[18]. Bk. *ed-Dürru’l-mensûr*, V, 489.

ALLÂH’A DÖNÜŞ

ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذٖى فٖيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ
لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَاِنَّ اللّٰهَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ
﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذٖينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ
يَوْمٍ عَظٖيمٍ ﴿٣٧﴾ اَسْمِعْ بِهِمْ وَاَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لٰكِنِ الظَّالِمُونَ
الْيَوْمَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٣٨﴾ وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِىَ الْاَمْرُ
وَهُمْ فٖى غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْاَرْضَ وَمَنْ
عَلَيْهَا وَاِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

34. İşte hakkında şüphe ettikleri Meryem oğlu İsa; hak söze göre budur.

35. Çocuk edinmek, Allâh’a yakışmaz. O’nun şanı yücedir. O, bir işi yapmak istediği zaman ona sadece “Ol” der, o da olur.

36. Şüphesiz Allah benim de Rabb’im, sizin de Rabb’inizdir; O’na kulluk edin. İşte doğru yol budur.

37. Kendi aralarında çıkan hizipler, ayrılığa düştüler. Büyük güne şahit olunduğu zamanda vay o kâfirlerin haline!

38. Bize geldikleri gün ne güzel işitir, ne güzel görürler! Ama o zâlimler, bugün apaçık sapıklık içindedirler.

39. Onları şu hasret gününe karşı uyar ki, o zaman kendileri gaflet içinde inanmamakta ısrar ederlerken iş bitirilmiş olur.

40. Yeryüzüne ve onun üzerindekilere ancak biz vâris oluruz ve onlar ancak bize döndürülürler.



“İşte” yüksek vasıfları açıklanan *“hakkında şüphe ettikleri”* ve “İsa Allâh’ın oğludur” dedikleri kimse *“Meryem oğlu İsa; hak”* sâbit ve doğru *“söze göre budur.”* Onun vasıfları hristiyanların söylediği gibi değildir. Bu âyet, en etkili şekilde ve delil getirerek hristiyanları Hz. İsa’yı vasfettikleri şey konusunda yalanlamaktadır. Çünkü Hz. İsa’yı onların vasfettiklerinin zıddı olan özelliklerle vasfetmiş, sonra da (onların verdiği) hükmü tersine çevirmiştir.



مَا كَانَ لِلّٰهِ اَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ اِذَا قَضٰۤى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ

لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾

35. Çocuk edinmek, Allâh'a yakışmaz. O'nun şanı yücedir. O, bir işi yapmak istediği zaman ona sadece "Ol" der, o da olur.

"Çocuk edinmek, Allâh'a yakışmaz" O'nun için doğru ve düzgün olmaz. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle der: "Yani Allâh'a, bir cüz/parça edinmek yakışmaz. Çünkü çocuk babanın bir parçasıdır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): "*Fâtıma benden bir parçadır.*"[19] buyurmuştur."

"O'nun şânı yücedir." Yani Allah, hristiyanların iftirâsından çok çok münezzehtir. Çünkü kadîm olanın cinsi olmaz. Onun bir cinsi olmadığı için hristiyanlar "Onun üstünlüğü yoktur" demişlerdir.

"Allah, bir işi yapmak" bir şeyin olmasını *"istedi mi ona sadece 'Ol' der, o da olur."* Allah, İsa'ya "Ol" dedi, o da babasız olarak oluverdi. Burada *"demek"*, var etmenin süratinden mecâzdır. Yâni Allah Teâlâ, bir şeyin olmasını istediğinde bu O'nun için imkânsız değildir. İstediği bir şey, beklemeden hemen istediği bir şekilde meydana gelir. Tıpkı itâat edilmeye lâyık bir âmirin emrini alan itâatkâr memur gibi. Emredilen şey, onun tarafından beklemeden ve saklanmadan hemen yerine getirilir. Bu ifâde tarzı, "temsil" denilen mecâzdır.



وَاِنَّ اللّٰهَ رَبّ۪ي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُۜ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَق۪يمٌ ﴿٣٦﴾

36. Şüphesiz Allah benim de Rabb'im, sizin de Rabb'inizdir; O'na kulluk edin. İşte doğru yol budur.

"Şüphesiz, Allah benim de Rabb'im, sizin de Rabb'inizdir; O'na" Yani Rabb'iniz olan Allâh'a *"kulluk edin. İşte doğru yol"* sâlikini saptırmayan yol *"budur"* size söylediğim tevhiddir.



فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْۚ فَوَيْلٌ لِلَّذ۪ينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿٣٧﴾

37. Kendi aralarında çıkan hizipler, ayrılığa düştüler. Artık büyük bir günü görmekten ötürü vay kâfirlerin hâline!

"Kendi aralarında çıkan hizipler, ayrılığa düştüler." Yani insanlar arasındaki çeşitli cemâatler, ayrılığa düştüler. Bunlar, kendilerine peygamber gönderilen kavimlerdir. Nastûrîler, "İsa Allâh'ın oğludur.", Yakûbîler, "O, Allah'tır. Önce yere indi, sonra göğe çıktı.", Melkânîler ise "O Allâh'ın kulu ve rasûlüdür." dediler.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Yani, onlar üç gruba ayrılmıştır. Bir grup, şerîat ve tarîkat ayakları üzere yürüyerek çeşitli makâmları geçip Allâh’ın yakınlığına ulaşarak Allâh’a ibâdet ederler. Bunlar, velîler ve sıddîklardır. Onlar ehlullahın havassı/seçkinleridir. Bir grup da şerîatın zâhiri ve bununla ilgili amelleri yaparak Allâh’a ibâdet ederler. Bunlar ise mü’min müslümanlardır. Onlar cennet ehli kimselerdir. Diğer bir grup ise tabîatlarının gereği olarak hevâ ve heveslerine taparlar ve de Allâh’a ibâdet ettiklerini iddiâ ederler. Onların durumu kâfirlerin putlara tapıp ***“Biz onlara sadece bizi Allâh’a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz.”*** (ez-Zümer, 39/3) demelerine benzer. Bunlar hak ehlini inkâr ederler. Bid‘at, hevâ, ve riyâ ehlidirler. İşte onlar cehennem ehli kimselerdir.

“Artık büyük bir günü” yâni korkusu çok büyük, hesapların görüldüğü ve karşılıkların verildiği kıyâmet gününü *“görmekten ötürü vay kâfirlerin haline!”* Onlar ayrılığa düşenlerdir. Âyette geçen “veyl (vay haline)” kelimesi, helâk anlamına gelir.



أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِى ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٣٨﴾

38. Bize geldikleri gün ne güzel işitir, ne güzel görürler! Ama o zâlimler, bugün apaçık sapıklık içindedirler.

“Bize geldikleri gün” hidâyeti *“ne güzel işitir, ne güzel görürler!”* Bu ifâde, onların işitme ve görmelerindeki keskinliğe olan hayreti bildirmektedir. Kıyâmet gününde onların hesap ve karşılık için gelmeleri, dünyada sağır ve kör olduktan sonra şaşılmaya değer bir husustur. Taaccüb/şaşma, sebebini bilmediği bir şeyi büyük görmektir. Daha sonra bu kelime sırf büyük görme için kullanılmıştır.

“Ama o zâlimler bugün” dünyada *“apaçık bir sapıklık içindedirler.”* Yani onlar sonu bilinmeyen açık bir hatâ içindedirler. Çünkü kendilerine fayda verecek işitme ve görmeden tamamen gafil kalmışlardır.

Boşa geçirme ömrünü âh vâhla
Fırsat azîz, vakitde kılıçtır zîrâ
Yarın pişmanlık götürür seni telâşa
Âh u vâh etme, kulak ver kelâm-ı Hakk’a



وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِى غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا
يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾

39. Onları şu hasret gününe karşı uyar ki, o zaman kendileri gaflet içinde

inanmamakta ısrar ederlerken iş bitirilmiş olur.

Ey Muhammed! *"Onları"* yani o zâlimleri *"şu hasret gününe*"**,** insanların üzülecekleri ve kesin olarak pişman olacakları güne *"karşı uyar"* onları korkut. O gün, kötülük yapanlar kötülüklerinden dolayı, iyilik yapmış olanlar ise yaptıkları iyiliğin azlığından dolayı pişmanlık duyarlar. "*Ki o zaman kendileri"* âhirette onlara ne yapılacağından *"gaflet içinde inanmamakta ısrar ederlerken"* yâni onlar bu iki halde iken *"iş bitirilmiş olur."* Yani hesap bitirilmiş olur. Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme götürülür.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.)'a bu durum soruldu; o da şöyle cevap verdi*: "Ölüm semiz bir koç şeklinde getirilip kesildiğinde iki grup (cennet ve cehennem ehli) bakarlar. Bir münâdî şöyle bağırır: "Ey cennet ehli ebedî olarak, ölümsüz bir şekilde cennete, ey cehennem ehli, ebedî ve ölümsüz olarak cehenneme girin!" O zaman cennet ehlinin sevincine sevinç, cehennem ehlinin de üzüntüsüne üzüntü katılır."*[20]



إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

40. Yeryüzüne ve onun üzerindekilere ancak biz vâris oluruz ve onlar ancak bize döndürülürler.

"Yeryüzüne ve onun üzerindekilere ancak biz vâris oluruz." Yani dünyada ve üzerinde bulunanlara sadece biz sahip oluruz. Onlar üzerinde bizden başkasının hâkimiyet ve mülkiyeti kalmaz. Bu âyetle ilgili açıklama Hicr sûresinde (23. âyetin tefsirinde) geçmişti.

"Ve onlar ancak bize döndürülürler." Yani yaptıklarının karşılığını almak için müstakil veya müşterek olarak bizden başkasına değil sadece bize döndürülürler.

Bil ki dönüş iki türlüdür: Birincisi, kahırla (zorla) dönmek ki bu, avâmın dönmesidir. Çünkü onların nefisleri dünyada kalmış, onunla tatmin olmuştur. Onlar içinde bulundukları bu durumdan ancak zorla çıkarlar. İkincisi ise lütufla dönmektir ki, bu da havâssın dönmesidir. Çünkü onların nefisleri Allah'ta fânî olmuştur. Dünya ve âhiretle tatmin olmazlar, ancak Yüce Mevlâ ile tatmin olurlar. Ölüm ve Allâh'a kavuşmak onlar için her şeyden daha sevimlidir. İşte bu hâlde dünyadan çıkarlar.

Şu halde sâlike düşen, fenâ ve bakâyı elde etmeye, Allâh'a ulaşmaya olan şevkini kemâle erdirmeye ve Allâh'a döndürülmeden önce O'na dönmeye gayret etmektir. Çünkü: ***"Bugün mülk/hükümranlık kimindir?"*** (el-Mü'min, 40/16) sırrı, buna dâirdir.

Kahır rüzgarı vahdet mümkininden esti
Taayyün çör çöpünün cümlesini berhevâ etti

Her ne ki imkân arsasında vücûda geldi
İzzet seli cümlesini ademâbâda iletti

Allâh'ın öyle kulları vardır ki, onlara hitâb edildiğinde her şeyleri ile kulak olur. Onlara bir şey müşâhede ettirildiğinde her şeyleri göz kesilir. Onlar yolculukta acele davranıp nihâyet Melik ve Celil olan Allah katında konaklamışlardır.

En büyük rahatı düşündüm onu göremedim
Böylelikle kişi ancak bir cins yorgunluk elde eder.
Onun uğrunda gayret etmek onu elde etmekten uzaktır.
Kusur ve oyunla rahat nasıl elde edilir ki!

Şeyh Ebü'l-Hasan Müzeyyen şöyle demiştir: "Tecrîd üzere, yalın ayak, başı açık olarak sahraya girdim. Bu sene bu sahraya tecrîdi benden daha çok olan birisi girmedi diye hatırıma geldi. Arkamdan bir adam beni çekip şöyle dedi: "Ey hacamatçı! Nefsin sana ne kadar da bâtıl şeyler söylüyor." Böylece ortaya çıktı ki hak uğrunda terk, tecerrüd ve geri dönmenin çeşitli dereceleri vardır. Her sâlikin bir adımı vardır. Hiç kimse kendi hâline aldanmasın ve hiç kimsenin hatırına da asla kendini beğenmişlik (ucüb) gelmesin.

İbrahim Havvas (k.s.) ise şöyle demiştir: "Sahrâya girdim, bana bir zorluk isabet etti. Ona tahammül edip sabrettim. Mekke'ye vardığımda ise bana biraz ucüb geldi. Tavaf edenler arasından bir ihtiyar kadın şöyle bağırdı: "Ey İbrahim! Sahrâda seninle beraber idim, ama seninle konuşmadım. Çünkü senin sırrını O'ndan alıkoymak istemedim. Bu vesveseyi içinden çıkar." Böylece ortaya çıktı ki Allâh'a dönmek için muvaffakiyet, ancak Allah tarafındandır. Her kemâl Allâh'ın gücü, kuvveti, nusret ve yardımıyladır.



---

[19]. Buhârî, Menâkıbı Hadis no: 3714; Müslim, Fazâilü's-sahabe, Hadis no: 2449
[20]. *Buhârî*, Tefsir (19), 1; *Tirmîzî*, Cennet, 20; Tefsir (19), 2; *Müsned*, II, 377; III, 9

HZ. İBRÂHİM'İN BABASINA DİNİ TEBLİĞ ETMESİ

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِبْرٰهٖيمَ اِنَّهُ كَانَ صِدّٖيقاً نَبِيّاً ﴿٤١﴾ اِذْ قَالَ لِاَبٖيهِ يَٓا
اَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنٖي عَنْكَ شَيْـٔاً ﴿٤٢﴾ يَٓا
اَبَتِ اِنّٖي قَدْ جَٓاءَنٖي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنٖٓي اَهْدِكَ صِرَاطاً
سَوِيّاً ﴿٤٣﴾ يَٓا اَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ
عَصِيّاً ﴿٤٤﴾ يَٓا اَبَتِ اِنّٖٓي اَخَافُ اَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ
فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيّاً ﴿٤٥﴾ قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتٖي يَٓا اِبْرٰهٖيمُ
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنٖي مَلِيّاً ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ
سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبّٖي اِنَّهُ كَانَ بٖي حَفِيّاً ﴿٤٧﴾ وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَاَدْعُوا رَبّٖي عَسٰٓى اَلَّٓا اَكُونَ بِدُعَٓاءِ رَبّٖي شَقِيّاً ﴿٤٨﴾
فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيّاً ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ
صِدْقٍ عَلِيّاً ﴿٥٠﴾

41. Kitap'ta İbrahim'i de an! Gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi.

42. Hani babasına demişti ki: "Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?"

43. "Babacığım, bana sana gelmeyen bir bilgi geldi; bana uy, seni düzgün bir yola ileteyim."

44. "Babacığım şeytana tapma, çünkü şeytan, Rahman'a isyan etmiştir."

45. "Babacığım, ben sana Rahman'dan bir azabın dokunmasından korkuyorum. O zaman, şeytanın dostu olursun."

46. *(Babası)* dedi ki: "Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım. Uzun süre benden ayrıl, git!"

47. *(İbrahim)*: "Selam sana, senin için Rabb'imden mağfiret dileyeceğim. Doğrusu O, bana çok lütufkârdır." dedi.

48. "Sizden de, Allah'tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor ve sadece Rabb'ime yalvarıyorum. Umarım ki, Rabb'ime yalvarmakla bahtsız olmam."

49. Onlardan ve onların Allah'tan başka taptıklarından ayrılınca biz ona İshak'ı

ve Yakub’u armağan ettik ve hepsini de Peygamber yaptık.

50. Onlara rahmetimizden lütfettik ve onlara yüce ve haklı bir şöhret verdik.



Ey Muhammed! *“Kitap’ta”* yani bu sûrede veya Kur’an’da ümmetine, ***“Onlara İbrahim’in haberini oku”*** (eş-Şuarâ, 26/69) âyetinde de belirtildiği üzere *“İbrahim’i de an!”* İbrahim’in kıssasını oku ve onlara tebliğ et. Çünkü çeşitli din mensupları onun üstünlüğünü kabul ediyor, Arap müşrikleri ise onun oğlu olmakla övünüyordu. Bundan dolayı Allah Teâlâ Habîbi’ne onların şirkten vazgeçmeleri için İbrahim (a.s.)’ın tevhid üzere olduğunu haber vermesini emretti.

“Gerçekten o, çok doğru” yaptığı ve terk ettiği her işte, her zaman, doğruluğa sarılan, onda mübâlağa gösteren *“bir peygamberdi.”* Yani hem doğruluğu hem de peygamberliği kendisinde topluyordu. Çünkü doğruluk peygamberliğin gereği ve şartlarındandır. Ancak peygamber olmak, doğru olmanın şartlarından değildir. Bir başka ifadeyle, her peygamberin doğru olması gerekir, ama her doğru olanın peygamber olması gerekmez.

Bütün peygamberler doğrudurlar. Doğruluk (sıdk) erbâbının da dereceleri vardır. Bunlar sâdık, sadûk ve sıddîktır. Sâdık Allah’la beraber, Allah için ve Allah uğrunda doğru olan kimsedir. O, nefsinden fânî Rabb’i ile bâkîdir.

Rasûl ile nebî arasında şöyle bir fark vardır: Rasûl, insan olsun melek olsun hükümleri tebliğ için gönderilen kimsedir. Nebî ise böyle değildir, nebîlik sadece insanlara mahsustur.



إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ
شَيْئًا ﴿٤٢﴾

42. Hani babasına demişti ki: “Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”

“Hani babasına demişti ki” yâni İbrahim (a.s.)’ın babası Âzer’e nazik bir şekilde, söze başlayarak şöyle dediği zamanı hatırla: *“Babacığım, işitmeyen”* kendisine tapınırken senin övgünü ve yalvarmanı duymayan, resim ve heykellerden ibaret olan, senin önünde boyun eğişini ve eğilmeni *“görmeyen”* ve sana ne dünya ne de âhirette Allah Teâlâ’nın azabından azıcık bir şeyi bile uzaklaştırma konusunda *“hiçbir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun?”*



يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا
سَوِيًّا ﴿٤٣﴾

43. “Babacığım, bana sana gelmeyen bir bilgi geldi; bana uy, seni düzgün bir yola ileteyim.”

“Babacığım, bana” vahiy yoluyla *“sana gelmeyen bir bilgi geldi; bana uy”* onu benden öğrenmekten çekinme ki, *“seni düzgün”* doğru, en yüce mertebelere ulaştıran ve sapıklıktan kurtaran *“bir yola ileteyim.”*

Burada Hz. İbrahim, her ne kadar babası cehâletin zirvesinde olsa da onu aşırı câhillikle anmadı. Kendisi de engin bir bilgiye sahip olduğu hâlde kendisini üstün ilimle vasfetmedi. Aksine kendini çok iyi bilinen bir hususta babasının arkadaşı gibi gösterdi. Hz. İbrahim’in bu ifâdeleri yumuşaklık ve lütuf babından söylenmiş sözlerdir.



يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾

44. “Babacığım şeytana tapma; çünkü şeytan, Rahman’a isyan etmiştir.”

“Babacığım şeytana tapma” putlara tapman şeytana tapman demektir. Çünkü onlara tapmayı sana süslü gösteren ve seni onlara yönlendiren şeytandır. *“Çünkü şeytan, Rahman’a isyan etmiştir.”* Onun isyanlarından birisi de Hz. Âdem’e secde etmekten yüz çevirmesidir. Malumdur ki âsîye itâat etmek, cezâyı gerektirir ve nimetin elden gitmesine sebep olur. Rahman isminin söylenmesi, şeytanın isyanının ne kadar çirkin olduğunu ortaya koymak içindir.



يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ
وَلِيًّا ﴿٤٥﴾

45. “Babacığım, ben sana Rahman’dan bir azabın dokunmasından korkuyorum. O zaman, şeytanın dostu olursun.”

“Babacığım,” şeytana uymak ve Rahman’a isyan etmek gibi içinde bulunduğun durumda iken ölecek olursan *“ben sana Rahman’dan bir azabın dokunmasından korkuyorum. O zaman, şeytanın dostu”* yani ebedî lânette ona yakın veya birbirinizi takip eden yakınlar *“olursun.”*



قَالَ أَرَاغِبٌ أَنْتَ عَنْ اٰلِهَتِي يَا إِبْرٰهِيمُ ۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ
وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾

46. *(Babası)* dedi ki: “Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım. Uzun süre benden ayrıl, git!”

Sanki şöyle denilmiştir: “Peki babası İbrahim’den bu nasihatleri dinledikten sonra ne dedi?” İşte babası bundan sonra inadında ısrar ederek *“dedi ki: “Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun?”* Burada yüz çevirmenin yadırganmasında bir çeşit taaccüb vardır. Yani sanki babasına göre; başkalarını yüz çevirmeye teşvik etmek bir tarafa, kendisinin yüz çevirmesi bile akıllı bir kimsenin yapacağı bir şey degildir.

“Eğer” onlara tapmayı yasaklamaktan *“vazgeçmezsen, andolsun seni”* ölünceye veya benden uzaklaşıncaya kadar *“taşlarım.”* Bu taşlamanın dil ile olacağı da söylenmiştir. Yâni kötü söz söyler ve yererim. *er-Racîm* kelimesi de buradandır, lânetle taşlanmış demektir. “*er-Recm*”in aslı taşlamak demektir. *“Uzun süre benden ayrıl git”* benden sakın, beni terk et ve benimle konuşma!



قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ ۚ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي ۖ إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾

47. *(İbrahim)*: “Selâm sana, senin için Rabb’imden mağfiret dileyeceğim. Doğrusu O, bana çok lütufkârdır.” dedi.

İbrahim: *“Selâm sana”* yâni ben gidiyorum ve sana vedâ ediyorum, dedi. Bu selâm, lütuf ve ihsan selâmı değil ayrılık selâmıdır. Çünkü bu, ***“Size selâm olsun, biz cahilleri istemeyiz.”*** (el-Kasas, 28/55) âyetinde de olduğu gibi onun için bir duâ değil, kötülüğe iyilikle karşılık verme yoluyla söylenmiştir.

İnatçılık gösterdiğinde kendisine nasihat edilen kimseyi terk etmenin câiz olduğuna delildir. Yâni benden kurtuldun. Sana artık benden bir kötülük gelmez ve sana seni incitecek bir şey söylemem. Fakat *“Senin için Rabb’imden mağfiret dileyeceğim.”* Yani seni tevbeye muvaffak kılarak mağfiret etmesini ve seni îmâna iletmesini Rabb’imden dileyeceğim. Nitekim ***“Babamı affet”*** ifâdesinin sebebi olan **“çünkü o sapıtmışlardandır.”** (eş-Şuarâ, 26/86) ifâdesinden de onun îmâna ulaştırılmasını isteyeceği ortaya çıkmaktadır.

Bu mânâda kâfir bir kimseye küfür üzere öleceği belli olmadan mağfiret dilemenin câiz olduğunda şüphe yoktur. Ancak mahzur, onun küfürde kaldığını görerek ona mağfiret dilemektedir. Çünkü aklen ve naklen bunu câiz gösterecek hiç bir şey yoktur.

Küfür üzere öldükten sonra ona mağfiret dilemeyi ise akıl engellemez, bunu engelleyen nakildir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.), amcası Ebû Tâlib hakkında*: “Nehy edilmediğim sürece sana mağfiret dileyeceğim.”*[21] dedi. Bunun üzerine şu âyet indirildi: ***“Peygambere ve mü’minlere müşriklere mağfiret dilemek yaraşmaz...”*** (et-Tevbe, 9/173)

İbrahim’in babasına olan bu vaadi, ve *“Senin için elbette mağfiret dileyeceğim”*, ***“Babamı affet...”*** gibi âyetlerde ifâde edilenler, babasının durumu belli olmadan ve babasının îmân etmesinden ümidini kesmeden önce idi. Babasının küfürden yana tavır

koyduğu ortaya çıkınca, âyette de ifade edildiği üzere, ***“Onun Allâh’ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı.”*** (et-Tevbe, 9/114*) “Doğrusu O, bana çok lütufkârdır.”* Bana çok iyilik ve ihsanda bulunur *“dedi.”*



وَاَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَاَدْعُوا رَبّ۪ي عَسٰٓى اَلَّٓا اَكُونَ
بِدُعَٓاءِ رَبّ۪ي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾

48. “Sizden de, Allah’tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor ve sadece Rabb’ime yalvarıyorum. Umarım ki, Rabb’ime yalvarmakla bahtsız olmam.”

“Sizden de” yani, size nasihatlerim etkili olmadığından dolayı dînim için senden ve kavminden hicret edip ayrılıyorum. *“Allah’tan başka taptıklarınızdan da ayrılıyor ve sadece Rabb’ime yalvarıyorum.”* İbâdet ediyorum. *“Umarım ki Rabb’ime”* kendisine yaptığım duâdan dolayı *“yalvarmakla bahtsız”* hüsrâna uğramış, emeği boşa gitmiş *“olmam.”* Burada müşriklerin tanrılarına tapmalarından dolayı azgınlık etmiş olduklarına bir dokundurma (ta’rîz) vardır.

Hâcetini öyle bir kimseden iste ki muhtaçları
Nasipsiz göndermez kimseyi herkese verdiği nimetlerden

Hz. İbrahim’in *“umulur ki”* ifadesini kullanması, alçak gönüllüğünü ve güzel edebe riâyet ettiğini ortaya koymak içindir.



فَلَمَّا اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۙ وَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَۜ
وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾

49. Onlardan ve onların Allah’tan başka taptıklarından ayrılınca biz ona İshak’ı ve Yakub’u armağan ettik ve hepsini de Peygamber yaptık.

“Onlardan ve onların Allah’tan başka taptıklarından ayrılınca” yani Şam’a hicret ederek onlardan ayrılınca demektir. *Şeyh Tefsiri*’nde der ki: İbrahim Mukaddes topraklara göç etmiştir. *“Biz ona İshak’ı ve Yakub’u armağan ettik.”* Yakub, İshak’ın oğludur. Meşhur olan görüşe göre o zaman ona verilen evlâd İsmail’dir. Nitekim, ***“Rabb’im bana salihlerden bir (evlâd) ver.”*** (es-Saffat, 37/100) diye duâ etmesinin ardından, ***“Onu bilgili bir erkek çocukla müjdeledik...”*** (es-Saffat, 37/101) buyrulması bunu göstermektedir. Belki de burada özellikle İshak ve Yakub’un zikredilmesi, onların peygamberlerin ataları olmaları ya da İsmail’i üstünlüğünden dolayı tek başına zikretmek içindir. *“Ve hepsini de peygamber yaptık.”* Yani onlardan

her birini peygamber yaptık, sadece bir kısmını değil.



وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

50. Onlara rahmetimizden lütfettik ve onlara yüce ve haklı bir şöhret verdik.

“Onlara rahmetimizden lütfettik” yani âlemlerden hiçbir kimseye verilmeyen dînî ve dünyevî hayrı onlara verdik *“ve onlara yüce ve haklı bir şöhret”* güzel ve yüksek bir övgü *“verdik.”* Yani, İbrâhim (a.s.)’ın: ***“Sonrakiler arasında hayırla anılmamı sağla!”*** (eş-Şuarâ, 26/84) duâsı kabul edildiğinden dolayı bütün insanlar onlarla övünür ve onları överler.

Bilesin ki bu âyetlerde bâzı işaretler vardır:

1- Yumuşaklık ve güzel ahlâk: Hakkâ çağıran kimsenin yumuşak olması gerekir. Çünkü sertlik, dinleyen kimsenin yüz çevirmesini gerektirir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Allah Teala, İbrahim’e şöyle vahyetti: “Ey Halil! Kâfirlerle beraber de olsa ahlâkını güzel tut ki, iyilerin girdiği yere (ulaştığı mertebeye) ulaşasın. Çünkü Benim arşımın altında gölgelendireceğime, mukaddes bahçede oturtacağıma ve civârıma yaklaştıracağıma dâir önceden verdiğim söz, ahlâkını güzelleştiren kimse hakkındadır.”*[22]

Sâib şöyle demiştir:

Geçti ömür yine de sözünü yumuşak eylemedin sen
Ne elde ettin bu değirmen gibi olan dişlerden sen

2- Tâbi Olmak: **Ebû’l-Kâsım** demiştir ki: “Doğruya götüren yol uymakla (tâbi olmakla) olur. Derecesi en yüksek olan kimse, Kur’an’a; onun altında olanlar, Hz. Peygamber’e; onun altında olanlar, sahâbeye; onların da altında olanlar ise velîlere ve Allâh’ı bilen âlimlere uyarlar. Çünkü Allâh’a götüren en sağlam yol, tâbi olmaya dayanan yoldur.

Sehl b. Abdullah şöyle demiştir: “Nefse en ağır gelen şey, (başkasına) uymaktır. Çünkü başkasına tâbi olmakta nefse bir nefes ve rahat yoktur.”

3- Uzlet: **Ebû’l-Kâsım** demiştir ki: “Dünya ve âhirette maddî ve mânevî esenlik isteyen kimse kötü yakınlarından ve kötü dostlarından uzlete çekilsin (uzak dursun). O kişi için bu, ancak Allâh’a sığınmak, O’na yalvarmak ve onlardan ayrılma konusunda başarıya ulaştırması için Rabb’ine duâ etmekle mümkün olur. Çünkü “*Kişi sevdiği ile beraberdir.*”[23]

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Uzlet dilin susmasına sebeptir. İnsanlardan uzak kalan, konuşacak kimse bulamaz. Bu da onu susmaya götürür. Uzlet iki kısımdır: Birincisi müridlerin uzletidir ki, başkalarından bedenleriyle ayrılmaları şeklinde olur.

İkincisi ise muhakkıkların uzletidir ki, varlıklardan kalbleriyle ayrılma şeklinde olur. Onların kalblerine Allâh'ın ilminden başka bir şey girmez. O ilim ise müşâhede yoluyla orada hâsıl olan Allâh'ın şâhididir.

Uzlet ehlinin niyeti, ya insanların şerrinden sakınmak veya insanlara dokunacak olan kendi şerrinden onları korumaktır. İkincisi birincisinden daha üstündür. Çünkü insanın kendi nefsine karşı kötü zan beslemesi, başkalarına kötü zan beslemesinden daha iyidir. Fakat Mevlâ'nın sohbetini O'nun dışındakilerin sohbetine tercih etmek, uzletlerin en üstünüdür. Kim Rabb'inin sohbetini tercih ederek nefsinden (onun arzularından) uzak durursa ve insanlardan uzak durmayı (uzleti) onların arasına katılmaya tercih ederse, Rabb'ini başkasına tercih etmiş demektir. Allâh'ın ona verdiği sır ve armağanları, (Allah'tan başka) kimse bilemez.

Uzlet kalbin değil, dilin susmasını gerektirir. Çünkü kişi, bazen kendi nefsinde Allah'dan başkası ile konuşabilir. Bundan dolayı sükût, başlı başına tarîkat esaslarından biri olmuştur. Uzlete giren kimse ister sâlik ister muhakkık olsun, uzlet hâli bütün vasıflardan tenzîhten ibârettir. Uzlete çekildiği yerin dışındakilerle ilgili gönlüne hiçbir hâtır gelmemesi için uzlet ehlinin Allah Teâlâ ile yakîn sâhibi olması gerekir. Hicret, şerli kimselerden uzlet için bir sebeptir. Allâh'ın rızâsını aramak için hicret eden kimseye Allah, dünyada ve âhirette ikramda bulunur. Öyleyse akıllı kimseye gereken hicret, halvet ve uzlet yoluyla Allâh'ın rızâsını elde etmeye çalışmaktır.

Sâib şöyle der:

Benim meşrebimde kabir gibi halvette olmak
O zamânın çocuklarıyla sohbetten daha iyidir

4- Sevdiği kimseyi Allâh'ın rızasını arzulayarak terk eden kimseye Allah, ondan daha sevimli ve daha hayırlısını verir. Böylelikle onunla kaynaşıp geçmişte ülfet ettiği kimseden soğur. Bu sefer, bu yeni dostla aralarındaki sözleşme, kaynaşma, bir araya gelme ve ayrılma, Allâh'ın isteği doğrultusunda olur.

Allahım, bizi (her şeyden) alâkasını kesip sadece Sana yönelen, Senin haricindekilere yabancılık duyan, fenâ yoluna giren ve Senin rızânı isteyenlerden eyle!



---

[21]. *Buhârî*, Tefsir, (28), 1; *Müslim*, İman, 39
[22]. *Münâvî*, III, 71
[23]. *Buhârî*, Edeb, 96; *Müslim*, Birr, 165

İHLÂSIN DERECELERİ

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسٰى اِنَّهُ كَانَ مُخْلَصاً وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾
وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ
مِنْ رَحْمَتِنَا اَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾

51. Kitap'ta Mûsâ'yı da an. Gerçekten o ihlâs sahibi kılınmış ve hem rasûl, hem de nebî idi.

52. Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu, özel konuşmak için *(kendimize)* yaklaştırdık.

53. Ona, rahmetimizden dolayı kardeşi Hârun'u da peygamber olarak armağan ettik.



"Kitapta Mûsâ'yı da an." Burada Hz. Mûsâ'nın İsmail (a.s.)'dan önce zikredilmesi, İsmail (a.s.)'ın Yâkub (a.s.)'la birlikte zikredilmesi içindir. *"Gerçekten o ihlâs sahibi kılınmış"* Allah, onu kirlerden, noksanlıklardan ve kendi dışındakilerden (mâsivâ) kurtarmıştı. "Muhlas (ihlâs sâhibi kılınan)", sıddîkla aynı mânâyadır. İşâret ehli demişlerdir ki: "Sâdık ve muhlis, aynı mânâyadır ki mutlak olarak nefsânî vasıfların ayıplarından kurtulmaktır. Sıddîk ve muhlas da aynı mânâyadır ki gayrılık ayıplarından kurtulmaktır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Bil ki ubûdiyette ihlâs, velîlerin makâmıdır. İhlâs sahibi (muhlis) olmayan hiçbir veli yoktur. Her ihlâslı kimse veli değildir. Nebi olmayan hiçbir resûl yoktur. Fakat her nebî resûl değildir. Muhlis nefsini hayvânî, nefsânî özelliklerden tezkiye edip temizleyerek kullukta arındıran, samimi hale getiren kimsedir. Muhlas ise nefsini rabbânî, ruhânî vasıflarla süsleyerek (tahliye) tezkiye edip temizledikten sonra Allâh'ın arındırıp samimi kıldığı kimsedir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kırk sabah Allah için samîmî davranan kimsenin hikmet menbâları (kaynakları) kalbinden diline çıkar, ulaşır."*[24]

Allah Teâlâ ise kudsî bir hadîste şöyle buyurmuştur: *"İhlâs, Benimle kulum arasında mukarreb (yaklaştırılmış) meleğin ve gönderilmiş (mürsel) peygamberin kavrayamayacağı bir sırdır. Ben, cemâl ve celâl sıfatlarımın tecellîsiyle ihlâslı kullarımın kalplerini süslemeyi üstlenirim."*[25]

Aslında sadece ihlâslı kimselerin kullukları kabul edilir. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak Allâh'a kulluk etmeleri, emrolunmuştu"*** (el-Beyyine, 98/5) buyurmuştur. İhlâslı kimselerin ihlâsının da çeşitli mertebeleri vardır. Onun en alt derecesi, kulluğun sadece Allah için olması, Allâh'ın hâricindekilerin onda bir ortaklığının bulunmamasıdır. Orta derecesi, kulun varlığını

Allah için; Allah uğrunda ortaya koyması, harcamasıdır. En üst derecesi ise bedenlerin hapsinden kurtulması; Allah'ta fânî olup Allâh'ın varlığı ile bâkî olmasıdır.

"Ve hem rasûl, hem de nebî idi." Allah onu insanlara gönderdi, o da insanlara Allâh'ı haber verdi. Bundan dolayı rasûl olmak daha özel bir vasıf olduğu halde âyette nebî olmaktan önce getirilmiştir. Fakir (**Bursevî**) der ki: نَبِيًّا kelimesinin sona bırakılması fâsılalara uymak içindir.



وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾

52. Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu, özel konuşmak için *(kendimize)* yaklaştırdık.

"Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik" Tûr, Mısır ve Medyen arasındaki bir dağın ismidir. Sağ aslında solun zıddıdır. Yani buradaki sağ Mûsâ (a.s.)'ın sağ tarafıdır, yoksa dağın sağı veya solu olmaz. Ya da "el-yümn (bereket)" kökünden; 'Onun bereketli tarafından seslendik' demektir. Allâh'ın sağ taraftan seslenmesinin mânâsı, kelamın ona o cihetten temessül etmesidir.

Celâleyn'de şöyle der: "Mûsâ, Medyen tarafından yola çıktı, Mısır'a gitmek istiyordu. Mûsâ'nın sağındaki dağın tarafında bulunan bir ağaçtan ona seslenildi."

"Ve onu, özel konuşmak için" kendimize *"yaklaştırdık."* Buradaki yaklaştırma, şereflendirmek için olan yaklaştırmadır. Onun durumu, bir padişahın özel konuşmak için kendisine yaklaştırdığı kimsenin durumuna benzetilmiştir. Nitekim Allah onu seçip kendisine o kadar yaklaştırmıştır ki bir meleğin aracılığı olmaksızın onunla konuşmuştur.



وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾

53. Ona, rahmetimizden dolayı kardeşi Hârun'u da peygamber olarak armağan ettik.

"Ona, rahmetimizden dolayı" Yani acıdığımız ve merhamet ettiğimiz için ona yardımcı ve vezir olsun diye *"kardeşi Harun'u da peygamber olarak armağan ettik."* Nitekim Mûsâ (a.s.): ***"Ailemden bana bir vezir ver"*** (Tâhâ, 20/29) diye Allâh'a duâ etmişti.

Âyetteki armağan etme/bağışlama, zâhirî anlamda kullanılmıştır. "***Ona İshâk ve Yakûb'u armağan ettik"*** (el-En'âm, 6/84) âyetinde de aynı durum söz konusudur. Hârun (a.s.), Mûsâ (a.s.)'dan daha yaşlı idi. Bundan dolayı onun vezirliğini Mûsâ (a.s.)'a destek olma ve ağırlığını yüklenme şeklinde yorumlamak gerekir.

Keşfü'l-esrâr müellifi şöyle demiştir: "Hz. Mûsâ (a.s.) hem sâlik idi hem de câzib idi. " وَلَمَّا جَاءَ " âyeti Hz. Mûsâ'nın sülûküne, " وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا " âyeti de onun Cenâb-ı Hak tarafına cezbolunmasına işârettir. Sâlik sülûkte olduğu sürece tehlikededir. İlâhî cezbeye ve rabbânî tecellîlere erişince tehlikenin onunla işi olmaz. Yani sülûkte tefrika vardır. Cezbe ise mahza cem'iyyettir.

Faydasızdır seyr ü sülûk kendi başına
Hak seni cezbedince vâsıl olursun
Nerede sülûk nerede vâsıl olmak
Bu rabbânî bir sırdır ancak

Molla Câmî der ki:

Sâlikler Dost'un cezbesi olmadan bir yere ulaşamazlar
İsterse bu yolda yıllarca çalışıp çabalasalar

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Ona rahmetimizden dolayı kardeşi Hârun'u da peygamber olarak armağan ettik."* âyeti, peygamberliğin kesbî (insanın emeği ile kazanılan bir şey) olmadığına, aksine Allâh'ın bir vergisi olduğuna (vehbî) işaret etmektedir. Allah, dilediğine kendi lütuf ve rahmetinden nübüvvet, dilediğine de risâlet verir. Bu, kulların kazanma ve çalışmalarından dolayı olan bir şey değildir. Çalışma ve gayrette başarı elde etmek de yine Hak Teâlâ'nın mevhibelerindendir.

Yine âyette Allâh'a yakın olması (kurbet) ve duasının kabul edilmesi bakımından Hz. Mûsâ'nın Hak katında çok özel bir yerinin olduğuna işaret vardır. Çünkü onun şefâatiyle ve duâsıyla kardeşi Hârun'a nübüvvet ve risâlet verilmiştir. Şaşılacak bir şeydir ki Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'ın şefâatiyle kardeşine nübüvvet ve risâlet veriyor, nebîlere ve rasûllere ise Hz. Muhammed (a.s.)'ı bağışlıyor. Çünkü o, bir hadîsinde şöyle buyurur: *"Bütün insanlar benim şefâatime ihtiyaç duyarlar, hatta İbrahim (a.s.) bile!"* [26]

Allâh'ım, bizi O'nun şefâatiyle saâdete erenlerden kıl ve bizi O'nun bayrağı ve sancağı altında topla!



---

[24]. *Münâvî*, VI, 43
[25]. Bk. *Irakî*, Muğnî, IV, 376.
[26]. Bk. *Buhârî*, Tevhid, 31

HZ. İSMÂİL'İN SADÂKATİ

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ اِسْمٰعِيلَۘ اِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا
نَبِيًّاۚ ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِۖ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّه۪

مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾

54. Kitap'ta İsmâil'i de an. Gerçekten o, sözüne sâdıktı, rasûl ve nebî idi.
55. Halkına namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi. Rabb'i yanında beğenilmişti.



"Kitap'ta İsmâil'i de an." Âyette yüce Allah, İsmâil (a.s.)'a verdiği önemi tam olarak ortaya çıkarmak için babasından ve kardeşinden ayrı olarak tek başına zikretti. Yani Ey Muhammed! Kur'ân'da kavmine deden İsmâil'in kıssasını anlat ve onlara tebliğ et.

***"**Gerçekten o,"* hem Allah ile hem de insanlarla arasında olan *"sözüne sâdıktı." et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de "kulluğu yerine getirme hususunda Allâh'a verdiği sözde sâdıktı" der.

Söz vermek (vaad); meydana gelmeden önce bir menfaati ulaştırmayı haber vermekten ibarettir. Hz. İsmâil'in bu özelliği ile zikredilmesi, onunla tam olarak meşhur oluşundan ve bu konuda başkasından görülmeyen bir takım şeylerin ondan görülmesindendir. **İbn Abbas** (r.anhümâ)'dan rivâyet edildiğine göre İsmâil (a.s.), bir arkadaşına onu bir yerde bekleyeceğine söz verdi ve onu bir sene bekledi.

Nazar sâhibi olan kimsenin üzerine er yoktur
Doğruluktan ve vefâdan daha güzel bir sûret yoktur

Onun verdiği sözdeki sadâkatine delil olarak şu yeterlidir: İsmâil (a.s.), kurban edileceği zaman sabredeceğine söz vermiş ve: ***"İnşâallah beni sabredenlerden bulursun"*** (es-Saffât, 37/102) diyerek bu sözünü yerine getirmişti. Burada sözünde doğru olmaya ve onu yerine getirmeye teşvik vardır. Bu konuda esas olan kişinin niyetidir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse yerine getirme niyetiyle kardeşine bir şeyi vaad eder de onu yerine getiremez ve sözleştiği zaman gelemezse ona bir günah yoktur."*[27]

Bilesin ki Allah Teâlâ, Hz. İsmâil'i doğru sözlü olduğu için övmüştür. Burada işâret vardır ki övgü, söz verilip o sözde durulduğunda gerçekleşir. Yoksa bir tehditte bulunulup o husus yerine getirildiğinde değil. Çünkü hem örfen hem de aklen, kendisinden zararlı ve günah sayılacak şeyler meydana gelen kişi övülmez. Tam aksine

kendisinden hayır ve iyilikler meydana gelen kimse övülür. Bundan dolayı bazı âlimler, Allâh'ın sözünden değil de tehdidinden dönmesinin câiz olduğu görüşündedirler. **İmam Vâhidî** *el-Vasît*'ta ***"Kim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezası cehennemdir."*** (en-Nisâ, 4/93) âyetinin tefsirinde bunu açıklamıştır. Bir hadîste ise şöyle buyrulmuştur: *"Kim bir kimseye yapacağı bir işten dolayı bir mükâfat sözü verirse onu yerine getirmelidir. Ancak bir kimseyi yaptığı bir işten dolayı bir cezâ ile tehdit eden bunu yerine getirmek ve getirmemekte serbesttir."*[28] Araplar, bir kimseye bir kötülük vaad edip onu yapmayan kimsenin bu davranışını sözünden dönme ve ayıp saymazlar, aksine bunu bir üstünlük ve iyilik sayarlardı. Nitekim şöyle denilmiştir:

Ben bir vaadde veya tehditte bulunduğum zaman,
Tehdidimden vaz geçer vaadimi yerine getiririm.

Yine şöyle denilmiştir:

Bolluk vaad ettiğinde onu yerine getirir.
Darlıkla tehdit ettiğinde akıl ona engel olur.

Yahyâ b. Muâz'ın şu sözü ne kadar güzeldir: "Allâh'ın vaadi de tehdidi de haktır. Vaad, 'Bunu yaptığınız zaman size şunu vereceğim' diye Allâh'ın garanti verdiği şey hususunda kulların hakkıdır. Verilen sözün yerine getirilmesi bakımından kim Allah'tan üstün olabilir ki? Tehdid ise Allâh'ın kullar üzerinde bir hakkıdır. Çünkü onlara: "Şöyle yapmayın, yoksa size azâb ederim" buyurdu. Eğer kullar yasaklanan şeyi yaparlarsa Allah dilerse onları affeder, dilerse cezâlandırır. Çünkü bu, O'nun hakkıdır. Ama münâsib olanı, affetmek ve ikramda bulunmaktır. Çünkü Allah, çok bağışlayıcı ve merhametlidir." **Celâleddin Devvânî**'nin *Şerhu'l-Adud* adlı eserinde böyle geçmektedir.

"Rasûl ve nebî idi." Allah Teâlâ onu, babası İbrâhim'in zamanında Cürhüm, Amâlîk ve Yemen kabilelerine peygamber olarak göndermişti. *el-Kâmûs*'ta şöyle der: "Cürhüm Yemen'in bir kabilesidir. Hz. İsmâil onlardan evlenmiştir."

"O bir nebî idi." Allah'tan haber veriyordu. O, babası İbrâhim (a.s.)'ın şerîatına göre amel ediyordu. Ona indirilen bir kitabın olmadığı bütün âlimlerin ittifâkıyla sâbittir. Lût, İshâk ve Yakûb peygamberler de böyledir.



وَكَانَ يَاْمُرُ اَهْلَهُ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ ۖ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾

55. Halkına namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi. Rabb'i yanında beğenilmişti.

"Halkına" yani doğum veya evlilik yoluyla kendisine bağlı bulunan özel halkına ve

çağrısına uyarak ona katılan kimselere bedenî ibâdetlerin en üstünü olan *"namaz kılmayı"* ve mâlî ibâdetlerin en üstünü olan *"zekât vermeyi emrederdi."* Burada akrabaların tercih edilmiş olması da câizdir. Çünkü en önemlisi, kişinin kemâle erdirmek üzere önce kendisine ve yakınlarına yönelmesidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Yakın akrabalarını uyar."*** (eş-Şuarâ, 26/214), ***"Ailene namazı emret."***, (Tâhâ, 20/132) ***"Kendinizi ve âilenizi (cehennem) ateşinden koruyun."*** (et-Tahrîm, 66/6). Çünkü onlar düzelince herkes düzelir, hayır ve düzgün olmakta onların peşinden gider.

Bu âyette sâlih bir insanın akrabalarına ve yabancılara nasihat etmesi, dînen faydalı olan şeylerden onları nasiplendirmesi gerektiğine işâret edilmektedir.

Selâmetin şükrânesi olarak ey sâhib-i kerâmet,
Fakir ve muhtaç dervişi görüp gözet.

"Rabb'i yanında beğenilmişti." Yani İsmail (a.s.) söz, davranış ve durum olarak, kısacası her yönüyle beğenilmişti. Bu hususta *Celâleyn*'de şöyle der: "O beğenilmişti. Çünkü Allâh'a itâatı yerine getirmişti."

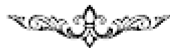
Ey insan! Eğer sevgilinin rızâsı gerekse sana
Yerine getirmek gerek sevgili ne buyurursa
Söyleme 'ne sebepten' eğer sevgili kurban et derse
Söyleme 'elimden gelmez' eğer sevgili can ver derse

Sâlihlerden birinin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bana birileri misafir oldu. Ben onların abdâldan olduğunu anladım. Onlara: "Bana öyle tesirli bir tavsiyede bulunun ki Allah'tan korkayım." dedim. Onlar şöyle cevap verdiler: "Sana altı şeyi tavsiye ederiz:

1- Çok uyuyan kalb hassasiyeti ummasın,
2- Çok yiyen gece ibâdete kalkmayı ummasın,
3- Zâlimin sohbetini tercih eden, istikâmet üzere olmayı ummasın,
4- Gıybet ve yalancılığı âdet edinen, imanla göçmeyi ummasın,
5- İnsanların arasına çok karışan, ibâdetin tadını ummasın,
6- İnsanların rızâsını isteyen, Allah Teâlâ'nın rızâsını ummasın."

Bilesin ki mutlak olarak hoşnut olunan kimse, kemâlâtın hepsini kendisinde toplayan, bütün eşya ve vasıfların hakîkatlerini kuşatan insan-ı kâmildir. Ondan aşağı olanlardan, bir yönden hoşnut olunursa da diğer yönden olunmaz, bir durumda râzı olunursa da diğer durumda râzı olunmaz.

Yüce Allah'tan bizi rızâ, yakîn, sükûnet ve temkîn ehlinden kılmasını dileriz. Âmîn!



[27]. *Ebû Dâvud*, Edeb, 82; *Tirmîzî*, İman, 14
[28]. *Deylemî*, Hadis no: 5764; *Mecmeu'z-Zevaid*, X, 211

HZ. İDRÎS'İN MAKÂMI

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا
عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ
وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا
وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

56. Kitap'ta İdris'i de an. Şüphesiz o, çok doğru idi, bir peygamberdi.
57. Onu yüce bir yere yükseltmiştik.
58. İşte bunlar; Allâh'ın nimet verdiği peygamberlerden, Âdem neslinden, Nûh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrâhim ve İsrâil *(Yakûp)* neslinden, yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.



"Kitap'ta İdris'i de an" İdris (a.s.) Hz. Nûh'un babasının dedesidir. Nûh ise Lemek b. Metuşaleh b. Ahnûh, yâni İdris Peygamber (a.s.) b. Yerid b. Mehlâyil b. Kaynân b. Anûş b. Şit b. Âdem'dir. İdris (a.s.) Hz. Âdem'in ölümünden yüz sene önce doğmuştur. **Hatîb**'in *Ravza*'sında böyle geçmektedir. **Kâşifî** şöyle der: "*Câmiu'l-usûl*'de İdris (a.s.)'ın Hz. Âdem'in vefâtından yüz sene sonra doğduğu söylenmektedir."

Ölçü ve tartıyı ilk icat eden, Allah yolunda ilk defa silah kuşanıp cihad yapan ve Kâbil oğullarını esir alan, kalemle yazan, hesap ve yıldızlar ilmine bakan, elbise diken -daha önce derileri giyiyorlardı- ve pamuk elbiseyi ilk giyen İdris (a.s.)'dır. İdris kelime olarak ders kelimesinden türemiştir. Hz. İdris'e bu adın verilmesi, çok ders görmesi sebebiyledir. Çünkü Allah Teâlâ'nın ona otuz sahife indirdiği rivâyet edilmiştir.

"Şüphesiz o, çok doğru idi" bütün davranış ve hallerinde doğruluğu elden bırakmazdı. *"Bir peygamberdi"* birincisini; yâni çok doğru olmasını tahsis etmektedir. Çünkü her sıddîk nebî değildir.

Abbâs b. Atâ şöyle demiştir: "Mürsellerin en aşağı mertebesi nebîlerin en üst mertebesidir. Nebîlerin en aşağı mertebesi sıddîkların en üst mertebesidir. Sıddîkların en aşağı mertebesi ise mü'minlerin en üst mertebesidir."



وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾

57. Onu yüce bir yere yükselttik.

"Onu yüce bir yere yükselttik." Onun yükseltildiği yer, göğün dördüncü katıdır.

Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) miraç gecesinde Hz. Âdem'i birinci kat semâda, Yahya (a.s.) ile İsa (a.s.)'ı ikinci, Yûsuf (a.s.)'ı üçüncü, İdris (a.s.)'ı dördüncü, Hârun (a.s.)'ı beşinci, Mûsâ (a.s.)'ı altıncı, Hz. İbrâhim (a.s.)'ı da yedinci kat semâda görmüştü.

Onun semâda olduğunu söyleyenler, orada sağ mı yoksa ölü mü olduğu hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Âlimlerin çoğu (cumhur) onun sağ olduğunu söylemiştir. Bu da doğru olan görüştür. Yine bu âlimlere göre, peygamberlerden dördü (hâlen) sağdır. Bunlardan ikisi yerde, ikisi de göktedir. Yerde olanlar, Hızır ve İlyas; gökte olanlar ise İdris ve İsa'dır. *Bahrul-ulûm*'da böyle geçmektedir.

Kâşifî der ki: "Hz. İdris'in semâya yükseltilmesi hakkında çeşitli rivâyetler vardır. **İbn Abbâs** buyurdu ki: "Bir gün Hz. İdris'e güneşin sıcaklığı galebe eyledi. Hz. İdris Cenâb-ı Hakk'a şöyle münâcât eyledi: 'İlâhî! Güneşle benim aramda bu kadar uzaklık var, yine de o güneşin sıcaklığı bana ulaşır, güneşin yanında olsam nasıl olur? Bu denli uzak olduğum hâlde onun sıcaklığına tahammül edemiyorum, güneşi taşıyan o melek acaba ne hâldedir? Ey Hudâ, güneşi taşımayı ona hafif eyle! Onu ilâhî inâyetin sâyesinde güneşin sıcaklığına takât ve kudrette mahfûz tut!

Güneşin parıltı ve harâretinden ne gam yer
Onlar ki Hakk'ın inâyeti sâyesinde sığınmışlardır

Hak Teâlâ, İdris'in duâsına icâbet eyledi. Ertesi gün, güneşi taşıyan o melek kendisini hafif buldu. Güneşin sıcaklığından bir tesir idrâk eylemedi. Melek bunun sebebini Hak Teâlâ'ya sordu. Taraf-ı ilâhîden şu hitap ulaştı: "Benim kulum İdris senin hakkında duâ etti. Ben de kabul buyurdum." Melek, İdris'i ziyâret etmek için izin istedi. Yere geldi ve onunla konuştu. İdris onun kanadı üzerine oturdu. İdris'in isteğiyle melek onu güneşin doğduğu yerin yanına ulaştırdı ve orada bıraktı. İdris'in isteğiyle ömrünün ne kadar olacağını ve ecelinin ne zaman geleceğini ölüm meleğine sordu. Azrâil ömürlerin defterine baktı ve buyurdu ki: "Senin sorduğun bu kimse hakkındaki ilâhî hüküm, onun güneşin doğum yerinin yanında bir yerde öleceği yönündedir." Melek geri döndü ki İdris vefat etmiş, onun ruh kuşu kuds-i ilâhî şükristânına uçmuştu. Bir diğer rivâyette ise Azrâil (a.s.) Hz. İdris'e olan iştiyâkının çokluğundan dolayı Hak Teâlâ'nın izniyle yere indi. Hz. İdris'i buldu, emr-i ilâhiyle onun rûhunu yukarı kaldırdı. Hak Teâlâ ona yeniden can verdi. Azrâil de onu güneşe iletti. İdris'e cehennemi gösterdi ve oradan cennete gitti. Artık oradan bir daha çıkmadı."

Âyet Hz. İdris'in yüceliğine ve makâmının yüksekliğine -ki onun makâmı, güneş feleğidir- işâret etmektedir. Yüceliği ise makâmının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. Makâmının yüksekliği iki bakımdandır: Birincisi, altındaki felekî ve unsûrî küreler bakımındandır. İkincisi ise bütün feleklere nisbetle derecesinin yüksekliği bakımındandır. Çünkü güneş feleğinin altında Zühre, Utarid, Ay feleği ile ateş, hava, su ve toprak küreleri vardır. Üstünde de yine yedi felek bulunmaktadır. Bunlar Merih, Müşteri, Zühal, sâbit yıldızlar, Atlas, Kürsî, Arş felekleridir. Mertebe ve derece olarak

mekânların en yükseği, bütün feleklerin kutbu olan Güneş feleğidir. Çünkü feyiz, onun rûhâniyyetinden diğer feleklere ulaşır. Aynı şekilde bütün felekler onun feleğinden aydınlanır. Nitekim "Beden kalbin üzerinde devreder." denilmiştir. Yani ondan bütün bedene feyz ulaşır. Mi'rac hadisinin de haber verdiği gibi güneş feleğinde İdris (a.s.)'ın rûhâniyetinin makâmı vardır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Kâinatı Yaratanın katında, mükevvenâtın üstündeki yüce mekân, ***"muktedir bir hükümdarın yanında sıdk makâmıdır."*** (Bk. el-Kamer, 54/55)

Allah Teâlâ, Muhammed (a.s.)'ın ümmetinden olanlara makâm yüksekliği vermiştir. Fakat kul, mutlak olarak yüce olmayı düşünemez. Çünkü hangi mertebeye yükselirse yükselsin varlık âleminde mutlaka ondan daha yükseği olur. Bu da peygamber ve meleklerin mertebeleridir. Evet, insanlardan kimsenin ulaşamadığı bir mertebeye ulaşmayı tasavvur edebilir. Bu da Peygamberimizin (a.s.) mertebesidir. Ancak bu da mutlak yüceliğe göre eksiktir.

Mesnevî'de şöyle der:

El üstünde el var... Bu nereye kadar!
Ta son erişilecek menzile, Allâh'a kadar
O öyle bir denizdir ki, ne dibi var ne kıyısı
Bütün denizler onun yanında sadece sel kadar
Hileler ve çareler ejderha ise
"İllallah"ın önünde onlar "lâ" kadar

(Tek olan Allah yanında hepsi hiçtir)

Şu halde avâma gereken kadılık, müderrislik, imamlık, idarecilik, ve benzeri riyâsetlerden kaynaklanan izâfî üstünlüğe iltifat etmemektir. Havâssa gereken ise fiil ve sıfatlar gibi bazı makâmlardan meydana gelen îtibârî üstünlüğe bakmamaktır. Çünkü hakîkî kemal, her fânî izâfetten ve gelip geçici alâkadan terakkî edip kurtulmak; her hâdis varlığın elbisesinden sûreten ve mânen tecerrüd etmektir. Ashâb-ı Suffa'nın hâlini hiç görmez misin?! Allah Teâlâ'dan bizi başkalarıyla övünenlerden kılmamasını niyaz ederiz!



أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّنَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا

تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾ مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْرَآئِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا اِذَا

58. İşte bunlar; Allâh'ın nimet verdiği peygamberlerden, Âdem neslinden, Nûh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrâhim ve İsrâil *(Yakûp)* neslinden, yol

gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.

"İşte bunlar" ifadesi, bu sûrede zikredilen Hz. Zekeriyya'dan Hz. İdris'e kadar olan peygamberlere işâret etmektedir.

Onlar *"Allâh'ın"* dînî, dünyevî, maddî, manevî çeşitli *"nimet verdiği peygamberlerden"*dir. Burada onların her birine âid özelliklerin bir kısmına işâret edilmiştir. Bu âyetin bir benzeri de Fetih sûresindeki şu âyettir: ***"Allah, onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükafât vaad etmiştir."*** (el-Feth, 48/29)

Bunlar *"Âdem'in neslinden, Nûh ile beraber (gemide) taşıdıklarımızın neslinden"* Hz. İdris'in hâricindekilerdir. Çünkü İbrâhim (a.s.), Nûh (a.s.)'ın oğlu Sâm'ın neslindendir. *"İbrâhim ve İsrâil'in (Yakûp'un) neslinden"* bazı kimselerdir. Mûsâ, Hârun, Zekeriyya, Yahya ve İsa (a.s.) da onlardandır. Burada kızların çocuklarının da bir insanın neslinden sayıldığına delil vardır. Çünkü İsa, Meryem'den o da Yakûp'un neslindendir.

Yine onlar, yukarıda sayılan peygamberlerin neslinden olup *"yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir."* Yani bizim doğruya ulaştırdığımız, peygamberlik ve kerâmet için seçtiğimiz kimselerdendir.

"Onlara" yani o peygamberlere *"Rahmân'ın âyetleri"* kendilerine indirilen kitaplardaki korkutucu ve teşvik edici âyetler *"okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlar."* Yâni sizden önceki peygamberler soylarındaki asâlet, nefislerindeki kemal ve Allâh'a yakın olmaları dolayısıyla yüksek mertebede olmalarına rağmen Allâh'ın âyetlerini duyduklarında secdeye kapanır ve ağlarlardı. Siz de onlar gibi olun. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kur'an'ı okuyun ve ağlayın. Eğer ağlayamazsanız ağlamaya çalışın"*[29] Yani eğer gözleriniz ağlamazsa kalpleriniz ağlasın. Kur'an'ı dinlediğinizde hüzünlenin. Çünkü Kur'an, hüzünlü kimselere hüzünle inmiştir.

Kâşifî şöyle der: "Dostun kelâmı şevk ve aşkı harekete getirir. Şevk ve aşk ateşi gönül ocağında parlayınca gözden kanlı yaşlar boşalır."

Ne olaydı gözümün yaşı deryâ olaydı
Ta ki güzel dilbere sarf olaydı
Halk O Sevgili için gözyaşını yağmur gibi akıtır
Amma aslında cevherdir o, gözyaşı sanılır

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*'Ağlayarak secdeye kapanırlar'* yani ezelî hükümlere teslim olarak, şevk ve muhabbet ateşinde varlığının erimesiyle mumun ağlaması gibi ağlayarak ubûdiyyet eşiğinde kalpleri ile secdeye kapanırlar."

Âlimler demişlerdir ki: Secde eden kişi, secdede iken okuduğu secde âyetlerine yakışır bir şekilde duâ etmelidir. Mesela burada şöyle duâ eder: "Allahım, beni kendilerine nimet verilmiş, doğruya iletilmiş, sana secde eden ve âyetlerin okunduğunda ağlayan kullarından eyle!" İsrâ sûresinde geçen secde âyetinin secdesinde: "Allâh'ım!

Beni, Senin rızan için ağlayan ve Sana boyun eğenlerden eyle!" der. Secde sûresindekinde ise: "Allâh'ım! Beni rızan için secde edenlerden, hamdin ile tesbih edenlerden kıl. Senin emrine karşı kibirlenenlerden olmaktan Sana sığınırım."

Kâşifî şöyle demiştir: "Bu secde Kur'ân-ı Kerim'de geçen beşinci secde âyetidir. **Hazret-i Şeyh** (k.s.) şöyle buyurmuştur: "Bu secde Rahmânî âyetleri tilâvet yönüyle avâmın ilâhî nimetler için secdesi olur diye söylenmiştir. Âyette sözü geçen ağlama ise ilâhî bir rahmetin sonucu olan sevinç ağlamasıdır. Yani böyle bir ağlama Hakk'ın lütuf ve merhameti sebebiyle mutluluğu gerektiren bir ferah ve sevinç ağlamasıdır. Böyle bir ağlamanın neticesi ise keder ve gamdan ziyâde sonsuz bir sevinç ve lezzettir."



---

[29]. *İbn Mâce*, Zühd, 20

MUTTAKÎLERE VERİLECEK CENNETLER

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ
يَلْقَوْنَ غَيّاًۙ ﴿٥٩﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْـٔاًۙ ﴿٦٠﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّت۪ي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ
بِالْغَيْبِۜ اِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِياًّ ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ ف۪يهَا لَغْواً اِلَّا سَلَاماًۜ
وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ ف۪يهَا بُكْرَةً وَعَشِياًّ ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّت۪ي نُورِثُ مِنْ
عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِياًّ ﴿٦٣﴾

59. Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki, onlar namazı zâyi ettiler, şehvetlerine uydular. Onlar kötülük bulacaklardır.

60. Ancak tevbe eden, inanıp iyi iş yapanlar müstesnâ. Onlar cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratılmayacaklardır.

61. Rahman'ın kullarına, gıyâben vaad ettiği Adn cennetleri*(ne gireceklerdir)*. Şüphesiz O'nun vaadi yerine gelecektir.

62. Orada boş söz değil, yalnız selam işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da hazırdır.

63. İşte kullarımızdan muttakîlere vereceğimiz cennet budur.



"Onlardan sonra yerlerine öyle bir nesil geldi ki" yani adı geçen peygamberlerden sonra çocuklarından kötü kimseler geldi. Arkadan gelen hayırlı nesle 'halef', kötü nesle ise 'half' denir.

Celâleyn'de şöyle denir: "Bu peygamberlerden sonra gelen kötü topluluk yahûdî, hristiyan ve mecûsîlerdir."

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Benden önce Allâh'ın gönderdiği her peygamberin mutlaka ümmetinden havârîleri ve arkadaşları olmuştur. Bunlar onun sünnetiyle amel ederler, emirlerini de yerine getirirlerdi. Sonra, bu peygamberlerin ardından öylesi kötü kimseler zuhûr etti ki, yapmadıklarını söyleyip, kendilerine emredilmeyeni de yaptılar. Kim onlarla eliyle mücâhede ederse mü'mindir. Kim onlarla diliyle mücâhede ederse o da mü'mindir. Kim de onlarla kalbiyle mücâhede ederse o da mü'mindir. Bunun gerisinde artık hardal danesi kadar iman yoktur.*"[30]

"Namazı zâyi ettiler" yani namazı terk ettiler ya da vaktini geciktirdiler veya kıldıktan sonra kovuculuk, gıybet, yalan gibi şeylerle namazın sevâbını zayi ettiler yahut ona niyetsiz başlayıp huşûsuz bir şekilde kıldılar.

Şarap içerek, baba bir kız kardeşle evlenmeyi helâl sayarak ve çeşitli isyânlara dalarak *“şehvetlerine uydular.”*

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: “Onlar muhkem binalar yapan, gösterişli bineklere binen ve şöhretli elbiseler giyen kimselerdir.” Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Allah Teâlâ, Hz. Dâvud’a şöyle vahyetti: Dünya, başına köpeklerin üşüşüp oraya buraya çektikleri bir cîfeye benzer. Ey Dâvud, sen de onlar gibi bir köpek olup onlarla bu cîfeyi çekiştirmek ister misin?! Ey Dâvud! Güzel gıda, yumuşak elbise, insanlar arasında meşhur olmak ve âhirette cennet asla bir arada olmaz.”*[31]

Bil ki, şehvet yollarını kolaylaştırmak, hayır emâresi ve âhirette kurtuluşun alâmeti değildir. Bundan dolayı **Hz. Ömer** (r.a.), bal ile soğuk suyu beraber içmekten çekinir ve: “Onların hesabını benden uzaklaştırın!” derdi.

Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: “Dördüncü kat semâda iki melek karşılaştı. Biri diğerine “Nereden geliyorsun?” diye sordu. O da: “Falanca yahûdinin iştahının çektiği bir balığı denizden sürmekle emrolundum.” cevabını verdi. Diğeri de şöyle dedi: “Ben de filanca âbidin iştahının çektiği zeytinyağını yere dökmekle emrolundum.”

Aslında şehvet arzu etmek demektir. Âyette kasdedilen şehvet, kötülenmiş arzulardır. Hevâ ile şehvet arasında fark vardır. Hevâ, şehvetlerden kötülenmiş olanlardır. Şehvet/arzu ise bazen övülür ki bu Allah Teâlâ’nın fiilindendir. Bu insanı salâha/düzelmeye çağıran şehvettir. Şehvet bazen de yerilir ki o da nefs-i emmârenin fiilinden kaynaklanır. Bu da nefs-i emmârenin bedenî lezzetlerinin bulunduğu şehvetlerine icâbet etmektir. Halbuki hevâ, şehvet ve lezzetlere karşı gelmekten daha şerefli ve daha büyük bir ibâdet yoktur. **Şeyh Sa‘dî** şöyle der:

Şehvetperest nefse itâat etme!
Çünkü o her saat başka bir kıblededir.
Gönlün senden istediği her şeyin peşine gitme!
Çünkü tenin temkini canın nurunu inceltir.
Nefs-i emmâre insanı hor ve hakir eder.
Eğer akıllı isen nefs-i emmâreyi yüceltme!

“Onlar kötülük bulacaklardır.” Yani şerre kavuşacaklardır. Araplara göre her şer “gayy”, her hayırda “reşâd”dır. **Dahhâk**’tan rivâyet edildiğine göre onlar ***“Kim bunları yaparsa cezasını bulur.”*** (el-Furkan, 25/68) âyetinde olduğu gibi kötülüklerin cezâsına çarptırılacaklardır. Âyette geçen ‘gayy’ kelimesinin cehennemde bir vâdinin adı olduğu da söylenmiştir. Bu vâdinin harâretinden, onun dereleri Allâh’a sığınır. Bu vâdi zinâ edenler, şarap içenler, fâiz yiyenler, yalancı şahidlikte bulunanlar, anne-babasına kötülük yapanlar ve namaz kılmayanlar için hazırlanmıştır.

❀

إِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا
يُظْلَمُونَ شَيْـًٔا ﴿٦٠﴾

60. Ancak tevbe eden, inanıp iyi iş yapanlar müstesnâ. Onlar cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratılmayacaklardır.

“Ancak tevbe eden” şirk ve isyanlardan dönenler *“inanıp”* küfür yerine imanı seçen, tevbe ve pişmanlıktan sonra da *“iyi iş yapanlar müstesnâ. Onlar*” Allâh’ın kesin vaadi gereği *“cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratılmayacaklardır.”* Yaptıkları iyi amellerin karşılığından hiçbir şey noksanlaştırılmayacak ve ondan engellenmeyeceklerdir. Âyette geçen “zulüm” kelimesi aslında noksanlık ve engelleme anlamınadır.



جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّت۪ي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِۜ اِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ
مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾

61. Rahman’ın kullarına, gıyâben vaad ettiği Adn cennetleri*(ne gireceklerdir.)* şüphesiz O’nun vaadi yerine gelecektir.

“Rahman’ın kullarına, gıyâben vaad ettiği Adn cennetlerine” gireceklerdir. ‘Adn cennetleri’, ‘Ramazan ayı’ ifâdesinde olduğu gibi belli bir cennetin özel adıdır. Bazen ‘ay’ kelimesi hazfedilerek “Ramazan geldi.” diye de söylenir. ‘Adn cennetleri’ ifâdesinin sevâb yurdunun (cennetin) hepsinin özel adı olduğu da söylenmiştir. Çünkü ‘ اَلْعَدْنُ ’, ikâmet etmek demek olup böyle bir makâma daha uygundur. Çünkü hususi Adn cennetine ve Firdevs cennetine avam asıl olarak giremez. Çünkü bu iki cennet mukarrebûnun makâmıdır.

Cennetlerin ‘gıyâben’ vaad edilmiştir, çünkü cennetler hazırda olmayıp onlardan gâibdir. Ya da onlar cennetlerden gâibdirler, onları görmezler, sırf Allâh’ın haber vermesiyle onlara inanırlar.

Âyette “ اَلرَّحْمٰنُ ” isminin kullanılması, Allâh’ın o cennetleri vaadinin ve onu yerine getirmesinin rahmetinin genişliği sebebiyle olduğunu bildirmek içindir. “ عِبَادَهُ (kullarına)” şeklinde kulların Allâh’a izâfe edilmesinde kasdedilenin dünya, nefis ve hevâya tapanlar değil, ihlâsla Allâh’a ibâdet eden kimseler olduğuna işâret vardır. Çünkü izâfet yoluyla şereflendirme, ancak bu anlamda meydana gelir. Böyle bir kul için özel Adn cenneti vardır.

“*Şüphesiz O’nun*” Allah Teâlâ’nın “*vaadi”* O’nun vaad ettiği cennet *“yerine gelecektir.*” Yâni kendisine vaad edilen kimseye, vaadden dönülmeksizin mutlaka gelecektir.



لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ۖ وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾

62. Orada boş söz değil, yalnız selam işitirler. Orada sabah akşam rızıkları da hazırdır.

"Orada boş söz değil, yalnız selâm işitirler." Orada yalnızca meleklerin onlara veya birbirlerine selâm verişini işitirler. Yani bu cennetlerde bulunanlar boş ve fuzûlî söz işitmezler. Bu, cennet ehlinden boş söz sâdır olmadığından kinâyedir. Âyette bu dünyada da mümkün olduğu kadar boş sözden kaçınmak gerektiğine işâret vardır.

"Orada sabah akşam rızıkları da hazırdır." Burada kasdedilen, rızkın devamlı olduğudur. Nitekim "Ben sabah akşam filancanın yanındayım" denilince devamlı onunla olunduğu kasdedilir. Onların yiyeceklerinin akşam ve sabah miktarınca verileceği de söylenmiştir. Çünkü orada gece ve gündüz yoktur. Onlar devamlı olarak bir nur içindedirler. Allah cenneti böyle vasfetmiştir, çünkü Araplar sabah ve akşam olan rızıktan daha üstün bir geçim tanımazlar.

İmam Râzî, tefsîrinde şöyle der: "Eğer 'Âyetlerde kasdedilen, büyük görülen şeylerle cennetin vasfedilmesi ise sabah ve akşam kendilerine rızık ulaşması önemli bir şey değildir.' denilirse, buna şöyle cevap veririz: **Hasan Basrî** şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, dünyada her topluluğun sevdiği şeylerle onları teşvik etmek istemiştir. Bundan dolayı Allah Teâlâ cennet nimeti olarak Acemlerin âdeti olan altın ve gümüş kaplar ile ipek elbiseleri; Yemen'in ileri gelenlerinin âdeti olan koltukları zikretmiştir. Araplar'ın ise sabah ve akşam yemeğinden daha çok sevdiği bir şey yoktur."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: *"Orada sabah akşam rızıkları"* yâni Allah Teâlâ'yı görmek (rü'yetullah) *"da hazırdır"* Nitekim bir haberde *"Allah katında kulların en değerlisi sabah akşam O'nun cemâlini seyredenlerdir."*[32] denilmiştir."



تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

63. İşte kullarımızdan muttakîlere vereceğimiz cennet budur.

"İşte kullarımızdan muttakîlere" yani şirkten ve isyanlardan kaçınanlara, Allâh'a itâat edenlere *"vereceğimiz"* yukarıda zikredilen vasıfları sana bildirilen ve duyup işittiğin *"cennet budur."*

Yani miras bırakanın malını mirasçısına bırakıp o maldan onu faydalandırdığımız gibi,takvâları sebebiyle onları da cennetlerde ikâmet ettirip onlardan faydalandırırız.

el-Es'iletü'l-Mukhime'de şöyle der: "Mîras bir şahıstan başka bir şahsa intikal eden şey olduğu halde âyette nasıl *"mirasçı kılacağımız/vereceğimiz"* buyrulmuştur?" Bu sorunun cevabı şudur: Bu, benzetme şeklinde söylenmiştir. Mîrasta neseb yakınlığı nasıl kazanmadan ve zahmet çekmeden mülk edinmeye sebepse, amellerin de cennetlere

ulaşmak için bir sebep olduğu kasdedilmiştir. Kaderiye mezhebinin iddiâsının aksine cennet Allâh'ın bir vergisi ve rahmetidir."

Verâset; fesih, geri dönüş, iptal ve düşürülme gibi sonuçları olmaması yönüyle hak sahibi olmanın ve mülk edinmenin en güçlü yoludur. *el-Eşbâh*'ta ise şöyle der: "Mirasçı, 'Ben hakkımı terk ettim' dese hakkı yok olur."

Müttakîlere olan lütuf ve ikramı artırmak üzere onların cennetten, îman ve itâat etmeleri durumunda cehennemlikler için yaratılmış olan yerlerine mirasçı olacakları da söylenmiştir.

Molla Fenârî, *Fâtiha Tefsîri*'nde şöyle der: "Bilesin ki, üç türlü cennet vardır:

1- İlâhî ihtisas/lütuf cenneti: Bu cennet, amel etme yaşına ulaşamadan ölen çocukların gireceği cennettir. Bunların yaş sınırı, doğumundan altı yaşını tamamlayana kadardır. Bu cenneti Allah, kullarından dilediğine verir. Aklı olmayan deliler, ilme dayalı tevhid inancına sahip olanlar, fetret devrinde (peygamber olmayan dönemde) yaşayanlar ve kendilerine herhangi bir peygamberin çağrısı ulaşmayan kimseler bu cennete girecek olanlardandır.

2- Miras cenneti: Zikrettiğimiz mü'minlerden cennete giren herkes bu cennetlere nâil olur. Bu miras cenneti, cennetliklerin oraya girmiş olmaları durumunda onlar için tâyin edilmiş olan mekânlardır.

3- Ameller cenneti: Bu cennete insanlar yaptığı iyi işlerin derecelerine göre girerler. Üstünlüğe sebep olacak hususlarda kim diğerlerinden daha üstün olursa cennetten daha çok pay sahibi olur. İsterse üstün olan kimse bir halde üstün olduğu kimseden daha aşağıda olsun, ister olmasın fark etmez.

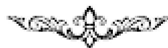
Her amelin, sahipleri arasında üstünlük yarışı olacak bir cenneti vardır. Sahih bir hadiste rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber Hz. Bilâl'e şöyle demiştir:

"Ey Bilâl, hangi amelle cennette beni geçtin? Cennette ayağımı nereye bastımsa önümde senin hışırtını duydum."

Bunun üzerine Hz. Bilal şöyle dedi: "Ey Allâh'ın Rasûlü, ne zaman abdestim bozulsa hemen abdest alırım ve ne zaman abdest alırsam iki rekât namaz kılarım."

Hz. Peygamber (s.a.) de: *"Sen beni bunlarla geçtin."* buyurdu.[33]

Buradan anlıyoruz ki, bu cennet bu amele mahsustur. Mutlaka her farzın, nâfilenin ve hayrın, bir mekrûh ve haramı terk etmenin özel bir cenneti ve özel bir nimeti vardır. Bunları oraya giren elde eder. Bazı insanlar bir zamanda birden çok amel yapar. Oruç tuttuğu, sadaka verdiği, namaz kıldığı, zikrettiği, yapmaya ve terk etmeye niyet ettiği zaman kulağını, gözünü ve elini gerekli yerlere yöneltir. Bir zamanda birçok yönden ecir kazanır ve böyle olmayan kimselerden üstün olur. Allah'tan bizi tâat ehlinden kılmasını dileriz.



---

[30]. *Müslim*, İman, 80; *Müsned*, I, 458, 461

[31]. *Deylemî*, Hadis no: 502; *Aclûnî*, I, 492-493
[32]. Suyûtî, Câmiu’s-sağîr, Hadis no: 2194
[33]. *Buhârî*, Teheccüd, 17; *Müslim*, Fedailu’s-Sahabe, 108; *Müsned*, II, 333, 439

ALLAH İSMİNİN YÜCELİĞİ

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۚ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ ۚ
وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ۚ ﴿٦٤﴾ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۖ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ۚ ﴿٦٥﴾ وَيَقُولُ الْإِنسَانُ
ءَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ
مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

64. Biz ancak Rabbi'nin emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında bulunan her şey O'na aittir. Rabb'in asla unutkan değildir.

65. *(O)*, göklerin yerin ve bunlar arasında bulunan şeylerin Rabb'idir. O'na kulluk et ve O'na kullukta sabret. Hiç O'nun adıyla anılan birini biliyor musun?

66. İnsan "Ben öldükten sonra mı diri olarak çıkarılacağım?" diyor.

67. İnsan önceden hiçbir şey değilken kendini nasıl yarattığımızı düşünmüyor mu?



"Biz ancak Rabb'inin emri ile ineriz." **Mücâhid** şöyle demiştir: "Cebrâil (a.s.), Rasûlullah (a.s.)'a gelmekte gecikti. Sonraki gelişinde Rasûlullah (a.s.) ona: *"Seni geç bırakan nedir, ey Cebrâil?"* diye sordu. O da: *"Ben nasıl sizin yanınıza gelirim ki, siz tırnaklarınızı kesmiyor, bıyıklarınızı kırpmıyor, parmak boğumlarınızı yıkamıyor ve misvak kullanmıyorsunuz"* [34] dedi, sonra da bu âyeti okudu. Nitekim *Esbâbü'n-nüzûl* ve *Sefînetü'l-ebrâr*'da böyle geçmektedir.

Bir hadîste: *"Parmak boğumlarınızı temizleyiniz."*[35] buyrulmuştur. Bunlar parmakların mafsalları ve üstlerindeki boğumlarıdır. Her parmağın iki boğumu ve üç mafsalı vardır. Başparmağın ise bir boğumu ve iki mafsalı vardır. Bunların tertemiz yıkanmasının emredilmesi, kirin su ile deri arasına girerek aralarında kir kalıp da cünüplüğün devamına sebep olmaması içindir. Bu bilgiyi **Kurtubî** zikretmiştir.

Bazı müfessirler şöyle der: Rasûlullah (s.a.)'e Ashâb-ı Kehf, Zülkarneyn ve rûh hakkında sorulduğu zaman O, nasıl cevap vereceğini bilemedi ve kendisine bu hususlarda vahiy indirilmesini umdu. Cebrâil (a.s.) ise on beş veya kırk gün sonra geldi. Bu durum Hz. Peygamber (a.s.)'a çok ağır geldi. İşte bu âyet, Cebrâil (a.s.)'ın Hz. Peygamber (s.a.)'e verdiği cevabı anlatmaktadır. O zaman müşrikler: "Rabb'i Muhammed'i terk etti ve ona kızdı." dediler. Bunu açıklayan âyet inince Hz. Peygamber (s.a.) Cebrâil (a.s.)'a: *"Aklıma kötü şeyler gelecek ve seni özleyecek kadar geç kaldın."* dedi. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.): *"Ben seni daha çok arzuluyordum, ama ben Allah'tan emir alan bir kulum. Benimle bir emir gönderildiğinde yere inerim,*

inmemem istendiğinde de inmem.” [36] Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu âyeti ve Duhâ sûresini indirdi.

Âyette geçen “tenezzül (inmek)” yavaşça, bekleyerek inmektir. Buna göre âyete şu anlam verilir: Allah Teâlâ, Cebrâil’e şöyle demiştir: Muhammed’e söyle ki, “Biz ancak Allâh’ın emriyle O’nun hikmetinin gereği ara sıra yeryüzüne ineriz.”

“Önümüzde” yani gelecekte olacak âhirete âid şeyler, *“arkamızda”* yani geçmişte kalan dünyaya âid şeyler *“ve bunlar arasında bulunan”* olmuş ve bu günden kıyâmete kadar olacak olan *“her şey O’na”* özel olarak Allâh’a *“âiddir.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“Önümüzde”* bulunan ezelî takdir, *“arkamızda”* bulunan ebedî tedbir, *“ve bunların arasında bulunan her şey”* ezelden ebede kadar ne varsa hepsi *“O’na âiddir.”*

Bu âyetin benzeri, ***“Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir...”*** (el-Bakara, 2/255) âyetidir.

“Rabb’in asla unutkan değildir” yâni ey Muhammed, Hak Teâlâ seni unutmadı. O senin her hâlinden haberdârdır. O, bizi ne zaman sana göndermek isterse, gönderir. Müfessirler şöyle demiştir: Âyette geçen “ نَسِيًّا ” kelimesi unutmak anlamındaki ‘ اَلنِّسْيَانُ ’ kelimesinden türemiş olup terk etmek demektir. Yani her ne kadar bir maslahattan dolayı bir ân için Rabb’in vahyi geciktirmişse de O seni kâfirlerin iddiâ ettikleri gibi terk etmemiştir. Ya da bu kelime, hatırlamanın zıddı olan gaflet, habersizlik anlamındadır. O zaman mânâ ‘Rabb’in Senden habersiz değildir’ olur.



رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِه۪ۜ هَلْ
تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

65. *(O)*, göklerin yerin ve bunlar arasında bulunan şeylerin Rabb’idir. O’na kulluk et ve O’na kullukta sabret. Hiç O’nun adıyla anılan birini biliyor musun?

“O, göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan şeylerin Rabbi’dir” sâhibidir. Rabb’in unutkan olması nasıl mümkün olabilir? *“O’na kulluk et.”* Mademki Rab O’dur, öyleyse O’na kullukta sebât et ey Muhammed!

İbâdet, kulun kulluğun gereklerini yerine getirmesi, emir ve yasaklara uymakla ilgili mükellefiyetleri üstlenmesidir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“O’na”* bedenin, nefsin, kalbin, sırrın ve rûhunla *“kulluk et”* ibâdet et! Bedeninin ibâdeti şerîatın esaslarını yerine getirmekle olur. Bu ise Allâh’ın emrettiklerini yerine getirmek yasakladıklarından da kaçınmaktır. Nefsinin ibâdeti, tarîkat âdâbını yerine getirmekle olur. Bu da hevâya uymayı terk etmek ve nefsin arzusuna karşı gelmeye devam etmektir.

Kalbin ibâdeti dünya ve içindekilerden yüz çevirip âhirete ve onun güzelliklerine yönelmekle olur. Sırrın ibâdeti, Allâh’a ve O’nun muhabbetine bağlanmakla, dünya ve

âhiretle ilgili şeylerden sıyrılmakla olur. Rûhun ibâdeti ise şühûda ulaşmak için vücûdu fedâ etmekle olur.”

“Ve O’na kullukta sabret.” Yani ibâdetin zorluklarına sabret, vahyin gecikmesine, kâfirlerin seninle alay etmelerine ve şamatalarına hiç üzülme! Allah, seni gözetir, korur, dünya ve âhirette sana lütufta bulunur. Bu ifâde, ibâdetin zorluklarına tahammüle devam etmek mânâsını içermektedir.

“Hiç O’nun adıyla anılan birini biliyor musun?” Yani ‘ilâh adını almayı hak eden O’na benzer birini biliyor musun?’demektir. Bir şeyin benzerine “ اَلسَّمِىُّ ” denir. Çünkü birbirine benzeyen şeylerin her biri diğerinin adını alır. Müşrikler inatçılık, büyüklenme ve dik kafalılıkta ileri gitmiş olmalarına rağmen asla putlara Allah adını vermemişlerdir. Bir şeyi bilmeyi inkâr ve reddetmek, bilinen şeyi de red ve inkâr etmek demektir. Yani Allâh’ın adıyla anılan hiçbir şey olmamıştır, olmayacaktır da. Âyette *“O’nun adıyla anılan birini biliyor musun?”* sorusu, olumsuz tarzda (inkârî) olarak getirilmiştir. Yani, bilemezsin, çünkü böyle birisi yoktur, demektir.

Kâşifî şöyle der: “İlâhî satvetin eserlerinden birisi de şudur: Şirk ehlinden hiçbir kimse kendi mâbuduna Allah dememiştir. Ahadiyyet izzeti ve ulûhiyyet gayreti, bu yüce ismi kâfirlerin tasarrufundan korumuştur. Çok sağlam olan emân kalesinde Allah ism-i şerifini muhafaza etmekle onların putlarını Allah ismiyle çağırmalarına engel olmuştur. Ayrıca her zaman nimet ve mihnette, zahmet ve meşakkatte, zorluk ve kolaylıkta îman ehlinin lisanını o şerefli ismin zikriyle cârî kılmıştır.”

‘Allah Allah’ bu ne hoş nâmdır
Gönlün sığınağı, cânın zikrinin tamamıdır
İmdi bu mânâ sahibinin yanında olur
İşte bu dâvâya “hasbiyallah” şâhid olur

Rivâyet edildiğine göre zorbalardan birisi, kendisini Allah diye isimlendirdi. Hemen karnında ne varsa arkasından çıktı ve o anda öldü. Mısır Firavun’u da Kıptîlere: ***“Ben sizin en yüce rabbinizim”*** (en-Nâziât, 79/24) demiş, ama “Ben Allâh’ım.” demeye gücü yetmemiştir.

İbn Abbas (r.anhümâ) “Allah’tan başka kimse ‘er-Rahmân’ diye isimlendirilemez.” demiştir.

Molla Fenârî, besmelenin isimlerinin tertibi hakkında şunları söylemiştir: “İsm-i Celâl’in (Allah isminin) hem vaz’ edilişi (dilde yerini alışı) hem de kullanışı özeldir. Rahmân adının ise kullanımı özeldir. Nitekim Arapların, Yemâme’yi hâkimiyeti altına alan yalancı peygamberlik iddiasında bulunan Müseyleme’ye ‘Rahmânü’l-Yemâme’ demeleri, kâfirliklerinde aşırılıktan dolayıdır. Mesela ona Allah adını vermiş olsalardı da durum aynı olurdu. Ancak, Rahîm isminin özel bir kullanımı yoktur.

Kureyş, Rasûlullah (s.a.)’e: “Duyduğumuza göre bunları Yemâme’de ‘Rahmân’ denilen bir adam sana öğretiyormuş. Biz Rahmân’a inanmayız!” dediler. Rahmân adının

yalancı peygamberliğini ilân eden Müseyleme'ye veya Yemâme'de yahûdî bir kâhine verildiği söylenmiştir. Allah, O'na öğretenin Rahmân olduğunu, Rahmân'ın da Allah Teâlâ olduğunu şu âyette bildirerek onları reddetmiştir: ***"De ki: "O (Rahmân), benim Rabb'imdir. O'ndan başka ilah yoktur. O'na dayandım, tevbem (dönüşüm) yalnız O'nadır."*** (er-Ra'd, 13/30) Bu bilgiler *İnsânu'l-uyûn*'da geçmektedir.

Rahmân, Rahîm, İlâh, Hâlık, Kuddûs gibi sadece Allâh'a münasip olan isimlerle bir başkasını isimlendirmek mekrûhtur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Onlar Allâh'a ortak koştular. De ki: Onları isimlendirin"*** (er-Ra'd, 13/33) Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: "***De ki: Onları***" benim isimlerimle "***isimlendirin***", sonra bakın bakalım, onlara bu isimler yakışıyor mu? Yani onlara Benim isimlerim yakışmaz. Nitekim Rasûlullah (a.s.), Azîz ismini değiştirmiştir. Çünkü izzet Allâh'a mahsustur. Kula yaraşan ise zillet ve boyun eğmektir. Nitekim *Ebkârû'l-efkâr*'da böyle denilmektedir.



وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَإِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾

66. İnsan "Ben öldükten sonra mı diri olarak çıkarılacağım?" diyor.

Übey b. Halef yeniden dirilmeyi inkâr ederek ve uzak görerek çürümüş bir kemiği parçalayıp: "Muhammed, biz ölüp bu hale geldikten sonra yeniden diriltileceğimizi iddia ediyor!" demişti.

"İnsan "Ben öldükten" çürüyüp bozulduktan *"sonra mı"* kabirden *"diri olarak çıkarılacağım?"* Ölmüş olan bir kimse nasıl dirilir ve topraktan dışarı çıkar? *"diyor"* Elbette insan, inkâr ettiği şeyin nasıl gerçekleşeceğine inanmaz ve inkâr eder.

Übey b. Halef, bu sözü öldükten sonra diriltilmenin gerçekleşeceğini tekid etmek için söylememiştir. Çünkü o, zâten bunu inkar ediyordu.O, bu sözü Hz. Peygamber (a.s.)'ın sözünü naklederek söylemiştir. Hz. Peygamber (a.s.) sanki "İnsan öldüğü zaman elbette diri olarak çıkarılacaktır." buyurmuş, kâfir (Übey b. Halef) ise bunu inkâr etmiş ve Peygamberimiz (s.a.)'in sözünü nakletmiştir. Âyet de bunun üzerine inmiştir. **Cürcânî**, bu bilgiyi *Nazmu'l-Kur'ân* adlı eserinde nakleder.



أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا ﴿٦٧﴾

67. İnsan önceden hiçbir şey değilken kendini nasıl yarattığımızı düşünmüyor mu?

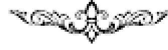
"İnsan önceden" şu anda bulunduğu varlık hâlinden önce *"hiçbir şey değilken"* sırf yokluk iken *"kendini nasıl yarattığımızı düşünmüyor mu?"* Âyetteki soru, inkârîdir ve ayıplamayı ifade etmektedir. Yani insan bunu düşünmüyor, dolayısıyla onun bu hareketi

kınamayı hak etmektedir, demektir. Burada düşünme anlamı verilen “ez-zikr” aslında önce bilinip sonra unutulan şeyi ifade etmek için kullanılır. Hâlbuki insanlar (yaratılmadan önce) bir şey biliyor değillerdi. Burada “zikir” ile kasdedilen, tezekkür ve tefekkürdür (hatırlama ve düşünme). Buna göre âyetin anlamı şöyledir: “İnsan bunu söylüyor da düşünmüyor mu?”

Bu âyetten anlaşılmaktadır ki hiçbir maddeye ihtiyaç duymadan böyle bir insanı ilk olarak yaratan Allah, onu (ölümle) parçalara ayırdıktan sonra maddelerini bir araya getirmeye muktedirdir.

Yine burada kıyâsın sahih olduğuna delil vardır. Çünkü insan, ilk yaratılışa öldükten sonra dirilmeyi kıyas etmeyi bilmediği ve böylece yeniden dirilmeye delil getirmediği için yerilmiştir.

‘Bütün mahlûkât, öldükten sonra dirilmeye bu kadar kısa bir şekilde bir delil getirmek için bir araya gelse bunu yapamazlardı.” denilmiştir.



---

[34]. *Müsned*, I, 243

[35]. *Müslim*, Taharet, 56; *Ebû Dâvud*, Taharet, 29; *Tirmîzî*, Edeb, 14; *Nesâî*, Zinet, 1; *İbn Mâce*, Taharet, 8; *Müsned*, IV, 264; VI, 138

[36]. Bk. *İbn Kesir*, Tefsir, III, 130

MUTTAKÎLERİN CEHENNEM ATEŞİNDEN KURTULMALARI

فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا
﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾
ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا
وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا
وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

68. Rabb'ine andolsun ki, onları ve şeytanları mutlaka toplayacağız, sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde bulunduracağız.

69. Sonra her milletten Rahmân'a en çok karşı geleni ayıracağız.

70. Sonra, elbette biz, kimlerin oraya gitmeye daha çok müstahak olduğunu daha iyi biliriz.

71. İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabb'inin üzerine aldığı kesin *(elbette yerine getirilmesi gereken)* borçtur.

72. Sonra muttakîleri kurtarırız ve zâlimleri öylece diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.



"*Rabb'ine andolsun ki,"* kıyâmet günü *"onları"* yani öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenleri yeryüzünden çıkardıktan (öldürdükten) sonra mahşere sevk edip diri olarak toplayacağız. *"Ve şeytanları toplayacağız"* yani onlara vesvese veren şeytanları da onlarla beraber toplayacağız. Çünkü her kâfir bir dizi halinde şeytanı ile zincire vurulmuş olarak haşrolunacaktır. *"Sonra onları diz çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde bulunduracağız."* Yâni onlar, gördükleri durumun şiddetinden dolayı ayakta durmaya güç yetiremedikleri için diz üstü oturacaklar. **İbn Abbas** (r.anhümâ)'dan rivâyete göre " جِثِيًّا " topluluklar hâlinde demektir. Buna göre mânâ: 'Sonra onları topluluklar hâlinde cehennemin çevresinde bulunduracağız.' şeklinde olur. *Celâleyn Tefsîri*'nde de bu görüş tercih edilmiştir.



ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾

69. Sonra her milletten Rahmân'a en çok karşı geleni ayıracağız.

"Sonra her milletten" her ümmet ve fırkadan *"Rahmân'a"* serkeşlik ve cür'et

cihetinden Hak Teâlâ'ya *"en çok karşı geleni ayıracağız."* çıkaracağız -ki bunu **Beğavî** söylemiştir- yani her ümmetten en çok âsî olanları ayıracağız. Allah Teâlâ, her gruptan en âsî olanları, isyan derecelerine göre ayırır. Toplandıkları zaman da onları sırayla cehenneme atar.

Tefsir-i Kebîr'de şöyle der: "Önce onları toplar, sonra en azgınlarını en büyük azâba tâbi tutar. Çünkü hem dalâlette olan hem de başkalarını dalâlete sevk eden kimsenin azâbının, sadece başkasını dalâlete düşeninkinden daha fazla olması gerekir. Başkasını şüpheye düşürenin azabı, bilmeden ona uyanınki gibi değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"İnkâr edip de (insanları) Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracağız."*** (en-Nahl, 16/88)

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âyette daha önce söz konusu edilen Übeyy'e, büyük bir tehdid vardır. O, daha önce belirtilen sözü dolayısıyla Allâh'a en fazla isyan eden kişi olduğu için Arap müşriklerinden ayrılıp çıkarılacak ilk kişidir.

Bilesin ki, kıyâmet günü ilk yapılacak olan yeniden dirilme (ba's), sonra haşr, sonra hazır etme (ihzar), sonra 'ayırma' sonra da cehenneme atmadır. Nitekim şu âyet de bunu ifade etmektedir:



ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾

70. Sonra, elbette biz, kimlerin oraya gitmeye daha çok müstahak olduğunu daha iyi biliriz.

"Sonra, elbette biz, kimlerin oraya" cehennem ateşine *"gitmeye"* girmeye *"daha çok müstahak"* lâyık *"olduğunu daha iyi biliriz."* Onlar, (önceki âyette) ayrılacağı belirtilen kimselerdir.



وَاِنْ مِنْكُمْ اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾

71. İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabb'inin üzerine aldığı kesin *(elbette yerine getirilmesi gereken)* borçtur.

Ey insanlar *"içinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur."* Yâni cehenneme ulaşacak ve girecektir. *"Bu,"* yani onların oraya girmesi *"Rabb'inin üzerine aldığı kesin (elbette yerine getirilmesi gereken) borçtur."* Allah onu kendisine vâcib kılmıştır. Onun meydana gelmesi kesin olarak zorunludur.



ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

72. Sonra muttakîleri kurtarırız ve zâlimleri öylece diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.

"Sonra muttakîleri kurtarırız." Şirkten sakınanlara kurtuluş veririz, yani onları cehennemden âzâd ederiz. Allah, burada cehenneme girmeyi, giren kimseye; kurtarmayı ise kendi zatına yüklemiştir. Burada işâret var ki, hevâ cehennemine tabîat ayağıyla giren herkes istese de istemese de eğer kendi tabîatı ile baş başa bırakılırsa ondan asla kurtulamaz. Kurtulan ancak Allâh'ın kendisini kurtarmasıyla kurtulur.

Küfür ve isyanlarla kendilerine zulmeden "*zâlimleri öylece diz üstü çökmüş olarak orada"* cehennemde *"bırakırız.*" terk ederiz. Bu ifâde, onların horlanmalarına ve kurtulanlarla beraber cennete gitmekten alıkonulmalarına işârettir. Âyette geçen " جِثِيًّا " kelimesi *Celâleyn Tefsiri*'nde "hepsi birden" diye açıklanmıştır.

Bilesin ki, Mûtezile mezhebi cehenneme girenin bir daha çıkamayacağını söyler. Mürcie mezhebi, cehenneme mü'min kimsenin asla girmeyeceğini, âyetteki herkesin oraya gitmesinden maksadın, yalnızca cehennemin gösterilmesi olup içine atılmak olmadığını söyler. Ehl-i sünnetin görüşü ise şöyledir: Allâh'ın isyankâr mü'minleri bir süre cehennemde cezalandırıp sonra çıkarması câizdir. Âlimler âyetlerde geçen "vürûd" kelimesinin girmek anlamına geldiğini söyleyerek şu âyetleri delil göstermişlerdir: ***"İşte onları ateşe soktu (getirdi)."*** (Hûd, 11/98); ***"Cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz."*** (el-Enbiya, 21/98) Ayrıca âyetin "*Sonra muttakîleri kurtarırız"* ifâdesi de buna delildir. Çünkü kurtarma, ancak cehenneme girdikten sonra olur. Nitekim şu âyet de bunu göstermektedir: ***"Biz de onun duâsını kabul ettik ve onu tasadan kurtardık. İşte biz, inananları böyle kurtarırız."*** (el-Enbiya, 21/88)

Eğer "Allah: ***"Ama bizden kendilerine (ezelde) güzellik geçmiş (mutluluk takdir edilmiş) olanlar, işte onlar, ondan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır. Onun uğultusunu duymazlar."*** (el-Enbiya, 21/101-102) buyurduğu halde mü'minler nasıl cehenneme girer?" dersen, 'Bu âyette kasdedilen, onların cehennem azâbından uzaklaştırılmalarıdır.' diye cevap veririm.

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Mü'minlerin cehenneme girmeleri ve onun uğultusunu işitmemeleri mümkündür. Çünkü Allah, cehennem ateşini onlara Hz. İbrahim'e yaptığı gibi onlara serin ve selâmet kılar. Mü'minler cehenneme uğrarlar, cehennem onlara serin ve selamet olur. Kâfirlere ise ateş olur. Nitekim aynı bardaktan bir Kıptî içince kan, İsrailoğulları'ndan birisi içince tatlı su oluyordu.

Havas ilmini bilen bir mü'mini cehennemin ateşi yakmaz
Zira onun aydınlık nurundan dolayı cehennemin ateşi kalmaz

Bir hadîste de şöyle buyrulmuştur: *"Cehennem der ki: Ey mü'min geç, senin nûrun*

benim nârımı/ateşimi söndürdü.” [37]
Mesnevî’de şöyle söylenmiştir:

Cehennem söyler: ‘Ey haşmetli mü’min benden tez geç
Yoksa senin nurûndan benim ateşim ölür, söner’

Eğer “Mü’minler cehenneme girip de azap görmeyeceklerse oraya girmelerinin ne faydası var?” dersen, şöyle derim: Buna birkaç yönden cevap verilebilir:

1- Cehennemden kurtulduklarını öğrenince sevinçlerinin artması için,

2- Kendilerini cehennem ateşiyle korkutan mü’minlerin ve velîlerin önünde cehennemliklerin rezil oldukları ortaya çıkıp kederlerinin artması için,

3- Kâfirlerin, düşmanlık besledikleri mü’minlerin oradan kurtulup kendilerinin ise orada kaldıklarını görmeleri için,

4- Mü’minlerin orada kâfirlerle beraber olup da onlara galip gelince kederlerinin iyice artması için,

5- Kâfirlerin azaplarını seyretmek, mü’minlerin cennet nimetlerinden daha fazla lezzet almalarını gerektireceği için.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şüphesiz mârifet ehline göre cehennem nefs-i emmârenin sûretidir. Dünyada her peygamber, velî, mü’min ve kâfir tabîat ayağıyla (tabiatı gereği) hevâ cehennemine uğrar. Ancak peygamberlerin nefisleri mutmainne olduğu için o cehennemin ateşini sönmüş bulurlar. Velîler, o ateşi alevli olarak bulurlar. Sonra onu hidâyet nûruyla söndürmeye gayret ederler. Günahları affedilen bazı mü’minler de onlara katılır. Bu değerli gruplar âhirette asla cehenneme uğramazlar ve asla onun ateşiyle yanmazlar. Kâfirlere gelince, onların dünyadaki küfürleri hevânın kibriti olduğu için şüphesiz âhirette de cehenneme tam alevli iken girerler ve orada ebedî olarak yanarak kalırlar. Azaba çarptırılmış bazı isyankâr mü’minler de onlara katılır. Fakat bu isyankâr mü’minler şirkten sakınmalarının nûru sebebiyle (daha sonra) cehennemden çıkarlar.

İbn Mesûd, **Hasan** ve **Katâde** demiştir ki: Mü’minlerin cehenneme uğramaları, cehennem üzerine uzatılmış olan sırat köprüsünden geçmeleri demektir. Çünkü sırattan başka cennete giden bir yol yoktur. Âyetlerde geçen vürûd ve mürûr (uğrama ve geçme) hükmündedir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Üç çocuğu ölen bir müslüman cehenneme ancak (Allâh’ın) yemini yerini bulacak kadar girer. (yani çok az ateş dokunur.)*”[38] Bu yemin şu âyette geçen yemindir: ***“İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur.”*** (Meryem, 19/71) Hadîste geçen “tahilletü’l-kasem” azlığı ifâde için kullanılan bir deyim olup ‘yemin edenin yeminini bozmuş saymayacak kadar’ demektir. Bu ifade azlıktan kinâye olup bir şeyin ne kadar az olacağını ifade eder.

Mücâhid der ki: “Mü’minin cehenneme uğraması demek, dünyada sıtma hastalığına yakalanması demektir. Çünkü Rasûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur. *“Sıtma (humma) cehennemin kükremesindendir, onu (su ile) soğutun!”*[39] Başka bir hadîste de: **“***Sıtma*

her mü'minin cehennemden olan payıdır."[40] buyrulmuştur. Yine bir rivâyette: *"Bir gece sıtma hastalığı çekmek, bir senenin keffâreti gibidir. Kim bir gün sıtmaya yakalanırsa onun için cehennemden kurtuluş olur ve annesinden doğduğu gündeki gibi günahlarından sıyrılır."*[41] buyrulmuştur.



Câbir (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre sıtma Rasûlullah'ın huzûruna girmek için izin istedi. Rasûlullah (s.a.) "Kim o?" dedi. O ise: "Sıtma" dedi. Rasûlullah (a.s.) da ona Kuba'ya gitmesini emretti. Bunun üzerine Kubalılar'dan sayılarını ancak Allâh'ın bileceği kadar kişi sıtmaya yakalandı. Onlar Rasûlullah'a bu durumdan şikâyetçi olunca o, şöyle buyurdu: *"İsterseniz onu sizden gidermesi için Allâh'a duâ ederim, isterseniz o hastalık kalsın ve sizi temizlesin."* Onlar, "Temizler mi?" deyince Rasûlullah, *"Evet"* dedi. Bunun üzerine onlar: "Bırak kalsın." dediler.[42]



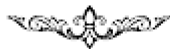
Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle der: "Medine'ye geldiğimizde -ki Medine yeryüzünde vebâsı en çok olan bir yerdir- sıtmaya yakalandım. Hz. Peygamber (a.s.) "*Seni niye böyle görüyorum?*" deyince ben: "Anam babam sana feda olsun ey Allâh'ın Rasûlü, şu sıtma sebebiyle" dedim ve sıtmaya lânet ettim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): *"Ona sövme, çünkü o me'murdur. Fakat istersen sana birkaç kelime öğreteyim, onları söylediğin zaman Allah senden bu sıtmayı götürür.*" buyurdu. Öğret deyince de şu duâyı okumamı söyledi:

اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ جِلْدِى الرَّقِيقَ وَعَظْمِى اَلدَّقِيقَ مِنْ شِدَّتِ الْحَرِيقِ يَا اُمَّ مِلْدَمٍ

اِنْ كُنْتَ اٰمَنْتَ بِاللهِ الْعَظِيمِ فَلاَ تُصْدَعِى الرَّأْسَ وَلاَ تُنْتِنِى الْفَمَ وَلاَ تَأْكُلِى

اَللّٰهُمَ وَلاَ تَشْرَبِى الدَّمَ وَتَحَوَّلِى عَنِّى اِلٰى مَنِ اتَّخَذَ مَعَ اللهِ اِلٰهًا اٰخَرَ

"Allahım! İnce cildime ateşin şiddetinden yanan kuru kemiğime acı! Ey humma, eğer yüce Allâh'a inanmışsan başımı ağrıtma, ağzımı kokutma, etimi yeme, kanımı içme ve benden, Allah'tan başka ilâh edinen kimseye geç!" Bunu söyleyince sıtma gitti[43]. *İnsânu'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.



---

[37]. *Sehavî*, Mekâsıd, s. 174

[38]. *Buhârî*, Cenaiz, 6; Eyman, 9; *Müslim*, Birr, 150; *Tirmîzî*, Cenaiz, 64; *Nesâî*, Cenaiz, 25; *İbn Mâce*, Cenaiz, 57; *Muvatta*, Cenaiz, 38; *Müsned*, II, 240, 276, 473, 479

[39]. *Buhâri*, Tıb, 28; *Müslim*, Selam, 79-80; *Tirmîzî*, Tıb, 25, 33; *İbn Mâce*, Tıb, 18,

19; *Müsned*, I, 291; II, 21, 134

[40]. *Münâvi*, III, 421

[41]. *Münâvi*, III, 421

[42]. Bk. *Kenzu'l-Ummâl*, III, 322, 326

[43]. Beyhakî, Delâilü'l-nübüvve VI. Hadis no: 2418 s. 356

KALICI SÂLİH AMELLER

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذٖينَ كَفَرُوا لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا اَيُّ
الْفَرٖيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ
هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِءْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ
الرَّحْمٰنُ مَدًّا حَتّٰى اِذَا رَاَوْا مَا يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ
فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَاَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزٖيدُ اللّٰهُ
الَّذٖينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا
وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾

73. Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman, inkârcılar, iman edenlere "İki topluluktan hangisinin makâmı daha hayırlı, meclisi *(mevkii)* daha güzeldir?" derler.

74. Onlardan önce nice nesiller helâk ettik ki onlar eşyaca ve gösterişçe daha güzeldi.

75. De ki: "Kim sapıklık içindeyse Rahmân ona mühlet versin *(ne çıkar)*. Nihâyet vaad edildiklerini -ya azabı veya kıyâmet saatini- gördükleri zaman kimin yer açısından daha kötü ve taraftar bakımından daha zayıf olduğunu bileceklerdir."

76. Allah, hidâyete erenlerin hidâyetini artırır. Kalıcı olan yararlı işler, Rabb'inin katında hem mükâfat bakımından hem de varılacak yer bakımından daha iyidir.



"Onlara açık açık âyetlerimiz" yani müşriklere, mucize olduğu apaçık olan Kur'an âyetleri *"okunduğu zaman,"* **Nadr b. Hâris** ve arkadaşları gibi *"inkârcılar îman edenlere"* mü'minlerin fakirlerine: *"İki topluluktan,"* mü'min ve kâfirlerden *"hangisinin,"* âdetâ derler ki: hangimizin, bizim mi yoksa sizin mi *"makâmı"* mekânı ve evi *"daha hayırlı, meclisi"* ve toplantı yeri *"daha güzeldir?" derler."* Bazı müfessirler: "Âyette geçen " نَدِيًّا " kelimesi, kavmin ileri gelenlerini, onların, yardımcı ve arkadaşlarının tamamını içine alan meclis demektir." demiştir.

Müşrikler: "Bizim nezih evlerimiz var ve her türlü maîşet sebepleri bizim için hazır. Bizim meclisimizde Kureyş'in büyükleri ve Arab'ın eşrâfi var. O'nun meclisi ise hep köle ve zayıf kimselerden ibâret." derler.

Rivâyet edilir ki müşrikler saçlarını tarar, yağlar, kokular sürünür, kıymetli ziynetlerle süslenirlerdi. Allâh'ın apaçık âyetlerini duyup onlara karşılık vermeye ve müdâhale etmeye güçleri yetmeyince, dünyevî lezzetlerle böbürlenerek müslümanların fakirlerine: "Eğer sizin yolunuz doğru, bizimki yanlış olsaydı, sizin dünyada durumunuz daha güzel olurdu. Çünkü hikmet sahibi kimseye, dostlarını azab ve zillet içerisinde bırakıp

düşmanlarını da izzet ve rahatlık içerisinde bırakmak yakışmaz. Fakat durum bunun tersidir.” dediler. Bu sözleriyle mü’minleri dinlerinden döndürmek istediler. Allah ise onlara şöyle cevap verdi:



وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِءْيًا ﴿٧٤﴾

74. Onlardan önce nice nesiller helâk ettik ki onlar eşyaca ve gösterişçe daha güzeldi.

“Onlardan önce nice nesiller” bir zamanda bir araya gelmiş, nice topluluklar *“helâk ettik ki onlar eşyaca ve gösterişçe”* görünüş ve heybetçe *“daha güzeldi.”* Yâni Kureyş kâfirlerinden önce de Ad, Semûd ve benzeri geçmiş ümmetlerden böbürlenen, dünyevî lezzetler bakımından onlardan daha üstün nice nesiller vardı. Biz onları da çeşitli azaplarla helâk ettik, yok ettik. Eğer onlara verdiğimiz şeyler, onların bizim için değerli olmalarından dolayı olsaydı bu yaptığımızı yapmazdık.

Bu âyette çok açık bir tehdid vardır. Sanki şöyle deniliyor: Bu Kureyş müşrikleri de onların başına gelenin benzerini beklesinler. **Kâşifî** der ki: “Ne malları ne de yüzlerinin güzellikleri azabdan ve onları helâk olmaktan kurtarır.”

Malına da güzelliğine de güvenme
Mal bir gecede gider, güzellik solar ateş ile

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de (73 ve 74. âyet hakkında) şöyle der: Âyet, inkâr ehline ve Allah ile güç bulan izzet ehline işâret etmektedir. *“Onlara”* hakîkatleri ve sırları açıklayan *“apaçık âyetlerimiz okunduğunda, inkâr edenler”* hakkı inkâr ve alayla örtenler, *“iman edenlere”* yani hakîkat ehlinden olanlara, onları hoşnut, nefisleriyle mücâhede eden, tahammüllü, alçak gönüllü, Allah’tan korkan kimseler olarak gördüklerinde, kendileri nimet içerisinde, kibirli, nefislerinin arzularına uyan, gülen ve sevinçli kimseler olduklarından *“iki topluluktan”* bizden ve sizden *“hangisinin makâmı”* dünyadaki derece ve mevkii, insanlar yanındaki değeri ve geçiminin rahat olması bakımından *“daha hayırlı,”* mansıb ve hüküm yönünden *“meclisi daha güzeldir?” derler.”*

Allah da onlara cevap olarak şöyle buyurdu: *“Onlardan önce nice nesiller helâk ettik”* Yani onları dünya sevgisi ve nimetleriyle helâk ettik. Çünkü onları dünya şehvetleri, dünya lezzetlerini tam olarak elde etme ve dünya makâmlarıyla üstünlük duygusuna kapılma denizinde boğduk “*ki onlar*” yani inananlar *“eşyaca ve gösterişçe”* yani dînî kemâlât konusunda istîdad ve onları hak etme bakımından sizden *“daha güzeldi.”* Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Dinde derin anlayış sâhibi oldukları zaman Câhiliyye döneminde en hayırlı olanınız İslâm’da da en hayırlınızdır.”*[44]

❀

قُلْ مَنْ كَانَ فِى الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمٰنُ مَدًّا ۚ حَتّٰۤى اِذَا رَاَوْا مَا
يُوعَدُونَ اِمَّا الْعَذَابَ وَاِمَّا السَّاعَةَ ؕ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا
وَاَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾

75. De ki: "Kim sapıklık içindeyse Rahmân ona mühlet versin *(ne çıkar)*. Nihâyet vaad edildiklerini -ya azabı veya kıyâmet saatini- gördükleri zaman kimin yer açısından daha kötü ve taraftar bakımından daha zayıf olduğunu bileceklerdir."

"De ki" mal ve nimetle böbürlenenlere söyle ki *"kim sapıklık içindeyse"* işlerin nereye varacağından gâfilliği ve bilgisizliği sebebiyle azgınlıkta ve Hakk'ın yolundan uzaklıkta karar kılmış ise *"Rahmân ona mühlet versin"* ne çıkar! Yani ömrünü uzatmak, mal vermek ve tasarruflarda bulunmasını mümkün kılmakla mühlet versin, hiç önemli değil.

Âyette *"versin"* diye emir siygası kullanılmasının sebebi, mazeretleri ortadan kaldırmak veya istidrâc olsun diye ilâhî hikmet gereği yapılması gerektiğini bildirmek içindir. Sapıklıkta karar kılmanın ifâde edilmesi, mühlet vermenin ancak sapıklıkta ısrar edenlere olacağından dolayıdır. Çünkü nice yoldan çıkmış kimseler vardır ki, Allah onları doğru yola iletir. Âyette Allâh'ın Rahmân isminin yer verilmesi, mühlet vermenin dünyaya âid rahmetin hükümlerinden olması dolayısıyladır.

Şeyhim (k.s.) bir eserinde şöyle der: *"Rahmân ona mühlet versin"* Yani, Allah ona ömrünü uzatmak, mülkünü genişletmek ve evladını çoğaltmak sûretiyle sapıklığını artırmak için ihsân üstüne ihsânda (istidrâc) bulunsun. Ya da hemen değil yavaş yavaş azabın içine düşsün diye azgınlık üzere onun rahatını artırmak ve lütuf şeklinde nimetini ona ulaştırarak mühlet versin. O zaman azabı daha tamam, te'siri ve elemi daha kapsamlı olur. Çünkü tedricî olarak ve nimet vererek cezâlandırmak, hemen hesaba çekip ceza vermekten daha şiddetlidir. Halbuki mutlak olarak mühletin kaynağı Kahhâr ve Cebbâr ismi değil, Rahmân ismidir. Çünkü ilk iki isim şiddetin kaynağıdır. Bundan dolayı âyette mühlet, Rahmân ismiyle ifade edilmiştir. Rahman isminin kullanılması hususunda benim gönlüme doğan budur. Gerçi Rahmân'ın cezâlandırmasının daha şiddetli olması şeklindeki tefsir de makuldür. Fakat Rahman isminin cezalandırmasının şiddetli olmasının îzahı, zikrettiğimiz şekildedir. Çünkü O, azab etmek istediği zaman onu rahmet ve nimet şeklinde getirir. O'nun azabı, safâdan sonra keder, rahattan sonra elem, bolluktan sonra da darlık şeklinde olur. Bu da tesir bakımından daha güçlüdür. Hâsılı, mühlet verme ancak Rahmân tarafından düşünülebilir. Çünkü onun aslı ve kaynağı O'dur." Şeyhimin (Allah ruhunu rahat ettirsin) sözü burada bitti.

"Nihâyet vaad edildiklerini -ya azabı veya kıyâmet saatini- gördükleri zaman..." vaad edilen şey, ya müslümanların onlara gâlip gelip onları istîlâ etmeleri, esâret ve öldürme yoluyla onlara işkence etmeleridir; ya da kıyâmet gününde onlara ulaşacak

sürekli üzüntü ve cezadır. Âhiret azabı onlardan hiçbir zaman ayrılmaz.

İmam Râzî şöyle demiştir: “Kendisine nimet verilen sapık kimsenin ecelinin uzatıldığı farz edilse bile bu süre dünyadaki veya âhiretteki azaba kadar sürecek değil midir? O zaman bu nimetlerin ona fayda etmediğini bilecektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *“Kimin yer açısından daha kötü”* olduğunu bilecekler. Yani sadece dünya veya âhiret azâbının kendilerine vaad edildiğini gözleriyle görünce o zaman işin kendi takdir ettiklerinin aksine olduğunu görecek ve iki gruptan yer bakımından kimin daha kötü olduğunu bilecekler. Böylece kendilerinin yer olarak daha kötü olup makâmca da daha hayırlı olmadıklarını anlayacaklar.”

Kâşifî der ki: “Kâfirler ve müşrikler, o zaman bu iki grubun, yani mü’minler ve kafirlerin âhirette mekân bakımından hangisinin daha kötü olduğunu, cennette mü’minlerin derecelerinin ve cehennemde kâfirlerin derekelerinin ne olacağını bilecekler.”

Renk, koku ve mekân ile övünmekte
Çocuklar için sevinç ve aldanma vardır

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Burada kötülük ‘*yer*’e nisbet edilmiştir. Bu kötülüğün o yerde bulunanlara âid olduğunu ifade etmek içindir. Çünkü kişinin bulunduğu yerde bir iş olduğu zaman o iş orada bulunana nisbet edilir. Nitekim Araplar şöyle der: “Şeref elbiseleri arasında, cömertlik de hırkaları arasındadır.”

“Ve taraftar bakımından” yani topluluk ve yardımcı bakımından, yoksa iddiâ ettikleri gibi mevki bakımından güzel olmak bakımından *“kimin daha zayıf olduğunu bileceklerdir.”*

Celâleyn Tefsiri’nde şöyle der: “Çünkü onlar öldürülüp mü’minler onlara muzaffer kılındığında kendilerinin taraftar bakımından ne kadar zayıf olduklarını bilirler. Ölüp de cehenneme girseler yer bakımından ne kadar kötü olduklarını bilirler.”

el-İrşâd’da der ki: “Maksad o kimsenin zayıf taraftarları olduğunu bildirmek değildir. Çünkü ona Allah dışında yardım edecek bir topluluk olmadığı gibi yardıma da erememiştir. Bu ifâde onlara cevap olsun diye getirilmiştir. Çünkü onlar, tanıdık kimselerden yardımcıları, hayırlı kimselerden de destekçileri olduğunu iddiâ ediyorlar, bununla meclis ve mahfillerde iftihâr ediyorlardı.”



وَيَزِيدُ اللّٰهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ۗ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ
رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾

76. Allah, hidâyete erenlerin hidâyetini artırır. Kalıcı olan yararlı işler, Rabb’inin katında hem mükâfat bakımından hem de varılacak yer bakımından daha iyidir.

“Allah, hidâyete erenlerin hidâyetini artırır.” Bu âyet yeni bir cümle olup sapıtanların durumunun açıklanmasının ardından hidâyete erenlerin durumunu açıklamak için getirilmiştir. Yani Allah, sapıtanların sapıklığını ve yavaş yavaş azaba yaklaştırmak için mühletlerini artırdığı gibi mü’minlerin de îman, amel, yakîn ve rüşdünü artırır.

“Kalıcı olan yararlı işler...” Bu da yeni bir cümle olup hidâyete ermiş kimselerin amellerinin fazîletini açıklamak üzere Allah tarafından ifâde buyrulmuştur. Yukarıdaki âyetteki “*De ki*” diye peygamberimize söylenmesi emredilen söze dâhil değildir. Çünkü devamla şöyle buyrulmuştur:

“Rabb’inin katında hem mükâfât, hem de varılacak yer bakımından daha iyidir.” Âyette geçen “sevâb” mükâfât anlamındadır. Çünkü onun faydası mükâfâtlandırılana döner. Yani kazancı ebedî kalıcı olan ameller (işler), Rabb’in katında kâfirlerin böbürlendiği şeylerden ve onların peşin zevklerinden sonuç bakımından daha hayırlıdır. Çünkü bunların sonucu, Allâh’ın rızası ve ebedî nimete kavuşmaktır. Kâfirlerin işlerinin sonucu ise Allâh’ın gazabı ve ebedî azabdır.

Kâşifî şöyle der: “Dünyada kâfirlere mansıb ve mal varsa da âhirette vebâl ve azab vardır. Mü’minlere ise dünyada hem hidâyet, hem de Cenâb-ı Hakk’ın himâyesi vardır. Onlar âhirette ise hem sevaba hem de varılacak güzel yere ererler.”

Dünyada aziz ve güzel nam sâhibi
Âhirette mesûd ve bahtiyardırlar

Âyette işâret edilmektedir ki peşinden çok ve bitmeyen fayda gelen az ve sonu olan zarar -ki mü’minlerin dünyadaki durumu böyledir-, tersinden -ki kâfirlerin durumu böyledir- daha hayırlıdır. Kâfire mühlet verilmesi ve dünya hayatında nimetlerden istifade ettirilmesi onun üstünlüğünü ifade etmez. Nitekim mü’minin dünyadaki lezzetinin noksan olması da mü’minin noksanlığını göstermez. Aksine Allah Teâlâ, o mü’mine daha hayırlı olanı murâd etmiş ve onun bedelini vermiştir.

Bilesin ki, kalıcı olan sâlih ameller, âhiret için yapılan amellerdir. Güzel sözler de bunlardandır. **Ebü’d-Derdâ** (r.a.) der ki: Rasûlullah (s.a.) bir gün bir yere oturup kurumuş bir dal aldı ve yaprağını kopararak şöyle dedi: *“Lâ ilâhe illallah, Allahu Ekber, Sübhânellah ve Elhamdülillah sözleri, rüzgarın şu ağacın yapraklarını döktüğü gibi hataları (günahları) döker. Ey Ebü’d-Derdâ! Seninle bunlar arasına bir engel girmeden bu kelimeleri tut (belle). İşte bunlar kalıcı iyi işlerdir ve cennet hazinelerindendir.”*[45]

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Kalıcı sâlih ameller, ilâhî vâridâtın sonuçları olan iyi işlerdir. Bunlar, Allah katından gayb ehlinin kalblerine vârid olur. Yani kulun tabîatı ve aklının sonucu olarak nefsinden kaynaklanan her amel, kalıcı sâlih amellerden değildir. Nitekim şu âyet de bunu göstermektedir: ***‘Sizin yanınızdakiler tükenir ama Allah katındakiler kalıcıdır.’*** (en-Nahl, 16/96)”

Şu halde akıllı kimseye gereken, nefsini ıslaha ve tezkiyeye gayret göstermektir. Ta ki

ondan kalıcı ameller, faziletli hâller meydana gelsin, ardı kesilmeyen bir nesli ve netice veren bir nikâhı olsun… Allah, bize ve size bu hususta kuvvet versin! Âmin!



---

[44]. Bk. *Buhari*, Enbiya 8, 14, 19, Menakıb 1, 25, Tefsir, Yusaf 1; *Müslim*, Fezail 168

[45]. *Münziri*, Terğib, III, 92

HER NEFESİN KIYMETİ

اَفَرَاَيْتَ الَّذ۪ي كَفَرَ بِاٰيَاتِنَا وَقَالَ لَاُو۫تَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًاۜ ﴿٧٧﴾ اَطَّلَعَ
الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًاۙ ﴿٧٨﴾ كَلَّاۜ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ
وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّاۙ ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْت۪ينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾
وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّاۙ ﴿٨١﴾ كَلَّاۜ سَيَكْفُرُونَ
بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّاۚ ﴿٨٢﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّٓا اَرْسَلْنَا الشَّيَاط۪ينَ
عَلَى الْكَافِر۪ينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّاۙ ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْۜ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ
عَدًّاۚ ﴿٨٤﴾

77. Âyetlerimizi inkâr edip “Bana elbette mal ve evlâd verilecek” diyen adamı gördün mü?
78. O gaybı mı biliyor, yoksa Rahman’ın katından bir söz mü aldı?
79. Hayır, biz onun dediğini yazacağız ve onun için azabı uzattıkça uzatacağız.
80. Onun dediğine biz vâris olacağız kendisi, bize tek başına gelecek.
81. Kendilerine destek olsunlar diye Allah’tan başka tanrılar edindiler.
82. Hayır, onlara tapmalarını inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır.
83. Biliyor musun? Biz kâfirlere şeytanları gönderdik, onları kışkırtıyorlar.
84. Onlar hakkında acele etme. Biz onların sürelerini doldurmalarını sayıyoruz.



“Âyetlerimizle inkâr edip” onlarla alay edip sahte bir yeminle sözüne başlayarak: “Eğer âhirette yeniden dirilirsem *“bana elbette mal ve evlâd verilecek.” diyen adamı gördün mü?”* yani, öldükten sonra dirilmeye dâir âyetlerin de içerisinde olduğu âyetlerimizi inkar eden kimseye bakıp gördün mü? Ey Muhammed, ona bak da onun eşi benzeri olmayan bu durumuna ve iğrenç cür’etine şaş.

Bu âyet, yeniden dirilmeyle alay eden Âs b. Vâil hakkında inmiştir. Habbâb b. Eret’in onda malı vardı. Habbâb ondan malını istedi. Âs b. Vâil, “Hayır, sen Muhammed’i inkâr edene kadar malını vermem.” dedi. Habbâb ise: “Allâh’a yemin olsun ki, Muhammed’i sağken ne öldükten sonra, ne de yeniden dirildikten sonra inkâr etmem” dedi. Bunun üzerine Âs b. Vâil, “Yeniden dirildiğin zaman bana gelirsin; o zaman benim malım ve evlâdım olacak. Sana o zaman veririm” dedi.

Âyetteki soru, Âs b. Vâil’in durumuna şaşma ifade etmek ve onun âyetleri inkârının ne kadar garip ve fecî bir şey olduğunu bildirmek içindir.



أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًاۙ ﴿٧٨﴾

78. O gaybı mı biliyor, yoksa Rahman’ın katından bir söz mü aldı?
“O gaybı mı biliyor”; yani, onun durumu, sadece her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allâh’a âid olan gaybı bilmeye yükselecek kadar mı yüceldi ki, âhirette kendisine mal ve evlâd verileceğini iddiâ etti ve buna yemin etti?
“Yoksa Rahman’ın katından bir söz mü aldı?” Ya da gayb âleminden buna dâir bir söz mü aldı? Çünkü âhirette mal veya evlâd sahibi olacağına dâir bilgi, ancak bu iki yoldan birisiyle elde edilir: Ya gayb âleminden veya bilen birinden söz almakla. Âyette geçen *“el-ahd (söz)”*in kelime-i şehâdet veya sâlih amel demek olduğu da söylenmiştir. Çünkü Allâh’ın bu iki şeye sevab vaadi, kesin söz gibidir.



كَلَّاۜ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّاۙ ﴿٧٩﴾

79. Hayır, biz onun dediğini yazacağız ve onun için azabı uzattıkça uzatacağız.
“Hayır” iş onun dediği gibi değildir. *“Biz onun dediğini”* söylediği yalan, küfür ve alayı *“yazacağız”* muhâfaza edecek ve onlar yüzünden onu cezâlandıracağız. “Ve” onun iddiâ ettiği mal ve evlâd yerine *“onun için azabı uzattıkça uzatacağız.”* Hak ettiği kadar uzun süre ona azab edeceğiz.



وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾

80. Onun dediğine biz vâris olacağız; kendisi, bize tek başına gelecek.
Ölümüyle birlikte *“onun dediğine”* yani onun dünyada sahip olduğu mal ve evlâda *“biz vâris olacağız.”* Burada bildirilmektedir ki, anlatılanlardan başka onun söylediği şeyi doğrulayacak hiçbir şey yoktur. *el-İrşâd*’da zikredildiği üzere ona verdiğimizi çekip alacağız. *El-Uyûn*’da der ki: “Onu helâk edecek, malını ve çocuklarını başkasına mîras bırakacağız.” **Kâşifî** der ki: “Kâfirlerin ‘Yarın kıyamet gününde bize mal ve evlâd verilecek’ diye söyledikleri şeylere biz vâris olacağız.”
Kıyamet gününde *“kendisi bize tek başına gelecek.”* Ona bir şey verilmek şöyle dursun, dünyada sahip olduğu mal ve evlâddan da ayrı kalacak ve onların hiçbiri ona arkadaşlık etmeyecek.
Âyette işâret edilmektedir ki, gurur ehli (aldanmış kimseler), dünyada mal ve evlâda, âhirette ise kurtuluş ve yüksek mertebelere sahip olmak gibi iki fazilete ereceklerini iddiâ ederler. Tecerrüd ehlini ise kazanç elde etmeyi, kadın ve evlâdlar edinmeyi terk ettiklerinden ötürü yadırgarlar. Onlar kendilerinin bunlarla Allah’tan uzak olma azabına

düştüklerini bilmezler. Çünkü onların hiçbir dayanakları yoktur.

Kemâl Hucendî şöyle der:

Gurur putunu kır ki, âşıkların mezhebinde
Bir put kırmak yüz ibâdetten iyidir



وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّاۙ ﴿٨١﴾

81. Kendilerine destek olsunlar diye Allah'tan başka tanrılar edindiler.

Kureyş müşrikleri *"kendilerine destek olsunlar diye"* putları *"Allah'tan başka tanrılar edindiler"* ki, o putlar Allah katında onlara yardımcı, şefaatçi olsun; onları Allâh'a ulaştırsın, böylece onlar Allâh'ın azâbından kurtulsunlar.

Âlimlerden birisi şöyle der: Zillet yerinde, izzeti isteyerek nasıl izzeti elde edebilirsin? Çünkü sen yaratılmışlardan istemekle nefsini alçaltmış oldun. Eğer muvaffak kılınsaydın, Hak'tan isteyerek, O'nu anarak veya verdiğine râzı olarak kendini aziz kılardın. O zaman da dünyada ve âhirette her halde aziz olurdun.



كَلَّاۜ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾

82. Hayır, onlara tapmalarını inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır.

"Hayır" durum onların zannettikleri gibi değildir. Kâfirler *"onlara"* yani o putlara *"tapmalarını"*n kötü sonuçlarını gördüklerinde putlara yaptıkları ibâdetleri *"inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır."* Allâh'ı sever gibi putları sevip ibâdet ettikten sonra onları inkâr edecek ve onlara düşman olacaklardır.

Celâleyn Tefsiri'nde der ki: *"(Putlar) onların kendilerine taptıklarını inkâr edecekler"* Çünkü o putlar kendilerine ibâdet edildiğini bilmeyen cansız varlıklardı. "*Ve onlara düşman olacaklardır.*" Allah Teâlâ, onların ilâhlarını haşreder, konuşturur ve onlara akıl verir. Onlar: "Ya Rabbi, bunlar Seni bırakıp bize ibâdet ettiler, onlara azâb et." derler." Bu tefsîre göre inkâr eden ve düşman olan putlar olmaktadır.



اَلَمْ تَرَ اَنَّٓا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّاۙ ﴿٨٣﴾

83. Biliyor musun? Biz kâfirlere şeytanları gönderdik, onları kışkırtıyorlar.

"Biliyor musun? Biz kâfirlere şeytanları gönderdik" yani kötü seçimleri sebebiyle biz şeytanları onlara musallat ettik, o şeytanlar *"onları kışkırtıyorlar."* Çeşitli

vesveselerle ve saptırmalarla onları isyana teşvik ediyorlar.

Maksad Rasûlullah (s.a.)'in kâfirlerin sözlerine, azgınlık içinde uzun süre kalmalarına, sapıklığa dalmalarına ve inadda ileri gitmelerine hayret ettirmektir. Yine âyette, hakîkat açığa çıktıktan sonra ona uyulacağında görüş birliği bulunduğuna, kâfirlerin bütün bu davranışlarının şeytanların saptırması ve vesvesesiyle olduğuna, yoksa az da olsa bunu câiz gösterecek bir şey bulunmadığına işâret vardır.



فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾

84. Onlar hakkında acele etme. Biz onların sürelerini doldurmalarını sayıyoruz.

"Onlar hakkında acele etme." Yani onların işledikleri ağır suçlar gereğince helâk edilip senin ve mü'minlerin onların şerlerinden kurtulması ve yeryüzünün onların bozgunculuklarından temizlenmesi için acele etme! *"Biz onların sürelerini doldurmalarını"* yani günlerini, ecellerini *"sayıyoruz."* Onların helâk edilmeleri husûsunda acele etme. Çünkü onları cezalandırmamız için onların belirli günleri ve sayılı nefesleri kalmıştır.

İbn Abbas (r.anhümâ) bu âyeti okuduğu zaman ağlar ve şöyle derdi: "Allâh'ın saymasının sonu; ruhunun çıkması, ailenden ayrılman ve mezarına girmendir."

İbn Semmâk (r.h), Halife Me'mûn'un yanında bu âyeti okudu ve şöyle dedi: "Nefesler sayılı olduğuna göre uzaması mümkün değil. (Sayılı olan) ne de çabuk tükenir!"

Bir bedevî de şöyle demiş: "Saatlerin kestiği (azalttığı) bir ömürle ve âfetlere (hastalıklara) maruz kalan bir bedenin selâmette olmasıyla nasıl sevinirsin?"

Allâme Zemahşerî demiştir ki: "Verilen müddette alıp verdiğin nefesi ve amel yapma imkânını ganîmet bil. Mazeretleri ve bahâneleri anlatmayı bırak. Çünkü sen sınırlı bir süre ve belirli bir ömür içindesin."

Mansûr ölüm anında şöyle demiştir: "Âhireti bir uykuya sattık."

Şeyh-i Ekber (k.s.) da şöyle demiştir: "Kim nefeslerini muhâfaza ederse, onun hakkında nefesler saatlere dönüşür, hatta daha fazla olur. Vakti, saatler olan kimse nefesleri kaçırır, vakti, günler olan saatleri kaçırır, vakti, cuma (hafta) olan günleri kaçırır, vakti, aylar olan haftaları kaçırır, vakti, seneler olan ayları kaçırır, vakti, ömür olan seneleri kaçırır. Ömrünü kaçıranın ise vakti olmaz ve himmeti de himmet sayılmaz."

Ömrünü zâyî eden kendine ağlasın!

Vakit, sahibinin huzûruna göre uzar ve kısalır. Öyle kimseler vardır ki vakti bir saat, bir gün, bir cuma (hafta), bir ay ve ömründe bir defadır. İnsanlardan öyleleri vardır ki,

şehvetleri ve hayvanî yönleri onları esir aldığı için hiç vakitleri yoktur.

Molla Câmî şöyle der:

Değerli ömrün her demi bedelsiz bir hazinedir
Ah ki âh her an bu hazineye hevâ rüzgarları eser
Ömrün bir hazinedir ve her nefesin o hazineden bir cevher
Şu hâlde böyle latîf bir hazineyi boş yere telef eyleme

Hâfız da der ki:

Çalışmak gerek, yoksa utanç getirir
Can metâını başka bir cihana taşıdığımız gün



ÇOCUK EDİNMEK
RAHMÂN’A YAKIŞMAZ

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْداًۙ ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ
اِلٰى جَهَنَّمَ وِرْداًۢ ﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ
الرَّحْمٰنِ عَهْداًۢ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَداًۜ ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ
شَيْـٔاً اِدّاًۙ ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ
الْجِبَالُ هَدّاًۙ ﴿٩٠﴾ اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَداًۚ ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغ۪ي لِلرَّحْمٰنِ
اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداًۜ ﴿٩٢﴾ اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّٓا اٰتِي
الرَّحْمٰنِ عَبْداًۜ ﴿٩٣﴾ لَقَدْ اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدّاًۜ ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ اٰت۪يهِ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْداً ﴿٩٥﴾

85. Muttakîleri heyet halinde Rahman’ın huzuruna toplayacağımız gün.
86. Günahkârları da susuz olarak cehenneme süreceğiz.
87. O gün Rahmân *(olan Allah)*’ın nezdinde söz ve izin alandan başkalarının şefâate güçleri yetmeyecektir.
88. ”Rahmân çocuk edindi” dediler.
89. Hakikaten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız.
90. Bundan dolayı, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir!
91. Rahmân’a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden.
92. Halbuki çocuk edinmek Rahmân’ın şanına yakışmaz.
93. Göklerde ve yerde olan herkes istisnasız, kul olarak Rahmân’a gelecektir.
94. O, onların hepsini kuşatmış ve sayılarını tesbit etmiştir.
95. Onların hepsi de kıyamet gününde O’nun huzuruna tek başına *(yapayalnız)* gelecektir.



“Muttakîleri heyet halinde Rahman’ın huzuruna toplayacağımız gün.” Yani ey Muhammed! Ümmetine teşvik ve korkutma yoluyla şu günü hatırlat ki, o gün takvâ ve tâat ehlini, geniş rahmetini bol bol ihsân edecek olan rablerinin huzûrunda toplayacağız. O kimseler heyetlerin, padişahların ikram ve ihsânını beklemek için onlara doğru akın ettikleri gibi Rab’lerine doğru topluca akın edeceklerdir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Âyette sadece muttakîler topluluğunun Allâh’ın huzûrunda toplanmaları söz konusu edilmiştir. Çünkü Rahman sıfatı, lütuf

sıfatlarından olup ona yakışan cömertlik, lütuf, nimet vermek, ikram, bağış ve yakınlaştırmadır."

Eğer rahmet, zâtî sıfatlardan olursa bununla hayrı ulaştırma ve şerri bertaraf etme irâdesi kasdedilir. Eğer fi'lî sıfatlardan olursa bununla doğrudan hayra ulaştırma ve şerri bertaraf etme kasdedilir. *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

Hz. Ali (r.a.) demiştir ki: "Allâh'a yemin olsun ki muttakîler Allâh'ın huzûrunda ayakta toplanmayacaklardır. Onlar binekleri üzerine binmiş vaziyette olacaklardır. Bineklerinin eyerleri altından, eyerlerinin üst tarafları yakuttan, dizginleri zebercedden olacaktır. Sonra da cennetin kapısını çalıncaya kadar Allah Teala onlara konuşacaktır."

Kâşifî şöyle der: "Muttakîler, cennet develerine binerler. Yâni elçileri padişahın sarayına ilettikleri gibi muttakîleri de mahşer gününde develeri üzerine binmiş bir halde cennete iletirler. **İmâm Kuşeyrî** şöyle demiştir: 'Bunlardan kimisi ibâdet ve tâatlerde üstünlükleri üzerine biner gelirler. Kimisi de dünyada eyledikleri himmet ve hâlis niyetleri üzerine binip gelirler. İbâdet bineklerine binenler cennet isterler ve onları binekleri cennete iletir. Himmet bineklerine binenler ise Cenâb-ı Allâh'ı talep ederler, onların muradları cennet olmayıp cemâl ve Allâh'ın rızâsıdır. Onlar Rahman'ın rahmetinin yakınına dâvet edip götürürler. Şu halde cennet isteyen başkadır, Rahman'ı isteyen başkadır.

Keşfu'l-esrâr'da nakledilir ki: "**Mimşâd Dîneverî** (r.h.) can vermek üzere iken bir dervîş onun önünde durdu ve: 'Ey Allahım, Mimşâd Dîneverî'ye rahmet eyle ve ona cennetini ikrâm eyle' diye duâ etti. Mimşâd Dîneverî o dervîşe: "Ey gâfil, otuz senedir cennet şeref ve izzetiyle, hûrî ve köşkleriyle bana cilve yapıyor. Fakat ben, ona göz ucuyla bile bakmadım. Şimdi ise kurb-i ilâhî dergâhına gidiyorum. Sen benim için boş yere zahmet edip cenneti istedin." dedi.

Dîdârı görmek için gerektir bana cennet bahçesi
Yoksa cemâl-i ilâhî, ne gerektir bana cennet bahçesi



وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وِرْداً ﴿٨٦﴾

86. Günahkârları da susuz olarak cehenneme süreceğiz.

"Günahkârları da" isyankârları hayvanların sürüldüğü gibi yaya ve *"susuz olarak cehenneme süreceğiz."* Çünkü suya giden kimse ancak susuz olduğu için gider. "*el-Vird*" aslında suya yürümek demektir.



لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْداً ﴿٨٧﴾

87. O gün Rahmân *(olan Allah)*'ın nezdinde söz ve izin alandan başkalarının şefâate güçleri yetmeyecektir.

"O gün Rahmân (olan Allah)'ın nezdinde söz ve izin alandan başkalarının şefâate güçleri yetmeyecektir." Yani kulların hiçbiri isyankârlara şefâat edemez, ancak Allah'tan izin alanlar edebilir. Nitekim bir başka âyette şöyle buyrulmuştur: ***"O'nun izni olmadan kendisinin katında kim şefaat edebilir?"*** (el-Bakara, 2/255) Bu mânâ, şefâatin ismi fâil anlamında masdar olması durumundadır. Eğer şefâat ismi mef'ûl anlamında masdar olursa o zaman mânâ şöyle olur: "Günahkârlardan ancak müslüman olanlara şefaat edilebilir."

İbn Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (a.s.) bir gün ashâbına şöyle buyurdu: *"Sizden biriniz her sabah ve akşam Allah katında bir ahd (söz ve izin) edinmekten âciz midir?"* Ashab: "Bu nasıl olur?" diye sordular. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Her sabah ve akşam şu duayı okuyarak:*

اَللّٰهُمَّ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ اِنّى اَعْهَدُ اِلَيْكَ
اَنّى اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ وَحْدَكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ وَاَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ
وَرَسُولُكَ وَاَنَّكَ اِنْ تَكِلْنى اِلَى نَفْسى تُقَرِّبْنى مِنَ الشَّرِّ وَتُبَاعِدْنى مِنَ
الْخَيْرِ وَاَنّى لاَ اَثِقُ اِلاَّ بِرَحْمَتِكَ فَاجْعَلْ لى عَهْدًا تُوَفّيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
اِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

'Allahım, ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen! Senden başka ilah olmadığına, tek olduğuna, ortağın olmadığına; Muhammed'in senin kulun ve rasûlün olduğuna şâhidlik ettiğime dâir sana söz veriyorum. Sen beni kendi nefsime bırakırsan, şerre yaklaştırmış ve hayırdan uzaklaştırmış olursun. Ben ancak senin rahmetine güveniyorum. Bana kıyamet gününde yerine getireceğin bir söz ver. Çünkü sen sözünden dönmezsin.' Bu duâyı okuyunca duâ mühürlenir ve arşın altına konulur. Kıyamet günü olunca bir çağırıcı: 'Rahman'ın katında ahdi bulunanlar nerede?' diye seslenir ve onlar cennete girerler.[46] *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.



وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾

88. "Rahmân çocuk edindi" dediler.

Yahudîler, Hristiyanlar ve Araplar'dan meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu iddiâ edenler *"Rahman çocuk edindi" dediler."*



لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْـًٔا اِدًّاۙ ﴿٨٩﴾

89. Hakikaten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız.

Allah Teâlâ onlara cevaben şöyle buyurdu: *"Hakikaten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız."* Yani siz pek kötü, şaşılacak, fecî ve çirkin bir iş yaptınız" dedi. Yani öyle kötü bir şey yaptınız ki, miktarı takdîr edilemez, ölçülemez. **Kâşifî** der ki: "Doğrusu siz nahoş ve edepsiz bir şekilde kötü bir nesne ortaya getirdiniz."



تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْاَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ
هَدًّاۙ ﴿٩٠﴾

90. Bundan dolayı, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp düşecektir!

"Bundan dolayı, neredeyse" bu sözün büyüklüğünden, vahâmetinden *"gökler"* tekrar tekrar param parça *"çatlayacak, yer yarılacak,"* yarılıp parçalara ayrılacak *"ve dağlar yıkılıp düşecektir!"*

Bazı sahâbelerden rivâyet edildiğine göre, âdemoğlu herhangi bir ağacın yanına geldiğinde mutlaka bir menfaat elde ederdi. Ancak âdemoğullarının günahkârları: *"Rahman çocuk edindi"* deyince yer sarsıldı ve ağaçlar da diken bitirdi.

Âyetin anlamı şöyledir: Şâyet bu çirkin sözlerin dehşeti ve korkusu hissedilir bir şekle bürünse, bu büyük kütleler ona dayanamaz, onun şiddetinden dağılırdı. Ya da o sözlerin çirkinliği, Allâh'ın gazabını çekmekte ve öfkesini gerektirmekte o kadar şiddetli idi ki, Allâh'ın yeryüzü halkına karşı hilmi olmasaydı ve onlara cezâ vermekte acele etmiş olsaydı, dünya harâb olur ve dünyanın direkleri o sözü söyleyenlere olan kızgınlığından ötürü parçalanırdı.



اَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًاۚ ﴿٩١﴾

91. Rahmân'a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden.

"Rahmân'a çocuk isnâdında bulunmaları yüzünden" yani onların "Allah çocuk edindi" şeklindeki sözlerinden ötürü neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktı. Âyet İsâ, Üzeyr ve melekler gibi Allâh'ın oğlu ya da kızı diye iddiâ edilen bütün varlıkları içine almaktadır. Eğer sadece meselâ 'Rahmân'a İsâ'yı çocuk olarak isnâd etmeleri yüzünden' denilseydi diğerlerini içine almayacaktı.



وَمَا يَنْبَغِى لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداًۜ ﴿٩٢﴾

92. Halbuki çocuk edinmek Rahmân'ın şanına yakışmaz.

"Halbuki çocuk edinmek Rahmân'ın şanına yakışmaz." Yani onlar Allâh'a asla yakışmayacak bir şey söylediler. Bu mümkün değildir. O'na çocuk istemek de yakışmaz. Çünkü bu, kendi içinde imkânsızdır. Çocuk babanın bir parçasıdır. Bu durumda Allâh'ın mürekkeb (parçalardan oluşmuş) olması ve onu oluşturacak birinin bulunması gerekir. Başkasının oluşturmasına ihtiyaç duyan, ise ilâh olamaz.



اِنْ كُلُّ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّٓا اٰتِى الرَّحْمٰنِ عَبْداًۜ ﴿٩٣﴾

93. Göklerde ve yerde olan herkes istisnasız, kul olarak Rahmân'a gelecektir.

"Göklerde ve yerde bulunan herkes istisnâsız," oralarda bulunan melekler, insanlar ve cinler *"kul olarak Rahman'a gelecektir."* teslimiyet ve kullukla Allâh'a sığınacaklardır.

el-Uyûn'da der ki: "Melekler, İsâ ve Üzeyr gibi bütün yaratılmışlar kıyamet günü Allâh'a boyun eğip alçalmış ve kulluklarını îtiraf etmiş bir şekilde Rahman'ın huzuruna geleceklerdir. Yâni tıpkı kölelerin efendilerine boyun eğdiği gibi Allâh'ın rubûbiyyetine sığınacaklardır. Elbette böyle bir Allâh'a onları evlâd edinmek yakışmaz."

Ebu Bekir Verrâk (r.a.) demiştir ki: "Kul, kulluğa devam etmekten ve muhtaç olduğunu ortaya koymaktan daha güzel bir şeyle Allâh'a yaklaşmamıştır. Çünkü kulluğa devam etmek, hizmetin devamına; muhtaç olduğunu ortaya koymak da sığınma ve niyâzın devamına sebep olur."

Hâfız şöyle der:

Dergâhına fakir ve hasta geldim, merhamet eyle
Ki sana duâdan gayrı elimde armağanım yok



لَقَدْ اَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدّاًۜ ﴿٩٤﴾

94. O, onların hepsini kuşatmış ve sayılarını tesbit etmiştir.

"O, onların hepsini kuşatmış ve sayılarını tesbit etmiştir." Yani onları sınırlamış ve kuşatmıştır. Oldukça çok olmalarına rağmen onlardan hiç kimse O'nun ilminin kuşatmasından, kudret ve hâkimiyetinin yakalamasından hâriç değildir. Allah onların şahıslarını, nefeslerini ve ecellerini sayıp tesbit etmiştir.



وَكُلُّهُمْ اٰتِيهِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

95. Onların hepsi de kıyamet gününde O'nun huzuruna tek başına *(yapayalnız)* gelecektir.

"Onların hepsi de kıyamet gününde O'nun huzûruna" yani Allâh'ın huzûruna kendisine tâbi ve yardımcı olanlardan ayrılarak *"tek başına gelecektir."* Çocuk edinmesi için onlardan kimse O'na cins olamaz ve O'na ortak olması için de kimse Ona münasib olamaz.

Kudsî bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Âdemoğlu Beni tekzib etti, ancak Beni tekzib etmek ona yakışmaz."* Bilakis bu bir hatâ olur. *"Âdemoğlu hakkımda münâsib olmayan söz sarfetti,"* "eş-Şetm" bir kimseyi içinde noksanlık ve aşağılama içeren sözlerle vasfetmektir. *"Ancak bu ona yakışmaz."*

"Tekzîbine gelince, bu onun "Allah, beni ilk olarak yarattığı gibi tekrar diriltmeyecek" yani Allah, beni yarattığı gibi öldükten sonra asla diriltmeyecek *"demesidir. Halbuki, ikinci sefer tekrar diriltmek bana, yoktan var etmeye nazaran zor gelecek bir iş değildir."* Aksine asıl bünye mevcûd olduğundan dolayı ikinci sefer tekrar diriltme daha kolaydır. Bilesin ki bu, temsil tarzında bir anlatımdır. Çünkü bir şeyi ikinci defa yapma (iâde) bizim güçlerimize göre ilk defa yapmaktan daha kolaydır. Allâh'ın kudretine göre düşünürsek O'nun için kolaylık ve zorluk diye bir şey yoktur.

"Hakkımda sarf ettiği münâsib olmayan söze gelince bu onun "Allah çocuk edindi" demesidir." Şüphesiz bu, aşağılamadır. Çünkü çocuk edinmek (üremek), artıcı oluşu dolayısıyla bütünden bir parçanın ayrılması demektir. Bu da mürekkeb bir şeyde düşünülebilir. Her mürekkeb onu birleştiren bir şeye (müellife) muhtaçtır. Çünkü üremedeki hikmet, babalar yok olduğunda nesli korumaktır. Allah Teâlâ ise zâtına yakışmayan böyle şeylerden münezzehtir, yücedir.

Eğer *"Allah ... edindi"* sözü de yalanlamadır. Çünkü Allah Teâlâ çocuğu olmadığını haber vermiştir. Yine *"Beni ... tekrar diriltmeyecek"* sözü de münâsib olmayan bir sözdür. Çünkü bu, Allâh'a âcizlik isnâd etmektir. Peki, neden bunlardan birisi münâsib olmayan söz, diğeri yalanlama sayılmıştır?" dersen, ben cevaben şöyle derim: "Tekrar diriltmeyi kabul etmemek, kemâl sıfatını kabul etmemektir. Evlâd edinmek ise Allâh'a noksan sıfat izâfe etmektir. Kötü söz söylemek ise yalanlamadan daha çirkindir. Bundan dolayı Allah onu, en etkili ifâdelerle reddetmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Halbuki ben bir tekim," yani, kendime yakışmayan şeylerden uzak olma, ebedîlik ve benzeri kemâl sıfatları bakımından bir tekim *"samedim,"* bütün ihtiyaçlarda kendisine yönelinenim *"doğurmayan,"* bu ifâde onu başkalarına benzetmeyi ve hemcinsi olmasını reddetmektedir *"doğurulmayan,"* ki bu ifâde O'nu kadîm ve ilk olmakla vasfetmektedir *"hiçbir misli bulunmayanım."*"[47] Bu ifâde de önceki ifâdeleri pekiştirmektedir.

Eğer "Allâh'a geçmişte bir şeyin denk olmadığını söylemek, şimdi ve gelecekte de olmayacağını gerektirmez." dersen, sana şöyle cevap veririm: Gerektirir; çünkü geçmişte bir şey mevcûd olmayıp da sonradan olmuşsa o, hâdis/sonradan olmadır.

Hâdis ise kadîme (ezelî olana) denk olamaz. **İbn Melek**'in *Şerhu'l-Meşârık*'ınde böyle geçmektedir.

Ulûhiyyet ve rubûbiyyetin Allâh'a âid olduğu ve O'na hiçbir şeyin hemcins ve ortak olmadığı da kesin olarak bilindiğine göre kula düşenin de kulluk olduğu anlaşılmıştır. Kula yakışan, ruhlar ve cisimler gibi şeylere ibâdet etmemek, ulviyyât ve süfliyyâttan hiçbir şeye bağlanmayıp ibâdetini sadece Allâh'a âit kılmak, tevhîdini hevâsından tecrîd etmektir.

Hz. Ali (r.a.) şöyle der: Hz. Peygamber (a.s.)'a: "Hiç puta taptın mı?" diye soruldu. *"Hayır"* buyurdu. Yine "Hiç şarap içtin mi?" diye soruldu. O da tekrar: *"Hayır, o zaman ne kitabı ne de îmanı bilmediğim halde kâfirlerin içinde bulundukları hâlin küfür olduğunu biliyordum."* buyurdu.

Şüphesiz Rasûlullah (a.s.)'ın bu durumu güzel kabiliyetin sonuçlarından ve te'sirlerindendir. Çünkü aklının keskinliği sebebiyle delile gerek duymamıştır. Akıllı kimse, peşinden gittiği Muhammed Mustafa (a.s.)'ın izine uysun. Çünkü kandil yanmış nur ise nardan (ateşten) ayrılmıştır.

Nur tevhîd, nar ise şirk ve inkârdır. Tevhîd hakîkatleriyle tecellî ettiği zaman tecrîd meydana gelir. Tecrîd ise bütün mânâlarıyla hâsıl olduğu zaman tefrîd ortaya çıkar. Ferdâniyyet ise en yüce sırrın sıfatıdır. Bu, ârifler için bu dünyada diğerleri için ise kıyâmet gününde elde edilecek bir şeydir. Bu dünyada olan isteğe bağlı ve makbul, âhirette olan ise zorunludur, makbul değildir. Ey şirk erbâbı, tevhîd nerede? Ey tevhîd erbâbı, tecrîd nerede? Ey tecrîd erbabı, tefrîd nerede?*"Onların hepsi de kıyamet gününde O'nun huzuruna tek başına (yapayalnız) gelecektir."* 'Âriflerin kıyameti devamlıdır.' denilmiştir.

Sâib şöyle der:

Varlığı terket ki sel suyunun yağmasından kurtulasın.
Çünkü sel, önüne kattığı her şeyi toplayıp götürür.



---

[46]. *Müsned*, I, 412; V, 191
[47]. *Buhâri*, Tefsir, (2), 8; (112), 1.

HAKÎKÎ DOSTLUK

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمٰنُ وُدًّا
﴿٩٦﴾ فَاِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا
﴿٩٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ
تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

96. İman edip salih amel işleyenler için Rahman *(gönüllerde)* bir sevgi yaratacaktır.

97. Biz onu *(Kur'an'ı)* senin dilinde *(indirerek)* kolaylaştırdık ki, onunla muttakîleri müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi onunla uyarasın.

98. Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onlardan herhangi birinden *(bir varlık emâresi)* hissediyor veya onlara âid cılız bir ses işitiyor musun?



"İman edip sâlih amel işleyenler" kalbin ameli ve âzâların amelini birleştirenler *"için Rahman"* onlar, îman ve salih amel hâricinde yakınlık, arkadaşlık veya sevgi elde etmek için bilinen bir yola başvurmadan kalblerde *"bir sevgi yaratacaktır."*

Âyette gelecek zaman ifâdesinin kullanılmasının iki sebebi olabilir:

1- Sûre Mekke'de indirilmiştir. O zaman mü'minler kafirler tarafından zulüm görüyorlardı. Allah onlara İslam güçlendiği zaman böyle bir şey olacağını vaad etti.

2- Ya da bu durum kıyamet günü olacak. Allah, o mü'minlere ızhâr edeceği iyilikleri sebebiyle diğer mahlûkâta sevdirecektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Bu âyette işâret edilmektedir ki, îman tohumu kalb toprağına düşüp sâlih amellerin suyuyla sulanınca artar ve meyve verinceye kadar gelişir. Meyvesi Allâh'ın, peygamberlerin, meleklerin ve bütün mü'minlerin sevgisidir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: ***"Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir..."*** (İbrahim, 14/25)"

Bilesin ki muhabbet, önce muvâfakat, sonra meyil, sonra sevgi (vüdd), sonra aşk (hevâ), sonunda da deli divâne (veleh) olmaktır. Muvafakat insan tabîatına, meyil nefse, sevgi kalbe, muhabbet kalbin bâtını olan fuâda aiddir. Aşk (hevâ), sevginin fazla oluşu, deli divâne olmak (veleh) ise hevânın artmasıdır. Denilmiştir ki: Önce muhabbetin nuru, sonra aşkın ateşi, daha sonra şehvetin harâreti, sonra latîf buhar, sonra ince nefes, sonra da kuru hevâ gelir.

Bir adam **Abdullah b. Cafer**'e: "Falanca kişi beni sevdiğini söylüyor, doğru söylediğini nasıl bilebilirim?" diye sordu. Abdullah b. Cafer şöyle cevap verdi: "Kalbini yokla, eğer kalbin onu seviyorsa o da seni seviyordur." Nitekim bir beyitte şöyle denilmiştir:

Kalbden kalbe yol vardır
Göz görmeden gönül sever

Hadîslerde de şöyle buyrulmuştur: *“Kardeşlerinizi/dostlarınızı çoğaltın. Çünkü Rabb’iniz diridir ve kerîmdir, kıyamet gününde kuluna kardeşleri/dostları arasında azab etmekten hayâ eder.”*[48] *“Kim kalbinde kin olmadan kardeşine sevgi dolu bir bakışla bakarsa, kirpiklerini açıp kapayana kadar Allah onun geçmiş günahlarını affeder.”*[49]

Hz. Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: “Üç şey kardeşinin kalbine sevgiyi yerleştirir: Ona önce senin selam vermen, mecliste ona yer vermen ve onu en sevdiği adlarla çağırman.”

Sokrat demiştir ki: “Sevdiğin kişi ile karşılaştığın da onu öv. Çünkü düşmanlığın başı kötü anmak olduğu gibi sevginin başı da güzel övgüdür.”

Zemahşerî’nin beliğ sözlerinden birisi şudur: “Sevginin ölçüsü bolluk ânında değil, sıkıntı anında kardeşlik yapmaktır.”

Ebû Ali Dekkâk (k.s.) demiştir ki: “Gulam Halil sûfîleri halifeye gammazlayınca halîfe onların boyunlarının vurulmasını emretti. Cüneyd ise fıkıh ile meşgul olarak kendini gizledi. Ebû Sevr’in mezhebine göre fetvâ veriyordu. Şahhâm, Rakkâm, Nûrî ve bir grup ise yakalandılar. Boyunlarının vurulması için yere sahtiyan döşek serilince Nûrî ileri atıldı. Cellâd: “Neye atıldığını biliyor musun?” diye sordu. Nûrî: “Evet” dedi. Cellâd: “O halde neden acele ediyorsun?” diye sordu. Nûrî: “Bir ân bile olsa arkadaşlarımı kendime tercih ediyorum.” dedi. Cellâd bu duruma hayret etti. Bu durum halifeye haber verildi. O da hallerini araştırsın diye onları hâkime havâle etti. Hâkim, Ebü’l-Hasan Nûrî’ye bazı fıkhî meseleler sordu. O da hepsine cevap verdi ve sonra şöyle demeye başladı: “Allâh’ın öyle kulları vardır ki, ayağa kalktıklarında Allah’la kalkarlar; konuştuklarında Allah’la konuşurlar.” Sonra daha başka öyle sözler söyledi ki hâkimi ağlattı. Hâkim halifeye bir elçi gönderip şöyle dedi: “Eğer bunlar zındık iseler yeryüzünde müslüman yoktur.” İşte Nûrî’nin arkadaşlarına yaptığı muâmeleye bir bak. O, zor durumda samîmî bir kalple kardeşlerini kendi nefsine isâr/tercih etti.

Bir yalancıdan aşk sözünü dinleme
Çünkü o zorlukta dostluğu unutur



فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿٩٧﴾

97. Biz onu *(Kur’ân’ı)* senin dilinde *(indirerek)* kolaylaştırdık ki, onunla muttakîleri müjdeleyesin ve inatçı bir kavmi onunla uyarasın.

“Biz onu” yani Kur’ân’ı *“senin dilinde”* indirmek suretiyle sana *“kolaylaştırdık ki”*

Sanki sûre indirildikten sonra şöyle denilmiştir: İndirilen bu sûreyi tebliğ et, bununla müjdele ve uyar. Çünkü biz onu apaçık bir Arapça ile indirerek senin lisanında kolaylaştırdık *“ki onunla”* yani o Kur’ân’la *“muttakîleri”* Allâh’ın emir ve yasaklarına sarılarak takvâya yürüyenleri *“müjdeleyesin ve inatçı”* yani inadları sebebiyle Kur’ân’a inanmayan *“bir kavmi uyarasın”* korkutarak bildiresin ve tebliğ edesin.

“el-Lüdd”, şiddetli düşmanlık ve inatçılık demektir. *el-Kâmûs*’ta bu kelimenin; aslâ hakka meyletmeyen hırslı düşman anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Allah katında en fazla buğzedilen adam, inatçı düşmandır.”*[50]

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Âyet işâret etmektedir ki, Allâh’ın zâtıyla kâim, ezelî sıfatı olan Kur’ân’ın hakîkatini; sonradan olan, sayılı, müteşâbih harf kalıpları kaplayamaz. Çünkü Kur’ân’ın hakîkati, ezelîdir, sayılamaz ve bitip tükenmez. Ancak Allah Teâlâ, muttakîleri onunla müjdelesin diye Hz. Peygamber (s.a.)’in kalbine apaçık Arapça ile okunmasını ve anlaşılmasını kolay kılmıştır. Muttakîlerin Kur’ân’la müjdelenmesinin sebebi, onların buna ehil olmalarıdır.

Muttakîler üç sınıftır:

1. Tevhîdle şirkten korunanlar,
2. İtaatla günahlardan korunanlar,
3. Allah ile Allâh’ın hâricindekilerden korunanlar.

İnatçı bir kavmin Kur’ân’la uyarılmasının sebebi ise onların uyarılma ehli olmalarıdır. Bunlar da üç gruptur:

1. Bâtıl uğrunda savaşan kâfirler,
2. Nesh edilmiş dinleri uğrunda mücâdele eden kitap ehli (yahudî ve hristiyanlar),
3. Bâtılla hak ehline karşı mücâdele eden hevâ ehli, bid‘at sâhibi ve felsefeciler.



وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍۜ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ اَحَدٍ اَوْ تَسْمَعُ
لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

98. Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onlardan herhangi birinden *(bir varlık emâresi)* hissediyor veya onlara âid cılız bir ses işitiyor musun?

“Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik.” Yani bu inatçılardan önce peygamberleri kendilerini Allâh’ın âyetleriyle uyarıp azab ve helâkiyle korkuttuktan sonra nice nesilleri helâk ettik. *“Sen, onlardan herhangi birinden (bir varlık emâresi) hissediyor veya onlara âid cılız bir ses işitiyor musun?”* yâni o helâk olanlardan birini hissediyor ve görüyor ya da çok az bir ses işitiyor musun? Hayır. Yani onları tamamen helâk ettik ve köklerini kuruttuk. Bundan dolayı sen onların hiçbirini görmüyor ve seslerini duymuyorsun. Çünkü bizim azabımız onlara geldi ve artık onlardan ne bir şahıs geride kaldı ve ne de bir kimsenin işiteceği gizli bir ses kaldı. İlâhî kahır onlardan hiçbir kimse ile dost olmadı ve onların tamamını meçhullük ve nisyân cehennemine attı.

Sanki hiç yaratılmamış ve hiç olmamışlar gibi…

Hani taç bahşedilen liderlerden hiç eser var mı?
Hani taç giyen padişahlardan hiç eser var mı?
Murâd dileyen padişahların taçları yandı
İkbâl sâhibi padişahların taçları toprak oldu

Âyette kâfirleri helâk etme tehdidinin içerisinde Rasûlullah (s.a.)'e de bir vaad ve O'nu uyarıda bulunmaya teşvik vardır.
Şeyh Sa'dî (k.s.) şöyle der:

İnsanlara faydalı olduğunu bildiğin sözü söyle.
O sözü hiç kimse beğenmezse de yine söyle.
Değilse yarın kıyâmette pişmanlık duyarsın.
Âh u vâh edersin, hak sözü niçin tutmadım, dersin.
Yoldan çıkmış kimseye iyi ediyorsun diye söz söyleme
Büyük günahtır ve kuvvetli bir zulümdür
'Tatlı bal şekerden üstündür' diye söyleme
Sakmunya ilacına lâyık bir kimseye
Bir gün ne de hoş söyledi eczâcı
Acı ilacı iç şifa gerekse sana

Mesnevî'de de şöyle denilir:

Din safından baş çeken giden,
Gider, en son safa katılır!
Sen "Geliniz!" sözünü az söyleme; daima halkı dâvet et!
Bu söz pek büyük bir kimyadır.
Bir bakır senin sözünden nefret eder, kaçarsa
Yine sen kimyayı ondan esirgeme!
Onu birinci dâvetinde, onun büyücü nefsi sözüne kulak vermezse,
İkinci sözün ve dâvetin yararlı olabilir!
"Ey Allâh'ın kulları! Gelin, gelin!" diye halkı doğru yola çağır
Çünkü Allah, kullarını dârüsselam cennetine dâvet etmektedir!

Allah Teâlâ'dan, bizi dâvete icâbete muvaffak kılmasını niyaz ederiz. Çünkü O kullarına çok yakındır ve duaları kabul edendir.[51]



[48]. Bk. *Şevkani*, Fevâid, s. 511.
[49]. *Münâvî*, VI, 233
[50]. *Buhârî*, Ahkam, 34.
[51]. Meryem sûresi, 19 Zülkade 1105 (12 Temmuz 1694) Pazartesi günü kuşluk vaktinde tamamlanmıştır.

سُورَةُ طٰهٰ

20-TÂHÂ SÛRESİ

Yüz otuz beş âyettir. Mekke'de nâzil olmuştur. Sûre, ismini, başındaki Tâ-Hâ harflerinden almıştır. Hz. Ömer (r.a.)'ın bu sûre vesîlesiyle müslüman olduğu rivâyeti de vardır.

KUR'ÂN'I GÜÇLÜK ÇEKESİN DİYE İNDİRMEDİK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰهٰ ﴿١﴾ مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰىۙ ﴿٢﴾ اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰىۙ
﴿٣﴾ تَنْز۪يلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰىۜ ﴿٤﴾ اَلرَّحْمٰنُ
عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.
1. Tâ hâ.
2. Biz sana bu Kur'ân'ı güçlük çekesin diye indirmedik.
3. Ancak korkanlara bir öğüt *(olarak indirdik)*.
4. O, yeri ve yüce gökleri yaratan tarafından peyderpey indirilmiştir.
5. O Rahmân, Arş'ı istivâ etmiştir.



"Tâ hâ" Bu harfler hakkında, diğer mukattaa harflerinde olmadığı kadar ihtilâfa düşülmüştür. *"Tâhâ"*nın; Kur'an'ın, sûrenin veya Allâh'ın ismi olduğu ayrıca "Tâhir" ve "Hâdî" isimlerinin anahtarı olduğu söylenmiştir. Bazı âlimler Ahmed ve Yâsîn gibi, *Tâhâ*'nın da Peygambere âid bir isim olduğunu kabul etmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz: "*Ben Muhammed'im, Ben Ahmed'im, Ben el-Fâtih, el-Kâsım, el-Hâşir, el-Âkıb, el-Mâhî, Tâhâ, ve Yâsin'im.*"[52] buyurmuştur. Bu görüşü ikinci âyette geçen "*sana*" hitabı da desteklemektedir. Bu durumda, nidâ harfi hazfedilmiş olup "Ey Tâhâ" takdirinde olur.

Tâhâ'nın "Tâ"sı Peygamberimiz (s.a.)'in insanlar için şefâat etmeye tâlib olduğuna, "hâ" ise onun insanları hidayete götürdüğüne işarettir. Ya da "tâ" günahlardan tâhir (temiz) olduğuna, "hâ" ise gaybları çok iyi bilene (Allâh'a) hidâyet eden (hâdî) olduğuna işarettir.

Kâşifî de şöyle der: "Tâ" onun kalbinin Hak'tan başkasından tâhir/temiz olduğuna, "hâ" ise onun insanları Hakk'ın yakınlığına hidâyet ettiğine delâlet eder." İmam **Câfer-i Sâdık** (r.a.) "Tâhâ"nın ehl-i beytin tahâretine/temizliğine ve onların doğru yolda olduklarına yemin olduğunu söylemiştir. Nitekim âyette "***Allah sizi tertemiz yapmak istiyor.***" (el-Ahzab, 33/33) buyrulmuştur. Ya da "tâ" tûba, yani cennete, "hâ" hâviye, yani cehenneme delâlet eder.

Zâdü'l-mesîr'de der ki: "Tâ" Tayyibe'ye (Medîne) ve "hâ" Mekke'ye işârettir. Allah Teâlâ hürmet edilen bu iki hareme yemin etmiştir. Ya da "tâ" gazilerin cihâdı istemesi, "hâ" kafirlerin kaçması veya cennet ehlinin cenneti istemesi, cehennem ehlinin

değersizliği demektir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Tâhâ”; yâni ey nübüvvet yaygısının kendisiyle dürüldüğü, ey kendisiyle mükevvenâtın hüviyyetimize büründüğü kimse!”

Bâzı âlimler ise şöyle demiştir: “Tâhâ” hurûf-ı mukattaadan değildir. Akk dilinde, Habeşçe, Nebatça veya Süryânîce dillerinden birinde “Ey Adam!” mânâsına gelen bir kelimedir ve onunla Hz. Peygamber (a.s.) kastedilmiştir.”

Bazı tefsirlerde şöyle der: “Tâ” cümel hesabına (hisâb-ı cümel/cümmel) göre dokuz, “hâ” ise beştir. İkisinin toplamı ise on dört olur. Çoğunlukla ay, on dördüncü gece dolunay hâline gelir. Şu halde bu hitap içermektedir ki ‘Ey ayın on dördü!’ Burada kendisine seslenilen ise Hz. Risâlet (s.a.)’dir. Dolunay olması, o Hazret’in câmi olma mertebesindeki kemâline işârettir.” Nitekim bu husus âriflere gizli değildir.

Ay kâmil olunca daha ziyade nurlu olur
O vakit ay güneşin nuruna ayna olur
Bazen dolunay, bazen de dolunayın şahı olursun
Göğsün genişletilmiştir, işin de göğüsleri genişletmek
Küfür ve dalâletin karanlık gecesinde
Senin ayından celal nuru rûşen olup parlar.

Hasan Basrî, “Tâhâ”yı Rasûlullah (a.s.)’a namazda iki ayağını birlikte yere koyması için bir emir olarak “heb” vezni üzere “tah” diye okumuştur. Çünkü Peygamber Efendimiz vahiy geldikten sonra kendini aşırı derecede ibâdete vermişti. Sabaha kadar namaz kılıyor ve uzun süre ayakta kaldığı için ayaklarını dinlendirmek için tek ayak üzerinde duruyordu. Böylece kendisini aşırı derecede yoruyordu.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Allah Teâlâ Âdem’i yaratmadan iki bin yıl önce “Tâhâ” ve “Yâsîn”i okudu. Melekler bunu işitince: Ne mutlu bunları içinde taşıyıp ezberleyenlere! Ne mutlu sûreler kendilerine indirilecek olan Muhammed ümmetine! Ne mutlu bu sûreleri okuyan dillere!” dediler.”*[53] Bu hadîsi Taberânî ve *Firdevs* müellifi rivâyet etmiştir.

İbn Abbas (r.anhümâ)’nın rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*İlk kitaptan Bakara’nın geçtiği sûre, Mûsâ’nın levhalarından “Tâhâ” ve “Tâsîn”li sûreler, arşın altından Kur’an’ın ilk âyetleri ve Bakara’nın son ayetleri bana verildi. Ziyâde olarak da bana mufassal (uzun) sûreler verildi*.”[54] Bu hadis, *Bahru’l-ulûm*’da geçmektedir.



مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰىۙ ﴿٢﴾

2. Biz sana bu Kur’ân-ı, güçlük çekesin diye indirmedik.

“اَلشَّقٰى”; yorgunluk mânâsında daha yaygındır. Tayları terbiye ederek onlardaki serkeşliği yok etmek ve onları binilir hale getirmek için “eşkâ” fiili kullanılır ki, bu iş son derece yorucu bir iştir. Terbiyeci, bu işte çok meşakkat çektiği ve yorulduğu için bu kelime darb-ı mesel olmuştur.

Âyetin mânâsı ise şöyledir: Biz sana bu Kur’ân’ı, Kureyş’in inkâr etmesinden dolayı son derece üzülüp yorgun düşesin diye indirmedik. Çünkü sana düşen sadece tebliğ vazifesidir. Sen de onu yaptın. Artık onları ona inandırmak senin görevin değildir. Ya da biz sana bu Kur’ân’ı, çok riyâzat, teheccüd ve tek ayak üzere kıyâmda durman için indirmedik. Çünkü sen müsâmahalı hanif din ile gönderildin. Biz sana Kur’ân’ı, meşakkate düşesin, gece uyumayasın, uzun süre namazda kıyamda durmak sebebiyle mübârek ayağına elem ulaşsın diye indirmedik.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de ise şöyle der: “*Biz sana Bu Kur’ân’ı*” dünyâda ve âhirette “*güçlük çekesin diye indirmedik.*” Bilakis O’nun ahlâkıyla ahlâklanıp yüce bir ahlâk üzere olarak saîd/hoşbaht olman için, yer ve gök ehlinin de senin sâyende saîd/hoşbaht olması için onu kalbine indirdik. Şakâvet, saâdetin (ebedi mutluluğun) zıddıdır.

Âyetin müşriklerin iddiâlarına bir cevap ve yalanlama olması da mümkündür. Çünkü Ebû Cehil ve Nadr b. Hâris Hz. Peygamber (a.s.)’a: “Sen şakîsin, çünkü atalarının dinini terk ettin. Kur’ân, kendisiyle şakî olman için sana indirildi.” dediler. Âyet müşriklerin bu iddiâlarını reddetmektedir. Çünkü Kur’an ve İslâm dini her hayrı elde etmenin ve her mutluluğa ulaşmanın merdiveni, vâsıtasıdır. Kâfirlerin içinde bulundukları durum ise şakâvetin ta kendisidir.



اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰىۙ ﴿٣﴾

3. Ancak korkanlara bir öğüt *(olarak indirdik)*.

Biz Kur’ân-ı tebliğ ederken yorulasın diye değil; “*ancak*” Allâh’ı tanıyan ve ondan *“korkanlara bir öğüt”* olarak, onlara öğüt vermen için indirdik. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) için “***âlemlere uyarıcı olması için***” (el-Furkan, 25/1) buyrulmaktadır. Uyarıdan faydalanacaklar, Allâh’ı bilen ve O’ndan korkanlardır. *Tefsir-i Kebîr*’de şöyle der: “*korkanlara*” ifâdesine Rasûl (s.a.) de dâhildir. Çünkü o haşyet ve ibret almada herkesin üstündedir.



تَنْزٖيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰىۜ ﴿٤﴾

4. O, yeri ve yüce gökleri yaratan tarafından peyderpey indirilmiştir.

“O” yani Kur’ân *“yeri ve yüce gökleri yaratan”* yokluktan varlığa çıkaran *“tarafından peyderpey indirilmiştir.”* Yerin ve göklerin yaratılmasının özel olarak zikredilmesi, onların âlemin temeli ve aslı olmalarındandır. Yerin önce getirilmesi, duyu organlarına daha yakın ve kul açısından daha bâriz olmasındandır. Göklerin “*yüce*” diye vasfedilmesi onu yaratanın azametini göstermek içindir.



اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾

5. O Rahmân, Arşı istivâ etmiştir.

“*O Rahmân,*” meleklerin taşıdığı “*Arşı istivâ etmiştir.*” Rahman medh için merfû olarak getirilmiştir; ‘O Rahman’dır’ mânâsına gelir.

Bil ki Arş, Melik’in tahtı demektir. “إِسْتِوَاءٌ” ise karar kılıp oturmak ve istîlâ (kaplamak ve yerleşmek) mânâsına gelir. Arşı istivâ etmek mülk sâhibi olmaktan kinâyedir. Çünkü mülk Melik’e tâbidir. Burada gerekli olan (lâzım) zikredilip onun îcâbı olan (melzûm) kasdedilmiştir. “Filanca, padişah tahtına oturdu.” cümlesi, o kimse bilinen tahtın üzerine oturmamış olsa bile onun padişah olduğu mânâsına gelir. Şu halde bu âyette kasdedilen Hak Teâlâ’nın şerefli irâdesinin kâinâtı yaratmaya ve onu idâre etmeye irâdesinin taalluk etmesidir. Çünkü Bârî Teâlâ intikal ve hulûlden berîdir. İbâdet edenlerin yeryüzünde bedenleriyle nereye yöneleceklerini bilmeleri için Kâbe yaratıldığı gibi, semâda kalbleriyle nereye yöneleceklerini bilmeleri için de Yüce arş yaratılmıştır.

Şeyh-i Ekber (k.s.) *Fütûhât*’ta şöyle der: “Hak Teâlâ’nın arş üzerine istivâ ettiği Kur’an’da beyan edilmiştir. Bundan maksad ona îmân etmektir. Biz bunu te’vil etmek istemeyiz ki bu konuda te’vil azgınlıktır. Âyetin zâhirini kabul eder ve bâtınına teslim oluruz ki bu sünnîlerin îtikadıdır. Ama biliyoruz ki Cenâb-ı Hak mekâna muhtaç değildir, arş da onu tutucu değildir. Mekânı da arşı da tutan/muhâfaza eden O’dur.”

O’nun tarafına ne mekân yol buldu, ne de zaman
O’ndan ne beyan haber verir, ne de ıyân
Bunların hepsi Yüce Pâdişâh’ın mahlûkudur
Âlem-i yaratan, âlemden yücedir

Âriflerden biri: “Kâinâtta Allah’tan bir eser, Allah’ta da kâinâttan bir eser yoktur.” der. Yine bir zât şöyle der: “Biz kesin olarak Allâh’ın mekândan münezzeh olduğunu biliriz. Aksi halde mekânın kadim olması gerekir. Deliller ise Allah’tan başka kadîm olmadığını gösterir. Allah, âyette geçen ‘*istivâ*’ ile yerleşmeyi ve oturmayı değil, belki başka bir şeyi murâd etmiştir. Ancak biz bunda hata yapmaktan korkarak bunu belirlemekle meşgul olmayız. Müteşâbih âyetlerin te’vîlini Allâh’a havâle ederiz. Nitekim müteşâbih âyetlerle ilgili “***Onun te’vîlini Allah’tan başkası bilmez.***” âyetinde (Âl-i İmran, 3/7) “illallah”da vakfedenlerin görüşü de böyledir. Selefin de çoğu bu yolu

tercih etmiştir. Nitekim **İmam Mâlik** ve **Ahmed**'in: "İstivâ" mâlum, nasıl olduğu meçhûl, onu araştırmak ise bid'attır." dedikleri rivâyet edilmiştir. Bu büyük imamların amacı insanları tartışma ve cedelden korumaktır. Cedel kapısını kapamakla iyi yapmışlardır. Cumhur da aynı yolu takip etmiştir. Çünkü cedel kapısını açmak, Allâh'ın kullarının çoğuna zarar verir. Rivâyete göre adamın birisi Hz. Ömer'e müteşâbih iki âyetin mânâsını sormuş, Hz. Ömer de adamın kafasına değnekle vurmuştur.

Ehlullahtan muhakkık büyüklerden birisi bu konuda şöyle demiştir: Bu istivâdan maksad yüce Allâh'ın istivâsıdır. Fakat nefsi ve zâtı îtibâriyle değil. O, Mücessime ve başka sapık mezheplerin zâlimlerinin söylediklerinden çok yücedir, münezzehtir. Fakat bu istivâ O'nun yaratmakla ilgili emri, hissî-ahadî tecellîsi îtibâriyledir. Arş bu istivânın mahalli olması şu sebepledir:

Yerde, gökte ve ikisi arasındaki kevn ve fesâd (olma ve bozulma) âleminde taayyün eden tecellîlerin, zâhir olan hükümlerin, ortaya çıkan işlerin ve gerçekleşen hususların şartı olan zâtî tecellîler, ilâhî emir ve illî (ilâhî) yaratma ile olur. Bu zâtî tecellîler, gereklerinin tam olarak yerine gelmesi, her yönünün tamamlanması; rûhu, sûreti ve devrî hareketi ile arşın zuhûrundaki dört rüknünün bir araya gelmesi ile tamam olur. Çünkü bu âlemlerde tecellîlerinin istivâsı için bu dört şarttan Hak Teâlâ'nın hissî tecellîsi ve yaratmaya dâir emri gereklidir. Bu dört şart hissî ve îcâdî tecellîye göre küçük, büyük ve orta önermeyi içeren düz önerme yerindedir. Bu önermelerden orta önerme iki kere tekrar edilir ve sûret onunla neticede dört erkânı (şart) yerine getirir.

Bu dört şey; mânevî esmâî hareket, nûrî rûhânî hareket, tabîî misâlî hareket ve sûrî hissî harekettir. Bu sûrî hissî hareket, arşın hareketi olup büyük önerme yerindedir. Gerekli dört husus Allâh'ın izni ile tamamlanınca, zamanın ve mekânın ihtiyacına ve o zamandaki şahısların istîdâdına göre yerler ile yedi gök arasında inen îcâdî ve emrî tecellîler her gün, hattâ her an vuku bulur. Nitekim şu âyetlerde buna işâret edilmiştir: ***"Ferman bunlar arasında inip durmaktadır."*** (et-Talâk, 65/12) ***"O her an"*** Arşda ***"bir iş içindedir***" (er-Rahmân, 55/29) Arş Allah Teâlâ'nın ilk zikredilen îtibarla değil, ikinci îtibârla istivâ mahallidir. Hakîkatte ise bu îtibâra nazaran arş O'nun îcâdî emrinin istivâ mahallidir, nefsinin ve zâtının istivâ yeri (müstevâsı) değildir. Şu halde kelâmda, sözde ve halde bir karışıklık ve şüphe yoktur.

Sonra irâdî-îcâdî emrin Arş üzerine istivâsı, teklîfî irşâdî emrin şeriat üzerine istivâsı gibidir. Bu iki emir diğerinin aksidir. Aynı şekilde arş ve şeriat da birbirlerinin düz döndürmesi gibidir.

Kadîr olan Allah kendisine güç versin Fakir (**Bursevî**) der ki: Şüphesiz 'Zeyd' ile 'âlim' arasında fark vardır. Çünkü birincisi mücerred bir zâta, ikincisi ise ilimle sıfatlanan kimseye delâlet eder. Her ne kadar zâtı da şümûlüne alsa da kendisiyle umûmî rahmet sıfatının kastedildiği "Rahmân" ismine istivânın isnâdı, Allah ismine isnâdı gibi değildir. Allah ismi ile zât kasdedilir. Allah ismi, bütün sıfatları kendisinde toplasa da Allâh'ın zâtının istivâdan münezzeh olduğunu çağrıştırır. Tüm cisimleri kuşatan arş üzerine istivâ eden, her şeyi kuşatan rahmettir. Zâtın istivâsı ile sıfatın

istivâsını birbirinden ayırmayan hata etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ zâtı itibariyle bütün âlemlerden müstağnîdir. O ancak sıfatları ve isimleri ile ruhlarda ve cisimlerde tecellî edicidir. Öyle ki kâinât aynasında ancak esmâî ve sıfâtî tecellîlerin sûretleri görünür. Bu tecellîden O'nun zâtının kainâttan bir kevne hulûlü gerekmez. O birlik (tevahhüd), tecerrüd, teferrüd (teklik) ve tekaddüste (münezzehlikte) daha önce nasıl idiyse şimdi de öyledir. Bu yüzden en yüksek mertebe zâtî mutlaklık ile mutlak olan hakîkat âlemine ulaşmaktır. Nitekim ***"Ona ancak temizlenenler dokunabilir."*** (el-Vâkıa, 56/79) âyeti ile *er-Ravza*'da zikredilen "*Allah gözlerden perdelendiği gibi basîretlerden de perdelenmiştir. Sizin O'nu taleb ettiğiniz kadar mele-i a'lâda olanlar da O'nu taleb eder.*"[55] hadîsi buna işâret eder. Bu hadis, Allâh'ın semâda da yerde de olmadığına delildir. Eğer onlardan birinde bulunsaydı yukarıdaki taleb olmazdı.

Şeyh-i Ekber (k.s.)'un *"Kitâbü'l-Müsâmera"* adlı eserinde zikrettiğine göre Peygamber Efendimiz (a.s.): "*Ey Rabbim! Sen gökte, biz yerdeyiz. Rızânın ve gadabının alâmeti nedir?" buyurdu. Allah Teâlâ: "Eğer sizin üzerinizde hayırlılarınızı idareci yaparsam bu rızâmın alâmetidir. Şerlilerinizi size musallat edersem bu da size gadabımın alâmetidir" buyurdu.*"[56] Yine Hz. Peygamber (a.s.) Muâviye b. Hakem es-Sülemî'nin câriyesine: Hz. Peygamber: "*Allah nerede?*" diye sordu. Câriye işâretle: "Göktedir" cevabını verdi. Peygamberimiz: "*Ben kimim?*" diye sordu. O: "Sen Allâh'ın Rasûlüsün." cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.): "*Bu câriyeyi âzâd et, çünkü o mü'minedir.*" buyurdu.[57] Bu rivâyetlerde olduğu gibi Allâh'ın mekânı olduğuna delâlet eden rivâyetler, zâhirî anlamlarına alınır, Allâh'ın yüce sıfatlarının eserlerinin zuhur mahalli mânâsına hamledilir. Bu sebeple hadiste "semâ/gök" özellikle zikredilmiştir. Çünkü semâ nurların indiği yer, nâzil olan âyetlerin ve hükümlerin mahallidir. Buradan anlaşılmış oldu ki, kim Allâh'a mekân isnâd etmek kasdıyla "Allah gökte âlimdir" derse kâfir olur. Böyle değil de haberlerin zâhirinde söylenenleri rivâyet şeklinde bu sözü söylerse kâfir olmaz. Çünkü bu söz te'vile açıktır. Selim zihinler ve doğru akıllar, tabîî olarak bu tür müteşâbih âyetlerden sadece tenzih mânâsı çıkarırlar.

Rivayete göre Allah iki dünyada derecesini yükseltsin **İmâmü'l-Harameyn** bir büyüğün yanına misafir oldu. Âlimler ve önde gelen kimseler onun yanında toplandılar. Aralarından biri kalkıp: "Allâh'ın mekândan münezzeh olduğunun delili nedir?" diye sordu. İmam: *"O Rahmân, Arşı istivâ etmiştir*" âyetini, sonra da Yunus (a.s.)'ın balığın karnındayken yaptığı istiğfârı okudu. ***"Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben zâlimlerden oldum."*** (el-Enbiyâ, 21/87) Dinleyenler iki âyetin mekândan münezzeh olmakla ilgisini anlayamadıklarından hayretler içinde kaldılar. Ziyâfet sahibi, imamdan konuyu açıklamasını istedi. İmam: "Burada bin dirhem borcu olan bir fakir var, borcunu ödersen sana bu meseleyi açıklarım." dedi. Ziyâfet sahibi bu teklifi kabul edince imam meseleyi şöyle açıkladı: "Rasûlullah (s.a.) mi'racda Allâh'ın dilediği kadar yüce bir yerde: "*Ben seni övmekten âcizim. Sen kendini nasıl övmüşsen*

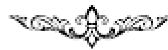
öylesin.”[58] dedi. Yunus (a.s.) denizin dibinde, balığın karnında imtihan edildiğinde: ***“Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben zâlimlerden oldum.”*** (el-Enbiya, 21/87) dedi. İkisi de Allâh’a “sen” diye hitâb ettiler ki bu huzûrunda bulunulan kimseye hitaptır. Eğer Allah bir mekânda olsaydı bu doğru olmazdı. İşte bu Allâh’ın mekândan münezzeh olduğuna delildir.”

Eğer “Allah her yerdedir” dersen, buna şöyle cevap veririm: Daha önce güneşin vücûdu/varlığı ve kendisi ile değil ışığı ve zuhûru ile her yerde olması gibi, O’nun zâtı ile değil sıfatlarının eserleri ve zâtının nurları ile her yerde olduğuna işâret etmiştim. Bazı cahil mutasavvıfların kasdettiği mânâda O her yerde olsaydı ‘O zaman bu âlemleri yaratmadan önce O neredeydi? O’nun gerçek bir varlığı yok muydu?’ diye sorulurdu. Eğer bu soruya “Hayır yoktu” cevabını verirlerse kâfir olurlar. Hulûl ve intikali söylerseler yine aynı kapıya çıkarlar. Çünkü vâcib varlığı zorunlu olan hâdise/sonradan meydana gelene ancak te’sir, feyz ve kemâlâtının onda zuhûru ile yakın olur. Fakat bu hâdisin mutlak olarak hâdis olmasından değil, varlığının O’ndan müstefâz (feyz almış) olmasındandır. Anla!

Eğer “Allah mekândan ve yönden münezzeh ise duâ ederken elleri göğe kaldırmanın mânâsı nedir?” diye sorarsan, buna şöyle cevap veririm: Bunun mânâsı Allâh’ın hazinelerinden istemektir. Çünkü O’nun hazineleri semâdadır. Nitekim âyetlerde: ***“Semâda da rızkınız ve size vadedilen başka şeyler vardır.”*** (ez-Zâriyât, 51/22) ***“Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.”*** (el-Hicr, 15/21) buyrulmaktadır.

Bundan anlaşılıyor ki arş, rahmânî sıfatın istivâsının mazharıdır. Kim de Allâh’a mekân isnâd ederse o Mücessime’dendir. Allâh’ın her yerde olduğunu söyleyen bazı cahil mutasavvıflar ile akıl, nakil ve keşf yolundan çıkan sapık bilginler de onlardandır. Onların mezhepleri ve pislikleri aynıdır.

Cehâlet ve sapıklık kirleri ile kirlenmekten vehim ve hayallerden Allâh’a sığınırız. Hak Hak’tır, eşya da eşyadır. Hakk’a eşya gözüyle ancak utanma duygusu olmayan arsızlar bakar.



---

[52]. Buhârî, Menakıb, 17; Tefsir (161), 1; Müslim, Fedail 124-125; Tirmizî, Edeb, 67; Dârimî, Muk. 8; Muvatta, Esma, 1; Müsned, IV, 80, 81, 84, 395

[53]. Dârimî, Fedailu’l-Kuran, 20; Deylemî, hadis no: 601

[54]. ed-Dürru’l-Mensur, V, 548

[55]. Bk. Irâkî, Muğnî, I, 345

[56]. Feyzü’l-Kadir, I, 262

[57]. Müslim, Mesâcid, 33; Ebû Dâvud, Salat, 167; Eyman, 16; Nesâî, Sehv, 20; Dârimî, Nüzur, 10; Muvatta, Itk, 8, 9; Müsned, II, 291; III, 452; IV, 222

[58]. Müslim, Salat, 222; Ebû Dâvud, Vitr, 5; Müsned, I, 58, 96, 118, 150

ALLAH TEÂLÂ GİZLİNİN GİZLİSİNİ DE BİLİR

لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴿٦﴾ وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ﴿٧﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾

6. Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan her şey ve toprağın altında olanlar hep O'nundur.

7. Eğer sen, sözü açıktan söylersen, bilesin ki o, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.

8. Allah kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur.



"*Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan her şey*" bunlar ister yer ve göğün bir parçası, ister onların içine giren şeylerden olsun, hepsi Allâh'a âiddir. Hava ve bulut gibi dâimâ; kuşlar ve benzerleri gibi çoğu zaman havada bulunan şeyler, sadece ve sadece Allâh'ındır. Tasarruf, öldürme, diriltme, yaratma ve yok etme hususunda O'nun ortağı yoktur. *"Ve toprağın altında olanlar hep O'nundur."* "اَلثَّرٰى" *el-Kâmûs*'a göre yaş toprak ve yeryüzü mânâlarına gelir. Âyette bu kelimeyi her iki anlamda almak mümkündür. Çünkü yeryüzü kuru, altı ise yaştır.



وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ﴿٧﴾

7. Eğer sen, sözü açıktan söylersen, bilesin ki o, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.

"Eğer sen, sözü açıktan söylersen," Allâh'ı zikri ve O'na duâyı açıktan yaparsan, bil ki Allah senin açıktan ve alenen yapmandan müstağnîdir. *"Bilesin ki O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir."* 'Falanca fakirlere ihsanda bulunur' dendiğinde şimdiki zaman veya gelecek zamanda iyilikte bulunur mânâsından ziyade, o kimsenin devamlı olarak ihsanda bulunduğu mânâsı anlaşılır. Aynı şekilde *"O, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir"* sözü de O'nun ilminin zamandan münezzeh olduğuna işârettir. Nitekim o mekândan da tamamen münezzehtir. Bizim görüşümüze göre değişiklik ilimde değil bilinendedir.

"اَلسِّرُّ" gizlenen şey demektir. "Ahfâ" kelimesinin nekre gelmesi gizlilikteki fazlalığı göstermek içindir. Yâni Allah sizin başkalarına gizlice söylediklerinizi ve bundan daha da ileri olarak hiç ağzınıza almadığınız halde hatırınıza getirdiğiniz ve kendi içinizde gizlediğiniz şeyleri bilir. Bundan daha da gizli olarak gelecekte gizleyeceğin, yâni

Allâh'ın daha sonra kalbine ilkâ edeceği, nefsinin sana fısıldayacağını bilmediğin şeyleri Allah bilir.

Bu âyet ya cehrî zikri yasaklamaktadır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmuştur: ***"Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam Rabbini an."*** (el-A'râf, 7/205) Ya da âyet cehrî zikirden amacın Allâh'a duyurmak olmadığını belki başka maksadlara mebnî olduğunu kullara göstermektedir. Bu amaçlar; nefse zikri tasvir ve nakşetmek, zikirde rusûh peyda etmesini sağlamak, zikir dışındaki işlerle uğraşmasını önlemek, vesveseleri kovmak, tazarru ve duâ ile zikri hazmetmek, başkalarını gafletten uyandırmak, sesinin ulaştığı yere kadar bereketleri yaymak, zikrine daha fazla şâhid tutmak ve benzeri gayelere mebnîdir.

Hz. Peygamber (a.s.) Hayber'e doğru yola çıktığında bir vadiye ulaşınca ashâb: "Allahu ekber, lâ ilâhe illallah" diyerek yüksek sesle tekbir getirmeye başladılar. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.): "*Kendinize acıyın.*" Yani seslerinizi yükseltmeyin. "*Siz sağıra veya gâibe duâ etmiyorsunuz. Sizi işiten, size yakın ve beraberinizde olan (bir zâta) duâ ediyorsunuz.*" buyurdu.[59] Hz. Peygamber (a.s.)'ın bu emri ile telbiye sırasında seslerin yükseltilmesi arasında bir zıtlık yoktur. Denilir ki: Burada nehyedilen, normalden ve âdetten fazla olarak sesi yükseltmektir ki bu "*Kendinize acıyın.*" sözünden de anlaşıldığı üzere insana eziyet verir. *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Peygamber (a.s.), düşmandan hareketini gizli tutmak için ashâbın yüksek sesle tekbir getirmesini yasaklamıştır. Çünkü ashâbın büyük kısmı hâl sahibiydiler. Onlara uygun olan îtidal, hatta güçlü bir zarûret olmadan sesi gizlemektir. Bu zaruretler, düşmanla yüz yüze gelmek, hırsızlarla karşılaşmak ve onları korkutup kaçırmak için sesi yükseltmek gibi durumlardır. Şüphe yok ki en amansız düşman nefis, en yavuz hırsız şeytandır. Bu sebeple sûfîler nefsi korkutmak ve vesveseyi kovmak için cehrî zikri îtiyad etmişlerdir. Hikmet ehli dinleyenlere daha etkili ve korkutucu olması için padişahların tok sesle konuşmalarını tavsiye etmişlerdir. Nitekim *el-lkdü'l-ferîd*'de böyle geçmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Tahkik ehlinin ıstılâhında sır, kalb ile ruh arasında bir latîfe olup rûhânî sırların kaynağıdır. Hafî ise ruh ile hazret-i ilâhiyye arasında bir latîfe olup rubûbiyyet nurlarının ve sırlarının iniş yeridir. Bu sebeple Allah *"Gizliyi ve gizlinin gizlisini* (sırrı ve ahfâyı) *bilir"* âyetinin peşinden: *"Allah kendisinden başka ilâh olmayandır"* buyurmuştur. Bu âyet, O'nun yüce sıfatlarının ve ulûhiyetinin mazharının sırdan daha gizli olan hafî olduğuna işaret eder. Yani daha latîf, daha değerli, daha şerefli ve hazret-i (ulûhiyyete) daha yakındır. İşte bu ***"Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti."*** (el-Bakara, 2/31) âyetinin sırrıdır. "*Allah, Âdem'i yarattı ve onda tecellî etti.*"[60] hadisinin hakikati de budur.

Sonra bil ki kalb ile ruh arasında olan sır latîfesi ilk yaratılışta her insanda olur. Hafî ise ikinci yaratılışla meydana çıkar. Bu sebeple mü'min olsun kâfir, olsun bütün

insanların rûhânî sırların mâdeni olması mümkündür. Bunların tümü makûlât/aklen kavranabilir şeylerdir. Rabbânî nurlar ve sırlar ise sadece mü’mine iner ki bunlar müşâhede, mükâşefe, ledünnî ilimler cinsindendir.



اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾

8. Allah kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O’na mahsustur.

Daha önce zikredilen yüce sıfatlarla mevsuf olan *“Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır.”* Yerde ve gökte O’ndan başka ilah yoktur. “illâ Hû” ifâdesi, hüviyyete delâlet eder. Çünkü “Hüve (O zamiri)”, mevcud olan gaibden kinâyedir. Duyulardan gâib, ezelde mevcud olan Allah’tır. Bunda güzel bir mânâ vardır. Şöyle ki, Allah gâib olmadığı halde duyular O’nu idrak etmekten yüce olduğundan “O” zamîrine müstehak olmuştur. *Bahru’l-ulûm*’da böyle denilmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: İşte bu manâdan dolayı sûfîler, gizli ve açık, toplu ve yalnız olarak zikirlerini “Hû” ismi üzerine binâ ettiler. Her ne kadar “Hû”nun mercii Allah olsa da zâhir isim hükmündedir. Bunu ancak büyüklenenler inkâr eder.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Allah yeri ve göğü yaratmadan önce meleklerden bir melek yarattı. Bu melek sesini uzatarak, sesini kesmeden ve nefes almadan “Şehâdet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur” der. O bunu tamamlamaz. Tamamlayıp bitirdiğinde ise Allah İsrafil’e sûra üflemesini emreder ve kıyamet kopar.*”[61] Bu hadis, *Tefsîr-i Kebîr*’de zikredilmiştir. Bu hadisten anlaşılmaktadır ki, âlemin devâmı ve varlığının en büyük dayanağı zikirdir. Zikir kesildiği zaman âlem helâk olacaktır. Kaybedilen bütün hayırlar zikri terk etmekten ötürüdür.

Anlatılır ki adamın birisi balık tutuyor, kızı da bu balıkları suya atıyor ve şöyle diyordu: “Eğer bunlar gâfil olmasaydı, ağa düşmezlerdi.”

Yine bir hadiste: “*Yeryüzünde Allah, Allah dendiği sürece kıyâmet kopmaz.*”[62] buyrulmuştur. Peygamberimiz (s.a.) bu sözü tekrar ederek bunu te’kid etmiştir. Şüphesiz Allâh’ı hakîkî olarak, özellikle de bütün isimlerle sıfatlanan bu ism-i câmi ve ism-i a‘zamla ancak Hakk’ı tam bir ma‘rifetle tanıyan zikreder. Her asırda Allâh’ı en iyi tanıyan, Allâh’ın halifesi olan o asrın kâmilidir. Peygamber Efendimiz (s.a.) sanki yeryüzünde insân-ı kâmil bulunduğu sürece kıyâmet kopmayacağına işâret etmektedir. İnsan-ı kâmil manevi direk ve dayanaktır. Eğer istersen ona ‘kâinâtın kendisi için ayakta tutulduğu kimse’ de diyebilirsin. O vefat ettiği zaman gök parçalanır, güneş dürülür, yıldızlar kararır ve dağılır, dağlar yürütülür ve kıyamet kopar. **Sadreddin Konevî** (k.s.)’un *el-Fükûk*’unda böyle denilmektedir.

“En güzel isimler O’na mahsustur.” Yukarıda anılan yaratıcılık, rahmânlık, mâliklik, her şeyi biliciliğin Allah Teâlâ’nın zâtında bir çoğalma olmaksızın O’nun isimleri ve sıfatları olduğunun beyânıdır. Çünkü rivâyete göre müşrikler Hz. Peygamber (a.s.)’ın:

“Yâ Allah, yâ Rahman” dediğini işitince: ‘Bizi iki ilâha tapmaktan nehyediyor, ama kendisi başka bir ilâha tapıyor.’ dediler.

“اَلْحُسْنٰى (en güzel)” kelimesi “اَلْأَحْسَنُ” kelimesinin müennesidir. Allâh’ın isimlerinin diğer isimlere olan üstünlüğü; takdîs, övgü, ta‘zim, rubûbiyyet ve son derece fazîletli ve güzel fiillerin mânâlarına delâlet etmesi sebebiyledir.

Tefsîr-i Kebîr’de şöyle der: “Allâh’ın dört bin ismi vardır. Bunlardan üç binini yalnız Allah ve peygamberler bilir. Geri kalan binini ise mü’minler bilir. Bu bin isimden üç yüzü Tevrat’ta, üç yüzü İncil’de, üç yüzü Zebur’da, yüzü de Kur’ân’da olup onlardan doksan dokuzu açıkta, biri ise gizlidir. Kim onları ezberlerse cennete girer.”

İsimlerin güzelliği zâtları îtibârı ile değildir. Çünkü onlar lâfiz ve seslerden ibârettir. Onların güzelliği mânâlarından gelir. Ayrıca müsemmânın güzelliği görünüş ve yaratılış güzelliği mânâsına da gelmez. Çünkü Allah Teâlâ ne cisimdir, ne de mahluktur. İsimlerin güzelliği, meselâ *Settâr, Gaffar, Rahîm* isimlerinde olduğu gibi “ihsan (güzel yapmak)” mânâsına delâlet eder. Bu isimlerin en güzel olması “en güzel yapma (ihsân)” mânâsı ifade ettiği içindir.

Rivâyete göre hikmet sâhibi bir kimseye, birisi güzel birisi de çirkin iki kişi tavsiye almak için gittiler. Hakîm zât güzel yüzlü insana: “Sen güzel yüzlüsün, sana çirkin fiiller yakışmaz.” çirkin yüzlüye de: “Sen zaten çirkinsin, eğer çirkin davranışlarda bulunursan çirkinliğin daha da artar.” dedi.

Ey ilâhımız!.. İsimlerin güzel, sıfatların da güzel. Bu güzel isimlerden ve güzel sıfatlardan bize sadece iyilik ve güzellik bahşet. Fiillerimizin ve gidişâtımızın çirkinliği zâten bize yeter. Bir de cezânın çirkinliğini ve azâbın vahşetini bunlara ilâve etme!

Bir hadiste: “*İhtiyaçlarınızı güzel yüzlülerden isteyin*.”[63] buyrulmuştur. Çünkü onlar ihtiyacınızı görürlerse güzellikle görürler, reddederlerse de sizi güler yüzle geri çevirirler.

Hakk’ın lütfundan yeryüzü meydana geldi
Sûretin güzelliği sîretin pâkliğine delildir

Şâirin biri şöyle der:

Onun iyiliğine yüzünün güzelliği delildir,
Güzel yüz hep en kuvvetli delillerden biridir.

Bir hadiste: “*Bana birini gönderdiğinizde güzel yüzlü ve güzel isimli olan birini gönderin.*”[64] buyrulmuştur.

Ey ilâhımız! Yüzümüzün güzelliği isyanlarımızla çirkinleşti. Bu yüzden senden ihtiyaçlarımızı istemeye utanıyoruz. Senin güzel isim ve sıfatların bizi sana çekip götürmektedir, sen bizi zarara uğramış şekilde geri çevirme!

❀

Mûsâ (a.s.): “İlâhi! Hangi kul senin için daha değerlidir?” diye sordu.

Allah Teâlâ: “Lisanı zikrimle ıslak olan.” buyurdu.

Mûsâ (a.s.) yine: “Hangi kulun daha bilgilidir?” dedi.

Allah Teâlâ: “Benim başkalarının ilmini de bildiğimi bilendir.”

Mûsâ (a.s.): “Hangi kulun en adâletlidir?” diye sordu.

Allah Teâlâ: “İnsanlara verdiği gibi kendi aleyhine de hüküm verebilendir.”

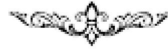
Mûsâ (a.s.): “Hangi kulunun günahı en büyüktür?” dedi.

Allah Teâlâ: “Hem benden isteyip hem de beni suçlayan, benim kazâma râzı olmayandır.” diye cevap verdi.

Ey ilâhımız! Biz seni suçlamayız. Biz senin her verdiğinin lütuf, her yapmadığının adâlet olduğunu biliyoruz. Bizi kötü amellerimiz yüzünden cezalandırma!

Hâfız şöyle der:

Ferman dâiresinde biz teslim noktasıyız
Lütuf senin ihsan ettiğin, hüküm senin buyurduğundur



---

[59]. Buhârî, Cihad, 131, Meğazi, 38; Tirmizî, Vitr, 36; Müsned, IV, 394, 402, 418
[60]. Bk. Aclûnî, I, 455
[61]. Tirmizî, Hadis no: 2207
[62]. Müslim, Îmân, 234
[63]. Münâvî, I, 540
[64]. Münâvî, I, 311

MÛSÂ’NIN HABERİ SANA ULAŞTI MI?

وَهَلْ اَتٰيكَ حَدٖيثُ مُوسٰى ﴿٩﴾ اِذْ رَاٰ نَارًا فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوا اِنّٖى
اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّٖى اٰتٖيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾
فَلَمَّا اَتٰيهَا نُودِىَ يَا مُوسٰى ﴿١١﴾ اِنّٖى اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ اِنَّكَ
بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى ﴿١٣﴾
اِنَّنٖى اَنَا اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنٖى وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرٖى ﴿١٤﴾ اِنَّ
السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفٖيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾ فَلَا
يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾

9. Mûsâ’nın haberi sana ulaştı mı?

10. Hani o, bir ateş görmüştü de âilesine: “Siz durun, ben bir ateş gördüm, belki ondan size bir kor getiririm, yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum.” demişti.

11. Ateşin yanına geldiği zaman kendisine seslenilmişti: “Ey Mûsâ!”

12. “Şüphesiz ben senin Rabbinim, ayakkabılarını çıkar. Sen mukaddes Tuvâ vâdisindesin.”

13. “Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver.”

14. “Muhakkak ki ben, Allâh’ım. Ben den başka ilah yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.”

15. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşinde koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu gizleyeceğim.

16. Ona inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan alıkoymasın; sonra mahvolursun!



“Mûsâ’nın haberi sana ulaştı mı?” Bu âyetin Hz. Peygamber’e Mûsâ (a.s.) hakkında verilen ilk bilgi olması ihtimâli vardır. Çünkü Tâhâ sûresi ilk nâzil olan sûrelerdendir. O zaman istifham inkârî olup: ‘Sana şu ana kadar Mûsâ’nın haberi ve kıssası gelmedi. İşte şimdi sana vahyediyorum, dikkat et! Sûrede bulunan, tevhîd ve diğer konuları kavmine söyle.’ mânâsına gelir. Ya da âyet takrir, yani tasdik için olup ‘Sana Mûsâ’nın (a.s.) haberi daha önce geldi.’ demektir.



إِذْ رَاٰ نَارًا فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُٓوا اِنّٖٓي اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّٖٓي اٰتٖيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ
اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾

10. Hani o, bir ateş görmüştü de âilesine: "Siz durun, ben bir ateş gördüm, belki ondan size bir kor getiririm, yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum." demişti.

"Hani o, bir ateş görmüştü de…"

Rivayete göre Mûsâ (a.s.) Şuayb (a.s.)'ın kızı Sâfûrâ -**Süheylî**'nin görüşüne göre Sâfûrya- ile evlendi. Annesini ve kardeşi Hârun'u ziyaret etmek için Medyen'den çıkıp Mısır'a gitmek üzere Şuayb (a.s.) dan izin aldı. Şam krallarından korktuğu için normal yolu bırakıp bilinmeyen bir yol tuttu. Tur dağının batısındaki Tûvâ vâdisine karanlık, soğuk ve karlı bir Cuma gecesinde ulaşınca hanımı bir oğlan doğurdu. Mûsâ (a.s.) çakmak çaktı, ama ateş çıkmadı, sâdece ses çıktı.

Denilir ki Mûsâ (a.s.) çok kıskanç biriydi. Hanımını başkaları görmesin diye geceleri insanlarla, gündüzleri yalnız başına âilesiyle seyahat ederdi. İşte bu yüzden yolu ve yol arkadaşlarını kaybetti. Yolunu bulmaya çalışırken Tur tarafından yolun sol tarafında bir ateş gördü ve çobanların ateşi zannetti. *"Ailesine"* yani hanımı, çocuğu ve hizmetçisine *"siz durun"* beni burada bekleyin peşimden gelmeyin, dedi. **İbn Melek**'in *Şerhu'l-Meşârık*'ında belirtildiğine göre "اَلْاَهْلُ" hanımlar, çocuklar, köleler, câriyeler, akraba ve arkadaşlar diye tefsir edilir.

"Ben bir ateş gördüm" "el-Înâs" şüpheye mahal bırakmayacak şekilde açık olarak görmektir. 'İnsânü'l-ayn' yani göz bebeği kelimesi de buradan gelmektedir. Çünkü her şey onunla görülür. Aynı şekilde görüldüğü için insanlara "ins", görülmediği için cinlere "cin" denilmiştir.

"Belki ondan size bir kor getiririm." Mûsâ (a.s.): "Ben ateşi apaçık gördüm. O ateşten bir kıvılcım, bir parça getirmeyi ümid ederek gidiyorum" demek istemiştir.

"قَبَسٌ (kor)", ateşten alınan ve alev veren ateş parçası demektir. Neml sûresi 7. âyette geçen ***"eş-şihâbü'l-kabes"*** ve Kasas sûresi 29. âyette geçen ***"el-cezve"*** kelimeleri de aynı mânâdadır.

Hz. Mûsâ, yerine getireceğini kesin olarak bilmediği bir söz vermemek için: "Ben muhakkak ateş getireceğim." demedi, "*Belki*" kelimesini kullandı. Hz. Mûsâ'nın daha peygamber olmadan yalan şâibesinden nasıl kaçındığına dikkat et.

Müfessirlerin çoğu Mûsâ (a.s.)'ın gördüğü şeyin ateş değil, Rab Teâlâ'nın nûru olduğunu söylemiştir. Mûsâ (a.s.) bu nûru ateş zannettiği için âyet de nur "ateş" kelimesi ile ifâde edilmiştir. **Fahreddin Râzî** ise Mûsâ (a.s.)'nın sözünde sâdık olması için doğru olanın onun ateş görmüş olduğunu söyler. Çünkü yalancılık peygamberler için câiz değildir.

Büyüklerden birisi şöyle der: Mûsâ (a.s.)'ın amacı ateş bulmak olduğu için kendisine yönelip yüz çevirmemesi için Allah, onun istediği mecâzî sûrette tecellî etmiştir. Eğer

ona istediği sûretin dışında tecellî etseydi, o zaman dikkati matlûbunun üzerinde toplandığı için ondan yüz çevirirdi. Çünkü o zaman matlûbu orada tecellî edenden başka olmuş olurdu.

Mûsâ'nın ateşi gibi ki onu ihtiyacı gibi görür
O ilâhtır, lâkin (Mûsâ) O'nu bilmez

Yani Mûsâ nur sûretinde tecellî eden ve orada konuşan ilâhı tanıyamamıştır.

"Yâhut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum" demişti." Yâhudda ateşin yanında bana yolu gösterecek birini bulurum. Çünkü bir ateş olup da yanında kimse bulunmaması nerdeyse imkansızdır.



فَلَمَّا اَتٰيهَا نُودِيَ يَا مُوسٰى ﴿١١﴾

11. Ateşin yanına geldiği zaman kendisine seslenilmişti: "Ey Mûsâ!"

Gördüğü *"Ateşin yanına geldiği zaman"* **İbn Abbas** (r.anhümâ) demiştir ki: "Mûsâ (a.s.) kökünden tepesine kadar beyaz bir ateşle kaplı yemyeşil bir ağaç gördü. Bu ağaç kadar dünyada ışık veren başka bir şey olamazdı. Ağacın yanında kimseyi göremedi. Ağaçtaki ateşin ışığının şiddetinden dolayı şaşkınlık içinde durakaldı. Çünkü ağaç şiddetli bir ateş ve ışık saçmasına rağmen, ne ağacın rengi bozuluyor ne de ağacın suyu ateşi zayıflatıyordu. Bu arada meleklerin tesbihlerini işitti. Gözleri kamaştıran büyük bir nûr gördü. Gözlerini ovuşturdu, korktu ve şaşırdı. Onun üzerine sekînet ve itmi'nân hâli indirildi. Sonra da ona seslenildi. Ağaç siyahımsı yeşil renkte, tekedikeni, böğürtlen çalısı veya hünnap ağacı idi. Diğerlerinin aksine bu ateşi olmayan bir ağaçtı.

Ateşin dört çeşit olduğu söylenir. Birincisi, dünya ateşi olup yer fakat içmez (su onu söndürür). İkincisi, yeşil ağaçların ateşi olup içer fakat yemez. Üçüncüsü, cehennemin ateşi olup hem yer; hem de içer. Dördüncüsü ise Mûsâ (a.s.)'ın ateşi olup ne yer; ne de içer.

Yine ateşin dört kısma ayrıldığı söylenmiştir. Birincisi cehennem ateşi olup ışığı yoktur fakat yakma özelliği vardır. İkincisi, ışığı olup yakma özelliği olmayan Mûsâ (a.s.)'ın ateşidir. Üçüncüsü, hem yakma hem de ışık verme özelliği olan dünyâ ateşidir. Dördüncüsü ne yakıcı olan ne de ışık veren ağaçların ateşidir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Nûr muhabbet, ateş de aşk içindir. Mûsâ (a.s.)' ın muhabbet nûru kemâle erince kalbinde aşk ve şevk ateşi tutuştu. Allah da ona içindeki sûret üzere tecellî etti. Şöyle ki Allâh'ın halîfesinin çocuğu olan kalb çocuğu varlık arzında soğuk bir kış gecesi, yani bir celâl gecesinde doğunca ona zâtî nur, sıfâtî ateş sûretinde zuhûr etti. Çünkü sûret, sıfatlar içindir. Ateş onun bütün benliğini yaktı ve ona vahdânî teveccüh hâsıl oldu. İşte o zaman *"kendisine seslenilmişti: "Ey Mûsâ."*



إِنِّىٓ اَنَا۬ رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۜ ﴿١٢﴾

12. Şüphesiz ben senin Rabbinim, ayakkabılarını çıkar. Sen mukaddes Tuvâ vâdisindesin.

"Şüphesiz" yâni şüphe etme ve kesin olarak bil ki *"ben senin Rabbinim, ayakkabılarını çıkar."* Çıplak ayakla dolaşmak tevâzu ve edebe daha uygun olduğu için Allah Mûsâ (a.s.)'a ayakkabılarını çıkarmasını emretmiştir. Bu yüzden **Bişr Hâfî** ve benzeri sûfîler çıplak ayakla dolaşırlar, selef-i salihin de Kâbe'yi yalınayak tavaf ederlerdi.

Bir hazine ki yer gök onun tâlibi
Ayağı çıplaklardadır, görmek istersen o hazineyi

Ya da Mûsâ (a.s.)'ın ayakları vâdîyi şereflendirsin ve toprağın bereketi ona ulaşsın diye bu emir verilmiştir. Habîb (s.a.)'e (Hz. Peygamber'e) ise "Ayakkabılarınla arşın yaygıları üzerine yürü ki arş ayakkabılarının tozu ile şereflensin ve arşın nûru sana ulaşsın, ey dünya ve âhiretin Efendisi!" denilmiştir.

Ya da meliklerin huzuruna ayakkabı ile girilmesi uygun olmadığından dolayı Mûsâ (a.s.)'a ayakkabılarını çıkarması emredilmiştir. Ancak bu, yukarıda geçtiği gibi Muhammed (a.s.)'ın makamına göre değil, Mûsâ (a.s.)'ın mertebesine göredir.

Ebû Hanîfe'nin fazîletleri arasında şöyle bir şey anlatılmıştır: Her ne zaman Ebû Hanife halifeyi ziyarete gitse halife ondan katırından inmemesini, katırının ayaklarını örtülere bastırarak huzuruna gelmesini istemiştir.

Ya da Mûsâ (a.s.)'ın ayakkabıları tabaklanmamış eşek derisindendi. Bu sebeple onları çıkarması emredildi. Bu yüzden bu emir terbiye verme (te'dib) kabilindendir.

Kâşifî der ki: "En doğru görüşe göre onun ayakkabıları tabaklanmış sığır derisindendi ve temizdi."

Ya da rüyada ayakkabı görmek hanıma yorulur. Allah Teâlâ hanımına ve çocuğuna iltifat etmemesini, hatırına getirmemesini murâd etmiştir.

el-Esrâru'l-Muhammediyye'de der ki: "*Ayakkabılarını çıkar*" kavlinin garib tefsirlerinden birisi de bu ifâdenin 'hanımını ve koyunlarını düşünmeyi bırak' demek olmasıdır. Hz. Şeyh **Üftâde** ise bu ifâdenin 'Tabîat ve nefsi çıkar, terk et!' anlamına geldiğini söylemiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Şüphesiz kadın tabîatın, çocuk da nefsin sûretidir. Çünkü çocuk sevgisi çoğunlukla nefsin hevasından (arzusundan) gelir. Aynı şekilde kadın da erkeğin kendisi hükmündedir. Çünkü asıl olarak ondan bir cüzdür. Koyun ve diğer hayvanlarda maîşet olarak kişinin varlığına tâbi şeylerdendir. Âyette sanki şöyle denilmektedir: "Nefsini ve ona tâbi olan şeyleri ne olursa olsun aklından çıkar, bırak ve öyle gel."

Bazı büyükler de ayakkabılar ile dünya ve âhiretin kastedildiğini söylemiştir. Sanki Allah ona Allâh'ı ma'rifet ve müşâhedede istiğrak üzere olmasını emretmiştir. Mukaddes vâdi ise Allâh'ın celâlinin kudsiyyeti ve izzetinin tahâretidir.

Bir başka zat da şöyle demiştir: Allâh'ın varlığının isbâtı iki mukaddime (önerme) ile olup bunlar ayakkabılara benzetilmiştir. Çünkü maksûda ve Yaratan'ı ma'rifete onlarla ulaşılır. Maksûda ulaştıktan sonra, kalbin kuds nurları içinde müstağrak kalması için onlara iltifat etmemek gerekir. Sanki âyette şöyle buyrulmuştur: 'Delil ve burhan fikrini bırak. Çünkü müşâhede ve ıyândan sonra bunda bir fayda yoktur.

Harem'de oturanlar kıblenümâdan âzâddırlar

Mesnevî'de şöyle der:

Göklerin damlarına çıktıktan sonra
Merdiven aramak mânâsızdır.
Aydın ayna sâf ve cilâlı bir halde iken
Onu cilâlamaya kalkışmak câhilliktir.
Padişah kabul edip huzurunda oturduktan sonra
Mektup ve elçi araştırmak çirkin bir şeydir.

Bu yüzden **Şeyh Şiblî** hazretleri Allâh'a vuslattan sonra bütün kitaplarını suya vermiştir. Düşün de ibret al!

"Sen mukaddes" kötülüklerden pâk ve uzak olan *"Tuvâ vadisindesin."* Tuvâ vâdinin ismi olup onu açıklamaktadır. Tuvâ, Şâm'da bir vâdinin ismidir. Rivâyete göre Mûsâ (a.s.) ayakkabılarını çıkarmış ve vâdinin arkasına atmıştır.



وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى ﴿١٣﴾

13. Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver.

"Ben seni" nübüvvet ve risâlet (peygamberlik) için *"seçtim."* Kıraat imamlarından **Hamza** âyeti "وَاَنَّا اخْتَرْنَاكَ (Biz seni seçtik)" diye okumuştur. *"Şimdi"* emir ve yasaklardan sana *"vahyedilene kulak ver."*



اِنَّن۪ٓي اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاعْبُدْن۪يۙ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْر۪ي ﴿١٤﴾

14. Muhakkak ki ben, Allâh'ım. Ben'den başka ilah yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.

“Muhakkak ki ben, Allâh’ım.” Âyetin bu bölümü usûl ilminin furû‘dan önce geldiğine delâlet eder. Çünkü tevhid, usûl konularındandır. Aşağıda gelen ibâdet furû‘dandır. *“Benden başka ilah yoktur”* durum böyle olunca *“bana kulluk et.”* ibâdeti bana mahsus kıl. Bana ibadette şirk koşma, muvahhid ol. *“Beni anmak”* zikretmek ve zâkir olmak *“için namaz kıl.”* Namaz, fazileti sebebiyle “bana kulluk/ibâdet et” şeklindeki genel emirden sonra özel olarak zikredilmiştir. Gerektiği gibi Allâh’ı zikir lisânın, kalbin ve diğer organların Allâh’a ibâdet ile meşgul olmasıdır. Namaz bunların tümünü içine alır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Her an yenilenen vücûdunu ifnâ etmek için devamlı tecellî ile seni anmama nâil olmak için vücûdunu bezlederek bana münâcâta ve benimle muhâdaraya/Hakk’ın huzûrunda bulunma duygusuna devam et.”



إِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾

15. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Herkes peşinde koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu gizleyeceğim.

“Kıyamet günü mutlaka gelecektir.” Bu âyet, ibadetin ve namaz kılmanın niçin vâcib olduğunun illetini göstermektedir. Kıyâmetin koptuğu zamana “اَلسَّاعَةُ (saat)” denir. Çünkü kıyâmet saati kendisinde çok büyük bir işin meydana geldiği gerçek saattir. Yâni mutlaka meydana gelecektir. Kıyametin vukûunun kesinliğini göstermek ve muhataplara yönelen kesin bir iş olarak canlandırmak için “gelmek” kelimesi ile ifâde edilmiştir.

İtâatkâr ile isyankâr birbirinden ayrılsın diye, hayır olsun şer olsun *“Herkes peşinde koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye neredeyse onu gizleyeceğim.”* **Celâleyn Tefsîri**’nde der ki: “İnsanları korkutmak ve büyüklüğünü göstermek için kıyametin vaktini gizlerim.”

Âlimlerden bazıları der ki: “كَادَ (neredeyse)” bir şeyin olmak üzere olduğunu ifade etmek için olsa da Allah Teâlâ için kullanıldığında kesinlik ve vücûb ifâde eder. Buna göre âyetin mânâsı; ‘İnsanlar her zaman ondan sakınsınlar diye kıyametin vaktini insanlardan saklamak isterim’ şeklindedir. Nitekim ***“De ki: (Kıyâmet) yakın olsa gerek”*** (el-İsrâ, 17/51) âyetinde “عَسٰى (gerek ki/umulur ki)” kelimesi kesin olarak yakın olduğunu ifâde eder. Yâni o yakındır, demektir.

el-İrşâd’da ise şöyle der: “Yâni kıyamet geliyor diye onu ızhâr etmem. Kıyâmetin geleceğini haber vermekte lütuf ve mâzeretlere son vermek olmasa bunu yapmaz, haber vermezdim.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de de şöyle der: “Kıyâmeti, onun geleceğini, cennet hallerini ve nimetlerini, cehennemin korkulu hallerini ve azabının şiddetini neredeyse gizleyeceğim ki bana yapılan ibâdet cennet arzusuyla ve cehennem korkusuyla olmasın, bilakis sırf benim rızam için olsun. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Halbuki onlara ancak dini***

yalnız O’na has kılarak Allâh’a kulluk etmeleri emrolunmuştu.” (el-Beyyine, 98/5) buyurur.

Bu âyette kullara büyük bir tehdid ve Allâh’ın izzet ve büyüklüğüne delil vardır. Ne var ki: “*Benim rahmetim gadabımı geçmiştir.*”[65] Onun için kıyameti ve onun geleceğini gizlemedim.

Âyette “اَلسَّعْىُ (çalışma/herkesin peşinde koştuğu şey)” özellikle zikredilmiştir. Bu, kıyametin getirilmesi ile bizzat murâd edilenin, kulların ibâdet sebebiyle mükâfatlandırılması veya âsîlerin kötü tercihlerinin sonucu olarak ibadeti terk etmeleri sebebiyle cezalandırılması olduğunu haber vermektir.



فَلَا يَصُدَّنَّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾

16. Ona inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan alıkoymasın.

“Ona” yâni kıyâmete *“inanmayan ve nefsinin arzularına”* semâvî bir burhanın ve aklî bir delilin desteklemediği nefsin meyline dayanan murâdına, *el-İrşâd*’da belirtildiğine göre nefsinin hissî ve fânî şeylerden arzuladığı şeylere *“uyan kimseler sakın seni ondan alıkoymasın,”* yâni kıyameti anmana ve onu gözlemene mâni olmasın.

Görünüşte âyet kâfir olan kimseyi Mûsâ (a.s.)’ı kıyametten alıkoymaktan nehyeder görünse de aslında en beliğ şekilde Mûsâ (a.s.)’ı kıyameti unutmaktan nehyetmektedir. Çünkü bir şeyin sebeplerini ve ona gelen yolları önlemek, delil yoluyla onu yasaklamak ve sebeplerini ortadan kaldırmak demektir.

“Sonra mahvolursun” “اَلرَّدٰى” ölüm ve helâk demektir. Çünkü kıyametten gafil olmak ve onun azabından insanı kurtaracak ibadetleri yapmamak neticede insanı helâk eder.

Ayetteki bu yasaklamaktan maksad dinde istikâmeti emirdir. Âyette hitap Mûsâ (a.s.)’adır, kasdedilen ise başkalarıdır. Bu âyet ve ardından gelen âyetler Allâh’ın Mûsâ (a.s.) ile konuştuğuna ve Mûsâ (a.s.)’ın O’nu işittiğine delildir.

Eğer: “Mûsâ (a.s.) nasıl oldu da bu sözün Allah kelâmı olduğunu bildi?” diye sorulursa şöyle cevap verilebilir: Hak Teâlâ’nın sözleri, mahlûkatta olduğu gibi nefesle kesilmemiştir. Çünkü O’nun kelâmı vahdânî bir feyizle olup kesintisizdir. Yine Mûsâ (a.s.) O’nun kelâmını altı yönden ve bütün uzuvları ile işitmiş, sanki bütün vücudu kulak kesilmiştir. Aynı şekilde mü’min âhirette sırf yüz, sırf göz ve sırf kulak olacak. Her cihetten, her cihetle, her cihete bakacak. Aynı şekilde her cihetten her uzvu ile işitecek. Aynı şekilde Hakk’ı müşahede ederken yönlerden bir yönde değil, her yönden müşâhede edecek. Kulun duyması ve görmesi yönlerle sınırlanmayacaktır.

Bu kelâmın kendisine âid olduğu hususunda Allah Teâlâ’nın zarûrî bir ilim yaratmış olması da mümkündür. Nitekim Hira mağarasında Cebrâil (a.s.) göründüğünde Hz. Peygamber (s.a.) için de böyle zarûrî bir ilim yaratılmıştır.

Sonra bilesin ki kelâm mertebelere ayrılır. Kelâm vardır, konuşanın ta kendisidir. Kelâm vardır, konuşanla kâim bir mânâdır ki kelâm-ı nefsî böyledir. Kelâm vardır, harflerden meydana gelir ve onlarla taayyün eder/ortaya çıkar. Derecelerine göre misal ve his âleminde durum böyledir. Mûsâ (a.s.)'a kelâm, emir mertebesinde ruh mertebesine, sonra da his mertebesine indirilmiştir. Mertebeler üzere yürüyen tökezlemez. Görmez misin ki Hz. Peygamber (a.s.)'a vahiy bazen çan sesi şeklinde gelirdi. Bâtınî tecellî böyle şeylere mâni değildir.

"Allah niçin Mûsâ (a.s.) ile konuştu ve diğer peygamberler değil de o kelîmullah oldu?" denilirse şöyle cevap veririm: Karşılık, ancak yapılan amel cinsinden olur. Çünkü Fir'avn onu imtihan ederken dili yanmıştı. Allah Teâlâ, duâsına karşılık ona kelâmını işittirerek mükafatlandırdı.

Her mihnet bir rahatlığın mukaddimesidir
Kelîm'in dili yandığı için Hak ile konuştu

Büyüklerden birisi rüyada görüldü. Ona "Allah sana nasıl muâmele etti" diye sorulunca: "Allah benden râzı oldu ve bana merhamet etti. Bana: "Ey dünyada yemeyen, ye. Ey dünyada içmeyen, iç" buyurdu" diye cevap vermiştir. İşte o, ameline göre mükâfatlandırıldı. Çünkü ona: "Ey gecelerini Kur'an okuyarak geçiren, ye. Ey cihâd günü sebat eden, ye" denilmemiştir.

Havada yürüyen bir zâta "Bu kerameti nasıl elde ettin?" diye sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Allâh'ın istedikleri için hevâmı/nefsânî isteklerimi terk ettim. O da havasını benim emrime verdi. İlim ve hikmet, aklî ve ilâhî hükümlerdeki münâsebetleri bilmektedir. Kim Allah bunun aksini yapar, derse onun hikmet konusunda bilgisi yoktur.



---

[65]. Buhârî, Tevhid 55; Müslim, Tevbe 14-16

HZ. MÛSÂ VE MÛCİZELERİ

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَۚ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا
وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمٖي وَلِيَ فٖيهَا مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴿١٨﴾ قَالَ اَلْقِهَا يَا
مُوسٰى ﴿١٩﴾ فَاَلْقٰيهَا فَاِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا
تَخَفْ سَنُعٖيدُهَا سٖيرَتَهَا الْاُولٰى ﴿٢١﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ
تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍ اٰيَةً اُخْرٰىۙ ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا
الْكُبْرٰىۚ ﴿٢٣﴾

17. Şu sağ elindeki ki nedir, ey Mûsâ?”

18. Dedi ki: “O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim, benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır.”

19. “Allah: “Yere at onu, ey Mûsâ!” dedi.

20. Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi!

21. Allah buyurdu: “Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk hâline döndüreceğiz.”

22. “Bir de elini koltuğunun altına sok ki, bir başka mûcize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta çıksın.”

23. “Ta ki sana en büyük ayetlerimizden bazılarını gösterelim.”



“Şu sağ elindeki ki nedir, ey Mûsâ?” Bu soru, müsemmânın/isimlendirilenin mâhiyeti, onda olan hakîkat hakkındadır. Bu, meselâ “Zeyd nedir?” sorusu, “Zeyd” kelimesinin ad olduğu şeyin hakîkati nedir?’ mânâsınadır. Bu soruya “O insandır, başka bir şey değil.” diye cevap verilir.

Kâşifî der ki: “Mûsâ (a.s.) mukaddes vâdîde ayakkabılarını çıkarınca ona bu hitap ulaştı.”

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ’ya “Elindeki nedir?” diye sormamış, “Sağ elindeki nedir?” diye sormuştur. Çünkü aksi durumda Mûsâ (a.s.)’ın sol elinde de yüzük gibi bir şey olabilir ve bu kafasını karıştırabilirdi. Bu sorunun sırrı inşallah ileride açıklanacaktır.



قَالَ هِيَ عَصَايَۚ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاَهُشُّ بِهَا عَلٰى غَنَمٖي وَلِيَ فٖيهَا
مَاٰرِبُ اُخْرٰى ﴿١٨﴾

18. Dedi ki: “O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim, benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır.”

Mûsâ (a.s.) *“dedi ki: O benim asâmdır.”* Mûsâ (a.s.) asânın, sağ elinde olduğunu tasdik etmek ve onunla yaptığı fiilleri sıralamak için asâyı kendine nisbet etti: Ben yolda yürürken yorulduğumda ve otlakta koyunlarımı beklerken *“ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim.”*

“اَلْهَشّ” ağaçtan yaprakları dökmek demektir. Burada yapraklara onunla vurur yemeleri için koyunlarımın üzerine düşürürüm, demektir.

“Benim ona başka ihtiyaçlarım da vardır.” Benim dayanmak ve yaprak silkmek dışında bu asâya başka ihtiyaçlarım da vardır. Mûsâ (a.s.) yürüdüğünde asâsını omuzuna atar, okunu, yayını, süt ve içecek kabını, azık torbasını ona asar ve yolda onunla konuşurdu.

Asânın iki dalı ve bir çengeli vardı. Dallar yüksekte olduğunda çengelle onları aşağı eğerdi. Kırmak istediğinde de çatalıyla dalları büküp kırardı. Asânın alt ucunda demirden bir başlık vardı. Onu toprağa batırır ve su çıkarırdı. Sevdiği meyveleri onunla taşırdı. Asâyı kuyulardan ip gibi su çıkarmakta kullanır, asânın çatalları kova vazifesi görüp onunla belki de su çekerdi. İp kısa geldiğinde asâsına bağlayarak suya kovayı ulaştırırdı. Geceleri asâ yolunu aydınlatır, asâyla düşmanlarından korunurdu. Kurtlar sürüye saldırdığında asâsıyla onları kovar, hem uyurken hem de uyanıkken onunla uzaklaştırır, çölde giderken elbisesini üzerine asıp altında gölgelenirdi. Asânın uzunluğu, Mûsâ (a.s.)’ın kolunun uzunluğunun on iki katıydı. Cennet ağaçlarından mersin ağacının dalındandı. İnsan sûretinde bir melek, onu Şuayb (a.s.)’ın yanına bırakmıştı.

Kâşifî der ki: “o asâ cennetin armut ağacından idi. Asânın uzunluğu on arşındı. Başında iki çatal vardı. Aşağı ucunda demir bir başlık vardı. Adı “Ulleyk” idi. Yâhut asâ Âdem (a.s.)’dan Şuayb (a.s.)’a mîras olarak gelmiş, ondan da Mûsâ (a.s.)’a ulaşmıştı.”

Asâ’da peygamberlerin insanların çobanı olduğuna da işâret vardır. Çünkü halk, hayvanlar gibi güdülmeye, şeytan kurtlarından ve nefis aslanından korunmaya muhtaçtırlar. Şu halde mutlaka onların gösterdiği yolu tutmalı ve hizmet için kapılarında beklemelidirler.

Hâfız der ki:

Vâdî-i eymenin çobanı erişir murâdına
Nice yıl can ile Şuayb’a hizmet edince

Ma’rifet ehli bir zat şöyle demiştir: Asâ, vehim ve hayalleri yok eden nefs-i mutmainnenin sûretidir. Çünkü yılan sûreti îmân için uygundur. Nitekim sahîh rivâyetlerde zikredildiğine göre bâzı cinler Medine’de yılan sûretinde görünmüşler ve öldürülmeleri yasaklanmıştır. Bu sebeple Mûsâ (a.s.) şöyle dedi: *“O benim asâmdır. Ona dayanırım,”* yani onunla sırrımdaki arzuların gerçekleşmesine yardım isterim, *“onunla davarlarıma yaprak silkelerim”* yani uzuvlarım ve hislerim gibi raiyyeme, elimin altındaki tâbîlerime ve bedenî kuvvetlere beslenmeleri için yaprak silkelerim.

“Benim ona başka ihtiyaçlarım da var.” Yani ancak bu asâ ile gerçekleşecek olan, bedenî mücâhedeler ve nefsî riyâzatlarla kazanılan kemâlâttan maksadlarım vardır. Eğer nefisle mücahede eder, riyâzat yapar ve Rabbine yönelirse günahlar tâate dönüşür. Nitekim Allah Teâlâ tevbe edenlerin vasıfları hakkında: ***“Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”*** (el-Furkân, 25/70) buyurmaktadır.

Eğer “Soru bilgi almak içindir. Oysa her şeyi bilen Allah için bu imkânsızdır. O halde bu sorunun faydası nedir?” denilirse, şöyle cevap veririz: Değersiz bir şeyden, nefîs bir şey ortaya çıkarmak isteyen kimse, önce orada bulunanlara “Bu nedir?” diye sorar. Onlar da “Şudur” diye cevap verirler. Sonra o üstün sanatını ortaya koyar ve onlara ‘Şu kadar bundan alın’ der. Nitekim bir zırh ustası sana bir demir parçası gösterip ‘Bu nedir?” diye sorar. Sen de “Bu demir parçasından başka bir şey değil.” dersin. Aradan birkaç gün geçer ve aynı usta sana nefis örgülü bir zırh gösterip “İşte sana gösterdiğim demir parçası bu. Onu hayret verici sanatım ve güzel örgüm ile bu hâle soktum.” der. İşte Allah Teâlâ da aynı şekilde asâdan yüce âyetlerini (mûcizeleri) göstermek isteyince önce Hz. Mûsâ (a.s.)’ a: “Bu elindeki şeyin hakîkâti, zararı ve faydası olmayan odundan başka bir şey değil midir?” diye sormuş, sonra da onu büyük bir yılana çevirip onunla kudretinin büyüklüğüne, hikmetlerinin sonsuzluğuna dikkat çekmiştir.

Kâşifî der ki: “Âyetteki soru, uyarı içermektedir. Yâni “Hazır ol ki hayret verici mûcizelerimizi göreceksin.” demektir.

et-Te’vîlât’ta şöyle der: “Mûsâ (a.s.), asânın kendi bildiğinden başka Allah katında başka bir hakîkati ve ismi olduğunu bilmesi için uyarılmak sûretiyle bu soruyla imtihan olunmuştur. Aslında Mûsâ (a.s.) nefsine dayanarak “*Bu benim asâm*” demek yerine, bunun ilmini Allâh’a havale edip “Sen daha iyi bilirsin ya Rab!” demeliydi. Mûsâ (a.s.) nefsine dayanıp “*Bu benim asâm*” deyince sanki ona şöyle denildi: ‘Bu cevâbında iki hatan var. Birincisi bu nesneyi asâ olarak isimlendirmede, ikincisi de asâyı nefsine izâfe etmekte. Halbuki o benim ejderhamdır, senin asân değil.’

Eğer “Allah, Mûsâ (a.s.)’a böyle bir soru sorarken niçin Hz. Muhammed (a.s.)’a böyle bir soru sorulmamıştır.” denilecek olursa, şöyle cevap veririz: Allah Peygamberimiz (a.s.)’a: ***“Bunun üzerine, Allah kuluna vahyettiğini vahyetti.”*** (en-Necm, 53/10) diye hitap etti. Ancak vahyedilenin ne olduğu açıklanmadı. Yaratılmışlardan kimse ona ehil olmadığı için aradaki kelâm sır olarak kaldı. Ayrıca Mûsâ (a.s.) ile Allah arasında geçen konuşma (münâcât), ümmet-i Muhammed ile Allah Teâlâ arasında günde beş kere tekrarlanıp durmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): “*Namaz kılan Rabbin’e münacat eder*.”[66] buyurmuştur.

Bazı âlimler der ki: Mûsâ (a.s.), kendine sorulan sorunun bilgi almak için olmadığını anladı. Çünkü Allah bundan münezzehtir. Mûsâ (a.s.), bu sorunun hatırlatma, hakîkatini ve faydalarını bildirmeye hazırlama için olduğunu anladı. Bunun için de cevabı uzattı.

Kâşifî der ki: “Hz. Mûsâ cevap vermek ve rabbânî nîmetleri sayıp dökmek için cevabı uzattı.”

Bazıları da şöyle der: “Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’ın elindekinin asâ olduğunu te’kid

etmek ve yılan olduğunda ondan korkmamasını sağlamak üzere ve onun büyük bir mûcize olduğunu bilmesi için elindekinin ne olduğunu sormuştur. Yine Mûsâ (a.s.)'ın yalnızlığını gidermek, Allah kelamını işitmekten doğan heybet ve dehşeti azaltmak için Allah Teâlâ 'Ey Mûsâ!' diye hitabını tekrarlamıştır. Çünkü ağaç ve ateşi müşahede ederken Hakk'ın kelamını işitmek ve oradan meleklerin tesbihini işitmek beşer kelâmı işitmeye benzemez. Mûsâ (a.s.)'ın böylece korkusu gidince cevâbı uzatmıştır.

Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Mi'rac gecesi: "Allâh'ım! Bana bir yalnızlık hissi hasıl oldu." dedim O vakit Ebû Bekir'in konuşma şeklini andıran bir ses bana: "Dur, rabbin salât ediyor" dedi. Bu sözden iki şeye hayret ettim: Birincisi Ebu Bekir benden önce bu makama ulaşmış mıdır, diğeri de Allah Teâlâ'nın salât etmekten müstağnî olmasıdır. Allah Teâlâ bunun üzerine bana şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki ben birisine salât etmekten ganîyim (uzağım). Ancak ben, "Sübhânî" (şanım ne yüce), Sübhânî (şanım ne yüce), rahmetim gadabımı geçmiştir." derim. Ey Muhammed! "**Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarması için üzerinize salât eden (rahmetini gönderen) O'dur. Melekleri de size istiğfâr eder. Allah, mü'minlere karşı çok merhametlidir.**" (el-Ahzâb, 33/43) ayetini oku! Benim sana salâtım, senin ve ümmetin için rahmetimdir. Arkadaşının durumuna gelince, kardeşin Hz. Mûsâ'nın ünsiyeti, asâsı ileydi. Onunla konuşmak istediğimizde **"Şu sağ elindeki nedir?"** diye sorduk. O da **"O benim asâmdır."** dedi. Böylece asâ ile meşgul olarak o büyük heybetten kurtuldu. Senin ünsiyetin de arkadaşın Ebû Bekir ile olduğundan dolayı, onun sûretinde ve onun üslûbuyla konuşan bir melek yarattık. Böylece azamet ve heybetimizden sana gelen korku ve dehşeti giderdik.*" *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

Râgıb Isfahânî'nin *el-Muhâdarât*'ta zikrettiğine göre *Hizbü'l-bahr* müellifi **İmâm Şâzelî** şöyle demiştir: "Bir gün Mescid-i Aksâ'da uzanmıştım. Rüyamda Mescid-i Aksa'nın dışındaki harem bölgesinin ortasına bir taht getirildiğini gördüm. Saflar halinde birçok insan meydanı doldurdu. 'Bu kalabalık da ne?' diye sordum. 'Nebîler ve rasuller toplandı. Sû-i edebinden dolayı Hüseyin Hallac için Muhammed (a.s.) nezdinde şefaatte bulunmak üzere gelmişler.' dediler. Tahta baktığımda ne göreyim, Peygamber Efendimiz (s.a.) tek başına onun üzerinde oturuyor. İbrahim, Mûsâ, İsa, Nuh (a.s.) gibi diğer peygamberler de yerde oturuyorlar. Durdum ve onların konuşmalarını dinlemeye başladım.

Önce Hz. Mûsâ Peygamber Efendimiz (a.s.)'a: "Sen, '*Ümmetimin âlimleri İsrâiloğulları'nın peygamberleri gibidir.*'[67] diyorsun, onlardan birisini bize göster." dedi. Peygamber Efendimiz İmam Gazzâlî'ye işaret etti. Hz. Mûsâ ona bir soru sordu. Gazzâlî (k.s.) da bu soruya on değişik cevap verdi. Mûsâ (a.s.): 'Cevabın soruya uygun olması gerekir. Bir soruya on cevap değil, bir cevap verilir." diye îtiraz etti. İmam Gazzâlî: 'Aynı îtiraz senin içinde geçerlidir. Çünkü sana: *"Şu sağ elindeki nedir?"* diye sorulduğunda "*O benim asâmdır*." demekle yetinmedin, birçok sıfât ilave ettin." diye cevap verdi.

Ben Muhammed (a.s.)'ın kadrinin ne kadar yüce olduğunu; Halil (Hz. İbrahim), Kelîm (Hz. Mûsâ) ve Ruh (Hz. İsa) yerde otururken O'nun tek başına tahtta oturduğunu düşünürken birisi şiddetli bir şekilde ayağıyla dürtüp beni uyandırdı. Baktım ki Mescid-i Aksânın kandillerini yakan kayyımimiş. Bana şöyle dedi: "Hayrete düşme! Çünkü bütün mahlûkât onun nurundan yaratılmıştır." Ben bu söz üzerine düşüp bayıldım. Namaza kalktıklarında ayıldım ve kayyımı aramaya başladım. Fakat bugüne kadar onu bulamadım."

Bu yüzdendir Kasîde-i Bürde'de şöyle denir:
Nisbet et O'nun zâtına dilediğin şerefi
Nisbet et O'nun kadrine dilediğin azameti

Başka bir şair de şöyle demiştir:

Nebîler topluluğunun başı ve müttakîlerin ulusu,
Ev ednâ makamının sultanı, ümmetlerin önderi!



قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسٰى ﴿١٩﴾

19. "Allah: "Yere at onu, ey Mûsâ!" dedi.
"Allah:" Hz. Mûsâ'ya: Asânın aklına gelmeyen diğer mârifetlerini görmek için *"Yere at onu, ey Mûsâ!" dedi."*



فَأَلْقٰيهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعٰى ﴿٢٠﴾

20. Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi!
"Onu hemen yere attı." **Kâşifî** şöyle der: "Mûsâ (a.s.) ayakkabıları gibi asâyı da atmak gerektiğini zannetti. Asâyı da arkasına bıraktı. Derhal Mûsâ (a.s.)'ın kulağına çok büyük bir ses geldi. O da geri döndü. *"Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi?!"* Orada asâ bir ejderha olmuş her tarafa süratle ve aceleyle hareket ediyordu.

Rivâyete göre Mûsâ (a.s.) asâyı yere atınca asâ, kendi büyüklüğünde sarı bir yılan oldu. Sonra kalınlaşıp büyüdü. Bu sebeple o bazen ince yılana (cânn) da benzetilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: *"كَأَنَّهَا جَانٌّ (yılan gibi)"* (en-Neml, 27/10) buyurmuştur. Bu onun başlangıçtaki durumuna göredir. Bazen de daha sonra irileştiği için 'su'bân (büyük yılan)' diye isimlendirilmiştir. Bu onun son durumuna göredir. Burada ise onun hem küçüklük hem de büyüklük hâline delâlet etsin diye "hayye (yılan)" kelimesi kullanılmıştır. Açık olan şu ki asâ, ilk anda iri bir yılan (su'bân) olmuştur. Bu makama

en uygun olan odur. Nitekim ***“Bir de ne görsünler, asâ apaçık koca bir yılan (su‘bân) oluvermiş”*** (eş-Şuarâ, 26/32) âyeti bu durumu açıklığa kavuşturmaktadır. Yılanın cânna (ince yılana) benzetilmesi, hızlı hareket etmesi ve metâneti bakımındandır.

Ma’rifet ehli bir zât şöyle der: “Asânın canlı bir varlığa dönüşmesi mâsıyetlerin tâat ve sevâba dönmesine işârettir. Çünkü ‘asâ’ kelimesi, ma‘sıyet kelimesinden gelmektedir. Masiyet ters çevirilince tâat olur. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Ancak tevbe ve îmân edip iyi davranışta bulunanlar başkadır. Allah onların kötülüklerini iyiliğe çevirir.”*** (el-Furkan, 25/70) buyurmaktadır. Bu çevirme mağfiret makamındandır. “*Her günahtan sonra bir iyilik yap ki onu yok etsin*.”[68] hadisindeki günahı yok etmek ise affin hakîkatinden ibârettir.

Molla Câmî, ***“Allah onların kötülüklerini iyiliğe çevirir.”*** (el-Furkan, 25/70) âyeti hakkında şöyle demiştir: “Yâni onları hüküm bakımından değiştirir. Çünkü bizzat aynlar değişmez, ancak hükümleri değişir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Asânın yere atıldığında yılana dönüşmesi, bakırın iksir ile gümüşe dönüşmesi ve Cebrâil (a.s.)’ın insan sûretine girmesi bu şekildedir. Bu hususu bil. Çünkü bu, büyük bir kapıdır. Kim tam bir irfan ile bu kapıdan girerse vehimlerden emîn olur.

Hâfız der ki:

Aşk yolunun erleri gibi vücud/varlık bakırından elini yu
Ta ki aşk kimyasını bulasın ve altın olasın

Molla Câmî de şöyle der:

Mâdem ki ilim öğrendin, onunla amel etmeye çalış
Ki amelsiz ilim, içmeden öldüren bir zehirdir
Ne hâsıl o kimseden ki kimyayı bilir
Kendi bakırını altın hâline getiremez



قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولٰى ﴿٢١﴾

21. Allah buyurdu: “Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk hâline döndüreceğiz.”

“Allah buyurdu: “Al onu, Korkma!” Rivâyete göre asâ, iri bir erkek yılana dönüştü. Bu yılanın gözleri ateş gibi parlıyor, kaya taş ne bulursa yutuyor, dişlerinden şiddetli bir çatırtı işitiliyordu. İki çene kemiği arasında kırk veya seksen arşınlık bir genişlik vardı. Mûsâ (a.s.) onu bu halde görünce korkup kaçtı. Çünkü yılan ve benzeri hayvanlardan korkup kaçmak insanın tabîatındandır.

Eğer “İbrahim (a.s.) ateşten korkmadığı halde Mûsâ (a.s.) asâdan niçin korktu?”

denilirse, şöyle cevap veririz: Çünkü Halil (a.s.)'ın temkin hâli daha kuvvetliydi. Bidâyet (başlangıç) hâli ile nihâyet hali arasında fark vardır. Allah Teâlâ *"Korkma"* buyurarak Mûsâ (a.s.)'ın bu korkusunu giderdi. Böylece asâyı tekrar eline alması mümkün oldu. Böylece o da Hz. İbrahim gibi temkîn ehli oldu.

Görmez misin ki Peygamberimiz (a.s.)'a Cebrâil ilk defa geldiğinde ondan korkmuş ve dağdan titreyerek geri dönmüştür. Sonra O'nunla ilgili olanlar olmuş, nihâyet mi'rac gecesinde Cebrâil (a.s.)'ı aslî sûretinde görmeye güç yetirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Andolsun onu, sidretü-l-müntehânın yanında önceden bir defa daha görmüştü."*** (en-Necm, 53/13-14) buyurmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: *"Al onu! Korkma!"* yâni sen başlangıçta asâda birçok faydanın ve ona ihtiyâcının olduğunu düşünüyordun. Sonra onu yılan halinde görünce korktun, zararından çekindin. Onu al, korkma. Fayda ve zararı verenin yalnız Allah Teâlâ olduğunu bil. Korkun ve ümidin O'ndan ve O'na olsun, başkasına değil.

Mesnevî'de şöyle der:

Bir kişi Hak'tan korkup takva yolunu tuttu mu,
Cin olsun, insan olsun, onu kim görse korkar.

"Biz onu şimdi ilk hâline döndüreceğiz." "السِّيرَةُ" seyr (yürümek) kelimesinden gelip onun bir çeşididir. Yol ve şekil mânâsına da kullanmak mümkündür. Buna göre cümlenin anlamı şöyledir: 'Sen onu eline tekrar alınca biz onu eski hâline, yani asâ şekline tekrar döndüreceğiz.' Mûsâ (a.s.) elini yılanın ağzına koydu ve yılan daha önce olduğu gibi asâ oldu ve Hz. Mûsâ elini asânın daha önce dayanırken tuttuğu çatalında buldu. Mûsâ (a.s.) Fir'avn'un yanında asâ yılana dönüştüğünde korkmasın diye Allah bu mûcizeyi ona önceden göstermiştir.

Hadîste: "*Zekâtı verilmeyen mâl (kıyâmette) sâhibine kocaman bir yılân sûretinde getirilir*."[69] buyrulmuştur. Fakir (**Bursevî**) der ki: "Ma'rifet ehline göre mânevî bile olsa her bedenin rûhu vardır. Her amelin, her huyun ve sıfatın dünyâda mûtedil bir şekli vardır. Bu sûret âhirette gözle görülür hâle gelir. Nitekim Allah Teâlâ ***"Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir."*** (el-En'âm, 6/108) buyurmuştur. Yani daha önce En'âm sûresinde geçtiği üzere Allah Teâlâ onlara amellerinin sûretlerini gösterir. Mal sevgisi, zararlı büyük bir yılan sûretinde olan nefs-i emmârenin sıfatlarının en kuvvetlilerinden olduğu için sırların ortaya döküldüğü günde elbette bu rahatsız edici sûrette zâhir olacak ve sâhibinin boynuna dolanacaktır. Kalb Mûsâ'sı mal sevgisinden temizlenir, malı Allah yolunda harcamayı severse, yaptığı hayırlı amellere uygun olarak arzu ettiği güzel bir sûrette karşısına çıkar. Diğerlerinin durumunu da buna kıyas et.



وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ اٰيَةً اُخْرٰىۙ ﴿٢٢﴾

22. “Bir de elini koltuğunun altına sok ki, bir başka mûcize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta çıksın.”

“Bir de” sağ *“elini koltuğunun altına sok ki,”* yâni sağ elini koynuna sok. “İnsanın cenâhı” insanın yan tarafı ve koltuk altına kadar pazusu demektir. Aynı şekilde ordunun iki cenahı da her iki yanıdır. Cenah kelimesi, kuşun iki kanadından (cenâhından) istiare ile kullanılmıştır. Çünkü kuş uçarken kanatlar onun meyletmesini sağlar. Âyetteki ifâdenin mânâsı, elini pazunun altına koy demektir. *“Bir başka mûcize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz beyazlıkta”* beyaz ve aydınlık bir halde *“çıksın.”* yani elinde ayıp ve çirkinlik olmaksızın çıksın. “سُوٓءٍ (kusur ve leke)” kelimesi, alaca hastalığından kinayedir. Bu kelime, avret yerinden kinâye olarak da kullanılır. Çünkü insan tabîatı îtibariyle bunlardan nefret eder.

Rivâyete göre Mûsâ (a.s.) esmer tenliydi. Sağ elini sol koltuğunun altına sokunca elinin güneş gibi gözleri kamaştıran bir ışık ve ufku kaplayan bir nur saçtığını gördü. Elini geriye çekince ışığın ve parlaklığın kaybolduğunu farketti. İşte bu mûcize asâ mûcizesinden sonra ikinci bir mûcizedir.



لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا الْكُبْرٰىۚ ﴿٢٣﴾

23. “Ta ki sana en büyük âyetlerimizden bâzılarını gösterelim.”

“Ta ki sana en büyük âyetlerimizden bâzılarını gösterelim.” Yâni, biz asâyı yılana çevirmek, eli bembeyaz yapmak gibi şeyleri sana büyük mûcizelerimizden bazılarını göstermek için yaptık. Bu iki mûcizeyle beraber büyük mûcizeler, dokuzdur. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Biz Mûsâ’ya apaçık dokuz mûcize verdik.”*** (el-İsrâ, 17/101) buyurmuştur. Bunların açıklamaları daha önce geçmişti. Peygamber Efendimiz hakkında da bu âyetin benzeri şu âyettir: ***“Andolsun O”*** yani Muhammed (s.a.) mi‘rac gecesinde ***“Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını görmüştür.”*** (en-Necm, 53/18) Hz. Mûsâ ile Peygamberimiz (s.a.)’in gördüğü mûcizeler arasında şu fark vardır: Âşikardır ki Hz. Mûsâ’ya gösterilen mûcizeler yeryüzüyle alâkalı hayret verici şeyler iken Peygamberimiz (a.s.) gösterilenler hem yeryüzü hem de gökyüzü ile alâkalı hayret verici şeylerdir. Bu makamda gönlüme doğan budur. Onu bil.

Bilesin ki Mûsâ (a.s.) elini koynuna sokup, kusursuz ve lekesiz olarak bembeyaz çıkarmıştır. Bu ise cömertlik (cûd), kerem, sehâvet ve îsârın hakîkatini gerçekleştirdikten sonra elden sâdır olan bir kerâmetlerdendir. Cûd (cömertlik), istenmeden önce bir şeyi vermendir. Kerem ise senin de muhtaç olduğun şeyi vermendir. Dostluk ancak vermekle gerçekleşir.

Rivayete göre Allah Teâlâ Cebrâil (a.s.)’ı İbrahim (a.s.)’a insan şeklinde gönderdi. Cebrâil ona: “Ey İbrahim, görüyorum ki hem dosta hem de düşmana ihsanda bulunuyorsun.” dedi. İbrahim (a.s.): “Ben ihsanı ve vermeyi Rabbimden öğrendim.

Rabbimin dostu düşmanı ayırmadan verdiğini gördüm. Bu yüzden verirken ben de kimseyi ayırmam." diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona: "Ey İbrahim sen benim gerçek dostumsun!" diye vahyetti.

El ile gösterilen mûcizelerden bazıları şunlardır: Rivayet edilmiştir ki Hz. Peygamber (a.s.) Tebük gazvesinde parmaklarının arasından su akıtmış ve ashâb ondan içmiştir. Bu mûcize merfû olarak bir çok insan tarafından rivâyet edilmiştir. Yine Hz. Peygamber eliyle düşmanlarının yüzüne toprak saçmış ve onlar bozguna uğramıştır. (bk. el-Enfâl, 8/....) Yine onun elinde taşlar Allâh'ı tesbih etmiştir.[70]

Attâr (k.s.) şöyle der:

O pâk zât, zerreleri Hakk'a dâvet ederdi
O yüzden avucunda taşlar tesbîh etti

Allah dostlarından dilediğini havada yürütür, izin verdiklerinin tuttuğu altın veya gümüş olur ve benzeri nice kerâmetler zuhûr eder. Bu söylenenleri işittinse bildin ki insandan zuhur eden her kemâl, ya amellerden bir amel veya hâllerden bir hâlin eseridir. İki şey arasında bazen gizli, bazen açık bir münâsebet vardır. Bu konuda kafa yoran hikmet sâhibi kimseler bunu bilirler. Allah Teâlâ'dan uzuvlarımızı ve kuvvetlerimizi yaratıldığı işlerde kullanmaya muvaffak kılmasını ve lütfunu üzerimize yağmur gibi yağdırmasını niyâz ederiz.



---

[66]. Buhârî, Mevâkît, 8; Muvatta, Nida, 29; Müsned, II, 67
[67]. Aclûnî, II, 83
[68]. Tirmizî, Birr, 55
[69]. Buhârî, Zekat, 3; Nesâî, Zekat, 20; Muvatta, Zekat, 22; Müsned, II, 98, 137
[70]. Bk. Beyhâkî, *Delailü'n-nübüvve*, V, 228-230

YÜREĞİME GENİŞLİK VER –
İŞİMİ KOLAYLAŞTIR

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ ل۪ي صَدْر۪ي
﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ ل۪ٓي اَمْر۪ي ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَان۪ي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا
قَوْل۪ي ﴿٢٨﴾ وَاجْعَلْ ل۪ي وَز۪يرًا مِنْ اَهْل۪ي ﴿٢٩﴾ هٰرُونَ اَخِي ﴿٣٠﴾
كَيْ نُسَبِّحَكَ كَث۪يرًا ﴿٣٢﴾ وَاَشْرِكْهُ ف۪ٓي اَمْر۪ي ﴿٣١﴾ اُشْدُدْ بِه۪ٓ اَزْر۪ي ﴿٣٥﴾ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَص۪يرًا ﴿٣٤﴾ وَنَذْكُرَكَ كَث۪يرًا ﴿٣٣﴾

24. Fir'avn'a git. Çünkü o iyice azdı.
25. Mûsâ dedi ki: Rabbim!, yüreğime genişlik ver.
26. İşimi bana kolaylaştır.
27. Dilimden *(şu)* bağı çöz.
28. Ki sözümü anlasınlar.
29. Bana ailemden bir de vezir *(yardımcı)* ver,
30. Kardeşim Hârun'u.
31. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir.
32. Ve onu işime ortak kıl.
33. Böylece seni bol bol tesbih edelim.
34. Ve seni çok çok analım.
35. Şüphesiz sen bizi görmektesin.



Ey Mûsâ, dînine dâvet ve kötülükten korkutmak için *"Fir'avn'a"* ve âvânesine, asâ ve el mûcizesi ile *"git."* Çünkü Kasas sûresinde: ***"İşte bu ikisi, Fir'avn ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir."*** (el-Kasas, 28/32) buyrulmuştur. ***"Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi (mûcizelerimi) götürün."*** (Tâhâ, 20/42) âyetinde ***"âyetler (mûcizeler)"*** kelimesinin çoğul olması daha sonra açıklanacaktır.

"Çünkü o iyice azdı." yâni Fir'avn, Allah'la ortak olarak bile değil, müstakil olarak rablik iddiâsıyla ubûdiyyetin sınırlarını çiğnedi. Nitekim Fir'avn: "*Ben sizin en yüce Rabbinizim.*" (en-Nâziât, 79/24) demiştir.

Bu âyette iki mânâya işâret vardır: İlki, sâdık sâlik, kemâl mertebesine ulaştığı zaman Allah onu kullarına yol göstermek ve terbiye etmekle görevlendirir. İkinci olarak ise erenlerin kemâli, tekrar halka dönmelerinde, onlara karışıp ezâ ve cefâlarına sabretmelerindedir. Böylece kendi hilim ve affediciliklerini denemiş olurlar.

Eğer "Mûsâ (a.s.) niçin asâ ile gönderildi?"diye sorulursa, şöyle derim: Asâ

çobanların kullandığı bir âlettir. Mûsâ (a.s.) da çobandı. Allah onu çobanlık âleti ile gönderdi. Yine Fir'avn eşeklik mertebesindeydi. Onun için asâya ve dövülmeye muhtaç oldu.

*Mesnevî'*de şöyle denilir:

Aklın varsa sana lütuflarda bulundum...
Eşeksen eşeğe de asayı getirdim.
Seni bu ahırdan öyle bir çıkarırım ki
Sopayla başını, kulağını kanlara boyarım!
Bu ahırdaki eşekler de senin cefandan
Aman bulamıyorlar insanlar da!
İşte sevilmeyen her eşeği yola getirmek,
Terbiye etmek için sopa getirdim ben!
Seni kahretmek için o sopa, bir ejderha kesilir...
Çünkü sen de işte ve huyda bir ejderha kesilmişsin.
Sen amansız bir dağ ejderhasısın
Ama gökyüzü ejderhasına da bak!
Bu sopada cehennemden bir hisse var...
Kendine gel de aydınlığa kaç.
Yoksa benim dişlerimin arasında kalırsın...
Benim kahrımdan seni kimse kurtaramaz demektedir.
Bu, bir sopayken şimdi ejderha olmuştur,
Allâh'ın cehennemi nerede demeyesin diye.
Cennetle cehennem nerede diye sormaz,
Allâh'ın kudretini bilip tanıyan.
Allah, nereyi isterse orasını cehennem yapar...
Gökyüzünün yücelerini kuşa tuzak haline getirir.
Dişlerine öyle bir ağrı verir ki
Bu diş ağrısı cehennem, ejderha dersin.
Yahut da tükürdüğünü bal haline kor...
Bu, cennet ve cennet elbiseleri dersin!
Dişlerinin dibinden şeker bitirir...
Bu sûretle kaderin hükmünü anlar bilirsin!
Şu halde dişlerinle suçsuzları ısırma...
Çekinemeyeceğin, kurtulamayacağın silleyi düşün.



قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِى صَدْرِىۙ ﴿٢٥﴾

25. ***(Mûsâ)*** **dedi ki: Rabbim, yüreğime genişlik ver.**

Mûsâ (a.s.) üzerine yüklenen ağır görevi ve sorumluluğu bildiği için Allah'tan yardım istedi. Ya da Mûsâ (a.s.) ben yalnızım, Fir'avn ve askerlerine nasıl mukavemet ederim diye endişe etti; onun için Cenâb-ı Hak'tan kuvvet taleb ve duâ etti, niyaz ederek *"dedi ki: Rabbim, yüreğime genişlik ver."* Burada 'sadr'dan maksad; kalbdir, içinde kalbin bulunduğu sîne değildir. Yani, ey Rabbim, kalbimi genişlet ki düşmanlarımın inatçılığı ve kötülüğü onu daraltmasın, onların güçlerinden ve çokluklarından korkmasın.

Bil ki kalbin genişletilmesi Allâh'ın peygamberlere ve kâmil velîlere bir ihsânıdır. Bu nimetten en büyük nasîbi bizim Peygamberimiz (a.s.) almıştır. Çünkü kalb genişliği ona hem sûreten hem de mânen verilmiştir. Çünkü çocukken O'nun kalbi açılmış, içinde şeytanın nasîbi olan kan pıhtısı çıkarılıp atılmış ve kalbi altın bir tas içinde yıkanmıştır. Yine kırk yaşlarına doğru peygamberliğin yükünü taşıması, mi'racda da Hakk'ın esrârına güç yetirebilmesi için şakk-ı sadr (göğsünün yarılması) gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) vasfedilmesi imkansız yumuşaklık, affedicilik, sabır, intikam almaktan geri durmak, lütuf, duâ ve nasihat gibi bir çok üstün özelliğe sâhip olmuştur.



وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾

26. İşimi bana kolaylaştır.

Sebeplerini yaratarak ve engelleri kaldırarak *"işimi"* tebliğin görevini *"bana kolaylaştır."*



وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ﴿٢٧﴾

27. Dilimden ***(şu)*** **bağı çöz.**

"Dilimden" şu *"bağı çöz."* "عُقْدَةً (düğüm, bağ)" kelimesinin nekre olması onun azlığına delâlet eder. Derler ki: "Lisan olmasa insan, ancak başıboş bir hayvandan veya canlandırılmış bir resimden başka nedir?" "İnsan iki küçük uzvu ile, yani kalbi ve diliyle insandır."

يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾

28. Ki sözümü anlasınlar.

"Ki sözümü anlasınlar." Yani Fir'avn ve kavmi peygamberliğimi tebliğ ederken sözümü anlasınlar. Tebliğ ancak güzel konuşanın ağzından çıkarsa mükemmel olur. Çocukken ağzına soktuğu bir ateş parçası sebebiyle Hz. Mûsâ'nın dilinde pelteklik vardı. Bu şöyle olmuştur: Fir'avn bir gün Mûsâ'yı kucağına aldı. Sakalları

mücevherlerle süslü olduğu için Mûsâ onun sakalını yoldu. Fir'avn buna çok kızdı. "Aradığım düşman budur" diyerek öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Fir'avn'un hanımı Âsiye: "Ey melik, o yakutla ateş parçasını ayırt edemeyecek kadar küçük bir çocuk." dedi. Bu söz üzerine Fir'avn Mûsâ'yı imtihan etmek istedi. Önüne iki ayrı tasta yakut ve kor parçaları koydu. Mûsâ hemen mücevherleri almak istediyse de Cebrâil (a.s.) onun elini kor parçalarına yöneltti. Mûsâ da kor parçasını eline aldı, sonra da ağzına attı. Bu sebeple dili yandı, bundan sonra dilinde bir tutukluk ve pelteklik meydana geldi.

Attâr (k.s.) bu hikâyeye şöyle işâret eder:

Mûsâ (a.s.) gibi bu zamanda ateş leğen içinde kalmışız
Biz Fir'avn'un çocuğuyuz, dimağ ve ağzımız ateş dolu

Belki de Mûsâ (a.s.)'ın elinin bembeyaz kılınması, kor parçalarını almada, sakalı yolmada ve tutmada vâsıta olduğu içindir.

"Fir'avn'un Mûsâ (a.s.)'ı denemesi sırasında niçin onun dili yandı da parmakları yanmadı?" denilirse şöyle cevap veririz: Mûsâ (a.s.), dîne dâvet için Fir'avn'a geri döndüğünde bunun bir mûcize olması için kor parçası elini yakmamıştır. Çünkü Fir'avn dili yakan korun eli yakmadığını bizzat görmüştür. Bu da onun mûcize oluşuna delil olur. Sanki Mûsâ Kelîmullah hal diliyle Fir'avn'a şöyle demektedir: "Ey Fir'avn! Allah Teâlâ küçüklüğümde beni zelil ve peltek olarak yanından ayırmıştı, şimdi büyüdüğümde ise kendine kelîm yaptı, fasih ve güzel bir dille sana geri gönderdi. Allah, ateş parçası gibi parlak bir delil olarak bana ateşi elimle tutma mûcizesi verdi. Ondan gelen her imtihan güzeldir.

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Mûsâ (a.s.) Allah Teâlâ'ya bu şekilde duâ edince, ***"Ey Mûsâ, istediğin sana verildi."*** (Tâhâ, 20/36) âyetinde belirtildiği üzere Mûsâ (a.s.)'ın dilindeki tutukluk çözüldü mü? Eğer dilindeki tutukluk çözüldüyse niçin ***"Kardeşim Hârun'un dili benimkinden daha fasihtir, düzgündür."*** (el-Kasas, 28/34) dedi. Yine Fir'avn Mûsâ (a.s.) hakkında ***"Neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?"*** (ez-Zuhruf, 43/53) dedi." diye söylenirse şöyle cevap veririz: Mûsâ (a.s.)'ın dilinin çözülmesi ve pelteklіğinin gitmesine rağmen yine de Hârun (a.s.)'ın daha fasih olması mümkündür. Fir'avn'un sözüne gelince; onunki inatlaşmak ve küçük düşürmek için söylenmiş bir sözdür. Nitekim çekişen iki kişiden biri hasmına "Sen bir şey söylemiyorsun ve ne dediğini bilmiyorsun." der. Aynı şekilde kâfirler Şuayb (a.s.)'a: ***"Senin dediklerinin bir çoğunu anlamıyoruz."*** (Hûd, 11/91) Hûd (a.s.)'a: ***"Bize açık bir delil getirmedin."*** (Hûd, 11/53) Peygamber Efendimiz (s.a.)'e: ***"Kalplerimiz kapalıdır."*** (Fussılet, 41/5) demişlerdir.

❀

وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ اَهْلِي ﴿٢٩﴾

29. Bana ailemden bir de vezir *(yardımcı)* ver,

"Bana âilemden bir vezir ver," Vezir; padişahın padişahlık yükünü taşıyan ve görüşü ile ona yardım eden yakın ve özel arkadaştır. Nitekim *el-Kâmûs*'ta böyle geçmektedir. Vezir kelimesi yük/ağırlık mânâsına gelen "اَلْوِزْرُ" kelimesinden türemiştir. Çünkü vezir padişahın yükünü taşıyan kişidir. Ya da "اَلْوَزَرُ" kelimesinden türemiştir. Bu kelime sığınak ve tutunulan şey mânâsına gelir. Çünkü padişah onun görüşüne sarılır ve işlerinde vezire sığınır. Ayetin mânâsı, 'Bana yüklediğin ağır görevi yerine getirmede bana yardımcı olacak bir vezir ver.' demektir.

Bu vezir ehlimden; yakın ve akrabalarımdan olsun. "اَلْاَهْلُ" bir şeyin kendisine nisbet edildiği en seçkin yakınlarıdır. Âyette de ***"Muhakkak oğlum benim ehlimdendir."*** (Hûd, 45/11) buyrulmuştur. Ehlüllah Allâh'ın seçkin kullarıdır (hâssa). Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allâh'ın insanlar arasında ehli vardır. Kur'an ehli, işte onlar Allâh'ın ehlidir.*"[71] Bu rivâyet *el-Makâsıdü'l-hasene*'de geçmektedir.



هٰرُونَ اَخِي ﴿٣٠﴾

30. Kardeşim Hârun'u.

"Kardeşim Hârun'u" bana yardım etmek üzere vezir olarak ver. Çünkü Mûsâ'nın esas maksadı kendine bir vezir istemektir.



اُشْدُدْ بِهِ اَزْرِي ﴿٣١﴾

31. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir.

Yani kuvvetimi onunla pekiştir veya sırtımı onunla kuvvetlendir."



وَاَشْرِكْهُ فِي اَمْرِي ﴿٣٢﴾

32. Ve onu işime ortak kıl.

Gerektiği gibi risâlet görevini yerine getirmem için onu bana bu görevde ortak kıl ki birbirimize yardım edelim.

Eğer "Hz. Mûsâ nasıl olur da kardeşi için peygamberlik ister? ***"Allah peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir."*** (el-En'âm, 6/124) âyetinde

buyrulduğu üzere bu iş ancak Allâh’ın dilemesi ile olur.” denilirse şöyle cevap veririm: Allâh’ın onun duâsını kabul etmesinden, bu duânın Allâh’ın izni ve ilhâmı ile olduğu anlaşılır. Dinde yardımlaşma büyük bir derece olduğundan onu ancak kardeşi Hârun için istemiştir.

Bu âyette sıradan insanlar bir tarafa, peygamberlerin bile hayırlı insanlarla beraber olmaları ve onlardan destek almalarının iyi ve istenilen bir şey olduğuna işâret vardır. İnsan kendi görüşünün doğruluğuna, gücünün ve kuvvetinin çokluğuna aldanmamalıdır. Kendisi için istediği bir şeyi kardeşi için de istemelidir. İnsan, makam ve mevkilerde kendine bir ortak isteyebilir. Nitekim Hârun (a.s.)’ın vezirliği Mûsâ (a.s.)’ın peygamberliğine zarar vermemiştir. Ayrıca pek çok İsrailoğulları peygamberi bu durumdaydı. Yani biri peygamber, diğeri de ona vezirdi. Mûsâ (a.s.) Şam’a peygamber olarak gönderildiğinde Hârun (a.s.) Mısır’da idi.



كَيْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾

33. Böylece seni bol bol tesbih edelim.

Yâni seni zâtına lâyık olmayan, Fir’avn’un iddiâ ettiği, fiil ve sıfatlardan tenzih edelim. Bu âyet, son üç duânın gayesini bildirmektedir.



وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾

34. Ve seni çok çok analım.

Yâni her durumda seni daha çok zikredelim. Cemâl, celâl ve kemâl sıfatlarından sana lâyık olanlarla seni vasfedelim. Çünkü yardımlaşma rağbetleri harekete geçirir ve hayrın çoğalıp artmasına vesile olur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “İşâret etmektedir ki hayır ve taatların artırılması konusunda yardımlaşmada, seyr u sülûkün engellerinin aşılıp menzillerin kat’edilmesinde uygunluk ve beraberlik konusunda sâlih arkadaşın ve sâdık dostun etkisi büyüktür.”

Hâfız der ki:

Bu zamana dek bilemedim vah yazık
Ki mutluluk kimyası refiktir refik



اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾

35. Şüphesiz sen bizi görmektesin.

Sen bizim hâlimizi bilmektesin. Kardeşimle yardımlaşmak bize uygundur. Çünkü bana emrettiğin işleri ve tebliği yerine getirmede ondan daha iyi bir vezir ve yardımcı yoktur. O, benden hem yaşça büyük, hem de hitâbeti daha güzeldir. Rivâyete göre Hârun (a.s.) Mûsâ (a.s.)'dan bir veya dört yaş büyüktü.



---

[71]. İbn Mâce, Muk. 16; Dârimî, F. Kuran, 1; Müsned, III, 127, 128, 242

MÛSÂ'YI SANDIĞA KOY, DENİZE BIRAK

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسٰى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرٰى
﴿٣٧﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلٰى أُمِّكَ مَا يُوحٰى ﴿٣٨﴾ أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ
فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْنِي ﴿٣٩﴾

36. Allah buyurdu: Ey Mûsâ, istediğin sana verildi.

37. Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk.

38. Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene *(şöyle)* vahyetmiştik:

39. Mûsâ'yı sandığa koy; sonra onu denize *(Nil'e)* bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. *(Ey Mûsâ! Sevilmen)* ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim.



"Allah buyurdu: Ey Mûsâ, istediğin sana verildi." Allâh'ın vermesinden maksad, O'nun iradesinin Mûsâ (a.s.)' ın arzusunun gerçekleşmesine taalluk etmesidir.

Dâvud Kayserî (k.s.) şöyle der: "Kutubların kemâlâtından ve Allâh'ın onlara ihsânından birisi de Allâh'ın onları câhillerin sohbetiyle imtihan etmemesidir. Bilakis onları âlim, edebli ve güvenilir kimselerin sohbetiyle rızıklandırır. O kimseler onların ağırlıklarını hafifletir, emirlerini ve sözlerini yerine getirirler."

Bu tıpkı zamanının kutbu, âlemin mutasarrıfı olan Süleyman (a.s.)'a Âsaf b. Berhıya'nın vezir olması gibidir. Allah Teâlâ'nın Kur'an'da hikâye ettiği üzere ondan Belkıs'ın arşını getirme husûsu zâhir olmuştur.

Enûşirvân sık sık şu sözü söylerdi: "Kılıçların en iyisi cilâsız, bineklerin en iyisi kamçısız olmaz. Meliklerin en bilgili olanı da vezirden müstağnî olamaz." Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Allah bir melikin iyiliğini isterse ona iyi bir vezir verir. Melik unuttuğunda ona hatırlatır, hayırlı bir işe niyet ederse yardım eder, kötü bir işe niyet ederse ona engel olur.*"[72]

Rasûlullah (s.a.)'in de yardımcıları vardı. Nitekim O şöyle buyurmuştur. *"Benim yerde ve gökte ikişer vezirim vardır. Yerdekiler Ebû Bekir ve Ömer, göktekiler Cebrâil ve İsrâfil'dir."*[73] Gökte olanlar rûhâniyyet, yerde olanlar ise cismâniyyet bakımından O'na (a.s.) yardım ederlerdi. Allah Teâlâ: ***"Seni yardımıyla ve müslümanlarla O te'yid etmiştir."*** (el-Enfâl, 8/62) buyurur. Allâh'ın yardımı semâvî (gökte), mü'minlerin yardımı ise yerdedir. Her ikisi ile Hz. Peygamber (s.a.)'e yardım ulaşır. Bir hadiste: "*İşlerinizde kararsız kaldığınızda kabir ehlinden yardım isteyin.*"[74] buyrulmuştur. Bu hadîsi, **Kâşifî** *er-Risâletü'l-aliyye*'de, **İbn Kemal**'de *Şerhu'l-erbaîne hadîsen*'de

zikretmiştir. Kabir ehlinden murâd, ister kesif ister latif cesedlerde olsunlar rûhânîlerdir.

Âdil olan kişi bu vezirliği Hz. Peygamber (s.a.)'den mîras alır. Zâlime ise kötü vezir verilir ki bu Allâh'ın gadab ve intikamının alâmetidir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) şöyle der:

Cenâb-ı Hak bir topluluğun iyiliğini beğenirse
Onlara iyi görüşlü âdil bir pâdişah verir
Eğer âlemi vîrân etmek dilerse
Mülkü bir zâlimin pençesine verir

Hâfız da şöyle der:

Eğer bu cihanın işinde dönmek olmasaydı
Sâhib-i ayar olan Âsaf'ın elinde devamlı kalırdı

Sultan yeryüzünde Allâh'ın gölgesi olunca, ilâhî ve câmi hakîkatin mazharı olarak zuhûr etti. O ise bu âlemin etrafında döndüğü kutubdur. Kutbun âlim ve güvenilir kimselerden vezirleri olduğu gibi Allâh'ın yeryüzünde gölgesi olan sultanın da âdil ve edib kimselerden vezirleri vardır. Bu vezirlik işi mehdî zamanına kadar devam edecektir. Mehdînin vezirleri ise yedi kişidir. Onlar ashâb-ı kehfdir. Allah Teâlâ, onları kıyametin kopmasına yakın zamanda diriltecektir. Onlarla mehdîye âid vezaret makamı sona erer. Osmanlı Devleti'nde de yedi vezir vardır ve bunlara kubbe veziri ismi verilir.

Bil ki işâret yoluyla Mûsâ âfâkta sultanımız ve enfüste rûhumuzdur. Aynı şekilde Hârun âfâkta vezir, enfüste akıl demektir. Fir'avn hristiyanların, diğer harp ehlinin ve kötülüğü emreden nefislerin veziridir. Eğer ruh, doğruyu gösteren, işleri yoluna koyan kâmil bir akılla berâber olursa nefse ve nefsin kuvvetlerine galip gelir. Kalb kalesini nefsin elinden kurtarır. Aynı şekilde sultan da vezirlik için iyi bir insanı seçerse düşmanlarına Allâh'ın izni ile yenilmez, bilakis onların ülkelerini ve kalelerini ele geçirir.

Mesnevî'de şöyle der:

Senin aklın da vezirdir ve hevâsına mağlubdur...
Vücûdun da Allah yolunu kesip durmaktadır...
Vay o padişaha ki veziri budur...
Her ikisinin yeri de kin güden cehennemdir.
Ne mutlu o padişaha ki müşkül işe düştü mü
Elini tutacak Âsaf gibi bir veziri vardır.
Adaletli padişah, Âsaf'a eş oldu mu
Artık adı "Nur üstüne nur" olur...

Padişah Süleyman, veziri de Âsaf oldu mu
Nur üstüne nurdur, amber üstüne amber!
Fakat padişah Fir'avn, veziri de Hâmân olursa
İkisi de talihsizlikten, kaçamaz; perişan olur giderler!
Karanlıklar üstüne çöken karanlıklara düşerler de
Ne akıl onlara yâr olur, ne de kıyamet günü devlete erişirler!
Cüz'î aklı kendine vezir yapma.
Küllî aklı vezir yap padişahım.
Hevânı kendine vezir yapma da
Pâk canın namazdan, niyazdan kalmasın.
Çünkü bu hevâ, hırslarla doludur ve şimdiki hali görür...
Aklın düşüncesi ise din gününün düşüncesidir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Tebeasında daha iyisi varken başka bir insana görev veren kimse Allâh'a, Rasûlü'ne ve mü'minler topluluğuna ihânet etmiştir."*[75]
Şeyh Sa'dî (k.s.) da şöyle der:

Bir kimseye ki senin efendinle cenktedir
Onun eline niçin ağaç ve taş verirsin?
Başkasının köpeğine neden sofra kursun uşaklar
Emret onlara ki onun önüne kemik koysunlar
Eziyet veren kimseye mal ve nimet ile mükâfât verme
Çünkü öyle kimsenin kökünü yukarı getirmek gerektir
Kurdun başını önceden koparmak gerektir
Yoksa insanların koyunlarını parçaladıktan sonra değil



وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰىۙ ﴿٣٧﴾

37. Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk.
"Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk." Burada "مَنَنَّا عَلَيْكَ" ifâdesi, nimet verdik ve lütufta bulunduk mânâsındadır. Bu kelimenin diğer bir mânâsı olan minnet/başa kakmak anlamında değildir. Çünkü minnet yapılan iyiliği mahveder.
Tefsir-i Kebir'de şöyle der: "Eğer "Bu nimetlerin "minnet" lâfzı ile ifâdesi, eziyet vericidir. Oysa makam lütufta bulunma makamıdır." denilirse, şöyle cevap veririz: Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'a verdiği nimetlerin yalnızca kendi kerem ve lütfundan olduğunu, yoksa onun bunları hakk ettiği için verilmediğini bildirmektedir. Yâni ey Mûsâ Allâh'a yemin olsun ki biz sana sen bizden istemeksizin nimet verdik ve birçok ikramlarda bulunduk.
"Bir defa daha" sözünden maksad, daha önce geçmiş günlerde, bu vakit dışında lütuf

ve ihsanda bulunmuştuk, demektir.



إِذْ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰٓ ﴿٣٨﴾

38. Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene *(şöyle)* vahyetmiştik:

“Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene” şöyle *“vahyetmiştik:”* Burada geçen vahiyden murâd, peygamberlere gelen vahiy değil, ***“Rabbin karıncaya ilham etti”*** (en-Nahl, 16/68) âyetinde geçtiği üzere ilhâm mânâsınadır. Çünkü Mûsâ (a.s.)’ın annesi peygamber değildir. Bilakis bu bir ilhamdır. Allah, Mûsâ’yı sandığa koyup nehre bırakması hususunda onun kalbine karşı konulması imkânsız bir kararlılık verdi.

el-Es’iletü’l-mukhime’de der ki: “Sırf ilham geldi diye onun oğlunu nehre bırakıp hayatını tehlikeye sokması nasıl mümkün olur?” şeklindeki bir soruya şu cevap verilir: Onun annesi iki tehlikeliden birini seçmek zorundaydı. O da iki şerden daha hayırlı olanını seçti.”

Anlaşılan o ki Allah Teâlâ, Mûsâ’nın annesinin Mûsâ incisinin sedefi olmasını takdir etmiştir. Nasıl ki sedef, incinin ışığıyla aydınlanırsa annesinin göğsü de Mûsâ’nın peygamberlik nuruyla parlamıştır. Bu tür ilhamlar, hâl ehli havâssın hallerindendir.

“*vahyedilecek şeyi*” ifâdesinden maksad, sonraki âyette gelecek olan Mûsâ (a.s.)’ın sandığa konulup denize bırakılması emridir. Bu husus, Mûsâ (a.s.)’ı önce korkutmak ve değerini artırmak üzere kapalı olarak belirtilmiş, sonra da kendisinde iyice yer etmesi için açıklanmıştır.



أَنِ اقْذِفِيهِ فِى التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِى الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ
يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِى وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّى وَلِتُصْنَعَ
عَلَىٰ عَيْنِىٓ ﴿٣٩﴾

39. Mûsâ’yı sandığa koy; sonra onu denize *(Nil’e)* bırak; deniz onu kıyıya atsın da, benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın. *(Ey Mûsâ! Sevilmen)* ve benim nezaretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim.

“Mûsâ’yı sandığa koy: Sonra onu denize” Nil nehrine *“bırak.”* Yâni, biz Meryem’e onu denize bırak, dedik. Âyette geçen ilk ‘kazf’in mânâsı koymak, ikincisininki ise bırakmaktır. Ancak bundan maksad onun sandıksız olarak bırakılması değildir.

“الْيَمُّ” müfessirlerin hepsine göre Mısır’ın Nil nehridir. Çünkü bu kelime hem deniz, hem de büyük nehir için kullanılır.

Eğer “Başkası değil de niçin Mûsâ (a.s.) denize atılmıştır?” diye sorulursa, şöyle cevap veririz: Hikmet ve ma‘rifet lisanıyla bu soruya iki cevap verilebilir. Hikmet

lisânıyla cevap şöyledir: Bir şey suya atıldığında müneccimler o işin aslını öğrenemezler, bu iş onlara gizli kalır. Allah, Fir'avn'a haber vermemeleri için Hz. Mûsâ'nın hâlinin müneccimlerden gizli kalmasını istedi. Hâl lisânıyle Mûsâ (a.s.)'ın annesine şöyle denildi: 'Sen onu telefe at ki ben onu bu telef sâyesinde telef olmaktan kurtarayım. Sen onu bana çocuk olarak teslim et, ben de onu sana peygamber olarak teslim edeyim.' Denilir ki: Onu başlangıçta denizden (Nil nehrinden) kurtardı, aynı şekilde sonunda Fir'avn'u boğarak onu yine denizden kurtardı.

Ma'rifet ehlinden birisi der ki: 'Sandık, Mûsâ (a.s.)'ın nâsûtuna, yâni insânî sûretine, deniz onun bu unsurî cisim vâsıtasıyla elde ettiği ilme işârettir. Nefis bu cisimde hâsıl olup onda tasarrufta bulunmakla ve onu idare etmekle emrolunduğundan Allah Teâlâ nefse emrettiği şeyleri bu tâbutta (bedende) yerine getirmesi için bazı kuvvetler vermiştir. Mûsâ (a.s.)'ın mânevî annesi demek olan küllî nefisten, türlü ilimler elde etmesi ve istîdâdını kemâle erdirmesi için Mûsâ (a.s.) denize atıldı. Onun babası ise küllî ruhtur. Küllî nefisten olan her çocuk, kabiliyetine göre istîdâdını alır. Mûsâ'nın aslî olan istîdâdı, küllî nefsin kendine yönelmesi ile, yâni bırakılması ile kemale ermiştir.

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Senin yüzünü gördüm, âlemin güneşi budur
Varlık safhasında en büyük nur budur
Gönlüm beden tabutuna esir düştü
Senin gamının denizinde denize atılmak budur

"Nehir onu kıyıya atsın da," Nehrin Mûsâ (a.s.)'ı sâhile atması Hak Teâlâ'nın irâdesi taalluk ettiği için gerçekleşmesi zorunlu bir iş olunca, denizde O'nun emrine uymuş, sanki temyiz sahibi akıllı bir varlık gibi ifâde edilmiştir. Burada her ne kadar bir emir vârid olmuşsa da bu, emir şeklinde gelen bir haber olup "Onu sâhile atar/çıkarır" mânâsını ifade eder. Denize atılan, sâhile çıkan her ne kadar sandık olsa da, esas kasdedilen Mûsâ (a.s.) olduğu için bütün zamirler Mûsâ (a.s.) için kullanılmış, sandık Mûsâ (a.s.)'a tâbi kılınmıştır.

"*Benim düşmanım ve onun düşmanı olan biri onu alsın.*" Düşman kelimesinin tekrar edilmesi, mübâlağa içindir. Yâni, Mûsâ'yı bırak ki onu düşman alsın. Çünkü ben dostu, düşmanın kucağında terbiye etmeye ve sevgisini düşmanın kalbine sokarak onun şerrinden korumaya muktedirim.

Eğer "Fir'avn gibi birisi nasıl olur da Allâh'a düşmanlık mertebesine çıkar ve 'Allâh'ın düşmanı' diye isimlendirilir?" denirse, şöyle cevap veririz: Bunun mânâsı, "Onu düşman gibi emrime muhâlif olan alsın." demektir. *el-Es'iletü'l-mukhime*'de böyle geçmektedir.

Âlimler âyetteki "*kıyı*" kelimesi ile bizzat sâhilin kasdedilmediğini, denizin veya nehrin karaya yakın kısmının kasdedildiğini söylerler. Çünkü Fir'avn'un kanallarına su

buradan gider, tam sâhilin olduğu yerden gitmez.



Rivâyete göre Mûsâ'nın annesi sandığın içine pamuk serdi ve Mûsâ'yı içine koydu. Sonra da su almaması için üzerini ziftle sağlamlaştırdı. Sonra da sandığı Nil nehrine bıraktı. Nehirden Fir'avn'un bağ ve bahçelerine bir kanal gidiyordu. Su Mûsâ'yı bu kanala sürükledi ve bahçedeki bir havuza gölete götürdü. Fir'avn, Müzâhim kızı Âsiye ile orada oturuyordu. Fir'avn sandığın çıkarılmasını emretti. Sandık açılınca ne görsünler, yüzü ay parçası gibi parlak bir çocuk. Onu suyun içinde bir ağacın yanında buldukları için ona "Mûsâ" ismini verdiler.

Kıptî dilinde "mû" su, "sâ" ise ağaç demektir. Fir'avn onu o kadar sevdi ki neredeyse onu görmemeye dayanamıyordu. İşte âyetin devamı da bunu ifâde etmektedir:

Ey Mûsa! Sevilmen, şefkatle büyütülmen, sevgi ile terbiye edilmen "*ve benim nezâretimde yetiştirilmen için sana kendimden sevgi verdim."* Seni gözetip koruyan Benim. İnsanın bir şeye önem verip onu gözü gibi koruması gibi seni korurum.

Âyette "اَلْعَيْنُ (göz)" kelimesi, müsebbebe (sebep sonucu meydana gelen şeye) sebebin ismi verilmek yoluyla korumak ve gözetmekten mecaz olarak kullanılmıştır. Çünkü bir şeye bakan onu istemediği şeylerden korur, onda olmasını istediği şeyleri gözetir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet işâret etmektedir ki ezelî inâyet birine ulaştı mı artık o kimse bütün hallerinde inâyet nazarının gözetiminde olur. Dünya ve âhiret işlerinden karşılaştığı her iş, o kimsenin iyilik ve terbiyesinin artmasına, takdir olunan yüksek makamlara ulaşmasına vesile olur."

"Sana kendimden sevgi verdim." Ben onların kalplerine öyle bir sevgi tohumu ektim ki seni bir kere gören artık senden ayrılamaz. Bu yüzden Allâh'ın düşmanı seni sevmiş ve âilesine almıştır. Rivâyete göre Mûsâ (a.s.)'ın yüzünde öyle bir cemal ve gözlerinde öyle bir şirinlik vardı ki görenler ondan kendilerini alamazdı.

Ay güzel, fakat senin yüzün ondan da güzel
Sevgilinin gözünü neyleyeyim, senin gözün ondan da güzel

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*Sana kendimden"* kendi sevgimden bir *"sevgi verdim*" ki beni seven seni de benim muhabbetimle gerçekten sevsin, benim ve senin düşmanın ise seni taklid üzere sevsin. Nitekim Âsiye Allâh'ın sevgisi ile onu gerçekten sevmişti, Fir'avn ise Allâh'ın verdiği taklîdî bir sevgi ile onu sevmişti. Fir'avn'un sevgisi taklîdî olduğu için Mûsâ (a.s.)'dan gördüğü en küçük ters bir hareketle ona karşı beslediği sevgi tamamen kaybolmuştur. Âsiye'nin sevgisi ise hakîkî bir sevgi olduğundan hiç değişikliğe uğramamış, aynen devam etmiştir.

Taklid ehlinin irâdesi de böyle olur. Mukallid mürîdin tabîatına uygun olmayan en ufak bir hareket ile bozulur. Hakîkî mürîdin irâdesi ise tabîatına ve hevâsına uygun olmayan en büyük bir hareketle bile bozulmaz. O bütün hallerde teslimiyet ehlidir.

Ehlüllahın nişânı âşıklık ve teslîmiyyettir
Ki ben bu şehrin müridlerinde bu nişanı göremiyorum.



---

[72]. Ebû Dâvud, İmare, 4; Nesâî, Beyat, 33; Müsned, VI, 70
[73]. Tirmizî, Menâkıb, 16
[74]. Aclûnî, I, 88
[75]. Zeylaî, Nasbu'r-râye, IV, 62

ONA YUMUŞAK SÖZ SÖYLEYİN

اِذْ تَمْشٖٓي اُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَكْفُلُهُۜ فَرَجَعْنَاكَ اِلٰٓى
اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَۜ وَقَتَلْتَ نَفْساً فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ
وَفَتَنَّاكَ فُتُوناً۠ فَلَبِثْتَ سِنٖينَ فٖٓي اَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يَا
مُوسٰى ﴿٤٠﴾ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسٖيۚ ﴿٤١﴾ اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِاٰيَاتٖي
وَلَا تَنِيَا فٖي ذِكْرٖيۚ ﴿٤٢﴾ اِذْهَبَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۚ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا
لَهُ قَوْلاً لَيِّناً لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴿٤٤﴾

40. Hani, kız kardeşin gidip "Ona bakacak birini size bulayım mı?" diyordu. Böylece seni, gözü gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik. Ve sen, birini öldürdün de seni sıkıntıdan kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın. Sonra takdire göre *(bu makama)* geldin ey Mûsâ!

41. Seni, kendim için elçi seçtim.

42. Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin.

43. Fir'avn'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı.

44. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.



"Hani kız kardeşin" Meryem *"gidip…"* Bu ifâde, Mûsâ (a.s.)'ın kardeşi Meryem'in Fir'avn'un evine gittiği ve bundan sonra konuşulan sözleri, annesine geri dönmesini, annesinin onu sevgi ve şefkatle terbiye etmesini içine alır. Bu, *"gözümün önünde yetiştirilmen için"* âyetini, doğrular mâhiyettedir. Çünkü annenin şefkatinden daha büyük bir şefkat yoktur.

Şeyhzâde der ki: "Mûsâ (a.s.)'ın yetişmesinin ve terbiyesinin, kız kardeşinin gitme zamanına bağlanması doğrudur. Çünkü bu terbiye, kardeşinin gitmesi ve Mûsâ'nın annesine döndürülmesi zamanında gerçekleşmiştir.

Fir'avn ve karısı Âsiye, Mûsâ'nın memesini kabul edeceği bir süt annesi ararken Hz. Mûsâ'nın kız kardeşi onları görünce: Ey buradakiler! *"Ona bakacak"* yâni, onun bakımını üzerine alıp onu terbiye edecek, ona süt verecek *"birini size bulayım mı? diyordu."* Bu ise Mûsâ'nın süt annenin memesini kabul etmesiyle olacaktı. Çünkü Mûsâ o zamana kadar başka kadınların memesini kabul etmemişti.

Rivâyete göre Fir'avn âilesinin Nil nehrinden bir çocuk bulup aldıkları, bu çocuğun hiçbir kadının memesini kabul etmediği için uygun bir kadın aramaya mecbur kaldıkları

haberi yayıldı. Meryem de bu haberi araştırmak için çıktı ve Fir'avn'un yanına kimliğini saklayarak girdi. Onlara diyeceğini dedi. Onlar: "Tavsiye ettiğin kadın kimdir?" deyince, Meryem "Annemi" dedi. "Sütü var mı?" sorusuna da "Evet, kardeşim Hârun'un sütü." cevabını verdi. Mûsâ'nın annesi getirildi ve onun memesini kabul etti.

"Böylece seni, gözü gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik." ve verdiğimiz sözü yerine getirdik. Bu söz ise "***Biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız.***" (el-Kasas, 28/7) âyetinde verilen sözdür. Çünkü Mûsâ'nın annesine gelen ilhâm havassa gelen ilham cinsinden olup vahiy menzilesindedir. Onun bu mânevî konuşmasını imkânsız görme. Bir rüyâ (müjde veren bir rüya) ile bu durumun ona haber verilmiş olması da mümkündür.

"*Gözü gönlü mutluluk dolsun*" yâni seninle buluştuğu için annenin gözü aydın olsun. Bâzı âlimler bu ifâdenin 'Seninle buluştuğu için gönlü hoş olsun" anlamında olduğunu söylemiştir. Göz sıcak değil soğuk yaş döktüğü zaman 'قَرَّتْ عَيْنُهُ' denir. Aslı budur. Sonra istiâre olarak sevinç için kullanılmıştır. Burada kasdedilen de budur. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

"*Ve üzülmesin diye*" yâni senin ayrılığına üzülmesin diye demektir. *Tefsîr-i Kebîr'*de der ki: "Eğer *"ve üzülmesin diye"* ifâdesi fazlalıktır. Çünkü sevinç mutlaka üzüntüyü giderir." denirse, bu ifâdenin anlamı hakkında: 'Senin ona ulaşmanla annenin gözü gönlü mutluluk dolsun ve başkasının sütü de senin midene inerek üzülmeyesin diye' deriz."

el-İrşâd'da ise şöyle der: "*Ve üzülmesin diye*" yâni bundan sonra senden ayrılıp da annene üzüntü ârız olmasın diye. Çünkü üzüntünün gitmesi, "gözü gönlü mutluluk dolsun" diye ifade edilen sevinçten öncedir. Çünkü tahliye (hı ile, boşaltıp temizlemek), tahliye (hâ ile, süsleyip bezemekten) öncedir.

"Ve sen birini öldürdün de seni sıkıntıdan kurtardık." İsrailoğulları'ndan birisi, Kiptîlerden birisiyle kavga ederken senden yardım istemişti de sen o Kiptî'yi öldürmüştün. Bu sebeple Allâh'ın vereceği cezâyı ve Fir'avn'un kısas isteyeceğini düşünerek korkmuştun. Biz seni affettik ve Medyen'e hicretini sağlayarak da Fir'avn'un seni kısasen öldürmesinden kurtardık. Böylece korkularını giderdik.

"Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik." "اَلْفِتْنَةُ (deneme)"; insana ağır gelen, Allâh'ın kullarını imtihan etmek için gönderdiği her türlü meşakkat ve sıkıntıdır. Ne var ki Allah için "اَلْفَتَّانُ" ismi kullanılmaz. Çünkü bu kelime örfte zemmetmek ve kötülemek için kullanılır. Ayrıca Allâh'ın isimleri tevkîfîdir.

Eğer "Nimetlerle beraber denemelerin/belaların zikredilmesi nasıl câiz olur?" denirse şu cevabı veririz: Fitne sıkıntının daha şiddetli hale getirilmesidir. Sıkıntının artırılması daha çok sevâbı gerektirdiği için Allah onu nimetlerin içinde saymıştır. Nitekim Peygamber Efendimiz (a.s.): *"Hiçbir peygambere bana edilen eziyet edilmedi."*[76] buyurmuştur. Bâzıları bu hadisi, 'Hiçbir peygamber benim kadar tasfiye edilmedi, arıtılıp temizlenmedi' şeklinde yorumlamıştır.

"وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا" ifâdesini bâzıları, 'Biz seni imtihanlarla ezdik, öğüttük' diye tefsir etmiştir.

Seni iyiden iyiye imtihan ettik. Yani seni imtihan etmek için belâ potalarına bıraktık. Sen oradan hâlis olarak çıktın. Mûsâ (a.s.)'ın geçirdiği imtihanlardan bazıları Kıptî'yi öldürüp vatanından ayrı düşmesi, dostlarından ayrılması, yaya yola düşmesi ve azığının olmaması gibi Medyen'e ulaşmadan önce gördüğü diğer belâlardır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Fir'avn ile beraber olman, onun kavmi yanında terbiye edilmen de bu imtihanlardandır. Biz seni onların dînine girmekten koruduk. Yine bu imtihanlardan birisi, senin haksız yere birini öldürmen ve bu cinayet sebebiyle Fir'avn'dan kaçmandır. Biz seni bu belâdan da kurtardık. Yine biz seni Şuayb (a.s.)'ın iki kızıyla; koyunlarını sularken onların sana muhtaç olmasıyla imtihan etmiştik. Eğer seni muhâfaza etmeseydik bir erkeğin kadınlara meylettiği gibi sen de onlara meylederdin. Yine seni Şuayb (a.s.)'a hizmet, onunla beraberlik ve seni yanında çalıştırmasıyla imtihan ettik. Onun haklarını yerine getirmeye ve verdiğin sözleri yerine getirmeye seni muvaffak kıldık."

Büyüklerden birisi şöyle der: "Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)' ın sabrı kuvvetlensin ve meleke haline gelsin diye onu birçok yerde imtihan etmiştir. Allâh'ın Mûsâ (a.s.)'ı geçirdiği ilk imtihan, onun sırrına verdiği bir ilhamla Kıptî'yi öldürmesidir. Her ne kadar o bunu bilmese de öldürmenin ilham sebebiyle olduğuna dâir alâmetler vardır: Bunlar, onun Kıptî'yi öldürdükten sonra pek umursamaması ve bu konuda vahyi beklememesidir. Eğer böyle olmasaydı Mûsâ (a.s.)'ın yaptığı fiilden büyük bir yalnızlık ve korku duyması gerekirdi.

Mûsâ (a.s.)'ın Kıptî'yi kendine gelen bir ilhamla öldürdüğünü söylüyoruz. Çünkü peygamberlerin bâtınları, gizli de olsa Rableri tarafından emredilmedikleri bir işe meyletmekten korunmuştur. Peygamber bilip hissetmediği halde bâtınen korunduğu için nasıl olsun da bu işin gizli olarak emredildiğini haber versin. Nitekim Hızır (a.s.), Mûsâ (a.s.)'ın dikkatten kaçırdığı Kıptî'yi öldürmesinin ilhamla olduğunu ona hatırlatmak isteyince kendisine çocuğu öldürdüğünü gösterdi. Mûsâ (a.s.) onun çocuğu öldürmesini reddetti ve kendisinin Kıptî'yi öldürdüğünü hatırlamadı. Hızır (a.s.) ona: "***Ben bunu kendiliğimden yapmadım***." (el-Kehf, 18/82) dedi. Böylece Mûsâ (a.s.)'a peygamber olmadan önceki mertebesini ve farkında olmasa da aslında onu öldürmekte mâsum olduğunu hatırlatmıştır. Yine Hızır (a.s.) ona gemiyi deldiğini gösterdi. Bu zâhirde helâk, bâtında ise gaspçının elinden kurtuluştu. Hızır (a.s.) bunu Mûsâ (a.s.)'ın sandık ile denize atılışı mukabilinde yapmıştır. Çünkü bu iki olay birbirinin aynısıdır. Çünkü zâhiri helâk, bâtını ise kurtuluştur. Annesi bunu gâsıb Fir'avn'un onu boğazlaması korkusuyla onun elinden kurtarmak için yapmıştır. Her ne kadar farkında olmasa da annesi bunu vahiy (ilhâm) yoluyla yapmıştır. Kendi içinde onu emzirme arzusu bulmuş, onun hayatından endişe edince de nehre atmıştır. Allah hakkında beslediği hüsn-i zan sebebiyle O'nun Mûsâ'yı kendine tekrar döndüreceğine kanâat getirmiştir. Bu kendisine ilham edildiğinde 'Belki bu çocuk Fir'avn'un ve Kıptîlerin elinde helâk olacakları peygamberdir.' demiştir. Bu zan ve tahmin, her ne kadar başlangıçta ilim ifade eden bir delile dayanmasa da kendisini yalancı çıkarmamış, sonuçta sevinen o olmuştur. Zan

Hakk’a taalluk etmesi, vâkıaya uygun olması ve bizzat gerçekleşmesi ile ilim olmuştur.

“Bunun için yıllarca Medyen halkı arasında kaldın.” Mûsâ (a.s.) Şuayb (a.s.)’ın koyunlarını gütmek üzere Medyen’de on yıl kaldı. Zira Şuayb (a.s.) sekiz sene hizmet etmesi şartı ile kızı Sâfûrâ’yı onunla evlendirmişti. Kasas sûresinde de geleceği üzere o, Şuayb (a.s.)’ın taleb ettiği sekiz veya on sene hizmetten ikincisini tercih etmiş ve on sene ona hizmet etmiştir.

Medyen, Mısır’dan sekiz konak uzaklıktadır. Medyen’e ulaşması anlatılmadan doğrudan orada kaldığı sürenin zikredilmesi, burada geçirdiği hayatın çok sıkıntılı olduğuna işarettir. Kendini kiralaması ve diğer imtihanlar bu sıkıntılar kabilindendir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Şuayb (a.s.)’ın terbiyesi ve onun yanında kalarak nübüvvete ve risâlete müstahak olmak için*“Yıllarca Medyen halkı arasında kaldın.”*

Hâfız der ki:

Vâdî-i eymenin çobanı erişir murâdına
Nice yıl can ile Şuayb’a hizmet edince

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bir bak, Allah görünüşte kötü olan bir işten nasıl da güzel bir iş yarattı. Kıptî’yi öldürmesi, Mûsâ (a.s.)’ı Şuayb (a.s.)’a hizmet etmeye sevketmiş, böylece peygamberliğe hazırlamıştır. Geri kalanını da buna kıyas et. Peygamberlik ilâhî bir ihtisas/lütuf olduğu halde hizmet ondan önce geliyorsa velâyet hakkında ne düşünürsün?!

“Sonra” sen karanlık bir gecede yolunu kaybetmiş ve koyunlarından ayrılmış bir durumda seninle konuşmak için *“takdire göre”* benim takdir ettiğim Mukaddes Vadi’ye *“geldin, ey Mûsâ!”* Bu gelişin belirlenen vaktinden ne erken ne de geç oldu. Ya da peygamberlere vahyin geldiği belli bir yaşta geldin. Bu ise tam kırk yaştır. Bir hadiste “*Allah kırk yaşına basmamış hiçbir peygamber göndermemiştir*.”[77] buyrulmuştur. Nitekim *Bahru’l-ulûm*’da böyle denilmektedir. Bu hadisi bazı âlimler mevzû hadisler arasında zikretmiştir. Çünkü İsa (a.s.) otuz üç yaşındayken peygamber olmuş ve semâya yükseltilmiştir. Yusuf (a.s.)’a on sekiz yaşındayken kuyuda peygamberlik gelmiştir. Kezâ Yahya (a.s.)’a çocukken hikmet verilmiştir. Peygamberlik için kırk yaşın şart koşulması diye bir şey yoktur. Nitekim *el-Makâsıdü’l-hasene*’de böyle geçmektedir.

Âyetin sonunda Mûsâ isminin tekrar edilmesi, onu şereflendirmek ve hikâyenin bittiğini bildirmek içindir. Bu hikâye, (37. âyetteki) *“Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk.”* âyetinin tafsîlâtıdır.



وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾

41. Seni kendim için elçi seçtim.

Bu âyet, daha önce geçen “***Ben seni seçtim.***” (Tâhâ, 20/13) âyetini hatırlatır. Yâni seni insanlar üzerine peygamberlikle ve kelamımla seçtim, demektir. Bu âyet, Allâh’ın Mûsâ (a.s.)’a verdiği büyük nimeti, bir padişahın seçkin adamlarından bazısını kendisine daha yakın kılmasına, onu kendisi için seçmesine ve önemli bazı işlerini ona havâle etmesine benzetmektedir.

Kâşifî der ki: “Seni kendi muhabbetim için seçtim ve hâlis kıldım, yâni seni dost edindim.”

Şeyhzâde *Hâşiye*’sinde de şöyle der: “Yâni beni sevmen, benim irâdeme ve muhabbetime göre hareket etmen, sana emrettiğim huccetimi ikâme etmen ve benim peygamberliğimi tebliğ ile meşgul olman, hareketlerinde ve sekenâtında nefsin veya başkası için değil, sadece benim rızam için bulunman için seni seçtim.”

Allâh’ın Hz. Mûsâ’yı kendisi için seçmesinin hakîkati, onu celâl ve cemâl sıfatlarının nurlarının yansıdığı bir ayna kılmasıdır.

âyette, havâssın/seçkin kulların bu özel mânâ için, diğer kulların ise bir kısmının dünya, bir kısmının âhiret için yaratıldığına işâret vardır. Havâs, Allah Teâlâ’nın gerçek kullarıdır. Onlar bâtıla, yâni mâsivâya meyil lekesinden temizlenmişlerdir.

Lebîd şöyle der:

İyi bilin ki Allah dışında her şey bâtıldır.
Ve şüphesiz her nimet yok olacaktır.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Allah bir kulunu severse onu belâlara dûçar kılar. Eğer sabrederse onu seçer, belaya rızâ gösterirse kendine has kılar.”*[78]

Sabır başa gelen musîbetlerin acısını yutması, rızâ ise takdirin acılığı karşısında kalbin sevinmesidir. Allah bir kulunu kendisine has kılmak isterse onu belaların ortasına atar, sonra da onun cevherini kendinden başka her şeyden temizler. Bu menzile giden yol pek çok zorluklarla doludur.

Molla Câmî der ki:

Aşk sahrâsını kat’etmek kolaydır deme
Ki o sahrânın kumları belâ ve musîbet dağlarıdır

Allahım, bizi sabreden, şükreden, rızâ gösteren ve menzile ulaşan kullarından eyle!



اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِاٰيَاتٖي وَلَا تَنِيَا فٖي ذِكْرٖيۚ ﴿٤٢﴾

42. Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin.

Ey Mûsâ! *“Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi”* mûcizelerimi *“götürün.”* “اَلذَّهَابُ”

gitmek, geçmek mânâsınadır. Maddî ve mânevî şeyler için kullanılır. ***"Ben Rabbime gidiyorum"*** (es-Sâffât, 37/99) ve ***"İbrahim'den korku gidince"*** (Hûd, 12/74) âyetleri buna örnektir.

Duâda istediğin üzere kardeşin Hârun da seninle gitsin. O vakit Hârun orada olmadığından *"sen"* kelimesine atfedilmiştir. Kardeşlik anne-baba veya bunlardan birinden doğum yoluyla veya süt emme yoluyla olur. Bir kıblede, dinde, sanatta, muâmelede, sevgide ve benzeri münasebetlerde ortak olana da istiâre yoluyla 'kardeş' denir.

Âyetteki "*âyetler*" kelimesinden maksad mûcizelerdir. Kelimenin başındaki bâ harf-i cerri, beraber gitmelerini ifade eder. Çünkü kasdedilen, onların sadece âyet ve mûcizeleri Fir'avn'a götürmeleri ve ulaştırmaları değil, risâletin hükümlerini icrâ ve dâveti tamamlamak konusunda âyet ve mûcizelere sarılarak Fir'avn'a gitmeleridir.

İbn Abbas (r.anhümâ) mûcizelerden maksadın, her ne kadar bir kısmı daha sonra gerçekleşecek olsa da, Mûsâ (a.s.)'a indirilen dokuz mûcize olduğunu söyler.

"*Âyetler*" şeklinde kelimenin çoğul olarak kullanılmasının tâzim için olması, bunlarla kastedilenin ise el ve asâ mûcizesi olması da muhtemeldir. Ya da **Halîl**'e göre cem'in (çoğulun) en azı ikidir. Yâni iki âyet/mûcize için 'âyetler' kelimesinin kullanılması, çoğulun en azı sayılması bakımındandır.

"Beni anmayı da ihmâl etmeyin." Her durumda lisanınızla ve kalbinizle zikrime devam konusunda gevşeklik göstermeyin. Çünkü her maksada ulaşmanın aracı zikirdir. Zikrim olmadan hiçbir iş gerçekleşmez. İşlerin sarpa sarması zikirde gösterilen gevşeklik sebebiyledir. Bu âyet, ***"Seni daha çok tesbih etmek ve daha çok zikretmek için"*** (Tâhâ, 20/33) âyetini hatırlatmaktadır.

Bâzı âlimler zikrin emredilmesinin hikmetini şöyle açıklarlar: Allah Teâlâ'nın celâlini ve azametini anan/zikreden kimse başkasını küçük görür, O'ndan başka kimseden korkmaz. Bu zikir ile rûhu güçlenir ve maksûda ulaşmakta zaafa düşmez.

Tarikatımız Celvetiyye pîri **Hz. Hüdâyî** (k.s.): "Vaazdan önce kelime-i tevhidi söyletmek cemâatin vaazı iyi dinlemesine, Melik ve Kadîr olan Allâh'ın izni ile irşâdın etkili olmasına sebep olur." der.

el-Arâis'te ise şöyle der: "Benim emrimle meşgul olmanız sebebiyle beni müşâhededen gâib olmayın, yoksa benimle benden gâfil olursunuz."

el-İrşâd'da da şöyle der: "Benim risâletimi tebliğ ve bana duâ sırasında bana lâyık olan yüce sıfatlarla ve güzel fiillerle "*beni anmayı da ihmal etmeyin.*"

Fakir (**Bursevî**) der ki: Müşâhede ehli müşahede edilenden gâib değildirler.

Âyette ayrıca evrâdı devam ettirmeye, seyr u sülûk yoluna girenlerin ciddiyetle çalışmalarına da işâret vardır. Ne güzel söylenmiştir:

Ey güzel hûrîlere tâlib olan
Mehr için ona takvânı hazırla
Ciddî ol gevşeklik gösterme

Nefsini sabırlı olmaya zorla

Hucendî şöyle der:

Çalış ki vücud hazînesinin kilidini avucuna getiresin
Ki taleb olmadan maksûd cevherini bulamazsın

Molla Câmî şöyle der:

Talebsiz senin visâline ermek mümkün değildir.
Çölün hararetini çekmedikçe hac devleti müyesser olmaz.

Hâfız da şöyle der:

Zevk makamı meşakkatsiz müyesser olmaz
Elest hükmünde 'belâ'yı (evet demeyi) belâya bağlamışlardır

Rivayete göre Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a Mukaddes Vâdî'de nida edip onu Fir'avn'a gönderince ve istediğini ona verince oradan Fir'avn'a ve adamlarına doğru yola çıktı. Melekler musâfaha ederek onu uğurladılar. Mûsâ (a.s.) âilesini daha önce bıraktığı yerde terk etti.

Teysîr'de nakledilir ki âilesi geceleyin Mûsâ (a.s.)'ı beklediler, fakat dönmedi. Gündüz de ondan bir haber alamadılar. O sahrâda şaşırıp kaldılar. Orada beklemeye devam ettiler. Nihayet oradan geçen Medyenli bir çoban Mûsâ (a.s.)'ın âilesini tanıyıp Şuayb (a.s.)'a götürdü. İsrâiloğulları denizi geçtikten, Fir'avn ve kavmi de boğulduktan sonra onlara Mûsâ (a.s.)'ın haberi ulaştı. Şuayb (a.s.) onları Mısır'a, Mûsâ (a.s.)'ın yanına gönderdi.

Burada işâret vardır ki mü'mine dünya ile âhiret işinden birini tercih etmek arz edildiğinde âhiret/din işini tercih eder. Çünkü bu Allâh'ın emridir. Görmez misin ki Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a Fir'avn'a gitmesini emredince dönüp arkasına bile bakmadı, âilesine, çoluk ve çocuğuna iltifat etmedi. O sadece sonsuz hikmet sâhibi ve her istediğini yapan Allâh'ı düşünüyordu. Çünkü O kendisine kâfî idi. Varlığında ve yokluğunda her işini Allâh'a havâle etmişti. Onun bir benzeri de İbrahim (a.s.)'dır. O da Allâh'ın emrini yerine getirmek üzere îtiraz etmeden ve gönlü daralmadan oğlu İsmail ile karısı Hâceri ıssız, suyu ve yeşilliği olmayan Mekke'de bırakmıştır. İşte bu yolda çabuk davranmak böyle olur.

Şeyhimden (k.s.) şöyle işittim ki bir gün kendisi Rumeli şehirlerinden Filibe'de kuşluk uykusu uyurken İstanbul'a hicret etmesi emredilmiş. Uyanır uyanmaz hemen abdest alıp namaz kılmış ve hiç beklemeden yaya olarak yola düşmüş, âilesini ve çocuklarını orada bırakmış. Daha sonra da olanlar olmuş. Nitekim biz bu konuya *Tamâmü'l-feyz* adlı kitabımızda genişçe anlattık.

Hâfız der ki:

Bu menzilden yükümü yükleyip yola düştüğüm,
Refiklerimin haberimi köyünden sordukları güne ne mutlu!



اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰىۚ ﴿٤٣﴾

43. Fir'avn'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı.

"Fir'avn'a gidin," Mûsâ (a.s.) yalnız olduğu halde ona böyle hitap edilmesi, ya Mûsâ'ya verilen emrin Hz. Mûsâ ile Hz. Hârun'un ikisine de verilmiş gibi olduğundandır (tağlîb), ya da Hz. Mûsâ ile Hz. Hârun bir araya geldikten sonra olmuştur. Gitme emrinin tekrâr edilmesi ise daha sonra gelecek şeylerin ona dayanmasındandır.

"Fir'avn" kelimesi Arapça olmayan bir kelimedir. Velîd b. Mus'ab'ın lâkabıdır. Bir insan sapıklıkta ileri gider, ahlâkı ve fiilleri Fir'avn'a benzerse "تَفَرْعَنَ (Fir'avnlaştı)" denir. Aynı şekilde şeytana benzeyenlere "تَبَلَّسَ (İblisleşti)" denir. Bu sebeble azgınlara "Fir'avnlar ve İblisler" denir.

"Çünkü o iyiden iyiye azdı." "اَلطُّغْيَانُ" isyânda sınırı iyice aşmak demektir. Yâni Fir'avn, rablik iddiasıyla kulluk sınırını çiğnedi.

el-Arâis'te şöyle der: "Allah Teâlâ Fir'avn'a karşı delil olması ve dâvâsındaki yalancılığının ortaya konması için Mûsâ ve Hârun (a.s.)'ı ona göndermiştir. Ayrıca bu, Allah'tan bir delil üzere olmayan bütün iddiâ sâhiplerine bir tehdiddir.

Düşmanlara peygamber gönderilmesinin hikmeti, onların insanları Allâh'a hidâyet etmekten âciz olduklarını bilmelerini sağlamaktır. Başkalarının hidâyetinden âciz olan kimse, kendi nefsini de hidâyete erdiremez. Başkasını tedâvi edemeyen doktorun kendisini de tedâvi edemediği gibi. Yine bu, onların Allâh'ın hususi ikramlarının sebeplere bağlı olmadığını bilmeleri ve lütfuyla verdiği nimetler sebebiyle Allâh'a şükretmeleri içindir. Belki böylece gayb gözüyle Habib Neccâr, Fir'avn'un yakınlarından bir adam, Fir'avn'un karısı ve büyücüler gibi kendisinde istîdâd olan kâfirleri Allâh'ın lütfuyla yakalayıp kazanırlar.

İbn Atâ der ki: "Her ne kadar Mûsâ (a.s.) zâhirde Fir'avn'a gönderilmişse de aslında o sihirbazlara gönderilmiştir. Çünkü Allah peygamberlerini düşmanlarına gönderir. Halbuki onların kendi katında bir değeri yoktur. Allah onlara peygamberlerini bu sebeple göndermez. Allah düşmanı olan kâfirlerin içinden mü'min dostlarını çıkarmak için peygamberlerini düşmanlarına gönderir.

Hâfız, vücud iklimine senden ötürü geldi
Vedâsına bir kadem koy ki, artık gitse gerektir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah Teâlâ'nın ilminde Mûsâ ve Hârun (a.s.)'ın peygamber olarak Fir'avn'a gönderilmesinin ve ona yaptıkları tebliğin faydası Fir'avn'a değil, kendilerinedir. Bu iki peygamberin gönderilmesinin hikmeti, onların Rabbleri tarafından gönderilen, tebliğ eden ve korkutan birer peygamber olmaları; böylece Fir'avn'un da onları inkar ederek küfrünün ortaya çıkmasıdır. Nitekim Allah: ***"Helâk olanın açık bir delille helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için** (Allah böyle yaptı.)"* (el-Enfâl, 8/42)



فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾

44. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.

"Ona yumuşak söz söyleyin." Yâni ona karşı sertlik ve katılıkla konuşmayın, yumuşaklıkla ve şefkatle konuşun. O'na zorluk çıkarmayın, kolaylık gösterin. Çünkü bir işte yumuşaklık o işi güzelleştirir, sertlik ise çirkinleştir. Mûsâ (a.s.) tabîat itibârı ile sert ve hiddetli bir insandı, kızdığı zaman başındaki başlık alevlenirdi. Onu bu sertliği ve kızgınlığı, yumuşak davranması emredilerek tedâvi edilmiş ve halîm olması sağlanmıştır. Nitekim "Habîb'in tabîatı yumuşaklık ve rahmet idi. Onun için Allah Teâlâ'nın: ***"Onlara karşı sert davran."*** (et-Tevbe, 9/73) buyurduğu gibi celâlin kemâline ermek için sert davranmakla emrolundu. Kelîm (Mûsâ) ise şiddet ve sertlik tabîatı üzere yaratılmıştır. Onun için cemalin kemâline ermek üzere yumuşak söz söylemekle emrolundu. Peygamber Efendimiz (a.s.)*: "Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanın*"[79] buyurmuştur. Hadisteki hitap, hem cemal hem de celal sıfatları ile ahlâklanmayı emretmektedir. Onlardan her biri kendi makamına daha uygundur.

Ayrıca Fir'avn zâlim kırallardandı. Böylelerine yapılan tebliğ sert bir dille olursa genel de azgınlıkları artar. Bu sebeple Fir'avn'un yanında yumuşak konuşmak tebliğ açısından daha faydalı ve daha emniyetliydi. Nitekim avama tebliğ yaparken sert davranmak hikmete daha uygun ve daha te'sirli olur. Eğer Mûsâ (a.s.) sert konuşsaydı Fir'avn'un tabîatı bunu kaldırmaz, bilakis kızarak onu dövdürmeye ve öldürmeye niyetlenebilirdi. O halde yumuşak davranmanın faydası Mûsâ (a.s.)'adır.

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Allah Teâlâ, Mûsâ ve Hârun (a.s.)'a dâvetin başında oldukları için Fir'avn'a yumuşak davranmalarını emretmiştir. İşin başında ise dâvet edilen kimsenin dâvet edildiği şeye bakıp incelemesi için ona mühlet vermek ve yumuşak davranmak gerekir. Nitekim Peygamber Efendimiz (a.s.)'a: ***"Onlarla en güzel şekilde mücâdele et."*** (en-Nahl, 16/125) buyurulmuştur. Bu âyetin tefsirinde şöyle denilmiştir: "Onlara mühlet ver ki bakıp düşünsünler ve delil getirsinler. Eğer onlardan dikbaşlılık ve inad görülürse o zaman onlara sertlik ve şiddetle davranılır. Bu ise durumların farklılığına göre değişir.

Yumuşaklık ve sertlikten her biri, duruma göre övülür, duruma göre yerilir. Nitekim

Peygamber Efendimiz (s.a.)'in: "*Çok acı olma kusulursun, çok tatlı olma yutulursun*."[80] gibi hadîsler de bu mânâya hamledilir. Arapların bir atasözü şöyledir: "Yaş olma suyun sıkılır, kuru olma kırılırsın." Bu sebeple işlerin en hayırlısı orta yollu olandır. Durum ve ortama göre davranmak hakîm/hikmet ehli kimsenin düstûrudur.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Yumuşak olursan düşmana verirsin cesâret
Sert davranırsan senden sakınır nihâyet.
Ne güzel sertlik ve yumuşaklık olurlarsa beraber,
Cerrâh bile önce kan akıtır sonra merhem sürer.

Denilmiştir ki: Allah, kendisini yetiştirip büyütme hakkını gözetmesi için Mûsâ (a.s.)'a kâfir olan Fir'avn'a bile yumuşak davranmasını emretmiştir. Çünkü onu Fir'avn yetiştirip büyütmüştü. İşte buradan anne-baba hakkına tâzimin nasıl olması gerektiğini düşün.

İhyâ'da der ki: **Hasan Basrî**'ye: "Bir çocuk babasının yanlış işlerini nasıl kontrol eder ve düzeltmeye çalışır?" diye soruldu. Hasan Basrî şöyle cevap verdi: Kızmadığı sürece ona nîsahatta bulunur, kızınca da susar." Buradan; babasının hatâlarını şiddet ve sertlik kullanarak düzeltmeye çalışmasının çocuğun görevi olmadığı anlaşılır. Ne var ki öğrencinin hocasına babası gibi davranması gerekmez. Çünkü söylediğini yapmayan amelsiz âlime saygı yoktur.

Denilmiştir ki: Fir'avn "Dâvet ederken bana sert söz söyledi" dememesi ve aleyhine bir delil olması için Mûsâ (a.s.)'a yumuşak konuşması emredilmiştir.

Yahya İbn Muâz (r.a.)'ın yanında bir kimse bu âyeti okudu. Yahya ağlayarak: "İlâhî, sen 'Ben ilahım' diyene böylesine yumuşaklık gösteriyorsun, acaba senin ilâh olduğunu kabul edene nasıl muâmele edersin?" dedi.

"Belki öğüt alır yahut korkar." Hak Teâlâ'nın azâbından korkar. Nitekim *el-İrşâd*'da şöyle der: "Belki o sizin ona tebliğ ettiğiniz benim zikrimden öğüt alır ve sizin rağbet ettiğinize rağbet eder veya azabımdan korkar. Âyette geçen "ev (veya)" kelimesi iki ihtimalden birinin mutlaka olacağını gösterir."

Bâzıları şöyle der: Âyette vurgulanan ümit ve beklenti Mûsâ ile Hârun (a.s.)'ın hâliyle ilgilidir. Öğüt almak (tezekkür) işin hakîkatine erenler için, korkmak (haşyet) ise vehim sahibi olanlar içindir. Haşyet, saygı ile karışık korkudur. Çoğunlukla korkulan şeyin iyi tanınması ile meydana gelir. Bu sebeple âlimler, ***"Kulları içinde Allah'tan gereğince ancak âlimler korkar"*** (Fâtır, 35/28) âyetini bu sebebe bağlamışlardır.

Yani siz Hakk'ı inkârdan ve ısrardan vazgeçmesini umarak Fir'avn'a bunları söyleyin. İnkâr ve yalandan vazgeçmesi ise ya ibret ve öğüt alıp kalbi ve kalıbıyla hakkı kabul etmesiyle olur veya onun hak olduğunu düşünerek inkârda ısrarından korkması, iki iş arasında mütereddid ve kararsız kalması ile olur. Bu da inkâr ve inkârda ısrardan nisbeten iyidir.

Fir'avn boğulurken aklı başına gelmiş, korkup tevbe etmiş, ancak bunun ona bir faydası olmamıştır. Fir'avn: ***"Gerçekten İsrailoğulları'nın inandığı ilâhtan başka ilâh olmadığına îmân ettim. Ben de müslümanlardanım!" dedi."*** (Yûnus, 10/90)



Rivâyete göre Mûsâ (a.s.) Fir'avn'a eğer îmân ederse ölene kadar genç kalacağına, krallığının elinden gitmeyeceğine, yine ölünceye kadar yeme içme ve cinsî zevklerinin zayıflamayacağına, ölünce de cennete gireceğine dâir söz verdi. Bunlar Fir'avn'un hoşuna gitti. Ne var ki o Hâmân olmadan hiçbir şeye karar vermezdi. Hâmân o zaman başka bir yerdeydi. Dönünce Fir'avn onunla Mûsâ (a.s.)'ın teklifini istişâre etti ve "Ben bu teklifi kabul etmek istiyorum." dedi. **Hâmân** ise ona: "Ben seni aklı başında biri sanırdım, Rablığı bırakıp şimdi kul mu olacaksın?" diye cevap verdi Bunun üzerine Fir'avn îman etmekten vazgeçti.



Allah Teâlâ'nın onun îmân etmeyeceğini bildiği halde Hârun ve Mûsâ (a.s.)'ı ona göndermesinin sebebi, onu delil ile bağlamak ve mâzereti ortadan kaldırmaktır. Çünkü Allah Teâlâ'nın âdeti önce tebliğ sonra da azâb etmektir.

Hakîkat erbâbından biri der ki: Emirler teklîfî ve irâdî olmak üzere ikiye ayrılır. İrâdî emir çoğu zaman teklîfî emre ters düşer. Peygamberler ve vârisleri teklifî emir bakımından Hakk'ın hizmetinde olup, irâdî emri bakımından O'nun hizmetinde değildirler. Mutlak olarak ilâhî irâdenin hizmetinde olsalardı, kimseyi kötü fiili sebebiyle reddetmezler, bilakis onu hâli üzerine bırakırlardı. Çünkü Allah tarafından irâde edilen odur. Âsînin Allah Teâlâ'nın ilminde (hazret-i ilmiyye) sâbit olan aynında teklîf (mükellef olma) istîdâdı olduğu için teklif emri ona yöneltildi. Oysa bu aynın kendisine emredilen şeyleri yerine getirmeye istîdâdı yoktur. Bu yüzden ondan emirlere uymak zuhur etmez ve bu sebeple ondan muhâlefet ve mâsıyet ortaya çıkar.

Eğer "Kabul etmeyeceği bilindiği halde bir insana emir ve teklif göndermenin faydası nedir?" denilirse, şöyle cevap veririm: Bunun faydası emirleri kabule istîdadı olanla olmayanı birbirinden ayırmak, böylece şakâvet ve saâdet ehlini ortaya çıkarmaktır.

Hâfız der ki:

Bu çemende beni kendiliğinden yetişmekle kınama
Beni böyle yetiştirirler, ben de biterim

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Allah Teâlâ her şeyi olduğu hâliyle bilir. İlim ise mâlûma tâbîdir. O'nun Fir'avn'ın kendi isteği ile îman etmeyeceğini bilmesi bu işi imkân dâiresinden çıkarmaz. Bu sebeple Mûsâ ve Hârun (a.s.)'a Fir'avn'u îmana dâvet etmelerini ve ona yumuşak davranmalarını emretmiştir.

Belki öğüt alır yahut korkar." ifâdesinde açıkça kulun kudretinin kendi fiillerinde ve

başkasının fiillerinde etkili olduğuna ve fiillerinde mecbur olmadığına delâlet vardır. Nitekim Eş'arîler böyle olduğunu iddiâ etmişlerdir. Onlar 'Kulun kudretinin fiillerinde te'siri yoktur, bilakis kul fiillerinde mecburdur.' derler. Ne var ki durum böyle olsaydı Fir'avn'un Mûsâ (a.s.)'ın sözlerinden öğüt alması ve korkması söz konusu olmazdı.



---

[76]. Münâvî, V, 430
[77]. Aclûnî, II, 253
[78]. Münâvî, I, 246
[79]. Bk. Terğib, IV, 185
[80]. Aclûnî, II, 509

BİZ SENİN RABBİNİN ELÇİLERİYİZ

قَالَا رَبَّنَٓا اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَٓا اَوْ اَنْ يَطْغٰى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَٓا
اِنَّن۪ي مَعَكُمَٓا اَسْمَعُ وَاَرٰى ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَٓا اِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ
مَعَنَا بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪لَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْۜ قَدْ جِئْنَاكَ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكَۜ وَالسَّلَامُ
عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿٤٧﴾ اِنَّا قَدْ اُو۫حِيَ اِلَيْنَٓا اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ
كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٨﴾

45. Dediler ki: Rabbimiz! Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz.

46. Buyurdu ki: Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm.

47. Haydi, ona gidin de deyin ki: Biz, senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğulları'nı hemen bizimle birlikte gönder; onlara eziyet etme! Biz, senin Rabbinden bir âyet getirdik. Kurtuluş, hidayete uyanlarındır.

48. Hakikaten bize vahyolundu ki: *(Peygamberleri)* yalanlayan ve yüz çevirenlere azâb edilecektir.



Mûsâ ile Hârun (a.s.): *"dediler ki: Rabbimiz!"*

el-İrşâd'da şöyle der: "Bu sözler her ne kadar Mûsâ ve Hârun (a.s.)'a isnâd olunmakta ise de, aslında Mûsâ (a.s.)'ın sözleridir. Bu, söz ve fiillerde asâletin Mûsâ (a.s.)'da olduğunu, Hârun (a.s.)'ın yapılan ve yapılmayan her şeyde ona tâbi olduğunu bildirmek içindir.

Rivâyete göre Mûsâ (a.s.) Tur'dan ayrılıp Mısır'a doğru yola koyuldu. Ne yolu biliyordu ne de yanında yiyecek, binecek ve arkadaş vardı. Yanında olan tek şey asâsıydı. Gündüz susuz, gece aç kalırdı. Biraz meyve toplayarak, biraz da av avlayarak sonunda Mısır'a ulaştı.

Kâşifî şöyle der: "Mûsâ (a.s.) Mısır'a doğru yola koyulunca kardeşi Hârun (a.s.)'a: 'Kardeşini karşılamak için çabucak Medyen yoluna git.' diye vahyolundu. Yolda karşılaştılar. Mûsâ (a.s.) olup bitenlerin tamamını ona açıkladı. Hârun (a.s.): 'Ey birader, Fir'avn'un şevket ve azameti senin bildiğinden daha fazladır. Basit bir sebeple insanların uzuvlarının kesilmesine, öldürülmesine ve asılmasına hükmeder.' dedi. Mûsâ (a.s.) endişelendi. Her iki kardeş ittifakla "Ey Rabbimiz!..." dediler."

"Doğrusu biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından..."

اَلْفَرْطُ; kasd ile öne geçmek ileri gitmek demektir. Buradan kovaları tâmir etmek için

suya önden giden kimseye "اَلْفَارِطُ إِلَى الْمَاءِ" denir.

Yani, biz Fir'avn'un bizi cezâlandırmakta acele etmesinden, dâveti tamamlamaya ve mûcize göstermeye sabredememesinden, bu yüzden de ona gönderilmemizden beklenenin boşa çıkmasından korkarız.

"يَفْرُطَ", 'eziyette ifrâta gitmesinden korkarız' anlamında "يُفْرِطَ" diye de okunmuştur.

Eğer "Onlar izzet sâhibi olan Rab tarfından ona gönderilen birer peygamber olduklarını bildikleri halde nasıl korkarlar?" denilirse şöyle cevap veririm: Bu korku, insan yaradılışında var olan bir korkudur. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de de belirtildiği üzere bu âyet gösteriyor ki nebîlik ve rasullük mertebesine de ulaşmış olsa insanın yaradılışında korku vardır. Nitekim âyette *"Ey Rabbimiz! Onun bize karşı aşırı davranmasından korkarız"* buyrulmuştur. Yani bizi öldürmesinden korkarız. Ne var ki bizim korkumuz, öldürülme korkusundan değil, peygamberliğimizi ve tebliğimizi emrettiğin şekilde yapamama, görevimizi yerine getirememe korkusudur. Ya da bu korku Fir'avn'un câhilliği sebebiyle azgınlaşması, senin emirlerine boyun eğmemesi ve sana küfretmesi korkusudur.

"*Yahut iyice azmasından endişe ediyoruz.*" Yâni cür'et, kasvet ve serbestliğinin kemâle ermesi sebebiyle senin hakkında gereksiz şeyler söyleyecek kadar azgınlığının artmasından korkuyoruz. Çünkü o senin hakkında güzel edebe uygun sözler söylememiştir. Fir'avn'un Allâh'a karşı azgınlığı, kendileri hakkında haddi aşmasından daha büyük olduğu için Hz. Mûsâ sözünü onunla bitirdi. Çünkü mâzaret ileri süren birisi, her zaman en güçlü mâzereti en sona bırakır. Nitekim Hüdhüd kuşu Süleyman (a.s.)'a mâzeret beyan ederken sözünü ***"Onun ve kavminin Allâh'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm."*** (en-Neml, 27/24) diye tamamlamıştır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kasdedilenin 'Fir'avn'un bize azgınlık yapmasından ve kötülük yapmada ileri gitmesinden korkarız.' şeklinde olması da mümkündür. Böylece her iki husustan da korktukları belirtilmiş olur.

Havf (korku) zanna veya ilme dayanan belirtiler sebebiyle istenmeyen bir şeyin meydana gelmesini beklemektir. Nitekim recâ ve tamah da zan veya ilme dayalı olarak sevilen bir şeyin meydana gelmesi beklentisidir. Havf ve emniyetin zıddıdır. Havf ve recâ kelimeleri hem dünyevî hem de uhrevi işlerde kullanılır. Nitekim âyette: ***"Onun rahmetini umarlar, azabından korkarlar"*** buyrulmuştur. (el-İsrâ, 17/57) Allah'tan korkmak ile hatıra gelen, aslanı görünce hissedilen korku kasdedilmez. Bilakis onunla günahlardan el çekmek ve taatlara yönelmek kasdedilir.



قَالَ لَا تَخَافَا إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى ﴿٤٦﴾

46. Buyurdu ki: Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm.

Bu âyet açıklama için getirilmiş başlangıç cümlesidir. Sanki "Kendisine yakardıkları

zaman Rableri onlara ne söyledi?" diye bir soru sorulmuş ve cevap olarak şöyle buyrulmuştur:

Allah *"buyurdu ki:"* vehmettiğimiz o iki şeyden *"Korkmayın"*

Âyet insan fıtratından korkunun emr-i tekvînî ile kaybolacağına işâret etmektedir. Nitekim Allah: ***"Ey Ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol! dedik"*** (el-Enbiyâ, 21/69) buyurmuş; Allâh'ın yaratması (tekvînî emri) ile ateş soğuk ve selâmet olmuştur.

Mesnevî'de şöyle der:

"Korkmayın" sözü, korkanlara sunulan hazır yemektir.
Ve bu yemek tam onlara lâyıktır.
Korkanı, emin ederler,
Gönlünü yatıştırırlar.
Korkusu olmayana nasıl "korkma" dersin?
Niye ona ders veriyorsun? O, derse muhtaç değil ki!

Şeyhzâde *Hâşiye'*sinde der ki: Bu âyetten maksad korkuyu yasaklamak değildir. Çünkü bu korku insanın tabîatından gelir, irade ve isteğe bağlı değildir. Bu sebeple olması veya olmaması ile kişi mükellef tutulmaz. Bilakis maksad, yardım ve koruma sözü vererek teselllî etmektir. Nitekim âyetin devamındaki ifâdeler buna delâlet eder:

"Çünkü ben" kemâl üzere koruma ve yardımla *"sizinle beraberim;"* Çünkü Allah Teâlâ mekânla ilgili beraberlikten münezzehtir.

Sizinle Fir'avn arasında geçen konuşmaları ve fiilleri *"işitir ve görürüm."* Her durumun gereğine göre şerri ve zararı defetmek, hayrı celb etmek için uygun olan işi yaparım. Allah, kiminle beraber olursa onu her inatçı zâlimden korur.



Rivâyete göre iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayan bir genç vardı. Hârun Reşid onu hapse attırdı, helâk olması için de pencereleri ve delikleri kapattırdı. Birkaç gün sonra genç bir bahçede gezinti yaparken görüldü. Reşid onu yanına getirtti ve: "Seni hapisten kim çıkardı?" diye sordu. Genç: "Beni bahçeye sokan." diye cevap verdi. "Seni bahçeye kim soktu?" sorusuna da: "Hapisten çıkaran" cevâbını verdi.

Hârun Reşid şaşakaldı ve ağladı. Gence iyilikte bulunulmasını ve onun bir ata bindirilerek önünde şöyle çağırılmasını emretti: "İşte bu adam Allâh'ın aziz ve kıymetli kıldığı, ancak Hârun'un kötülük yapmak istediği kimsedir. Allah ise ancak ona ikramda bulunmayı ve onun saygı görmesini takdir etmiştir.

Hâfız der ki:

Bin düşman helâkime kasdetse bile
Sen bana dost isen düşmanlardan korkmam

Şeyh Sa’dî de şöyle der:

Madem ki dost seni muhâfaza eder
Düşmanın sana zarar vermesi muhaldir

Bil ki Allah, kendisine lâyık bir şekilde kulları ile berâberdir. Ancak bu beraberliğin mâhiyetini sâdece gözlerine müşâhede nûru sürmesi çekilenler bilir. Ne var ki zâtî vahdeti müşâhede etmek, maiyyeti/Hakk’ın beraberliğini müşâhededen daha üstün ve daha yücedir. Onun için kâmil insanlar maiyyet makamında kalmaya râzı olmazlar, bilakis tam bir fenâ ile vahdet makamına ulaşmayı taleb ederler.

Sonra yine bil ki Mûsâ ve Hârun (a.s.) tam bir kullukla Rablerine sığınmışlar, O da yardımı ve korumasıyla onların imdâdına yetişmiştir.



Fakih Ebu’l-Hasan der ki: “Bir zamanlar Bağdad’da bir kıtlık oldu. Halk toplandı ve şikâyetlerini bir dilekçe ile **Vezir Ali b. Îsâ**’ya sundular. Vezir dilekçeyi okudu ve arkasına şöyle yazdı: “Ben gökyüzü değilim ki size su vereyim, yeryüzü değilim ki sizi doyurayım, siz iyisi mi Bârî’inize (Rabbinize) mürâcaat edin!”



Ebu’l-Muîn der ki: “Hristiyanlardan birine İncil’de dikkatini çeken en güzel âyeti sordum. Şu beş cümledir dedi:

1. “Benden iste, vereyim.
2. Bana şükret, nîmetimi artırayım.
3. Bana yönel, Ben de sana yöneleyim.
4. Bana yaklaş, Ben de sana yaklaşayım.
5. Bana dünyada itâat et, Ben de dünyada ve âhirette isteklerini yerine getireyim.”

Mesnevî’de şöyle der:

Hak buyurdu: “İster fâsık ol ister putperest,
Mâdem ki bana duâ ettin duânı kabul ederim.
Onun için duâdan hiç çekinme; hiç usanma.
Duâ, nihayet seni gulyabanî nefsin elinden kurtarır.”



فَأْتِيَاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ ۖ
قَدْ جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكَ ۖ وَالسَّلَامُ عَلَىٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ ﴿٤٧﴾

47. Haydi, ona gidin de deyin ki: Biz, senin Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğulları’nı

hemen bizimle birlikte gönder; onlara eziyet etme! Biz, senin Rabbinden bir âyet getirdik. Kurtuluş, hidayete uyanlarındır.

"Haydi, ona gidin de deyin ki:" Daha önce Fir'avn'a gitmeleri emredildiği halde âyette ikinci kez aynı emrin geçmesi tekrar değildir. Çünkü ilk âyette geçen "اَلذَّهَابُ" kelimesi gitmek mânâsınadır. Bu âyette geçen "اِتْيَانُ" kelimesi ise ulaşmak mânâsına gelir.

Sözün başında Fir'avn'un anlaması ve cevaplarını ona göre vermesi için o azgına *"Biz senin Rabbinin elçileriyiz"* deyin.

"Elçi" anlamındaki "Rasûl"; "risâlet sahibi" demektir. "el-İrsâl" yani göndermek fiilinden türemiştir. Örfte insan olsun, melek olsun ilâhî hükümleri tebliğ için gönderilen zattır. Nebî ise böyle değildir. Çünkü nübüvvet, insanlara mahsustur.

"İsrailoğulları'nı hemen bizimle birlikte gönder." Yâni bizimle Yâkuboğulları'nı mukaddes topraklara gönder de atalarımızın yurdu olan yerleri yine görelim. *Bahru'l-ulûm'*da belirtildiği üzere: 'Onları serbest bırak, bizimle beraber Filistin'e gitmelerine izin ver.' Filistin Hârun ve Mûsâ (a.s.)'ın yerleştiği yer olup Şâm ile Mısır arasındaki bölgedir. Remle, Gazze, Askalân ve diğer şehirler bu bölgededir.

el-İrşâd'da şöyle der: "Âyetteki '*göndermek*' ifâdesinden maksad, İsrailoğulları'nın illâ Şâm bölgesine gönderilmesi değil, onların esirlikten ve düşman elinden kurtarılmasıdır. Nitekim âyetteki *"Onlara eziyet etme!"* ifâdesi de bunu gösterir. Yani onları bulundukları durumda bırakarak onlara azâb etme/eziyet etme. Çünkü İsrâiloğulları, Kıptîler'in hükmü altında yaşıyordu. Kıptîler taş taşımak ve hendek kazmak gibi zor işlerde onları kullanıyorlar, iki yılda bir yeni doğan erkek çocuklarını öldürüyorlar, karılarını da hizmetçi yapıyorlardı.

Âyette "*İsrailoğulları'nı hemen bizimle birlikte gönder*" hükmünün, Mûsâ ve Hârun (a.s.)'ın peygamber olduklarının beyan edilmesi ile *âyet getirme* arasında zikredilmesi ona verilen önemi göstermek içindir. Çünkü mü'minleri kâfirlerin elinden kurtarmak, onları dîne dâvetten daha önemlidir.

"اَلْعَذَابُ", şiddetli acı vermektir. Kelime, aslında yemeyi ve uyumayı terk etmek anlamındadır. Azâb etmek ise aslında insanı yemeksiz ve uykusuz bırakmaktır. Bu kelimenin aslının "اَلْعَذْبُ (tatlı)" kelimesinden, hoşnudluk elde etmek ve keffâret olmak üzere hayatının tadını gidermek anlamında olduğu da söylenmiştir. Yine azâb etmenin aslının kırbacın ucuyla çok vurmaktan geldiği de söylenmiştir.

"Biz, senin Rabbinden bir âyet getirdik." Doğrusu biz senin Rabbinden bir nişan, yâni mûcize getirdik. Her ne kadar Mûsâ (a.s.) birden fazla mûcize gösterse de burada "*âyet* (delil ve mûcize)" kelimesi, tekil olarak getirilmiştir. Çünkü maksad delilin birden çok olduğunu beyan etmek değil, o mûcizeyi delil getirerek dâvâyı ispat etmektir. Sanki Mûsâ (a.s.): "Biz peygamberlik dâvâmızı apaçık destekleyen bir burhan/delil ile geldik" demek istemiştir.

"Kurtuluş, hidâyete uyanlarındır." Selâmet/kurtuluş, açık ve gizli

âfetlerden/belâlardan uzak olmaktır. “es-Selâm” kelimesi ile burada ya selâmlama ya da selâmet kasdedilmiştir. Selâmlamanın kasdedilmesine göre mânâ şöyledir: ‘İki dünya selâmetini hâsıl eden Allâh’ın, meleklerin, yâni cennet meleklerinin ve diğer müslümanların selâmı, hidâyete uyanlaradır.’

Hidayete uyup tâbi olmak, Hakk’a götüren delilleri kabul edip tasdik etmektir. “تَبِعَهُ وَاَتْبَعَهُ” ‘İzlerini takip etti’ demektir. Bu ise bazen cismen, bazen de peşine düşmek ve örnek almak ile olur. Bu ikinci mânâda olmak üzere: ***“Her kim hidâyetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur.”*** (el-Bakara, 2/38) buyrulmuştur.

et-Te’vîlât’ta der ki: “Teslim olan ve Allah Teâlâ’nın hidâyetine tâbi olan kurtuluşa erer. Allah Teâlâ’nın hidâyeti ise peygamberlerinin getirdikleridir.



اِنَّا قَدْ اُوحِيَ اِلَيْنَٓا اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٨﴾

48. Hakikaten bize vahyolundu ki: *(Peygamberleri)* yalanlayan ve yüz çevirenlere azâb edilecektir.

“Hakîkaten bize” Rabbimiz tarafından *“vahyolundu ki:”* Vahyin aslı hızlı işârettir. Bazen Cebrâil’in lisânından gizli bir sözle, bazen de ilhâm ve uyku yoluyladır. Mûsâ (a.s.)’a gelen vahiy Cebrâil vâsıtasıyla, Hârun (a.s.)’a ise Cebrâil ve Mûsâ (a.s.) vâsıtasıyladır.

Peygamberleri *“yalanlayan ve yüz çevirenlere azâb edilecektir.”* Âyette geçen azâb, selâmetin karşılığı olarak dünyevî ve uhrevî bütün ve devamlı azâb demektir. Çünkü sona eren azâb sanki azâb değildir. Şu halde başkaları da azab görecek olmalarına rağmen azâbın sâdece yalanlayanlara hasredileceği söylenemez.

“*Yalanlayanlar*”dan maksad, Allâh’ın âyetlerini yalanlayan ve peygamberlerin getirdiklerini inkâr eden kimselerdir. Yalan hem sözle hem de fiille olabilir. “*Yüz çevirenler*” ise hevâ ve hevese uyarak âyetleri kabulden yüz çevirenlerdir. Bu ifâdede hem taltif hem tehdid vardır. Çünkü bundan fazlasıyla azâbın ona ulaşacağı tasrih edilmemiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Zâhiri ve hakîkati yalanlamanın her ikisi de mutlak olarak azaba ve horlanmaya sebeptir. Şerîatı inkar edenler, hem onun şeklini hem de hakîkatini inkâr etmiş olurlar. Onlar hem cismânî hem de rûhânî azâbı çekeceklerdir. Hakîkati inkâr edenler ise hakîkî âyetleri inkâr edenlerdir. Onlar için de mânevî horlanma vardır. Nimetler ve yücelik, itâatte, tâbi olmakta ve teslimiyettedir. Nitekim cehennem ateşi ve alçaklık da bunların tersindedir.

Hikâye edilir ki seyyidlerden birisi **Abdullah b. Mübârek**’in halk yanındaki yüksek mevki ve makamını görünce: “Bir Muhammed (s.a.)’in soyundan gelenlere, bir de şu İbn Mübarek’in yüksek mevkiine bakın.” dedi. İbn Mübârek ona şöyle cevap verdi: “Seyyidimiz dedesinin sünnetine uymadığı için zelil oldu, İbn Mübarek ise Nebi (a.s.)’a

itâat ettiği ve O'nun sîretini takip ettiği için Allah ona izzet ve şeref verdi."

Bilesin ki Mûsâ (a.s.)'ı ve dâvetini reddettiği için Fir'avn'un şeref ve şöhreti zillete ve alçaklığa dönüşmüştür. Görünüşte buna Hâmân sebep olduysa da aslında yaratılış îtibariyle onun hakkı kabul etmeye istidâdı yoktu. Aksi halde hak zâhir olduğu, istîdâd ve kâbiliyyet bulunduğu zaman âlemin tamamı bunun karşısına geçse bile geriye teslim olmaktan başka bir şey kalmaz. Görmez misin ki Habeş Kralı **Necâşî** Hz. Peygamber (s.a.)'in gerçek peygamber olduğunu kesin bir ilimle anlayınca, kimsenin sözüne aldırmadan ve âlemde hiçbir kimseden korkmadan O'na (a.s.) tâbi oldu. Böylece ebedî olarak cehennem ateşinden kurtuldu.

Sonra yine bil ki peygamberlerin mûcizeleri olduğu gibi velîlerin de kerâmetleri vardır. Bu kerâmetlerden esas îtibar edilmesi gereken ilmî kerametlerdir. Çünkü kevnî kerâmetler müslüman olmayanlardan da zuhûr edebilir. İlmi kerâmetler, velîlerin sahih keşif yoluyla Allah Teâlâ'dan getirdikleri delillerdir. Kim onların insanları hakikat âlemine götüren hidayetlerini kabul eder ve onlara tâbi olursa, maddî ve mânevi bütün inkâr çeşitlerinden, maddî ve mânevî her tür azabdan kurtulur. Mânevi azâb Hak'tan uzaklık ve ayrılığın acısıdır. Yalanlayanlar ise başkalarıyla beraber cehenneme girerler.

İnsanları irşâd etmeleri ve müridleri isteklerine ulaştırmaları sebebiyle peygamberler ve velîler Allâh'ın kullarına birer rahmeti olmasına rağmen çoğu insan onların makamını anlayamaz. Bu gerçekten şaşılacak bir durumdur. Onlara ancak azın azı bir grup tâbi olur. Gerisi de maymunlar gibi kalır. Bu sebeple hiçbir asır geçmez ki azab âsîleri yakalamış olmasın. O halde sen, kim olduğuna ve hedefinin ne olduğuna bir bak. Eğer kurtuluşa ermek istiyorsan özellikle zulüm, fâsıklık, düşmanlık ve isyan ile kirlenmiş bu asırda ancak Allâh'a itâate sarılarak bunu elde edebilirsin. Bu asrın insanlarının çoğu helâk edici belâlara müptela olmuştur. Eğer mürid ilâhî emirlere uyma ve tâbi olma yolunu seçerse kendi nefsini aradan çıkararak bütün gücüyle ayn âlemine ulaşmaya çalışmalı, Allâh'ın rızâsı ve dostluğu hariç hiçbir şeye tamah etmemelidir.

Hamdûn Kassâr şöyle der: "Allâh'ın emirlerini yerine getirenler üç kısımdır. Birinci kısım, toplumun âdetleri gereği Allâh'ın emirlerini îfâ ederler ki bunların makamı tembellik üzeredir. İkinci kısım, sevab elde etmek arzusuyla emirleri yerine getirirler. Bunların makâmı ise tamah makamıdır. Üçüncü kısım, müşâhede ümidiyle emirleri yerine getirirler. Bu kısım kendinden ve nefsinden fânî olduğu için Allah'la kâim olup nefisleriyle berâber değildirler. Emirleri bu şekilde yerine getirmek insanı Allah sevgisine götürür. Allah sevgisi de insanı her iki âlemde kalıcı saâdet ve yüceliğe ulaştırır." Şu halde akıllı olana düşen gayret göstermektir.

Mesnevî'de der ki:

Gayret et de nurun parlasın, aydın olsun…
Sülûkün ve hizmetin kolaylaşsın.
Çocukları da zorla mektebe götürürsün ya…
Çünkü onların gözleri kördür, faydalarını görmezler.

Ama mektebin faydasını anladılar mı
Koşa koşa giderler, içleri açılır, neşe duyarlar.

Her zaman yardımcımız Allah'tır.



ALLAH NE YANILIR NE DE UNUTUR

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذٖٓى اَعْطٰى كُلَّ شَیْءٍ
خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْاُولٰى ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا
عِنْدَ رَبّٖى فٖى كِتَابٍۚ لَا يَضِلُّ رَبّٖى وَلَا يَنْسٰىۘ ﴿٥٢﴾ اَلَّذٖى جَعَلَ لَكُمُ
الْاَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فٖيهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۜ فَاَخْرَجْنَا
بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴿٥٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِاُولِى النُّهٰىۚ ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفٖيهَا نُعٖيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ
تَارَةً اُخْرٰى ﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٦﴾

49. Fir'avn: "Rabbiniz de kimmiş, ey Mûsâ?" dedi.

50. O da: "Bizim Rabbimiz, her şeye hilkatini *(varlık ve özelliğini)* veren, sonra da doğru yolu gösterendir." dedi.

51. Fir'avn: "Öyle ise, önceki milletlerin hali ne olacak?" dedi.

52. Mûsâ: "Onlar hakkındaki bilgi, Rabbimin yanında bir kitapta bulunur. Rabbim, ne yanılır ne de unutur." dedi.

53. O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.

54. Yiyiniz; hayvanlarınızı otlatınız. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için *(Allâh'ın kudretine)* işaretler vardır.

55. Sizi ondan *(topraktan)* yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.

56. Andolsun biz ona *(Fir'avn'a)* bütün *(bu)* delillerimizi gösterdik; yine de yalanladı ve diretti.



Kâşifî şöyle der: "Mûsâ ve Hârun (a.s.) ilâhî hüküm gereğince Fir'avn'un sarayına vardılar. Onunla görüşmeleri mümkün olduktan bir müddet sonra "Biz Rabbimiz'in elçileriyiz. Seni O'na ibâdete dâvet ederiz" dediler. Hak Teâlâ'nın kendilerine vahyettiği sözleri ona tebliğ ettiler. Bunun üzerine" *"Fir'avn: Rabbiniz de kimmiş, ey Mûsâ? dedi."* Yâni, eğer siz Rabbinizin iki peygamberi iseniz, sizi bana gönderen Rabbinizden haber verin, o kimdir? Onlar her ne kadar *"Biz senin Rabbinin elçileriyiz"* dedilerse de, Fir'avn "Benim Rabbim kimdir?" demedi. Bunun sebebi onun azgınlık ve sapıklıkta çok ileri gitmiş olmasındandır.

İmam Râzî şöyle der: “Fir’avn, Mûsâ (a.s.)’a: ***“Biz seni çocukken büyütmedik mi”*** (eş-Şuara, 26/18) diyerek kendisini rab olarak vasfettiği halde, burada *“Sizin Rabbinizi”* diyerek rabliği başkasına nisbet etmiştir. Fir’avn bunu hayretini göstermek için söylemiş, sanki ‘Ben varken niye başka bir Rabb’e ibâdet ediyorsunuz?’ demek istemiştir.

Fir’avn’un sözünün başında “*Sizin Rabbiniz*” diye hem Mûsâ hem de Hârun (a.s.)’a hitab ederken, sonunda “*ey Mûsâ*” diyerek sözü sadece ona yöneltmiştir. Bu, Fir’avn’un kendine yapılan tebliğde asıl vazifelinin Mûsâ (a.s.) olduğunu, Hârun’un ise onun yardımcısı ve veziri olduğunu bilmesindendir.



قَالَ رَبُّنَا الَّذٖٓى اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ﴿٥٠﴾

50. O da: “Bizim Rabbimiz, her şeye hilkatini *(varlık ve özelliğini)* veren, sonra da doğru yolu gösterendir.” dedi.

“O da:” Mûsâ (a.s.) da ona cevap olarak *“Bizim Rabbimiz”* sırf rahmetinden dolayı *“her şeye”* bütün mahlûkâta *“hilkatini”* yâni özelliklerini ve faydalarına olacak şeyleri içeren, onlara uygun sûret ve şekilleri *“veren”*dir dedi. Âyetteki “halk” kelimesinden maksad yaratılmışlardır.

Mûsâ (a.s.)’ın “*Rabbimiz*” sözündeki çoğul zamir Mûsâ ve Hârun (a.s.), Fir’avn ve onlardan başka herkes için geneldir. Mûsâ (a.s.): “Rabbimiz Allah’tır” dememiş, fiili fâile delil göstermek için O’nu fiilleriyle vasfetmiştir.

“Sonra da doğru yolu gösterendir.” dedi.” Allah mahlûkâtın her birini, kendisinden sâdır olacak ve olması gereken şeylere yöneltti. Bu yöneltme, cansız varlıklarda tabîat îtibâriyle canlı varlıklarda ise irâde bakımındandır. Onları yaratıldıkları şey için hazırladı. Uzuvların bir araya getirilip cisimlere şekil verilmesi demek olan yaratma, bu uzuvlara hareket etme ve kavrama kuvvetleri vermek demek olan hidâyetten önce olduğu için yaratma ile hidayet fiilleri arasına “sonra” kelimesi getirilmiştir.

Büyüklerden birisi şöyle der: Mahlûkâtın hepsinin hayâtı ve ruhu vardır. Bu, ya insan, cin, melek ve onlara tâbi olanlarda olduğu gibi görünüşte olur ya da cansız varlıklar ve bitkilerde olduğu gibi mânevî olur. Onun için Allah Teâlâ: ***“O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.”*** (el-İsrâ, 17/44) buyurur. Mahlûkâttan her varlık aklı, ruhu ve canlılığı ölçüsünde Allâh’ı bilmeye yol bulur.

*“et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye”*de şöyle der: “*Her şeye hilkatini*” yaratıldığı amaca göre bir istîdad “*veren, sonra da doğru yolu gösterendir.*” yâni ne için yaratılmışlarsa onu kendilerine kolaylaştırandır. Hz. Peygamber (s.a.)’in şu hadisi de buna delâlet eder: *“Amellere sarılın, zira herkese yaratılmış olduğu şey kolaylaştırılmıştır.”*[81] Hadîsinin mânâsı, Allah Teâlâ mü’mini îman feyzini kabûle hazır olarak yaratmış, sonra da onu peygamberlerin dâvetini kabûle ve onlara tâbi olmaya hidâyet etmiştir. Kâfir ise

kahır ve rüsvaylığı kabûle, peygamberlere karşı koyma ve isyanı kabûle istîdadlı olarak yaratılmıştır.

Mağribî (k.s.) şöyle der:

Birisi ibâdet ve tâât için yaratıldı
Diğeri de isyan için var edildi
Birisi Mâlik[82] *için mevcud oldu*
Diğeri Rıdvan için yaratıldı



قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولٰى ﴿٥١﴾

51. Fir'avn: "Öyle ise, önceki milletlerin hali ne olacak?" dedi.

Fir'avn: "Öyle ise, önceki milletlerin hâli ne olacak?" dedi." Âyette geçen "بَالُ" kelimesi, ise dikkat edilen, önem verilen durum demektir. Bu kelime ile insanı kaplayan durum ifade edilir. "اَلْقُرُونُ", aynı zamanda yaşamış insan topluluğu demektir. Yâni geçmiş milletlerin durumu nedir? Nûh, Âd ve Semûd kavmi gibi geçmiş ümmetlerin haberi nedir? Onların başına gelen olaylar nedir?

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: Eğer "Fir'avn'un bu sorusu önceki âyetlerle uyuşmuyor" dersen, şöyle cevap veririz: Mûsâ (a.s.) ona "Eğer bana îmân etmezseniz önceki kavimlerin başına gelen belaların sizin de başınıza gelmesinden korkarım" (bk. el-Mü'min, 40/28-31) demişti. Bu sebeple Fir'avn onların durumunu sordu.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Her ne kadar âyete göre bu mânâ uygun görünse de verilen cevap bunu desteklememektedir. Aynı zamanda (Mü'min sûresindeki âyette) "*korkarım*" diye söyleyen Mûsâ (a.s.) değil, (Fir'avn'un âilesinden olup da) îman eden kimsedir. Siyak ve sibakın uygun olmaması sebebiyle "*îman eden kimse*"nin Mûsâ (a.s.) diye tefsir edilmesi de mümkün değildir. Daha geniş bilgi için Mü'min süresine bakınız!

Bazı âlimler der ki: "Fir'avn delilleri ve açıklamaları işitince, eğer Mûsâ (a.s.) delilleri artırırsa kavmi işin hakikatini anlar ve ona îman eder diye konuyu değiştirmek ve saptırmak için bu soruyu sormuştur. Mûsâ (a.s.) kendini hikâye anlatarak meşgul etmek isteyen Fir'avn'un bu tuzağına düşmemiş ve şöyle demiştir:



قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّى فِى كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّى وَلَا يَنْسَى ﴿٥٢﴾

52. Mûsâ: "Onlar hakkındaki bilgi, Rabbimin yanında bir kitapta bulunur. Rabbim, ne yanılır ne de unutur." dedi.

"Mûsâ: "Onlar hakkındaki bilgi, Rabbimin yanında bir kitapta bulunur." Yani bu

kavimlerin hallerinin ilmi, Allah'tan başka kimsenin bilmediği gaybî haberlerdendir. Onların durumlarını bilmekle peygamberlik makamı arasında bir bilgi yoktur. Onlardan ben ancak gönderilmiş olduğum risâletle ilgili olarak Rabbimin öğrettiklerini bilirim. Bu bilgiler bir kitapta, yani levh-i mahfuzda tafsîlatlı olarak sâbittir.

"Rabbim ne yanılır, ne de unutur" dedi." "اَلضَّلَالُ (yanılma)", bir şeyin yeri konusunda hatâ edip ona ulaşamamak demektir. "اَلنِّسْيَانُ" ise hatırına gelmeyecek kadar bir şeyi unutmak demektir. Bunların her ikisi de bizzat âlim olan Allah için imkânsızdır.

Yâni Allah başlangıçta hatâ etmez, her şeyi bilir, sonra da onlardan gâfil olmaz, bu bilgiler dâimâ sâbittir. Bu âyet, her şeyin ilminin levh-i mahfuzda yazılı olmasının Allâh'ın başlangıçta ve ebedî olarak o bilgilere muhtaç olmadığını açıklamak içindir. Kâinâtla ilgili bütün hükümlerin bir kitapta yazılması, melekler onlara muttali olsun ve bu sâyede Allah Teâlâ'nın ilminin hata ve unutmadan münezzeh olduğuna istidlalleri artsın, diyedir.

O'na bir zerrenin ilmi örtülü değildir
Ki açık da gizli de O'nun yanında birdir

Bu kesin cevaptan sonra Mûsâ (a.s.) Allah Teâlâ'nın işlerini açıklamaya başlamış ve şöyle demiştir:



السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِه۪ٓ اَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴿٥٣﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ ف۪يهَا سُبُلًا وَاَنْزَلَ مِنَ

53. O, yeri size beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.

"O, yeri size beşik yapan." **İmam Râğıb** şöyle der: "اَلْمَهْدُ", çocuk için hazırlanmış yer demektir. "اَلْمَهْدُ" ve "اَلْمِهَادُ" hazırlanmış, düz ve yayılmış yer demektir."

Kâşifî şöyle der: "Üzerine oturasınız ve mesken yapasınız diye Cenâb-ı Hak yeryüzünü güzelce döşemiş ve yaymıştır."

"Ve onda size yollar açan," Yâni Allah başkası için değil, sırf sizin için birçok yollar yapmış, bunları dağların, vâdîlerin, çöllerin arasına yerleştirmiştir. İşlerinizi görmek ve istifâde etmek üzere bir yerden bir yere gitmek için bu yolları kullanırsınız.

"Gökten de" buluttan da *"su"* yağmur *"indirendir."* Su, yeryüzünün etrafını kuşatan, akışkan cisimdir. Burada geçen "*su*"dan maksad yağmurdur. Yağmur; bir araya gelmiş su parçacıklarıdır. Bu kelimenin âyette nekra (belirsiz) geçmesinin sebebi, indirilen yağmurun yağmurlardan bir bölüm olup tamamı olmamasıdır.

"Onunla" o su sebebiyle *"biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık."* bitirdik.

Âyette "su" kelimesi zikredildikten sonra üçüncü şahıs sıygasından vazgeçilip birinci şahıs sıygasıyla Allâh'ın kelâmı hikâye edilmeye başlandı. Bunun sebebi

"*çıkarma/bitirme*" fiilinin ziyâdesiyle zâtına has olduğuna ve hiçbir kimsenin buna güç yetiremeyeceğine dikkat çekmektir.

"أَزْوَاجْ (çiftler)", çeşitli türler/sınıflar demektir. Çift çift oldukları ve birbirlerine yakın olmaları sebebiyle bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Çünkü ister benzeri olsun ister zıddı olsun birbirine yakın olan her şeye "zevc" denir. Çiftleşen hayvanlarda birbirine yakın olan erkek ve dişiye "zevc" denir. Hem hayvanlarda hem de ayakkabı ve mest gibi başkalarında birbirine yakın olan her şeye "zevc (çift)" denir.

Nebât, büyüyüp gelişen cisimlerdir. Nitekim **Râğıb**'ın belirttiği gibi "اَلنَّبْتُ" ve (en-nebât" yerden çıkıp yetişen ağaç gibi gövdeli veya ot gibi gövdesiz bitkilerdir. Örfe göre gövdesi olmayan bitkilere, avama göre de hayvanların yediği bitkilere denir. Kelimenin hakîkî mânâsı göz önüne alınırsa hayvan, bitki veya insan olsun büyüyen her şeye nebât denir.

"شَتّٰى (çeşitli)" kelimesi; farklı, ayrı mânâsınadır. Nebât kelimesinin sıfatıdır. Renkleri, kokuları, şekilleri ve faydaları farklı, bazısı insanlara bazısı da hayvanlara uygun demektir.



كُلُوا وَارْعَوْا اَنْعَامَكُمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُو۬لِى النُّهٰى ﴿٥٤﴾

54. Yiyiniz; hayvanlarınızı otlatınız. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için *(Allâh'ın kudretine)* işâretler vardır.

"Yiyiniz;" Yani topraktan siz yiyin diye çeşit çeşit bitkiler, meyveler ve hubûbat çıkardık. *"Hayvanlarınızı otlatınız"* otlatmak anlamında kullanılan "اَلرَّعْيُ" aslında hayvanın hayatını sürdürecek yiyeceği vermek ya da onu düşmanlarından korumaktır. Buradaki "اَنْعَامْ (hayvanlar)"dan maksad; deve, sığır, koyun, keçi gibi hayvanlardır. O bitkilerden bizzat veya vâsıtalı olarak aşırı gitmeden faydalanın. Biz buna izin verdik. Bazılarını yemenizi, bazılarını da hayvanlarınıza yedirmenizi mubah kıldık.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyet işâret etmektedir ki gökyüzü, su, bitkiler ve hayvanların hepsi sizin için yaratılmıştır. Eğer yaşamak için bunlara, hatta tüm yaratılmışların hepsine ihtiyaç duymasaydınız onları yaratmazdım."

Mağribî (k.s.) der ki:

Cümle cihanın vücûdundan garaz sensin
Sen olmasan kâinâtta hiçbir şey yaratılmazdı

"Şüphesiz bunda akıl sahipleri için (Allâh'ın kudretine) işâretler vardır." Yeri beşik yapmak, onda yollar açmak, gökten yağmur indirip çeşit çeşit bitkiler çıkarmak gibi sözü geçen ilâhî fiillerde yaratıcının büyüklüğüne, birliğine kuvvetinin azametine,

sonsuz hikmetine apaçık deliller vardır.

“النُّهٰى” kelimesi, “النُّهْيَةُ”nin çoğuludur. Akıl insanı bâtıla uymaktan, kötülük işlemekten nehyettiği/alıkoyduğu için ona bu isim verilmiştir. Yine bu mânâda akıla “el-hacr” ismi de verilmiştir. Hem “akl”ın hem de “hacr”in kelime mânâsı, akıl sâhiplerini bâtıldan nehyeden demektir. Azgınların iddiâ ettiği ilâhlık ve onlara uyan sapıklıklar hep bâtıldır. Âyette belirtilen hususlar bütün âlemlere âyet ve işâret olduğu halde sadece akıl sâhiplerinin tahsis edilmesi, onlardan faydalananın onlar olması bakımındandır.



مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً اُخْرٰى ﴿٥٥﴾

55. Sizi ondan *(topraktan)* yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.

“Sizi ondan” yani yeryüzünden, topraktan *“yarattık.” et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de der ki: “Sizi Allah Teâlâ’nın Azrâil’e yeryüzünün her tarafından almasını emrettiği topraktan yarattık.”

Biz sizi aslınız olan Âdem vâsıtasıyla yarattık. Yoksa Âdem ve Havvâ dışında bütün insanlar nutfeden yaratılmıştır. “Halk (yaratma)”nın asıl mânâsı, doğru takdir etmek demektir. Bir şeyi aslı ve benzeri olmadan yaratmak mânâsına kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ “***Gökleri ve yeri yarattı***.” (en-Nahl, 16/3) buyurmuştur. Yine bu kelime, burada olduğu gibi bir şeyden bir şeyi yaratmak mânâsına da kullanılır.

“Yine sizi oraya döndüreceğiz.” Yani öldüğünüz zaman toprağınızın kabzedildiği yere gömülmek sûretiyle sizi toprağa döndürürüz.

“Ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.” Yani ba‘s/öldükten sonra dirilme sırasında parçalarınızı bir araya getirerek, cesedlerinize tekrar şekil vererek ve ruhlarınızı bedenlerinize geri döndürerek sizi hesap vermek üzere tekrar topraktan çıkaracağız.

Âyette *“bir kez daha sizi ondan çıkaracağız”* buyrulması, her ne kadar aynı olmasa da ilk yaratılışın da topraktan çıkarmak olmasındandır.

Hakîm Firdevsî der ki:

Pâk olan Hak Teâlâ seni toprağa götürür
Diğer bir yol ile topraktan dışarı çıkarır
Ne halde toprak olursan
O türlü topraktan çıkarsın
Eğer toprakta pâk bir makam tutarsan
Oradan nâmı pâk ve pâkîze olarak çıkarsın



İbn Abbâs (r.anhümâ)’dan rivâyete göre bir gün Cebrâil (a.s.) Nebî (s.a.)’e geldi ve

“Ey Muhammed! Rabbin sana selâm ediyor ve senin niçin gamlı ve üzüntülü olduğunu soruyor.” dedi. Hz. Peygamber (a.s.): *“Ey Cebrâil! Kıyamet günü ümmetimin durumu nasıl olur, onu düşünüyorum.”* buyurdu. Cebrâil (a.s.): “Küfür ehlini mi yoksa İslam ehlini mi düşünüyorsun?” deyince, Peygamberimiz (a.s.): “*Ey Cebrâil “lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah ehlini”* buyurdu. Cebrâil (a.s.) Peygamber Efendimiz’in elinden tutup onu Selemeoğulları’nın kabristanına götürdü. Cebrâil (a.s.), Selemeoğulları’nın kabirleri üzerinde durup sağ kanadı ile bir kabre vurdu ve: “Allâh’ın izni ile kalk” dedi. Mezardan bembeyaz yüzlü bir adam “Lâ ilâhe illallah Muhammedü’n-Rasûlullah” diyerek doğruldu. Cebrâil: “Yerine geri dön.” deyince adam daha önce olduğu gibi mezarına geri döndü. Cebrâil (a.s.) daha sonra sol kanadı ile başka bir mezara vurarak “Allâh’ın izni ile kalk” dedi. Mezardan yüzü kapkara, gözleri mavi bir adam “Vah bana! Ne kadar pişmanım!” diyerek çıktı. Cebrâil: “Yerine dön” dedi ve adam tekrar kabrine girdi. Cebrâil (a.s.) Peygamberimiz’e dönüp: “Ey Muhammed! (s.a.) Kıyamet günü kullar işte bu şekilde diriltilirler.” dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (a.s.): *“Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle diriltilirsiniz.”*[83] buyurdu.



Yahyâ b. Muâz (r.a.)’a: “İnsan neden dünyayı sever?” diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: “İnsanın dünyayı sevmek hakkıdır. Çünkü ondan yaratılmıştır. Dünya onun anasıdır. Geçimi ve rızkı ondandır. Dünya onun hayatıdır. Ölünce tekrar toprağa verilir. Dünya ona kâfîdir. Cennet orada kazanılır. Onun için dünya insanın saadetinin kaynağıdır. Dünya, sâlihlerin Allah Teâlâ’ya ulaşan geçididir. Onun için nasıl olur da yolcusunu Rabbinin yakınına götüren bir yol sevilmez?!”

Bil ki matlûbunun varlığını elde ettiği için sâkinlik ve sükûnet yeryüzünün sıfatlarındandır. Böylece o en aşağıda olduğu halde en yüksek mertebeye ermiştir. Dünya rızâ ile kâimdir. Onun makamı rızâ, hâli teslîmiyyet, dîni İslâm’dır. Dünyada insân-ı kâmilin durumu da aynıdır. Çünkü Allah Teâlâ onu yeryüzünün kalıbından şekillendirmiştir. Her ne kadar onun aslı topraktan ise de, üzerine rûh-i a‘zam iksîri atılmıştır. Eğer bu ruh bedenden uçup giderse, cesed altın külçesi gibi yığılır kalır. Çünkü kâmillerin cesedleri çürümez.

Es’iletü’l-hikem’de der ki: “Çoğunluk yeryüzünün gökyüzünden daha faziletli olduğuna hükmetmiştir. Çünkü peygamberler topraktan yaratılmış, orada Allâh’a ibâdet etmişler, orada defnolunmuşlardır. Yeryüzü hilâfet yurdu, âhiretin tarlasıdır. Bazı âlimler, yeryüzünün ilk tabakasının vahyin indiği yer olması, peygamberlerin orada yaşaması ve ondan faydalanması, halifelerin üzerinde bulunması gibi fazîletler sebebiyle daha üstün olduğunu söylerler.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Yüce ruhları barındırması sebebiyle semânın yerden üstün olduğu apaçıktır. Bu sebeple ölümle ruh göğe yükselirken beden dünyada kalır. Ne var ki bu yükseliş cesede âid âletlerle olduğundan yeryüzü için ayrı bir fazilet vardır.

Çünkü cesed topraktandır. Bu sebeple Peygamber Efendimiz (a.s.): *“Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadınlar ve gözümün nuru namaz.”*[84] hadîsinde namazı dünyadan saymıştır. Bunun sebebi şudur: Namazın sûreti olan fiiller ve zikirler uzuvlarla yapılır ki onlar dünyadan ve mülk âlemindendir, her ne kadar kalb ve teveccüh melekût âleminden olsa da. Allah Teâlâ’dan bizi yeryüzünün hakîkatlerini anlayanlardan ve dünyanın her çeşit câzibesinden yüz çevirenlerden eylemesini niyaz ederiz.



وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٦﴾

56. Andolsun biz ona *(Fir’avn’a)* bütün *(bu)* delillerimizi gösterdik; yine de yalanladı ve diretti.

“Andolsun biz ona (Fir’avn’a) bütün (bu) delillerimizi gösterdik;” Yani Allâh’a yemin olsun ki Fir’avn’a Mûsâ’nın ellerinde asâ, el ve diğer bütün âyetlerimizi/mûcizelerimizi mühlet vererek gösterdik. Ya da onların doğru olduğunu ona tanıttık ve onların neye delâlet ettiğini açıkladık.

“Yine de yalanladı” o hiç düşünmeden aşırı inatçılığı sebebi ile bütün bu mûcizeleri yalanladı, onların sihir olduğunu iddiâ etti *“ve diretti.”* Küstahlığından onları kabûl etmekten şiddetle kaçındı.



---

[81]. Buhârî, Kader, 4; Tevhid, 54; Müslim, Kader, 6-8; Tirmizî, Kader, 3; Müsned, IV, 67

[82]. Mâlik Kur’an’a göre cehennem bekçisinin adıdır. bk. ez-Zuhruf, 43/77

[83]. Bk. Müslim, Cennet, 83

[84]. Nesâî, İşretü’n-nisâ, 1; Müsned, III, 128, 199, 285

İFTİRA EDEN PERİŞAN OLUR

قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ
بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَٓا اَنْتَ
مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى
﴿٥٩﴾ فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى
وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍۚ وَقَدْ خَابَ مَنِ
افْتَرٰى ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُٓوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾ قَالُٓوا اِنْ
هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا
بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾ فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّاۚ وَقَدْ اَفْلَحَ
الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴿٦٤﴾

57. Dedi ki: “Bizi, yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin, ey Mûsâ?

58. Öyle ise, muhakkak sûrette biz de sana, aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, seninle bizim aramızda, ne senin, ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla.

59. Mûsâ: “Buluşma zamanınız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun.” dedi.

60. Bunun üzerine Fir’avn dönüp gitti. Hilesini *(sihirbazlarını)* topladı; sonra geri geldi.

61. Mûsâ onlara: “Yazık size! Allah hakkında yalan uydurmayın! Sonra O, bir azâb ile kökünüzü keser! İftira eden, muhakkak perişan olur.” dedi.

62. Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar; gizli gizli fısıldaştılar.

63. Şöyle dediler: “Bu ikisi, muhakkak ki, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar sadece.

64. Öyle ise hilenizi kurun; sonra sıra halinde gelin! Muhakkak ki bugün, üstün gelen kazanmıştır.”



Fir’avn *“Dedi ki: “Bizi, yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin ey Mûsâ?”* Bu âyet, Fir’avn’un Mûsâ (a.s.)’ı nasıl yalanladığını ve yüz çevirdiğini açıklayan bir başlangıç cümlesidir. Âyetin başındaki hemze, vâkıayı inkâr etmek, çirkin

görmek ve onun imkânsız bir iş olduğunu iddiâ etmek içindir. “*Gelmek*”ten maksad ya gerçekten gelmek ya da bir işe yönelmek ve girişmektir.

“اَلسِّحْرُ” aslı olmayan, hokkabazların el çabukluğu ile göz boyamaları gibi aldatma ve kandırmadır, asılsız hayallerdir. Nitekim kovucu kimse de dil çabukluğu ile bazı lâfları gizleyip bazılarını ilâve ederek lâf getirip götürürler.

Âyetin mânâsı şöyledir: Ey Mûsâ! Bir müddet kaybolup saklandığın yerden, gösterdiğin sihrin gücüyle bizi Mısırdan çıkarmak için mi geri döndün? Bu, imkânsızı yapmaya çalışmak olduğu için akıllı birisinin yapacağı bir şey değildir.

Kâşifî der ki: Yâni “(Fir’avn) bildik ki sen bir sihirbazsın; sihir ile bizi Mısır’dan çıkarmak, İsrâiloğulları’nı yerleştirmek ve onlara pâdişah olmak istiyorsun, dedi.”

Bâzı âlimler der ki: “Fir’avn’un bu sözleri, inanmamasının sebebini ve şaşkınlığını göstermektedir. Yine onun Mûsâ (a.s.)’ın hak peygamber olduğunu bildiğine delildir. Onun içindir ki Fir’avn mülkünün elinden gitmesinden korkmuştur. Çünkü bir sihirbaz onun gibi bir kralı ülkesinden çıkarmaya güç yetiremez.

el-İrşâd’da şöyle der: “Fir’avn Mûsâ (a.s.)’ ın amacının sadece İsrâiloğulları’nı kurtarmak olmadığını, bilakis bütün Kıptîleri Mısır’dan çıkarmak olduğunu belirterek, kavminin buğzunu artırmak istemiştir. Böylece mal ve mülklerinin tamamen elden çıkması korkusu ile kimsenin Mûsâ (a.s.)’a tâbi olmamasını, ona karşı şiddetle karşı koymalarını sağlamak istemiştir. Onları Mûsâ (a.s.)’a karşı koymaya cesaretlendirmek için de kendisine gösterdiği eşsiz mûcizelere de ‘sihir’ demiştir.

et-Te’vilatü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Fir’avn basîret ehlinden değil basar ehlinden olduğu için bu sözü söylemiştir. Eğer basîret ehlinden olsaydı Mûsâ (a.s.)’ın kendisini zulmetten nûra, beşeriyyetin karanlığından rûhâniyyetin nûruna, insâniyyetin karanlığından rabbanîliğin nûruna çıkarmak için geldiğini bilirdi.”

Mesnevî de şöyle geçer:

Kim Hakk’ın cemâlinden nasîbini alırsa
Bu cihan onun gözünde murdar olur
Sen de Edhem gibi mülkü hemen terk et de
Onun gibi ebedî bir saltanata eriş!

His gözü ile mûcizeyi sihir olarak görünce onun benzerini getireceğini iddiâ ederek şöyle dedi:



فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا
أَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾

58. Öyle ise, muhakkak sûrette biz de sana, aynen onun gibi bir büyü getireceğiz.

Şimdi sen, seninle bizim aramızda, ne senin ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla.

“Öyle ise, muhakkak sûrette biz de sana, aynen onun gibi bir büyü getireceğiz.” Sanki şöyle denilmiştir: “Eğer durum bundan ibâretse andolsun ki senin sihrin gibi bir sihir de biz getireceğiz, sen bize galebe çalamayacaksın. Yani senin gibi bir büyücü getireceğiz, onunla seni karşı karşıya getireceğiz ki insanlar senin sanatının büyücülük olduğunu bilsinler.

“*Şimdi sen,”* sihir göstermek için *“seninle bizim aramızda, ne senin ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla*.” Bâzı âlimler burada “مَوْعِدُ” ile buluşmaya sözleştikleri yerin kasdedildiğini söylerler.

“اَلْوَعْدُ” sözlükte olmadan önce bir menfaati haber vermektir. “اَلْخُلْفُ” ise sözü yerine getirmemektir.

Yani, sen aramızda her iki tarafa eşit uzaklıkta orta bir yer bul ki bir taraf diğerine göre daha avantajlı olmasın. Ya da sen düz bir yer bul ki, yüksekliği ve alçaklığı görmeye mâni olmasın. Yâni Fir’avn şöyle dedi: ‘Bir vakit tâyin et ki belirlenen vakit gelince benim ve senin kavmine mesafe olarak eşit olan bir yerde ya da alçaklığı yüksekliği olmayan, insanların ve bakanların görmesi mümkün olacak düz bir yerde hazır olayım.’

Lânetli Fir’avn, kendisine korkak denilmesini engellemek, zaman uzak da olsa yakın da olsa karşı koymak için gerekli sebepleri hazırlamaya muktedirmişçesine buluşma yerini ve zamanını belirlemeyi Mûsâ (a.s.)’a bırakmıştır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Fir’avn Mûsâ (a.s.)’dan bir zaman tâyin etmesini istemiştir. Çünkü sihirbaz sihrini hazırlamak için uzun zamana ihtiyaç duyar. Mûcize sâhibi ise mûcize ızhâr etmek için belli bir zamana ihtiyaç duymaz.”



قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾

59. Mûsâ: “Buluşma zamanınız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun.” dedi.

“Mûsâ: “Buluşma zamanımız;” insanların çeşitli yerlerden gelerek büyük bir kalabalık oluşturdukları Kıptîler’in *“bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun.” dedi.”* Hz. Mûsâ, belki onlar bu kalabalıktan utanarak sihri geçersiz kılan mûcizeyi inkâr edemezler, diye böyle olmasını istedi. Onlar buluşmak için bir yer istedikleri halde Mûsâ (a.s.) belli bir zaman tayin etti. Çünkü bayram günü insanların o günde buluştuğu meşhur bir mekâna delâlet eder.

Bilesin ki beş bayram vardır: Birincisi İbrahim (a.s.)’ın kavminin bayramıdır. O günde İbrahim (a.s.) putları paramparça etmiştir. İkincisi, Fir’avn’un kavminin bayramıdır. O “yevmü’z-zîne (süslenme günü)”dür. Üçüncüsü, Mâide sûresinin sonunda

geçen İsa (a.s.)'ın kavminin bayramıdır. Dördüncü ve beşincisi, Medine halkının Câhiliyye dönemindeki bayramlarıdır. Onlar yılda iki gündür. Allah Teâlâ, İslam gelince bu iki bayramı Kurban ve Ramazan bayramları ile değiştirmiştir. Kıyamet gününe kadar bu bayramlar devam edecektir.

Molla Câmî der ki:

Senin cefan kılıcıyla kurban olmak bizim bayramımızdır
Böyle bayram için can veririz ömürlerdir

Buradaki "اَلْحَشْرُ" kelimesi, insanları meskûn oldukları yerden çıkarmak ve onları harp ve benzerlerine zorlamak demektir. Bu kelime sâdece topluluk için kullanılır.

İnsanların kuşluk vakti toplanması, şüpheden daha uzak olması içindir. *Dırâmus-sıkt*'ta der ki: "(Arapça'da) günün başlangıcı fecrdir. Sonra sabah, sonra gadât, sonra bükra, sonra duhâ (kuşluk) sonra dahve (kaba kuşluk), sonra hecîra, sonra zahîra, sonra ravâh, sonra asr, sonra asîl, sonra mesâ, sonra aşâ-i evvel (ilk yatsı), sonra şafağın kaybolmasıyla da aşâ-i ahîra gelir."

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Duhâ, güneşin yükselip ışıklarını yaymaya başladığı, gündüzün ilk saatleridir." **İmâm Ragıb** ise şöyle der: "Duhâ, günün yayılıp uzamasıdır. Vakit onunla isimlendirilmiştir." **Kâşifî** der ki: "Duhâ, gündüzün geri kalanından daha aydınlık olan sabah vaktidir."



فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى ﴿٦٠﴾

60. Bunun üzerine Fir'avn dönüp gitti. Hilesini *(sihirbazlarını)* topladı; sonra geri geldi.

"Bunun üzerine Fir'avn dönüp gitti." Mûsâ'yı bırakıp ondan uzaklaştı, diğer şehirlerden sihirbazları toplamak için meclisten ayrıldı. *"Hilesini"* kendileriyle hile yapacağı sihirbazları ve onların âletlerini *"topladı; sonra"* buluşma yerine topladığı hile ile birlikte *"geri geldi."*

"*Sonra*" kelimesi, Fir'avn'un buluşma yerine gelmek için acele etmediğine bilakis bir müddet sonra geldiğine işâret vardır.



قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ بِعَذَابٍۚ
وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴿٦١﴾

61. Mûsâ onlara: "Yazık size! Allah hakkında yalan uydurmayın! Sonra O, bir

azâb ile kökünüzü keser! İftira eden, muhakkak perişan olur.” dedi.

Sanki “Fir’avn ve sihirbazlar geldiğinde Mûsâ ne yaptı?” diye sorulmuş, cevap olarak nasîhat yoluyla *“Mûsâ onlara: “Yazık size!”* Veyl aslında: “Allah sizi helâk etsin, size azab etsin” mânâsına bedduâdır. Burada ise sihirbazları ve Fir’avn’u Allâh’a iftirâ atmaktan vazgeçirmek için kullanılmıştır.

Benim elimde zâhir olan mûcizelere sihir diyerek *“Allah hakkında yalan uydurmayın!”* veya hiç kimseyi Allâh’a ortak koşmayın. İftirâ, kasden birine yalan bir şeyi isnâd etmek, yalan söylemektir.

et-Te’vîlât’ta der ki: “Mûsâ (a.s.) sihirbazlara şöyle dedi: “*Yazık size!”* peygamberlere verilen mûcizeye karşılık olarak bize de olağanüstü güçler verildi diye iddiâ ederek mûcizenin karşısına sihir ile çıkarak *“Allah hakkında yalan uydurmayın!*”

“Sonra” eğer böyle yaparsanız *“O,”* Allah *“bir azâb ile kökünüzü keser!”* o sebeple sizi helâk eder ve kökünüzü kazır. Allâh’ın azâbı kimsenin güç yetiremeyeceği korkunç bir azaptır. *“İftirâ eden,”* yâni, Allâh’a karşı kim ve ne şekilde iftirâ ederse etsin *“muhakkak perişan olur.”* nasîbsiz ve ümidsiz kalır.



فَتَنَازَعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾

62. Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar; gizli gizli fısıldaştılar.

“Bunun üzerine onlar,” Mûsâ (a.s.)’ın sözlerini işitince sihirbazlar sanki kızmış gibi *“durumlarını”* kendilerinden istenilen işi, yani Mûsâ (a.s.)’ı mağlub etme yollarını *“aralarında tartıştılar;”* istişâre ve müzâkere ettiler.

Mûsâ (a.s.) ne konuştuklarına vâkıf olmasın diye *“gizli gizli fısıldaştılar.”* Konuşmalarını gizlemekte son derece titiz davrandılar.

“اَلنَّجْوٰى”, gizlemek demektir. Aslı onu yüksek olduğu için başka yerlerden ayrı olan yüksekçe bir yere götürdüler demektir. Kelimenin aslının “اَلنَّجَاةُ”tan olduğu da söylenmiştir. Bu ise bir kimseye kurtuluşu olan konuda yardım etmektir. Ya da sırrın başkalarının muttali olmasından korunması demektir. Onların aralarında geçen gizli konuşma aşağıdaki âyetin işâret ettiği üzere Mûsâ ve Hârun (a.s.)’ın birer sihirbaz olduğudur:



قَالُوا اِنْ هٰذَانِ لَسَاحِرَانِ يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا
وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾

63. Şöyle dediler: “Bu ikisi, muhakkak ki, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar sadece.”

Gizlice ve fısıldaşarak *“Şöyle dediler: “Bu ikisi,”* Mûsâ ve Hârun *“muhakkak ki,”* daha önce gösterdikleri *“sihirleriyle”* size galebe çalarak ve istîlâ yoluyla *“sizi yurdunuzdan”* Mısır’dan *“çıkarmak ve sizin örnek yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdırlar sadece.”* اَلْاَمْثَلُ اَلْمُثْلٰى kelimesinin müennesi olup “en şerefli” mânâsına gelir. Yâni onlar kendi din ve mezheplerini üstün ve hâkim kılarak sizin en üstün ve şerefli dîninizi ortadan kaldırmak istiyorlar. Onlar bu sözleriyle sihirbazların yolunu değil, Fir’avn’un kavminin üzerinde bulunduğu dîni kasdediyorlardı. Çünkü, Fir’avn ***“Ben, onların sizin dininizi değiştirmelerinden korkuyorum”*** (el-Mü’min, 40/26) demişti. Sihirbazlar, bir dine inanmazlardı.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Onlar tuttukları yoldan son derece memnun ve mutlu oldukları için yollarını böyle isimlendirmişlerdir. Nefislerinin huzur bulduğu din oydu. Nitekim âyette ***“Her fırka kendinde olan ile böbürlenir.”*** (er-Rûm, 30/32) buyrulmuştur.

İmam Râğıb der ki: “اَلطَّارِقُ”, ayaklarla çiğnenen ve basılan yoldur. Allah Teâlâ: ***“Onlara denizden kuru bir yol aç”*** (Tâha, 20/77) buyurur. Buradan istiare yoluyla insanın tuttuğu iyi veya kötü işlere de ‘tarik (yol)’ adı verilmiştir. Âyette de bu kelime en faziletli yol mânâsına kullanılmıştır.



فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ ائْتُوا صَفًّا وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴿٦٤﴾

64. Öyle ise hilenizi kurun; sonra sıra halinde gelin! Muhakkak ki bugün, üstün gelen kazanmıştır.

“Öyle ise hilenizi kurun;” onu sağlam yapın ve onun hakkında azimli olun.

“اَلْاِجْمَاعُ” kelimesinin hakîkati görüşünü onun üzerinde topladı, demektir. ‘Müslümanlar şu konuda icmâ etti’ demek, o konuda fikirleri birleşti demektir. **Râğıb** der ki: “Çoğu zaman uzun bir düşünme ve tefekkürden sonra ulaşılan hakkında görüş birliği olan şeye denir.”

Âyet şu mânâya gelir: Mûsâ ve Hârun’un sizi memleketinizden çıkarmak isteyen birer sihirbaz olduğu mâlumunuz olduğuna göre ona karşı koymak için hile ve tuzaklarınızı birleştirin, hepiniz birlik olun, kimse bu mücâdeleden geri kalmasın ve hepiniz aynı hedefe yönelin.

Bir kırâate göre “fecmiû”, “fecmeû” diye okunmuştur. Nitekim yukarıdaki “فَجَمَعَ كَيْدَهُ (*hilesini topladı)*” âyeti de bu okuyuşu destekler. Bu kırâate göre mânâ şöyle olur: Siz sihir âletlerinizi toplayın, gerektiği gibi onları sıralayın.

“*Sonra”* güçlü ve heybetli görünmek için *“sıra hâlinde gelin!”* saflar hâlinde buluşma yerine gelin.

Rivayete göre onlar yetmiş saf ve her safta bin kişi olarak geldiler. Saf, nesnelerin ve

insanların bir hizaya sokulmasıdır. İnsan, ağaç ve diğer eşyalar için kullanılır.

el-İrşâd'da der ki: "Belki de buluşma yeri, geniş bir meydandı. Mûsâ (a.s.) bu geniş meydanın bir kenarında oradakilere hitâb etti. Sihirbazlar da başka bir köşede gizlice işlerini planladılar. Sonra da âyette geçtiği üzere herkesin meydanın ortasında toplanması emredildi.

"Muhakkak ki bugün, üstün gelen kazanmıştır." فَلَاحٌ, gayeye ulaşmak ve arzusunu elde etmektir. "الْاِسْتِعْلَى (üstün gelme)", yerilen üstünlüğü taleb etme olduğu gibi yükseklik/îtibar isteme mânâsına da kullanılabilir. Âyet her iki mânâya da muhtemeldir. Yani gâlib olan kazanmış ve halk arasında yüce bir mevki elde etmiştir.

el-İrşâd'da der ki: "Onlar bu sözleriyle birbirlerini bütün güçlerini sonuna kadar kullanmaya teşvik etmek üzere Fir'avn'un vâd ettiği mükâfâtı ve onları kendisine yakın kılmasını; "*üstün gelen*"in kendilerinin tamamı veya bir bölümü olacağını kasdediyorlardı.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Burada işâret vardır ki ilimlerden ve sihir gibi sebeplerden yasaklananlar, sadece dünyayı ve dünya malını toplamak için olan ilimlerdir, yoksa âhireti, nîmetlerini ve Allâh'ın rızâsını elde etmek için olanlar değil. Onun için Allah Teâlâ: ***"O'na ancak güzel sözler yükselir. Onları da sâlih amellere ulaştırır."*** (Fâtır, 35/10) buyurmuştur. Şerîatın yasak ettiği fiillerle mânevî ve uhrevî dereceleri elde etmeye çalışanların çabaları boşa gider, onlar kurtuluşa eremez ve yorgunlukları yanlarına kâr kalır.

Taklid ehli Fir'avn ve onun sihirbazlarının yolunu takip ederler. Onlar tahkîk ehli hakkında: "Bunlar sizi şeyhlik makamından, avamın yanındaki yüksek mevkilerinizden mahrum etmek, insanların size olan teveccühünü yok etmek, kavminizin yönetici ve idârecilerinin şereflilerinin, ma'rifet sâhiplerinin, zenginlerin ve varlık sâhiplerinin size gösterdiği yakınlığı gidermek istiyorlar." derler. Bunun için çeşitli hileler yaparlar ve ağızlarıyla Allâh'ın nurunu söndürmek isterler. Kâfirler, yani Allâh'a gizli şirk ile ortak koşanlar istemese de Allah nûrunu tamamlayacaktır (bk. es-Saff, 61/8-9).

Mesnevî'de şöyle denir:

Kim Allah mumunu üflerse
O mum sönmez, üfleyenin ağzı yanar.

Güneş gibi yüce olarak yaratılan, hiçbir hile ile süflî olmaz. Kezâ toprak süflî yaratılmıştır, hiçbir zaman semâvî olmaz.

Molla Câmî der ki:

Başlarında devlet külâhı olsa da sefihlerin kıymeti yoktur
Zamanın devri öyle sefihleri devlet burcuna yükseltir
Toprak zâtı îtibâriyle süflîdir, kendi tab'ı üzere havaya gitmez
Rüzgara yoldaş olur, semâya doğru baş çeker gider

Allah Teâlâ’dan bizi saâdet ve felâh ehlinden kılmasını dileriz.



SİHİRBAZLAR
SECDEYE KAPANDILAR

قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّٓا اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّٓا اَنْ نَكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقٰى ﴿٦٥﴾ قَالَ
بَلْ اَلْقُوا ۚ فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى
﴿٦٦﴾ فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسٰى ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ
الْاَعْلٰى ﴿٦٨﴾ وَاَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا ۖ اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ
سَاحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴿٦٩﴾ فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا
قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى ﴿٧٠﴾

65. Dediler ki: “Ey Mûsâ! Ya sen at veya önce atan biz olalım.”

66. “Hayır, siz atın.” dedi. Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor.

67. Mûsâ, birden içinde bir korku duydu.

68. Dedik ki: “Korkma! Üstün gelecek olan kesinlikle sensin.

69. Sağ elindekini at da, onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları, sadece bir büyücü hilesidir. Büyücü ise, nereye varsa *(ne yapsa)* iflah olmaz.”

70. Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar; “Hârun’un ve Mûsâ’nın Rabbine îman ettik” dediler.



Sihirbazlar hilelerini kurduktan, belirlenen yere geldikten ve sıra sıra olduktan sonra *“Dediler ki: “Ey Mûsâ!”* elindeki asayı yere *“Ya sen at veya önce atan biz olalım.”* Yani hangimizin önce atacağını sen belirle.

Bir görüşe göre sihirbazlar içleri boşaltılmış ve civa ile doldurulmuş üç yüz çeki ip ve urgan hazırlayıp meydana getirdiler ve bu sözü söylediler.

Burada işâret vardır ki sihirbazlar asâyı önce kimin atacağının belirlenmesini Mûsâ (a.s.)’a bırakarak ve onu öne geçirerek onu aziz kılınca Allah Teâlâ da onları hakîkî îmanla aziz kıldı. Böylece onlar îmân nuruyla Mûsâ’nın mûcizesini gördüler; taklid yoluyla değil, tahkik yoluyla îman ettiler. İşte *“Bana bir karış yaklaşana ben bir kulaç yaklaşırım”*[85] kudsî hadîsinin hakîkati budur. Allâh’ın aziz kıldığını aziz kıldıkları için Allah da onları îmân edip kendine yaklaştırmakla aziz kıldı. Aynı şeklide Mûsâ (a.s.) da atma sırasını önce onlara vererek onları şereflendirdi.



قَالَ بَلْ اَلْقُوا ۚ فَاِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا

تَسْعٰى ﴿٦٦﴾

66. "Hayır, siz atın." dedi. Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor.

Mûsâ; *"Hayır"* önce ne atacaksanız *"siz atın." dedi."*

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Anlaşılan o ki Allah Teâlâ sihirbazlara seçme hakkını Mûsâ (a.s.)' a bırakmalarını ilhâm etti, Mûsâ (a.s.)'a da hak ile bâtılın ayırt edilmesi için önce onların atmasını ihtiyar etmesini öğretti. Çünkü hak, bâtılı giderir ve yok eder. Eğer Hz. Mûsâ, onlardan önce atsaydı, büyük bir yılana dönüşen asâdan korkarlardı. Daha işin başında herkes oradan ayrılırdı. Nitekim asâ, büyücülerin bıraktığı ip ve odun parçalarını yutunca, bütün insanlar bundan korkarak dağıldılar. Bu ise maksada halel getirir.

İmam (Râzî) şöyle der: "Eğer "Hz. Mûsâ onlara nasıl olur da iplerini atmalarını emreder? Halbuki onların yaptıkları sihirdir ve küfürdür!" denilirse, şöyle cevap veririz: Bir şüpheyi izâle etmek için bu bir yol olarak görüldüğü zaman câiz olur."

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Hz. Mûsâ'nın sözü emir değildir. Bu, böylece onları hafife almak ve buna aldırmamaktı. Çünkü o, sihirbazların yapacakları ile bâtılın yok olup hakkın açığa çıkacağını biliyordu."

"Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."

"اَلتَّخْيِيلُ" bir şeyin hayâlini kendi içinde canlandırmaktır. "اَلتَّخَيُّلُ" ise canlandırmaktır. Esâsen hayal rüyâda, aynada ve görülen şeyin kaybolmasından sonra kalbde/gönülde görülen sûretler gibi mücerred bir sûrettir. Sonra tasavvur edilen her işin ve hayal yerine geçen her nahif şahsın sûreti için kullanılmıştır. "اَلسَّعْىُ" koşmaksızın hızlıca yürümek demektir.

Yâni onlar atacaklarını attılar. Yaptıkları sihir sâyesinde ipleri ve sopaları, kendisine koşuyor gibi göründüğü vakit Mûsâ (a.s.) şaşırdı. Çünkü sihirbazlar onları civa ile boyamışlardı. Güneş onlara vurduğu vakit hareket edip kıpırdadılar. Böylece onlar Hz. Mûsâ'ya hareket ediyor gibi göründü.



فَاَوْجَسَ فٖى نَفْسِهٖ خٖيفَةً مُوسٰى ﴿٦٧﴾

67. Mûsâ, birden içinde bir korku duydu.

"Mûsâ, birden içinde bir korku duydu." Yani "Mûsâ (a.s.) ânîden yılanları karşısında görünce korktu. Mûsâ (a.s.)'ın korkması, yılanlardan nefret etme, onların sokma ve benzeri bilinen zararlarından sakınma gibi insanın yaratılışında olan nefret gereğinceydi. Nitekim âyetteki

"فٖى نَفْسِهٖ" ifâdesi buna delâlet eder. Çünkü bu kabil korkular kalbin değil nefsin

havâtırındandır.

Hakîkatte ise Allah Teâlâ sihre kahır elbisesi giydirmiş ve Mûsâ (a.s.) başka şeyden değil, Allâh'ın kahrından korkmuştur. Çünkü, fâsıklar toplumundan başka kimse Allâh'ın mekrinden emîn olamaz.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Hak dileyince her yaprak diken olur
İnce iplik gözde aynen yılan olur
Elemden yaprak titrer, suda akar
Nasıl korkmayayım Hakk'ın kahrından



قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ اَنْتَ الْاَعْلٰى ﴿٦٨﴾

68. Dedik ki: "Korkma! Üstün gelecek olan kesinlikle sensin.

Biz ona: *"Dedik ki:"* Vehmettiğin şeyden *"Korkma!"* Çünkü *"üstün gelecek olan kesinlikle sensin."* Onlara gâlib olacak ve baskın gelecek sensin. Biz her hâlükârda seninle beraberiz. Çünkü sen, Müsebbib ile kâimsin, onlar ise sebeplerle kâim ve onlara güvenmektedir. Yine en büyük âyetlerimiz/mûcizelerimiz seninle berâberdir. Bu da, seni hıfz elbisesine büründürmemizdir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet işâret etmektedir ki beşerî korku, peygamber bile olsa insan yaratılışında yerleştirilmiştir. Bu korku, "*Dedik ki: "Korkma! Üstün olan kesinlikle sensin.*" âyetinde olduğu gibi samedânî bir sözle, rabbânî bir söküp çıkarmayla Allah tarafından ondan sökülüp çıkarılana kadar devam eder. "*Üstün olan kesinlikle sensin.*" Yani sen, Yaratan'ı bırakıp yaratılanlardan korkmaktan derece bakımından yükseksin, üstünsün. Burada işâret olunan bir diğer mânâ da şudur: Mûsâ (a.s.)'ın korkusu yaratılmışlardan ve eşyâdan değil, bunları meydana getirendendi. Çünkü o, asâsının büyük bir yılan olup da sihirbazların yaptığı sihirleri yuttuğunu görünce, onun Cenâb-ı Hakk'ın kahhâriyet sıfatının mazharı olduğunu anlamıştı. İşte Hz. Mûsâ, asâdan ve onun büyük bir yılan olmasından değil, Cenâb-ı Hak'tan ve kahrından korktu. Bu sebeple Allah Teâlâ: "*Korkma! Üstün olan kesinlikle sensin.*" buyurdu. Yâni, sen bizim katımızda bu asâdan daha üstün bir dereceye sahipsin. Çünkü sihirbazların yaptıklarını yutan asâ, senin için yaratılmıştır. Yine sen benim rasûlüm ve kelîmimsin. ***"Ben seni kendim için seçtim."*** (Tâhâ 20/41) Eğer asâ kahr sıfatının mazharı ise sen kahr ve lütuf sıfatlarımın tamamının mazharısın.



وَاَلْقِ مَا فٖى يَمٖينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا اِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا
يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَتٰى ﴿٦٩﴾

69. Sağ elindekini at da, onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları, sadece bir büyücü hilesidir. Büyücü ise, nereye varsa *(ne yapsa)* iflah olmaz.”

“Sağ elindekini” asânı *“at da, onların yaptıklarını yutsun.”* Yâni asâ, sana yürüyor ve hareket ediyor gibi görünen, onların iplerden ve sopalardan yaptıkları sihirlerini yutar.

“*Sağ elindekini*” ifâdesindeki kapalılık, Mûsâ (a.s.)’ın şânını yüceltmek ve asânın bilinen asâlardan olmadığını bildirmektir. Çünkü o, sıra dışı sonuçların hâsıl olmasına sebep olmaktadır.

Sihirbazların ortaya koydukları sihirden “*onların yaptıkları*” diye bahsedilmesi, bunu küçümsemek, yaptıklarının uydurma ve düzmece olduğunu bildirmek içindir. Yani onlar, yalan söylediler ve onu uydurdular.

“Yaptıkları” başka bir şey değil *“sadece bir büyücü hilesidir.”* Sihirbazın tuzağı, hilesi ve eşyayı olduğundan başka göstermesi cinsinden bir şeydir. “ٱلسَّاحِرُ (büyücü)” kelimesinin nekre oluşu hakaret içindir. “ٱلْكَيْدُ” hile çeşitlerinden birisidir. Bunun övüleni de yerileni de vardır. Ancak genellikle kötü mânâda kullanılır. “ٱلْاِسْتِدْرَاجُ” ve “ ٱلْمَكْرُ” kelimeleri de böyledir.

“Büyücü ise nereye varsa” ne yapsa *“iflah olmaz.”* Yeryüzünde nereye giderse gitsin orada sihirbazlık yapmakla istediğini elde edemez.

*et-Te’vîlâtü-n-Necmiyye’*de şöyle der: “Âyet işâret etmektedir ki senin sağ elindeki benim san‘atım ve benim hilemdir. Sihirbazların yaptıkları ise onların san‘atları ve hileleridir. Sihirbaz da, yaptıkları hîlelelerde benim yaptıklarımın ve hilemin olduğu yerde asla iflâh olmaz. ***“Doğrusu benim tuzağım sağlamdır.”*** (el-Kalem, 68/45)”

Bilesin ki dünyevî felâh (kurtuluş), dünya hayatını güzelleştiren mutluluklar kazanmaktır. Bunlar da uzun ömür (bakâ), zenginlik ve şeref sahibi olmaktır. Uhrevî felâh ise şu dört şeyle olur: Fenâsı olmayan bakâ (ebedî hayat), fakirliği olmayan zenginlik, zilleti olmayan izzet ve cehâleti olmayan ilim. Şu halde dünya ehlinin kurtuluşu/felâhı, gerçek felâh değildir. Çünkü sonu kayıptır, hüsrandır. Bilmez misin ki, üstazına ‘Hayır’ diyen, yâni îtiraz eden kimse aslâ iflah olmaz. Biz üstazına itiraz eden nicelerini gördük. Kendileri mal, mevki ve riyâset sâhibi idiler. Ancak böylelerinin sonu hep hüsran olmuştur. Münker fiiller işleyen diğer muhalifleri de bunlara kıyas et.

Nisâbü’l-ihtisâb’da şöyle der: “Sihirbaz, cezâlandırılmadan önce tevbe ederse tevbesi kabûl olunur. Ancak cezâlandırıldıktan sonra tevbe ederse bu takdirde tevbesi kabul olunmaz.”

Şeyh Ekmel’in *Şerhu’l-meşârık*’ında şöyle der: “Muhammed b. Şücâ, Hasan b. Ziyâd’dan o da Ebû Hanîfe (r.h.)’dan rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir: “Bir kişinin sihirbaz olduğu anlaşılınca katl edilir ve tevbe etmeye dâvet edilmez. Onun “Ben sihri bırakacağım, tevbe edeceğim” demesine de îtibar edilmez. Sihirbaz olduğunu îtiraf ederse, kanını akıtmak helâl olur. İki kişi onun sihirbazlık yaptığına şâhidlik eder ve kendisinin bu sıfatı taşıdığını söylerse, bu takdirde de öldürülür ve tevbe etmeye dâvet

edilmez.”

Şerhu’l-Akâid üzerine yazılan *Şerh-i Ramazân*’da şöyle der: “Eğer bir sihirbaz yeryüzünde karışıklık çıkarmak ve insanları helâk etmek için çalışıyorsa, kadın olsun erkek olsun öldürülür. Ancak yeryüzünde küfrü yaymak için çalışan sihirbazlardan erkek olanlar öldürülür, kadınlar değil.”

Fürû‘ kitaplarda hüküm şudur: “Müslüman olan kadın sihirbaz öldürülmez, ancak dövülür ve hapsedilir. Çünkü o, büyük günah işlemiştir. Öldürülmez, çünkü Nebi (a.s.), kadınları öldürmeyi mutlak olarak yasaklamıştır.”

el-Eşbâh’ta şöyle der: “Tevbe eden her kâfirin tevbesi dünyada ve âhirette makbûldür. Ancak Nebî (a.s.)’a ve şeyhayna (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’e) ya da bunlardan birine sebbedenin/sövenin, kadın da olsa büyücülük yapanın ve tevbe etmeden önce cezalandırılan zındığın tevbesi kabûl edilmez.”

Kâriu’l-Hidâye’nin *Fetâvâ’*sında da şöyle der: “Zındık, zamanın ebedîliğini savunan, yâni âhirete ve Yaratıcı’nın varlığına inanmayan, malların ve âilelerin müşterek olduğuna inanan kimsedir.” Başka bir yerde de şöyle der: “Zındık, Allâh’ın varlığına, yeniden diriltilmeye inanmayan ve hiçbir şeyin haram olduğunu kabul etmeyen kimsedir. Tevbesinin kabul edilmesi konusunda iki görüş vardır. Bunlardan tercih edilen, böylelerinin tevbesinin kabul edilmeyeceğidir.”

Şerhü’t-tarîka’da şöyle der: “Sihir lügatte ince ve lâtif olan her şeydir. Fecr-i kâzibe ‘seher’ denilmesi de buradandır. Nitekim Nebî (a.s.) da şöyle buyurmuştur: *“Muhakkak beyânda sihir vardır.”*[86] Örfte sihir, bâtılı hak sûretinde göstermektir. Bize göre sihrin varlığı sâbittir. Çünkü Nebi (a.s.) *“Sihir haktır ve nazar değmesi haktır.”*[87] buyurmuştur.

Şerhu’l-Emâlî’de şöyle der: “Kişi herhangi bir şeyi karşısındakini hayret ve dehşet içinde bırakacak şekilde hile ile ortaya koyarsa sihir yapmış olur. Çünkü büyücü, yaptığı bir işi karşısındakinin (büyülenen) mâhiyetini anlayamayacağı ve yapmaktan âciz kalacağı bir tarzda ortaya koyar.”

İhtilâfü’l-eimme adlı kitapta belirtildiğine göre sihir, insanların kalplerine ve vücudlarına etki eden okunmuş rukye, atılmış düğümler ve efsunlardır. Bunların bedene ve kalbî hayata tesir ettiği, hasta ettiği, öldürdüğü ve hatta karı ile kocanın arasını ayırdığının bir hakikat oluşu konusunda üç imam ittifak etmişlerdir.

İmam Ebû Hanîfe (r.h.) sihrin hakîkati ve cisimde tesiri olmadığı görüşündedir. Şâfiîler’den **Ebû Câfer Esterabâdî** de böyle demiştir.

Şerhu’l-Makâsıd’da şöyle der: Sihir, şerli bir kimsenin özel bazı ameller yaparak hârikulâde/alışılmışın dışında bir iş ortaya koymasıdır. Sihir konusunda öğrenme ve öğretme geçerlidir. İşte bu iki sebeple sihir, mûcize ve kerâmetten ayrılır. Sihir, teklif edenlerin teklifi ile olmaz. Zamanlarla, mekanlarla veya şartlarla sınırlıdır. Ona karşı koyulabilir ve benzerini yapmak için gayret sarf edilebilir. Sihrin sâhibi muhtemelen fâsık ilan edilir, zâhirde ve bâtında pis olmakla, dünyada ve âhirette rezil olmakla vasfedilir. Hak ehline göre sihir varlığı aklen câiz ve sem‘an/naklen de sâbittir. Nazar

değmesi de böyledir.

Bu hususta Mûtezile'nin görüşü şöyledir: Sihir, hakîkati olmayan sadece bir gösteridir. Sebebi el çabukluğu veya nasıl hile yapıldığını gizlemek olan bir göz boyamadır.

Biz Ehl-i sünnet'e göre bunun iki yönü vardır: Birincisi onun mümkün olduğuna, ikincisi de fiilen meydana gelişine dâirdir.

Birincisine gelince; sihir, olması mümkün olan işler cümlesindendir ve Allâh'ın kudreti dâiresindedir. Çünkü netice îtibarıyla sihri de yaratan Allah'tır. Büyücü burada ancak fâil ve kâsibdir. Bu konuda fakihlerin icmâı vardır. İhtilâf ancak onun hükmündedir.

İkincisine gelince; sihir konusunda şu âyettir: ***"Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. ... Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allâh'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler."*** (el-Bakara, 2/102) Bu âyette sihrin sırf bir gösteri ve göz boyama değil, hakîkaten sâbit olduğuna, tesir edenin ve yaratanın yalnızca Allah Teâlâ olduğuna işâret vardır."

Eğer "Mûsâ (a.s.)'ın kıssasındaki ***"Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları, kendisine gerçekten koşuyor gibi görünüyor."*** (Tâhâ, 20/66) âyeti, sihrin hakîkati olmadığına, onun ancak göz boyama ve öyleymiş gibi gösterme olduğuna delâlet eder." denilirse, buna şöyle cevap veririz: Onların yaptıkları sihrin bu göz boyama ve öyleymiş gibi gösterme olması mümkündür ve bu da gerçekleşmiştir. Yukarıdaki îtiraz kabul edilse bile sihrin bu sûretteki tesirinin göz boyama olması onun hiç hakîkati olmadığına delâlet etmez.

Sihrin meşhur olan beş çeşidi vardır:

1- *Tılsım:* Semavî tesirlerle yeryüzüne âid ilaçları bir araya getirip onlardan acâyip şeyler çıkarmaktır.

2- *Nirenc:* "Nîrenk" kelimesinden Arapçalaştırılmış bir kelimedir. O da göz boyama ve hayalî bir takım şekiller ortaya koymaktır. Derler ki bu, yeryüzündeki madenlerin kuvvetlerini birbirine katarak bunlardan acâyip bir şey çıkarmaktır.

3- *Rukye:* Bunun bir adı da "efsûn"dur. "âb-sûn" kelimesinin Arapçalaşmış hâlidir. Suya üfleyerek büyü yapmaktır. Efsûn yapanlar suya üfledikleri ve onu büyü yapılana içirdikleri ya da üzerine döktükleri için ona "efsûn" denilmiştir. Rukye yapanın göğsünden çıkıp yükselen bazı kelimeler olduğu için de ona "rukye" denir. O kelimelerin bazısı Pehlevîce, bazısı Kıptîce ve bazısı da anlamsız sözlerdir. Rukye yapanlar bu sözlerin kendilerine ya uykudayken bildirildiğini ya da cinler tarafından söylendiğini iddia ederler.

4- *Halkatirât:* Bu da bazı harflerle karışık şekil ve dâireler çizmektir. Bunu yapanlar da bu şekillerin husûsî tesirleri olduğunu savunurlar.

5- *Şa'beze.* Buna "Şa'veze" de denir. Bu ilmi ortaya koyan "Şa'bâze" adlı adamın adından Arapçalaştırılmış bir kelimedir. Bu sihir çeşidi el çabukluğu ve göz boyama

yoluyla eşyâyı ters çevirmektir. Yularların üzerinde yürümek, mumlu kağıtlarla ve hokkalarla oynamak gibi.

Bütün bu sihirlerden sonra hâsıl olan tesirler, âdetullahın icrâsına uygun olarak ve O'ndan başka kimsenin bilmediği onlarda bulunan hikmete göre Allah Teâlâ'nın fiilidir.

Şeyhi'l-Ekber (k.s.) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'*de şöyle der: "Harflerden ve Allâh'ın isimlerinden hâsıl olan tesir, kerâmetler cinsindendir, yâni kerâmetle bâzı husûsiyetleri ızhar etme türündendir. Çünkü, herkes eşyanın husûsiyetlerini ortaya çıkarmaya muktedir olamaz.



فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسٰى ﴿٧٠﴾

70. Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar; "Hârun'un ve Mûsâ'nın Rabbine îman ettik." dediler.

"Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar;" Yani Mûsâ (a.s.), onların büyülerini yutan asâsını yere attı da bunun üzerine büyücüler secdeye kapandılar. Sihirbazlar sanki onları birisi yere atmış gibi şiddetle yere kapandılar.

Hz. Mûsâ asâsını yere bıraktı ve derhal bir ejderha oldu. Ağzını açtı ve sihirbazların âletlerini yuttu. İnsanlar korkularından kaçmaya yüz tuttular. Mûsâ (a.s.) hemen ejderhayı tuttu ve ejderha asâ oldu. Sihirbazlar onun sihir olmadığını bildiler. Çünkü sihir başka bir sihri bâtıl kılmaz. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın kudreti ve Mûsâ (a.s.)'ın mûcizesidir. Onun için sihirbazlar yere kapandılar. Yâni bu mânâyı düşününce samîmiyet ve ihlâsla Allâh'a secde ettiler.

Sihirbazların secdeye kapanmaları, kendilerini yere atmalarına uygun olması için 'kendini yere atmak (اَلْاِلْقَاءُ)' diye ifâde edilmiştir.

Rivayet edilir ki sihirbazların reisi şöyle dedi: "Biz insanlara gâlip gelirdik, âletlerimiz de biz de kalırdı. Eğer bu sihir idiyse bizim attığımız âletler nerede kaldı?" Böylece o, cisimlerin durumlarının değişmesini, âlemin yaratıcısı ve her şeye kâdir olan Allâh'a, bu mûcizenin Hz. Mûsâ'nın elinde zuhûr etmesini de onun peygamberliğinin sahih olmasına delil saydı. Sihirbazlar tevbe ettiler ve tevâzuun zirvesine ulaştılar, secdeye kapandılar.

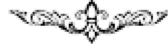
Cârullah (Zemahşerî) der ki: "Sihirbazların durumu hayrete şâyândır. Küfür ve inkâr için iplerini attılar, sonra da şükür ve secde için başlarını attılar, secdeye koydular. Bu iki ilkâ (atma) arasında ne büyük fark vardır!"

Secdede iken *"Hârun'un ve Mûsâ'nın Rabb'ine îman ettik" dediler."* Bu cümle, açıklama için getirilmiş bir başlangıç cümlesidir.

Sihirbazların bu sözü aktarılırken Mûsâ (a.s.)'ın adının sona bırakılması, fâsılalara (âyet sonlarındaki ses uyumuna) riâyet içindir. Yine Fir'avn, Mûsâ (a.s.)'ı küçüklüğünde eğitmişti. Şu halde onlar burada sadece Hz. Mûsâ'nın adını ansalar ya da

onu Hz. Hârun'dan önce zikretselerdi buradaki "Rab (terbiye eden)"ile Fir'avn'un kasdedildiği vehmedilebilirdi. Bu sebeple îman edip secdeye kapandıklarında önce Hârun'un adını andılar, onun ardından da Mûsâ'nın adını söylediler. Âyette "rab" kelimesinin Hârun ve Mûsâ (a.s.)'ın ikisine de izafe edilmesi, onların insanları kendisine yönelmeye çağırdıklarının ve ellerinde zâhir olan şeyleri meydana getirenin O olduğunu vurgulamak içindir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Kimin gayb âlemine nazar etme istîdâdı olduğu halde nefsin hazlarının peşine düşerse gayb âlemi ona perdelenir. Allâh'ın onun kalbine nazar etmesiyle ihlâs ve yakîn sıfatlarıyla Allâh'a tam olarak yöneldiği zaman ise Allah ona kendi hazretinin nurlarını keşfeder ve onu kendi yakınlığına cezb eder. Şu halde buradaki sihirbazlar, cezbolunmuşlardır. Allah ile Allâh'a hidâyet olunmuşlardır. Taklid ile değil delil ile îman etmişlerdir. Fir'avn ise rubûbiyyetin delilini görememiş ve îman etmemiştir."



---

[85]. Buhârî, Tevhid, 50; Müslim, Zikr, 1-3; 20-22

[86]. Buhârî, Nikah, 47; Müslim, Cuma, 47; Ebû Dâvud, Edeb, 86-87; Tirmizî, Birr, 79; Dârimî, Salat, 199; Muvatta, Kelâm, 7; Müsned, I, 269, 273, 303

[87]. Münâvî, IV, 396-397

ALLAH CEZASI
EN SÜREKLİ OLANDIR

قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذ۪ي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ
فَلَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ ف۪ي جُذُوعِ النَّخْلِ
وَلَتَعْلَمُنَّ اَيُّنَا اَشَدُّ عَذَابًا وَاَبْقٰى ﴿٧١﴾ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَٓاءَنَا
مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذ۪ي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَٓا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا تَقْض۪ي هٰذِهِ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ اِنَّٓا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَٓا اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ
مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿٧٣﴾

71. *(Fir'avn)* Şöyle dedi: "Ben size izin vermeden önce ona inandınız öyle mi! Hakikat şu ki o, size büyü öğreten ulunuzdur. Şimdi elleriniz ile ayaklarınızı tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! Böylece, hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız."

72. Dediler ki: "Seni, bize gelen açık açık mucizelere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Öyle ise yapacağını yap! Sen, ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.

73. Bize, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize îmân ettik. Allah, *(mükâfatı)* en hayırlı ve *(cezası)* en sürekli olandır."



Fir'avn sihirbazları tehdid ederek *"şöyle dedi: "Ben size izin vermeden önce ona inandınız öyle mi?"*

Âyetteki "لَهُ *(ona)*" yâni Mûsâ'ya demektir. *Bahru'l-ulûm*'da ise şöyle der: "لَهُ (Ona)", "لِرَبِّهِمَا (o ikisinin rabbine)" demektir. Buradaki "lehû", "bihî" anlamındadır. Bunun kesin delîli ise şu âyettir: ***"Fir'avn; "Ben size izin vermeden ona inandınız öyle mi?" dedi."*** (el-A'râf, 7/123)

"اٰمَنْتُمْ" ifâdesi, onları azarlamak için 'demek siz bu fiili yaptınız öyle mi?' anlamındadır.

"لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبّ۪ي" ***"…Rabb'imin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir..."*** (el-Kehf, 18/109) âyetinde de olduğu gibi buradaki "قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ" ifâdesinin anlamı, 'Ben ona inanmanıza izin vermeden ve bunu size emretmeden' demektir. Çünkü bu ifâdeden onlara daha sonra izin verileceği veyâ izin verilmesinin beklendiği mânâsı çıkmaz. Bir konuda izin vermek, onu yapmanın câiz olduğunu bildirmektir.

“Hakikat şu ki o, size büyü” ilmini *“öğreten ulunuzdur.”* Sizin hocanızdır. Bu yaptığınızla siz de ona uymuş oldunuz. **Kâşifî** der ki: “Yâni o sizin üstâdınız, muallliminiz ve sihirbazların büyüğüdür. İster ki sizinle mülk ve padişahlıkta beraber olsun.”

Fir’avn bu sözüyle kavmi, îman konusunda sihirbazlara tâbi olmasınlar diye kafalarını karıştırmak istedi. Çünkü o, Hz. Mûsâ’nın onlara sihir öğretmediğini biliyordu. Ancak bilerek böyle bir şüpheyi ortaya attı, yaldızlı sözlerle topluma bunu telkin etti ve îmân etmenin ancak kendi iznine bağlı olduğunu göstermek istedi. Ona göre sihirbazların Fir’avn’un izni olmadan îmân etmeleri, mûteber değildi ve büyücüler Mûsâ (a.s.)’ın talebeleri idi. Hz. Mûsâ’nın ortaya attığı şeye îtibar olmadığı gibi onların yaptıkları da mûteber değildi. Fir’avn bu sözleri, insanların îman etme konusunda sihirbazlara uymalarından korkunca söyledi. Sonra da onları şiddetli olarak tehdit etmeye başladı ve şöyle dedi: *“Şimdi elleriniz ile ayaklarınızı tereddüd etmeden çaprazlama keseceğim.”* Yani Allâh’a yemin olsun ki ellerinizi ve ayaklarınızı keseceğim.

Burada “قَطَّعَ (kesmek)” fiilinin tef‘îl babından gelmesi çokluk bildirmek içindir. Aynı şekilde gelecekte yapılacak fiilleri bildirmek için de kullanılır.

“اَلْخِلَافُ” kelimesi, “اَلضِّدُّ” kelimesinden daha geneldir. Çünkü, iki zıddan her biri diğerinden farklıdır, “el-hilâf”’ta ise böyle değildir.

“*Çaprazlama kesmek*” her bir yandan bir uzvu kesmektir. Meselâ sağ eli ve sol ayağı kesmek gibi. Bu da birbirine ters uzuvları kesmeye başlamakla olacaktır. Yâni ellerinizi ve ayaklarınızı değişik/çaprazlama olarak keseceğim demektir. Çünkü kesilen uzuvlar, el-ayak, sağ-sol gibi birbirinden farklı olduğu zaman “çaprazlama” diye vasfedilir. Sihirbazlara verilen cezânın kesme olarak belirlenmesi ve kesmenin nasıl olacağının belirtilmesi, diğer cezâlara göre daha şiddetli olduğu içindir.

“Ve sizi hurma dallarına asacağım!” “صَلْبٌ”, bir insanı öldürme kasdıyla asmaktır. Yâni sizi Nil nehri kıyısında diğer ağaçların dallarından uzun olan hurma ağacının dallarına asacağım ki herkes sizi görsün ve ibret alsın. Fir’avn idam ettiği kişileri, Nil kıyısındaki hurma dallarına asardı.

Âyette onların asılması anlatılırken tercih edilen “فِى” harfi, Fir’avn’un astığı kişilerin uzun süre orada kalacaklarına delâlet etmek içindir. Bu, zarfın içindekinin (mazrûf) zarf durduğu sürece kalması gibi.

Hz. Mûsâ devrindeki Fir’avn’un insanları asarak öldürmeyi ilk îcâd eden olduğu söylenmiştir

Eğer “Asânın büyük bir yılana (ejdere) dönüşüp Fir’avn’un sarayını yutmaya yeltenmesinin ve Fir’avn’un onun şerrinden kurtulmak için Hz. Mûsâ’dan yardım istemesinin üzerinden çok geçmeden onun bu derece ileri gidip sihirbazları tehdid etmesi ve Mûsâ (a.s.) ile alay etmesi nasıl mâkul olabilir?” denirse, şöyle cevap veririz: “Onun şiddetli korku içinde olması, hem de kendi onurunu korumak ve değerini yükseltmek için kahramanlık gösterisinde bulunmuş olması mümkündür. Düşünecek

olursan benzer durumlara vâkıf olabilirsin.

“Böylece, hangimizin azâbının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız.” Mûsâ’nın mı, yoksa benim mi azâbım daha şiddetli ve devamlı göreceksiniz. Aslında Hz. Mûsâ’nın azâb etmekle bir ilgisi yoktu. Ancak Fir’avn, sihirbazların iplerinin ve değneklerinin Mûsâ (a.s.)’ın asâsı tarafından yutulduğunu görünce ondan korkutulduklarını zannetti. Bu sebeple de böyle söyledi. Yukarıda “*âmentüm lehû (ona inandınız)*” ifâdesinde *Bahru’l-ulûm*’dan yapılan nakilde geçtiği üzere burada “*hangimiz*” ifâdesiyle Fir’avn’un maksadı kendisi ve Mûsâ’nın rabbi olur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Fir’avn “*hangimizin azabının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız*” dedi. Çünkü o, dünya azâbını ve şiddetini görüyordu. Âhiret azâbından ve şiddetinden âmâ idi.”



قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلٰى مَا جَٓاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذ۪ي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَٓا اَنْتَ قَاضٍۜ اِنَّمَا تَقْض۪ي هٰذِهِ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَاۜ ﴿٧٢﴾

72. Dediler ki: “Seni, bize gelen açık açık mûcizelere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Öyle ise yapacağını yap! Sen, ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.”

Fir’avn’dan gelen tehdidlere hiç aldırmadan *“dediler ki:”*

Kâşifî der ki: “Sihirbazlar Cenâb-ı Hakk’ın cezbesi kadehinden mest oldular ve gönülleri üzerine dökülen; birbiri ardınca zuhûr eden iltifât ve ilâhî ihsan nurlarından dolayı kendilerinden geçtiler”

Sâkînin elinden bir yudum içen
Her ne ki fânîdir, Hak ile bâkî olur
Eteğini gayr düşüncesinden silker
“Leyse fi’d-dâri gayruhû…”[88] *diye okur*

Onun için de şeksiz şüphesiz olarak şöyle dediler: *“Seni, bize gelen açık açık mûcizelere ve bizi yaratana tercih edemeyiz.”* Allâh’ın Hz. Mûsâ eliyle bize gönderdiği hakikat olduğunda şüphe olmayan apaçık mûcizeleri bırakıp da senin dediğin yola gelmeyiz. Onlar şöyle istidlâlde bulundular: “Eğer Mûsâ (a.s.)’ın bu yaptığı sihir ise bizim sihirle ortaya attığımız iplerimiz ve değneklerimiz nerede kaldı?”

Burada, onların Hz. Mûsâ’nın elinde tecellî eden mûcizelerde zât ve sıfat nurlarını gördüklerine işâret vardır. Onun için de onlara büyük imtihanlar önemsiz gelmiştir. Kim Allâh’ı eşyâya tercih ederse, Allâh yolunda başına gelenler ona kolay olur. Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Seni sınayanın Allah olduğunu bilmen, senden belâların acısını hafifletir.”

“Bizi yaratana” bizi ve diğer bütün varlıkları var edene demektir. Bu ifâdenin

sonraya bırakılmasının sebebi şudur: Çünkü yaratanı bilmek aklî ve nazarî âyet iledir, onun gördüğü ise hissî ve zâhir bir âyettir.

Bazıları şöyle derler: "وَالَّذِى فَطَرَنَا" ifâdesinin, zikredilenlerin delâletinden de anlaşıldığı üzere cevâbı hazf edilmiş bir kasem/yemindir. "Bizi yaratan Allah hakkı için yemin olsun ki seni O'na tercih etmeyiz." demektir.

Farsça tefsirde "Bizi yaratan Hudâ'ya yemin ederiz ki..." denir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Yâni, bizi İslam fıtratı üzere yaratana yemin olsun ki…" Allâh'ın yaratıcı olduğunu ifâde etmeleri, onların Fir'avn'u Allah Teâlâ'ya tercih etmemelerinin bir zorunluluk olduğunu bildirmek içindir.

"Öyle ise yapacağını yap!" Bu ifâde, hakikatleri gördükten sonra îmân edenlerin, Fir'avn'un tehdidlerine karşı verdikleri vakûr cevabı anlatır. "Sizi asacağım... Ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim." tehdidlerine karşı "Haydi durma, ne yapacaksan yap. İster asılmamıza, ister organlarımızın kesilmesine hükmet, biz bu tür tehdidlerden korkup da kararımızdan dönmeyiz." diye cevap vermeleridir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Allâh'ın ezelde bizim için yazdığı şehâdete hükmet ve onu bizim üzerimizde uygula."

"Sen, ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin." Yâni sen ancak bu dünya hayatında ve sadece bizim hayatımız müddetince istediğini yapabilir veya uygun gördüğün hükmü verebilirsin. Senin emrin ve hükümranlığın pek yakında yok olup gider. Bizim artık dünyanın tatlısına/güzelliklerine bir rağbetimiz, azabından da bir korkumuz kalmamıştır. Bugün sen ne zulüm istersen yap, yarın da sana Allah dilediği cezâyı verir.



إِنَّا اٰمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَآ اَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللّٰهُ
خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿٧٣﴾

73. "Bize, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize îmân ettik. Allah, *(mükâfatı)* en hayırlı ve *(cezası)* en sürekli olandır."

"Bize," küfür ve isyandan oluşan *"hatâlarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize îmân ettik"* ki bu günahlardan ötürü bizi âhirette hesâba çekmesin. Bizim îmanımız, fânî hayattan faydalanmak için değildir. Onun için senin bizi asmak ve âzâlarımızı kesmekle tehdid etmen bize tesir etmez.

Mağfiret, günahlarının bağışlanması sebebiyle kulun hak ettiği azabdan korunmasıdır. Bir nesneyi kirden ve lekeden koruyacak örtü ile kaplamak demek olan "اَلْغَفْرُ" kökünden gelir.

"Senin bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlaması için Rabbimize îmân ettik" ki senin bizi uzak şehirlerden toplayıp zorlamanla Mûsâ'ya karşı koymak üzere yaptığımız sihirleri affetsin. Sihir onların hatâları içinde zâten bulunduğu halde ondan nefretlerini

ve onun bağışlanmasına olan düşkünlüklerini vurgulamak için özellikle zikrettiler.

“Allah,” zâtında *“en hayırlı ve”* sevâb olsun günah olsun verdiği cezâ/karşılık *“en sürekli olandır.”* Ya da “Eğer Allâh’a itâat edersek O’nun vereceği mükâfât, senin vaad ettiğinden bizim için daha hayırlıdır. Eğer O’na isyân edersek O’nun azâbı, senin verebileceğin cezadan daha süreklidir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: *“Allah,”* sana hayırları ulaştırma ve şerri senden giderme konusunda *“en daha hayırlı ve”* O’nun hayrı senin hayrına, azâbı da senin vereceğin azâba göre “*en süreklidir.”*

Hasan Basrî (rh.a.) şöyle demiştir: “Sübhânallah! Kâfirleri küfür bakımından kâfirlerin en şiddetlisi olan bir toplumun göz açıp kapayıncaya kadar kalblerine îman girince, Allâh’ın zâtı uğrunda: *“Öyle ise yapacağını yap!”* demek onların gözünde büyümüyor. Vallahi, bugün öyle kimseler var ki altmış yıl Kur’an ile beraber oluyor, sonra da dînini değersiz bir pahaya satıyor.”

Şeyh Sa’dî (k.s) der ki:

Erbâb-ı tefsir olanlar eder ziyan,
Çünkü aldıkları ekmek, sattıkları ilm-i Kur’ân
Akıl nasıl şer‘-i şerif ile fetvâ verir
Çünkü akıl sahibi dîni dünyâya verir
Ey mayası bozuk kişi! Dini değiştirme dünya ile
Îsâ’nın İncil’ini satma sakın hurma ile.



---

[88]. Varlık evinde O’ndan başkası yoktur.

İŞTE ARINANLARIN MÜKÂFÂTI

إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيٰى
﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ
الْعُلٰى ﴿٧٥﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَذٰلِكَ جَزَٰٓؤُا مَنْ تَزَكّٰى ﴿٧٦﴾

74. Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür ne de yaşar!

75. Kim de iyi davranışlarda bulunmuş bir mümin olarak O'na varırsa, üstün dereceler işte sırf bunlar içindir.

76. İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfâtı budur.



"Şurası muhakkak ki," Bu âyet, onlar cihetinden Allah Teâlâ'nın niçin daha hayırlı ve sürekli olduğunu açıklamaktadır. *"kim"* kıyâmet gününde *"Rabbine"* Rabbinin huzuruna *"günahkâr olarak varırsa,"* yâni küfür ve isyanlar içinde ölmek sûretiyle günahlarda ısrarcı olarak ve onlara iyice batmış olarak varırsa *"cehennem sırf onun içindir."* Bu sayılan husûsiyetler, Rabb'inin huzûruna mü'min vasfı ile gelenlere mukâbil olarak zikredilmiştir.

"O ise orada ne ölür ne de yaşar!" Oraya atılan âsîler için ölüm yoktur ki ölünce azâbı sona ersin ve rahat etsin. Bu ifâde onun azâbının sürekli olduğunu vurgulamaktadır. Yine onun için orada istifâde edip faydalanacağı bir hayat da yoktur.



وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ
الْعُلٰى ﴿٧٥﴾

75. Kim de iyi davranışlarda bulunmuş bir mü'min olarak O'na varırsa, üstün dereceler işte sırf bunlar içindir.

"Kim de iyi davranışlarda" akıl ve nakil delili ile düzgün olduğu bilinen sadaka-i câriye gibi sâlih amellerde *"bulunmuş bir mümin olarak"* Hak Teâlâ'ya ve O'nun katından gelen mûcizelere -ki bizim şâhid olduğumuz mûcizeler de bu cümledendir- îman etmiş olarak *"O'na varırsa, üstün dereceler"* yani cennette yüksek dereceler

“işte sırf bunlar içindir.” Îmanları ve sâlih amelleri sebebiyle sâlih ameller işleyen mü’minler içindir.

Âyette sâdece îman edenlerle, îman ve sâlih ameli bir araya getirenler arasındaki farka işâret vardır. Çünkü cennette yüksek dereceler ikincilere, diğerleri ise başkalarına âiddir.



جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَاۜ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا
مَنْ تَزَكّٰىۜ ﴿٧٦﴾

76. İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleri! İşte arınanların mükâfâtı budur.

“İçinde ebedî kalacakları, zemîninden ırmaklar akan” dâimâ o cennetin köşklerinin ve ağaçlarının altından sular, nehirler akan *“Adn cennetleri! İşte”* günahlarından *“arınanların mükâfâtı budur.”* Yani, küfür ve isyanların kirlerinden, îmân ve sâlih amellerle temizlenenlerin mükâfâtı zikredilen büyük ecirlerdir.

“اَلْجَزَٓاءُ” bir davranışa, yapılan hayır ise hayır cinsinden, şer ise şer cinsinden yeterince karşılık vermektir. “el-Ecr” ile “el-cezâ” arasındaki fark şöyledir: “اَلْاَجْرُ” bir sözleşmede veya sözleşme yerine geçen bir şeyde bedel olarak verilen karşılıktır. Zarar konusunda değil sâdece fayda konusunda kullanılır. “el-Ceza” ise sözleşme olan konuda da olmayan konuda da kullanılır. Faydalı ve zararlı olan karşılık için de kullanılır.

Âyette Allâh’ın sevâbının sürekli olduğu pekiştirilmiştir. Bir hadiste şöyle buyrulur: *“(Cennetteki) yüksek derecelerin sahiplerine diğer cennet ehli olanlar, sizin gökyüzünde akıp giden yıldızları gördüğünüz gibi bakarlar. Ebû Bekir ve Ömer de onlardandır ve buna lâyıktırlar.”*[89]

Fir’avn’un, îman eden bu kimselere savurduğu tehdidleri icrâ ettiği Kur’an’da bildirilmediği ve haberler arasında da böyle bir bilgi bulunmadığı söylenmiştir. *Tefsîr-i Kebîr*’de **İbn Abbas** (r. anhümâ)’dan naklen şöyle denilmiştir: “Onlar o günün sabahında sihirbaz idiler, akşamında ise şehid oldular.” *Bahru’l-ulûm*’da ise şöyle denilmiştir: “O günün sabahında kâfirdiler, akşamında ise iyilerden ve şehidlerden oldular.”

Mesnevî’de der ki:

Mel‘ûn Fir’avun’un zamanında sihirbazlar
Mûsâ ile kin güderek mücâdeleye giriştiler.
Fakat onu öne geçirdiler,
Sihirbazlar onu mükerrem tuttular, saygı gösterdiler
Çünkü ona “Ferman senin.
İstiyorsan önce sen asânı at” dediler.

Mûsâ "Hayır, önce siz ey sihirbazlar,
Sihirlerinizi meydana koyun" dedi.
Bu kadarcık hürmet, onların din sâhibi olmalarına sebep oldu
İnad yüzünden de elleri ayakları kesildi.
Sihirbazlar Mûsâ'nın hakkını anladıklarından
Önce işledikleri suça karşılık ellerini, ayaklarını fedâ ettiler.

Yukarıdaki haberler, îman eden sihirbazların şehid olduklarına ve Fir'avn'un onları astığına delâlet etmektedir. Aksi takdirde o, asarak öldürme cezâsını ik tatbik eden ünvanını almazdı.

Akıllı kişiye gereken, Allah Teâlâ'yı seçmek, yerilen nefsânî ahlâktan ve çirkin şeytânî vasıflardan arınıp temizlenmek (tezkiye), rabbânî rûhânî ahlâk ile bezenmek, malı ve ruhu en yüce fethlere ermek için fedâ etmektir. Allah bizi de sizi de dostluğuna erenlerden ve imtihanı kendisine kolay gelenlerden eylesin.



---

[89]. Münzirî, Terğib, V, 471; ed-Durru'l-Mensur, V, 589

DENİZDE BİR YOL AÇ

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادٖى فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرٖيقًا
فِى الْبَحْرِ يَبَسًاۙ لَا تَخَافُ دَرَكًا وَلَا تَخْشٰى ﴿٧٧﴾ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ
بِجُنُودِهٖ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْۜ ﴿٧٨﴾ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ
وَمَا هَدٰى ﴿٧٩﴾

77. Andolsun ki biz Mûsâ'ya: Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da *(size)* yetişilmesinden korkmaksızın ve *(boğulmaktan)* endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç, diye vahyetmiştik.

78. Bunun üzerine o, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Deniz onları gömüp boğuverdi.

79. Fir'avn, kavmini saptırdı, doğru yola sevketmedi.



"Andolsun ki biz Mûsâ'ya:" el-İrşad'da belirtildiği üzere "Vallahi biz Mûsâ'ya yaklaşık yirmi sene içerisinde dokuz mûcizeyi gösterdikten sonra şöyle vahyettik:

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bu bilgi, bazı meşhur rivayetlerle çelişmektedir. ***"(Allah): "Duanız kabul olundu," dedi, doğru olun, bilmezlerin yoluna uymayın."*** (Yûnus, 10/89) âyeti ile nakledilen rivâyetlere göre Mûsâ (a.s.), Fir'avn ve kavmi hakkında duâ etti ve onun duâsına icâbet edildi. Ancak bu icabetin neticesi kırk yıl sonra görüldü.

"Kullarımla" İsrâiloğulları ile *"birlikte geceleyin"* Mısır'dan *"yola çık da (size) yetişilmesinden korkmaksızın"* düşmanın size yetişemeyeceğinden emin olarak *"ve"* boğulmaktan *"endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç, diye vahyetmiştik."*

Fir'avn'un adamları onları engellemesin diye Cenâb-ı Hak, Hz. Mûsâ (a.s.)'a İsrailoğulları'nı geceleyin götürmesini emretmiştir.

"اَلْبَحْرُ (deniz)" çok su toplayan her geniş mekâna denir. Burada kasdedilen Kızıldeniz (Buhru'l-Kulzüm)'dir. *el-Kâmûs*'ta şöyle der: "Kulzüm, Mısır ile Mekke arasında Tûr dağı yakınında bir yerdir. Kızıldeniz ona izâfe edilir. Çünkü onun bir ucundadır. Ya da Kızıldeniz (Bahru'l-Kulzüm) kendisine açılanları yuttuğu için ona bu isim verilmiştir.

"يَبَسًا", daha önce üzerinde bulunan su çekildikten sonra kuruyan, su ve çamur bulunmayan yere denir.



فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهٖ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْۜ ﴿٧٨﴾

78. Bunun üzerine o, askerleri ile birlikte onların peşine düştü. Deniz onları

gömüp boğuverdi.

"Bunun üzerine o, askerleri ile birlikte onların peşine düştü." Hz. Mûsâ kendisine emredilenleri yaptı. İsrailoğullarını geceleyin gizlice Mısır'dan çıkartıp yürüttü. Denizde yol açtı ve o yolda yürüdü. Fir'avn da askerleriyle birlikte onları takip etti ve işrak vaktinde, yani güneş ortalığı aydınlattığı vakit ordusu ile onlara yetişmişti.

Rivayet olunur ki Mûsâ (a.s.) gecenin evvelinde İsrâiloğulları ile birlikte Mısır'dan çıktı. Altı yüz yetmiş bin kişi idiler. Fir'avn bunu haber alınca askerleriyle birlikte onları tâkibe koyuldu. Hz. Mûsâ'yı tâkip eden ordunun öncüleri yedi yüz bin kişi idi. Fir'avn ordusu ile birlikte, onların izini tâkib etti ve iki topluluk birbirini görecek şekilde onlara yetişti. İşte o zaman Mûsâ (a.s.) asâsını denize vurdu. Denizde on iki yol açıldı. Bu on iki yoldan her bir bölük koca bir dağ gibi oldu. (bk. eş-Şuarâ, 26/63) Denizin suyu açılan bu yolların arasında kaldı. Hz. Mûsâ ile beraberindeki kabileler güvenle o yollardan geçip gittiler. Fir'avn da ordusu ile onları takip etti.

"Deniz onları gömüp boğuverdi." Kızıldeniz'in künhünü Allah'tan başkası bilemediği azgın dalgalar, onları örttü ve üzerlerine çıktı ve içine alıp boğdu.



وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدٰى ﴿٧٩﴾

79. Fir'avn, kavmini saptırdı, doğru yola sevketmedi.

"Fir'avn, kavmini saptırdı," Onları, sonu dînî ve dünyevî açıdan mahrûmiyet ve hüsran olan bir yola sevk etti. Çünkü korkunç bir dünyevî azapla can verdiler, ebedî uhrevî azâbı da hak ettiler.

"Doğru yola sevketmedi." Onları dini ve dünyevî açıdan istediklerini elde edebilecekleri bir yola asla ulaştıramadı. Bu onları saptırdığının belirtilmesi ve tekididir. Çünkü nice yoldan çıkaran kimse vardır ki saptırdığı kimseleri bazı arzularına ulaştırır.

Bu âyette Fir'avn'un: ***"Ben sizi ancak doğru yola götürüyorum."*** (el-Mü'min, 40/29) sözü ile bir tür alay söz konusudur. Genel olarak kendisinden hidâyet tasavvur olunan kimselerden olduğunu hissettiren bir kimsede hidâyet olmadığının bildirilmesi, hidâyetin onda ancak alay yoluyla tasavvur edilebileceği anlamına gelir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Mûsâ (a.s.) kavmi ile birlikte, kuvvetleri ile beraber olan kudsî rûha işârettir. Kavmi ile Fir'avn da nefs-i emmâre ile kuvvetlerine işârettir. "*Deniz*"den murad, dünya denizidir. Ruh Mûsâ'sı o denizi ya şeriat gemisi ile ya da ilâhî keşf nûru ile geçer. Nefs Fir'avn'u ise boğulur. Çünkü o, kendi hevâsına tâbîdir. Şerîatı da keşfi de yoktur. Buradan anlaşıldı ki enfüs ve âfâk bakımından dalâlet ehline tâbi olmak, sûrî ve mânevî helâke götürür. Hidayet ehline uymak ise ebedî kurtuluşa erdirir.

Sakın ha sakın kötü arkadaştan

Bizi koru Rabbimiz cehennem azâbından

Tâbi olmanın en güzeli, îman etmek ve tevhid ehli olmaktır. Çünkü bütün peygamberler bunda ittifak etmişlerdir. Mü'min, dünyada ve âhirette görünen ve görünmeyen bütün düşmanlardan Allâh'ın koruması altındadır.



Abdullah b. Sekafî'nin şöyle dediği hikaye edilir: "Haccâc, bir gün Enes b. Malik'i (r.a.) yanına çağırdı ve şöyle dedi:

"Seni en kötü bir ölümle öldürmek istiyorum." Bunun üzerine Enes (r.a.):

"Eğer bunun senin elinde olduğunu bilseydim Allâh'a değil sana tapardım." diye cevap verdi.

Haccac: "Niçin böyle diyorsun?" diye sordu.

Enes (r.a.): "Çünkü, Rasûlullah (s.a.) bana bir duâ öğretti ve: *"Kim her sabah bu duâyı okursa, hiç kimse ona zarar veremez."*[90] buyurdu. Ben de bu sabah o duâyı okudum." dedi.

Haccac: "Onu bana öğret." dedi.

Enes (r.a.): "Sen hayattayken onu bir kimseye öğretmekten Allâh'a sığınırım." dedi.

Haccac adamlarına "Onu serbest bırakın." dedi.

Enes (r.a.)'ı neden serbest bıraktığı sorulunca Haccac: "Onun omuzları üzerinde, ağızlarını açmış kükreyen iki büyük aslan gördüm." dedi.



Enes (r.a.), vefat edeceği zaman hizmetinde bulunan kimseye: "Hizmetinden dolayı senin üzerimde hakkın var." dedi ve bahsedilen duâyı ona öğretti. Ona şöyle dedi:

بِسْمِ اللّٰهِ خَيْرِ الْأَسْمَاءِ بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِى لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ

فِى الْأَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاءِ

"De ki, isimlerin en hayırlısı olan Allâh'ın adıyla. Yerde ve gökte O'nun ismi ile birlikte hiçbir şeyin zarar veremeyeceği Allâh'ın adıyla" Bahsedilenler bu duânın dünyadaki faydalarıdır. Âhirette ise kişiyi ateşten ve azabdan korur.

Bil ki Mûsâ (a.s.), Fir'avn'a nasîhat etti. Ancak ona öğüt kâr etmedi. O, bir ulu peygamberin ağzından dökülen nasihat incilerinin kıymetini bilmedi ve hakikatleri kabûl etmedi. Neticede Fir'avn inkârcılık batağına saplandı. İnadla ve gururla takip ettiği çıkmaz yol onu, boğulmaya ve helâke götürdü. Bu derekeye düşmekten, kullarını terbiye eden Allâh'a sığınırız. Akıllı kişiye gereken de öğüt verenin öğüdüne kulak vermektir.

Hâfız der ki:

Mürşidlerin nasîhatinin kadrini bugün anladım

Yâ Rab, nasihatçımızın ruhunu şâd et

"Bugün" sözüyle söz ihtiyarlık zamanını kasdediyor. Burada ihtiyarlıkla gençliğin bir olmadığına işâret vardır. Bu sebeple çoğu kimselerin gençlikte boş ve faydasız şeylere kulak verdiklerini, Hakk'a dâvet edip nasîhat edenlerden yüz çevirdiklerini görürsün.

Allah kime hidâyet verirse kendi nefsine döner ve kendine nasîhat edene duâ eder. Çünkü o kendisinin eksiklerini hatırlatıp düzeltir. Hak yolunun yolcusuna gereken mürşid, mücâhede ve riyâzattır. Sadece mürşidi bulmuş olmak, irşâda ermediği sürece ona fayda etmez. Görmez misin ki Fir'avn Hz. Mûsâ'nın ve getirdiklerinin hak olduğunu biliyordu. Fakat onun yoluna girmekten yüz çevirdi de ondan istifâde edemedi. Şu halde ilk olarak gereken îtikad, sonra ikrar, sonra da bütün gücü ile çalışmaktır. Bazıları: "Karada gemi yürümez." demiştir. Nefis ise insanı dâimâ boş vermeye ve tembelliğe sürükler. Allah Teâlâ: ***"Gerek hafif, gerek ağır olarak*** (şartlar ne olursa olsun) ***savaşa çıkın."*** (et-Tevbe 9/41)... buyurmuştur. İster istekle ister isteksiz halde olsun yakîn gelene kadar ibadete devam etmek şarttır. Cihad, kıyamete kadar devam edecektir.

Molla Câmî (k.s.) der ki:

Bir kimse zahmetsiz hazînenin başına nasıl yol bulur?
Boş ümid ile bir köşeye oturmaktan çalışmak iyidir

Allah Teâlâ'dan bizi razı olduğu hak yolda muvaffak kılmasını ve kendi hazreti tarafına erdirmesini dileriz.



---

[90]. Ebû Dâvud, Edeb, 101; İbn Mâce, Dua, 14; Müsned, I, 62, 66, 72

TAŞKINLIK VE NANKÖRLÜK ETMEYİNİZ

يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ قَدْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنَ
وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ﴿٨٠﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا
تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي ۚ وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوٰى
﴿٨١﴾ وَاِنِّي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾

80. Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık; Tûr'un sağ tarafına *(gelmeniz için)* size vâde tanıdık ve size kudret helvası ile bıldırcın eti lütfettik.

81. Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyin; sonra sizi gadabım çarpar. Kimi de gadabım çarparsa, hakikaten o, yıkılıp gitmiştir.

82. Şu da muhakkak ki ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra *(böylece)* doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.



Fir'avn ve ordusunu denizde boğup İsrâiloğulları'nı onlardan kurtardıktan sonra dedik ki: *"Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan"* Fir'avn ve kavminden *"kurtardık;"* Onlar sizin oğullarınızı kesiyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlar ve sizi en ağır işlerde çalıştırıyorlardı.

"Tûr'un sağ tarafına (gelmeniz için) size vâde tanıdık." Yani Nebiniz Mûsâ (a.s.) vâsıtasıyla Tur'un sağ tarafına gelmenizi sözleştik. Tur'un sağ tarafı, Mısır'dan Şam'a gelene göredir. Yoksa bir dağın sağı ya da solu olmaz. Yâni, Mûsâ (a.s.)'ın münâcât için ve Tevrât'ı ona indirmek için sözleştik. Vâde tanıma/sözleşme Mûsâ (a.s.)'a olduğu halde İsrailoğulları'na nisbet edilmesi, onlarla ilgili olmasından ve faydasının kendilerine sirayet etmesindendir.

"Ve size kudret helvası ile bıldırcın eti lütfettik."

Kudret helvası, ağaçlar üzerine düşen çiğ gibi hoş ve tatlı bir şeydir. İsrailoğulları çölde iken üzerlerine kudret helvâsı iniyor, âdetâ kar gibi gökten yağıyordu. Fecirden güneşin doğuşuna kadar bu iniş devam ediyordu. Her insan için bir ölçek kudret helvası vardı. Onlara bıldırcın da gönderiliyordu ve bir kişi bunlardan kendine yetecek kadarını kesiyordu.

Bu şöyle oldu: İsrâiloğulları'na zorbaların bulunduğu şehre girmeleri emredildiği vakit bundan yüz çevirdiler. Bunun üzerine Allah onları kırk yıl yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşmakla cezâlandırdı (Bk. el-Mâide, 5/22-26). Bu, sanki şefkatli bir babanın yaramazlık yapan evlâdını terbiye etmek için dövmesi, ama ona ihsânını kesmemesi

gibidir. İsrailoğulları şaşkın şaşkın dolaşmakla imtihan edilmişler, ama hiç zahmetsiz olarak rızıklandırılmışlardır.

Ey Kerîm ki gayb hazînenden
Ateşe ve puta tapanların rızkını kesmezsin
Dostlarını nasıl mahrum edersin?
Senin ki düşmanlarına bile nazarın vardır



كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي ۚ
وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوٰى ﴿٨١﴾

81. Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyin; sonra sizi gadabım çarpar. Kimi de gadabım çarparsa, hakikaten o, yıkılıp gitmiştir.

Ey İsrailoğulları! Size dedik ki: *"Size rızık olarak verdiklerimizin temiz"* lezzetli veya helâl *"olanlarından yiyin,"*

Râğıb der ki: "Tayyib"in aslı, duyulara ve nefse lezzetli gelen şeydir. Şer'an "tayyib yiyecek" yenilmesi câiz olandan, câiz olacak miktarda ve câiz olan yerden yenilen yiyecektir. İşte bu durumda olan yiyecek ne zaman alınırsa alınsın tayyibdir. Hemen alınması ya da belirli bir süre sonra alınması onun bu vasfını değiştirmez. Ancak sağlığa zararlı olmaması gerekir. Aksi takdirde hemen alındığı halde temiz olanın, bekletildiği zaman bu özelliğini yitirmesi söz konusu olurdu."

"Bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyin;" "اَلطُّغْيَانُ" isyânda sınırı aşmaktır. Yani size verdiğimiz rızıklarda sınırı aşmayın. Size verdiğimiz temiz rızıkları helâlinden tüketin ve onları size verene şükretmezlik etmeyin. Onları sarf ederken de sınırı aşmayın. Rızkınız bol iken taşkınlık edip de onu saçıp savurmayın. Ancak tutumlu olayım derken, elinizdekini hak sahibine, muhtaçlara vermekten de geri durmayın. Onu bir gün ve geceden fazla biriktirmeyin. *"Sonra sizi gadabım çarpar."* Yâni yukarıda belirtilen hususlara uymadığınız takdirde, cezalandırmam size gerekli olur.

"اَلْغَضَبُ" intikam arzusu duyulduğunda kalpte deverân eden kanın kabarması demektir. Allah Teâlâ bu kelime ile tavsif edildiğinde kasdedilen sadece intikamdır, başka bir şey değil.

Mesnevî'de der ki:

Nimet verene şükretmek aklen de lâzım.
Şükretmeyen, kendisine ebedî hışım kapısını açar

"Kimi de gadabım çarparsa, hakikaten o, yıkılıp gitmiştir." Yani o, düşmüş ve helâk

olmuş demektir. “Hevâ”nın esas anlamı, yüksek bir dağdan aşağıya düşüp helâk olmaktır. **Zemahşerî**’nin beliğ sözlerinden birisi şöyledir: “مَنْ اَرْسَلَ نَفْسَهُ مَعَ الْهَوٰى فَقَدْ هَوٰى فِى اَبْعَدِ الْهَوٰى (Kim nefsini hevâsına tâbi kılarsa en yüksek havadan/yerden aşağı düşer.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: *“Size kudret helvası ile bıldırcın eti lutfettik.”* Kudret helvası sıfatlarımıza, bıldırcın eti ise bizim ahlâkımıza işârettir. *“Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin,”* Yâni bizim güzel sıfatlarımıza bürünün ve sizi şereflendirdiğimiz üstün ahlâkımızla ahlâklanın. Rabbânî inayet imdadınıza yetişmeseydi; kalb, ruh ve onların sıfatları, nefis Fir’avn’undan ve sıfatlarından kurtulamazdı. İlâhî yardım size yetişmeseydi, Allâh’ın sıfatlarıyla muttasıf olamaz ve O’nun ahlâkıyla ahlâklanamazdınız. *“Bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyin;”* Yani benim sıfatlarımla ve ahlâkımla kendi sıfat ve ahlâkınızdan müstağnî olunca hem ubûdiyyet hem rubûbiyyet iddiâsında bulunarak haddi aşmayın. Benim bir sıfatımla muttasıf olmakla bazılarının “اَنَا الْحَقُّ, bazılarının “سُبْحَانِى مَا اَعْظَمَ شَانِى” dediği gibi benim ismimle kendinizi isimlendirmeyin. Bunlara benzer hâller insan tabîatından meydana gelir. ***“İnsan ise azar; kendini kendine yeterli gördüğü için.”*** (el-Alak 96/6-7) İşte bu tâifenin böyle sözlerle haddi aşması her ne kadar kendi hâllerinden ileri gelse de Allâh’ın gadabını mûcib olur. Çünkü haller makamlar için uygun düşmez.

“Sonra sizi gadabım çarpar. Kimi de gadabım çarparsa, hakikaten o, yıkılıp gitmiştir.” Yani onun ubûdiyyet konusundaki bütün muâmelelerini, saçılmış zerreler haline getirir/değersiz kılarız. İşte bu sebeple Allah şöyle buyurarak kullarına hidâyet talebinde bulunmayı emretmiştir: ***“(Ya Rabbi) Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna... Kendilerine gadab edilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil!”*** (el-Fatiha, 1/5-7) Yani bize öyle bir hidâyet ver ki, tâat ve ubûdiyyete muvaffak kılınma nimetine erip sonra da gadabını indirecek bir taşkınlıkla sınadıklarının hidâyetinden başka olsun.



وَاِنّ۪ي لَغَفَّارٌ لِمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾

82. Şu da muhakkak ki ben, tevbe eden, inanan ve yararlı iş yapan, sonra *(böylece)* doğru yolda giden kimseyi bağışlarım.

“Şu da muhakkak ki ben,” şirkten ve zikredilen taşkınlığında dâhil olduğu isyanlardan *“tevbe eden,”*e karşı çok bağışlayıcıyımdır.

el-Mesâbîh’ın şerhi *el-Mefâtîh*’ta şöyle der: “اَلْغَفُورُ” ile “اَلْغَفَّارُ” arasındaki fark şudur: el-Gafûr, mağfireti çok olan demektir. Mağfiret, işlediği günahları affederek müstehak olduğu cezâdan kulu korumaktır. Bir şeyi kirden koruyacak örtü ile kaplamak anlamındaki “el-gafr” kökünden türemiştir. Herhalde el-Gaffâr binâsının ziyâdeliği

sebebiyle ondan daha ileri bir anlama sâhiptir. Bu iki kelime arasındaki farkın el-Gaffâr'ın keyfiyet bakımından, el-Gafûr'un ise kemmiyet bakımından mübâlağa ifade etmesi olduğu da söylenmiştir."

Îman edilmesi gereken şeylere *"inanan,"* şer'an ve aklen doğruluğu kabul edilen *"yararlı iş yapan"* kimseye karşı da çok bağışlayıcıyımdır. Bu ifade, taşkınlığa düşmüş olanı îman ve tevbeye teşvik etmek içindir.

"Sonra" böylece *"doğru yolda giden"* hidâyet üzere istikâmet sâhibi olan ve ölene kadar bu hali muhafaza eden *"kimseyi bağışlarım."* Burada hidâyet üzere devam etmeyen kimsenin mağfiretten uzak olduğuna işaret vardır.

"ثُمَّ/*sonra*" kelimesi, sıralamayı bildirmek içindir. *Bahru'l-ulûm*'da şöyle der: "*Sonra*" kelimesi, hayır üzere istikamet sâhibi olmanın hayırdan sonra geldiğini ve ondan üstün olduğunu belirtmek içindir. Çünkü ondan daha üstün ve yücedir. Çünkü işin esası ondadır. İnsanların ayaklarının kaydığı nokta odur.

İbn Atâ der ki: "*Şu da muhakkak ki ben, tevbe eden"* yâni ben muhâlefeti bırakıp muvâfakat yoluna dönenleri, Allâh'ın bu konudaki vaadlerini doğrulayanları ve Rasûlullah'ın sünnetine tâbi olanları "*sonra da doğru yolda giden kimseyi bağışlarım*" Yani bu doğru yolda ömrünce kaim olanları, bundan başka bir yolda olmayı da arzu etmeyenleri çok bağışlayıcıyımdır.

Eğer dosdoğru yol istersen sünnet yoluna git
Sünnetlerden minnetlerin sâhibinin rızâsına bir yol olur
O kimsenin gözünün kirpikleri keskin diş gibi olsun
Eğer ömründe sünnetsiz bir zaman isterse

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*tevbe eden*" taşkınlıktan Rahmân'a ibâdete dönen, rubûbiyyete ubûdiyyet ile "*yararlı iş yapan, sonra doğru yolda giden*" o hazretin vehm ve hayal kirinden münezzeh olduğunun, rubûbiyyetin kâim ve ubûdiyyetin dâim olduğunu kesin olarak bilen "*kimseyi bağışlarım.*"

Bil ki tevbe, sabun gibidir. Nasıl ki sabun görünen kirleri arıtırsa, tevbe de içimizdeki kirleri, yani günahları giderir.



Rivayet edilir ki bir adam **Dîneverî**'ye şöyle dedi: "Ben ne yapayım? Ne zaman Mevlâ'nın kapısına dursam bir musîbet beni ondan uzaklaştırıyor."

Dîneverî ona şöyle cevap verdi:

"Annesinin dövdüğü çocuk gibi ol. Onu her dövdüğünde kendisini annesinin kucağına atar. Annesi onu bağrına basana karar böyle yapmaya devam eder."



Tevbe üç türlüdür: Avâmın tevbesi, günahlardandır. Havâssın tevbesi, zellelerden

(küçük hatalardan) ve gafletlerdendir. Büyüklerin tevbesi, iyilikleri görmekten ve tâatlarına iltifât edip değer vermektendir.

Tevbenin üç şartı vardır: Kalben pişmanlık, Allah'tan af dileyip istiğfâr ederek dil ile özrünü beyan etmek ve âzâlarını alıkoymak, yâni günahtan el çekmektir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Diliyle Allah'tan mağfiret dileyen hem de günahlarda ısrar eden, Rabbi ile alay eden kimse gibidir."*[91]

Molla Câmî (k.s.) şöyle der:

Dünyalar kadar günahım var, ey yüzümün karası,
Bu cihandan öbür cihana gittiğim zaman.
Dostlar iki at ile yakîn mülküne doğru gittiler
Akıl dizginini nasıl zan ve şüphe eline vereyim
Halka tevbe lafı edersin gönül ile günahta ısrar edersin
Benim böyle azgın olduğumdan kimse haberdar olmadı



---

[91]. Irâkî, Muğni, IV, 47

PUTLARIN GÜÇSÜZ OLDUĞUNU GÖRMEZLER Mİ?

وَمَٓا اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ اُو۬لَٓاءِ عَلٰٓى اَثَرٖى
وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى ﴿٨٤﴾ قَالَ فَاِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ
وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًا قَالَ
يَا قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ
اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِدٖى ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَٓا
اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَٓا اَوْزَارًا مِنْ زٖينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا
فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾ فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ
فَقَالُوا هٰذَٓا اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِىَ ﴿٨٨﴾ اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

83. “Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevk eden nedir, ey Mûsâ?”

84. Mûsâ: “İşte onlar da benim peşimdeler. Ben, memnun olasın diye sana acele ile geldim Rabbim.” dedi.

85. Allah buyurdu: “Senden sonra biz, kavmini *(Hârun ile kalan İsrailoğullarını)* imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı.”

86. Bunun üzerine Mûsâ, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. “Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Şu halde size zaman mı çok uzun geldi, yoksa üstünüze Rabbinizin gadabının inmesini mi istediniz ki, bana olan vâdinizden döndünüz?” dedi.

87. Dediler ki: “Biz sana olan vaadimizden, kendi kudret ve irademizle dönmedik. Fakat biz, o kavmin *(Mısırlıların)* zinet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık; aynı şekilde Sâmirî de atmıştı.”

88. Bu adam, onlar için, böğürebilen bir buzağı heykeli icat etti. Bunun üzerine: “İşte bu, sizin de, Mûsâ’nın da ilâhıdır. Fakat onu unuttu.” dediler.

89. O şeyin, kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini, kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda verme gücünde olmadığını görmezler mi?



Kendisi ile Tur dağında konuşmayı vaad etmemizin gereği olarak Mûsâ, mîkâta ilk durduğunda ona dedik ki: *“Seni acele ile kavminden ayrılmaya”* seni acele etmeye ve tek başına buraya gelmeye *“sevk eden nedir, ey Mûsâ?”* Mûsâ (a.s.)’la beraber Tur dağına gelmek üzere seçilmiş yetmiş kişi vardı. Hz. Mûsâ bir an önce Allâh’a mülâkî

olmanın şevkiyle onlardan önce Tûr'a geldi ve onlara da peşi sıra gelmelerini emretti. Nitekim *Celâleyn*'de böyle geçmektedir.

el-Arâis'te şöyle der: "Halkla beraber olmaktan Mûsâ (a.s.)'ın göğsü daralmıştı. Hakk'a vâsıl olma günlerini düşündü. Hz. Mûsâ'nın acele etmesinin sebebi, bir an evvel Allah ile mülâkî olma arzusudur."

Kâşifî der ki: "Rivâyet edilir ki İsrâiloğulları Fir'avn'un helâkinden sonra Mûsâ (a.s.)'dan 'Bizim için bir şerîat kavâidi ve onun hükümlerini beyân et.' diye taleb ettiler. Mûsâ (a.s.) bu konuda Allâh'a münâcât etti. Ona: 'İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerinden bir toplulukla Tur dağına gel ki sana şer'î hükümleri kendisinde toplayan bir kitap vereyim' diye hitap ulaştı. Mûsâ (a.s.) Hârun (a.s.)'ı yerine bıraktı ve kavminin önde gelenlerinden yetmiş kişiyle Tur'a doğru yöneldi. Kavmine kırk gün sonra döneceğini ve bir kitap getireceğini vaadetti. Tur'un yakınına varınca o yetmiş kişiyi terk etti. Hakk'ın kelâm ve irâdesini dinlemeye ziyâde iştiyâkından aceleyle Tur dağının tepesine çıktı. Bunun üzerine *"Seni acele ile kavminden ayrılmaya sevk eden nedir, ey Mûsâ?"* rabbânî hitabı ona ulaştı."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bu soru, ***"Sağ elindeki nedir, ey Mûsâ?"*** (Tâhâ, 20/17) âyetinde de olduğu gibi Hz. Mûsâ'nın gönlünü ferahlatmak içindir. Müfessirlerin çoğunun zannettikleri gibi red ve inkâr için olan bir soru değildir.



قَالَ هُمْ اُولَٓاءِ عَلٰٓى اَثَرٖى وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى ﴿٨٤﴾

84. Mûsâ: "İşte onlar da benim peşimdeler. Ben, memnun olasın diye sana acele ile geldim Rabbim." dedi.

"Mûsâ: İşte, onlar da benim peşimdeler." Arkamdan geliyorlar, bir sâate kadar ulaşırlar. *"Ben,"* emrini yerine getirmekte acele etmemden ve sana verdiğim sözü yerine getirmekte özen göstermemden *"memnun olasın diye sana acele ile geldim Rabbim." dedi."*

Son iki âyette değişik mânâlara işâret vardır:

1- Hak yolunun yolcusu, Allâh'a olan yolculukta (seyr ilallah) gevşeklik göstermemelidir. Allâh'ın rızâsının O'na yönelişte (seyr) acele etmekte olduğunu bilmelidir. Dinde acele etmek övülmüştür. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Rabb'inizden bir bağışa koşun."*** (Âl-i İmrân, 3/133) buyurmuştur. Burada asıl olan taleb etmektir.

Mesnevî'de der ki:

İster yavaş gitsin, ister hızlı,
Arayan nihayet aradığını bulur.
İki elini de talebden çekme.
Taleb, yolda en iyi bir kılavuzdur.

Bir hadiste *“İşler, vakitlere bağlanmış (ayarlanmış)tır.”*[92] buyrulur.

Ey Câmî, madem ki onun vuslat sabahı sonunda açılır
Hicran gecesi her ne kadar uzun gelirse de gam yeme!

2- Hak yolunun yolcusu, seyr fillah, seyr billah’ta da olsa seyrinde hiçbir engele takılmamalıdır. Tıpkı Mûsâ (a.s.)’ın seyr ilallah’taki hâli gibi. O kavmine takılıp kalmamış, yürüyüşünde/seyrinde acele etmiş ve böylece engeller ortadan kalkmıştı. Mecnûn Âmirî de Leyla’ya doğru hızlı gitmekten alıkoyduğu için devesini bırakmış ve yaya olarak yola koyuldu.

Mesnevî’de der ki:

Yol yakın... fakat ben pek geç kaldım.
Bu binicilikten adamakıllı usandım artık!
Bu sözleri söyleyip kendisini deveden fırlattı attı,
Niceye bir derdden yanıp yakılacağım, yandım artık, dedi!
Ona o geniş ova daracık bir hale geldi...
Kendisini bir taşlığa atıverdi!
Hem de öyle bir attı ki o yiğidin bedeni ezildi...
Kendisini yere öyle bir fırlattı ki kazârâ ayağı da kırıldı!
Ayağını bağladı, top olurum da dedi,
Onun çevgânının önüne düşer, yuvarlanarak giderim!
Allah aşkı, hiç Leylâ’nın aşkından değersiz olur mu?
Ona top olmak elbette daha doğru, daha yerinde!
Top ol da doğruluk yanına yat,
Aşk çevgâniyle yuvarlanarak git!

3- Allâh’a yürüyenin kasdı ve niyeti, hâlis Allah için ve O’nu taleb için, başkası değil. Nitekim Mûsâ (a.s.): *“Ben, memnun olasın diye sana acele ile geldim Rabbim.”* demişti. Yani onun kasdı sadece Allâh’a vâsıl olmaktı.

Kemâl Hucendî der ki:

O sâlike ‘pâk yüzlü’ demezler
O ki mâsivâdan uzak değildir

4- Hak yolunun yolcusunun Allah’tan talebi, kendi nefsinin O’ndan râzı olması değil, O’nun rızâsı olmalıdır. Nitekim Hz. Mûsâ da *“memnun olasın diye”* demişti. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.



قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾

85. Allah buyurdu: "Senden sonra biz, kavmini *(Hârun ile kalan İsrailoğulları'nı)* imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı."

"Allah buyurdu: "Senden sonra biz, kavmini" Hârun ile kalan İsrâiloğulları'nı *"imtihan ettik"* Sen İsrailoğulları'nın arasından ayrıldıktan sonra biz onları bir fitneye dûçâr ettik ve onların îmanda kararlı olup olmadıklarını bir buzağı yaratarak denedik. Onlar Mûsâ (a.s.)'ın Hz. Hârun ile birlikte deniz kenarında bıraktığı İsrâiloğulları'dır. Onlar altı yüz bin kişiydiler. Onların içinde ancak on iki bin kişi buzağıya tapmaktan kurtuldu.

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'ya: "Sen, nereden geldiğini biliyor musun?" buyurdu. Hz. Mûsâ: "Hayır, yâ Rabbi" dedi. Allah Teâlâ: "Sen, Hârun'a "benden sonra kavmimi yönet" diyerek ona îtimad ettiğin zaman ben neredeydim?" buyurdu.

Burada peygamberlerin ve onlara tâbi olanların yolunun çeşitli imtihan ve belâlarla kuşatılmış olduğuna işâret vardır. Nitekim Nebi (a.s.): *"Belâlar, derecelerine göre peygamberlere yüklenmiştir."*[93] buyurmuştur. "Dostluk için imtihan/belâ, altın için ateş gibidir." denilmiştir.

Yine burada ümmetin ve mürîdin fitnesinin peygamberden ve şeyh ile beraberlikten ayrılmak olduğuna işâret vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Senden sonra biz, kavmini imtihan ettik."* Yani sen aralarından ayrıldıktan sonra İsrâiloğulları'nı denedik. Çünkü yolcu, arkadaşlarıyla beraberlikten ayrılırsa, yol kesicilere ve felâketlere mâruz kalır.

Hâfız der ki:

Hızır kılavuz olmadıkça bu konağı aşmaya kalkışma
Çünkü kapkaranlık bir yol, yol yitirmeden kork

Rivâyet olunur ki İsrâiloğulları, Hz. Mûsâ'nın tavsiyesine uygun olarak yirmi gece beklediler. Bu yirmi geceyi gündüzleri ile birlikte kırk gün olarak hesapladılar. Sonra "Süreyi tamamladık, Mûsâ'nın kendisi de eseri de yok." dediler.

"*Ve Sâmirî onları yoldan çıkardı.*" Yani bu fitneyi tertipleyen ve buzağıya tapmaya çağıran o idi.

*el-Es'iletü'l-muhkime'*de şöyle der: Allah Teâlâ "İdlâl/saptırma" fiilini Sâmirî'ye izâfe etmiştir. Çünkü bu iş, onun ifâdesi ve çağrısıyla olmuştur. Allah, imtihanı ise kendisine izâfe etmiştir. Çünkü imtihan O'nun fiili, kudreti, irâdesi ve yaratması ile meydana gelmiştir. Eşyanın sebeplere ve müsebbibe izâfe edilmesi sürekli olarak bu şekildedir."

Cenab-ı Hakk'ın Mûsâ (a.s.)'ın geldiği sırada ona bu imtihanın meydana geldiğini bildirmesi ya onun Allâh'ın ilminde ve meşîetinde tahakkuku îtibâriyledir ya da olması beklenen şeyi olmuş gibi ifâde yoluyladır veya Hz. Mûsâ ayrıldığında Sâmirî bu fitneyi

yapmaya karar vermişti. Onun ayrılması ile birlikte buzağı heykelini yapmaya yöneldi. Hz. Mûsâ'ya Allah tarafından haber verildiğinde ise bu fitne meydana gelmişti.

Sâmirî, İsrailoğulları'nın önde gelenlerinden idi. İsrailoğulları'nın Sâmire kabilesine mensubtu. Ya da o, ineklere tapan Kirman halkından bir kâfirdi. İsrailoğulları'nın arasına katılınca onlarla birlikte müslüman oldu. Ancak onun gönlünde hâlâ sığırlara tapınma husûsunda bir meyil vardı. Böylece Allah Teâlâ onun vâsıtasıyla İsrailoğulları'nı sınadı. Allah, Sâmirî'nin gözlerinden perdeyi kaldırdı da o, Cebrâil'in bindiği hayat atının izini gördü. O atın adı Hayzûm'dur. Sâmirî, o atın izinden bir miktar toprak aldı. Şeytanın vesvesesi ile o toprağı eritilmiş ziynetlerin içine kattı.

Kâşifî der ki: "Sahih olan onun İsrâiloğulları'ndan olduğudur. Fir'avn onların erkek çocuklarını öldürdüğü zamanda dünyaya geldi. Annesi doğumundan sonra onu Nil nehrinin kenarında bir adaya bıraktı. Hak Teâlâ Cebrâil'e onu besleyip büyütmesini, ona yiyecek ve içecek hazırlamasını, onu muhâfaza etmesini emir buyurdu. Mûsâ (a.s.) Tûr'a gittiği zaman Sâmirî, Hârun (a.s.)'ın yanına vardı.

"Kıptîler'den bir miktar altın ve gümüş emanet almıştık. Onlar bizimledir. Onlarda tasarrufta bulunmak bize revâ değildir. Görüyorum ki İsrâiloğulları onları alıp satıyorlar. Hüküm buyursanız da hepsini toplasalar ve yaksalar." dedi.

Hârun (a.s.) emretti, bütün altın ve gümüşlerini getirdiler ve yakmak için bir çukura döküp ateşe verdiler. Sâmirî eli çabuk bir kuyumcu idi. Eriyen o altın için bir kalıp hazırlamıştı. Eriyen altını kalıba döktü ve ona buzağı şekli verdi. Cebrâil (a.s.)'ın 'hayat atı' adı verilen atının ayağının bastığı topraktan bir miktar o heykelin içine attı. Buzağı derhal dirildi, eti ve derisi zâhir oldu, sesi çıkmaya başladı.

Bir görüşe göre buzağı dirilmemiştir. Fakat öyle kalıba dökülmüştür ki ses çıkarıyordu. İsrâiloğulları'nın yirmi dört bölüğünden dördü ona secde ettiler. Hak Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'a 'Sen kavminin arasından çıktıktan sonra onlar buzağıya tapmaya başladılar.' diye haber verdi.



فَرَجَعَ مُوسٰى اِلٰى قَوْمِه۪ غَضْبَانَ اَسِفًا قَالَ يَا قَوْمِ اَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ
وَعْدًا حَسَنًا اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ
مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِد۪ى ﴿٨٦﴾

86. Bunun üzerine Mûsâ, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Şu halde size zaman mı çok uzun geldi, yoksa üstünüze Rabbinizin gadabının inmesini mi istediniz ki, bana olan vaadinizden döndünüz?" dedi.

"Bunun üzerine Mûsâ, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü;" Mûsâ (a.s.) Zülkâde'den on gün ve Zülhicce'nin tamamı olmak üzere kırk günlük süreyi tamamladıktan sonra Tevrat'ın yazılı olduğu levhaları alıp öfkeli ve üzüntülü bir şekilde

ümmetinin arasına döndü.

Mûsâ (a.s.) onların yaptıklarına çok üzülmüştü. Ya da kavmine yaptıklarından ötürü çok kızmıştı. Nitekim Nebi (a.s.)'ın ânî ölüm hakkında söylediği "*O, mü'minler için bir rahmet, kâfirler için ise öfke ile yakalayıştır.*"[94] hadisinde de "أَسِفًا" kelimesi "kızgınlık" anlamındadır. **İmam Râğıb** der ki: "اَلْأَسَفُ", hem hüzün hem kızgınlıktır. Bâzen bunlardan sadece birini ifade etmek için de kullanılır.

Kâşifî der ki: "Mûsâ (a.s.) kavminin arasına ulaşınca onların seslerini ve gürültülerini işitti. Buzağının etrafından def çalıyor ve raks edip oynuyorlardı. Mûsâ (a.s.) onları ayıplayarak azarlamaya başladı:"

"Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı?" Size içinde nur ve hidâyet olan Tevrat'ı vereceğini vaad etmemiş miydi? Yâni O size inkâr etmeniz mümkün olmayan dosdoğru bir vaadde bulunmuştu.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "*güzel bir vaadde*" yâni güzelliğin en sonunda demektir. Çünkü Allah Teâlâ onlara içinde hidâyet ve nur olan Tevrat'ı vereceğini vaad etmişti. Bundan daha iyi ve güzel bir vaad yoktur."

Burada işâret vardır ki Allah Teâlâ bir kavme bir vaadde bulundu mu mutlaka vaadini yerine getirir. Ancak bu vaadi yerine getirme, o kavim için bir fitne ve imtihan da olabilir. Nitekim Mûsâ (a.s.)'ın kavmi için böyle olmuştur. Allah onlara Tevrat'ı vereceğini, Mûsâ (a.s.) ile Tur dağında konuşacağını ve İsrailoğulları'ndan yetmiş kişinin seçileceğini vaad etmişti. Allah, İsrailoğulları'na olan vaadlerini yerine getirince bundan onlar için fitne ve imtihan meydana geldi. Bu da dalâlete düşmeleri ve buzağıya tapmalarıdır. Fakat vaad "*güzel*" olarak vasfedildiği için '*güzel vaad*'e bağlı olarak gelen belâ ve imtihan da 'güzel bir imtihan' oldu. Sonunda tevbe ettiler, kurtuluşa erdiler ve yüksek derecelere ulaştılar.

"Şu halde size zaman mı çok uzun geldi," yâni, Allah size bunları vermeyi vaad etti de vaadlerin gerçekleşmesi gecikti ve bu sebepten mi hatâ ettiniz?

el-Celâleyn'de şöyle denilmiştir: "Benim sizden ayrılık müddetim uzun mu geldi?"

"Yoksa" aptallık ve ahmaklıkta mesel olan bir şeye ibâdet sebebiyle *"üstünüze Rabbinizin"* mutlak olarak işlerinizin mâlikinin *"gadabının"* büyük bir azabın ve şiddetli bir intikamın *"inmesini mi istediniz ki,"* mîkattan dönünceye kadar verdiğim emirlere uyacağınıza dair *"bana olan vaadinizden döndünüz?" "dedi."* Sanki burada şöyle denilmiştir: "Zamanın uzun olmasından ötürü verdiğiniz sözü unuttunuz da yanlışlıkla sözünüze muhalefet mi ettiniz? Yoksa siz üstünüze Rabb'inizin gadabı insin diye kasden ve bilerek mi verdiğiniz sözden döndünüz?"



قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ
فَقَذَفْنَاهَا فَكَذٰلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

87. Dediler ki: “Biz sana olan vaadimizden, kendi kudret ve irademizle dönmedik. Fakat biz, o kavmin *(Mısırlıların)* ziynet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık; aynı şekilde Sâmirî de atmıştı.”

“Dediler ki:” Biz senin bize emrettiğin hususlarda sebat edeceğimize dâir söz vermiştik. *“Biz sana olan vaadimizden, kendi kudret ve irademizle dönmedik.”* Biz kendi gücümüz ve ihtiyârımızla sana muhâlefet etmedik. Ancak Sâmirî’nin hilesi bize üstün geldi. Onun bizi bu işe teşvikine aldandık. Kişi bir imtihana ve sınamaya tabi tutulduğu zaman kendisine hâkim olamaz ve mağlub olur.

“Fakat biz, o kavmin (Mısırlıların) ziynet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiş” yani Mısır’dan çıkmaya karar verdiğimiz vakit onlardan düğün bahânesi ile ziynetleri ödünç almıştık. *“sonra da onları”* günahlarından kurtulma ümidiyle ateşe *“atmıştık;”* bizim attığımız gibi *“aynı şekilde Sâmirî de attı.”* Sâmirî, İsrâiloğulları’na yanında bulunan ziynetleri ateşe atıyormuş gibi göstermişti. Onun için onlar bu sözü söylediler. Aslında Sâmirî “hayat atı”nın izinden aldığı toprağı atmıştı. Bu toprak neye karışırsa mutlaka onu değiştiriyordu. Bu, Allâh’ın Rûhu’l-kudüs Cebrâil’e tahsis ettiği bir keramettir.



فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هٰذَٓا اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾

88. Bu adam, onlar için, böğürebilen bir buzağı heykeli îcâd etti. Bunun üzerine: “İşte bu, sizin de, Mûsâ’nın da ilâhıdır. Fakat onu unuttu.” dediler.

“Bu adam,” yâni Sâmirî, ateşe atılan altınlara kattığı toprak ile *“onlar için,”* önceki âyetteki sözü söyleyenlere *“böğürebilen bir buzağı heykeli icat etti.”* Yani ateşte eriyen ziynet eşyalarından bir heykel yaptı. “اَلْعِجْلُ” ineğin yavrusu, buzağı demektir. “جَسَدًا” lafzı, kanı ve eti olan bir cüsse veya rûhu olmayan altından bir heykel demektir. Olağanüstü şeylerin sapık bir kimsenin elinden zuhur etmesi imkânsız değildir.

Bağırdığı vakit İsrâiloğulları ona secde ettiler. *“Bunun üzerine:”* Sâmirî ve ona aldananlar onu ilk gördükleri anda *“İşte bu,”* buzağı *“sizin de Mûsâ’nın da ilâhıdır. Fakat onu unuttu.”* ve onu aramak için Tûr’a gitti *“dediler.”*

İşte bu, Allah Teâlâ cihetinden Sâmirî’nin hem söz hem fiille olan fitnesinin sonucunun hikayesidir. Bu konuyu daha geniş anlatmak ve bunun sonucunda ortaya çıkan inkârı ortaya koymak maksadıyla hikâye edilmiştir. Yoksa burada sözleri nakledilen kimseler cihetinden hikâye edilmemiştir. Eğer öyle olsaydı: “*bizim için ... îcâd etti*” denilirdi. Şüphesiz Allah, böğüren buzağı heykelini, yerinde sâbit duranla ayağı kayanı ortaya çıkarmak üzere kullarını sınamak için yaratmıştır. Allâh’ın buzağı heykelini yaratmasından daha şaşılacak olan, onları ve diğer insanları denemek için İblis’i yaratmış olmasıdır.

❀

اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾

89. O şeyin, kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini, kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda verme gücünde olmadığını görmezler mi?

"O şeyin, kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini," cevap veremeyeceğini *"kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda verme gücünde olmadığını"* yani kendisine tapanlara bir menfaat sağlamaya ya da onlara gelebilecek herhangi bir zararı gidermeye muktedir olmadığını *"görmezler mi?"* Yani hiç düşünüp bilmiyorlar mı? O halde onun ilâh olduğunu nasıl düşünüyorlar?

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye"*de şöyle der: "Âyette şu husûsa işaret vardır: Allah Teâlâ bir toplumu, bir belâ ile sınamayı murâd ettiği vakit onların akıl sahibi olanlarının başından aklını alır. Apaçık mûcizeleri gördükten sonra gözlerini kör eder de onlar sanki hiçbir şey görmemiş gibi olurlar. Bu sebepledir âyette şöyle buyrulur: Onun bir buzağı olduğunu ve acizliğini *"görmezler mi?"*

Bu âyetlerde bâzı işâretler vardır:

1- Allah için öfkelenmek, kâmil insanın yaratılışının gereklerindendir. Çünkü insân-ı kâmil, hazret-i ilâhiyyenin aynasıdır. Bu durum gadaba/öfkeye de şâmildir. Nitekim rivayet edilmiştir ki Rasûlullah (s.a.) kendi nefsi için öfkelenmezdi. Allah için bir şeye öfkelendiğinde ise onun kızgınlığını hiçbir şey gideremezdi.[95] Allâh'ın öyle kulları var ki onun öfkesinden dolayı Allah gadab eder, razı olduğu için de razı olur. Onun gadabı, Allâh'ın gadabının ta kendisi, rızâsı da Allâh'ın rızasının aynıdır. Hakîkatte mutlak olarak onların gadabı, Hakk'ın gadabının kendilerinde taayyününden ibarettir. Çünkü onlar Allâh'ın zâtının, isimlerinin ve sıfatlarının aynasıdırlar. Onların gadabları diğer insanlarınki gibi değildir.

Ebû Abdullah Râzî şöyle der ki: "Allah bizim esefimiz gibi esef etmez. Fakat onun esef eden ve râzı olan dostları vardır. Allah onların hoşnutluğunu kendi rızâsı, öfkelerini de kendi gadabı kılmıştır. Bu sebeple O şöyle buyurmuştur: *"Kim benim bir velî kulumu aşağılarsa, bana harp ilan etmiş demektir."*[96]

Şu halde akıllı kişiye gereken, peygamberlerin ve Allah dostlarının yoluna tâbi olmak, çirkin bir şey gördüğünde de ona Hak için gadab etmektir.

Eğer elinden münkeri nehyetme gelirse,
Sana elsiz, ayaksız kişiler gibi oturmak yakışmaz.
Eğer elinde ve dilinde bunu yapacak gücün yoksa,
İnsanlara kalb ile himmetle adamlığını göster.

2- Allâh'ın gadabını celb eden sebeplerden biri de sözünden dönmek ve ahdini bozmaktır. Şu halde O'nun rahmetine tâlib olana gereken, istikamet ve sebattır.

Ezel sabahı deminden tâ ebed akşamının sonuna kadar
Dostluğu ve muhabbeti bir ahid ve bir mîsâk üzere etmek gerek



Fütûhât'ın Tavsiyeler bölümünde der ki: "Hak Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a *"Bir ümit ve emel ile sana geleni nasipsiz bırakma. Senden kendisini korumanı isteyeni muhâfaza et."* diye vahyetti.

Mûsâ (a.s.) seyahatte iken bir şahinin bir güvercini kovaladığını gördü. Güvercin Mûsâ (a.s.)'ı görünce ona sığınmak üzere omzuna kondu. Şahin de geldi diğer omzuna kondu. Şâhin üzerine atlamaya niyetlenince güvercin Mûsâ (a.s.)'ın yeninden içeri girdi. Şahin açık bir lisan ile Mûsâ (a.s.)'a:

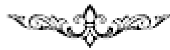
"Ey İmran oğlu, ben seni kasdederek geldim. Ümidimi boşa çıkarma. Benimle rızkımın arasına girme." diye seslendi. Güvercin ise "Ey İmran oğlu, ben de senden eman diliyorum, bana eman ver." dedi. Mûsâ (a.s.): "Bu hususta ne tez mübtelâ oldum, imtihan edildim!" dedi. Sonra her ikisini de korumak ve ahdini muhâfaza etmek için bir parça et koparıp şahine vermek üzere elini baldırına uzattı. Güvercin ile şahin: "Ey İmran oğlu, acele etme, Biz iki elçiyiz. Maksadımız senin ahdinin sıhhatini imtihan etmekti." dediler.

Ey işiten! İşitmek vermez fayda
İşittiğini yapmazsan, işitmiş sayılmazsın.
Sen dünyada âcizsen hayır yapmaktan
Kıyamet gününde bir şey yapamazsın.



3- Dünya malı, aldanmanın, fesâdın ve helâkin sebebidir. Görmez misin ki Fir'avn dünyası ile gurûra düştü/aldandı ve helâk oldu. Sâmirî de mücevherlerden böğüren bir buzağı yaptı ve onunla kavmini ifsâd etti. Eğer İsrâiloğulları Mısır'dan çıktıklarında yanlarında o ziynetleri götürmeselerdi, buzağıya tapmaktan kurtulurlardı. Bundan dolayı tevbe etmekle de imtihan olunmazlardı.

Allah Teâlâ'dan bizi kâmil bir hidayetle kendisine erdirmesini, bizi kapısından geri çevirmemesini ve azâbını gerektirecek imtihanlarla bizi denememesini niyaz ederiz.



---

[92]. Bk. Zebîdî, İthâf, X, 289
[93]. Tirmizî, Zühd, 56; İbn Mâce, Fiten, 23
[94]. Bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Hadis no: 24521

[95]. Bk. Buhârî, Menakıb, 23; Edeb, 80; Müslim, Fedail, 77; Müsned, VI, 32, 114, 116, 130

[96]. İbn Mâce, Fiten, 16

EMRİME ÂSÎ Mİ OLDUN?

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِۚ وَاِنَّ رَبَّكُمُ
الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَاَطِيعُوا اَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ
حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى ﴿٩١﴾ قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ
ضَلُّوٓاۙ ﴿٩٢﴾ اَلَّا تَتَّبِعَنِۜ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ
بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِيۚ اِنِّي خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي اِسْرَٓائِيلَ
وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾

90. Hakikaten Hârun, onlara daha önce: "Ey kavmim, siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız. Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır. Şu halde bana uyun ve emrime itaat edin." demişti.

91. Onlar: "Biz, Mûsâ aramıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz!" dediler.

92. *(Mûsâ, döndüğünde)* Dedi ki: "Ey Hârun, bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit seni engelleyen ne oldu.

93. *(Neden)* benim yolumu takip etmedin? Emrime âsi mi oldun?"

94. *(Hârun:)* "Ey annemin oğlu, saçımı sakalımı, yolma! Ben, senin: 'İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın!' demenden korktum." dedi.



"Hakikaten Hârun, onlara daha önce:" Allâh'a yemin olsun ki Mûsâ Tûr-ı Sîna'dan dönmeden önce Hârun onlara nasihat etmiş, buzağıya tapmakta direnirlerse işin ne raddeye varacağını bildirmişti. Âyette değinilen şu sözlerle onlara seslenmişti: *"Ey kavmim, siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız."* Yani, buzağı heykeli sebebiyle fitneye düşürüldünüz ve onunla saptırıldınız. Bu ifâdenin mânâsı, 'Siz başkasıyla değil, sâdece buzağı ile fitneye uğradınız/imtihan edildiniz' şeklinde değildir. 'Size yapılan ancak bir fitne ve imtihandır. Hakk'a irşâd değildir' anlamındadır.

"Sizin" ibâdete yegane layık olan *"Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır."* Size her türlü nimetleri veren Allah'tır, buzağı heykeli değil. Yaptıklarına pişman olup Allâh'a yöneldikleri taktirde tevbelerinin kabul olunacağını hatırlatmak üzere Burada Allâh'ın Rahmân olduğu onlara özellikle hatırlatılmıştır.

Hârun (a.s.): *"Şu halde"* durum bundan ibâret olduğuna göre hak dinde sebat konusunda *"bana uyun ve emrime itaat edin."* Durumunu öğrendiğiniz buzağıya

tapmaktan vazgeçin *“demişti.”* Bu ne güzel bir vaazdır. Hârun (a.s.): *“Siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız.”* diyerek onları bâtıldan sakındırmış ve ilk olarak şüpheleri gidermiştir. Bu, rahatsızlık veren şeyleri yoldan kaldırmak gibidir. Sonra da: *“Sizin Rabbiniz şüphesiz çok merhametli olan Allah’tır.”* sözüyle onları, Allâh’ı tanımaya çağırmıştır. Çünkü asıl olan odur. Sonra “*bana uyun*” diyerek peygamberliği tanımaya, sonra da “*emrime itâat edin.*” diyerek şer‘î hükümleri tanımaya çağırmıştır. Bu vaazda hem kendisine hem de yaratılanlara karşı şefkat söz konusudur. Nefsine karşı olan şefkati şöyle açıklayabiliriz: Çünkü o, hem Allah tarafından hem de kardeşi tarafından iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla görevlendirilmişti. Nitekim Hz. Mûsâ ona: ***“Kavmim içinde benim yerime geç, islah et, bozguncuların yoluna uyma.”*** (el-A‘râf 7/142) demişti. Şu halde, Hârun (a.s.) iyiliği emretmese ve kötülükten de sakındırmasaydı, hem Allâh’ın hem de Hz. Mûsâ’nın emrine muhalefet etmiş olurdu. Bu ise bir peygamber hakkında câiz değildir.

Allah, **Yûşâ** (a.s.)’a: “Kavminin hayırlılarından kırk bin, şerlilerinden de altmış bin kişi helâk edeceğim.” diye vahyetti. Bunun üzerine Yûşâ (a.s.): “Ey Rabb’im, kötülerin helak edilmesini anladım. Ancak iyilerin helak edilmesindeki hikmet nedir?” diye yakardı. Allah: “Onlar benim buğz ettiğime buğz etmediler.” buyurdu. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Mü’minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.”*[97]

Şeyh Sa’dî (k.s.) der ki:

Âdemoğulları birbirinin uzuvlarıdır
Çünkü yaratılışta aynı cevherdendir
Eğer bir uzvu derd ve eleme düşerse
Diğer uzuvlarda da karar kalmaz
Sen ki başkalarının mihnetinden gamsızsın
Sana insan demek lâyık değildir

Sonra Hârun (a.s.), (Hz. Mûsâ Tûr dağında iken) ziynetleri eritmek için ateşin etrafına üşüşenlerin sayıca çokluğuna ve nefret etmelerine aldırmamış, hakkı haykırmıştır.

İnsanlara faydalı olduğunu bildiğin sözü söyle.
O sözü hiç kimse beğenmezse de yine söyle.
Değilse yarın kıyâmette pişmanlık duyarsın.
Âh u vâh edersin, hak sözü niçin tutmadım, dersin.

Burada bir incelik vardır. Râfizîler Rasûlullah (s.a.)’in Hz. Ali’ye hitâben buyurduğu *“Bana göre sen, Mûsâ’nın yanında Hârun gibisin.”*[98] hadîsine sarıldılar. Şurası muhakkak ki Hârun (a.s.) böyle büyük bir kalabalık karşısında Râfizîler gibi takıyye

yapmamış, aksine hakkı haykırmış, insanları kendisine tâbi olmaya çağırmış, başkasına uymalarına mâni olmaya çalışmıştır. Eğer (onların iddia ettikleri gibi kendilerinden başka) Muhammed ümmeti hatâ içinde olsaydı, Hz. Ali'nin Hârun (a.s.)'ın yaptığını yapması, korkmadan ve hiç takıyye yapmadan minbere çıkıp insanlara: "Bana uyun, emrine itâat edin" demesi gerekirdi. Böyle demediğine göre Muhammed ümmetinin doğru yol üzerinde olduğunu anlıyoruz. Hz. Ali'nin kendisinin ülûhiyetini iddiâ eden zındıkları bâtıl üzere oldukları için yaktırdığı da sâbittir.



قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى ﴿٩١﴾

91. Onlar: "Biz, Mûsâ aramıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz!" dediler.

"Onlar:" İsrâiloğulları Hârun (a.s.)'a cevâben: *"Biz, Mûsâ bize dönünceye kadar buna"* buzağıya *"tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz!" dediler."*

Râğıb der ki: "عُكُوفٌ" bir şeye yönelmek ve saygı göstererek ona bağlanmaktır.

Tefsîr-i Kebîr'de şöyle der: "Allâh'ın rahmeti İsrailoğulları'nı Fir'avn'un âfetlerinden kurtarmıştır. Sonra onlar câhillikleri sebebiyle buna Sâmirî'yi taklid ederek karşılık verdiler ve Hz. Hârun'a: *"Biz, Mûsâ bize dönünceye kadar buna"* buzağıya *"tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz!"* dediler. Yâni Hârun (a.s.)'a şöyle îtiraz ettiler: Biz senin, delillerini kabul etmeyiz. Ancak Mûsâ'nın bize getireceği delillere inanırız, dediler.

el-İrşâd'da şöyle der: Onlar, buzağıya tapmaktan vazgeçme husûsunda, Mûsâ (a.s.)'ın Tûr-i sinâ'dan dönüşünü bekleyeceklerini söylediler. Ancak bu, Hz. Mûsâ geldiğinde onu (buzağıyı) tamamen terk edecekleri anlamına da gelmiyordu. Aksine bunu bir gerekçe arama ve işi ileriye atma yollu söylüyorlardı. Bu sözün altında Mûsâ (a.s.)'ın Sâmirî'nin karşısına çıkacak açık bir delille dönemeyeceği desîsesini saklıyorlardı.

Rivâyete göre onlar bu sözü söyleyince Hârun (a.s.) buzağıya tapmayan on iki bin kişiyle onlardan ayrıldı. Mûsâ (a.s.) döndüğünde buzağıya tapanların, onun etrafında raks ederek çıkardıkları sesi işitti. Kendisi ile birlikte Tûr-i Sinâ'dan dönen yetmiş kişiye: "İşte bu, fitnenin sesidir." dedi. Onlara söyleyeceklerini söyledi ve verdikleri cevabı dinledi.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İsrailoğulları'ndan buzağıya tapınanlar, Hz. Hârun'un sözünü dinlemediler. Çünkü onlar gerçek anlamda işitmekten uzaktılar. Onun için: *"Mûsâ bize dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz!"* dediler.

Burada işâret vardır ki mürîd, kendisini Hakk'a vâsıl eden kâmil bir şeyhin hizmetine iştiyakla tâlip olursa ve emrettiklerini tutmak, yasakladıklarından sakınmak niyeti içinde sâdık bir irâde ile sohbetine devam ederse; şeyhinin kendisini irşâd için olan tasarruflarını kabul ederse onun velâyet nuru ile işitici ve görücü olur. Şeyhinin velâyet

nûru ile daha önce işitip görmediği sırları ve mânâları işitir ve görür. Sonra vaktinden önce şeyhin sohbetinden mahrum kalmakla mübtelâ olursa velâyet nûru ondan zâil olur, bir tür hicâb ile perdelenir, şeyhin sohbetine dönene ve velâyetinin nûru ile nurlanana kadar daha önce olduğu gibi sağır ve kör kalır.”



قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوٓاۙ ﴿٩٢﴾

92. ***(Mûsâ, döndüğünde)*** **Dedi ki: “Ey Hârun, bunların dalâlete düştüklerini gördüğün vakit seni engelleyen ne oldu.**

Bu cümle açıklama için getirilmiş bir başlangıç cümlesidir (isti’nâf-ı beyânî). Sanki “O yoldan çıkanların cevabını işittiği vakit Mûsâ (a.s.) Hârun (a.s.)’a ne dedi? Onların durumunu gördükten sonra Hârun’un sükûtuna rızâ gösterdi mi?” diye sorulmuş ve cevap olarak şöyle denilmiştir: Hz. Mûsâ, Hârun (a.s.)’a söylediklerini gayet öfkeli iken söyledi. Hattâ saçından ve başından tutup çekti. Hârun (a.s.) uzun saçlı idi.

Mûsâ (a.s.), döndüğünde *“Dedi ki: “Ey Hârun, bunların dalâlete düştüklerini”* buzağıya taparak Allâh’a kulluk yolundan çıktıklarını ve sana çirkin sözler söyleyecek kadar kendilerini büyük görecek duruma geldiklerini *“gördüğün vakit seni engelleyen ne oldu.*”



اَلَّا تَتَّبِعَنِۜ اَفَعَصَيْتَ اَمْر۪ي ﴿٩٣﴾

93. ***(Neden)*** **benim yolumu takip etmedin? Emrime âsi mi oldun?”**

“(Neden) benim yolumu takip etmedin?” Onların doğru yoldan saptıklarını gördüğün vakit, Allah için kızma kâfirlerle savaşma, beni takip edip onların yaptıklarını bana haber verme husûsunda bana tâbî olmaktan, seni ne alıkoydu? Böylece ben de derhal onların yanına dönerdim. Bu helâk edici fitneyi ortaya koymalarına mâni olurdum. Ya da seni bana uymamaya, Allah ve onun dîni için şiddetli gadab göstermemeye çağıran nedir?”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Burada işâret vardır ki Mûsâ (a.s.) mîkatta iken Hakk’ın şâhidleri denizinde gark olmuştu, istiğrak halindeydi. Hak’tan gayrı hiçbir şeyi görmüyordu. Vâsıta perdeleri ile de perdelenmiş değildi. Nihayet Allah ***“Senden sonra biz, kavmini imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı.”*** (Tâhâ, 20/85) buyurarak onu vâsıtalara mübtelâ kıldı. Burada Allah, hayır ve şer bütün fiillerinde Allah ile birlikte başkasını görüyor mu diye Hz. Mûsâ’yı denemek için imtihan etmeyi kendisine, yoldan çıkarmayı Sâmirî’ye izâfe etti. Hz. Mûsâ da vâsıtalara iltifat etmedi. Allâh’a yakınlık yaygısının üzerinde hakikat makamında fiili sadece Allah’tan bildi.

Onun için cevabında şöyle dedi: ***“(Rabb’im), bu senin imtihanından başka bir şey değildir.”*** (el-A‘râf, 6/155) Böylece hakikatın hakkını gözeterek imtihanı da saptırmayı da Allâh’a izâfe etti.

Hz. Mûsâ: Ey Hârun, *“Emrime âsî mi oldun?” dedi.”* Yani dinde sebat göstermen ve onu koruman hususundaki emrime, şu insanların benim ve Allâh’ın emrine âsî oldukları gibi sen de âsî mi oldun? Çünkü Hz. Mûsâ’nın kardeşi Hârun’a hitaben ***“benim yerime geç”*** (el-A‘râf 7/142) demesi dinde salâbet ve onu korumayı emir idi. Çünkü hilâfet ancak, yerine geçilen selefin yaptıklarını sürdürmekle olur.



قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ۖ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ
بَيْنَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾

94. *(Hârun:)* “Ey annemin oğlu, saçımı sakalımı yolma! Ben, senin: ‘İsrailoğulları’nın arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın!’ demenden korktum.” dedi.

“(Hârun:) Ey annemin oğlu,” Kişiye doğuran kadına da, o kadını doğurana da daha öncekilere de “anne” denilir. Ayrıca bir şeyin varlığı, terbiyesi, ıslahı ve başlangıcı için asıl olan şeye de “ana” denir.

Hârun (a.s.)’ın Mûsâ (a.s.)’ı anasına izâfeten anması, anne hakkına olan saygıyı belirtmek ve onun kalbini yumuşatmak, aynı nesebden olduklarına işaret etmek içindir. Cumhur, onların ana-baba bir kardeş oldukları kanâatindedir.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: “Hz. Hârun’un peygamberliği rahmet makamındandır. Nitekim âyette: ***“Ona, rahmetimizden dolayı kardeşi Hârun’u da Peygamber olarak armağan ettik.”*** (Meryem, 19/53) buyrulmuştur. Bu sebeple o, Hz. Mûsâ’ya annesinin adını anarak hitap etmiştir. Çünkü annenin rahmeti daha fazladır. Onun için ilk terbiye onların şefkatli eliyle başlar.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Hz. Hârun, Mûsâ (a.s.)’ın o hazretten, şevkten sarhoş (sekrân), zevk ile dopdolu; onda Hakk’a yakınlığın, seçilmenin ve Hak ile konuşmanın coşkusu olduğunu görünce onu ancak derin bir tevazu ve engin bir huşû kapladı. Bu duygular içinde Hz. Mûsâ’ya şöyle seslendi: “Ey anamın oğlu, *“saçımı sakalımı yolma!”*

Ona annesinin adını anarak hitap etmesinde iki amacı vardır: Birincisi, Hz. Mûsâ’ya sıla-i rahmi hatırlatarak öfkesini yatıştırmaktır. İkincisi, annesini zikrederek ona mîkatta Cenâb-ı Hakk’a kendisini görmeyi dilediğini arz ettiği vakitte meydana gelen hâlini hatırlatmaktır. ***“Rabb’i dağa tecellî edince onu darmadağın etti ve Mûsâ da baygın düştü.”*** (el-A’râf 7/143) İşte bu baygınlık hâlinde iken melekler Hz. Mûsâ’nın yanına geldiler ve saçını çekerek şöyle dediler: “Ey hayızlı kadının oğlu, toprakla Rabbü’l-erbâb’ın Rablerin Rabbi’nin ne münâsebeti vardır?”

Hâfız der ki:

Yürü bu tuzağı bir başka kuşa koy
Çünkü ankanın yuvası yüksektir

Yine o şöyle der:

Anka kimsenin avı olmaz, tuzağını geri topla
Burada dâim havadan başka eline geçecek bir şey yoktur

Rivayet olunur ki Hz. Mûsâ, kardeşine Allah için öfke ve hiddetinin şiddetinden sağ eliyle saçını, sol eliyle de sakalını tutmuştu. O, her konuda öfkeli, sert bir yapıya sahipti. Kavmini buzağıya tapar halde görünce kendine hâkim olamadı ve kavminin onu ve Hz. Hârun'a yaptıklarını gördükleri bir yerde kardeşine yapacağını yaptı.

Hz. Hârun dedi ki: *"Ben,"* eğer onlardan bir kısmı ile beraber olup diğerlerine (buzağıya tapanlara) karşı savaşsaydım, kavmin arasında zuhûr eden ayrılığı ve çarpışmayı görünce *"senin: "İsrailoğulları'nın arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın!"* demenden korktum. Buradaki "*ayrılık*"tan maksad savaştan sonra oluşan, artık bir daha bir araya gelme ümidi olmayan tefrikadır.

Celâleyn'de der ki: "Onlardan ayrılsam ve senin peşine düşsem, onların iki gruba ayrılıp birbirlerini öldürmelerinden ve senin "Onların arasına tefrika soktun" demenden korktum."

"*Sözümü tutmadın!*" yâni benim yerime onları güzel idâre etme tavsiyemi muhâfaza etmedin. Hz. Mûsâ, bununla şu sözünü kastediyor: ***"Kavmim içinde benim yerime geç, ıslah et."*** (el-A'râf, 6/142) Çünkü "*ıslah*" Hz. Mûsâ dönene kadar dağınıklığı toplamak ve birliği muhâfaza ve onları idâre etmek anlamındadır. Böylelikle döndüğü zaman onlarda göreceğini görür, işi bizzat üstüne alır ve kendi görüşüne göre telâfî ederdi. Onlar çok güçlü, biz ise sayıca az ve zayıf idik. Nitekim Hârun (a.s.)'ın şu sözü bunu ortaya koymaktadır: ***"Bu insanlar beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı."*** (el-A'râf, 7/150)

el-Uyûn'da "ve lem terkub kavlî" ifadesi şöyle açıklanmıştır: "Benim işime niçin bakmadın veya gelmemi beklemedin?"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Sözünü tutmam ve emrine itâat etmem beni sana tâbi olmaktan alıkoydu, yoksa emrine karşı gelmek değil."

Hz. Hârun'un âyette belirtilen sözü özür dilemektir. Özür ise insanın hatâsını affettirmek için aradığı çarelerdir. Bu da üç şekilde olur: Ya ben (öyle) yapmadım denir, ya da ben şu sebeple böyle yaptım, denir. Böylece kendisini günahkâr olmaktan çıkaran şeyi zikreder. Yâhut da öyle yaptım, ancak bir daha yapmayacağım, der. Bu sonuncusu tevbedir. Her tevbe, bir nevi özür dilemektir. Ancak her özür dileme, tevbe değildir.

Hz. Hârun halîm/yumuşak huylu, mûtedil bir insandı. Bundan dolayı İsrâiloğulları onu tuzağa düşürdüler.

Hz. Ali (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilir: "Hazînelerin en güzeli, gönüllerin sevgisini kazanmaktır."

Sokrat der ki: "Huyu güzel olanın yaşantısı da güzel olur. Devamlı selâmette olur ve gönüllerde taht kurar. Huyu çirkin olanın, yaşantısı da kötü olur. Devamlı ona buğz edilir ve insanlar ondan nefret eder."

Buzurgmihir şöyle demiştir: "Kanâat, rahatlıktır. Alçak gönüllü olmanın semeresi, muhabbettir."

Bazı hallerde hilmi zillet görüyorum.
Bazı hallerde ise, sâhibini yücelten bir şeref.

Aristo der ki: "Mantığın doğruluğu, insanın kadrini artırır. Tevazu, sevgiyi artırır. Yumuşak huyluluk (hilm) yardımcıları çoğaltır. Samîmî ve yumuşak davranmak (rıfk) kalbleri fetheder. Vefâlı olmak, kardeşliği sürekli kılar."

Rasûlullah (s.a.) dâimâ yumuşak ve mülâyim davranmış, her hâlükârda bu çizgiyi korumuştur. Bu sebeple âyette O, ***"mü'minlere şefkatli, merhametlidir."*** (et-Tevbe, 9/128) diye vasfedilmiştir.

Mesnevî'de der ki:

Lütuf ve merhamet sahibi olan Allah kulları,
İşleri düzeltmekte Allah huyuna sahiptirler.
Onlar, şiddet zamanı, sıkıntı vakti, rüşvet almaksızın,
Mahlûkata acırlar yardımda bulunurlar.
Ey belâlara uğramış adam, kendine gel de bunları ara…
Kendine gel de belâ vaktinde onların duâsını ganimet bil!



---

[97]. Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66; Müsned, IV, 270

[98]. Buhârî, Ashabu'n-Nebi, 9; Tirmizî, Menakıb, 20; İbn Mâce, Muk. 11; Müsned, I, 170, 177, 179, 182, 184

ALLAH'IN İLMİ HER ŞEYİ KUŞATMIŞTIR

قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ
فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِى نَفْسِى
﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِى الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَاِنَّ
لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ اِلَٓى اِلٰهِكَ الَّذِى ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا
لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِى الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ اِنَّمَٓا اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِى لَٓا اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

95. Mûsâ: "Ya senin zorun nedir, ey Sâmirî?" dedi.

96. O da: "Ben, onların görmediklerini gördüm. Zira, o elçinin izinden bir avuç *(toprak)* alıp onu *(erimiş mücevheratın içine)* attım. Bunu böyle nefsim bana hoş gösterdi." dedi.

97. Mûsâ dedi ki: "Defol, artık hayatın boyunca sen: "Bana dokunmayın!" diyeceksin. Ayrıca senin için, kurtulamayacağın bir ceza günü var. Tapmakta olduğun ilâhına da bak! Yemin ederim, biz onu yakacağız; sonra da parça parça edip denize savuracağız!

98. Sizin ilâhınız, yalnızca, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır."



Sanki burada: "Mûsâ (a.s.), kavminden puta tapmayanların ve Hz. Hârun'un kendisinden özür dilediklerini, fitnenin esas kaynağının Sâmirî olduğu belli olduktan sonra ne yaptı?" diye bir soru sorulmuş ve bu soruya şöyle cevap verilmiştir: *"Mûsâ:"* yaptığından ötürü Sâmirî'yi azarlayarak *"Ya senin zorun nedir, ey Sâmirî?" dedi."* Burada Sâmirî'nin başını çektiği fitnenin büyüklüğüne işâret vardır. Yâni ey Sâmirî, senin bunu yapmakta amacın nedir? Seni buna yönelten nedir? Ey Sâmirî, senin yaptığın bu büyük iş nedir? Yâni ne büyük iş işledin!

Mûsâ (a.s.) Sâmirî'ye böyle hitap etti ki kendi îtirafıyla kurduğu tuzağın bâtıl olduğunu bilsinler, ona ve yaptığı heykele verilecek cezâ ona bağlananlara ve ondan sonra gelecek ümmetlere ibret olsun.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: *"Ya senin zorun nedir, ey Sâmirî?"* sözünde kasd edilen şudur: Seni böyle yapmaya, kavmin ziynetlerini toplayıp bunlardan özellikle bir buzağı heykeli yapmaya sevk eden nedir? Onların ellerindeki ziynetleri toplayıp kalplerini buna (buzağıya) meyl ettirdin!.. Nitekim Îsâ (a.s.) bir gün İsrâiloğulları'na şöyle nasihat etmişti: "Ey İsrâiloğulları, insanın malı neredeyse, gönlü o tarafa

meyleder. Şu halde siz, mallarınızı semaya bırakın ki gönülleriniz oraya yönelsin” Yani mallarınızı Allah uğruna tasadduk edin. Kendiniz bu dünyadan göçmeden önce mallarınızı âhiret yolunda harcayın. Çünkü âhiret yurdu, daha hayırlı ve daha yücedir.

“Mal”a bu adın verilmesinin sebebi, maksadlarına ulaşma ve ihtiyaçlarını giderme hususunda kalplerin bizzat ona meyletmesi sebebiyledir.

Mesnevî’de der ki:

Dünya malı zayıf kuşların tuzağıdır...
Âhiret mülkü, yüce kuşların tuzağı!
Şimdi siz, malın, mülkün esirisiniz...
Mala sahip olan; mala esir olmayan kişidir.



قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ
فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِى نَفْسِى ﴿٩٦﴾

96. O da: “Ben, onların görmediklerini gördüm. Zira, o elçinin izinden bir avuç *(toprak)* alıp onu *(erimiş mücevheratın içine)* attım. Bunu böyle nefsim bana hoş gösterdi.” dedi.

“O da:” Sâmirî de, Mûsâ (a.s.)’a cevap vermek üzere: *“Ben, onların görmediklerini gördüm.”* Sâmirî, Cebrâil (a.s.)’ı ata binmiş olarak görmüştü. Atın ayağı yolda kupkuru bir yere bassa, onun geçtiği yerden yemyeşil otlar bitiyordu. İşte Sâmirî bunda bir iş olduğunu anladı ve onun bastığı yerden bir avuç toprak aldı.

Tefsîr-i Kebîr’de şöyle der: “Sâmirî, denizin yarıldığı günde Fir’avn oraya atını sürdüğü vakit, bir kısrağa binip de denizi yaran Cibril’i ve onu taşıyan kısrağını görmüştü.” Diğer tefsirlerde ise şu görüşe yer verilmiştir: “Sâmirî Cibril’in atını, Hz. Mûsâ’yı Tûr’a götürdüğü vakit görmüştür.”

Celâleyn’de şöyle der: “Mûsâ (a.s.), Sâmirî’ye: “Bu senin yaptığın nedir?” dedi. O da: “Hayat atının üzerinde iken Cebrâil’i gördüm. İçimden onun izinden bir avuç toprak almak geldi. Onun izinden aldığım toprağı bir şeye katarsam, ona kan, et ve rûh (hayat) veriyordu. Kavminin senden kendileri için (diğer milletlerin ilahları/putları) gibi bir ilah yapmanı istedikleri zaman, nefsim bana böyle (böğüren buzağı heykeli) yapmayı hoş gösterdi.” dedi.

“Zira, o elçinin izinden bir avuç (toprak) alıp” Yani âlemlerin Rabbinin sana gönderdiği elçinin atının ayak bastığı yerden bir avuç toprak aldım. Buradaki attan murad, Cebrâil’in hayat atıdır. Sâmirî, “Cebrâil’i ya da Rûhu’l-kudüs’ü gördüm.” dememiştir. Çünkü o, gördüğünün Cebrâil (a.s.) olduğunu bilmiyordu.

“Onu” aldığım bir avuç toprağı erimiş olan mücevherâtın içine veya buzağının ağzına *“attım”* Böylece olan oldu. Buzağı ses çıkarmaya başladı.

el-Arâis'te şöyle der: "Sâmirî, elçinin atının izinden bir avuç toprak aldı. Çünkü o, Mûsâ (a.s.)'dan kudsî şeylerin yaratılmışların vücudlarına tesir edeceğini duymuştu. Bu sebeple aldığı toprağı, altından buzağı heykelinin üzerine saçtı. Cenâb-ı Hak da kendi fiilinin nûru ile onda bir iksîr yarattı. Böylece buzağı canlandı."

*et-Te'vîlâtü'n-*Necmiyye'de der ki: "*...gördüm*" yani Cebrâil'in atının bastığı yerde fışkıran hayatı görme kerâmeti, sadece bana tahsis edildi. Bunda bir iş olduğu bana ilhâm edildi. Bu, benim dışımda sizden hiç kimseye verilmeyen bir ayrıcalıktır. *"(O) elçinin ayak bastığı yerden bir avuç (toprak) aldım, onu (eritilmiş mücevherâtın içine) attım."* Bu cümle, şu mânâya işâret etmektedir: "Kerâmet ehlinden sâdır olan hârikulâde şeyler kerâmettir, sapıklık içinde olanlar içinse fitne ve istidrâcdır. Bu iki fırka arasındaki fark şudur: Kerâmet ehli bunu hak ve hakîkat için kullanırlar. Sapıklar ise bâtıl ve tabîat uğrunda kullanırlar. Nitekim Allah Teâlâ Sâmirî'ye bu fâsid ve bâtıl niyetini şöyle söyletmiştir:

"Bunu böyle nefsim bana" şakâvetimi ve mihnetimi *"hoş gösterdi" dedi."*

"اَلتَّسْوِيلُ" nefsin kişinin hırs gösterdiği şeyi ona süslemesi, onlardan çirkin olanları güzel sûrette tasvir etmesidir. Yâni hayat atının izinden toprak alma ve onu eriyen mücevheratın içine atma gibi bu yaptığım işleri nefsim bana çok süslü gösterdi ve bu sebeple öyle yaptım. Sâmirî'nin cevabının özeti, aklî bir delil ve ilâhî bir ilhamla değil, sırf kötülüğü çok emreden nefsinin hevâsına ve iğvâsına tâbi olarak bu işi yaptığıydı.

Kâşifî der ki: "*Lübâb*'da nakledilir ki Mûsâ (a.s.) Sâmirî'yi katletmeye niyetlendi. Hak Teâlâ'dan: "Ona ilişme, onda cömertlik sıfatı gâlibdir. Onun cömertliğinden halka fayda olduğu için hayatının faydasını ondan men etmek mümkün değildir" diye bir nidâ geldi. Böylece: "***İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır.***" (er-Ra'd, 13/17) âyetinin sırrı burada zâhir oldu."

Yaprağı ve meyvesi olan her ağaç dalı,
Hayat suyundan ter ü tâze olsun.
Meyvesiz ve gölgesiz ağacı,
Ocağa sermaye yapmak iyidir.



قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِى الْحَيٰوةِ اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذ۪ى ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِى الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾

97. Mûsâ dedi ki: "Defol, artık hayatın boyunca sen "Bana dokunmayın!" diyeceksin. Ayrıca senin için, kurtulamayacağın bir ceza günü var. Tapmakta olduğun ilâhına da bak! Yemin ederim, biz onu yakacağız; sonra da parça parça edip denize savuracağız!

"Mûsâ dedi ki: "Def'ol," Mûsâ (a.s.), yaptığına karşılık olarak; insanların arasından çık.

Kâşifî der ki: "Mûsâ (a.s.) Sâmirî'ye dedi ki: "Madem ki beni seni öldürmekten men'ettiler, o halde def'ol git!"

"Artık hayatın boyunca sen" bu yaptığının cezâsı olarak yaşadığın sürece: *"Bana dokunmayın!"* yâni hummaya yakalanma korkusuyla 'Kimse bana dokunmasın, ben de kimseye dokunmayayım.' *"diyeceksin."*

Rivâyete göre Sâmirî'ye kadın veya erkek kim dokunursa, dokunan da dokunulan da şiddetli bir hummaya tutuluyordu. Bu sebeple o, avazının çıktığı kadar: "Bana dokunmayın! Bana dokunmayın!"diye bağırıyordu. Böylelikle insanlar onunla konuşmayı yüz yüze gelmeyi, alışverişi ve insanlar arasında mûtâd olan her türlü muâmeleyi yasaklamışlardı. Bundan sonra vahşî ve yırtıcı hayvanlarla birlikte çölde tek başına kaldı.

Bâzı tefsirlerde der ki: Sâmirî'nin neslinden bir topluluk bu zamanda buzağıya taparlar ve aynı hâle sahiptirler. Fakir (**Bursevî**) der ki: İnsan neslinin devam etmesi eşlerin ve çocukların bir arada bulunması ile mümkündür. Şu halde bu iddiâ nasıl geçerli olur?

el-İrşâd'da der ki: Sâmirî'nin böyle bir cezâya uğratılması, muhtemelen işlediği günahla ilgilidir. Sâmirî, sebep olduğu fitnenin zıddı ile cezâlandırılmıştır. Çünkü o, dokunduğu cansız varlığın (heykelin) canlı bir buzağı hâline gelmesine sebep olmuştu. İşte Hz. Mûsâ'nın huzûrundan kovulması da buna zıd bir cezâya çarptırılması ile olmuştur. Ona dokunan, öldürücü bir hummaya tutuluyordu.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyet işâret etmektedir ki: "(Ey Sâmirî!) senin kasdın ve niyyetin nefsine hoş geleni yapmaktı. Böylelikle halk içinde aranılan, rağbet edilen, kendisine tâbi olunan bir lider olmayı düşlüyordun. Buna karşılık dünyadaki cezan, peygamberin huzurundan kovulmaktadır. Tek başına aç ve sefil olarak kalman, etrafına kötülük saçan biri olarak yalnız bırakılman ve seni gören herkese: "Sakın bana dokunma, ben de sana dokunmayayım, yoksa helâk oluruz!" demendir."

Mâdem ki dostların sohbeti bir gün sona erecek
Akıllı olan, kimse ile dostluk eylemez.

Çünkü kavuştuktan sonra ayrılmakta, tamamen ayrı olmanın aksine şiddetli elem vardır. Onun için şâir şöyle demiştir:

Elif gibi hiç kimse ile ülfet eyleme
Ta ki ayrılık vaktinde eleme bağlanmış olmayasın

Âhirette de *"Ayrıca senin için, kurtulamayacağın bir ceza günü var."* Allâh'a ortak koşmanın ve insanları ifsâd etmenin cezâsını mutlaka göreceksin. Allah, bu vaadinden

asla dönmeyecektir. Bilakis dünyada sana gereken cezâyı verdikten sonra âhirette de cezâlandıracaktır.

"*Tapmakta olduğun*" kendisine ibâdete devam ettiğin "*ilâhına da bak!*" mâbûdun olduğunu iddiâ ettiğin şeye bir bak! "*Yemin ederim, biz onu"* ateşte *"yakacağız;"* kelimenin "اَلْاِحْرَاقُ (ateşte yakmak)" kökünden "لَنُحْرِقَنَّهُ" şeklinde kırâati de bu mânâyı kuvvetlendirmektedir. "el-İhrâk" bir şeyi alevli ateşe vermektir. "اَلْحَرْقُ" ise böyle değildir. Çünkü "اَلْحَرْقُ" ise döverek elbiseyi ovalamak gibi, ateş olmadan bir şeye harâret vermektir. **Kâşifî** der ki: "Bu görüş o buzağının eti ve postu olduğunu söyleyen kimseye âiddir." Ya da törpü ile bir şey törpülendiğinde fazla ısınması anlamındadır. "لَنَحْرُقَنَّهُ" şeklindeki kırâat da bunu desteklemektedir. **Kâşifî** der ki: "Bu görüş ise o buzağının altından cesedi olduğunu, fakat diri olmadığını söyleyen kimseye âiddir."

"Sonra da onu parça parça edip denize savuracağız!." Onu ateşte yakıp küllerini veya un ufak edip zerrelerini denize savuracağız. Böylece o buzağı heykelinden hiçbir iz, eser kalmayacak.

Kâşifî der ki: "O buzağıyı parçalayıp külünü denize savurayım ki o buzağıyı yakmanın mümkün olduğunu, ona ilâhlık sıfatı vermenin cehâletin tâ kendisi ve tamamen hakikatin tersi olduğunu bilsinler."



إِنَّمَآ إِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِى لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

98. Sizin ilâhınız, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır."

"Sizin ilâhınız," ibâdet edilmeye yegane müstehak olan ve *"kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır."* Ne sûretle olursa olsun, hiçbir şey O'nun ortağı ve benzeri olamaz. Ülûhiyette tek ve benzersiz oluşu da bu cümledendir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "*kendisinden başka ilâh olmayan*" ifadesi, ülûhiyyetin tahsîsini (yalnız O'na mahsûs olduğunu) belirtir. Tıpkı "kıble, kendisinden başka kıble olmayan Kâbe'dir" demek gibi.

"O'nun ilmi" olan ve olacak *"her şeyi"* her şeyin ilmini *"kuşatmıştır."* Sanki burada şöyle denilmiştir: "Sizin ilâhınız, ilmi her şeyi kuşatandır, ne olursa olsun başkası değil. Şüphesiz bu 'başkası'na buzağı evveliyetle dahildir.

Kâşifî der ki: "Sen bönlük ve câhillikte o buzağıdan daha ilerisin."

Rivâyete göre Mûsâ (a.s.) buzağıyı tuttu ve boğazladı. Sonra onu ateşe verdi ve külünü de denize savurdu. Fazlasıyla onu cezâlandırdı ve böylece Sâmirî'nin gayretlerini boşa çıkardı ve ona aldananların da bönlüklerini âşikâr kıldı.

Hz. Mûsâ'nin elinde ne işe yarar Sâmirî'nin sihri

Hâfız der ki:

Sihir mûcizeye karşı koyamaz, emin ol,
Sâmirî kimdir ki beyaz ele el uzatsın

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyette nefis ve hevâ buzağısına tapanlara işâret vardır. Onlar ve taptıkları cehennemin yakıtıdırlar. Onlar kahır denizine darmadağın savrulacaklardır. Onlara ebediyyen kurtuluş yoktur. "*Sizin ilâhınız, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır.*" Âyette Allâh'ın kendisinden başka bir ilâha kulluk edeni ayrılık ateşine yakacağına ve sonsuza dek kahır denizinde darmadağın edip savuracağına işâret vardır. "*O'nun ilmi her şeyi kuşatmıştır.*" O kullarından kimin lütfa, kimin de kahra müstehak olduğunu bilir."

Denilir ki: Âdem (a.s.) ile Havvâ arasında, İblis ile de dünya arasında izdivâc meydana gelince birinci evlilikten insan nev'i, ikincisinden de hevâ meydana gelmiştir. Bütün bâtıl dinler ve kötü ahlâk bu hevânın tesiri ile meydana gelmiştir.

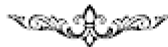
Yine denilir ki: Bid'at ve hevânın zararı, günahın zararından daha fazladır. Çünkü günah işleyen yaptığının kötülüğünü bilir, istiğfâr ve tevbe eder. Bid'at ve hevâ ehli ise böyle değildir.

Bilesin ki: "Her Fir'avn'un bir Mûsâ'sı vardır." demişlerdir. Yâni her bâtıl ehlinin ve fesad çıkaran kimse için bir hak ehli ve ıslâh eder kimse vardır. Görmez misin ki Fir'avn küfür, yalancılık, zulümle ve türlü günahlarla yeryüzünde bozgunculuk yaptı. Mûsâ (a.s.) onun yaptıklarını îman, tasdîk, adâlet ve türlü tâatlerle ıslâh etti. Sâmirî de dinin berrak aynasını, kirli elleriyle yaptığı şeyle lekelemeye yeltendi. Mûsâ (a.s.) geldi ve onun yaptıklarını izâle etti. Kıyamete kadar durum böylece sürüp gidecektir.

Aslolan kalbin ıslahı, kötü ahlâkın kirlerinden temizlenmesi ve hevâya ibâdetten men'edilmesidir. Sonra da peygamberlerin, ulü'l-emrin ve onlara tâbî olanların yaptıkları gibi yeryüzünden kötülüğün kaldırılması için gücü yettiğince çalışmaktır. Çünkü, gayret/kıskanmak îmandandır. Allah da gayûrdur/çok kıskanandır. Kulu da onun gayretinde dâhildir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Muhakkak Sa'd çok kıskanan bir kimsedir. Ben ondan da kıskancım. Allah da benden kıskançtır. O, kıskançlığı sebebiyle gizli ve açık bütün kötülükleri (fuhşiyât) haram kılmıştır."*[99]

Mesnevî'de der ki:

Hak kıskançlıkta bütün âlemlerden ileri gittiği için
Cümle âlem bu yüzden kıskanç oldu.
Hakk'ın gayreti buğdaya benzer,
Harmandaki saman da insanların kıskançlığıdır.
Kıskançlıkların aslını Hak'tan bilin.
Halkın kıskançlığı, şüphesiz Hakk'ın kıskançlığının fer'idir.



[99]. Müslim, Liân, 16; Muvatta, Akdiye, 17; Ebû Dâvûd, Diyât, 12

GÖZLERİ GÖMGÖK BİR HALDE

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ مَا قَدْ سَبَقَۚ وَقَدْ اٰتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًاۚ
﴿٩٩﴾ مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًاۙ ﴿١٠٠﴾ خَالِدٖينَ
فٖيهِۜ وَسَٓاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًاۙ ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ
وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمٖينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًاۚ ﴿١٠٢﴾ يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ
اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرٖيقَةً اِنْ
لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًاۚ ﴿١٠٤﴾

99. *(Rasûlüm!)* İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Şüphesiz ki, tarafımızdan sana bir zikir verdik.

100. Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyamet gününde o, ağır bir günah yükünü yüklenecektir.

101. Bu kimseler, onda *(o günah yükünün altında)* ebedî kalırlar. Onlar için kıyamet gününde bu ne kötü bir yüktür!

102. O günde Sûr'a üflenir ve biz o zaman günahkârları, gözleri *(korkudan)* gömgök bir halde mahşerde toplarız.

103. Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: "Dünyada sadece on gün kaldınız."

104. Aralarında konuştukları konuyu biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman: "Bir günden fazla kalmadınız" der.



"(Rasûlüm!) İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz." Bu haberden maksad Hz. Mûsâ'nın kıssasıdır. "اَلنَّبَأُ" büyük faydası olan, kendisiyle bir ilim veya zann-ı gâlib hâsıl olan haberdir. Aslında bu üç özelliği taşımadıkça habere "en-nebe' " denilmez. Kendisinde "nebe' " özelliği bulunan haber tevâtür gibi, Allah Teâlâ'nın ve Nebî (a.s.)'ın verdiği haberler gibi yalandan uzak olması şarttır.

Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Ey Muhammed, işte bu işittiğin güzel kıssa gibi geçmiş ümmetler zamanında cereyân eden bâzı hadiseleri sana hikâye ediyoruz. Sana ibret olsun, ilmin artsın, mûcizelerin çoğalsın ve ümmetinden basiret sahibi olanlara ders olsun diye eksiltmeden bu kıssaları naklediyoruz. Burada, geçmiş ümmetlerin haberlerinin yine indirileceğine dâir bir vaad vardır.

Böylece Mûsâ kıssasını sana anlattığımız gibi elbette geçmiş haberlerden, anlatırız; yâni geçmiş işlerden ve asırlardan sana haber veririz ki senin peygamberliğin için

mûcizesi olsun ve ümmetinden basîret üzere olanlar ondan ibret alsın.

“Şüphesiz ki, tarafımızdan sana bir zikir” bu kıssaları ve haberleri de içinde bulunduran, üzerinde düşünmeye ve ibret almaya lâyık şerefli bir kitap *“verdik.”*

Tefsîr-i Kebîr’de şöyle der: “Kur’ân’ın “zikr” isimlendirilmesi şu yönlerdendir:

1- O öyle bir kitaptır ki onda insanoğlunun dini ve dünyevi işlerinde karşılaşacağı her türlü meselenin zikri vardır.

2- O, Allâh’ın türlü ihsanlarını ve nimetlerini zikreder. Onda hem hatırlatma (tezkîr) hem de öğüt vardır.

3- O’nda Hz. Muhammed (a.s.) ve ümmeti için de zikir ve şeref vardır. Allah bütün kitaplarını “zikr” olarak adlandırmış ve şöyle buyurmuştur: ***“... Bilmiyorsanız zikir/kitâb ehline sorun.”*** (en-Nahl, 16/43)

Büyüklerden birisi şöyle der: *“Şüphesiz ki, tarafımızdan sana bir zikir”* yâni öğüt alacağın ve kendisine sarılarak edebleneceğin bir mev‘iza *“verdik.”* Onun sâyesinde bizim esrârımızdan ve ona yerleştirdiğimiz senden önceki peygamberlerin sırlarından hiçbir şey sana gizli kalmaz. Sen Hakk’ın örtüsü altında olduğun halde bütün peygamberler sana keşfolunur.



مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًاۙ ﴿١٠٠﴾

100. Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyamet gününde o, ağır bir günah yükünü yüklenecektir.

“Kim ondan” kurtuluş ve saâdetin yollarını kendisinde toplayan bu şânı yüce zikirden *“yüz çevirirse”* ona îtibar etmez ve onu inkâr ettiği için onunla amel etmezse *“şüphesiz ki kıyamet gününde o, ağır bir günah yükünü yüklenecektir.”* Küfründen ve sâir günahlarından ötürü kıyamet günü ağır bir cezâ yüklenecektir.

Cezânın “اَلْوِزْرُ (ağır yük)” olarak adlandırılması, cezâlandırılan kimseye ağır gelmesi ve taşımasının zor olması bakımından, taşıyana ağır gelen ve belini büken bir yüke benzetmek içindir.



خَالِدِينَ فِيهِۜ وَسَٓاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًاۙ ﴿١٠١﴾

101. Bu kimseler, onda *(o günah yükünün altında)* ebedî kalırlar. Onlar için kıyamet gününde bu ne kötü bir yüktür!

“Bu kimseler, onda” o günah yükünün altında *“ebedî kalırlar.”* Çünkü cehennemde ebedîlik cehennemliklerin orda toplu olarak bulundukları halde gerçekleşir. *“Onlar için kıyamet gününde bu ne kötü bir yüktür!”* Onların ağırlıkları/günahları kendileri için ne

kötü bir yüktür.

*et-Te'vîlâtü'n-*Necmiyye'de şöyle der: "Burada işâret edilmektedir ki îman, îkan ve irfânın hakîkatinin kendisiyle kâim olduğu hakîkî zikirden kim yüz çevirirse kıyamet gününde küfür, nifak, şirk, cehâlet, mânevî körlük, kalb katılığı, kasvet, kalbin mühürlü olması, kötü ahlâk, Hak'tan uzaklık, hasret, pişmanlık gibi ağır yüklerin altına girer. Kulluğun hakîkati, devamlı zikir, kalbin murâkabesi, zikrin hakîkati olan ilâhi feyzi kabûle samîmî olarak yönelme gibi güzel özellikleri kaybeder. Zikrin hakîkatinin evveli îmân, ortası îkan (yakîn), sonu ise irfândır.

Îmânî zikir, günahları terk ederek ve tâatlerle meşgul olarak dünyadan yüz çevirmeyi ve âhirete yönelmeyi doğurur. Îkânî zikir, dünyayı, süslerini, helâlini ve haramını, sadece kendini ona vererek âhireti ve derecelerini talebi terk etmeyi doğurur. İrfânî zikir ise müşâhede edilenin şâhidlerine varlığı fedâ etme konusunda dünya ve âhiretin alâkalarını kesmeyi ve iki dünyâ saâdetine erkenden ulaşmayı zorunlu kılar."

Şu halde zikirde mertebelerin en yücesi, zâkirin mezkûrda/zikredenin zikredilende fânî olması ve orada nefsin hiç eserinin kalmamasıdır.



Rivâyet olunur ki Bağdad'da zinâ ve fisk u fücûr artmıştı. **Şiblî**'ye şöyle denildi/ilham edildi: "Eğer senin zikrin olmasa, bu beldeyi yakardık." Ehl-i nefisten birisi bunu işitince: "Bizim hiç zikrimiz yok mu?" dedi. Şiblî ona cevap verdi: "Sizin zikriniz, nefsin varlığı iledir. Benim zikrim ise Allah iledir."



Bil ki tevhîd (zikri), ibâdetlerin en fazîletlisidir. Zikrullah ise O'na yaklaşmanın en üstün yoludur. Nitekim Allah Teâlâ namaz, oruç ve hac gibi bütün ibadetler için vakitler tâyin etmiştir. Ancak zikir böyle değildir. Zikir her halde; ayakta iken, otururken, yatarken, hareket halinde, dururken ve her zaman; gece, gündüz, yazın ve kışın bütün zamanlarda emredilmiştir

Nebi (s.a.)'e kalbin cilasının ne olduğu sorulduğunda şöyle buyurmuştur: *"Kalbin cilâsı Allâh'ı zikretmek, Kur'an okumak ve bana salât ü selâm getirmekledir."*[100]

Mağribî (k.s.) şöyle der:

Gerçi onun yüzü için ayna tutarsın
Fakat ne fayda ki aynayı dâimâ kirli paslı tutarsın
Gel tevhid cilâsı ile aynadan kaldır
Şirk tozunu ki aynayı kirden pastan temizleyesin



Hikaye olunur ki Mûsâ (a.s.): "Allâh'ım bana öyle bir şey öğret ki seni onunla anayım." diye niyaz etti. Allah Teâlâ: "Lâ ilâhe illallah (Allah'dan başka ilah yoktur)" de." buyurdu. Hz. Mûsâ: "Ey Rabbim, bunu bütün kulların söylüyor." dedi. Bunun

üzerine Allah Teâlâ: *"Ey Mûsâ, yerleri ve gökleri terazinin bir kefesine, "*Lâ ilâhe illallah*" kelimesini ise öbür kefesine koysan muhakkak bu kelime ağır gelir."* buyurdu.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

İstersen olmak Hakk'a âgâh
Devamlı söyle: Lâ ilâhe illallah
Bu kelime oldu zikrin efdali
O'nu seven herkes çok zikretmeli



يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ﴿١٠٢﴾

102. O günde Sûr'a üflenir ve biz o zaman günahkârları, gözleri *(korkudan)* gömgök bir halde mahşerde toplarız.

"O günde" kıyamet gününde *"Sûr'a üflenir";* "ey Muhammed, İsrâfil'in boynuzla sûra üfleyeceği günü kavmine hatırlat. *"Ve biz o zaman günahkârları, gözleri"* korkudan *"gömgök olarak mahşerde toplarız."* Yani o gün günah denizine dalmış olan kâfirleri ve müşrikleri kabirlerinden çıkarır ve sûra üflendiği gün onları bir arada toplarız.

Haşrin ancak sûra üflendiği gün vukû bulacağı belli olduğu halde açıkça zikredilmesi, korkutmak içindir.

Gök gözlülük, araplara göre en kötü göz rengidir. Çünkü onların en büyük düşmanları olan Rumlar gök gözlü idi.

İmam (**Râğıb**) *el-Müfredât*'ta şöyle der: "*Gözleri gömgök olarak"* Yâni gözleri kör ve gözlerinde nûr olmayarak, demektir. Çünkü âmânın gözbebeği mavi olur.Yâni gözün nûru giderse, göz göğerir."



يَتَخَافَتُونَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾

103. Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: "Dünyada sadece on gün kaldınız."

"Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler:" Yani, benliklerini kaplayan korku, ürperti ve zaafları sebebiyle onlardan bazıları, seslerini yükseltmeksizin diğerlerine gizlice şunları söyler: *"Dünyada"* ya da kabirde *"sadece on gün"* on gece ya da on saat *"kaldınız."* Bu sözü dünyada kaldıkları müddeti kısa buldukları için söylerler. Çünkü bolluk ve rahat içinde geçirilen günler azdır. Saatler, bulutların geçip gitmesi gibi akıp gider.

Celâleyn'de şöyle der: "Onlar gizlice birbirlerine: 'Siz kabirlerinizde sadece on gece kaldınız' derler. Bu sözleriyle iki sûr arasındaki süreyi kasdederler. Aslında o süre kırk yıldır. Bu süre içinde kâfirlerden azâb kaldırılır. Kâfirler kıyâmetin korkunç sahnelerini açıkça görünce kendi aralarında üzerlerinden azâbın kaldırıldığı bu süreyi çok az bulurlar." Bu husus, **İbn Abbas** (r. anhümâ)'dan rivâyet edilmiştir. *Bahru'l-ulûm*'da ise 'Bu görüş çok zayıftır' denilir.



نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ اِذْ يَقُولُ اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

104. Aralarında konuştukları konuyu biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman: "Bir günden fazla kalmadınız" der.

"Aralarında konuştukları konuyu" yani ne kadar kaldıklarını *"biz daha iyi biliriz."* Biz ki onların Rabbiyiz onların ne söylediğini daha iyi biliriz. *"Onların en olgun ve akıllı olanı"* en geniş görüşlü ve en akıllı olanı *"o zaman: "Bir günden fazla kalmadınız" der.*"

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْاَمْثَلُ" kelimesi, en üstün olanlara en çok benzeyen ve hayra en yakın olanları ifâde etmek için kullanılır. "اَمَاثِلُ الْقَوْمِ" sözü, toplumun en hayırlılarından kinâyedir. Bu âyetteki ifâde de bu anlamdadır."

Bu sözün onların en olgun ve akıllı olanına nisbet edilmesi, Allah tarafından ona hatırlatılmıştır. Fakat bu doğruya en yakın olduğu için değil, korkunun şiddetine daha iyi delâlet etmesi sebebiyledir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*de şöyle der: "Âyet işâret etmektedir ki sûra ikinci defa üflendiği vakit o en büyük korku gününde belâ ve cefâ ehli haşrolunduğunda işte o gün çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirir (bk. el-Müzzemmil, 73/17), ***"o gün yer başka yer hâline getirilir."*** (İbrâhim, 14/48) O gün Rabb'imiz, daha önce hiç benzeri görülmemiş bir gadabla gadaplanır. Ondan sonra da o günkü gibi gadaplanmayacaktır. İşte inkârcılar, o gündeki ilâhî gadabın şiddetini gördükleri vakit, daha önce (kabirde) kendilerine isâbet etmiş olan azâbı azımsarlar. Kabirlerindeki uzun süren bekleyişi, az bir şey olarak görürler ve kendilerinin, kabirde ancak on gün kaldığını zannederler.

Allah Teâlâ sonra şöyle buyuruyor: "*Aralarında konuştukları konuyu"* uğratıldıkları belanın büyüklüğüne dâir söylediklerini ve ne söylediklerini *"biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı"* yâni şiddetli belâya uğrama konusunda en doğru görüşlü olanı *"o zaman: "Bir günden fazla kalmadınız" der.*" Çünkü o günde karşılaştığı belânın şiddetini, daha önce gördüklerinden on katı fazla bulur."

Şâir şöyle demiştir:

Dünya ancak bir bulut gölgesi gibidir
Bir gün seni gölgeleyen, sonra giden bir bulut.

Sana doğru geldiğinde sevinme
Uzaklaştığında da yerinme.

Vefat edeceği sırada **Mansûr** şöyle demiştir: “Âhireti, kısa bir uyku karşılığında satın aldık.”

Şeyh Sa‘dî der ki:

Fırsatı ganimet bil, dünya bir nefesten ibârettir,
Ârif katında bir nefes, dünyadan üstün kıymettir.
Ömrünü üzüntü ve kederle telef etme
Çünkü fırsat aziz, vakit kılıçtır

Sultan Veled *de şöyle der:*

Cihânı terk et ki cihan senin için değildir
Alıp verdiğin bu nefes senin fermanınla değildir
Eğer cihanın malını toplarsan şâd olma
Eğer cana îtimad edersen o can senin değildir

Akıllı kişiye gereken vaktini sadece dünyalık elde etme peşinde tüketmemek ve ömür sermayesini nefsânî arzular peşinde harcamamaktır. Çünkü vakit, pek kıymetli bir metâ, latif bir cevher ve güçlü bir şâhindir. Onu kıymetsiz şeyler uğruna heder etmemeli ve onunla ne insanı semirtecek ne de açlığı giderecek (el-Gâşiye, 88/7) bir kuş avlanmamalıdır. Bilindiği üzere dünya hayatı kısadır ve değeri azdır. Üstelik onun Allah katında kıymeti azdır. Çünkü O’nun katında dünyanın sivrisineğin kanadı kadar değeri yoktur. Kim bu kanadı gözünde büyütürse o kanattan daha küçük olur.

Akıllı adama göre dünya çerçöp gibidir
Her bir müddet başka birinin yerindedir

Îsâ (a.s.): “Kim denizin dalgaları üzerine ev yapar?! İşte dünya da böyledir. Sakın onu kendiniz için karargâh edinmeyin.” demiştir. “Dünya bir saattir, sen o saati tâat kıl.” denilmiştir. Taat ehli, dünyadaki bir saatlerine karşılık âhirette bin sene rahat ile mükâfât alırlar. Ancak mâsıyet ehli için durum böyle değildir. Onların saatleri de uzatılır, ama mihnet ve sıkıntıda olur.

Tâatlerin en fazîletisi, iyiliklerin en güzeli şüphesiz tevhîd, ibâdetlerle yakîni güçlendirmek ve peygamberlerin efendisi (s.a.)’e tâbi olmaktır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

“Cennete mutlaka hepiniz gireceksiniz ancak kaçınanlar müstesnâ.”

Ashâb: “Ey Allâh’ın Rasûlü, kaçınanlar kimlerdir?” dediler.

O (s.a.): *“Onlar, “Lâ ilâhe illallah” demekten kaçınanlardır. “Lâ ilâhe illallah” sözü ile sizin aranıza bir mâni girmeden evvel onu çok söyleyiniz. Çünkü o kelime-i tevhiddir, tutunulacak en sağlam iptir ve cennetin bedelidir.”*[101]

Yâni hem sûret cennetinin hem de mânâ cennetinin bedelidir. Mânâ cenneti ise kalbin ve rûhun cennetidir. Orada ilâhî nurların çiçekleri ve sırların meyveleri vardır. Mânâ cenneti, sûret cennetinden üstündür. Çünkü her türlü kemâl, ancak mânânın tesiri ve tecelliyâtı iledir.

Kim bâtınını ıslâh ederse elbette zâhiri de düzgün olur. Tıpkı kökleri olan bir ağacın kökleri varsa yaprak verdiği gibi. Allah’tan aşk ve muhabbet ateşi ile gönüllerimizi tutuşturmasını, bizi tevhid denizinde gark etmesini ve devamlı olarak kendisi ile mülâkî olma şerefine erdirmesini niyaz ederiz. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: ***“Katımızda daha fazlası da vardır.”*** (Kâf, 50/35) ***“Güzel davrananlara, daha güzel karşılık ve fazlası var.”*** (Yûnus, 10/26)



---

[100]. Bk. Münzirî, Terğib, III, 56

[101]. Münzirî, Terğib, III, 76

HERKES ALLAH’A BOYUN BÜKMÜŞTÜR

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّى نَسْفًاۙ ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا
قَاعًا صَفْصَفًاۙ ﴿١٠٦﴾ لَا تَرٰى فِيهَا عِوَجًا وَلَٓا اَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ
يَتَّبِعُونَ الدَّاعِىَ لَا عِوَجَ لَهُۚ وَخَشَعَتِ الْاَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ فَلَا
تَسْمَعُ اِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ
الرَّحْمٰنُ وَرَضِىَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَىِّ الْقَيُّومِۜ وَقَدْ
خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾

105. *(Rasûlüm!)* Sana dağlar hakkında sorarlar. De ki: “Rabbim onları ufalayıp savuracak.

106. Böylece yerlerini dümdüz, bomboş bırakacaktır.

107. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin.

108. O gün insanlar, dâvetçiye *(İsrafil’e)* uyacaklar. Ona karşı yan çizmek yoktur. Artık, çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır. Bu yüzden, fısıltıdan başka bir ses işitemezsin.

109. O gün, Rahmân’ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.

110. O, insanların geleceklerini de geçmişlerini de bilir. Onların ilmi ise bunu kapsayamaz:

111. Bütün yüzler *(insanlar),* diri ve her şeye hakim olan Allah için eğilip boyun bükmüştür. Zulüm yüklenen ise, gerçekten perişan olmuştur.



“(Rasûlüm!) Sana dağlar hakkında sorarlar.” Suâl, herhangi bir şeyi bilmeyi veya bilmeye götürecek şeyi istemektir. Suâlin cevabı dille ya da yazarak ve işâret ederek elle olabilir. Ya da suâl, mal talep etmek veya ona ulaşmak için gereken yollara baş vurmaktır. Bu suâlin cevabı elle ya da vaad ederek veyA reddederek dille olur. Öğrenmek maksadıyla soru sormak ya bilgi edinmek ya da muhatabı susturmak için olur. Bâzen de haber vermek ve bilmek için değil, sorulan şeyi târif etmek ve tenbih için olur.

“اَلْجِبَالُ” “cebel”in çoğuludur. Yeryüzündeki uzun ve yüksek olan her yüksekliğe verilen addır. Bir kimsede sebat bulunduğu düşünülerek “Filan sarsılmaz bir dağ gibidir.” denir. Büyük topluluğa da “cebel” denir. Nitekim Allah Teâlâ ***“O, sizden bir çok topluluğu (cibillen kesîrâ) saptırmıştı.”*** (Yâsin, 36/62) buyurmuştur. Âyetteki “topluluklar”, büyüklüğünden ötürü dağa benzetilmiştir.

Dünyada tepeler haricinde 6673 dağ vardır.

“*Sana dağlar hakkında sorarlar.*” ifadesi, dağların âkıbetinin ne olacağını sorarlar demektir. Bu soruyu Sakif kabîlesinden bir adam sormuş ve: “Ey Allâh’ın Rasûlü, kıyamet gününde dağlara ne olacak?” demişti.

Soranları hemen ilzam etmek üzere *“De ki: “Rabbim onları ufalayıp savuracak.”* Yâni kökünden sökecek savrulmuş toz gibi kılacak. *el-İrşâd*’da der ki: “Dağları kum taneleri haline getirecek, sonra onların üzerine rüzgar gönderecek, onları dağıtacak ve savuracak.”

Tefsîr-i Kebîr’de ise şöyle der: “Herhalde birileri Hz. Peygamber (s.a.)’e: “Sen dünyanın fenâ bulacağını iddiâ ediyorsun. Bu dediğin doğru olsaydı onun yok olmaya dûçar olması için eksilmeye başlaması gerekirdi. Fakat biz dünyada öyle noksanlaşma göremiyoruz. Dağları oldukları gibi yerinde görüyoruz.” dediler. Bu, göklerin yok olmayacağı konusunda **Calinos**’un ortaya attığı şüphedir. Bu şüpheye vereceğimiz cevap şudur: “Bir şeyin yok oluşu bazen zayıflayarak başlar. Yok oluştan önce bunun belirtileri olan eksiklik ortaya çıkar. Ancak bu yok oluş, bazen de hiçbir noksanlaşma alâmeti olmaksızın bir defada olur. Sağlam duran bir şey, ânîden yok olabilir. Açıkça ortaya çıktı ki Allah Teâlâ, cismânî âlemin terkiplerini kudreti meşîeti ile bir defada yok eder.” Bunun misâli, dünya dağları ve bütün azameti ile güçlü kuvvetli bir genç gibidir. Kimi gençler hiçbir hastalık ve zayıflama belirtisi olmadan, ânîden ölüverir.

Gördün mü ey Hâfız, kekliğin salınarak yürüyüşünü,
Kendisini kazâ şâhininin pençesinden gâfil kıldı.

el-Es’iletü’l-Mukhime’de der ki: “Burada Allah:

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ

buyurdu. Başka bir yerde ise ‘fe’ harfi olmadan

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ

“Sana öksüzlerden soruyorlar; De ki; Onları(n durumlarını) düzeltmek hayırlıdır.” (el-Bakara, 2/220) buyurdu. Bunun cevabı şöyledir: Tefsir edilen âyette soru henüz sorulmuş değildi. Bu ifâde, “Sana dağlardan sorarlarsa, de ki:” demektir. Benzer durum şu âyetlerde de vardır:

فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُو وَلَنْ تَفْعَلُو

فَاِنْ كُنْتَ فِى شَكٍّ

فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهِ

(“fe” ile gelen) açıklamalar vardır. (Bk. el-Bakara 2/24, Yunus 10/94, el-Bakara 2/137) Ancak;

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى قُلْ

“Sana öksüzlerden soruyorlar” (el-Bakara, 2/220) âyetinde durum böyle değildir. Çünkü orada bu konuyu daha önce sormuşlardı.

وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ

“sana âdet görmeden soruyorlar” (el-Bakara, 2/222) âyetinde ve benzeri diğer âyetlerde olduğu gibi Hz. Peygamber’e onlara cevap vermesi emredilmiştir.”

*et-Te’vîlâtü’n-*Necmiyye’de şöyle der: “Eğer sana kıyamet gününde dağların durumunun ne olacağını sorarlarsa, *“De ki: “Rabbim onları ufalayıp savuracak.”* Tûr dağını paramparça ettiği gibi Rabb’im onları, kahhâriyyet sıfatının tecellisi ile yerinden söküp atar.



فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾

106. Böylece yerlerini dümdüz, bomboş bırakacaktır.

“*Böylece yerlerini dümdüz,”* sanki bütün cüzleri her yönden bir safta dizilmiş gibi bir seviyede *“bomboş bırakacaktır.*”



لَا تَرٰى فِيهَا عِوَجًا وَلَٓا اَمْتًا ﴿١٠٧﴾

107. Orada ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin.

“Orada,” yani yerlerinden sökülüp atılan dağların yerinde ne çıplak gözle; ne de basîret ile sanki gizli mânâlar kabîlindenmiş gibi çok kapalı olduğu için *“ne bir iniş”* görebileceksin...

Bu cümle, önceki âyetteki *“dümdüz, bomboş”* olmanın nasıl olacağını açıklamak üzere getirilmiş bir başlangıç cümlesidir. Buradaki hitap, bu keyfiyeti görecek olan herkes içindir.

“عِوَجًا” mânâ ile ilgili şeylere hastır. *el-Müfredât*’ta der ki: “اَلْعِوَجُ” dikilmiş bir tahta gibi gözle görülen şeyler hakkında kullanılır. “اَلْعَوَجُ” ise düzlenmiş bir yerde olduğu gibi, din ve geçim konusunda düşünce ve basîret ile idrâk edilen şeyler hakkında kullanılır.

“Ne de bir yokuş” yâni azıcık bir yükseklik *“görebileceksin.”* **Zemahşerî**: “اَلْاَمْتُ” çok az yükseklik demektir.” der. *el-Kâmûs*’ta “el-Emt, yüksek mekân, küçük tepeler, enginlik ve yükseklik demektir.” der. *el-Münâsebât*’ta şöyle denir: “وَلَٓا اَمْتًا” yâni yükseklik ve alçaklık gibi bir farklılık göremezsin.” demektir.” *Celâleyn*’de ise *“عِوَجًا وَلَٓا اَمْتًا”* enginlik ve yükseklik demektir.” denilmiştir. Buna benzer bir ifade Farsça tefsirde şöyle zikredilmiştir: “عِوَجًا وَلَٓا اَمْتًا” ne yüksek ne alçak demektir.”



يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ ۚ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمٰنِ
فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾

108. O gün insanlar, dâvetçiye *(İsrafil'e)* uyacaklar. Ona karşı yan çizmek yoktur. Artık, çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır. Bu yüzden, fısıltıdan başka bir ses işitemezsin.

"O gün," yani dağların ufalanıp savrulduğu günde "*İnsanlar, dâvetçiye"* kendilerini mevkıfte (durup bekleme yerinde) ve mahşerde toplanmaya çağıran İsrafil'e *"uyacaklar."* İsrâfil (a.s.) ikinci defa sûra üflemesi sırasında Beytü'l-makdis'teki taşa çıkar ve şöyle der: "Ey çürümüş kemikler, darmadağın olmuş mafsallar ve parçalanmış etler! Haydi Rahman'a arzolunmak üzere kalkın!" İşte bu çağrıya muhatap olan herkes, her bir taraftan ona doğru koşarlar. İster istemez bu dâvete icâbet ederler ve toplanılması istenen yöne giderler. Çünkü *"Ona karşı yan çizmek yoktur."* O çağrıdan hiç bir sûretle sapma imkânı yoktur. Çağrılan herkes, İsrafil'in sesini tâkip ederek sapmadan o yöne gider. Çünkü yeryüzünde onları eğri büğrü gitmeye zorlayacak ve eşit olarak sesin ulaşmasını engelleyecek bir şey yoktur.

"Artık, çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır." O günkü korkunun şiddetinden sesler kısılmış ve O'nun heybetine olan saygıdan konuşmalar fısıltıya dönüşmüştür. "el-Huşû" boyun eğme/itâat etme, alçak gönüllülük ve sükûnet demektir. Ya da 'huşû' seste ve gözde 'hudû' ise bedende olur. *el-Müfredât*'da şöyle der: "اَلْخُشُوعُ" boyun eğmek/itâat etmek demektir. Çoğunlukla âzâlarda olan durumu anlatmak için kullanılır. "ed-Darâa" ise çoğunlukla kalbde olan durumu anlatmak için kullanılır. Onun için rivâyete göre "*Kalb tazarru ettiği zaman âzâlar da huşû içinde olur*"[102] buyrulmuştur.

"Bu yüzden, fısıltıdan" gizli sesten *"başka bir ses işitemezsin."* **Kâşifî** der ki: "Yâni sen o günde çok hafif bir sesten, yâni onların mahşere doğru giden ayaklarının sesinden başka bir ses işitmezsin."

İmam Gazzâlî *ed-Dürratü'l-Fâhira*'da şöyle der: "İsrâfil (a.s.) birinci sûra üflediğinde dağlar havaya uçuşur, nehirler birbirine karışır, gökyüzü sularla kapanır, yıldızlar darmadağın olur, göklerin ve yerin düzeni bozulur, bütün âlemler ölür, yer ve gök bomboş kalır. Sonra Hak Teâlâ cehennemin sakar tabakasından bir ev açar. Oradan ateşten bir alev çıkar. Bu alev, denizleri tutuşturur, yakıp kavurur. Böylece yeryüzü, kokuşmuş siyah balçık gibi kupkuru kalır. Gökyüzü de sanki zeytin posası ve eritilmiş bakır gibi olur.

Allah Teâlâ, Arş'ın hazînelerinden bir hazîne açar. Onda hayat denizi vardır. Oradan yere -erkeğin menisi gibi- bir yağmur yağdırır. Böylece bedenler (ölürken bulundukları hal üzere) yerden biterler. Çocuklar çocuk, ihtiyarlar ihtiyar olarak ve orta yaşlılar bulundukları yaşta diriltilirler. Sonra Arş'ın altından latîf bir rüzgar eser. Yeryüzü üzerinde ne bir dağ, ne bir tepe, ne de eğrilik olmadığı halde görünür.

Allah Teâlâ, İsrafil (a.s.)'ı diriltir. O da Beytü'l-makdis'teki kayadan (ikinci) sûra üfler. Ruhlar, kendi sayılarınca sûrun deliklerinden çıkar. Her rûh, hatta vahşî hayvanların ve kuşların ruhları kendi bedenlerine girer. O gün mahlûkat, toprağın altında kaldıktan sonra "sâhira"da, yâni yeryüzünde olurlar." "Sâhira"nın cehennemin kenârında bir sahrâ olduğu da söylenmiştir. **İbn Abbas** (r.anhümâ)'ın ise şöyle dediği rivayet edilir: "Sâhira, yaratıldığından beri üzerinde Allâh'a hiç isyan edilmemiş, beyaz gümüşten bir yerdir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Orada"* ortalarından ve kenarlarından *"ne bir iniş, ne de bir yokuş görebileceksin. O gün insanlar, dâvetçiye"* yani, dünyâda kendilerini çağırıp da kendilerine uydukları kimselere *"uyacaklar. Ona karşı yan çizmek yoktur.*" O dâvetçinin onları dâvetinde bir eğrilik yoktur. Yâni her dâvetçi, insânî yaratılışında dâvetine karşılık bulur. Çünkü dâvet eden de icâbet eden de Allah Teâlâ'dır. Nitekim âyette ***"Allah; esenlik evine çağırır ve dilediğini doğru bir yola iletir."*** (Yûnus, 10/25) buyrulur. Şu halde Allah hem dâvet eden, hem de hidâyete erdirerek icâbet edendir. O, meşîet/dileme lisânı ile icâbet eder. İyi anla.

Bu sırdan dolayı her devirde, her türlü dâvetçinin peşinden giden büyük topluluklar bulunur. Ancak her asırda Allâh'ın davetçisine tâbî olanlar, ehlullahtan nâdir kimselerdir. Bununla birlikte hevâya, dünyaya, şeytana, meleğe, cennete ve kurbete dâvet edenlerin ehli, farklı tabakalardan ve değişik mertebelerden olmak üzere her zaman büyük kalabalıklar halinde bulunurlar.

"*Artık, çok esirgeyici Allah hürmetine sesler kısılmıştır.*" Burada şu husûsa işaret vardır: Allâh'ın dâvetçisi, bir kulu rahmâniyyet ile dâvet edince diğer bütün dâvetçilerin sesleri kısılır, boyun eğer, itâat eder ve kesilir. "*Bu yüzden, fısıltıdan"* yâni dâvet edilenlerin ayak seslerinden ve dâvet edene doğru yürümelerinden *"başka bir ses işitemezsin.*"

Şu halde akıllı kişiye gereken, Hakk'a çağıran Allâh'ın davetçisine tâbi olmaktır. Çünkü ondan gayrısı bâtıldır.

Mesnevî'de der ki:

Senden başkasının yüzünü görmek, boğaza takılan bir zincirdir.
"Allah'tan başka her şey bâtıldır, asılsızdır."
Bâtıldırlar ama bana hak görünmedeler.
Çünkü bâtıl, bâtılları çeker.

Kör bir deveye benzersin... boynundaki yular seni yeder durur;
Fakat sen çekeni gör, yuları değil!
Çekeni ve yuları görsen senin için
Bu âlem aldanma yurdu olmazdı.
Kâfir, köpeğin ardına düşüp gittiğini görseydi
Güçlü kuvvetli Şeytan'a maskara olur muydu hiç?

Onun ardına bir namussuz gibi düşer miydi hiç?
Hemencecik ayağını çeker, kurtulurdu!
Sığır kasapların ne yapacağını bilseydi
Hiç onların peşine düşer, dükkâna gider miydi?
Yâhut ellerinden kepek yer miydi...
Ya da onların yüze gülücüğüne aldanır onlara süt verir miydi?
Hattâ ot yese bile, neden beslendiğini bilseydi,
Hiç o otu hazmedebilir miydi?
Sen, bir işe el atar, o işe iyice sarılırsın...
O işteki ayıp ve noksan o anda sana örtülüdür.
Sana o fikirdeki ayıp ve kusur belli olsaydı ondan kaçardın...
Canın, aramda keşke doğu ile batı arası uzaklık olsaydı der!
Nihayet ondan usanır, pişman olursun ya...
Bu hal, evvel olsaydı hiç ona koşar mıydın?



يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِىَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾

109. O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.

"O gün", yani zikredilen korkunç işlerin ortaya çıktığı gün *"Rahmân'ın"* şefâat etmesine *"izin verdiği ve sözünden hoşlandığından"* o kimse için şefâat edenin sözünden râzı olduğundan *"başkasının şefâati fayda vermez."*

İmam Râgıb şöyle der: "Şefâat, bir kimseye yardımcı olarak ve onun adına talebde bulunmak üzere başkasının yanında yer almak demektir. Çoğunlukla mertebesi yüksek olanın kendisinden daha aşağı olanın yanında yer alması anlamında kullanılır. Nitekim kıyamet günündeki şefâat de bu kabildendir.

Bir konuda 'izin', onu yapabileceğini muhâtaba bildirmek ve yapması husûsunda ruhsat vermektir.

Her ne kadar insanlara şefâat etmek için yeltenen bazı kimselerin şefâat edecekleri farz olunsa da Allâh'ın sözünden hoşlandığı kimsenin dışındakilerin şefâati neredeyse ona hiç fayda vermez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Artık onlara, şefâatçilerin şefaâti fayda vermez."*** (el-Müddessir, 74/48)



يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾

110. O, insanların geleceklerini de geçmişlerini de bilir. Onların ilmi ise bunu kapsayamaz:

“O,” Allah Teâlâ *“insanların geleceklerini de geçmişlerini de”* geçmişteki hallerini de bundan sonra başlarına gelecek olanları da *“bilir.”*

Kâşifî der ki: “Allah Teâlâ, insanların önünde olacak olan âhiret işlerini de onların ardından olacak dünyâ işlerini de bilir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Allah, onların yaratılıştan hâllerinin farklı olduğunu da ebediyete kadar hâllerinde olacak değişmeleri de bilir.”

“Onların ilmi ise bunu kapsayamaz.” Yâni bütün âlemlerin ehli Hak Teâlâ’nın zâtını ilim cihetinden ihâta edemezler.” Çünkü Allah Teâlâ kadîmdir/öncesi olmayandır. Yaratılmışların ilmi ise kadîm olanı ihâta edemez. Burada, O’nu tam olarak ma‘rifet/bilmek konusundaki acziyete işâret vardır.

Çabuk olan akıl O’na nasıl yol bulur?
Ki idrak serhaddinden taşradır

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Başkası O’nu bilmedi ve kendisi dışında kimse O’nu zikretmedi. Hakîkat üzere bilen de zikreden de O’dur. Çünkü hâdis (sonradan yaratılmış) olanın vücûdu/varlığı fânîdir. Kadîm/ezelî olanın ise vücûdu/varlığı bâkîdir. Fânî ise Bâkî’yi ancak Bâkî ile idrak edebilir. O’nu O’nunla idrâk ettiğinde de ezelî kemâlin zirvesine erişemez. Çünkü sıfatlar, zât, sır ve hakîkat bakımından her yönden O’nun varlığını idrâk imkânsızdır.”

Vâsıtî şöyle der: “İnsan ilmen ne kendisini ne de cevherini gördüğü semâyı idrâk edemediği halde nasıl olur da O’nu ihâta etmek ister?”

Râgıb der ki: “Bir şeyi ihâta etmek; onun varlığını, cinsini, keyfiyetini ve yaratılış gayesini, onunla ve ondan olacak olanı bilmektir. Bu şekilde bilmek sâdece Allah Teâlâ’ya mahsustur.”

Envâru’l-meşârık’da şöyle der: “Sûfîlerin yolunda aklın yetmeyeceği ve güç yetiremeyeceği şeyi, yani sâdece akılla idrak edilemeyen şeyi istemek câizdir. Aklın imkânsız olduğuna hükmettiği şeyi istemek ise câiz değildir. Bu hükme: “Beşerî akıllar, ilâhî zâta ulaşmak için teftiş ve talep yoluna nasıl girebilir? Yarasaların gözleri güneşin ışığına nasıl dayanabilir?” diye îtiraz edilemez

Şeyh Muhammed Parsâ *Faslu’l-hitâb*’da şöyle der: “Velâyet hâlinde aklın imkânsızlığına hükmettiği şeyin zâhir olması câiz değildir. Aklın anlamakta yetersiz kaldığı şeyin zâhir olması ise câizdir. Aklın muhâl gördüğü şeyle ulaşamadığı şeyi birbirinden ayıramayan kimsede akıl yoktur.”

Şeyh İzzeddin de şöyle der: “Hak Teâlâ’nın zâtının ve sıfatlarının künhü akılların nazarından perdelenmiştir. Âriflerin ma’rifetinin nihâyeti, Allâh’ın zâtının hakîkatini Allah’tan başkasının ma’rifetinin/bilinmesinin imkânsızlığının keşfolunmasıdır. Âriflerin Allâh’ı ma’rifetlerinin genişlemesi, O’nun isimlerini ve sıfatlarını ma‘rifet konusunda olur. Allah Teâlâ, O’nun dünyada ve âhirette kudret ile yarattığı şeylerdeki şaşılacak hususlar ve eşsiz âyetleri ile ilgili kendilerine keşfolunan şeyler miktarınca

Allâh’ı ma‘rifette makamları farklı olur. Ma‘rifetteki farklılıkları miktarınca âhiretle ilgili yüce derecelerde farklı olurlar.



وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾

111. Bütün yüzler *(insanlar)*, diri ve her şeye hakim olan Allah için eğilip boyun bükmüştür. Zulüm yüklenen ise, gerçekten perişan olmuştur.

“Bütün yüzler (insanlar), diri ve her şeye hakim olan Allah için eğilip boyun bükmüştür.” “عَنَتْ” aslında “esir oldu” mânâsına gelir. Boyun eğmenin gerçekleştiğini ve sübûtunu bildirmek üzere geniş zaman değil geçmiş zaman siygası ile *“anet”* denilmiştir. Nitekim *Bahru’l-ulûm*’da böyle geçer. “*Yüzler*” kelimesi, ister sâlih olsun ister isyânkar bütün yüzlere işârettir. Ya da bundan murad isyankârların yüzüdür. Nitekim Allah Teâlâ ***“Onu yakın görünce inkâr edenlerin yüzleri kötüleşti.”*** (el-Mülk, 67/27) buyurmuştur. Burada mükellefler, “*yüzler*” diye tabir olunmuştur. Çünkü tevâzu, ancak yüz ifadesi ile belli olur. Nitekim *Tefsir-i Kebîr*’de böyle denilmiştir. Âyette murâd edilen mânâ şudur: “Haşr gününde yüzler zelil oldu. O diri olan Allâh’a, esirlerin güçlü krallara boyun eğdiği gibi tevazu ile boyun eğdiler.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Tevâzu ve zilletle bütün varlıkların yüzü, onları yoktan var eden diri yaratıcıya boyun eğdi. Bütün varlıklar, hayat sahibi olmalarını O’na borçludurlar. İhtiyaç, zorunluluk ve teslim olma bakımından her şeyin kıyâmı ve devamı O’nunladır.”

el-Arâis’te der ki: “Ey ilim sahibi, Cenâb-ı Hak burada “vücûh/yüzler”i zikretmiştir. Örfte “sâhibü’l-vech” ifadesi, şerefli/önemli kimseleri tavsif etmek üzere kullanılır. Nebîler, rasûller, velîler ve mukarrebûn gerçek anlamda “ashâb-ı vücûh”turlar. Şu halde kendi durumuna bir bak, iri gözlü hûrilerin yüzleri ve her güzel yüzlü yanında senin durumun nedir? Cumhûrun yüzlerinde Allâh’ın güzelliğinden istifâde olunan güzellik ve celâl olduğu için her ne kadar hepsi güzellikte Yûsuf gibi olsalar da, Allah vech-i kerîminden nikabı açınca, O’nun kadîm olan cemal ve celâli zuhûr edince hepsinin güzellikleri yok olur, secdeye kapanıp boyun eğerler.”

Molla Câmî der ki:

Ebedî olan cemâli kasdederim
Ebedî olmayan güzellikten bîzârım

Ebû Ümâme Bâhilî (r.a.)’dan Nebi (a.s.)’ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *“Allâh’ın ism-i a’zamını şu üç sûrede arayın: Bakara, Âl-i İmrân ve Tâhâ.”*[103] Râvî der ki: “Bu üç sûrede müşterek olan, ***“Allahu lâ ilâhe illâ hüve’l-hayyu’l kuyyûm”*** ifâdesidir.

Onlardan *“Zulüm yüklenen ise, gerçekten perişan olmuştur.”* Allâh’a ortak koşup da bundan tevbe etmeyen ebedî hüsrâna uğramıştır. Yâni nasipsiz ve ümitsiz kalmıştır.



---

[102]. Kurtubî, XII, 103; Münâvî, Teârif, 314
[103]. Ebû Dâvud, Salat, 358; Tirmizî, Deavat, 65; Dârimî, Fedailu’l-Kuran, 14; Müsned, VI, 461

EY RABBİM İLMİMİ ARTIR!

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا
﴿١١٢﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾ فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّۚ وَلَا
تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهُۘ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِى
عِلْمًا ﴿١١٤﴾

112. Her kim, mü'min olarak iyi olan işlerden yaparsa, artık o, ne zulümden ne de hakkının çiğnenmesinden korkar.

113. ***(Rasûlüm!)*** **Biz onu böylece Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar** ***(bu sayede günahtan)*** **korunurlar; yahut da o** ***(Kur'an)*** **kendileri için bir ibret ortaya koyar.**

114. Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'an'ı ***(okumakta)*** **acele etme ve "Rabbim, benim ilmimi artır" de.**



"Her kim, mü'min olarak iyi olan işlerden" bazılarını *"yaparsa,"* çünkü îman, tâatlerin sahîh ve iyiliklerin makbûl olması için şarttır, *"artık o, ne zulümden,"* yâni kendisine vaad edilen hak ettiği sevabın verilmemesinden *"ne de hakkının çiğnenmesinden"* yâni amelinin karşılığı olan ecrin eksiltilmesinden *"korkar."*

Kâşifî der ki: "O günde mü'minler mâsıyetleri artırılmak ve iyilikleri eksiltilmek sûretiyle kendilerine zulüm ve haksızlık olur diye korkmazlar. Yâni mü'minin iyiliklerinden bir şey eksiltilmez ve günahlarından bir şey artırılmaz."

Şu halde iyiliklere sımsıkı sarıl ve kötülüklerden el çek. Çünkü herkes amel ağacında yetiştirdiği meyveleri toplar ve tüm emellerine ancak amelleri ile ulaşır. Amellerin en faziletlisi de, haramlardan sakınarak farzları edâ etmektir.

Süleyman b. Abdülmelik, **Ebû Hâzim'e** "Bana veciz sözlerle nasîhat et." dedi. O da: "Peki, ey mü'minlerin emîri. Yasakladığı şeyi yaparken ve emrini tutmadığında seni görmesinden Rabb'ini tenzih et." diye cevap verdi.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Hevâ ve hevese tâbi olmanın alâmetlerinden birisi de nâfile amellere yönelmede istekli ve sür'atli davranıp farzları gereği gibi yerine getirme konusunda tembellik göstermektir." Allâh'ın korudukları hâriç halkın çoğunluğunun hâli budur. Onların çok evrâd, çok sayıda ağır nâfileler yaptığını, fakat bir farzı bile gereği gibi edâ etmediğini görürsün. Onlar ancak usûlü/asılları zâyi ettikleri için maksadlarına ulaşmaktan mahrum olmuşlardır.

Ebû Muhammed Mürtaiş (r.h.)'ın şöyle dediği hikaye olunur: "Defalarca tecrid

üzere haccettim. Bir gece annem benden su istedi de kalkıp ona su vermek bana zor geldi. Bundan anladım ki nefsimin bana haccederken itâat etmesi, onun da bu işte hazzı olduğundandır. Çünkü nefsim fânî olsaydı, şer'î bir hak olan annemin isteği ona zor gelmezdi."

Kişi mücerred amelle ancak âbid olur. İlâhî ma'rifetler ve yüksek derecelere ulaşmak için mürşid-i kâmile ihtiyaç vardır. Onun için büyükler, Allâh'a yakın kılınan kimselerin (mukarrabîn) ve iyilerin sohbetine ermek için diyar diyar dolaşmışlardır.

Hâfız der ki:

Ben ankânın son durağına kendi gayretimle ulaşmadım
Bu merhaleyi Süleyman'ın kuşuyla kat'ettim



وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ اَوْ
يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾

113. ***(Rasûlüm!)*** **Biz onu böylece Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar** ***(bu sayede günahtan)*** **korunurlar; yahut da o** ***(Kur'an)*** **kendileri için bir ibret ortaya koyar.**

"(Rasûlüm!) Biz onu böylece." Bu, daha önce geçen, ileride meydana gelecek kıyâmet ahvâli ve ondaki korkunç sahneleri içeren haberleri, inkârcılara yönelik tehdidleri içeren âyetlerin indirildiğine işârettir. Yâni, işte o (bahsedilen) âyetleri indirdiğimiz gibi *"Biz sana onu"* Kur'an'ın tamamını onu anlamaları, i'câzına ve insan kelâmı olmaktan uzak olduğuna vâkıf olmaları için *"Arapça"* yâni Arap dilinde*"bir Kur'ân olarak indirdik."* Âyette "Kur'ân" kelimesinin yerine önce "*onu*" zamirinin kullanılması, onun zihinlerde hazır olması sebebiyledir.

*Bahru'l-ulûm'*da şöyle der: "Yâni, işte bu apaçık inzâl gibi Kur'an'ı da Arapça bir Kur'an olduğu halde indirdik."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âdem'e ve diğer peygamberlere farklı dilleri ve lügatleri ile sayfalar ve kitaplar indirdiğimiz gibi sana da Arapça bir Kur'ân indirdik.

Allâh'ın zâtı ile kâim bir sıfat olan kelâmının hakîkati, yaratılmış muhtelif harflerden ve seslerden münezzehtir. Sesler ve harfler, muhtelif lügatler ve lisanlarla ilgilidir.

"Ve onda îkazları tekrar tekrar açıkladık." " اَلصَّرْفُ "; herhangi bir şeyi, bir halden diğerine sokmak ya da onu başka bir hal ile değiştirmektir. Nitekim "tasrîf"de bu kabildendir. Genellikle sarf, bir şeyi bir halden başka hale sokmayı ya da bir işi başka işe çevirmeyi ifâde eder. Yâni Kur'an'da bâzı tehdidleri beyan ettik ve onları tekrarladık.

Kâşifî der ki: "Çünkü Kur'an'da tûfan, sarsıntı, korkunç ses, yere geçirme ve hayvan

sûretine çevirme gibi tehdidler zikredilmiştir.” Nitekim *et-Te’vîlatü’n-Necmiyye*’de şöyle der: “Senin kavmini geçmiş ümmetlere indirilen türlü cezalarla tehdîd ettik. Onlara bunu tekrar tekrar bildirdik.”

Tefsîr-i Kebîr’de şöyle der: “Buradaki vaîde/tehdide, haramların ve helâllerin açıklanması da dâhildir. Çünkü tehdid, bu ikisiyle ilgilidir.”

“Umulur ki onlar” bu sâyede inkârdan ve bilfiil günahlardan *“korunurlar; yahut da o (Kur’an) kendileri için bir ibret ortaya koyar.”* Yâni Kur’an kendilerinden önce helâk olanları hatırlatarak îkâz ve ibreti yeniler. Bu da âhiret konusunda sakınmaya sebep olur.

Bir şeyin ihdâsı, onu var etmektir. Hudûs ise, araz olsun cevher olsun, olmayan bir şeyin sonradan olmasıdır.



فَتَعَالَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُقْضٰى
اِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾

114. Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana O’nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur’an’ı *(okumakta)* acele etme ve “Rabbim, benim ilmimi artır” de.

“Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir.” Şerefli hiçbir mertebe yoktur ki Hak Teâlâ onun en yüce ve yüksek derecesinde olmasın. Çünkü O, müessirdir, vâcibül’l-vücûddur/varlığı zorunlu olandır. O’nun dışındaki her şey ise eserdir ve mümkindir. Vâcib ile mümkin arasında benzerlik yoktur.

el-İrşâd’da şöyle der: “Teâlâ” ifâdesi, Allah Teâlâ’yı ve kulları üzerinde tasarrufta bulunduğu işlerini yüceltme ifâdesidir. Bu işler ise O’nun emirleri ve yasakları, vaad ve vaîdi ile benzeri diğerleridir. Yani O zâtı, sıfatları, fiilleri ve ahvâli ile yaratılmışlara benzemekten münezzehtir.”

O, Melik’tir. Emirlerini ve yasaklarını infâz eden, vaadi umulmaya ve vaîdinden sakınılmaya lâyık Sultan’dır. Mülk zâtına mahsus olmaya lâyık, melekûtunda ve ulûhiyyetinde Hak/gerçek olandır.

“Sana O’nun vahyi” ilkâ edilmesi ve okunması *“tamamlanmazdan”* edâ edilmezden ve bitirilmezden *“önce Kur’an’ı (okumakta) acele etme.”*

Rasûlullah (s.a.), Cebrâil (a.s.) kendisine vahyi ilkâ ettiğinde onu tam olarak alabilmek ve ezberleyebilmek için hemen Cebrâil (a.s.)’ın peşinden harf harf, kelime kelime tekrarlardı. Rasûlullah (s.a.) böyle davranmaktan men’edildi. Çünkü bu takdirde bir kelimenin telâffuzu ile uğraşırken, ondan sonra okunanı işitememesi muhtemeldir.

Şu halde bu nehyin anlamı, ‘Cebrâil (a.s.) kırâatını tamamlayıp tebliğ ve telkînini bitirmeden evvel unutma ve karıştırma korkusuyla Kur’an’ı okumakta acele etme. Tebliğ ettiği vakit oku.’ demektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Burada Kur’an’ın nurlarıyla nurlanmak ve

hakîkatlerini keşfetmek için Kur'ân okunurken susmak, onu dinlemek, mânâlarını ve sırlarını düşünmek gerektiğine işâret vardır. Bu yüzden âyetin devamında şöyle buyrulmuştur:"

"Ve" yâni kendi içinden *"Rabbim, benim ilmimi"* yâni Kur'ân'ın hakîkatlerini idrâk etmek, nurlarıyla nurlanmak ve ahlâkıyla ahlâklanmak için anlayışımı *"artır" de."* Çünkü, Kur'ân'ın hakîkatleri nihâyetsizdir.

Ulemâdan birisi şöyle demiştir: "*İlmimi artır*", Kur'an ile ilgili ilmimi artır, demektir. Çünkü Kur'an'dan ona her bir şey nâzil oldukça onunla ilmi artıyordu."

Muhammed b. Fazl şöyle demiştir: "*İlmimi artır*", nefsim ve onun gizlediği şerler, hile ve ihânet ile ilgili ilmimi artır ki senin yardımınla onlardan her birini kendi devâsı ile tedâvî edeyim, demektir.

İbn Mes'ûd (r.a.) bu âyeti okuduğu vakit şöyle duâ ederdi: "Allâh'ım, sana olan îmânımı ve yakînimi artır." İşte bu, tefsirin en yüce ve incesidir. Çünkü o Allâh'a îman ve yakîni başkasından değil, Allah Teâlâ'ya bağlamıştır. Çünkü bu işlerin en zor olanlarındandır. Şeyhim (k.s.)'tan böyle işittim.

Denildi ki: "Allah, Rasûlü'ne ilim dışında hiçbir şeyin ziyâdesini taleb etmeyi emretmemiştir."

Kâşifî der ki: "**Kuşeyrî** (r.h.)'ın *Letâif*'inde şöyle zikredilir: Hz. Musa (a.s.) fazla ilim taleb etti. Hak Teâlâ onu Hızır'a havâle etti. Bizim peygamberimiz (s.a.)'e ise daha taleb etmeden ilmini artırması için duâ etmesini öğretti. O'nu kendisinden başkasına havâle etmedi ki onun edeb mektebinde "Eddebenî Rabbî/*Beni Rabbim terbiye etti*"[104] dersini "*ve Rabbim, benim ilmimi artır" de."* ifâdesini okuduğu mâlum olsun. Elbette " عَلَّمَكَ مَالَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ***/Sana bilmediğini öğretti.***" (en-Nisâ, 4/113) dersânesinde, "*öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini bildim*"[105] nüktesini akıl kulağı ile istifâde edenlerin eşyânın hakîkatlerine ulaşmaları mümkündür.

Nebîlerin ve velîlerin ilimleri
Onların gönüllerinde kuşluk güneşi gibi parlar
Bir âlim ki onun işini Hak öğretir
Onun ilmi ancak kâmil-i mutlak olur

İbrâhim Herevî şöyle der: "Ben, Bâyezîd Bistâmî (k.s.)'un meclisindeydim: Birisi "Falanca, ilmini filândan almıştır." dedi. Bunun üzere Bâyezîd: "Zavallılar ilmi ölülerden almışlar, biz ise ilmi ölmeyen diriden aldık." dedi.



Ebû Bekir Kettânî şöyle demiştir: "Bana Hızır (a.s.) şöyle dedi: "Bir gün ben San'â Mescidi'nde idim. İnsanlar, Abdürrazzak'tan hadis dinliyorlardı. Bir genç de mescidin bir köşesine çekilmiş murâkabe ile meşguldü. Gencin yanına varıp: "Niçin Abdürrazzak'ın sözünü dinlemiyorsun?" dedim. Genç: "Ben Razzak'ın (rızkı veren

Allâh'ın) kelamını dinliyorum. Sen ise beni Abdürrazzak'ı (Razzâk'ın kulunu) dinlemeye çağırıyorsun." diye cevap verdi. Bunun üzerine ona: "Eğer sen doğru söyleyenlerden isen, benim kim olduğumu bil bakalım." dedim. Genç: "Sen Hızır'sın." dedi."



Âyette ilmin şerefi beyan edilmiştir. **Şeyh-i Ekber** (k.s.) şöyle demiştir: "İlim, Allâh'ın nurlarından bir nurdur. Onu kullarından dilediğinin kalbine bırakır." İlim, kulun nefsinde kâim olan, onu eşyânın hakikatlerine muttali kılan bir mânâdır. Basar (göz) için güneş ışığı ne ise, basîret için de ilim odur. Hattâ ondan daha tamdır.

Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "Peygamberimiz (s.a.)'e: "Ey Allâh'ın Rasûlü, amellerin hangisi daha fazîletlidir?" diye soruldu. "*Allâh'ı bilmek*" buyurdu. Onlar: "Biz, amellerin en fazîletlisini soruyoruz." dediler. "*Allâh'ı bilmek*" buyurdu. Onlar: "Biz sana amelden soruyoruz, sen bize ilimden cevap veriyorsun." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdular; *"İlimle yapılan az amel fayda verir, ancak cehâletle yapılan çok amel fayda vermez."* buyurdu.[106]

Mûteber olan faydalı ilimdir. Onun için Peygamber Efendimiz (a.s.): *"Allâh'ım! Faydasız ilimden sana sığınırım."*[107] buyurmuştur.

Allâh'ı bilmek, ancak bâtın tasfiyesi ile mümkün olur. Kalbi Allah Teâlâ'nın dışındaki her şeyden (mâsivâdan) tasfiye etmek O'na yaklaşmanın en önemli yolu ve tâatlerin en faziletlisidir. Bu yüzden büyüklerin bütün amaçları kalpleri ve sırları ıslah etmektir.

Hâfız der ki:

Pâk ve sâfî ol, tabîat kuyusundan dışarı çık
Ki toprağa karışan bulanık su bir safa vermez



---

[104]. Münâvî, I, 224
[105]. Bk. Tirmizî, Tefsir, 2-4
[106]. Irâkî, Muğni, I, 7
[107]. Müslim, Zikr, 73

HZ. ÂDEM'İN
CENNETTEN ÇIKARILMASI

وَلَقَدْ عَهِدْنَٓا اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَاِذْ
قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلٖيسَۜ اَبٰى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا
يَٓا اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى
﴿١١٧﴾ اِنَّ لَكَ اَلَّا تَجُوعَ فٖيهَا وَلَا تَعْرٰىۙ ﴿١١٨﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا
فٖيهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَٓا اٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ
عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى ﴿١٢٠﴾ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا
سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِۘ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ
فَغَوٰىۖ ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا
مِنْهَا جَمٖيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّۚ فَاِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنّٖي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ
هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾

115. Andolsun biz, daha önce de Âdem'e ahit *(emir ve vahiy)* vermiştik. Ne var ki o, *(ahdi)* unuttu. Onda azim de bulmadık.

116. Bir zaman biz meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik. Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti.

117. Bunun üzerine şöyle dedik: "Ey Âdem! Bu, hem senin için hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersin!

118. Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak.

119. Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın."

120. Derken şeytan onun aklını karıştırıp "Ey Adem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?" dedi.

121. Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. *(Bu sûretle)* Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.

122. Sonra Rabbi onu seçkin kıldı; tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.

123. Dedi ki: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan *(cennetten)* inin! Artık benden size hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz."

❀

“*Andolsun biz, daha önce”* bu zamandan önce *“de Âdem’e ahit (emir ve vahiy) vermiştik.*”

“ اَلْعَهْدُ ” bir şeyi muhâfaza etmek ve her halde onu korumaktır. Mutlaka gözetilmesi gereken söze “ahd/ahid” denilmiştir. ‘Allâh’ın ahdi’ ise bazen zihnimize nakşedilen sözdür. Bazen bize Kitab’ı ile ve peygamberinin lisanı ile bildirdiği emirlerdir. Bazen de şerîatın aslında zorunlu olmadığı halde kendimize zorunlu hâle getirdiğimiz nezir ve benzeri şeylerdir.

Âdem (a.s.), insanlığın atasıdır. Ona “Âdem” adının verilmesi konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür:

1- Cesedi yerin yüzeyinden yaratıldığı için ona bu isim verilmiştir.

2- Rengi esmer olduğu için ona Âdem denilmiştir.” Nitekim esmer tenli kişiye “رَجُلٌ اٰدَمُ » denir.

3- Muhtelif unsurlardan ve farklı kuvvelerden yaratıldığı için bu ad verilmiştir.

4- Kendisine üflenen ruh ile temiz ve güzel olduğu için; -sayelerinde başkalarından üstün kılındığı- akıl, anlayış ve görme melekeleri sebebiyle ona bu isim verilmiştir.

5- Âdem, A‘cemî (Arapça olmayan) bir isimdir. Bu görüşün doğru olduğu âşikârdır.

Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: “Allâh’a andolsun ki, biz ona o (yasak) ağaçtan yememesini emir ve tavsiye ettik. Bu bilinen bir husustur. Onun açıklaması, bundan sonraki âyette gelecektir.

“Ne var ki o,” ahdimizi *“unuttu.”* Bu ahde önem vermedi ve verdiği sözü unuttu.

“اَلنِّسْيَانُ” hatırlamamak veya unutulmuş gibi terk etmek mânâsınadır. **Râğıb** şöyle der: “اَلنِّسْيَانُ”, kişinin kendisine emânet olarak bırakılan şeyi korumayı terk etmesidir. Bu, ya kalbî zafiyetten, ya gafletten ya da kasden olabilir. Nihayet o şeyin zikri gönülden çıkarılır. Allah Teâlâ’nın insanı yerdiği her nisyan, aslında kasd olan unutmadır. Ancak bir özre dayanan unutma böyle değildir. Nitekim hadiste *“Ümmetimden hata ve unutmanın sorumluluğu kaldırılmıştır.”*[108] buyrulmuştur. Elbette bu, sebebi kişinin kendisi olmadığı hatâ ve unutmadır.

“Onda azim de bulmadık.” “اَلْعَزْمُ” lügatte nefsin bir fiili yapmaya karar vermesi ve kalbin bir işi yapmaya bağlanmasıdır. Yâni biz onda (Âdem’de) kendisine emredileni yerine getirme, muhafaza etme ve onu yerine getirme azmi konusunda bir kararlılık bilmedik veya rastlamadık. Eğer öyle olsaydı, şeytan onun ayağını kaydıramaz ve kandırmaya muvaffak olamazdı.

Âdem (a.s.)’ın bu zellesi aklının noksanlığından değil daha işin başında henüz tecrübe kazanmadan, iyisini kötüsünü görmeden, acıyı tatlıyı tatmadan oldu. Çünkü insanların akılca en üstün olanı odur. Nitekim Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Ademoğlunun aklı (terazinin bir kefesine) Hz. Adem’in aklı da öbür kefesine konsa, muhakkak onun aklı ağır gelirdi.”*[109] Allah Teâlâ onun hakkında: *“Biz onda azim de bulamadık.”* buyurmuştur. Bunun mânâsı, akılca bütün insanlardan üstün olduğu halde şeytanın vesvesesi ona etki etti demektir. Ondan başkasının durumunu sen düşün?

Hâfız der ki:

Hakk'ın lütfu yâr olmasa şeytanın tuzağı pek çetindir
Yoksa insan zor ve hile ile lânetli şeytana gâlib olamaz

Denilmiştir ki: O vakit (Hz. Âdem zamanında) insandan unutmanın sorumluluğu kaldırılmamıştı, onun için Âdem (a.s.) ondan muâheze olundu. Unutmanın sorumluluğu sâdec bizden/Muhammed ümmetinden kaldırıldı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*Andolsun biz, daha önce*" yani ilk olarak var olmadan once "*de Âdem'e*" bizden başkasına gönül vermemesi ve bizim dışımızdakilere boyun eğmemesi konusunda "*ahit vermiştik.*" "*Ne var ki o,*" cennete girince ve cennetin nimetlerine bakınca bizim ahdimizi "*unuttu*" ağaca ilgi duydu ve şeytana boyun eğdi. "*Onda azim de bulmadık.*"

Burada işâret etmektedir ki Allah, Hz. Adem'i yarattığı ve ona bütün sıfatlarıyla tecellî ettiği vakit, onun yaratılmışlığı ile ilgili sıfatlarının zulümâtı, rubûbiyyet sıfatlarının nurlarının tecellîsinin parlamasıyla mağlub oldu. Onda mâsivâya bağlanma ve O'ndan başkasına boyun eğme azmi kalmadı. Onda bulunan beşerî-hayvânî arzular harekete geçip ve nefsânî-insânî şehvetleri de peşine takarak hazlarını tatmin ile meşgul olunca Allâh'ın haklarını yerine getirmeyi unuttu. İşte bu sebeple insanlar, "nâs" diye isimlendirilmiştir. Çünkü, insan unutan bir varlıktır. İşte bu yaptıklarından dolayı onda birbiri üstüne yığılmış zulümât/karanlıklar neş'et etti, yığılıp toplandı. Nihayet maârif güneşlerinin önüne geçen bulutlar ve avârif aylarının önüne geçen perdeler hâline geldi. Allâh'a verdiği ahidleri ve sözleri unuttu. Kendisine yasaklanan ağaca uzandı."

Allâme şöyle demiştir:

Ey insancık, âdetin oldu nisyân!
İnsanların en hatırlayanı unutkan, kalblerin en rakikı kasvetli!

Ebü'l-Feth Büstî, reislerden birisine unutkanlığından özür beyân ederek şöyle dedi:

Ey insanlara karşı en çok cömerd olan,
Ey kötülüklerden yüz çevirmede halkın en iyisi,
Unuttum sana vaadimi, unutmak bağışlanır
Sen de bağışla, çünkü ilk unutan ilk insandır.

Şunu bil ki nisyânın en büyük sebebi isyândır. Allah'tan bizi korumasını ve muhâfaza etmesini dileriz.



وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلٖيسَ اَبٰى ﴿١١٦﴾

116. Bir zaman biz meleklere: "Âdem'e secde edin!" demiştik. Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti.

Ey Muhammed (a.s.), şöyle dediğimiz vakti zikret: *"Bir zaman biz meleklere"* yeryüzündeki ve semâdaki bütün meleklere *"Âdem'e"* selamlamak ve saygı arz etmek üzere *"secde edin!" demiştik."*

Beyzâvî der ki: "Âdem (a.s.)'ın o vakitteki hâlini zikret ki onun Allâh'a verdiği sözü unuttuğu, azîmet ve sebat sâhibi olmadığı sana âşikâr olsun."

Burada Hz. Adem'in pek çok sebepten ötürü meleklerin kendisine secde etmesine müstehak olduğuna işâret vardır:

1- Allah onu büyük bir iş olan yeryüzünde Allâh'ın halîfesi olarak yaratmıştır. Böylece meleklerin secdesine müstehak olmuştur.

2- Allah Teâlâ onu, halk-emr, mülk-melekût âlemleri ile dünyâ ve âhiretin hülâsası kılmıştır. Allah, halk âleminde ve dünyada Hz. Adem'in kalıbında bir numûnesi bulunmayan hiçbir şey yaratmamıştır. Yine emr âleminde ve âhirette onun rûhunda hakîkatlerini tevdî etmediği hiçbir şey yaratmamıştır. Melekler ise halk ve mülk âleminden değil, sadece emr ve melekût âlemlerinden yaratılmışlardır. Bu bakımdan Hz. Adem'e kemâl has kılınmıştır. Diğerleri ise noksan kalmıştır. Bu yüzden de Hz. Adem, secdeye ve kemâle müstehak olmuştur.

3- Allah, melekî ruhlar ve diğer ruhlar arasında onun ruhunu ahsen-i takvîm üzere/en güzel biçimde yaratmıştır. Onun sûretini de en güzel sûret olan Rahman'ın sûretinde yaratmıştır. Melekler, her ne kadar rûhânî-melekî güzellikte yaratılsalar da, O'nun sûretinin güzelliğinde yaratılmamışlardır. Bu iki halde de üstünlük Hz. Adem'den yanadır. İşte bu üstünlük sebebiyle onların secdesine müstehak olmuştur.

4- Âdem'in kalıbının şekillendirilmesinde şeref vardır. Onun çamuru kırk sabah Allâh'ın (kudret) elinde mayalanmıştır. Allah onun hakkında özel olarak ***"iki elimle yarattığım"*** (Sâd, 38/75) buyurmuştur. Elleriyle yarattığı onun kalıbına kendi ruhundan üfleyerek başka bir ikramda bulunmuştur (Bk. el-Hicr, 15/29) Bundan sonra ***"hemen ona secdeye kapanın."*** (el-Hicr, 15/29) buyurarak meleklere ona ikram/saygı secdesinde bulunmalarını zorunlu kılmıştır. ***"Ey İblis, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?"*** (Sâd, 38/75) buyurarak onun kendilerinin secdesine müstehak olduğunu teyid etmiştir.

5- Bütün eşyanın isimlerini bilmek sadece ona has kılınmıştır. ***"Ey Âdem, bunlara onların isimlerini haber ver."*** (el-Bakara, 2/33) âyetinde ifâde edildiği üzere melekler eşyanın isimlerinin kendilerine bildirilmesine muhtaç olmuşlardır. Onun için de Hz. Âdem'e secde ederek hakkını ödemeleri meleklere vâcib olmuştur.

6- Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)'ı yarattığı vakit bütün sıfatları ile onda tecellî etti. Onu tazim, yüceltme, değerli kılmak ve ululamak için meleklerini de ona secde ettirdi. Çünkü, ***"O dilediğini yapar."*** (Âl-i İmrân, 3/40) ve ***"istediği hükmü verir."*** (el-Mâide, 5/1) İblis dışında bütün melekler ona secde ettiler. O, secde etmekten kaçındı. Çünkü

Allah Teâlâ meleklere: “*Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*.” deyince melekler: ***“Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz.”*** *dediler.”* (el-Bakara, 2/30)

Meleklerin bu ifâdesi, bir nevi Allâh’a îtiraz, Âdem’e karşı bir tür gıybet ve kendilerinin ondan üstün olduklarını ortaya koymaktı. Allah, onlara: ***“Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.”*** (el-Bakara, 2/30) diye cevap verdi. Yani, benim ona eşyanın isimlerini öğrettiğimi ve onu yeryüzünde Allâh’ın halifesi olma istîdâdında yarattığımı, siz bilemezsiniz. İşte bu vasıflarıyla o, sizden üstündür. Bana olan îtirazınıza ve onu gıybet etmenize istiğfar ve keffâret olsun diye haydi Âdem’e secde edin. Ona secde etmekle mütevâzı olduğunuzu gösterin.

Bunun üzerine melekler, hatâlarını ikrar ve îtiraf ettiler. Tevbe ederek Allâh’ın hükmüne teslim oldular ve Hz. Âdem’e secde ettiler. Ancak İblis, îtiraz, gıybet ve kendini beğenme günahında ısrar etti. Allâh’ın hükmüne de teslim olmadı. Îtiraz, gıybet ve böbürlenmeyi artırarak: ***“Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan.”*** (el-A‘râf, 7/12) dedi. Âdem (a.s.)’a secde etmekten yüz çevirdi. Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

“Onlar” melekler, Rablerinin emrine hürmeten *“hemen secde ettiler; yalnız İblis hâriç. O, diretti.”* O secde etmedi, kibirlenmeyi bırakmadı ve tevâzu göstermedi.

Mesnevî’de der ki:

Âdem’i bedenden ibaret gören ondan kaçtı, ona secde etmedi.
Onu nur olarak gören, karşısında eğildi, secde etti.

İblis, kelimesinin ümitsizliğe kapıldı, şaşırdı anlamındaki “أَبْلَسَ” kelimesinden olduğu söylenir. “İblîs” ümitsizliğe düşen, şaşıran demektir. Ya da o *el-Kamûs*’ta denildiği gibi Arapça olmayan bir isimdir.



فَقُلْنَا يَٓا اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴿١١٧﴾

117. Bunun üzerine şöyle dedik: “Ey Âdem! Bu, hem senin için hem de eşin için büyük bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra yorulur, sıkıntı çekersin!

Burada sanki “İblis’e ne oldu ki secde etmedi?” diye sorulmuş ve cevap olarak şöyle denilmiştir:

“Bunun üzerine şöyle dedik:” Yani bunlardan sonra nasihat olmak üzere *“Ey Âdem! Bu,”* ne yaptığını gördüğün hakîr İblis, *“hem senin için hem de eşin”* Havva *“için büyük bir düşmandır.”*

"الزَّوْجُ" kadın olsun, erkek olsun karşı cinsten olmak şartıyla her ferdin eşine verilen isimdir.

İblis'in düşman olmasının çeşitli sebepleri vardır:

1- O, kıskançtı. Allâh'ın Âdem (a.s.)'a verdiği nimetleri görünce ona hased etti ve ona düşman oldu. Burada bir kimseye hased edenin ona düşman olacağına, onun helâk olmasını arzu edeceğine ve durumunu ifsâd etmek için çalışacağına işâret vardır.

2- Âdem (a.s.), genç ve âlimdi. İblis ise ihtiyar ve câhildi. Çünkü o, aslında var olan faziletle, İblis'ten üstün olduğunu isbat etmişti. Halbuki İblis câhildi. Câhil ihtiyar, dâimâ genç âlime düşman olur.

Şehrin şeyhi/âlimi ehl-i dil olanların esrârına ta'n eyledi
Çünkü insan bilmediği şeye dâimâ düşman olur

3- İblis ateşten, Âdem ise su ve topraktan yaratılmıştır. İkisinin asılları arasında düşmanlık vardır. Bu düşmanlık bâkî kalmıştır.

"Sakın sizi cennetten çıkarmasın;" Yani, sizin oradan çıkartılmanıza sebep olmasın. Bu ifâde, fiilin sebebe isnâdı kabîlindendir. Yoksa hakîkatte onu cennetten çıkaran Allah'tır. Her ne kadar ifadenin zâhiri, İblis'i onları çıkarmaktan nehiy olsa da aslında murad edilen, Hz. Adem ile Havvâ'yı şeytanın kendilerini cennetten çıkarmasına sebebiyet verecek bir durumda olmaktan yasaklamaktır.

"Sonra yorulur, sıkıntı çekersin!" Şakâvetin Hz. Âdem'e isnâdı fâsılalara riâyet etmek için ve bu konudaki asâleti sebebiyledir.

el-Müfredât'ta der ki: "Şakâvet, saâdetin zıddıdır. Saâdet de iki kısımdır: Dünyevî saâdet, uhrevî saâdet. Sonra dünyevî saâdet de üç kısımdır: Nefsî, bedenî ve hâricî saâdet. Şakâvet için de bu kısımlar geçerlidir. Uhrevî şakâvet hakkında Allah şöyle buyurur: ***"İmdi benden size bir hidayet geldiği zaman kim benim hidâyetime uyarsa o, sapmaz ve sıkıntıya düşmez."*** (Tâhâ, 20/123) Dünyevi olan hakkında ise açıklamakta olduğumuz âyette şöyle buyrulmuştur: "*Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulur, sıkıntı çekersin, bedbaht olursun.*"

Bazen "شَقِى", yorgunluk anlamında da kullanılır. Nitekim *el-Kâmûs*'ta: "Şaka, şiddet ve zorluk demektir." der. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Senin oradan çıkmana sebep olacak işlerden sakın, sonra yorulursun." Bu dünyevî yorgunluk ise ekip biçmek, hasad etmek, öğütmek, hamur yoğurmak ve ekmek yapmak gibi insanların hayatlarını devam ettirmek için yapmadan edemeyecekleri şeylerdir. Nitekim sonraki âyet de bunu te'yid etmektedir.

Kâşifî der ki: "فَتَشْقَى" zahmet ve meşakkate düşersin demektir. Yâni cennetten dışarı çıkınca elinin emeği ve alnının teri ile geçinmek için gerekli şartları hazırlamak gerekir."

Saîd b. Cübeyr (r.a.) şöyle demiştir: "Âdem (a.s.)'a kırmızı bir öküz indirildi, onunla

ekin ekiyordu. (Onunla çalışırken yoruluyor ve) alnından çıkan terleri siliyordu. İşte onun yorgunluğu budur."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Görünen o ki İblis Hz. Adem'e olan düşmanlığı sebebiyle, onun cennetten çıkmasına sebep olmak için onun çıkmasına sebep olacak işe teşvik etmekten geri durmamıştır. Hakîkatte şakâvet, kendisine yasaklanan şeye girişmekten ileri gelmiştir. Anla!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Bu, Hakk'ın huzurundan uzak olma şakâvetidir. Eğer tevbe ve istiğfar ile Hakk'ın civârında yakınlık (kurb) makamına dönmez ise… Burada işâret vardır ki Allâh'a isyan ile İblis'in emrini yerine getirmek, kişiyi kalb cennetinden uzaklaştırır. O'nun huzûruna yükselip nice mânevî dereceleri kat'etmiş olsa da beşeriyyet arzına düşürür."



إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرٰى ﴿١١٨﴾

118. Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak.

Ona dedik ki: *"Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır,"* yani cennette olduğun sürece acıkmayacaksın. Çünkü orada bütün nimetler, istifadeye hazır vaziyettedir. *"Ne de çıplak kalmak."* Elbise bulmak için sıkıntı çekmeyeceksin. Çünkü cennette bütün elbiseler mevcuddur...



وَأَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿١١٩﴾

119. Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın.

"Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek," Çünkü, pınarlar ve nehirler cennette daimâ akmaktadır. *"sıcaktan da bunalmayacaksın"* yani cennette güneşin sıcaklığı sana isabet etmeyecek. Esasen orada güneş yoktur ve cennet ehli ***"uzamış gölgeler"*** altındadırlar. (Bk. el-Vâkıa, 56/30)

Bu iki âyette acıkmama ve susamamanın birbirinden ayrılması, ikisinin tek bir nimet sanılmaması içindir. Kezâ çıplak kalmama ile güneşin sıcağından bunalmamanın bir yerde zikredilmemesi de aynı hikmete mebnîdir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "İşâret etmektedir ki, her ne kadar cennet bâkî ve Hakk'a yakın olsa da, hayvânî nefsin arzu ettiği nimetlerle doludur. Tıpkı fânî dünyada nefsin faydalandığı nimetler gibi behîmî arzuların tatmin olacağı yiyecek, içecek, giyecek ve nikâhlanacaklarla doludur.."



فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَٓا اٰدَمُ هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ
وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى ﴿١٢٠﴾

120. Derken şeytan onun aklını karıştırıp "Ey Adem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?" dedi.

"Derken şeytan onun aklını karıştırıp;" yani Âdem'e vesvese verdi. "وَسْوَسَ" gizli ses demektir.

Kâşifî der ki: "Şeytan Âdem (a.s.)'ı cennetten çıkarmak için ona vesvese verdi. Havvâ'yı gördü ve onu ölümden korkuttu. Havvâ da Âdem (a.s.)'a bunları söyledi, o da ölümden korktu. İblis onlara yaşlı bir adam sûretinde zâhir oldu. Âdem (a.s.) ona mürâcaat eyledi ve ondan ölümün çaresini taleb etti."

Sanki "Şeytan vesvesesinde ne dedi?" diye sorulmuş ve cevab olarak şöyle denilmiştir: *"Ey Adem! Sana ebedîlik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı"* zevâl bulmayacak ve herhangi bir sebeple yıkılmayacak bir hükümranlığı *"göstereyim mi?" dedi."* O ağaç, öyle bir ağaç ki kim ondan yerse, ebedî olur ve asla ölmez. İster kendi bulunduğu hâl üzere kalır ya da melek olur.

Şeytan onlara: "Ölüm hastalığının ilacı cennette olan ebedîlik ağacının meyvesinden yemektir. Size onu ve eskimeyen bir mülkü göstereyim mi?" dedi. Âdem (a.s.): "Bize onu göster." dedi. İblis, Âdem ve Havva'yı o yasaklanan ağaca götürdü.

Burada "şecere (yani ağaç)", ebedîliğe izâfe olunmuştur. Çünkü İblis'in zannına göre o, ebedî olmanın sebebidir. Nitekim (Cebrâil (a.s.)'ın atı Hayzûm'a da "Hayat atı" denilmiştir. Çünkü o, hayatın sebebi olarak görülmüştü.

Râğıb der ki: "اَلْخُلُودُ", bir şeyin fesâda uğramaktan uzak olması ve bulunduğu hâl üzere bakâsıdır. Cennetteki bakâ ise, eşyanın kevn ve fesâda uğramaksızın bulunduğu hâl üzere kalmasıdır.



فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ
الْجَنَّةِۘ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰىۖ ﴿١٢١﴾

121. Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. *(Bu sûretle)* Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.

"Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü." Buradaki "kötü yer" avret mahallinden kinâyedir. Çünkü insan, avret mahallinin açılmasıyla kötü duruma düşer, üzülür.

Kâşifî der ki: "Yâni cennet elbiseleri onların üzerinden sıyrıldı ve çıplak kaldılar."

İbn Abbas (r. anhümâ)'dan rivâyete göre onlardan daha önce Allâh'ın kendilerine

giydirmiş olduğu nurdan elbise soyuldu. Böylelikle avret yerleri açıkta kaldı.”

Onların elbiselerinin tırnaktan olduğu da söylenmiştir. O hatâyı işleyince üzerlerinden soyulup gitti. Sadece parmaklarının ucunda kaldı. Onların elbiselerinin cennet elbisesi/hulle olduğu da söylenmiştir.

Übey b. Ka‘b (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *“Babanız Âdem uzun bir hurma ağacı kadar uzun boylu ve uzun saçlı (kıllı) idi. Avret yeri örtülü idi. Hatâ işlediği vakit avret yeri açıldı. (Bundan utanarak) cennette koşmaya başladı. Alnı cennette bir ağaca çarptı ve oracıkta oturup kaldı. Rabb’i ona şöyle nidâ etti: “Ey Âdem, benden mi kaçıyorsun?” Âdem: “Hayır ya Rabbi, senden utandığımdan kaçıyorum.” dedi.”*[110]

Hasîrî şöyle demiştir: “Yaptıkları hatânın karşılığı olarak avret yerleri başkalarına değil sadece onlara göründü. Başkalarının suçun karşılığı olarak, onların bildiklerini bilmemeleri için böyle yapıldı. Şayet avret yerleri başkalarına da açılsaydı o zaman “ بَدَتْ مِنْهُمَا” buyurulurdu.”

“Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar.” Yani, yaprakları üst üste getirerek avret mahallerini örtmeye çalıştılar. Avret yerleri kapansın diye yaprakları açılan yerlerine dizdiler. Yapraklar, incir ağacının yapraklarıydı. Yapraklar yuvarlak olduğu, parmaklarının altında bu şekli aldığı söylenmiştir.

Bu sûretle o ağaçtan yiyerek *“Âdem, Rabb’ine âsî olup yolunu şaşırdı.”* İsyan, tâatten çıkmak demektir.

“فَغَوٰى” matlûbu olan ebedîlikten veya ***“Bu ağaca yaklaşmayın”*** (el-Bakara, 2/35) emri ile ağaçtan uzak durmak emrinden ya da düşmanın sözüne aldanarak rüşdden/doğru yoldan ayrıldı. Çünkü rüşd “ğayy/yoldan çıkma”, rüşd’ün tersidir.

Bil ki günah, kasden yapılan haram fiildir. Zelle ise kendisinden sâdır olan kimse için günah değildir. Çünkü zelle, mübâh bir fiili yapmayı kasdederken meydana gelen, onu yapan kimsenin bizzat yapmayı kasdetmediği haram bir fiilin adıdır. Bu âyette zelleye, ma’siyet denilmesi, mecazdır. Çünkü bütün peygamberler bize/ehl-i sünnete göre büyük ve küçük günahlardan mâsûmdurlar, ancak zellelerden değil. Eş’arîler’den bâzılarına göre ise peygamberler küçük günahlardan mâsûm değildir. Peygamberlerin ismeti mevzûunda denilir ki: Onların zellesi, haktan bâtıla meyletmek anlamına gelmez. Belki bu, efdal/daha fazîletli olandan fazîletli olana yönelmek anlamındadır. Onlar Allah katındaki değerlerinin ve yerlerinin yüksek oluşu sebebiyle zelleden dolayı bile kınanırlar.

Şeyhzâde, *Hâşiye*sinde şöyle der: “İsyan, emredileni terk etmek ve yasaklananı yapmaktır. Eğer bu, kasden yapılırsa günah (zenb), hatâ ile yapılırsa “zelle” diye isimlendirilir. Bu âyet, Âdem (a.s.)’dan ma’sıyet sâdır olduğuna delâlet etmektedir. Musannif de onu “zelle” diye isimlendirmiştir ve şöyle demiştir: “Hz. Âdem’in zellesinin küçüklüğüne rağmen onun “isyan ve yolunu şaşırma (gavâye)” diye anılması, zelleyi büyütmek/önemsemek ve çocuklarını bu türlü hatâlara düşmekten sakındırmak içindir.” Hz. Âdem yasak ağaçtan yememeyi ictihadda bulunarak terk etmiştir, yoksa

günah işleme kasdıyla yapmamıştır. Onun ictihadı ise bu ağaçtan yeme yasağını tahrîme değil, tenzihe; âyetteki ***"bu ağaca yaklaşmayın"*** (el-Bakara, 2/35) ifâdesini de o ağacın cinsine değil, bizzat o ağaca hamletmesi şeklindedir. Bununla birlikte bu hadisenin onun peygamberliğinden önce olduğu açıktır.

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Eğer 'Bu ictihâdda hatâ ise, ictihâdında hatâ eden bundan sorumlu tutulmaz. O zaman Hz. Âdem, bundan dolayı nasıl cezâlandırılır?' denirse, buna şöyle cevap veririz: "Eğer ona vahyin nüzûlü ardı ardına devam ediyor idiyse bu konu ictihad edilecek bir konu değildi. O zaman onun hatâsı ictihad edilmeyecek yerde ictihad etmişse odur. Eğer "Bunu bilmesi için ona vahyedildi mi?" diye sorulacak olursa, şöyle cevap veririz: Allah Teâlâ'nın murâd ettiği şeyin olması için bir müddet ondan vahiy kesildi. Nitekim **Hz. Âişe** (r.anhâ)'ya iftirâ edildiğinde Allâh'ın murâdının gerçekleşmesi için Rasûlullah (s.a.)'den de on sekiz gün vahiy kesilmiştir."

Tefsîr-i Kebîr'de şöyle der: "Eğer 'Bu hâdise Hz. Âdem'in hatâsının büyük günah (kebîre) olduğuna delâlet eder. Çünkü 'âsî' kelimesi, kınama için kullanılan bir isimdir, ancak büyük günah işleyene söylenmeye lâyıktır. Yine gavâye (yolunu şaşırma), dalâletin eş anlamlısı ve rüşdün zıddıdır. Bu sıfatlar, ancak fıska düşkün olanlar hakkında kullanılır.' denirse, buna şöyle cevap verilir: "Ma'siyet, emredilenin aksini yapmaktır. Emredilen şey ise bazen mendub olabilir. Mesela "Ona ilaçlarını almasını söyledim, bana âsî oldu/dinlemedi." denir. Şu halde Hz. Âdem'e yöneltilen emrin de böyle olması, uzak bir ihtimal değildir. Çünkü o vâcibi değil mendûbu terk etmiştir."

Şu sebeplerle bir kimsenin 'Âdem (a.s.) âsî ve yolunu şaşırmış bir kimseydi" demesi doğru değildir:

1- Utbî şöyle demiştir: "Bir adama bir defa kesip dikti ise "kumaşı kesti ve dikti." denilir. Bu bir kerecik kesip dikmeden ötürü ona 'terzi' denilmez. Belki bu işi defalarca yapar ve kumaş kesip dikmekle tanınırsa o zaman ona 'terzi' denir. Bunun gibi zelle de Âdem (a.s.)'dan bir defa sâdır olmuştur. Şu halde ona "âsî ve yolunu şaşırmış" denilmez.

2- Eğer bu zelle nübüvvetten önce meydana gelmişse, Allah onu peygamberlikle şereflendirdikten sonra ona bu sıfatları vermek câiz olmaz. Eğer nübüvvetten sonra sâdır olmuşsa, bu durumda tevbe ettikten sonra ona bu sıfatları vermek câiz olmaz. Nitekim müslüman olmasından tevbe etmesinden öncesine bakarak müslümana kâfir, zinâkar ve şarapçı denilemez.

3- Bizim ona "âsî ve yolunu şaşırmış" dememiz, Hz. Adem'in çoğunlukla isyankâr olduğu ve ma'rifetullahtan gafil olduğu vehmini doğurur. Kıssanın maksadı ise bu değildir. Fâsid bir vehmi uzaklaştırmak için bu sıfatlar ona verilemez.

4- Başkaları hakkında câiz olmayan bazı şeyler, Allah hakkında câiz olabilir. Nitekim bir seyyid/efendi, günah işlediği zaman çocuğuna veya kölesine başkasının söylemesinin câiz olmadığı sözleri söyler.

Hasan Basrî şöyle demiştir; "Vallahi o (Hz. Âdem), ancak unutarak isyân etmiştir."

Ca'fer (Sâdık) şöyle demiştir: "O (Hz. Âdem), cennetleri ve nimetlerini gördü/inceledi, kıyamete kadar o "*Âdem Rabbine âsî oldu*" diye anılacaktır. Eğer cennetleri ve nimetlerini kalbiyle görüp inceleseydi, sonsuza kadar hicranla anılacaktı."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Muhabbetini nefsinin şehvetlerini taleb konusunda sarf ederek "*Âdem Rabbine âsî oldu*" ve fenâ fillah'ı ebedîlik ve cennette ebedî hükümranlık talebinde sarf ederek "*yolunu şaşırdı.*"

Mesnevî'de der ki:

Hakk'ı tevhid etmeyi öğrenmek nedir?
Kendini Vahid'in/Bir'in önünde yakıp yok etmektir.
Eğer gündüz gibi aydınlanmak, parlamak istiyorsan,
Gece gibi karanlık olan varlığını, benliğini yak.
Varlığını o varlığı meydana getirenin varlığında erit
Bakırı kimya içinde eritir, yok eder gibi erit (de altın ol)

İbn Atâ'ya Hz. Âdem'in kıssası ve Allah Teâlâ'nın bir tek hatâsı sebebiyle ona nidâ ettiği, zürriyetinin pek çok günahlarını örttüğü soruldu. O şöyle cevap verdi: Âdem (a.s.)'ın günahı Allâh'a kurbiyet makamında Hakk'ın civarında sâdır olmuştur. Onun zürriyetinin günahları ise mihnet yurdu olan dünyada meydana gelmektedir. Bu sebeple Âdem (a.s.)'ın zellesi, zürriyetinin günahlarından daha büyüktür."



ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿١٢٢﴾

122. Sonra Rabbi onu seçkin kıldı; tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.

"Sonra Rabbi onu seçkin kıldı;" Tevbeye yöneltmek ve muvaffak kılarak onu seçti ve kendine yaklaştırdı. *"Tevbesini kabul etti."* zevcesi Havva ile birlikte ***"Rabb'imiz, biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, muhakkak ziyana uğrayanlardan oluruz!"*** (el-A'râf 7/23) diye yalvardıkları vakit tevbelerini kabul etti.

"Ve" onları *"doğru yola yöneltti."* Tevbe ettiğinde kararlı olmaya ve günahlardan korunmanın sebeplerine sımsıkı sarılmaya muvaffak kıldı.

Burada işâret vardır ki eğer Allah onu kendi nefsine ve yaratılışındaki sevk-i tabîîye bıraksaydı, kendi burhanı ile tevbe edip Allâh'a dönmezdi. Fakat Allah fazlı ve keremiyle onu seçti. İnâyetinin cezbesiyle onu örttü, rubûbiyet makamına hidâyet etti. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Bütün dünya halkının ağlayışı bir yana, Dâvud (a.s.)'ın ağlaması bir yana toplansa; muhakkak onunki fazla gelirdi. Bunlar bir araya getirilse, Nuh (a.s.)'ın ağlayışı bunlardan çok olurdu."* Nuh (a.s.), kendisi için çok ağladığından ötürü 'Nûh' adını almıştır. *"Şayet bütün bunlar bir araya getirilse, Hz. Âdem'in hatâsına ağlaması daha çok olurdu."*[111]

Mesnevî'de der ki:

İki deniz gibi olan gözlerimin incilerle dolması için
Gam toprağını gözüme sürme gibi çekmekteyim.
Halkın onun için döktüğü gözyaşları
İncidir; halk gözyaşı sanır.
Yusuf değilsen bile Yakup ol;
Onun gibi matlûbuna erişmek için ağla!
Yusuf'a karşı nazlanma, güzellik iddia etme!
Yakubçasına ah ile niyâz etmekten başka bir şey yapma!
Her ağlamanın sonu gülmektir.
Sonunu gören adam, mübarek bir kuldur.

Vehb şöyle demiştir: "Hz. Âdem'in ağlaması çoğalınca Allah ona şöyle demesini emretti: "Senden başka ilâh yoktur. Seni hamdinle tesbih ederim. Ben bir kötülük işledim, nefsime zulmettim, beni bağışla. Sen, bağışlayanların en hayırlısısın." Âdem (a.s.) bu duâyı etti, sonra Allah şöyle buyurdu: "De ki: Seni tesbih ederim. Senden başka ilâh yoktur. Ben bir kötülük işledim, nefsime zulmettim. Bana merhamet eyle. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısın." Sonra Allah şöyle buyurdu: "De ki: Seni tesbih ederim. Senden başka ilâh yoktur. Ben bir kötülük işledim, nefsime zulmettim. Tevbemi kabul eyle. Çünkü sen tevbeleri çok kabûl edensin."[112]

İbn Abbâs (r.anhümâ) şöyle demiştir: "İşte bu kelimeler, Âdem'in Rabb'inden ilhâm yoluyla aldığı kelimelerdir (bk. el-Bakara, 2/37)."

Ömer b. Hattâb (r.a.)'dan Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Âdem (a.s.) hatâsını îtiraf ettiği vakit: "Ey Rabb'im, Muhammed (a.s.)'ın hakkı için beni affetmeni dilerim." dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

"*Ey Âdem, sen Muhammed'i nereden biliyorsun? Henüz ben onu yaratmadım.*" buyurdu. Âdem (a.s.):

"Beni (kudret) elinle yaratıp, bana rûhundan üflediğinde başımı kaldırdım arş-ı a'lânın sütûnlarında;لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ"Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed O'nun Rasûlüdür."diye yazılı olduğunu gördüm. Ben bilirim ki sen isminin yanına ancak yarattıklarından sana en sevimli olanını yazarsın." diye cevap verdi.

Allah Teâlâ:

"Doğru söyledin ey Adem! Muhammed, yarattıklarım içinde bana en sevimli olandır. Artık seni bağışladım. (Bil ki) Muhammed olmasaydı, seni de yaratmazdım." buyurdu." Bu rivâyeti Beyhakî *Delâil*'inde zikretmiştir.[113]



Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "İşlediği hatâdan ötürü Âdem'i dünyaya indirip orada çeşitli zorluklarla yüz yüze getirerek cezâlandırması, Allâh'ın lütuf ve

keremindendir. İnsanların çoğunu ise dünyada işledikleri günahlardan ötürü âhirette cezâlandırır. Bunda Hz. Âdem'e özel bir durum vardır. Çünkü dünyada çekilen cezâ, âhirete nisbetle daha hafiftir.

Şeytanın misâli şuna benzer: Bir yılan, yeryüzünde bir hazineye doğru ilerlerken bir insan da onu öldürmek üzere peşine düşer. İnsan, öldürmek için yılana vurduğunda, altındaki hazine ile karşılaşır. Böylelikle bir vuruşta, hem yılanı öldürmüş, hem de bir hazine kazanmış olur. Bir tek hareketle iki büyük işi gerçekleştirir: Arzu ettiğine ulaşmak ve düşmanından kurtulmak... İşte Âdem (a.s.) ile mel'ûn İblis'in durumu da böyledir. İblis ona düşmanlık etmekle, rubûbiyyet hazinelerine delâlet etmiştir. Oysa onun maksadı, düşmanlık ve onu dalâlete düşürmekti. Oysa Âdem ezelî seçilmişlikten sonra ebedî seçilmişliğe ulaşmıştır. Lânetlenmiş şeytan ise ezelî ve ebedî lânete ermiştir."

İbn Atâ şöyle der: "Âsî ismi, kötü bir isimdir. Ancak Allah tarafından seçilmiş olmak (ictibâ ve istıfâ) onu kötü nam ile anılmaktan kurtarmıştır." **Vâsıtî**: "İsyân, seçilmiş olmaya tesir etmez." demiştir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Hz. Âdem ile Mûsâ birbirleriyle münâkaşa ettiler;"* Bu tartışma rûhânî ya da Allâh'ın onları diriltmesi sûretiyle cismânî oldu. Nitekim isrâ hadisinde geçtiği gibi Peygamberimiz (a.s.) bütün peygamberlerle bir araya gelmiş ve onlara namaz kıldırmıştır. "*Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Ey Âdem, sen bizi zarara uğratan babamızsın*." Yani daha işin başında bizim cennette kalmayı elimizden kaçırmamıza sebep oldun. "*Cennetten çıkmana sebep olan hatan yüzünden bizi oradan çıkardın*."

Hâfız der ki:

Ben melek idim, Firdevs mekânımdı
Beni bu harap dünyaya Âdem getirdi

"*Âdem (a.s.) ona şöyle dedi: "Sen, Allâh'ın (kendisiyle) mükâleme etmek sûretiyle seçtiği Mûsâ'sın*." Yani seni kelîmi kıldı. "*(Kudret) eliyle Tevrat'ı senin için yazdı. Sen beni Allâh'ın benim hakkımda takdir ettiği şeyden dolayı ayıplıyor musun?*" Yani beni yaratmadan kırk sene önce levh-i mahfûz"da böyle olacağını yazmıştı. Buradaki kırk sayısı tahdid için değil, çokluk bildirmek içindir.

Eğer "Bizden bir âsî: 'Bu Allâh'ın benim için takdir ettiği ma'sıyettir.' dese, bu ondan kınamayı düşürmez. O halde Hz. Âdem bu sözle kınanmış olduğunu inkâr ediyor?" denirse, şöyle cevap veririz: "Hz. Âdem, Allah günahını affettikten sonra kulunun onu kınamasını reddetmiş ve Hz. Mûsâ'ya "*Beni ayıplıyor musun?*" demiştir." "Ben ayıplanır mıyım?" dememiştir. Ya da deriz ki: Kişiyi günahından ötürü mükellefiyet yurdu olan dünyada ayıplamak, kötülüklerden uzaklaştırmak içindir. Dünyadan başka bir yerde ayıplamanın faydası yoktur. Onun için bu îtiraz geçersizdir.

"*Âdem, Mûsâ'yı susturdu. Âdem, Mûsâ'yı susturdu.*"[114] Peygamber Efendimiz, bu ifadeyi tekid için iki kez tekrarlamıştır. Bunun anlamı; Âdem (a.s.), ileri sürdüğü

delillerle Mûsâ (a.s.)' a galip geldi." demektir. Çünkü Hz. Âdem yaptığını Allâh'ın ilmine havâle etti. Onun (Hz. Mûsâ'nın) asıl olan Allâh'ın önceden tesbit ve tayin ettiği kaderden habersiz olduğuna ve sadece ayrıntı olan zâhir sebebe baktığına dikkat çekti.

Bazı rivâyetlerde şu cümle de ilâve edilmiştir: "*Âdem: "Ben yaratılmadan kaç sene evvel (Allâh'ın kudret eliyle) Tevrât'ı yazılmış buldun?" dedi. Mûsâ (a.s.): "Kırk yıl önce." diye cevap verdi. Âdem (a.s.): "Onda 'Allâh'ın rasûlü (Âdem) isyan etti.' yazılmış mıydı?" dedi. Böylece Âdem, Mûsâ'ya getirdiği delil ile üstün geldi.*"[115]

Hâfız der ki:

Ey âbid kişi, kalender-meşreb olanları ayıplama
Çünkü başkalarının günâhı sana yazılmaz korkma!
"Ben iyiyim, sen kötüsün" laflarını bırak, kendine bak!
Herkes ektiğini biçer doğrusu budur el-Hak.

Yine o şöyle der:

Beni bu çemende kendiliğinden yetişmekle kınama
Beni nasıl yetiştirirlerse ben öyle biterim

Yine o şöyle der:

Mestûrluk ve mestlik nakşı benim ve senin elinde değil,
*Ezel Sultanı'nın '**Ol**' dediği şeyi yaptım.*

Yine o şöyle der:

Ey hakîm, rindlik ve kötü nam sebebiyle beni ayıplama.
Çünkü ilâhî taksim dîvânından bana kısmet bu oldu

Yine o şöyle der:

Ben gerçi âşığım, rindim, mestim ve defterim siyah
Bin şükür ki gönül şehrimin dostları günahsızdırlar



هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي

123. Dedi ki: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan *(cennetten)* inin! Artık benden size hidâyet geldiğinde, kim benim hidâyetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz."

Allah Teâlâ, Hz. Âdem ve Havvâ'ya kendilerinden zelle sâdır olduktan sonra *"Dedi ki: "Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan"* cennetten yeryüzüne *"inin!"* Bu, görünüşte azarlama ve ayıplama hitabıdır. Ancak mânâda kemâle erdirme ve şereflendirme hitâbıdır.

Râğıb der ki: "اَلْهُبُوطُ", taşın yukarıdan aşağıya düşmesi gibi zorunlu olarak inmek demektir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Taşlardan öylesi vardır ki... Allah korkusundan yukarıdan aşağı düşer."*** (el-Bakara, 2/74) buyurur.

"el-Hübût" kelimesi, insan için kullanıldığında hafife almak maksadıyla kullanılır. "el-İnzâl (indirme)" ise bunun aksinedir. Çünkü Allah Teâlâ "el-inzâl"i Kur'an'ın ve meleklerin, yağmurun ve diğer şerefine dikkat çektiği şeyler için zikretmiştir. "el-Hübût"u ise şu âyetlerde olduğu gibi buğzu bildirmek için zikretmiştir: ***"Bir kısmınız diğerine düşman olarak inin" dedik."*** (el-Bakara, 2/36) ***"Öyle ise oradan in, orada büyüklük taslamak senin haddin değildir."*** (el-A'râf, 7/13)

"*Birbirinize düşman olarak*" yâni, geçim konusunda bazı çocuklarınız diğerlerine düşman olarak demektir. Nitekim insanlar birbirinin elinden çekip alma ve savaş hâlindedir. Buna göre bu âyet ***"Fakat (Allah) onlara iyi, güzel bir çocuk verince, kendilerine verdiği şeyde Allâh'a ortak koşmaya başladılar."*** (A'râf, 7/190) âyetinin benzeri olmuş olur. Hz. Âdem ve Havva iki kişi oldukları halde onlar zürriyetin aslı olmaları bakımından onlar hakkında çoğul hitabı kullanılmıştır. Yâni ey Âdem zürriyyeti, bâzınız bâzınıza düşmandır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye"de şöyle der: "Allah onların kendisinden başka sevgilileri olmaması için onların arasında düşmanlık yarattığına işâret etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ İbrâhim (a.s.)'dan naklen şöyle buyurmuştur: ***"Onlar benim düşmanımdır. Yalnız âlemlerin Rabb'i (benim dostumdur)."*** (eş-Şuarâ, 26/76-77)

Diğer varlıklar içinde seçkin olmayı Âdem'e has kıldığı için onu denemek için diğerleriyle birlikte yeryüzüne indirdi ve onu doğru yola erdireceğini vaad ederek şöyle buyurdu: Ey Âdem ve Havvâ'nın zürriyyeti, "*Artık benden size hidayet"* kitab ve peygamber *"geldiğinde,*" "فَاِمَّا" kelimesi, şüphe ifade eder. Bu, kitap ve peygamber yoluyla hidayetin gelmesinin vukûu kesin olmadığını bildirmek içindir. Allah Teâlâ dilerse hidâyete erdirir, dilerse erdirmez. Hiçbir şey O'nun için vâcib/zorunlu değildir. Şöyle demek de mümkündür: Peygamberin ve kitabın gelmesi, gerçekleşmesi ve vukûu zorunlu olmadığı için âyette şüphe ifâdesiyle belirtilmiş, bununla birlikte gerçekleşmesinin ve vukûunun tercih edildiğine delâlet etmek üzere şart harfi ve fiil te'kidli olarak gelmiştir.

"*Kim benim hidayetime uyarsa*" yâni kim Kitab'a îmân eder ve ve peygamberi tasdik ederse "*o"* yaşadığı sürece dünyada doğru yoldan *"sapmaz ve"* âhirette de azâb olunmak sûretiyle *"bedbaht olmaz.*" Yâni âhirette sıkıntı ve zahmete düşmez, cezâ ve azâba mübtelâ olmaz.



---

[108]. Münâvî, IV, 34
[109]. ed-Dürru'l-mensûr, V, 603-604
[110]. Bk. Buhârî, Enbiya, 1; İstizan, 1; İbn Hacer, Fethu'l-Bari, VI, 367
[111]. Münâvî, V, 308
[112]. ed-Dürru'l-mensûr (el-Bakara, 2/37)
[113]. Beyhâkî, Delâil, V, 489
[114]. Buhârî, Enbiya, 31; Tevhid, 37; Müslim, Kader, 13, 15; Ebû Dâvud, Sünnet, 16, 17; Tirmizî, Kader, 2; İbn Mâce, Muk. 10; Müsned, II, 248, 264, 268, 398
[115]. İbn Hacer, Fethu'l-Bari, XI, 508

ALLAH’I ZİKRETMEYENİN ÂKIBETİ

وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرٖى فَاِنَّ لَهُ مَعٖيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
اَعْمٰى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنٖٓى اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصٖيرًا ﴿١٢٥﴾
قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسٖيتَهَاۚ وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾ وَكَذٰلِكَ
نَجْزٖى مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ
وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾

124. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.

125. O: “Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten görür idim!” der.

126. *(Allah)* buyurur ki: “İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!”

127. Doğru yoldan sapanı ve Rabbinin âyetlerine inanmayanı işte böyle cezalandırırız. Ahiret azabı, elbette daha şiddetli ve daha süreklidir.

“Kim de beni anmaktan” yani, beni hatırlatan kitaptan ve bana dâvet eden peygamberden *“yüz çevirirse şüphesiz onun”* dünyada *“sıkıntılı”* dar *“bir hayatı olacak.”*

Daha önce geçtiği üzere “ez-zikr” gerek Kur’an, gerekse diğer ilâhî kitaplar hakkında kullanılan bir tâbirdir.

“ضَنْكًا” lafzı, masdardır. Mübâlağa olmak üzere “hayat” onunla vasfedilmiştir. “*Sıkıntılı hayat*”tan maksad, darlık içinde bir yaşantı demektir. Çünkü âhirete tâlib olan mü’mininin aksine böyle bir kimse sadece dünyevî maksadlar peşindedir. Onu artırmak için kendisini parçalar ve azalmasından da korkar. Halbuki Allah küfrün uğursuzluğu sebebiyle onun geçimini daraltır, îmanın bereketiyle genişletir.

Bil ki günah işlemenin cezâlarından biri de geçim darlığı/sıkıntılı hayattır. Nefse, hemcinslere ve mükevvenâta geri çevirilmek/reddolunmak da sıkıntılı hayata dâhildir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Hakîkatte hidâyet, onunla kendisine yönelmeleri için peygamberlerin ve evliyânın kalplerine Allâh’ın bıraktığı bir nurdur. Görünüşte ise peygamberlerden sonra önde gelen âlimler ve takvâsı ile örnek olan meşâyıhtır. Teslîmiyet, rızâ ve insanlara güzel örnek olmakla “*kim benim hidâyetime uyarsa o”* Hakk’ın yolundan *“sapmaz ve”* mahrum olarak ve hakîkî hicran sebebiyle *“bedbaht olmaz.*”

“*Kim de beni anmaktan yüz çevirirse;*” yani kendisine gelip ulaştığı zaman benim

hidâyetime tâbi olma konusunda zikrime devamlı olarak sarılmaktan yüz çevirse "*şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak.*" Onun kalbi perdelenmenin (hicâbın) zilleti ve kapının kapatılması sebebiyle azâb olunacak. Ve kendisine yücelere açılan kapılar kapanır. Çünkü zikir, kalplerin anahtarıdır. Zikirden yüz çevirmek de kalbin kapısını kapatmak demektir."

Ey hoşbaht kimse, Hakk'ı zikretmek anahtardır
Hattâ can kapısını kilitsiz açamazsın
Melek gibi Hakk'ı zikri gıdâ eyle
Evliyânın geçimi devamlı bu olur

"Ve biz onu," yâni Hakk'ı anmaktan yüz çeviren kimseyi *"kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz."*

*Bahru'l-ulûm'*da şöyle der: "el-Haşr" yeniden dirilme ve toplama mânâlarına gelir. Burada kasdedilen ilkidir."

Kıyâmet günü onlar gözlerini kaybetmiş olarak haşredileceklerdir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmaktadır: ***"Kıyamet günü onları, yüzü koyun, kör, dilsiz ve sağır bir halde haşrederiz."*** (el-İsrâ, 17/97)

Baklî'nin *Arâis*'nde şöyle der: "Yâni dünyada Hak'tan câhil olduğu/Hakk'ı bilmediği gibi Hakk'ın varlığından câhil olarak diriltiriz. Nitekim **Ali** (r.a.) şöyle demiştir: "Allâh'ı dünyada tanıyamayan, âhirette de tanıyamaz."



قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَن۪ٓي اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَص۪يرًا ﴿١٢٥﴾

125. O: "Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten görür idim!" der.

"*O: "Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Oysa ben, hakikaten*" dünyada "*görür idim!" der.*"



قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَس۪يتَهَاۚ وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾

126. *(Allah)* buyurur ki: "İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!"

"(Allah) buyurur ki: "İşte böyle." Senin yaptığın gibi. *"Çünkü sana âyetlerimiz geldi;"* yâni kitabımız Kur'ân'ın âyetleri ya da kudretin delilleri ve birliğin alâmetleri hiç kimseye gizli kalmayacak şekilde açık ve parlak olarak geldi. *"Ama sen onları unuttun."* Onlara gözünü kapattın ve hiç hatırlanmamak üzere unutulan bir şey gibi terk

ettin.

“Bugün de aynı şekilde” yâni senin dünyadaki unutman gibi *“sen unutuluyorsun!”* uygun bir karşılık olarak körlük ve azab içinde terk olunursun. Ancak bu körlük söylendiği gibi ebediyyen devam etmeyecektir. Allâh’ın dilediği kadar devam edecek, sonra Allah kıyâmetin korkulu hallerini görmesi ve cehennemdeki yerini müşâhede etmesi için onun körlüğünü giderecektir. Böylece bu onun için azâb üstüne azâb olacaktır. ***”Onların kör, dilsiz ve sağır bir halde yüzükoyun haşredilmeleri”*** (bk. el-İsrâ, 17/97) de aynı şekildedir. Allah bu iki durumu da onlardan izâle edecektir. Nitekim âyette şöyle buyrulur: “***Onlar, bizim huzurumuza çıkacakları gün ne iyi duyarlar ve ne iyi görürler***.” (Meryem, 19/38)



وَكَذٰلِكَ نَجْز۪ي مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّه۪ۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ
اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾

127. Doğru yoldan sapanı ve Rabbinin âyetlerine inanmayanı işte böyle cezalandırırız. Ahiret azabı, elbette daha şiddetli ve daha süreklidir.

“Doğru yoldan sapanı” isyanında haddi aşanı *“ve Rabbinin âyetlerine”* Kur’an’a ve diğer mûcizelere *“inanmayanı”* bilakis onları yalanlayıp onlardan yüz çevirenleri *“işte böyle”* işlediği günaha uygun bir cezâ ile *“cezâlandırırız.”*

“اَلْاِسْرَافُ”; her ne kadar harcama konusunda daha meşhur olsa da aslında insanın yaptığı her fiilde haddi aşmasıdır.

Mutlak olarak *“Ahiret azâbı,”* ya da cehennem ateşi *“elbette”* geçim darlığı ve benzeri sıkıntılar gibi dünyada onları uğrattığımız azabdan *“daha şiddetli ve”* kesintiye uğramadığı için *“daha süreklidir.”* Kim Allâh’ın azabından kurtulmayı ve sevabına nail olmayı dilerse, Allâh’a itâat uğrunda dünyada karşılaşacağı zorluklara sabretmeli, günahlardan sakınmalı ve dünyevî hazlardan uzak durmalıdır. Çünkü cennet kişiye yapması güç gelen zorluklarla, cehennem de arzu ve şehvetlerle çevrilmiştir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

“*Allah Teâlâ Cebrâil (a.s.)’ı çağırdı ve onu cennete gönderdi. “Cennete ve orada cennetlikler için hazırladıklarıma bir bak.” buyurdu. Cebrâil gidip geldi ve: “Senin izzetine yemin olsun, onu işitip de ona girmeyen kalmayacak, herkes ona girecek.” dedi.*

(Allah Teâla) cennetin etrafını hoşa gitmeyecek şeylerle çevirdi. Sonra: “Git ona bir daha bak!” buyurdu.

Cebrâil (a.s.) gidip ona bir daha baktı. Sonra: “Korkarım, ona hiç kimse girmeyecek.” dedi.

Sonra onu cehenneme gönderdi ve: “Cehennem ve cehennem ehli için hazırladıklarıma bir bak.” buyurdu.

Cebrâil cehenneme gidip döndü ve: "İzzetine yemin olsun, onu işiten hiç kimse oraya girmeyecektir!" dedi.

Allah cehennemin etrafını şehvetlerle kuşattı. Sonra da: "Git ona bir daha bak!" buyurdu. O da gidip ona baktı. Döndüğü zaman: "İzzetine yemin olsun, tek kişi kalmayıp herkesin ona gireceğinden korkuyorum!" dedi."[116]



Rivâyet edilir ki "*Cehennem ehli, cehennemin kapısına vardıklarında zebâniler onları, ellerinde demir halkalar ve zincirlerle karşılarlar. Cehennem ehlinin ağzına takılan zincirin bir ucu arkasından çıkar. Sol eli boynuna bağlanır, sağ elini göğsünden sokar ve iki omzunun arasından çıkarırlar. Sonra zincirlerle bağlarlar. Cehennem ehli olan her kişi zincirlerle şeytanla birlikte bağlanır ve yüzüstü sürüklenir. Melekler onlara demirden kamçılarla vururlar.* ***"Oradan (o) gamdan her çıkmak istediklerinde oraya geri çevrilirler"*** (el-Hac, 22/22)"



Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Cehennem ehlinden azâbı en hafif olan kimsenin iki ayağının altına* (ateşten) *ayakkabılar konulur da onun hararetiyle başında beyni kaynayıp fokurdar."*[117]

Şu halde akıllı kişiye gereken, azâba ve (mânevî) körlüğe sebep olacak işlerden sakınmaktır. Azâbın en şiddetlisi de Vehhâb olan Allah'tan ayrı kalma azâbıdır.

Hor ve hakir olanların azâbı Hak'tan uzak olmaktır
İlâhî yakınlık nimetinden faydalan, âgâh ol
Kim O'nun âyetlerine kör olursa
Onun göz bebekleri karanlıkta kalır



---

[116]. Ebû Davud, Sünnet 25; Tirmizi, Cennet 21; Nesai, Eyman 3, (7, 3).
[117]. Buhârî, Rikak, 51; Müslim, Îmân, 363; Tirmizî, Cehennem, 12; Nesâî, İstiaze, 62; Müsned, IV, 271, 274

ÂİLENE NAMAZI EMRET!
KENDİN DE SABIRLA DEVAM ET!

اَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى مَسَاكِنِهِمْ
اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِاُولِى النُّهٰى ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ
رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ اٰنَاۤئِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ
وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا
بِهٖۤ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ
وَاَبْقٰى ﴿١٣١﴾ وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا
نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾

128. Bizim, onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmedi mi? Halbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar. Bunda, elbette ki akıl sahipleri için nice ibretler vardır.

129. Eğer Rabbinden, daha önce sâdır olmuş bir söz ve tayin edilmiş bir vâde olmasaydı, *(ceza onlar için de dünyada)* kaçınılmaz olurdu.

130. *(Rasûlüm!)* Sen, onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et; gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında *(iki ucunda)* da tesbih et ki, sen, Allah'tan hoşnut olasın, *(Allah da senden!)*.

131. Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.

132. Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; *(aksine)* biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takvâ iledir.



"Bizim, onlardan önce nice nesilleri helâk etmiş olmamız kendilerini" yâni Rasûlullah (s.a.)'in muâsırı olan müşrikleri *"yola getirmedi mi?"* Buradaki soru, tekdir etmek için olan istifhâm-ı inkârîdir. Yâni, önceki asırlardan/nesillerden bir çoğunu helâk ettiğimizden habersiz mi kaldılar, bu onlara açıklanmadı mı? Ya da Allah onlara (kendilerinden önceki nice toplulukları helâk ettiğini) açıklamadı mı?"

"Halbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar." Halbuki onlar kendi memleketlerinde emniyet içinde dolaşırlar. Ya da Hicr ve Semûd ashâbı ile Lût

kavminin beldeleri gibi geçmiş nesilleri helâk edişimiz onları yola getirmedi mi? Halbuki onlar Şam'a giderken onların yurtlarından geçerler ve onların helâkinin eserlerini görürler. Bu ise onların Hakk'ı bulmalarını ve onların başına inen belâların benzerinin kendi başlarına gelmemesi için ibret almalarını gerekli kılan hususlardandır.

"Bunda," yani onların azâb ile helâk edilmesinde *"elbette ki"* çirkinlikleri yasaklayan *"akıl sahipleri için nice"* hidâyeti açık, hakka delâleti zâhir pek çok *"ibretler vardır."* Şu halde bu misâl, bir hidâyet vesîlesidir, hem de ne hidâyet vesilesi!

Mesnevî'de der ki:

Şu halde bizden de Allâh'a şükürler olsun ki,
Bizi ancak helâk olanlardan sonra dünyaya getirdi.
Bu sûretle Hakk'ı ve nasıl helâk ettiğini duyduk.
Geçmiş zamanlarda gelip geçen kavimleri
O kurtların kemiklerini, tüylerini apaçık görün de
Bu halden ibret alın, ey ulular!
Akıllı, bu varlığı, bu kibir ve gururu terk eder;
Çünkü Fir'avn'un halini hatıra getirir.
Eğer ululanmayı bırakmaz, ibret almazsa
Onun azgınlığından başkaları ibret alır!



وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاَجَلٌ مُسَمًّىۜ ﴿١٢٩﴾

129. Eğer Rabbinden, daha önce sâdır olmuş bir söz ve tâyin edilmiş bir vâde olmasaydı, *(ceza onlar için de dünyada)* kaçınılmaz olurdu.

"Eğer Rabbinden," onu gerektiren bir hikmet sebebiyle bu ümmetin, yâni ümmet-i dâvetin azâbının âhirete erteleneceğine dair *"daha önce sâdır olmuş"* önceden söylenmiş *"bir söz ve tâyin edilmiş bir vâde"* onların ömürleri ve azâb edilmeleri için belirlenmiş bir süre (ecel-i müsemmâ) -ki bu süre kıyâmet günü veya Bedir günüdür- *"olmasaydı,"* işledikleri suçların cezası bu kâfirler için de dünyada *"kaçınılmaz olurdu."* Önceki yalanlayan toplumların başına geldiği gibi suçlarından bir saat bile geriye kalmazdı.

Âyette geçen "*söz*", Allâh'ın 'Muhammed ümmeti (âyetlerimi) yalanlasalar da (onların cezâsı) âhirete te'hir olunacak ve önceki ümmetler gibi tamamen yok edilmeyeceklerdir.' diye meleklerine bildirmesi ve levh-i mahfûzda yazmasıdır. Çünkü Allah, onların içinden îman edenlerin olacağını bilmektedir. Eğer onlara bir azâb indirilseydi, helâk hepsine umûmî olurdu.

Âyette "كَلِمَةٌ (söz)" ile "اَجَلٌ مُسَمًّى/tâyin edilmiş bir vâde" ifâdesinin birbirinden ayrılması, onlardan her birinin bu ümmetin azâbının geciktirilme gerekçesi olarak

müstakil olduklarını bildirmek ve âyetlerin fâsılalarına riâyet etmek içindir.

Bilesin ki Allah Teâlâ, faydası kendisine değil onlara âid olmak üzere kendisinden bir rahmet olarak onları ibret ve istidlâl yoluyla îmana teşvik etmiştir. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle der:

"Halkı benden faydalansınlar diye yarattım" sözünü
Ey dâimâ diri, sonsuz olan Allâh'ım, sen lütfettin.
Ben onlardan faydalanayım diye değil"[118] *sözü, cömertliğindendir*
Bütün o noksanlar, o cömertlikle düzelir, tamamlanır.



Kudsî bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kullarım! Evveliniz âhiriniz, insanlarınız cinleriniz, en müttakî bir kişinin kalbi ve duygusuna sahip olsalar, bu benim mülkümde herhangi bir şey arttırmaz. Kullarım! Evveliniz âhiriniz, insanlarınız ve cinleriniz, en günahkâr bir kişinin kalbi ve duygusuna sahip olsalar, bu benim mülkümden en küçük bir şey eksiltmez."*[119]

Akıllı kişiye gereken, ilâhî tehdîdin meydana gelmesinden sakınarak kelime-i tevhîde sımsıkı sarılmaktır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

"Hepiniz mutlaka cennete gireceksiniz. Ancak kaçınanlar müstesnâ."

Ashâb: "Ey Allâh'ın Rasûlü, kaçınanlar kimlerdir?" dediler.

O (s.a.): *"Onlar, "Lâ ilâhe illallah" demekten kaçınanlardır. "Lâ ilâhe illallah" sözü ile sizin aranıza bir mâni girmeden evvel onu çok söyleyiniz. Çünkü o kelime-i tevhiddir, tutunulacak en sağlam iptir ve cennetin bedelidir."* buyurdu.[120]



Sonra cezânın te'hir edilmesi bazı hikmetler sebebiyledir. Bunlardan birisi tevbe edenin dönmesi ve günahta ısrar edenin (ısrarından vazgeçmesi sebebiyle) artık aleyhine bir delil kalmamasıdır. Akıllı mükellefe gereken Kur'an-ı Kerim'in öğütlerinden ibret almak, her şeye kâdir ve sonsuz hikmet sâhibi olan Allah'tan korkmak, tâat ve boyun eğme konusunda çalışmak, insan yaratılmışların en şereflisi ve en güzeli olduğu halde cansız varlıklardan daha aşağı duruma düşmemektir.

Câfer Tayyâr (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet olunur: "(Bir gün) Nebi (a.s.) ile birlikte yolculuk ediyorduk. Ben pek susamıştım. Rasûlullah (s.a.) hâlimi anladı. Karşımızda bir dağ vardı. *"Şu dağa benden selâm söyle, eğer onda su varsa seni sulasın."* buyurdu. Dağın yanına vardım ve "Selâm sana ey dağ." dedim. Dağ açık bir lisanla: "Buyur, ey Rasûlullah'ın elçisi." dedi. Ben de olanları ona anlattım. Dağ bana şu cevabı verdi: "Rasûlullah'a selâmımı söyle ve ona şöyle de: ***"Yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının."*** (el-Bakara, 2/24) âyetini işittiğimden beri cehennemin yakıtı olmaktan korkarak ağladım. Bu sebeple bende su kalmadı."

Denilir ki: Kim Kur'an'ın yasak ettiklerinden sakınmaz ve tâatlara yönelmeze, o

kimse taşlardan daha katı, durumu cansız varlıklardan daha kötüdür. Allah'tan kalblerimizi yumuşatmasını niyaz ederiz.



فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ
غُرُوبِهَاۚ وَمِنْ اٰنَٓائِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضٰى ﴿١٣٠﴾

130. *(Rasûlüm!)* Sen, onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini hamd ile tesbih et; gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında *(iki ucunda)* da tesbih et ki, Allah'tan râzı olasın *(Allah da senden!)*.

Rasûlüm! *"Sen, onların söylediklerine sabret."* Yâni mâdem ki zikredildiği üzere onların azâbının te'hir edilmesi ihmâlden değil, imhâldendir mühlet vermektendir ve mutlaka onlara gelip çatacaktır, o halde onların hakkında hüküm verilene kadar senin hakkında söyledikleri inkâr sözlerine, sana sihirbaz ve deli demelerine sabret. Rasûlullah (a.s.)'ın onların mutlaka azaba uğratılacağını bilmesi, onu tesellî eden ve sabra sevk eden hususlardandı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Îtiraz ve inkâr ehlinin söylediklerine sabret. Çünkü, sabır makamına ulaşmak için bunlarla terbiye edilmeye muhtaçsın."[121]

Bazıları bu âyetin "kılıç âyeti" ile nesh edildiğini söyler. *Tefsîr-i Kebir*'de der ki: "Bu âyetin mensuh olduğunu söylemek gerekli değildir. Çünkü Rasûlullah'ın onlarla hem harb etmesi hem de onlardan işittiği eziyetlere sabretmesi mümkündür."

Râğıb der ki: "Sabır, aklın ve şer'in gerekli gördüğü şeye veya şeyden nefsi tutmaktır. Sabır genel bir ifâdedir. Çeşitli durumlara göre farklı mânâları vardır. Sabır bir musîbet anında nefse hâkim olmaksa buna başka bir şey değil "sabır" denir. Bunun zıddı şikâyet etmek/sızlanmaktır. Harbde sabrın adı 'şecâat'tir. Zıddı ise korkaklıktır. Bir felâket anında sabretmek göğüs genişliğidir. Bunun aksi gönlü daralmaktır. Sabır söz saklama konusunda ise ona "kitmân" denir. Bunun zıddı da sözü saçmak, dağıtmaktır. Allah bütün bunları "sabır" diye isimlendirmiş ve şu âyetlerde onlara işâret etmiştir: ***"Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenler."*** (el-Bakara, 2/177), ***"Başlarına gelene sabrederler."*** (el-Hac, 22/35), ***".... sabreden erkekler ve sabreden kadınlar…"*** (el-Ahzâb, 33/35) Sabrın bir çeşidi gibi olduğu için oruca da 'sabır' denir.

"Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini hamd ile tesbih et;" Seni hidayetine ve tevfîkine erdirmesinden dolayı Rabbine hamd ederek namaz kıl. Burada bir şeyin tamamına, bir bölümünün isminin verilmesi söz konusudur. Çünkü tesbih ve Allah Teâlâ'yı zikretmek, kişiye gönül huzûru ve rahatlık verir. Kendisine isâbet eden bütün gamları ve üzüntüleri unutturur. Nitekim âyette şöyle buyrulur: ***"İyi bilin ki kalbler ancak Allâh'ı anmakla huzur bulur."*** (er-Ra'd, 13/28)

"*Güneşin doğmasından önce*" olan vakitten murad sabah namazıdır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur*: "Güneş doğuncaya kadar zikir ve tesbih ile meşgul olmak, İsmâil (a.s.) evlâdından seksen köle âzâd etmekten daha faziletlidir."*[122] Burada özellikle İsmail (a.s.)'ın zikredilmesi, onun şerefli ve Arapların atası olduğundan dolayıdır.

*"Güneşin batmasından önceki vakit"*ten murâd ise öğle ve ikindi namazlarıdır. Çünkü bu iki vakit, güneşin zevâlinden sonra ve batmasından öncedir.

"Gecenin bir kısım saatleri" yani gecenin bazı vakitleri *"ile gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki,"* Yani bu vakitlerde namaz kıl.

*"Gecenin bir kısım saatleri"*nde tesbihten murad, akşam ve yatsı namazlarıdır. Âyette bu iki vaktin önce zikredilmesi, onların daha fazîletli olmaları sebebiyledir. Çünkü bu vakitlerde kalb daha derli toplu, nefis ise istirahata daha meyillidir. Bu sebeple akşam ve yatsı vaktinde ibâdet (nefse) daha meşakkatli gelir.

"*Gündüzün etrafında*" tesbihten maksad, gündüzün bazı vakitlerinde olan nâfile ibadetlerdir. *el-Uyûn*'da şöyle der: "*Gündüzün etrafında*" ifâdesiyle kasdedilen sabah ve akşam namazlarıdır. Bu vakitler özellikle belirtilmek için tekrar edilmiştir. Tıpkı ***"Namazları ve orta namazı koruyun."*** (el-Bakara, 2/238) âyetinde olduğu gibi. Bazı müfessirlere göre buradaki "*orta namaz*"dan murad, ikindi namazıdır.

Celâleyn'de şöyle der: "*Güneşin batmasından önce*" ifâdesi, ikindi namazına "*gündüzün etrafında (iki ucunda*)" ifâdesi ise gündüzün ikinci yarısının başında olan öğle namazına işârettir. Bazen bir tek şey çoğul olarak ifade edilir."

Taberî der ki: "*Güneşin batmasından önce*" ifâdesi, ikindi namazına delâlet eder. *"Gecenin bir kısım saatleri"*nde sözü, yatsı namazına işârettir. "*Gündüzün etrafında*" ifâdesiyle kasdedilen ise öğle ve akşam namazlarıdır. Çünkü öğle vakti, gündüzün ilk bölümünün sonu, ikinci bölümünün de başlangıcıdır. Sanki öğle gündüzün iki tarafının ortasındadır. Akşam vaktine gelince o, gündüzün ikinci bölümünün sonudur. Böylece bu vakitler gündüzün etrâfında olmaktadır."

Ebu'l-Kasım Fezârî, *el-Es'iletü'l-mukhame*'de bu görüşe meyletmiştir. Bu âyetin benzeri Hûd sûresinin sonlarında geçmişti. Kaf sûresinde de gelecektir.

"Sen, Allah'tan râzı olasın, (Allah da senden!)." Yâni Allah katında nefsinin hoşnud ve kalbinin mesrur olacağı şeylere nail olmak ümidiyle yukarıda belirtilen bu vakitlerde O'nu tesbih et.

Kâşifî der ki: "Bu Peygamberimiz'in hoşnutluğudur. En sahih görüşe göre Cenâb-ı Hakk'ın Peygamberimiz (a.s.)'a ihsanda bulunması bize ikram olmuştur. Bu da O'nun ümmetine şefâat etmesidir. "*Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın*" âyeti de bu görüşü güçlendirir."

Ümmetin tamamı bir bedendir, sen de onların hepsinin canısın
Onların hepsi senin içindir, sen de onların hepsi içinsin
Senin hoşnudluğun mahşerde Hak'tan taleb etmektir
Cümlesi bağışlanmadıkça sen hoşnud olmazsın

Bilesin ki tesbîh ile meşgul olmak, yalanlayanlara karşı tesbih edilenden yardım dilemektir. Namaz da elemi izâle eden, sıkıntıları savan en büyük ilaçtır. Onun için Nebî (a.s.) bir işte zorlandığı vakit hemen namaza sığınırdı. O'nun (s.a.), ümmetine en son vasiyet ettiği şey de namaz ve kölelere iyi muâmeledir. Bu âyet, beş vakit namazın tamamını kendisinde toplamaktadır.

Cerir b. Abdullah (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilir: "(Bir gün) Rasûlullah'ın huzurunda oturuyorduk. Ayın dolunay olduğu gecede onu gördü. Bunun üzerine: *"Siz şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz. Onu görürken herhangi bir sıkışıklık yaşamayacaksınız. Eğer siz güneşin doğmasından ve batmasından önce (belirtilen vakitlerde farz) namazı kılabilirseniz kılın."* buyurdu. Sonra da "*…Rabbini hamd ile tesbih et*" âyetini okudu.[123]

İnsanlar Allâh'ı görürken birbirinin üzerine yığılmayacaktır. Hiç kimse "bana da göster" demeyecektir. Bilakis herkes ayrı ayrı O'nu görecektir. Ya da maksad şudur: "O'nu görme hususunda bir kısmınız diğerleri tarafından haksızlığa uğratılmaz. Bilakis hepiniz Allah Teâlâ'yı görme hususunda aynı seviyede olacaksınız."

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Münafıklar için en ağır namaz, yatsı ve sabah namazlarıdır. Onlar bu iki vakitteki fazileti bilselerdi, sürünerek de olsa onlara gelirlerdi."*[124]

Denilir ki: Beş vakit namazda cemâate devâm eden kişiden Allah, geçim darlığını ve kabir azabını kaldırır. Onun kitabını sağından verir ve onu sırattan şimşek hızıyla geçirir. Onu cennete hesapsız olarak koyar. Kim de cemâatle namaza devam etmekte gevşeklik gösterirse, Allah onun rızkından ve kazancından bereketi kaldırır. Yüzünden, salihlere mahsûs olan nûrânîliği giderir ve onun diğer amellerini de kabûl etmez. İnsanların kalbinde ona karşı düşmanlık olur. Rûhunu aç ve susuz olarak kabz eder. Canı zor çıkar. Kabirde Münker ve Nekir'in çetin sorularıyla, kabrinin karanlık ve dar, hesabının şiddetli olmasıyla, Rabb'in gadabıyla ve Allâh'ın cehennem ateşiyle cezalandırmasıyla mübtelâ olur.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Ümmetim, merhamet olunmuş bir ümmettir. Allah onlardan ihlâsları, namazları, duâları ve içlerinden zayıf olanlar sebebiyle belâları kaldırmıştır."*[125]

Katâde'den rivayet edilmiştir: "Danyal (a.s.) Muhammed ümmetini şöyle vasfetmiştir: "Onlar öyle namaz kılarlar ki onların kıldığı namazı Nuh kavmi kılsaydı, suda boğulmazlardı. Âd kavmi kılsaydı, onların üzerine (helak edici) rüzgar gönderilmezdi. Semûd kavmi kılsaydı, şiddetli çığlık onları yakalamazdı."

Şu halde mü'mine gereken namazdan, duâdan ve Allah Teâlâ'ya ilticâdan ayrılmamaktır.



وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا

لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿١٣١﴾

131. Sakın, kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme! Rabbinin nimeti hem daha hayırlı, hem de daha süreklidir.

"Sakın, kendilerini denemek için" yani biz onlara nimetleri artıralım, onlar da inkâr, nankörlük ve azgınlıklarını artırsınlar da azâbı kendilerine vâcib kılsınlar diye onlara verdiklerimizle, kendilerini denediğimiz kimselere yaptığımız muâmeleyi yapmak için, demektir. Çünkü imtihan edilip denendiği zaman kişiye ya ikrâm edilir, ya horlanır.

"Onlardan bir kesimi" putperestler, yahudi ve hristiyanlardan kitab ehli gibi bir kısım kâfirleri *"faydalandırdığımız"* dünyanın süslerinden faydalandırdığımız…

Kendisinden faydalanıldığı için ev eşyasına 'مَتَاعُ الْبَيْتِ' denir. "اَلْمُتُوعُ" un aslı, uzama ve yükselme demektir. "اَلْمَتَاعُ " da uzun süre faydalanma anlamındadır.

Tefsîr-i Kebîr'de "اِلَى مَا مَتَّعْنَابِهِ (*faydalandırdığımız*)" ifâdesi hakkında der ki: "Yani lezzetli kıldığımız. "اَلْاِمْتَاعُ"" görülen güzel manzaralardan, işitilen hoş seslerden, koklanan hoş kokulardan, diğer giyilen ve nikâhlananlardan lezzet aldırmak/tattırmak demektir."

"Dünya hayatının çekiciliğine" yâni verdiğimiz dünyanın ziynetine, hoşluğuna, parlaklığına ve güzelliğine *"gözlerini dikme!"* Yani rağbet ve meyil yoluyla bakışını yöneltme.

"اَلْمَدُّ"in asıl mânâsı çekmek/uzatmaktır. "اَلْاِمْدَادُ" çoğunlukla sevilen şeyler için kullanılmıştır. Nitekim " وَاَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ***Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik***" (et-Tûr, 52/22) buyrulmuştur. "el-Medd" ise çoğunlukla istenmeyen şeyler için kullanılmıştır. Nitekim "وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا" ***azabını uzattıkça uzatacağız** (nemüddü lehû mine'l-azâbi medden)*" (Meryem, 19/79) buyrulmuştur.

Uzuv olan göz (اَلْعَيْنُ), görme duyusundan (اَلْبَصَرُ) farklıdır. Onun için Allah Teâlâ kudsî hadiste "Onun kulağı ve gözü (أُذُنًا وَعَيْنًا)" değil, "*Onun işitmesi ve görmesi olurum (كُنْتُ لَهُ سَمْعًا وَ بَصَرًا)*"[126] buyurmuştur.

Bazıları şöyle demiştir: "Gözü dikmek" bakışı uzatmak; bakılan şeyi güzel bularak, beğenerek ve benzerinin kendisinin de olmasını temennî ederek neredeyse gözünü ondan ayırmamak demektir."

Burada uzatılmadan (harama) gözün ilişmesinin affedileceğine işâret vardır. Çünkü ondan sakınmak mümkün değildir. Nitekim bakılan şey (Allâh'ın tabiatteki hârikalarından) bir doğal güzellik ise, kişinin gözünü bundan ayırıp bakışını başka yöne çevirmesi çoğu kere güç olabilir. İnsanın sevdiği bir şeye bakarken gözünü ondan ayırması zordur. İşte bu sebeple Nebî (a.s.)'a: "*Asla gözlerini dikme!*" buyrulmuştur. Yani insan yaratılışında olan bu şeyi yapma, demektir.

Kâşifî der ki: "**Ebû Râfi**' (r.a.) naklettiğine göre Hz. Peygamber (a.s.)'ın huzûruna bir misafir geldi. Evinde bir şey yoktu ki onunla misafiri ağırlasın. Beni, yahudilerden birine gönderdi ve şöyle buyurdu: "Ona de ki: 'Allâh'ın Rasûlü Muhammed'in hanesine bir misafir geldi; onun yanında bir nesne yok ki onunla misafiri ağırlasın. Benim yanımda da bir şey yok ki onu misafir edeyim. Bize bir miktar un satsın ve borç muamelesi eylesin. Receb hilali vakti olunca parasını göndereyim." Ben haberi yahudiye ulaştırdım. Yahudi: "Satmam ve veresiye vermem. Ancak bana bir şey rehin verirse o zaman başka." dedi. Ben Hz. Peygamber'e geri döndüm ve durumu haber verdim.

Hz. Peygamber (s.a.): "Allâh'a yemin olsun ki, ben hem gökte hem yerde emînim. Eğer veresiye verseydi elbette onun hakkını edâ ederdim." buyurdu. Kendi zırhını bana verdi ve götürüp o yahudiye rehin verdim. İşte şu âyet Peygamberimiz'in mübârek gönlünü tesellî etmek için nâzil oldu: "*… asla gözlerini dikme!*"

Vâsitî şöyle der: "Bu âyet fakirler için bir tesellî ve rahatlatmadır. Çünkü mahlûkatın en hayırlısı olan Hz. Peygamber (a.s.)'ı güzel bulup beğenerek gözlerini dünyaya dikmekten men'etmektedir."

Takvâ ehli âlimler, zâlimlerin binâlarına ve fâsıkların giydikleri ve bindikleri techizâta bakmamanın vâcib olduğu konusunda sert olmuşlardır. Hatta **Hasan (Basrî)** şöyle demiştir: "Fâsıkların rahvan yürüyen atlarının ayak seslerine bakmayın. Lâkin bu çürümüş kişilerden günah zilletinin nasıl görüldüğüne bakın." Çünkü onlar bu şeyleri, insanlar bakıp görsünler diye edinmişlerdir. Şu halde onlara (imrenerek) bakan kişi, onların gayelerine hizmet etmiş ve onların aldanışına ortak olmuş olur.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur; *"Dünya tatlı ve hoştur (yeşildir). Görünüşü güzeldir, bakanın hoşuna gider."*[127] Burada dünya "yeşil" olarak vasfedilmiştir. Çünkü Araplar tâze olan şeye 'yeşil' derler. Ya da dünya çabucak bozulup elden gitmesinden dolayı dünya sebzelere/hadravâta benzediği için böyle söylenmiştir. Bunda insanların güzelliğine ve tadına tutularak dünyaya aldandıkları beyân edilmektedir.

Hucendî der ki:

Dünya ve cümle lezzetleri bal arısı gibidir
Tatlısı/balı çoktur, ama kötülüğü ve ızdırabı ondan da çoktur

Mesnevî'de şöyle der:

Sevgiliye kavuşma devletine eren kişinin gözünde
Bu dünya murdar bir şeyden ibarettir.

Hâfız der ki:

Bu aşağılık dünyanın işvesine kapılıp yoldan çıkma

Bu kocakarı hîlelerle oturur, düzenlerle kalkar

Yine **Hâfız** şöyle der:

Cihan sûret bakımından hoş bir gelindir, fakat
Kim onu kabul ederse ömrünü ona mehir verir

Yukarıdaki hadis şöyle devam etmektedir: *“Allah sizi orada halîfe kılacak, nasıl amel edeceğinize bakacaktır.”*[128] yâni sizi bu dünyada halîfeler kılacaktır. Yani, mallarınız hakîkatte sizin değil, Allah Teâlâ’nındır. Sizi onlarda tasarruf konusunda vekiller gibi yetkili kılmıştır. Onlarda nasıl tasarrufta bulunacağınıza bakacaktır.

Meryem oğlu İsâ (a.s.)’ın şöyle dediği nakledilmiştir: “Dünyayı rab edinmeyin, yoksa o sizi kendine kul/köle yapar.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “*Gözlerini dikme*” kavli basar ve basîret gözlerine işâret etmektedir. Bunlar başın ve kalbin gözleridir. Bu hitabın Nebî (a.s.)’a tahsîs edilmesi ve bu itabla şereflendirilmesi iki mânâdandır: Birincisi, bütün peygamberler içinde Cenâb-ı Hakk’ı görmek (rü’yet) ona mahsustur. Hakk’ı görmek ise ortaklık kabul etmez. Tıpkı dil ile tevhidin ve zikirde kalbin ortak kabul etmediği gibi. Ya da Allah: “***Unuttuğun zaman Rabb’ini an***.” (el-Kehf, 18/24) buyurmuştur. Yani mâsivâyı unuttuktan sonra Rabb’ini an. İşte böylesi bir rü’yet, şirk/ortaklık kabûl etmez. Bu da gözleri dikmektir.

“*Sakın,”* iki cihanın nimetlerinden faydalanmakla meşgul olup cemâlimizi rü’yetin kemâline ulaşmaktan geri kalmaları sebebiyle *“kendilerini denemek için onlardan bir kesimi”* dünya ve âhiret ehlini *“faydalandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine gözlerini dikme!*” Yâni, dünyaya ve âhirete bakma kirinden zâhir ve bâtının gözlerini izzet suyu ile yıka ki gözlerin cemâlimizi görmek için celâl nûruyla sürmelenmeyi hak etsinler. Çünkü biz, dünya ve âhiret ehlini ancak celâl hazretinin izzetine ermeleri için onlarla nimetlendirdik.

Âyette hem dünya hem de âhiret kasdedilmiştir. Fakat birincisi zikredildiği için ikincisinin zikrine gerek duyulmamıştır.

Şiblî (k.s.)’un yanında ***“O gün cennet halkı bir meşgûliyet içinde eğlenirler.”*** (Yâsîn, 36/55) âyeti okununca bir iç çekti ve şöyle dedi: “Zavallılar meşgul olurken kimden geri kaldıklarını bilmiyorlar.”

“Rabbinin nimeti” Yani âhirette sana hazırladığı sevâb ya da tâatle birlikte verdiği kifayet miktarı az rızık senin için Allâh’ın onlara dünyada bağışladıklarından *“hem daha hayırlı,”* Çünkü o, mücâdele verenlerin kendisi için mücâdele ettikleri şey olmasının yanında onların verdiklerinin aksine gâileden güvendedir. *“hem de daha süreklidir.”* Çünkü neredeyse hiç kesintiye uğramaz ve ebedidir.

Rızık, dünyada ve ukbâda Allâh’ın verdiklerinin genel adıdır. Bazen nasîbe, bazen de mideye ulaşıp da gıda olarak istifâde edilen şeye rızık denilir.

Kâşifî der ki: "*Keşfü'l-esrâr*'da şöyle nakledilir: "Zehrâ" lügatte çiçek demektir. Hak Teâlâ dünyaya 'çiçek' dedi. Çünkü çiçeğin tazeliği iki üç gündür. Daha fazla olmaz. Az müddet içinde dökülür ve yok olur."

Dünya malı nimet nimet bahçesinin çiçeğidir
Ki önce cilve ile ehl-i hâlin gönlünü çeker
Bir hafta geçmeden ağaçtan aşağı dökülür
Yola düşer, çerçöp gibi ayak altında kalır
Bir şey ki her an zevâl âfeti peşindedir,
Kemal ehli niçin gönlünde onun muhabbetine yer versin?

Akıllı kişiye gereken, bâkî rızkı tercih etmek, fânî nimetlere iltifat etmemek ve ölene kadar elinde olan rızka kanâat göstermektir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Eğer hür isen toprak üzerinde uyu, başka şey isteme
Bu fânî dünya için kimsenin elini öpme, ayağına kapanma
Ey benim canım, bal, arısının sokmasına değmez
Kendi pekmezine kanâat etmek ondan daha iyidir
Hakk'ın taksîmine râzı olmayan kuldan
Cenâb-ı Hak da hoşnud değildir.
Kendi sirkemi yerim, içerim; zannetmesin
Helvâ sahibi, onun cevr ve sitemini çekerim.
Ey nefis aza kanâat et
Ki sultan ve fakiri bir göresin
İnsanı nefs-i emmâre hor ve hakîr eder
Eğer akıllıysan onu aziz tutma.

Sonra rızkın en mûteberi, kudsî rûha gıda olan ilim, hikmet, ilâhî feyz ve tecellîdir.

Mesnevî'de der ki:

Allah "Allâh'ın verdiği rızıktan yiyin" dedi.
Sen, rızkı ekmek sandın, hikmet olduğunu anlamadın ha!
Allah'ın verdiği rızık, insan mertebesine göre hikmettir.
O rızık sonunda boğazında durmaz, seni öldürüp mahvetmez!
Bu ağzını kapadın mı başka bir ağız açılır.
O ağız sır lokmalarını yer, yutar.
Bedenini şeytan aslanından kurtarabilirsen
Allah sofrasında nice nimetler yersin!

❀

وَأْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَاۜ لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًاۜ نَحْنُ نَرْزُقُكَۜ
وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾

132. Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemiyoruz; *(aksine)* biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takvâ iledir.

"Ailene namazı emret;" Yani, Bizim sana emrettiğimiz gibi sen de ev halkına namazı emret. Çünkü fakir, fakirliğine karşı namazla yardım istemesi gerekir. Namazı emretme konusunda maiyete ehemmiyet vermemeli, zenginler tarafına da iltifat etmemelidir.

"Kendin de ona sabırla devam et." Geçim konusu ile meşgul olup kalmadan sen de âilenle birlikte namaza devam et. Nitekim Nebî (a.s.) her sabah kızı Fâtıma (r.anha)'nın evine gider ve "*(Haydi) namaza*" buyururdu ve buna aylarca devam ederdi.[129]

Baklî'nin *Arâis*'inde şöyle denilmiştir: "Istıbâr, mücâhede makâmıdır. Sabır ise müşâhede makamıdır."

İbn Atâ da şöyle demiştir: "Sabrın türleri içinde en zor olanı "ıstıbar"dır. Çünkü o, belâ bulutlarının altında, sır, kalb ve nefisle sâkin olmaktır, başka değil."

"Senden rızık istemiyoruz;" Biz seni, nefsine ve âilene rızık temin etmekle mükellef kılmadık. Biz senden sadece ibâdet etmeni istiyoruz: *"(aksine) biz seni rızıklandırıyoruz."* Sana ve onlara rızık veren biziz. Âhiret işlerine yönelmek için zihnini boşalt. Çünkü, kim Allah için çalışırsa, Allah da onun için çalışır.

Övünülecek *"Güzel sonuç,"* yâni cennet -çünkü "âkıbet" kelimesi özel olarak sevab için kullanılır- *"takvâ iledir."* Yâni takvâ sâhipleri içindir. Sana ve seni tasdik edenlere mahsustur, dünya ehline değil. Çünkü dünyâ ile âhiret bir yerde toplanmaz. Burada işin özünün takvâ olduğuna dikkat çekilmektedir. Takvâ ise nefse ve âzâlara ilmin çirkin gördüğü hususlarda gem vurmaktır.

Rivâyete göre âilesine bir zarar dokunduğu zaman Hz. Peygamber (a.s.) onlara namaz kılmalarını emreder ve bu ayeti okurdu.[130]

Vehb b. Münebbih şöyle demiştir: "Namaz gibi başka bir şeyle Allah'tan ihtiyaçlar istenmemiştir. Önceki ümmetlerden büyük sıkıntılar namazla giderilirdi. Onlardan birisine bir sıkıntı geldi mi sığınağı namaz olurdu. Nitekim Allah Teâlâ Yûnus (a.s.)'ın kıssasını anlatırken şöyle buyurmuştur: ***"Eğer tesbih edenlerden olmasaydı…"*** **İbn Abbas** (r. anhümâ)'nın dediğine göre namaz kılanlardan olmasaydı "***tekrar diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı.***" Yâni kıyamet gününe kadar balığın karnında kalırdı. (es-Sâffât, 37/143-144)"

İmam Şâfiî (r.h.)'ın bu âyetten hareketle "Vebâya karşı tesbihten daha faydalı bir şey görmedim." dediği nakledilmiştir.

Yahyâ b. Muaz (r.a.) şöyle demiştir: "Âbidlerin, Allah tarafından giydirilmiş elbiseleri vardır. O elbiselerin argacı (çözgü) namaz, direzisi (atkı) oruçtur."[131]

Cesedin namazı, farzlar ve nâfilelerdir. Nefsin namazı ise beşeriyyet çukurundan kurtulup rûhâniyyetin zirvesine yükselmesidir. Yine cennete girdiği ve ***"Kullarım***

arasına gir! cennetime gir!" (el-Fecr 89/29-30) kavli ile Allah Teâlâ'ya izâfetle şereflendiği için nefsin kendi vasıflarından sıyrılmasıdır.

Kalbin namazı, murâkabeye devam etmek ve muhâdarayı bırakmamaktır. Nitekim âyette şöyle buyrulur: ***"Onlar, namazlarında huşû içerisindedirler."*** (el-Mü'minûn, 23/2)

Sırrın namazı, müşâhede denizinde müstağrak olarak Allah'tan gayrısına iltifat etmemektir. Nitekim Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allâh'a, O'nu görürcesine ibâdet et."*[132]

Rûhun namazı, Allah'ta fânî ve O'nunla bâkî olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Kim Rasûl'e itâat ederse, Allâh'a itâat etmiş olur."*** (en-Nisâ, 4/80) Çünkü Allah Rasûlü nefsinden fânî, Rabb'i ile bâkîdir. İşte kim namazı böylece kılarsa, Allah onu insanların yanındakinden müstağnî kılar ve kendi katındakilerle rızıklandırır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Seni fakir bulup zengin etmedi mi?"*** (ed-Duhâ, 93/8) İşte bu yüzdendir ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyururdu: *"Rabb'imin katında gecelerim. Beni yedirir ve içirir."*[133]

Kâmil insanın nurdan başka yiyeceği yoktur.
Canları o nurdan başka bir şeyle beslenmez
O nurdan bir parça yediğin zaman
Tandır ekmeğinin başına toprak serpersin



---

[118]. Irakî, Muğni, IV, 150
[119]. Müslim, Birr, 55; Tirmizî, Kıyamet, 48; İbn Mâce, Zühd, 30
[120]. Münzirî, Terğib, III, 76
[121]. Bk. Tevbe 9/5, 36
[122]. Münzirî, Terğib, I, 259
[123]. Buhârî, Mevâkît, 16, Tevhid, 24; Müslim, Mesâcid, 211, 212; İbn Mâce, Muk. 13; Müsned, IV, 360, 365
[124]. Buhârî, Ezan, 9, 32, 34, 73; Müslim, Salat, 129; Ebû Dâvud, Salat, 47; Nesâî, Mevakıt, 22; İbn Mâce, Mesâcid, 18
[125]. Bk. Münâvî, II, 185
[126]. Buhârî, Rikak, 38
[127]. Tirmizî, Fiten, 26; İbn Mâce, Fiten, 19; Dârimî, Rikak, 37; Müsned, III, 7
[128]. Müslim, Zikr 99; Tirmizi, Fiten 26; İbn Mâce, Fiten 19
[129]. Buhârî, Teheccüd, 5; Tefsir (18), 1; Müslim, Müsafirin, 206; Müsned, I, 112
[130]. Bk. Nesâî, Mevâkît, 46; Müsned, I, 206, 268
[131]. Kumaş dokunurken enlemesine atılan ipliğe argaç, dikine olana da direzi denilir.

[132]. Buhârî, Îmân, 37; Müslim, Îmân, 57
[133]. Buhârî, Savm, 20, 48, 49; Müslim, Sıyam, 57, 58

YAKINDA ANLAYACAKSINIZ

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ۚ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ
الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا
أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَىٰ ﴿١٣٤﴾
قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ
وَمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

133. Onlar: "*(Muhammed)* bize Rabbinden bir mûcize getirmeli değil miydi?" dediler. Önce gelen kitaplardakinin apaçık delili *(Kur'an)* onlara gelmedi mi?

134. Eğer biz, bundan *(Kur'an'dan)* önce onları bir azapla helâk etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: "Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de, şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce âyetlerine uysaydık!

135. De ki: "Herkes beklemektedir: Öyle ise siz de bekleyin. Yakında anlayacaksınız; doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidayette olan kimmiş!"



"Onlar:" Kureyşli kâfirler: Muhammed, Mûsâ ve İsâ gibi peygamberliğinin delili olarak *"bize Rabbinden"* bizim ve güvendiğimiz kişilerin teklif ettiği *"bir mûcize getirmeli"* bir âyet getirmeli "*değil miydi?" dediler."* Onlar inadda öyle bir seviyeye ulaşmışlardı ki gözleriyle gördükleri mûcizeleri, âyetlerden/mûcizelerden saymadılar, hatta bu ağır sözü söylemeye cür'et ettiler.

"Önce gelen kitaplardakinin apaçık delili (Kur'an) onlara gelmedi mi?"

Buradaki soru, inkâr içindir. "اَلْبَيِّنَةُ" aklî ve hissi apaçık delâlet demektir. Burada onunla kasdedilen, içinde insanlar için açıklama bulunan Kur'an'dır. *"Önceki kitaplarda bulunan"* dan maksad, tüm peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri hak inançlar ve asıl hükümlerdir. "اَلصُّحُفُ", sahîfe'nin çoğuludur. Sahîfe, üstüne yazı yazılan nesnedir. Hz. Âdem'e indirilenler içinde hecâ harfleri tek başına bir sayfaydı. Âyetteki "suhuf" ile kasdedilen Tevrat, İncil, Zebur ve diğer semâvi kitaplardır.

Bu durumda cümlenin anlamı şöyledir: Diğer âyetler/mûcizeler onlara gelmedi mi? Hâssaten önce gelen sayfalardakinin/kitaplardakinin apaçık delili gelmedi mi? Yani i'câz konusunda âyetlerin/mûcizelerin anası ve en büyüğü olan âyet onlara geldi. İşte o, Kur'an'dır. Onda bütün ilâhî kitaplarda olanlar açıklanmıştır. Kur'an, önceki ümmetlere indirilen kitaplarda olanların ve önceki ümmetlerden haber verdiği haberlerin doğruluğuna şâhiddir. Çünkü o, i'câzı sâyesinde başkasının kendi doğruluğuna şâhidlik etmesine muhtaç değildir. Diğer kitapların doğruluğuna şâhidlik etmeye ise müstehaktır, lâyıktır. Kur'ân'ı getiren ümmî olduğu, önceki kitapları ve onları öğretenlerden

öğrenmediği hâlde Kur’ân’ın önceki kitaplarda olanların özünü ihtivâ etmesi, apaçık bir i’cazdır.

Sonra âyet, onların şer‘î hükümleri terk edip sapıklık yollarına gitmek için hiçbir mazeretleri olmadığını şöyle açıklamıştır:



رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى ﴿١٣٤﴾ وَلَوْ اَنَّٓا اَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهٖ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا

134. Eğer biz, bundan *(Kur’an’dan)* önce onları bir azapla helâk etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: “Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de, şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce âyetlerine uysaydık!”

“Eğer biz, bundan” apaçık bir delil olan Kur’ân gelmeden *“önce onları”* dünyada köklerini kazıyan *“bir azab ile helâk etseydik, muhakkak ki”* kıyamet günü delil öne sürmek üzere *“şöyle diyeceklerdi: “Ya Rabbi! Bize”* dünyada bir kitap ile birlikte *“bir elçi gönderseydin de,”* sapkınlık zilletiyle *“şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce”* o elçi ile birlikte indirdiğin *“âyetlerine uysaydık!”* Bedir gününde olduğu gibi daha dünyada iken katl, esâret azabıyla ve dalâlet zilletiyle aşağılığa düşmeseydik. Âhiret azâbı ve bugün ateşe atılarak rüsvay olmasaydık.

Fakat biz onları apaçık delil gelmeden önce helâk etmedik. Böylece mâzeretleri ortadan kalktı. İşte o zaman hakîkati îtiraf ile şöyle dediler: ***“Evet, bize uyarıcı geldi, ama biz yalanladık ve: “Allah hiçbir şey indirmedi, siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz” dedik.”*** (el-Mülk, 67/9)

*el-Es’iletü’l-mukhime’*de şöyle der: “Bu âyet, mükellef kulları için en uygun olanı (aslah) yapmanın Allâh’a vâcib olduğuna delâlet etmektedir. Eğer böyle yapmazsa, “Sen bize bunu yapsaydın da inansaydık.” demek sûretiyle Allah Teâlâ aleyhine onların için bir delil olurdu.” denilecek olursa bunun cevabı şöyledir: “Eğer Allah Teâlâ hakkında kulları için en uygun olanı (aslah) yapmak vâcib olsaydı, onları yaratmazdı. İnanmayacaklarını bildiği halde onları yaratmasında, onlara peygamberler göndermesinde onlar için en uygun olana (aslah) riâyet söz konusu değildir. Bununla birlikte O, peygamberler göndermiş, hucceti/delili güçlendirmiş, yardımını çekmiştir. Mâliklik hakkıyla dilediğini yapmak Allah Teâlâ’ya âiddir.



قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُواۚ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ اَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ
وَمَنِ اهْتَدٰى ﴿١٣٥﴾

135. De ki: “Herkes beklemektedir: Öyle ise siz de bekleyin. Yakında anlayacaksınız; doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidayette olan kimmiş!”

O azgın kâfirlere *“de ki: “Herkes”* Bizden ve sizden her biri, bizim ve sizin işinin sonunun ne olacağını *“beklemektedir.”*

Kâşifî der ki:

Yâni siz bizim cezâmızı ve gazabımızı gözler, ümit edersiniz;
Biz de sizin cezâlandırılmanızı ve azâbınızı demektir.

Tefsîr-i Kebîr’de şöyle der: “Bizden ve sizden her biri kendi işinin nasıl neticeleneceğini beklemektedir: Bu, ya cihâd ederek devletin ve kuvvetin ortaya çıkmasıyla ölümden önce olacak ya da sevab-cezâ ve hak üzere olana Allâh’ın çeşitli ikramları ile bâtıl üzere olana çeşitli azâbı ile olacaktır.

Müşriklerin şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir: “Biz, Muhammed’in başına bir belânın gelmesini bekliyoruz. O öldüğü vakit kendisinden kurtulacağız.” İşte bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *“Öyle ise siz de bekleyin.”* Allâh’ın emri geldiğinde *“Yakında anlayacaksınız; doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve”* dalâletten kurtulup *“hidayette olan kimmiş!”* Yâni biz miyiz, yoksa siz mi?

“اَلْأَصْحَابُ” sâhib’in çoğuludur ve ayrılmayan, beraber olan anlamındadır. “اَلصِّرَاطُ” ise kendisinde hiç sapma olmayan, dosdoğru yol anlamındadır.

Şâir şöyle der:

Toz duman dağılınca görürsün,
Altındaki at mı yoksa eşek mi?

Burada, inkârcılara şiddetli bir tehdid vardır.

Kâşifî der ki: “*Hidâyette olan*”dan maksad, Hz. Peygamber (s.a.)’dir. Çünkü O hem yolu bulan/hidâyette olan, hem de yol gösterendir.”

Yolu bilen, yolu gören ve yola ileten
Hakîkatte Hayrü’l-beşer’den başkası değildir

Âyette menzilleri aşarak ve mâsivâdan alâkayı keserek Allâh’a vasıl olarak hidâyete erenler ile Allah’tan gayrısına bağlanıp O’ndan ayrı düşenlere işâret vardır. Nitekim **Hucendî** şöyle der:

Alâkayı kesmeden vuslat müyesser olmaz
Birinci kesilme cümle mâsivâdan kesilmektir.

Bilesin ki Allah, mühlet tanıyarak ve kullarını irşâd ile bütün mâzeretlerin önünü kesmiştir. ***“Üstün delil Allâh’ındır.”*** (el-En‘âm, 6/149)

Ebû Saîd Hudrî (r.a.)’dan Rasûlullah (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “*(Kıyamet gününde) şu üç kişinin Allâh’a arz edecek delili olur: Fetret zamanında (peygamber olmayan zamanda) ölen kimse. Bu, Allâh’a: “Bana peygamber gelmedi”*

der. Bundan sonra Nebî (a.s.): ***“(Rabb’imiz) bize bir elçi gönderseydin…”*** *(Tâhâ, 20/134) âyetini okudu. Aklı alınan kişi. O da şöyle der: “Bana faydalanacağım akıl vermedin.” Bir de küçük yaşta vefat eden. Bu ise “Ben küçüktüm, henüz aklım ermiyordu” der. Onlar için bir ateş yakılır. Onlara “Girin!” denir. Allâh’ın ilminde kim saîd ise oraya girer. Allâh’ın ilminde şakî olduğu sâbit olanlar ise imtinâ eder. Bunun üzerine Allah şöyle buyurur: “Siz bana bile isyan ettiniz, size gelmiş olsaydı peygamberlerime nasıl isyan etmezdiniz?!”*[134] Rivâyet, *Tefsîr-i Kebîr*’de böyle geçmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Cennet ehli Kur’ân’dan ancak Tâhâ ve Yâsîn sûrelerini okurlar.”*[135] Hadîs, *el-Keşşâf*’ta geçmektedir.[136]



---

[134]. Süyutî, ed-Dürru’l-mensûr, V, 253

[135]. İbn Hacer, Kâfî, III, 100

[136]. Tâhâ sûresi, 20 Rebîulevvel’de izzet ve şeref kendisinin olanın hicretinin 1106. yılında (8 Kasım 1694) tamam oldu.

سُورَةُ الْاَنْبِيَاءِ

21-ENBİYÂ SÛRESİ

Enbiyâ sûresi, 112 âyettir ve Mekke'de nâzil olmuştur. Başka konular yanında bilhassa bazı peygamberler ve onların kavimleriyle olan münasebetlerinden bahsettiği için Enbiyâ (Peygamberler) sûresi adını almıştır.

HESABA ÇEKİLECEKLERİ GÜN YAKLAŞTI

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ ف۪ي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْت۪يهِمْ
مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً
قُلُوبُهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى اَلَّذ۪ينَ ظَلَمُوا هَلْ هٰذَٓا اِلَّا بَشَرٌ
مِثْلُكُمْ اَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبّ۪ي يَعْلَمُ الْقَوْلَ
فِي السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٤﴾ بَلْ قَالُٓوا اَضْغَاثُ
مَٓا اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ اَحْلَامٍ بَلِ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَٓا اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla

1. İnsanların hesaba çekilecekleri *(gün)* yaklaştı. Hâl böyle iken onlar, gaflet içinde yüz çevirmektedirler.

2. Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, hep alaya alarak dinlerler.

3. Kalpleri hep eğlencede *(gaflette),* hem o zalimler şu gizli fısıltıyı yaptılar: "Bu *(Muhammed),* sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki! Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?"

4. *(Peygamber)* dedi ki: "Rabbim, yerde ve gökte *(söylenmiş)* her sözü bilir. O, hakkıyla işiten ve bilendir."

5. Onlar: "Hayır, *(bunlar)* saçma sapan rüyalardır; bilakis onu kendisi uydurmuştur; belki de o, şairdir. *(Eğer öyle değilse)* bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin." dediler.

6. Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir belde îman etmemişti; şimdi bunlar mı îman edecekler?



"İnsanların hesaba çekilecekleri (gün) yaklaştı."

el-Uyûn'da der ki: "Burada "لِلنَّاسِ" kelimesinin fâilin önüne alınması, çabucak korku salmak içindir. Çünkü, ilk baştan yaklaşmanın insanlara nisbet edilmesi, onların moralini bozacak, yaklaşan şeyden korkup endişe etmelerini sağlayacak hususlardandır.

*"İnsanlar"*dan murad, Mekke halkından öldükten sonra diriltilmeyi inkâr eden müşriklerdir. Nitekim âyetin devamında bahsedilen gaflet, yüz çevirme ve benzeri

hususlar bunu göstermektedir.

"الْحِسَابُ", muhâsebe anlamındadır. Muhâsebe ise yaptıklarının karşılığını görmesi için kulun lehinde ve aleyhinde olan şeylerin ortaya konulmasıdır. İnsanların hesaplarının yaklaşmasından maksad, kıyâmetin yaklaşmasının zımnında onun da yaklaşmasıdır. Kıyâmet gününe "*hesap günü*" denilmesi, bir zamânı, içinde meydana gelen en önemli ve kalblerde en çok tesir bırakan şey ile isimlendirmek kabilindendir. Çünkü hesab, kişinin bütün hallerinin ortaya konulmasıdır. Şu halde hesabın yaklaşmasının anlamı, uzak olduktan sonra yakın ve yaklaşmakta olmasıdır. Çünkü o, her saat insanlara bir önceki saatten daha yakındır. Yine geçen zaman kalan zamandan daha çoktur. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Geçmiş ümmetlere nisbetle sizin dünyada kalışınız, ikindi namazı ile güneşin batımı arasındaki vakit kadardır."*[137]

Âyette insanların ne zaman hesaba çekileceği tâyin edilmemiştir. Çünkü ölüm zamânı gibi onun da gizlenmesi daha uygundur.

Âyetin bu kısmının mânâsı şöyledir: "Cezâyı gerektiren kötü amellerinden ötürü Allâh'ın Kureyş müşriklerini hesaba çekeceği vakit, yâni kıyâmet yaklaştı."

Kâşifî bir başkasından naklen der ki: "Muâheze/azarlama zamânı yaklaştı. Bedir gününde öldürülen ve esir edilenleri hatırla."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bana göre âyetin böyle tefsîri, en âşikâr olandır. Çünkü kişinin ölümü, kıyâmeti ile bitişiktir. Mekke müşriklerinin katil ve benzeri şekillerde cezalandırılmaları, kıyâmet ile hesâba çekilme vakitlerinin yaklaşması hükmündedir. Bu ifâdenin benzeri, "*Ölen kimsenin kıyâmeti kopmuş demektir*"[138] hadîsidir.

"Hâl böyle iken onlar, gaflet içinde" îmandan, kendilerini gaflet uykusundan uyaran âyetlerden ve îkazlardan *"yüz çevirmektedirler."* Yâni, en küçük şeyden bile hesap görecekleri hususunda ve onun için hazırlanma konusunda tam bir gaflet içindedirler. Onlar, o günün geleceğini îtiraf ettikleri halde önemsemediklerinden değil, bilakis akılları onu zarurî gördüğü halde inkâr edip kâfir olduklarından bütünüyle unutmuşlardır. Akıl, kıyâmeti/hesâbı zarûrî görür. Çünkü amellerin mutlaka bir karşılığının olması gerekir. Aksi takdirde itâat edenle isyan edenin eşit muâmele görmesi lâzım gelirdi. Bu ise ilâhî hikmet ve adâletin gereğinden uzaktır.

Gaflet, aklı başında ve uyanık olmanın azlığından ileri gelen bir unutma/yanılmadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Onların durumlarını bilen bir nasihatçi onlara nasihat etse onlar, onun sözünü ve nasîhatini dinlemekten yüz çeviririler. Nitekim bir âyette: ***"....Lâkin siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz."*** (el-A'râf, 7/79) buyrulmuştur."

Şeyh Sa'di der ki:

Birisinin kafasında bir kuruntu varsa
Zannetme ki doğruyu bir an kabul eder
Bir şey öğrenmekten yorulur, öğütten utanır
Yağmur yağmakla taştan şakayık bitmez

Baklî’nin *el-Arâis*’inde şöyle der: “Allah Teâlâ herkesi, gaflet uykusundan uyansınlar diye kendisiyle hesap konusunda tartışmaktan sakındırmış ve menetmiştir. Halbûki eğer bilecek olsalar hesap onlara her şeyden daha yakındır. Çünkü Allah Teâlâ, kullarını her ân ve her nefeste hesaba çeker. O’nun hesabı kıldan ince ve karıncanın kaya üzerindeki ayak seslerinden daha gizlidir. Bunu ancak her nefeste ve her adımda kendi nefislerini hesaba çeken murâkabe ehli bilir. Onlar ise Allâh’ı müşâhededen gaflette ve perdelenmiş haldedirler. O’na itâatten yüz çevirmişlerdir. Çünkü onların tâatlerden hazları ve müşahedelerden nasipleri yoktur.”



مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَهُمْ
يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾

2. Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, hep alaya alarak dinlerler.

“Rablerinden kendilerine ne zaman yeni” öğüt almaları için uyarmak üzere onların kulaklarında tekrarlandığından ilâhi hikmet gereğince indirilişi yenilenen *“bir ihtar gelse,”* sanki zikrin kendisi olan Kur’an’dan kendilerine en mükemmel bir üslûpla hesabı hatırlatan, en etkili tarzda gafletten ikaz eden âyetler nâzil olsa *“onlar bunu, hep alaya alarak dinlerler.”*

Şu halde “اَلْمُحْدَثُ *(yeni)*”, her vakitte maslahat îcâbı ve ihtiyaca göre Kur’ân’ın indirilmesidir. Yoksa kadîm ve ezelî bir sıfat olan ilâhî kelâm değildir. Aynı şekilde “*gelmek*”le vasfedilen, harfler ve seslerden meydana gelen zikrin/ihtarın sonradan meydana gelişi (hudûsü) konusunda tartışma yoktur.

Dediler ki: Kur’an müşterek bir isimdir. Hem Allâh’ın sıfatı olan ezelî kelâma bu isim verilir. O, kadîm olan kelâm-ı nefsîdir. Onun hâdis olduğunu iddiâ eden, küfre düşer. Hem de Allâh’ın sıfatı olan ezelî kelâma delâlet eden şeye de bu isim verilir. O ise tilâvet olunan hâdis nazmdır. Yâni söz ve yazıdır. Kim onun kıdemini/ezelîliğini iddiâ ederse, katmerli cehaletini tescil ve ilan etmiş olur.



لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَأَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ
مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾

3. Kalpleri hep eğlencede *(gaflette)*, hem o zalimler şu gizli fısıltıyı yaptılar: “Bu *(Muhammed)*, sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki! Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?”

“Kalpleri hep eğlencede(gaflette),” Bu cümle, müşriklerin durumunu beyân

etmektedir. "اَللَّهْوُ" dalgınlık ve gaflet demektir. **Râgıb** der ki: "اَللَّهْوُ (alay/eğlence)"; insanı ilgilendiren ve onun için önemli olan hususlardan kendisini meşgul eden şeydir."

Buna göre mânâ şöyledir: "İçine düştükleri sınırsız gaflet, işleri ve onların sonunun nereye varacağını düşünmekten fazlasıyla yüz çevirmeleri sebebiyle kendilerine Rab'lerinden gelen her yeni ikazı mutlaka eğlenerek, hafife alarak ve düşünmeden dinlerler.

Burada "اَللَّعِبُ (oyun)", "اَللَّهْوُ (eğlence)"den önce zikredilmiştir. Çünkü onların oyun ve eğlenceye dalmalarının sebebi, Hak'tan gafil olmalarıdır. Alay ve istihzâ demek olan "oyun", eğlencenin (el-lehv) neticesidir. "el-Lehv" ise Hak'tan gafil olmak ve tefekkürü terk etmektir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "Eğlencede/gaflette olan kalb, dünya işleriyle meşgul olan ve âhiret hallerinden gafil olan kalbdir."

Vâsitî şöyle demiştir: "Onlar işlerin kaynağından ve varacağı yerden, başından ve sonundan gaflettedir."

Ey Rabbim, sonsuz kereminle
Gafil olan gönlü mâsivâdan uzak tut

"Hem" şirk ve mâsıyetle kendilerine aşırı zulmeden *"o zâlimler şu gizli fısıltıyı yaptılar:"* "اَلنَّجْوٰى" aslında sır/gizli söylemek demektir. Sonra iki kişi arasında olan gizli konuşma/fısıltı yoluyla konuşulan söz anlamında isim yapılmıştır.

"اَلنَّجْوٰى (fısıltı)" zâten ancak gizli olduğu halde onların bunu gizli yapmalarının mânâsı, onların bunu gizlemekte aşırı gitmeleri demektir.

Sanki burada "Onlar ne söylediler" diye sorulmuş ve cevap olarak şöyle denilmiştir: "Onlar şöyle dediler: *"Bu (Muhammed), sizin gibi"* etten ve kandan; yemede, içmede, bütün insanî ihtiyaçlarında ve hatta ölümde sizinle eşit *"bir beşer olmaktan başka nedir ki!"* Ölümlü olmak da beşeriyyete mahsustur. Şu halde iddiâ ettiği gibi O'nda peygamber olma özelliği yoktur.

"اَلْبَشَرُ" sözlükte derinin dış tarafı, "اَلْاَدَمَةُ" ise iç tarafı demektir. Üzerinde yün, kıl ve tüy olan hayvanların aksine insanın derisi açıkta olması îtibâriyle insana 'beşer' denilmiştir. Beşer lafzının tekili de çoğulu da aynıdır. Kur'an'da insanın cüssesi ve dış görünüşü ifâde edildiği zaman özel olarak "beşer" lafzı kullanılmıştır.

"Siz şimdi gözünüz göre göre büyüye mi kapılıyorsunuz?" Bu (Muhammed), ancak sizin gibi bir insandır. Onun getirdiği şey -ki Kur'ân'ı kastediyorlar- sihirdir. Siz, gerçek durumun böyle olduğunu bilmiyor musunuz da onun yanına gidiyorsunuz!? Onun sihir olduğunu açıkça gördüğünüz halde can kulağıyla ve kabul etme arzusuyla dinliyorsunuz, öyle mi?"

Onlar bu sözü, peygamberlerin ancak melek olmaları gerektiğine ve insanların elinde zuhûr eden olağanüstü şeylerin ancak sihir, yâni hakîkati olmayan aldatmaca ve göz

boyama olduğuna inandıkları için söylediler.

İmam (Râzî) şöyle demiştir: “İnkârcılar, Peygamberimizin beşer olması sebebiyle peygamberliğine dil uzattılar ve getirdiğine sihir dediler. Oysa bu geçersizdir. Çünkü nübüvvetin sıhhati, görünüş ile değil mûcize ile bilinir. Eğer onlara bir melek peygamber gönderilseydi, onun peygamberliğini sûretinden bilemezlerdi. Ancak getirdiği mûcizelerle tanırlardı. Mûcize bir beşerin elinde sâdır olduğu zaman onun kabûlü vâcibdir/zorunludur.

Sûretten geç, manâya yönel!
Çünkü suretler yaprak oldu, mânâ ise koku

İnkârcılar bu sözleri, kendi aralarında istişâre etmek üzere söyledikleri, peygamberlik dâvâsını akamete uğratmak ve dini yok etmek arzusuyla gizlice konuştular. İstişârede bulunan kimselerin âdeti, sırlarını düşmanlarından mümkün olduğunca saklamaktır. Nitekim Muâz (r.a.)’ın merfû olarak Rasûlullah (s.a.)’den naklettiği şu hadîs, bu kabildendir: *“İhtiyaçlarınızın, isteklerinizin yerine gelmesi husûsunda onları gizli tutmaya bakın. Çünkü her nimet sahibi kıskanılır.”*[139]

قَالَ رَبّ۪ي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۘ وَهُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٤﴾

4. *(Peygamber)* dedi ki: “Rabbim, yerde ve gökte *(söylenmiş)* her sözü bilir. O, hakkıyla işiten ve bilendir.”

İnkârcıların aralarında gizlice söyleştikleri sözler ve İslâm’ın nûrunu söndürmek için giriştikleri davranışlar kendisine vahiyle bildirildikten sonra Rasûlullah (s.a.), onların yaptıklarını açıklamak üzere *“dedi ki:”* Gizli de olsa, açık da olsa *“Rabbim, yerde ve gökte”* söylenmiş *“her sözü bilir.”* Hiçbir söz O’nun bilgisinden gizli değildir. Onların söylediklerini bilmesi çok daha kolaydır. O, sözleri bildiğine göre elbette fiilleri de bilir. Çünkü *“O, hakkıyla işiten ve bilendir.”* İşitilen ve bilinen şeyleri ziyâdesiyle bilir. Onların gizlice yaptıkları fısıltılar da bu cümleye dâhildir. Allah onlara sözlerinin ve yaptıklarının karşılığını verecektir.



بَلْ قَالُٓوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ بَلِ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌۚ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَٓا
اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ ﴿٥﴾

5. Onlar: “Hayır, *(bunlar)* saçma sapan rüyalardır; bilakis onu kendisi uydurmuştur; belki de o, şairdir. *(Eğer öyle değilse)* bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin.” dediler.

“Onlar: “Hayır,” bunlar *“saçma sapan rüyalardır;”*

“اَلضِّغْثُ” yaşı kuru karışık bir tutam ot demektir. “اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ” ise karışık olduğu için tâbir edilmeye uygun olmayan rüyâ demektir. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle der.

“اَلْحُلْمُ” ve “اَلْحُلُمُ” rüyâ demektir. “اَلْاَحْلَامُ” bâtıl olsun hak olsun rüyâlar anlamındadır. Bâtıl olduklarını ifâde etmek için “اَضْغَاثُ (saçma sapan)” kelimesi ona izâfe edilmiştir. “er-Rü’yâ” kelimesinin hak, “el-hulm” kelimesinin ise bâtıl rüyalar için kullanıldığı da olur. Nitekim şu hadiste bu durum söz konusudur: *“Rüya Allah’tan, hulm (sıkıntılı rüya) ise şeytandandır.”*[140]

Burada Allah Teâlâ tarafından onların önceki sözleri bırakılıp başka sözlerinin aktarılmasına geçilmektedir. Yâni onlar, Hz. Peygamber (a.s.) hakkında “*Bu (Muhammed), sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki!*” ve O’nun elinde zâhir olan Kur’an-ı Kerîm hakkında “O sihirdir” demekle yetinmediler, bilakis şunları da söylediler: “Karmakarışık rüyalardır.” Yâni O’nun gördüğü yalancı karışık rüyalardır. *“Bilakis onu kendisi”* kendi nefsinden *“uydurmuştur”* Bu söylediklerinin aslı veya aslı olması şüphesi bile yoktur dediler.

Sonra şöyle dediler: *“belki de o, şâirdir.”* Onun getirdikleri, dinleyene hakîkati olmayan bazı mânâları hayal ettiren bir şiirdir.

İşte delil ile yenilmiş bâtıl üzere bulunan kimsenin durumu budur. Şaşkın bir halde bâtıl ile daha bâtıl arasında gidip gelir, bocalar durur. Gördüğün gibi onların ilk sözleri Allah Teâlâ tarafından terk edilmiştir. İkincisi ve üçüncüsü ise kendileri tarafından terk edilip bırakılmıştır.

Denilmiştir ki: Şâire ‘şâir’ isminin verilmesi, zekâsı ve bilgisinin inceliği sebebiyledir. Şiir aslında ince bilgi demektir. Daha sonra örfte vezinli kafiyeli söz için isim olmuştur. Şâir de sanatında bu özelliği ile temayüz eden kişidir.

Allah Teâlâ’nın inkârcılardan naklen buyurduğu *“belki de o, şâirdir.”* sözünü müfessirlerin çoğu, onların Hz. Peygamber (s.a.)’in manzum ve kafiyeli bir şiir getirdiği suçlamasında bulunmalarına haml etmişlerdir. Hatta kâfirler, “وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ (Sebe’, 34/13)” ve “تَبَّتْ يَدَٓا اَبِى لَهَبٍ وَتَبَّ (el-Mesed, 111/1)” âyetlerinde olduğu gibi Kur’an’daki vezinle söylenmişe benzeyen her lafzı şiir olarak yorumladılar.

Muhakkiklerden birisi şöyle demiştir: “İnkârcılar Hz. Peygamber (a.s.)’a attıkları bu iftirâ ile bu gâyeyi gütmemişlerdir. Çünkü Kur’an’ın şiir üslubları üzere olmadığı âşikardır. Bunun böyle olduğunu, belâğat sahibi Araplar bir yana konuşmaktan aciz yabancılar (Acem) bile bilir. Onların Hz. Peygamber (s.a.)’e “şâir” diye iftirâda bulunmalarından maksadları, onu yalancılıkla itham etmektir. Çünkü şiir, bir nevi yalan, şâir de yalancı sayılır. Hatta sahte delillere “şiir” denir. Şiir yalanın karargâhı olduğu için ‘Şiirin en güzeli en yalan olanıdır.’ denilmiştir. Hikmet ehlinden birisi şöyle demiştir: “Şiiri beğenilen doğru sözlü dindar bir şâir görülmemiştir.”

Söylediği sözler baştan başa Yunan hikmeti de olsa
Kıyâmet günü şiir kimsenin feryadına yetişmez

Mesnevî sâhibi de şöyle der:

Evliyanın yüce kerametlerindendir
Başlangıcı şiirdir, şiir görünür ama sonu kimyadır

Bundan maksad vezinli söz yazma kudretidir. Yoksa vezinli söz söylemek onun gereklerinden değildir.

Sanki şöyle denilmiştir: “Eğer dediğimiz gibi değilse, bilakis Allah’tan bir elçi/rasûl ise *“bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet”* yâni öncekilere gönderilen (beyaz) el, asâ, ölülerin diriltilmesi, deve ve benzerleri apaçık bir mûcize *“getirsin”* de ona inanalım *“dediler.”*



مَا اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

6. Bunlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir belde îman etmemişti; şimdi bunlar mı îman edecekler?

“Bunlardan” Mekke müşriklerinden *“önce”* istedikleri mûcizeler geldikten sonra îman etmemelerinden ötürü *“helâk ettiğimiz hiçbir belde”* halkı *“îman etmemişti;”*

“Karye”; insanların toplandığı yerin adıdır.

“Şimdi bunlar mı îman edecekler?” yâni helâk olan ümmetlerden hiçbiri istedikleri âyetler/mûcizeler kendilerine verildiği zaman îman etmedi. Onlar inanmadı da, suallerine icabet edilse ve istedikleri verilse bunlar mı inanacaklar?! Halbuki bunlar onlardan daha küstah ve daha azgın idiler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***“Şimdi sizin kâfirleriniz, onlardan daha mı iyi? Yoksa kitaplarda sizin için bir berât mı var?”*** (el-Kamer, 54/43) Yâni sizin kafirleriniz şu sayılan Nuh, Hûd, Sâlih ve Lût (a.s.)’ın kavminin kâfirlerinden ve Fir’avn âilesinden daha mı iyi? Onlar bu âyetlerin/mûcizelerin gelmesini taleb etme konusunda kendi eliyle kendi mezarını kazan kimse gibidirler.

Hassân b. Sâbit (r.a.) şöyle der:

Bir koyun gibi olma ki onun ölümü,
Başkasının kazmasına razı olmayıp kendi kazmasıyladır.

Bu hikâyenin aslı şudur: Bir adam, bir koyun buldu ve onu kesmek istedi. Fakat bıçak bulamadı. Koyun bir yere bağlıydı. Durmadan ayaklarıyla toprağı eşeledi. Sonunda toprağın altında gömülmüş olan bıçağı ortaya çıkardı. Adam da o bıçakla koyunu boğazladı. İşte bu söz, sahibini helâke götüren ve tehlikeye atan şey için darb-ı mesel olmuştur.

Burada Allâh’ın onların istediklerini getirmemesinin kendileri için rahmet olduğuna

dikkat çekilmiştir. Çünkü Allah, talep ettikleri mûcizeleri gönderseydi, inanmayacaklar ve kendilerinden öncekiler gibi köklerini kazıyacak azabı hak edeceklerdi. Halbuki Allah Teâlâ, daha önce bu ümmetin azabını kıyâmet gününe te'hir edeceğini vaad etmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Her ne kadar bu âyet, Rasûlullah'ın zamânında yeniden diriltilmeyi inkâr edenler hakkında inmişse de, zamânımızda müslüman olduğu iddiâsında olanların çoğunu da içine alır. Çünkü Allah, ehl-i zikirden olan rabbânî bir âlimde, yâni Allâh'ın ehlinden ve seçkin kullarından olan ehl-i Kur'ân da Kur'ân'ın esrârından bir sır ve ledünnî ilimlerin hakîkatlerinden bir hakîkat meydana getirdiği zaman Allâh'a karşı izzet sâhibi olanlar alay ederek onu dinlerler ve inkâr ederler. Hevâya uyarak, dünya şehvetlerine bağlanarak, Allâh'ı anmayı unutarak ve O'nu talebden gâfil olarak kalbleri eğlencede/gaflette onu inkâr ederler. Sırları inkâr ederek kendi nefislerine zulmedenler kendi aralarında gizlice fısıldaşarak birbirlerine şöyle derler. "Onun size getirdiği gerçek olmayan, sahte bir sözden ibârettir. Sizin de gördüğünüz gibi o sihir gibi sahtedir."

De ki: "Onların işi, Allâh'a âiddir. O, kalblerin, semâ ehlinin, nefislerin ve arz ehlinin sözlerini bilir. O, kalb ehlinin ve nefis ehlinin söylediklerini ve inkârını hakkıyla işitir. Onların gönüllerinde olanı, fiillerini, özelliklerini ve sırlarının vasıflarını gereği gibi bilir."

Bilakis onlar: "Muhakkıkların sözü, boş hayallerdir." derler. Bazı münkirler de: "Onları kendisi uydurmuş ve Hakk'ın mevhibelerinden olduğunu iddiâ etmiştir." der. Bir kısmı ise: "Hayır, o şâirdir. Yâni söyledikleri tamamen kendi söz ustalığı, tabîî gücü ve zekâsındandır" der. Sonra da birbirlerine: "Geçmiş meşâyıhın getirdiği gibi bu muhakkık (!) da bize açık bir kerâmet getirsin." derler.

"*Bunlardan önce helâk ettiğimiz*" münkirlerden "*hiçbir belde*" halkı Allah dostlarının kerametlerini gördükleri zaman "*îman etmemişti, biz de*" yüz üstü bırakarak ve kendimizden uzak kılarak "*onları helâk etmiştik;*" Şimdi helâk edilen önceki inkârcılar gibi inkârcı tabîatında yaratılan bunlar mı bir kerâmet gördükleri vakit hakîkat erbabını tasdik edecekler?!

Mesnevî'de der ki:

Beynini dostu inkârdan arındır
Sevgilinin bahçesinden reyhan nasibi olsun
Muhammed (s.a.)'in Yemen'den Rahmân kokusu aldığı gibi
Dostumdan ebedîlik kokusunu almış olursun



Bu âlemde inkârcıları öven, metheden
Onlara delil olan bir tek minare var mı, hani?
Hani nerede bir minber ki

Bir konuşmacı çıksın da bir inkârcının dönemini ansın
(İnananların) adlarını taşıyan dinar ve dirhemlerin yüzü
Kıyâmete dek bu hakîkatin nişanı olarak kalacaktır
Kralların sikkeleri hep değişir durur
Oysa bak, Ahmed'in sikkesi kıyâmete dek kalır
Gümüş veya altının üzerinde
Göster bakalım bir inkârcının adını sanını



Dostlarla bir arada olan, onlarla oturup kalkan
Külhanda da olsa sanki bahçe içindedir
Düşmanlarla bir arada oturup kalkan ise
Bahçede olsa da külhanda gibidir

Allâh'ım, bizi sevdiklerinle ve dostlarınla düşüp kalkanlardan eyle, mele-i a'lâ hürmetine onlarla beraber haşr et.



---

[137]. Buhârî, Mevâkît, 17; Tevhid, 31, 47
[138]. Keşfü'l-hafâ, II, 279
[139]. Münâvî, I, 493
[140]. Buhârî, Tabir, 3, 4, 10, 14; Tıb, 39; Müslim, Rüya, 201; Ebû Dâvud, Edeb, 88; Tirmizî, Rüya, 5; İbn Mâce, Rüya, 4; Dârimî, Rüya, 5; Müsned, I, 76, 90, 91, 131

BİLMİYORSANIZ BİLENLERDEN SORUN

وَمَٓا اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحٖٓي اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُٓوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ
كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا
كَانُوا خَالِدٖينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَٓاءُ
وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفٖينَ ﴿٩﴾

7. Biz, senden önce de, kendilerine vahiy verdiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorun.

8. Biz onları *(peygamberleri),* yemek yemez birer *(cansız)* ceset olarak yaratmadık. Onlar *(bu dünyada)* ebedî de değillerdir.

9. Sonra onlara *(verdiğimiz)* sözü yerine getirdik; böylece, hem onları hem de dilediğimiz *(başka)* kimseleri kurtuluşa erdirdik; müsrifleri de helâk ettik.



"*Biz, senden önce de, kendilerine vahiy verdiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik.*" Bu cümle, önceki âyetteki onların "*Bu (Muhammed), sizin gibi bir beşer olmaktan başka nedir ki!*" şeklindeki sözlerine cevaptır. Yâni, biz seni ümmetine göndermeden evvel önceki ümmetlere ancak erkek cinsine mahsûs olmak üzere ehil adamları peygamber gönderdik. Melek vâsıtasıyla onlara, tıpkı sana vahyettiğimiz gibi şer'î hükümleri, kıssaları ve haberleri vahyettik. Beşer olma bakımından seninle onlar arasında fark olmadığı gibi vahyin ve delâlet ettiği hususların hakîkati bakımından da sana gönderilenle onlara gönderilenler arasında fark yoktur. Şimdi onlara ne oluyor da senin önceki peygamberlerin bir benzeri olduğunu ve sana vahyettiğimizin onlara vahyedilene zıt olmadığını anlamıyorlar da söyledikleri o sözleri söylüyorlar?!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "İşâret etmektedir ki Allah Teâlâ her asırda peygamberlere tâbi olanlardan yetkin erleri ortaya çıkarır ve onlara ilhamı bahşeder. Nitekim İsâ (a.s.) zamânında ona tâbî olan havârîleri ortaya çıkarmış ve onlara ilham etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Hani havârîlere, "Bana ve peygamberime îman edin" diye ilham etmiştim."*** (el-Mâide, 5/111)

"Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorun." Daha önce ilâhî kitaplara "ez-zikr" denildiği konusu geçmişti. Yâni, zikredilenleri bilmiyorsanız, ey cahil kâfirler, şüphenizin zâil olması için önceki peygamberlerin hallerine vâkıf olan kitab ehline sorun.

Kâfirlere böyle emredildi. Çünkü, büyük bir topluluğun verdiği bir şeyi haber

vermesi, bu bilginin doğru olmasını gerektirir. Özellikle o zamanki kitap ehli, Rasûlullah (s.a.)'e düşmanlık konusunda müşrikleri destekliyorlar ve O'nun hakkında kendileriyle fikir alışverişinde bulunuyorlardı. Onlar, her ne kadar Rasûlullah (s.a.)'in peygamberliğini inkâr etseler de, peygamberlerin insan olmasını inkâr etmiyorlardı.

Rivâyete göre **İmam Gazzâlî** (r.h.)'a "Sizin usûl ve furûa dair bunca geniş bilgiyi elde etmeniz neyle oldu?" diye soruldu. O da bu âyeti okudu. Soru sormanın bilgi edinmenin sebeplerinden ve yollarından olduğuna işâret etti.



وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾

8. Biz onları *(peygamberleri)*, yemek yemez birer *(cansız)* ceset olarak yaratmadık. Onlar *(bu dünyada)* ebedî de değillerdir.

"*Biz onları*" yâni peygamberleri, "*yemek yemez birer*" cansız "*cesed olarak yaratmadık.*" Cesed; insan, cin ve meleklerin cismine denir. **Râgıb** şöyle der: "Cesed de cisim gibidir. Ancak cesed daha özeldir, cesedin bir rengi vardır. Cismin ise su ve hava gibi bir rengi yoktur. Âyet, 'Bu halde değilken, onu bir cesed kıldı' anlamında değildir... Bilakis "İlk baştan böyle yarattı" demektir. Nitekim "Sivrisineği küçük, fili de büyük kılanı tesbih ederim." sözü de bu tarzda söylenmiştir.

"اَلطَّعَامُ", buğday ve yenilen şey demektir. "اَلطَّعْمُ" ise gıda almak/yemektir. Bu taktirde mânâ şöyledir: "Biz peygamberleri, yemeden içmeden müstağnî cesedler olarak yaratmadık. Aksine onları vücudun sarfiyatını tamamlayan yiyecekleri elde etmeye muhtaç kıldık.

"Onlar (bu dünyada) ebedî de değillerdir." Çünkü vücudun sarfiyatının karşılanmamasının, çözülüp dağılmasının sonucu kesinlikle fenâdır. "Hulûd (ebedîlik)" ise bir şeyin fesada uğramaktan uzak olması ve bulunduğu hâl üzere bâkî kalmasıdır. Âyetteki ebedî olmaktan maksad ya melekler gibi uzun süre kalmaktır ya da ebedî kalmaktır. Çünkü Mekkeliler, onların ölümsüz olduklarına inanıyorlardı. Buna göre mânâ şöyledir: Peygamberleri, çeşitli gıdalarla beslenen ve sonunda ecellerine göre ölümle âhirete varan cesetler/bedenler olarak yarattık. Onları birer melek veya yemeden ve içmeden müstağnî melekler gibi fanîlikten kurtulmuş varlıklar kılmadık. Peygamberler hakkında melekler için olduğu gibi ebedîlik söz konusu değildir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "İşâret etmektedir ki peygamberler ve velîler, meleklerin aksine yemeye muhtaçtırlar. Bu, nübüvvete ve velâyete bir halel getirmez. Aksine bu ihtiyaçlar, onların durumlarının gereklerinden ve kemâllerinin ardından gelen hususlardandır. Çünkü onlar için bunda bir çok faydalar vardır. Şöyle ki gıdalar, insânî ruhu meydana getiren hayvânî rûh için kandile göre yağ gibidir. Hayvânî ruh, bütün nefsânî şehevânî sıfatların kaynağı, şevk ve muhabbetin bineğidir. Sâdık sâlik, uzak mesafeleri onunla kat eder. Âşık, vuslat Kâbesine varmak için ayrık tehlikelerini onunla

aşar.

Yine yemek yemek, hevânın neticelerindendir. Çünkü yemek, nefsi arzu duyduğu şeylere meylettirir. Seyr ilallah (Allâh'a seyr) ise nefsi hevâdan, arzu ve isteklerinden alıkoymak ile mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ: *"Ama kim Rabbinin makamından korkmuş ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştırmış ise, şüphesiz cennet onun barınağıdır."* (en-Nâziât, 79/40-41). Bu sebeple meşâyıh: "Hevâ olmasaydı, hiç kimse Allâh'a giden bir yola sülûk etmezdi." derler.

Yine Allah Teâlâ'nın Âdem (a.s.)'a öğrettiği isimleri bilmek, yemek yemeye bağlıdır. Mesela tadılacak şeyleri tatma ilmi, iştiha duyulan şeylerden lezzet duyma ilmi, şehvet lezzeti ilmi, açlık ilmi ve susuzluk ilmi, doyma ve susuzluğa kanma ilmi, yenilenlerin sindirilmesi ve rahatsızlık vermesi ilmi, sıhhat ve hastalık ilmi, dert ve deva ilmi ve benzerleri gibi. Kezâ yemekle ilgili olan ilimler de böyledir. Bütün branşlarıyla tıp ilimleri böyledir. Tıp ile bağlantılı olan eczâcılık, şifalı bitkiler özellikleri, hususiyetleri ve diğer hususlar gibi ilim dalları da bu cümledendir. Yemenin faydalarından bu kadarıyla yetindik. İyi anla.

Hikaye edilir ki samediyyet (Allâh'ın hiçbir şeye muhtaç olmaması, her şeyin O'na muhtaç olması) tecellîsinin hakîkatlerine eren sûfîlerden birisi altı ay yemek yemedi. Şeyhi, onu yemeye teşvik etti. Çünkü Muhammedî kemâl İslâm'da yerilmiş olan ruhbanlıkta değil, bazen oruç tutup bazen tutmamakta, bazen geceleri uyanık kalıp ibâdet etmekte, bazen de uyumaktadır.

Mesnevî'de der ki:

Aman kendini hadım edip de ruhban olma
Çünkü iffet, şehvete bağlıdır
Hevâ ve heves olmadan, hevâyı hevesi men etmeye imkân yok
Ölülerle savaşmak hiç mümkün değildir
Şu hâlde "Yiyiniz" emri, şehveti tuzağa düşürmek içindir
Ardından gelen "İsraf etmeyiniz" emri ise iffettir
Sende sabretme sıkıntısı yoksa eğer
Ortada şart olmadığı için bunun cezası da yoktur
Ne güzeldir o şart, ne sevinç vericidir o ceza
O gönül okşayan, cana can katan karşılık

İmam Şâfiî (r.h.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ kıyâmet gününde şu dört şeye değer vermez: Yumurtaları çıkarılıp iğdiş edilen kişinin zühdüne, askerin takvasına, kadının emanete riâyet etmesine[141] ve sabînin ibadetine." Bu söz çoğunlukla olan duruma hamledilir. Nitekim **İmam Sehâvî**'nin *el-Makâsıdü'l-hasene*'sinde böyle denilmiştir.



ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾

9. Sonra onlara *(verdiğimiz)* sözü yerine getirdik; böylece, hem onları hem de dilediğimiz *(başka)* kimseleri kurtuluşa erdirdik; müsrifleri de helâk ettik.

"Sonra onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik." Burada sanki şöyle buyrulmuştur: Ona vahyedeceğimizi vahyettik, sonra düşmanları helâk ederek vahyi çoğaltma konusunda onlara verdiğimiz sözü yerine getirdik.

"böylece, hem onları hem de dilediğimiz (başka) kimseleri kurtuluşa erdirdik;" Yâni mü'minlerden ve ileride kendisi veya neslinden bir bölümü îman edecek olanlar gibi ilâhî hikmetin geride bırakılmalarını gerektirdiği diğer kimselerden istediklerimizi kurtardık. İşte Arapların tamamen yok edici bir azaba uğratılmaktan korunmalarının sırrı da budur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âyette "*hem onları hem de dilediğimiz (başka) kimseleri kurtuluşa erdirdik*" buyruldu. Zâhir olan o ki buradaki "*dilediğimiz*" sözü ile mü'minler kastedilmiştir. Âyet, önceki peygamberler ve ümmetleri hakkındadır. O ümmetlerin azâbı da tümüyle helâk şeklinde olmuştur. Onlardan mü'min olanların başkası kurtulamamıştır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Sonunda elçilerimizi ve inananları kurtarırız."*** (Yûnus, 10/103) Araplar ise tamamen yok edici bir azaba uğratılmaktan korunmuş olduklarından onlardan kendisi veya neslinden bir bölümü îman edecek kimselerin Bedir gününde olduğu gibi geride kalması uzak bir ihtimal olmadı. Anla.

"Müsrifleri de helâk ettik." Küfür ve isyanda haddi aşanları alçaltıcı bir azaba uğrattık.

Râgıb şöyle der: "اَلسَّرَفُ", her ne kadar harcama konusunda daha meşhur olsa da insanın yaptığı her türlü işte haddi aşmasıdır.



---

[141]. Bu özellikler zâten kendilerinde bulunması gereken meziyyetlerdir. Bulunması bir üstünlük değildir.

VAY BAŞIMIZA GELENLERE!..

لَقَدْ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾ وَكَمْ قَصَمْنَا
مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَاْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّٓا
اَحَسُّوا بَاْسَنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُٓوا
اِلٰى مَٓا اُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا
كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا
خَامِدِينَ ﴿١٥﴾

10. Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ akıllanmaz mısınız?

11. Zalim olan nice beldeyi kırıp geçirdik; arkasından da nice başka topluluklar vücuda getirdik.

12. Azabımızı hissettiklerinde bir de bakarsın ki oralardan *(azap bölgesinden)* kaçıyorlar!

13. "Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve yurtlarınıza dönün! Çünkü size sorular sorulacak!"

14. "Vay başımıza gelenlere, gerçekten biz zalim insanlarmışız." dediler.

15. Biz kendilerini, kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu feryatları sürüp gider.



"Andolsun," Allâh'a yemin olsun ey Kureyş topluluğu, rağbet etmeniz ve sakınmanız için vaadlerde bulunmak sûretiyle *"size içinde sizin için öğüt bulunan"* iddiâ ettiğiniz gibi sihir, şiir, karmakarışık rüyâlar ve uydurma olmayan, şânı pek yüce ve delilleri apaçık *"bir kitap indirdik. Hâlâ akıllanmaz mısınız?"* Yâni düşünmüyor musunuz da işin böyle olduğunu akletmiyorsunuz?

Bazıları şöyle demiştir: "Fîhi zikruküm" şerefiniz ondadır, demektir. Çünkü o, Arap lisanı ile gelmiştir.

Kâşifî der ki: "Bu âyet, Kur'an ehline mükemmel bir şeref ve ikramdır, bu hususta ihtilâf da yoktur. "*Ümmetimin en şereflileri Kur'ân'ı taşıyanlardır.*"[142] hadîs-i şerîfi de Kur'an ehlinin şeref ve üstünlüğünü kuvvetlendiren, önemini vurgulayan bir müjdedir." Buradaki *"hameletü'l-Kur'an"*dan maksad, *Fâtiha Tefsîri*'nde **Fenârî**'nin dediği gibi onu okumaya sarılıp devam edenlerdir.

Ehlullah, Kur'an ehlidir ancak
Ey şehvet düşkünü, sen onlar arasına nasıl gireceksin?

Bu topluluğa girmek için ehil olmak gerek; bu kelâmın sahibi
(Hevâ ve heves) tuzağından uçan kuştan başkası değildir

Hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allâh'ın insanlardan ehilleri vardır. Kur'ân ehli, Allâh'ın ehlidirler."*[143] Yâni seçkin dostlarıdır.

İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.)'in ayrılık vakti yaklaştığında, bizleri (mü'minlerin annesi) **Hz. Âişe** (r.a.)'ın hücre-i saadetlerinde topladı. Sonra bize baktı, gözleri doldu ve şöyle buyurdu: *"Merhaba, Allah size âfiyet versin. Allah size rahmet etsin. Size Allah'tan korkmanızı ve O'na itaat etmenizi tavsiye ederim. Ayrılık vakti yaklaştı. Allâh'a, Sidretü'l-müntehâya ve cennetü'l-me'vâya dönüş zamânı geldi. Beni, ehl-i beytimin erkekleri yıkasınlar. Dilerlerse üzerimdeki bu elbiselerimle ya da Yemen bezi ile kefenlesinler. Beni yıkayıp kefenledikten sonra şu odamda mezarımın karşısında bulunan sedire koyun, sonra bir müddet yanımdan çıkın. Namazımı ordularıyla beraber ilk önce dostum Cebrâil, sonra Mîkâil, sonra İsrâfil, sonra da ölüm meleği kılacaktır. Sonra yanıma grup grup girerek namazımı kılın."*

Orada bulunanlar, Rasûlullah (s.a.)'in ayrılık haberini duyunca feryad ederek ağlaştılar ve şöyle dediler: "Ey Allâh'ın Rasûlü, sen Rabb'imizin nûru, topluluğumuzun ışığı ve işimizin sultânısın. Sen bizi bırakıp gittiğin zaman biz işlerimizi kime arz ederiz?"

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Sizi, aydınlık bir yol üzere bıraktım. Gecesi gündüzü gibi aydınlıktır. Size konuşan ve susan iki vâiz bıraktım. Konuşan vaiz Kur'an, Susan ise ölümdür. Bir müşkiliniz olduğu vakit hemen Kur'an'a ve sünnete müracaat edin. Kalpleriniz katılaştığı zaman ölülerin hallerinden ibret alarak yumuşatın."*[144]

Ebû Hüreyre (r.a.)'ın Hz. Peygamber'den naklen şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Kim küçüklüğünde Kur'ân'ı öğrenirse, Kur'an onun etine ve kanına karışır. Kim de Kur'ân'ı ileri yaşlarda öğrenir, Kur'an ondan gider, fakat o Kur'ân'ı terk etmezse onun için iki kat ecir vardır."*[145] Birincisinin hikmeti şudur: Küçüklükte kişinin kalbi meşgûliyetlerden boş olur. Kur'an boş bulduğu kalbe yerleşir.

Şâir der ki:

Ben aşk nedir bilmeden onun sevgisi bana geldi,
Boş bir kalbe rastladı ve orada yerleşti.

İkincisine verilen iki kat ecir ise onu muhafaza etmesi ve kuşatmasındandır. Çünkü Kur'ân'ı zorlukla okuyan kimseye iki ecir vardır.[146] Birisi okuma ecri ve diğeri meşakkate katlanma ecri. *Şerhu'l-mesâbîh*'ta böyle denilmiştir.



وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ ﴿١١﴾

11. Zâlim olan nice beldeyi kırıp geçirdik; arkasından da nice başka topluluklar vücuda getirdik.

Halkı *“Zâlim olan nice beldeyi kırıp geçirdik;”* “اَلْقَصْمُ”, param parça etmek, ufalamak, düzenini/insicâmını tamamen yok etmek demektir. Açıktır ki bu, ilâhî gazabın kuvvetine ve öfkenin şiddetine delâlet eder. Yâni ey Kureyş halkı, sizin gibi halkları Allâh’ın âyetlerine karşı zâlim olan, Allâh’ın âyetlerini inkâr eden pek çok memleket halkını kırıp geçirdik, helak ettik. *“arkasından da nice başka topluluklar vücuda getirdik.”* Yâni onları helak ettikten sonra neseb ve din bakımından onlardan olmayan bir millet yarattık.

el-İnşâ, el-ihtirâ‘, et-tekvîn, et-tahlîk (hı ile) ve el-îcâd aynı mânâya gelen müterâdif kelimelerdir. Yok olan bir şeyi, yokluktan (adem) varlığa (vücûd) çıkarmaktır.” Nitekim *Bahru’l*-ulûm’da böyle geçmektedir.

Râgıb şöyle der: “el-İnşâ”, bir şeyi meydana getirmek ve terbiye etmektir. Bu âyette olduğu gibi ekseriyetle canlı varlıklar hakkında kullanılır.”



فَلَمَّٓا اَحَسُّوا بَأْسَنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾

12. Azabımızı hissettiklerinde bir de bakarsın ki oralardan *(azap bölgesinden)* kaçıyorlar!

“Azâbımızı hissettiklerinde” “اَلْبَأْسُ” zorluk, sıkıntı, istenilmeyen durum, zarar ve hasar demektir. Yâni, onlar şiddetli azabımızı yakînen görmüşçesine tam bir idrak ile hissettikleri zaman *“bir de bakarsın ki oralardan”* o beldeden *“kaçıyorlar!”*

“اَلرَّكْضُ”, koşması için hayvana ayaklarıyla vurmak, mahmuzlamak anlamındadır. Biniciye nisbet edildiğinde bindiği hayvanı koşturmak anlamına gelir. Yürüyene nisbet edildiğinde ise yaya olarak (hızlı) yürümek mânâsı anlaşılır. Yâni onlar süratle hayvanlarını mahmuzlayarak ya da çok süratle kaçma konusunda onlara benzer bir vaziyette kaçıyorlardı.



لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُٓوا اِلٰى مَٓا اُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾

13. “Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve yurtlarınıza dönün! Çünkü size sorular sorulacak!”

Onlara hâl lisanıyla veya melek tarafından sözlü olarak şöyle denildi: *“Kaçmayın!*

İçinde bulunduğunuz refâha” size verilip de kendileriyle taşkınlık yaptığınız, nankörlüğe düştüğünüz, Veren’den ve O’na şükretmekten yüz çevirdiğiniz geniş nimetler ile hoş duruma *“ve”* iftihar edip övündüğünüz *“yurtlarınıza dönün!”*

Mesnevî’de der ki:

Renkle, kokuyla, mevkile öğünmek,
Çocukları sevindirir, aldatır!

“Çünkü size sorular sorulacak!” İnsanlar, bir şeyler sormak, danışmak, önemli konularda ve ortaya çıkan sıkıntılar için gerekli planlamayı yapmak üzere size yönelecekler. Nitekim her memlekette insanların büyükleriyle ilişkisi böyledir. Onlara sormadan karara varmazlar.



قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾

14. “Vay başımıza gelenlere, gerçekten biz zalim insanlarmışız.” dediler.

Kaçıp kurtulma ümidini yitirip de üzerlerine azabın indirileceğini kesin olarak anlayınca: *“Vay başımıza gelenlere”* Yazık bize, ey helâk edici azab üzerimize gel. Ey yok edici azab, şimdi senin vaktindir. *“Gerçekten biz zâlim insanlarmışız.” dediler.”* Tavırlarımızla azâba uğratılmaya müstehak olmuşuz. İşte bu, onların zulmettiklerinin, zulmün ardından azâbın geleceğinin ve kendilerine fayda vermediği bir zamanda buna pişman olduklarının itirafıdır.



فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَيهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيداً خَامِدِينَ ﴿١٥﴾

15. Biz kendilerini, kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar bu feryatları sürüp gider.

“*Biz kendilerini, kuruyup biçilmiş ekine,*” hasad edilmiş mahsûle “*sönmüş ateşe”* yâni ölülere *“çevirinceye kadar bu feryatları*” yâni tekrar tekrar bağırıp çağırmaları ve “***Vay başımıza gelenlere, gerçekten biz zâlim insanlarmışız.***” demeleri “*sürüp gider.*”

Âyet, zulmün mâmur beldeleri harab edeceğine delâlet etmektedir.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Hak bir kavme iyilik murâd etse
Âdil ve tedbirli bir padişah gönderir
Âlemi vîrâneye döndürmek istese

Ülkeyi bir zâlimin pençesine verir

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Zulüm, kıyâmet gününün karanlıklarıdır."*[147]

Kalb, ma'rifet ve ihlâstan perdelenir de karanlıklara bürünürse harâb olur. Kalbin harâb oluşunun alâmeti, âzâların isyâna yönelmesi, haddi aşması ve kendisini helâke götürecek şeylere meyletmesidir.

Bazı tefsir ve rivâyet ehli âyette bahsedilen kimselerin Yemen şehirlerinden Hadûr halkı olduğunu söylemişlerdir. Bu şehrin Hicaz'da Şam nâhiyelerinden birisi olduğu ve onlara Mûsâ b. Mîşân'ın peygamber gönderildiği de söylenmiştir. Nitekim *el-Keşf*'te böyle denilmiştir.

İmam Süheylî *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm*'da şöyle der: "Onlara gönderilen peygamberin adı, Şuayb b. Zî Mehram" idi. Burada bahsedilen Şuayb'in kabri Yemen'de "Dıyn" denilen bir dağdadır." *el-Kâmus*'ta şöyle der: "Dıyn", San'â'da büyük bir dağdır. Burada bahsedilen, Medyenli olan Şuayb (a.s.) değildir. Çünkü Hadûr kıssası, Îsâ (a.s.)'ın zamânından önce ve Süleyman (a.s.)'ın vaktinden de yüzlerce yıl sonradır. Onlar, peygamberlerini öldürdüler. Yine aynı tarihlerde Ress ashâbı da Hanzala b. Safvân adlı peygamberlerini öldürdüler.

Allah Teâlâ Yeremya'ya, Buhtunnasr'a gitmesini ve ona şunları bildirmesini vahyetti: "Seni onlara ve Arap topraklarına ben musallat ettim. Seninle onlardan intikam alacağım." (Sonra) Allah Yeremya'ya şöyle vahyetti: "Muadd b. Adnân'ı Burak üzerinde Irak topraklarına götür ki ona intikam ve belâ isâbet etmesin. Çünkü ben onun sulbünden âhir zamanda Muhammed (s.a.) isminde bir peygamber çıkaracağım." Yeremya da Meadd'ı götürdü. O zaman Meadd on iki yaşındaydı. Büyüyünceye kadar İsrailoğulları ile birlikte kaldı. Muâne adında bir kadınla evlendi. Sonra Buhtunnasr orduları ile saldırdı ve bir yerde Araplar'a pusu kurdu. İddiâ edildiğine göre harpte pusu kuran ilk kimsedir. Sonra Hadûr'a hücûm etti. Her yönden saldırdı. İnsanları öldürdü ve sürdü. Mâmur beldeleri harab etti ve Hadûr'dan eser kalmadı. Nitekim Allah Teâlâ: *"Biz kendilerini, kuruyup biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirinceye kadar…"* buyurmuştur.

Sonra Arap topraklarını Yemen'i ve Hicaz'ı ile birlikte çiğnedi. Birçok insanı öldürdü, esir aldı. Beldeleri harab etti, yakıp yıktı. Sonra Sevâd'a (Irak ülkesinin ekilip dikilen arazileri) dönmek üzere ayrıldı. Allah şu âyette onları kasdetmiştir: ***"Zâlim olan nice beldeyi kırıp geçirdik."*** (el-Enbiyâ, 21/11) Bu rivâyet, **İbn Abbâs** (r. anhümâ)'dan nakledilmiştir.

Âyetin zâhiri, halkı zalim olduğu halde helak edilen beldelerin çokluğuna işaret etmektedir. Çünkü "kem" çokluk bildirmek içindir. Herhalde İbn Abbas (r. anhümâ) Hadûr'u Allah Teâlâ'nın bu âyette murâd ettiği beldelerden birisi olarak zikretmiştir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Beş şey, şu beş şeyin karşılığıdır: Bir millet ahdini bozarsa, Allah onlara düşmanını musallat eder. Allâh'ın indirdiğinden başkası ile hükmederlerse, aralarında fakirlik yaygınlaşır. Fuhuş yaygınlaşırsa, ölüm artar.*

Tartıyı eksik yaparlarsa, nebâtât bitmez ve kuraklık baş gösterir. Zekatı vermezlerse, yağmur onlardan men olunur."[148]

Başına gelen onca zulüm ve keder
Hayasızlık ve küstahlığın sebebiyledir



---

[142]. Münâvî, I, 522
[143]. İbn Mâce, Muk. 16; Dârimî, Fedâilü'l-Kuran, 1; Müsned, III, 127, 128, 242
[144]. İbn Hacer, Metalib, IV, 260-261
[145]. Kenzü'l-ummâl, I, 532
[146]. Bk. Buhârî, Tevhîd 52; Müslim, Müsâfirîn 243. Ayrıca bk. Ebû Dâvud, Salât 349; Tirmizî, Fezâilu'l-Kur'ân 13; İbni Mâce, Edeb 52
[147]. Müslim, Birr, 56-57; Dârimî, Siyer, 72; Müsned, II, 92, 106, 136, 137, III, 323
[148]. Terğîb, III, 452

GÖĞÜ YERİ VE İÇİNDEKİLERİ EĞLENCE OLSUN DİYE YARATMADIK

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَٓاءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبٖينَ ﴿١٦﴾ لَوْ اَرَدْنَٓا
اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّٓا اِنْ كُنَّا فَاعِلٖينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ
بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَاِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا
تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا
يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ
وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

16. Biz, göğü, yeri ve bunlar arasında bulunanları, eğlence için yaratmadık.
17. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi tarafımızdan edinirdik. *(Bu irâdemizin eseri olurdu. Ama)* biz *(bunu)* yapanlardan değiliz.
18. Bilakis biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz de o, bâtılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir. *(Allâh'a)* yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!
19. Göklerde ve yerde kimler varsa O'na âiddir. O'nun huzûrunda bulunanlar, O'na ibadet hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar.
20. Onlar, bıkıp usanmaksızın gece gündüz *(Allâh'ı)* tesbih ederler.



"Biz" çatılmış bir kubbe ve kurulmuş bir çadır gibi olan *"göğü,"* döşek ve sergi gibi olan *"yeri ve bunlar arasında bulunanları,"* türlü türlü mahlûkâtı ve şaşılacak sınıf sınıf varlıkları *"eğlence için yaratmadık."*

"el-Halk", esâsen bir şeyi dosdoğru takdir etmek demektir. Aslı benzeri olmadan bir şeyi yaratmayı ifâde eder.

Bir kimse düzgün bir amacı olmadan bir iş yaptığı zaman ona:

"لَعِبَ فُلَانٌ" denir. Şu halde âyetteki "لَاعِبٖينَ (eğlence için)" lafzı, abes olarak yaratmadık, bilakis bir takım hikmetler ve maslahatlar için yarattık. Bu ise gök, yer ve ikisi arasında olanların insanın yaratılışının kaynağı/temeli, geçiminin sebebi ve asıl gâye olan Allâh'ı ma'rifeti tahsîle götüren birer delil olmalarıdır.

Akıllılar nazarında yeşil ağaçların yaprağı
Hakk'ın marifetinin bir defteridir

Her şey Allâh'ın ya lütfunun veya kahrının mazharıdır. Her zerrede hayret verici sırlar

vardır.

Tefekkür gözüyle bir bak, arştan yeryüzüne dek
Şaşırtıcı sırra sahip olmayan hiçbir zerre yok

Eğer "Âyet, "*eğlence*"nin Allâh'ın fiillerinden olmadığına, oynayanların fiili olduğuna delâlet eder. Çünkü "lâib (oyuncu) oyunu oynayanın ismidir. Şu halde mevzûun ismini ortadan kaldırmak, fiilin de ortadan kalkmasını gerektirir." denirse, şöyle cevap veririm: Bu husus Allâh'ın istek ve kudret yaratması meselesi ile bâtıl olur.



لَوْ اَرَدْنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّاۗ اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٧﴾

17. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi tarafımızdan edinirdik. *(Bu irâdemizin eseri olurdu. Ama)* biz *(bunu)* yapanlardan değiliz.

"Eğer bir eğlence edinmek isteseydik…" Yâni kendisiyle oynanılan ve eğlenilen bir şey edinmek isteseydik…

Kâşifî şöyle der: "Lehv, kendisiyle oynanan, görüldüğünde ünsiyet kurulan şeydir. Kadınlar ve çocuklar gibi."

Râgıb der ki: "اَللَّهْوُ", insanı ilgilendiren ve kendisi için önemli olan şeyden alıkoyan, meşgul eden şeydir. Eğlenip zevk alınan her şey "el-lehv" diye ifâde edilir. Allah Teâlâ: "*Eğer bir eğlence edinmek isteseydik*," buyurmuştur. "Allah Teâlâ burada "el-lehv (eğlence)" ile kadın ve evladı murad etmiştir" diyen kimsenin sözüne gelince, bu, "el-lehv (eğlence)"yi dünya hayatının ziynetinden bir kısmına tahsis etmektir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: *Celâleyn Tefsîri*'nde "el-lehv" *İbn Abbas* (r.anhümâ)'nın rivâyetine dayanılarak, 'kadın' ile tefsir edilmiştir. İki tarafı (zâhir ve bâtını) birleştirenlerin büyüklerinden **Şeyh Necmeddin** (k.s.) da *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de bu kelimeyi 'kadın ve çocuk'la açıklamıştır. Allah Teâlâ'nın daha sonraki şu sözü bu mânâya delâlet etmektedir: "***(Allâh'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!***" (el-Enbiyâ, 21/18)

İmam Vâhidî şöyle der: "Bunlardan her biri, yâni kadın ve çocuktan her biri insana sevinç ve mutluluk verir. Onun için kişinin karısına ve çocuğuna "iki reyhânı/gönül eğlenceleri" denir."

Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, *"onu kendi tarafımızdan edinirdik."* yâni kudretimiz her şeye taalluk ettiği için ona kudretimiz cihetinden edinirdik. Ya da güzel gözlü hurilerden veya başka yarattıklarımızdan seçip tercih ettiklerimizden edinirdik.

Vâhidî şöyle der: "مِنْ لَدُنَّا", size görünmeyecek, muttali olamayacağınız ve kimsenin üzerinde tasarrufta bulunamayacağı şekilde kendi katımızdan, demektir. Çünkü, kişinin karısı ve çocuğu başkasının yanında değil, kendi yanında olur.

Bu irâdemizin eseri olurdu. Ama *“biz”* bunu *“yapanlardan değiliz.”* Yâni farazâ böyle bir şey yapacak olsaydık, (katımızdan bir eğlence) edinirdik. Ancak böyle bir şeyi, ya da başkasını, edinmeye kudretimiz olmadığı için değil, hikmete ters olduğundan irâde etmemiz muhâldir. Şu halde eğlence edinmemiz kesinlikle muhâldir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Buna benzer kirlerden Hazretimizin kudsiyetinin celâli yücedir. Bu türlü lekelerden Cenâb-ı Kibriyâmız azizdir/yücedir. Buna benzer hususlardan mukarreb melekler bile münezzehtir. Onlar mahlûk olan bizim lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullarımızdır. Hâlikıyyet makamının böyle şeylerden münezzeh olması elbette daha uygundur.”



بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ ۚ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

18. Bilakis biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz de o, bâtılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir. *(Allâh’a)* yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!

“Bilakis biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz de o, bâtılın işini bitirir.” yâni onu helâk eder, yok eder.

Bu ifâde ile Allâh’ın çocuk edinmesi ve bunu irâde etmesi konusu bırakılıp başka bir konuya geçilmektedir. Sanki şöyle denilmektedir: “Lakin biz onu (bir eğlence edinmeyi) murad etmeyiz. Aksine bizim işimiz, hakkı bâtıla üstün kılmaktır. Ciddiyet, îman, Kur’ân ve benzerleri hak cümlesindendir. Eğlence, küfür ve diğer bâtıl şeyler de bâtıl cümlesindendir. Bâtıl, hakkın zıddıdır. Araştırıldığında sebâtı olmayan şeydir.

Ehl-i tefsîr şöyle demiştir: “فَيَدْمَغُهُ (işini bitirir)” ifâdesi, galib kılmak ve musallat etmek anlamında istiâredir. Hakkın bâtıl üzerine şiddetle atılması, atılan şeyin sertliğini, bâtılı mahvetmesini ve ortadan kaldırmasını gerektirir. Bu da içi boş ve kof olan bir şeyi, yâni dimağı parçalamaktır. Öyle ki onun zarını yarar ve ruhun çıkmasına yol açar. Bu ifâde ile hakkın bâtılı geçersiz kılması tasvir edilmektedir. Hak, elmas veya yakut gibi sert bir cisme benzetilmiştir. Bu sert cisim, ipek veya toprak gibi gevşek ve içi boş bir cisme atılmış, onu yok etmiştir.

el-Miftâh sâhibi şöyle demiştir: “اَلْقَذْفُ (atma)” ve “اَلدَّمْغُ (işini bitirip yok etme)” fiilleri aslında cisimler hakkında kullanılır. “el-Kazf” daha sonra hakkı bâtılın üzerine getirip üstün kılmak, “ed-demğ” ile de bâtılın giderip yok etmek için istiâre olunmuştur. Burada kendisinden istiâre olunan şey hissîdir, kendisi için istiâre yapılan ise aklîdir. Yâni burada aklî olanın, hissî olana teşbîhi vardır. Dinleyenin zihninde iyice yerleşmesi için aklî olan bir tasavvur, hissedilebilen bir şeye delâlet eden sözlerle ifâde edilmiştir.

“Bir de bakarsınız ki, bâtıl” tamâmen *“yok olup gitmiştir.”* “اَلزُّهُوقُ”, rûhun çıkıp gitmesidir. Cümlenin isim cümlesi olarak getirilmesi, sanki bâtılın temelden yokmuş

gibi çok çabuk gitmesine ve geçersiz hâle gelmesine delâlet etmektedir. Bu husus, mecâzı terşih/açıklama ile kuvvetlendirmek için zikredilmiştir. Çünkü ruhun çıkıp gitmesi ancak istiâre olunan şey için, yâni "ed-demğ"in asıl mânâsı için uygun olur. Çünkü "dimâğ", bütün hislerin toplanma yeridir. Baştaki yarık ona ulaştığı vakit canlı ölür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Hakkın da bâtılın da üç mertebesi vardır: Hakk'ın fiilleri mertebesi, Hakk'ın sıfatları mertebesi ve Hak Teâlâ'nın zâtı mertebesi. Hakkın fiilleri, Allâh'ın kullarına emrettikleridir. Bunlarla, Allâh'ın yasak ettiği şeyler demek olan bâtılın beyni parçalanır. Hakk'ın sıfatlarına gelince, onların tecellîleri ile kulun sıfatları demek olan bâtılın canı çıkarılır. Hak Teâlâ'nın zâtına gelince; Allah zâtı ile tecellî edince bütün zâtların bâtılını parçalar, yok eder. Nitekim Allah Teâlâ: ***"O'nun zâtından başka her şey helâk olacaktır."*** (el-Kasas, 28/88) buyurmuştur. ***"De ki: "Hak geldi, bâtıl gitti; zâten bâtıl yok olmaya mahkûmdur."*** (el-İsrâ, 17/81) âyeti de aynı husûsa delâlet eder:

Herhalde "Ene'l-Hak" diyen, bu sözü ancak Hakk'ın zâtının tecellîsi sırasında söylemiştir ya da O'nun Hak olma sıfatının kendi bâtıl olan zâtına tecellîsi sırasında söylemiştir. Çünkü Hak geldiği zaman onun zâtının bâtıllığı gitmiştir. Böylelikle Hak, Hakk'ın sıfatıyla muttasıf olan bir lisan ile kendi zâtından haber vermiş ve "Ene'l-Hak" demiştir.

Mağribî (k.s.) şöyle der:

Nâsır (Allah) da Mansûr (Hallâc) da "Ene'l-Hakk" demekte
Bu sözü Nâsır'dan işit; bil ki bu söz Mansur'dan değildir

Hucendî (k.s.) ise şöyle der:

Bu fânî dünyada varlık cübbesini yakan kimse
"Sivallah" sırrının ne olduğunu bildi, "Enelhak" esrarını işitti



"Enelhak" esrarı çok ulu bir sözdür
Böyle bir sözün mânâsını sâdece darağacında bulursun

"*(Allâh'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı"* yâni Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın şânına lâyık olmayan kadın ve çocukla, kelâmını da sihir, karışık rüyalar ve benzeri bâtıl iddiâlarla vasfetmeniz sebebiyle *"yazıklar olsun size!"* Yâni ey müşrikler, Allâh'a yakıştırdığınız sıfatlardan ötürü, artık sizin için helâk kesinleşmiştir.

Asmaî şöyle der: "اَلْوَيْلُ", kelimesi bir şeyin çirkinliğini ifâde etmek, bazen de üzüntü bildirmek için kullanılır. "وَيْسٌ" küçük görmek için, "وَيْحٌ" ise merhamet ifade etmek için kullanılır. "Veyl, cehennemde bir vâdidir." diyen kimsenin sözüne gelince, o kimse bu

sözü ile bu kelimenin sözlükte o yerin adı olduğunu kasdetmemiştir. Onun kasdı, Allâh'ın kendisi hakkında "veyl" dediği kimsenin bu mekânı hak ettiğini ve orasının kendisi için sâbit olduğunu ifâdedir.



وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۜ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ۚ ﴿١٩﴾

19. Göklerde ve yerde kimler varsa O'na âiddir. O'nun huzûrunda bulunanlar, O'na ibadet hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar.

"Göklerde ve yerde kimler varsa O'na âiddir." Yâni yaratma ve kul edinme bakımından bütün mahlûkât özel olarak O'na *âiddir*. *"O'nun huzûrunda bulunanlar,"* Bunlar ile kendilerine lütuf ve ihsanda bulunulmuş melekler murâd edilmiştir. Bu meleklerin Allah katındaki değerlerinden dolayı, onların şerefini ve yarattıklarının çoğundan üstün olduklarını beyan etmek için temsil yoluyla meliklerin kendilerine yakın kıldığı kimseler gibi ifâde edilmişlerdir. Bu melekler, **Ebû Bekir Bâkıllânî** ve Mu'tezile'nin hepsinin iddiâ ettikleri gibi yaratılmışların hepsinden üstün değildirler.

Âyette "indiyyet (huzûrunda bulunma)"ile mekân ve cihet bakımından huzûrunda bulunmak değil, şeref olarak huzûrunda bulunma kasdedilmiştir. "عِنْدَ" kelimesi, her ne kadar mekan zarfı olsa da burada rütbe ve derece bakımından yakınlık, menzil ve mesafe bakımından yakınlığa benzetilmiştir. Dolayısıyla benzetilen (müşebbeh) kendine benzetilenin (müşebbehün bih) lafzıyla ifâde edilmiştir.

Kâşifî der ki: "Yâni, ülûhiyyet dergâhının mukarrebi olan meleklerdir ve siz onlara tapıyorsunuz."

"O'na ibadet hususunda kibirlenmezler" Allâh'a kulluk etme hususunda büyüklük taslamazlar kendi nefislerini büyük saymazlar. Aksine O'nun kulu olmakla daima iftihar ederler. Şu halde zayıflığı nihâyetsiz olan beşerin O'na itâat etmeleri daha lâyık ve uygundur. *"ve yorulmazlar."* Kullukta zayıflık gösterip ibadetten bıkmazlar.



يُسَبِّحُونَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

20. Onlar, bıkıp usanmaksızın gece gündüz *(Allâh'ı)* tesbih ederler.

Sanki "Onlar Allâh'a nasıl kulluk ederler?" diye sorulmuş ve bu âyet bu soruya cevap olmuştur.

"Onlar, bıkıp usanmaksızın gece ve gündüz" Allâh'ı *"tesbih ederler."* Yâni bütün vakitlerde O'nu hâdis olmanın lekelerinden, benzerleri olmaktan tenzih ederler. Devamlı olarak O'na tâzim gösterirler ve O'nu yüceltirler (temcîd).

Melekler, tesbihlerini sonlandırarak veya başka bir meşguliyet sebebiyle Allâh'ı tesbîh etmeye göz açıp yumuncaya kadar bile ara vermezler. Çünkü onlar, insanın nefes ile ve balığın su ile yaşadığı gibi Allâh'ı tesbih etmekle hayat bulurlar. Yâni meleklere göre Cenab-ı Hakk'ı tesbih etmek, biz insanlara nisbetle nefes alıp vermek gibidir. Oturup kalkma, yeme içme ve diğer davranışlarımız bizi nefes alıp vermekten alıkoymadığı gibi melekleri de fiilleri, Allâh'ı tesbih etmekten alıkoymaz. Nitekim **Abdullah b. Hâris, Ka'b** (r.a.)'a: "Melekler elçilik görevi yapmıyorlar mı ve Allâh'ın lânet ettiğine lânet etmiyorlar mı? Nitekim Allah Teâlâ: ***"melekleri … elçiler yapan"*** (Fâtır 35/1) ve ***"İşte Allâh'ın, meleklerin … lâneti onların üstünedir."*** (el-Bakara, 2/161) buyuruyor." dedi. Ka'b (r.a.) şöyle cevap verdi: "Onlar için Allâh'ı tesbih etmek, bize göre nefes alıp vermek gibidir. Tesbih etmeleri, onları başka bir iş yapmaktan alıkoymaz."

Eğer "tesbih etmek ve lânette bulunmak, söz cinsindendir. Biri diğerine nasıl mâni olmaz?" diye soracak olursan, buna cevâben deriz ki: Allâh'ın meleklere bir çok dil vermesi uzak bir ihtimal değildir. Bazısıyla tesbih, bazısıyla da lânet ederler.

Ya da *"bıkıp usanmaksızın"* ifadesinin anlamı, tesbîhi vaktinde edâ etmekten hiç bıkmazlar, demektir. Nitekim "Filan cemaate devamlıdır, asla bundan bıkıp usanmaz/gevşeklik göstermez." denir. Bu sözle o şahsın devamlı olarak cemaat içinde bulunduğu değil, namazı vaktinde cemaatle edâ etmeye azimli olduğu kastedilir. Nitekim *Tefsir-i Kebîr*'de böyle denilmiştir.

Hakîkat ehlinden birisi şöyle demiştir: "Allâh'a muhabbetlerinin ziyadeliğinden ve mücâhedelerinin yerini ilâhî muhabbete bırakmasından ötürü ehlullahtan şer'î mükellefiyetlerin meşakkati kalkmıştır. Çünkü artık onlara bu mükellefiyetlerin şerefi zâhir olmuş ve onların ilâhî tecellîler olduğu tezâhür etmiştir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhim (k.s.) hazretlerinin şöyle dediğini işittim: "Ancak Allah Teâlâ'yı tam bir muhabbet ve kâmil bir müşâhededen sonra kulluğun tadı mümkün olur. Çünkü, seyis sultan ile konuşmanın lezzetine eremez. Hicab ehlinin ibâdeti gevşeklik, sıkıntı ve zorluktan hâlî değildir. İlâhî keşf ehlinin ibâdeti ise onların aksinedir. Çünkü onlar için ibadet, kolayca yerine getirme bakımından başkalarına nisbetle âdet gibi olmuştur. Allah Teâlâ'dan yüklerimizi hafifletmesini dileriz. Çünkü O, çok kerim ve çok bağışlayıcıdır."

Râğıb *el-Müfredât*'ta şöyle der: "فُتُورٌ; hiddetten sonra sükûna ermek, şiddetten sonra yumuşaklık ve kuvvetten sonra zayıflıktır. Allah Teâlâ: ***"Ey Kitâb ehli, elçilerin arasının kesildiği, bir boşluk meydana geldiği sırada size Elçimiz geldi..."*** (el-Mâide, 5/19) buyurmuştur. Yâni peygamber göndermenin sükûn bulduğu, bu işe ara verildiği bir sırada, demektir. Allah Teâlâ'nın: "لاَ يَفْتُرُونَ/ *bıkıp usanmaksızın*" kavli, ibâdette dinçlikleri hiç kesilmez demektir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Her amel sahibi için bir âfet, her âfet için de bir fetret vardır. Kim benim sünnetine gönül verirse kurtulur. Aksi halde helâk olur."*[149]

Hadisteki “*her âfet için bir fetret vardır*” ifâdesi, “Bâtılın bir saldırısı vardır, ama sonunda yok olur. Hakkın ise üstünlüğü (devleti) vardır, devamlıdır, yok olmaz.” sözüne işârettir.”



---

[149]. Tirmizî, Kıyâmet, 21; Müsned, II, 158, 165, 188, 210; V, 409

ALLAH’TAN BAŞKA İLAHLAR BULUNSAYDI…

اَمِ اتَّخَذُٓوا اٰلِهَةً مِنَ الْاَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فٖيهِمَٓا اٰلِهَةٌ
اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا ۚ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا
يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً ۜ قُلْ
هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ ۚ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِىَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلٖى ۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوحٖٓى اِلَيْهِ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾

21. Yoksa *(o müşrikler),* yerden bir takım ilahlar edindiler de, *(ölüleri)* onlar mı diriltecekler?

22. Eğer yerde ve gökte Allah’tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök, *(bunların nizamı)* kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş’ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.

23. Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.

24. Yoksa O’ndan başka birtakım ilahlar mı edindiler? De ki: Haydi delillerinizi getirin! İşte benimle beraber olanların Kitab’ı ve benden öncekilerin Kitab’ı. Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler; bu yüzden de yüz çevirirler.

25. Senden önce hiçbir rasûl göndermedik ki ona: ”Benden başka ilâh yoktur; şu halde bana kulluk edin” diye vahyetmiş olmayalım.



“Yoksa” o müşrikler, *“yerden”* yâni yerden bazı taşları oyarak, bakır ve tunç gibi muhtelif cevherlerden yaptıkları *“bir takım ilahlar”* putlar *“edindiler de,”* ölüleri *“onlar mı diriltecekler?”*

Bu cümlede vâki olan değil, böyle bir şeyin vâki olması reddedilmektedir. Müşriklerin ilahlarını “*yerden*” edinmelerinden murad, onu tahsis değil edindikleri şeyi tahkirdir. Âyette esas reddedilen, cehâlet sayılan ve kötü görülen “*edinme*”nin kendisi değil, putların ölüleri dirilteceği iddiâsıdır. Çünkü onların putları ilahlar edindikleri şüphesiz bir vakıadır. Bilakis müşrikler yeryüzünden bazı ilahlar edinmişlerdir. Özellikle o putlar, hakir ve cansız birer varlık oldukları halde ölüleri diriltecekler, öyle mi? Hayır, asla... Onların edindikleri ilahların böyle bir şeyle ilgisi yoktur. Müşrikler açıkça söyleyemeseler de Allâh’ın ölüleri dirilteceğini kabul etmemeleri, kendi ilahlarının dirilteceği zannında olduklarını gösterir. Nitekim onlar: ***“Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?”*** (Yâsîn, 36/78) demişlerdir. Şu halde onlar, putların ölüleri dirilteceğini nasıl iddiâ ederler?! Fakat onlar putların ilah olduğunu iddiâ edince, sanki

zarûrî olarak onların ölüleri dirilteceğini de iddiâ etmiş olmaktadırlar. Çünkü ölüleri diriltmek ilah olmanın zorunlu özelliklerindendir.



لَوْ كَانَ فِيهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَاۚ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾

22. Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök, *(bunların nizamı)* kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.

"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı…" Bu ifade Cenab-ı Hakk'ın kendisini aklî delillerle eşi ve ortağı olmaktan tenzih etmesidir. Yâni, onların inandığı gibi göklerde ve yerde, ister Allah onlarla birlikte olsun, ister olmasın Allah'tan başka ilahlar olsaydı…"

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: "Eğer "Nasıl oluyor da âyette "*yerde ve gökte*" buyrularak bir tahdid (sınırlama) olduğu halde gökler zarf yapılıyor?" denirse, bunun cevabı şöyledir: "Burada "fîhimâ (o ikisinde/yerde ve gökte)" ifâdesi ile zarf anlamı murâd edilmemiştir. Bu ifâde tıpkı ***"Gökteki İlâh da, yerdeki İlâh da O'dur."*** (ez-Zuhruf, 43/84) âyeti gibidir.

"Yer ve gök," bunlarda görülen nizam *"kesinlikle bozulup gitmişti."*

"el-Fesad" bir şeyin az olsun çok olsun îtidalden çıkmasıdır. Bunun zıddı, "es-salâh"tır. Fesad; nefis, beden ve her türlü eşyânın istikâmetten çıkması hakkında kullanılır.

Yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı düzen bozulurdu. Çünkü, iki kişiye bağlı olan her iş, bir düzen üzere devam etmez. Halk da iki kraldan gelen farklı emirler karşısında şaşırıp kalır, düzeni bozulur. Sonrakinin yok sayılması, öncekinin de yok sayılmasını gerektirir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Bu âyete göre eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsa, ya hepsi ulûhiyyette ve kemâl-i kudret sahibi olma konusunda eşit olurlar. Ya da bazısı kâmil ve bâzısı nâkıs olur. Yahut hepsi nâkıs olur; ilahlık konusunda bazıları diğerlerine muhtaç olur. Şâyet bir kısmı nâkıs ve diğerleri kâmil olursa, bu taktirde kâmil olanın nâkıstan müstağnî olması gerekir. Halbuki noksan olanın ilahlığı sahih olmaz. Nâkıs olanların durumuna gelince; onlardan bazıları diğerlerinin yardımına muhtaç olur ve onların ilahlığı sahih olmaz. Çünkü onlar, tek ve kendisinden başkasından müstağnî olan bir mükemmele muhtaçtırlar. İşte O; tek, eşsiz, samed (hiçbir şeye muhtaç olmayan ve her şeyin kendisine muhtaç olduğu) ve zâtının gayrısından müstağnî olan Allah'tır. Başkaları ise O'na muhtaçtır. Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ulûhiyette noksansız bir müdebbirin (düzenleyicinin) yokluğundan ve ilah edinilen şeylerin işleri tanzim etme konusundaki acziyetinden ötürü yerin ve

göklerin düzeni bozulurdu.”

İki cihanda da güç sahibi ve tek olan sensin
Bütün mevcûdât güçsüzdür, güç sahibi yalnız sensin



Bir kısmı zulmet bir kısmı nur olan insana sen seslendiğinde
Senden başka kim “Enelhak” diye haykırabilir?

“Demek ki Arş’ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.” Yâni Allâh’ı, onların kendisine yakıştırdıkları ortaklar edinme, eş ve evlad edinme gibi sıfatlardan tenzih ediniz. Çünkü bu kabil şeyler, ancak cisimlerin sıfatlarındandır. Eğer Allah cisim olsaydı, âlemi yaratmaya kâdir olmaz ve âlemde O’nun emri geçmezdi. Allâh’ın başlangıcı yoktur. Halbuki cisimler mürekkeptir ve boşlukta yer kaplar. Bu da sonradan olmanın (hudûs) belirtilerindendir ve varlığı mümkin olmak demektir. Oysa Allâh’ın varlığı vâcibdir/zorunludur. Böyle şeylerden yücedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Allah kendisini, âcizlikten ve ulûhiyette zâtından başkasına muhtaç olmaktan tenzih etmiştir. O’ndan başkasında ilahlık olmadığı için mükevvenâta rahmânî feyzin kaynağı olan Arş’ın yaratıcısı olduğunu da isbat etmiştir. İnkârcıların kendisine yakıştırdığı Arş’a ya da ulûhiyette başka ilahlara muhtaç olduğu iddiâlarından münezzehtir.

Mesnevî’de der ki:

O egemenlikte tektir, eşi benzeri yoktur
Kullarına O’ndan başkası hükümdar değildir
Ey Allâh’a aklı hediye götüren, orada akıl
Bil ki yoldaki topraktan değersizdir

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Allah’tan yüz çevirip gayrısına dönen şu fırkalar, Allâh’a iftirada bulunmuşlardır:

1- Tabiatçılar (Naturalistler): Bunlar Dimokratis ve ona tâbi olanlar gibi kainatta meydana gelen bütün tesirlerin, tabiatın gereğince olduğu görüşündedirler.

2- Sofestâiyye (Sofistler): Bunlar da bütün varlıkları, hatta kendilerini ve inkâr ettiklerini bile inkâr ederler.

3- Seneviyye (Dualistler): Bunlar da iki ilah olduğunu savunurlar. Bunlardan birisi hayırların, diğeri de şerlerin kaynağıdır. Bunlar, keşfî ve burhânî delil sâhipleri tarafından lânetlenmişlerdir. Çünkü bir cesette iki kalp, bir bedende iki nefis, gökyüzünde de iki güneş yoktur. Bütün haberler bir tek ilâh olduğuna şehâdet ediyor. O, cisimlerin ötesindedir. Âlemin nizâmı başka bir güneş kabul etmediğine göre nasıl olur da başka bir ilahı reddetmez? Eğer Kayyûm olan Allâh’ın ortağı varsa, hani onun güneşi

nerede? Çünkü güneş, ışık veren şeylerin en mükemmelidir. Onu yaratan da onun benzerini yaratamayanlardan çok mükemmeldir. Oysa kendisinden daha mükemmeli bulunan bir varlık, zâtı îtibâriyle vâcib olamaz. Çünkü zâtı îtibâriyle vâcib olmak, tam kemâlin hususiyetlerindendir. Biz, başka bir güneş bulamadığımıza göre varlıkta başka bir ilah olmadığını anlıyoruz.

Nerede görünürse Allah şâhitlik eder
Ki O'ndan başka ilâh yoktur.

Hakikat erbabından birisi şöyle demiştir: "Eğer rûhâniyyet semâsında akıl gibi ve beşeriyyet arzında hevâ gibi, Allâh'ın peygamberler ve şerîatlar vâsıtasıyla hidâyetinden başka müdebbirler (idareciler/yöneticiler) olsaydı, onlar kesinlikle bozulup gitmişti. Tıpkı akıl ve hevânın idâresiyle filozofların, tabîatçıların, dehrîlerin, ibâhîlerin ve mülhidlerin rûhâniyyet semâsının ve beşeriyyet arzının bozulup gitmesi gibi. Onların rûhâniyet semâsının bozulup gitmesi, ayaklarının tevhid caddesinden kayması ve vahdâniyet yolunu yitirmeleri ile olmuştur. Nihâyet bir ve kadîm olan Allâh'a, kadîm bir ortak isbât ettiler. O ortak, âlemdir. Peygamberlerin dâvetini kabûl etmediler ve Hakk'ın hidâyetinden nasib almadılar.

Mesnevî'de şöyle der:

Ey Allâh'a aklı hediye götüren,
Akıl, orada yoldaki topraktan da aşağıdır!

Onların beşeriyet arzının fesâdı ise ayaklarının kulluk caddesinden, şerîat ve tâbi olma yolundan kayması ile olmuştur. Nihâyet hevâ ve şeytan tâğûtuna tapmışlardır. Durumlarının fesâdı o hale gelmiştir ki Allah onlar hakkında **"*Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.*"** (el-Bakara, 2/171) buyurmuştur.

Şeyh Ebû Osman Mağribî (k.s.) şöyle der: "Emrini tutmak, yasakladığını terk etmek, sevdirdiğini sevmek ve yerdiğine buğz etmek şartıyla kim sünneti nefsine emrederse, onun konuştuğu hikmettir. Kim de nefsine hevâyı emrederse, onun söylediği bid'attır."

Sâlike gereken, orta yolu tutmaktır. Bu da cennete, Hakk'a yakınlığa (kurbet) ve vuslata eriştiren Kitâb ve sünnet yoludur. Yine sâlike gereken, sıdk ve ihlâsın kemâlini tahsile çalışmaktır. Çünkü ihtisas ehlinin azığı odur.

Feyyâz ve Kerîm olan Allah'tan bizi her şeyi kaplayan (umûmî) feyzi ile şereflendirmesini ve ayaklarımızı doğru yolunda sâbit kılmasını niyâz ederiz.



لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾

23. Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.

“Allah, yaptığından” ve hükmettiğinden *“sorumlu tutulamaz. Onlar ise”* kullar ise yaptıklarından en ince ayrıntısına kadar *“sorguya çekileceklerdir.”*

“es-Suâl” bir şeyi bilmeyi istemek ya da öğrenmeye çalışmaktır. Sorunun cevabı, dil ile olur ve dilin yerine el ile yazarak ve işaretle olur.

Eğer “Allâh’a nisbetle suâlin mânâsı nedir?” denilirse, şöyle cevâp veririz: Bu, insanları bilgilendirmek ve onlardan inkâra yeltenenleri susturmak içindir. Yoksa Allâh’ı bilgilendirmek için değil. Çünkü O, gaybları çok iyi bilendir. Suâl, bilgi edinmek için sorulabileceği gibi susturma/azarlama için de olabilir. Ancak Allâh’a inkâr ve reddetmek için suâl sorulamaz. Bununla birlikte ***“Dedi ki: “Rabb’im, … benim nasıl oğlum olur?”*** (Âl-i İmrân, 3/40) âyetinde olduğu gibi O’na açıklamasını dileyerek; soru sorulması câizdir. Yine (kâfirin) kıyâmetteki durumunu anlatan ***“Rabb’im, niçin beni kör haşrettin, oysa ben görür idim?”*** (Tâhâ, 20/125) âyetinde olduğu gibi O’na yalvarma ve ihtiyacını arz etme kabilinden suâl sormak câizdir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “*O, yaptığından sorumlu tutulamaz.*” Çünkü O, Rab’dir, her şeyin mâlikidir. Her şeyi bilendir. İlminin nihâyeti yoktur. Oysa O’nun dışındakilerin hepsi terbiye edilendir, O’nun mülküdür, câhildir. Ancak öğretilirse bazı şeyleri bilebilirler. Câhil bir kölenin, yaptığı ve söylediği her şeyi çok iyi bilen bir efendiye îtiraz edip “Bunu niye böyle yaptın? Şöyle yapsaydın” deme hakkı yoktur. “*Onlar ise sorguya çekileceklerdir.*” Çünkü Allâh’ın mülkiyetindedirler, O’nun kuludurlar ve pek çok da hatâ ederler. Onun için onlara yaptıkları her hususta “Niçin böyle yaptınız?”denir.”

Bil ki Allâh’a îtiraz etmek çirkin bir davranıştır ve Rabb’i kızdırır. Onun cezasını ve öfkesini gerektirir.

Hâfız der ki:

“Neden?” “Niçin?”den dem vurup durma, zira talihli kul
Sevgilinin her sözünü can u gönülden kabul etti

Yaptığı işte Allâh’a îtirazı sebebiyle İblis ebedî lânete uğramış ve kâfirlerin azgınlarından olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ ona Âdem’e secde etmesini emredince şöyle demiştir: ***“Ben, çamur olarak yarattığın kimseye secde eder miyim?”*** (el-İsrâ, 17/61). Yine âdemoğulları hakkında itiraz etmenin kötülüğü, Hârût ve Mârût adındaki meleklerin başına musîbetler açmıştır. (Bk. el-Bakara, 2/102). Yaratılan hakkında îtiraz etmenin neticesi böyle olursa Yaratan hakkında îtiraz etmenin neticesi nice olur? Allâh’a îtiraz etmek ve O’nun sıfatları hakkında ileri geri fazla konuşmak yüzünden hevâ ehlinden ve sırf akılla hareket edenlerden niceleri helâk olmuştur. Onlar Rasûlullah (s.a.)’in ashabı ile ehl-i haktan tâbiûn ve tebe-i tabiînin peşine düşmedikleri husûslarda derinleşmişlerdir. Zorla bu hususlara dalmışlar, ardından şüphelere düşmüşler, sonunda hem kendileri delâlete düşmüşler, hem de kendilerine tabi olanları saptırmışlardır. Eğer bu işlerin peşire düşmeselerdi selamette olurlardı. Ehl-i hak,

Melik ve Hak olan Allâh'a fiillerinde ve yarattıklarında meydana getirdiklerine îtiraz etmenin küfür olduğunda ittifak etmişlerdir. Buna ancak kâfir, câhil ve dalâlette olan kimse cür'et eder. Nebi (a.s.)'a îtiraz etmek de böyledir. Çünkü onun söylediği ancak Hak'tandır, hevâsından değil (Bk. Necm 53/3-4). Şu halde O'na îtiraz etmek, Hakk'a îtirazdır ve bu da kişiyi helâke götürür.

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)'i şöyle derken işittim: *"Ey insanlar, size haccetmek farz kılındı."* Bunun üzerine **Ukkâşe b. Mihsan** kalktı ve: *"Her sene mi, ey Allâh'ın Rasûlü?"* dedi. Nebî (a.s.): *"Eğer evet diyecek olsam (her yıl haccetmek size) vâcib (yâni farz) olurdu. Eğer bu size vâcib olsaydı, sonra da onu terk etseydiniz dalâlete düşerdiniz. Benim (şimdiki soruda) size sustuğum gibi, siz de (beni dinlerken) sükût edin. Çünkü sizden öncekiler, çok soru sormaları ve peygamberleri ile ihtilafa düşmeleri sebebiyle helâk olmuşlardır."* Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: ***"Ey îman edenler, açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır. Allah onları affetmiştir."*** (el-Mâide, 5/101)[150]

Rasûlullah (s.a.)'e iftira ve itiraz'ın en çirkini, büyüklerden birinden nakledilen şu hâdisedir: "Gâfillerden birinin meclisinde idim. Konuştu konuştu, sonunda "Hiç kimse için (dünyevî) aşk ve sevgiden kurtuluş yoktur. -Rasûlullah'ı kast ederek- Hattâ falan bile olsa. Çünkü O: *"Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadınlar ve gözümün nuru namaz."*[151] buyuruyor." dedi. Bunun üzerine ben: "Sen hiç Allâh'tan utanmaz mısın? Çünkü O: "*ahbebtü* (sevdim)" buyurmamış, "*hubbibe (bana sevdirildi)*" buyurmuştur. Allah tarafından kendisine sevdirilenden ötürü bir kişi nasıl ayıplanır?" dedim. Bundan sonra beni bir üzüntü ve gam kapladı. Nebî (a.s.)'ı rüyada gördüm, bana şöyle buyurdu: "Üzülme, onun hakkında biz sana yeteriz." Sonra işittim ki, o çirkin sözleri söyleyen adam öldürülmüş."

Fakihler der ki: Peygamber Efendimiz'de bir noksanlık olduğunu kastederek kim O'nun kadınlarına meyli olduğunu söyleyerek ayıplarsa, cezâlandırılır. Allah böylelerinin canını alsın.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Yarasa, senin dolunayının (bedrinin) eksilmesini ister
Ey Allah Rasûlü, o bilmez ki senin nurun ebediyen var olacaktır
Kim seninle mücâdele eder, sana söz söylerse
Ebû Alî Sînâ (İbni Sina) gibi meşhur olsa da kâfir olur

Evliyâya ve ulemâdan olan meşâyıha îtiraza gelince; böyle bir kimse hayırdan mahrum olur, sohbetin bereketi ve ilminin artması kesilir. Hz. Mûsâ (a.s.)'ın durumu buna delâlet eder. Hızır (a.s.) Mûsâ (a.s.)'ı: ***"Eğer bana tâbi olursan ben sana anlatıncaya kadar (yaptığım) hiçbir şey hakkında bana soru sorma."*** (Kehf 18/70) diyerek yaptıklarına îtiraz etmekten nehyetmişti. Bu tenbihe rağmen Hz. Mûsâ ona îtiraz etti.

Bunun üzerine Hızır (a.s.) Musâ'dan ayrılacağını söyledi. Böylece Mûsâ (a.s.) onunla beraberliğin bereketinden mahrum kaldı. Onun ilminden daha fazlasını elde etme bereketi ve Allâh'ın onun yanında kıldığı hayır kesildi.

Îtiraz etmenin kötülüklerinden biri de Hâriciler'in başına gelen iştir. Onlar Ali (r.a.)'a îtiraz ettiler ve ona karşı çıktılar. Böylelikle dinden çıktılar, cehennem ateşinin köpekleri ve gök kubbe altında öldürülen en şerli kimseler oldular.

Bayezid Bistâmî (k.s.), kendisine muhâlefet eden talebesi hakkında: "Allâh'ın gözünden düşen kişiyi bırakın." demiştir. Bir müddet sonra o, kadınımsı hareketler yapan kimselerle birlikte görülmüş, hırsızlık yapmış ve eli kesilmiştir.

İşte îtiraz eden kimsenin dünyadaki hâli budur. Âhiretteki durumuna gelince, Allah onunla konuşmaz, onun yüzüne bakmaz, ayrılık ve hicran cehenneminin ateşinde onun için acıklı bir azap vardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Uyanık ol, mürşid-i kâmil ile tartışma
Aman dikkat et, tartıştığından ötürü yoldan sapıverirsin



أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هٰذَا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾

24. Yoksa O'ndan başka bir takım ilahlar mı edindiler? De ki: Haydi delillerinizi getirin! İşte benimle beraber olanların Kitab'ı ve benden öncekilerin Kitab'ı. Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler; bu yüzden de yüz çevirirler.

"Yoksa O'ndan başka bir takım ilahlar mı edindiler?" Bu soru, onların Allah'tan başka ilahlar edinmelerini reddetmek, çirkinliğini ve büyük bir cür'et olduğunu belirtmek içindir. Yâni ilah edindikleri şeylerin bütünüyle ilahlık özelliklerini taşımadıkları ortaya çıktığı halde Allah Teâlâ'yı bırakıp başka ilahlar edindiler.

Onları ilzâm etmek ve ağızlarının payını vermek için *"De ki: Haydi"* iddiânızı isbat edecek aklî ve naklî *"delillerinizi getirin!"* Çünkü, dînî konularda, özellikle de bu çok önemli hususta delili olmayan bir sözün geçerliliği yoktur.

el-Müfredât'ta şöyle der: "Burhan, delillerin en kuvvetlisidir. Ebediyyen doğru olmayı gerektirir."

"İşte benimle beraber olanların Kitab'ı ve benden öncekilerin Kitab'ı."

Buradaki "هٰذَا" (işte)" lafzı, o vakitte aralarında mevcut olan üç kitaba; Kur'an, Tevrât ve İncil'e işarettir. Kur'an, Hz. Peygamber (a.s.)'a kıyâmete kadar tâbi olacak bütün insanlara bir öğüt, bir vaazdır. Tevrat ve İncil ise Rasûlullah (s.a.)'den önceki ümmetlere vaaz ve öğüt idi.

Yâni, bu üç kitaba müracaat edin, bakalım onlardan birinde tevhid inancından başka

bir şey bulabilecek misiniz? İşte benim size karşı getirdiğim kesin delilim budur. Haydi siz de bir deliliniz varsa getirin.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Burada işâret edilmektedir ki vahdâniyyeti tahkîk ile ve keşf-i ıyânî[152] ile isbât etmek ümmetimden muhakkık âlimlerin özelliklerindendir. Onlar yüce hazrete doğru makâmatı seyrde ve menzilleri katetmede benimle beraberdirler. Nitekim bu, benden önceki peygamberlerin de özelliklerindendir. İşte buradandır ki Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin âlimleri İsrâiloğulları'nın peygamberleri gibidir."*[153] Yâni, iki dünyadan da yüz çevirip Allah Teâlâ'ya teveccüh ederek Hakk'ı sıdk ile taleb konusunda onlar gibidirler.

"Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler; bu yüzden de yüz çevirirler."

Önceki ifâde Allah Teâlâ tarafından sona erdirilmektedir. Bu cümle, Hz. Peygamber (a.s.)'a söylemesi telkin edilen söze dahil değildir. Yâni, onlar hakkı anlamazlar, hak ile bâtılı birbirinden ayırt edemezler. Şu halde senin hakkın hak, bâtılın da bâtıl olduğu husûsunda deliller getirmen onlara fayda vermez.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Sanki âyette şöyle buyrulmaktadır: Bilakis onların yanındakiler bütün fesâdın, bozgunculuğun kaynağı olan şeydir. O, cehâlet ve hak ile bâtılı birbirinden ayırt edememektir. İşte bu sebeple onlar haktan yüz çevirirler ve hakîkati inkâr ederler. Bundan ötürü de tevhidden ve Rasûl'e itâtten yüz çevirmeye devam ederler. Bununla birlikte onların pek azı olan bilenler, sırf inatları yüzünden onu kabûl etmezler.



وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا نُوحٓى اِلَيْهِ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا
فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾

25. Senden önce hiçbir rasûl göndermedik ki ona: "Benden başka ilâh yoktur; şu halde bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım.

"*Senden önce hiçbir rasûl göndermedik ki ona: "Benden başka ilâh yoktur; şu halde bana kulluk edin"* beni bir tanıyın ve bana ortak koşmayın *"diye vahyetmiş olmayalım.*" Burada bütün nebî ve rasullerin gönderilmesinin hikmetinin şu iki maslahat ile sınırlı olduğuna işâret vardır: Allâh'ın birliğini isbat etmek ve O'na ihlasla ibadet etmek. Elbette bu iki maslahatın faydası, Allah Teâlâ'ya değil kullara dönecektir. Nitekim kudsî bir hadiste: *"Mahlûkâtı ben(im nimetlerim)den faydalanmaları için yarattım, benim onlardan faydalanmam için değil."*[154] buyrulmuştur.

Mesnevî'de der ki:

"Halkı benden yararlansınlar diye yarattım" sözü lütfundandır

Ey kalıcı ve diri olan Rabbim
"Ben onlardan faydalanayım diye değil" sözü cömertliğindendir
Bütün eksiklikler onunla düzelir
Bedene tapan şu kullarını bağışla
Bağışlama denizine bağışlamak yaraşır

Allâh'ı birlemenin ve O'na ihlasla ibadet etmenin en büyük faydası, ma'rifetullahtır, Allâh'ı bilmektir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler"*** yâni beni tanısınlar ***"diye yarattım."*** (ez-Zâriyât, 51/56) buyurmuştur. Çünkü ma'rifetullah, diğer mahlûkat içerisinde yalnızca insana mahsustur. Allâh'ı bilmek, ***"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara sunduk; onu yüklenmekten kaçındılar, on(un sorumluluğun)dan korktular; onu insan yüklendi;"*** (el-Ahzâb 33/72) âyetinde belirtilen emanetin hakîkatidir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: İbadet ma'rifetin, ma'rifet de rü'yetin yoludur. Rü'yet ma'rifetten daha yüksektir. Çünkü ârifler, visâl ehlinin derecelerine müştaktırlar. Oysa vuslata erenler, ma'rifet ehlinin menzillerine iştiyak duymazlar. Ma'rifetten, yorgunluk ve zahmet meydana gelir. Rü'yetten ise sevinç ve rızâ hâsıl olur. Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Ma'rifet daha latîf, rü'yet daha şereflidir. Ma'rifet daha şiddetli, rü'yet ise daha etkili, güçlüdür. Şu halde sâlike gereken, ma'rifet ve tevhîdin hakîkatine ermeye çalışmak; Hamîd (övgülerin en güzeline layık) ve Mecîd (yüce) olan Allâh'ın rü'yetine vâsıl olmaktır.

Tevhid üç mertebedir:

1- Bidâyet ehlinin (işin başında olanların) tevhidi, Lâ ilâhe illâ hû (O'ndan başka ilah yoktur.)'dur. Bu tevhîd ehlinin seyri, cisimler âlemindedir.

2- Tavassut ehlinin (orta derecede olanların) tevhidi, Lâ ilâhe illâ ente (Senden başka ilah yoktur.)'dir. Bu tevhîd ehlinin seyri, ruhlar âlemindedir.

3- Nihâyet ehlinin (Hakk'a erenlerin) tevhidi, Lâ ilâhe illa ene (Benden başka ilah yoktur.)'dir. Bu tevhîd ehlinin seyri ise hakîkat âlemindedir. **Şeyh Mağribî** (k.s.) şu şiirinde bu mertebeye işâret etmiştir:

Ayın ışığını güneşten aldığı gibi âlemdeki bütün zerreler
Varlık nurunu ebede dek Mağribî'den alırlar

Şu beyitler de **Kemal Hucendî**'nin latif sözlerindendir:

Bağdat'ta tas döndüren (oynatan) birini gördüm
Cüneyd-i Bağdâdî gibi seyr ü sülûktan haberdar idi
Oynatırken tasını, cübbenin altına girdi ve şöyle seslendi:
"Cübbemde yoktur Allah'tan gayrısı"

Âyette işâret vardır ki İslâm ve tevhid iddiâsında bulunan insanların çoğu, hakkı bâtıldan ayırt edemezler. Onun için şirk, riyâ, bid'at, hevâ ve dünya ehline tâbi olurlar. Bu sebeple onların ihlasla yaptıkları ibadetleri azdır. Hattâ onlar arasında şeriata riâyet bile yoktur. Eğer onlarda Hak'kı bulma isti'dâdı olsaydı, ilk olarak onun ehlini bulurlar, onların şerîat ve tarîkat ayakları üzere teslîki (seyr ü sülûk yaptırması) ile ma'rifet ve hakîkate vâsıl olurlardı. Ancak onlar usûlü zâyi ettikleri için vusûlden mahrum kalmışlardır. Hidâyet ve tevfik Allah'tandır, sıdk ve tahkîk makamına ulaşmak da yine O'ndandır.



---

[150]. Müslim, Hac, 412
[151]. Nesâî, İşretü'n-Nisa, 1; Müsned, III, 128, 199, 285
[152]. Kıyâsa ve istidlâle değil temaşaya ve görmeye dayanan keşf.
[153]. Aclûnî, II, 83
[154]. Irâkî, Muğni, IV, 150

MELEKLER LÜTUF VE İHSANA MAZHAR OLMUŞ KULLARDIR

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا
يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِه۪ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِه۪ مُشْفِقُونَ
﴿٢٨﴾ وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنّ۪ٓي اِلٰهٌ مِنْ دُونِه۪ فَذٰلِكَ نَجْز۪يهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ
نَجْزِي الظَّالِم۪ينَ ﴿٢٩﴾

26. Rahmân *(olan Allah, melekleri)* evlât edindi, dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Bilakis *(melekler)*, lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır.

27. O'ndan *(emir almazdan)* önce konuşmazlar; onlar, sâdece O'nun emri ile hareket ederler.

28. Allah, onların önlerindekini de, arkalarındakini de *(yaptıklarını da, yapacaklarını da)* bilir. Allah rızâsına ulaşmış olanlardan başkasına şefâat etmezler. Onlar, Allah korkusundan titrerler!

29. Onlardan her kim: "İlah O değil, benim!" derse, biz onu cehennemle cezalandırırız. İşte biz, zalimlere böyle ceza veririz!



Huzâa kabilesinden bir topluluk, *"Rahmân"* olan Allah, melekleri *"evlât edindi, dediler."* Meleklerin Allâh'ın kızları olduğunu, Allah Teâlâ'nın cinlerin şerefli olanlarıyla evlendiğini, onların da O'na melekleri doğurduğunu iddiâ ettiler.

"Hâşâ! O, bundan münezzehtir." Yâni O'nun zâtı kendisine lâyık olduğu vechile, münezzehtir. "اَلسُّبْحَانُ", uzaklaştırdı anlamında سَبَّحَ'dan masdardır. Ya da bu kelime tesbih için alem olduğundan "O'nu tesbîh ederim." demektir. Yâhut da "O'nu tesbih edin" demektir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "سُبْحَانَ" kelimesinin, onların ahmakça sözlerine taaccüb/şaşma ifadesi olması da mümkündür. Yâni, 'Size en büyük ve güzîde nimetleri bahşeden Allah, kendisine izâfe edilen evlad, arkadaş ve ortak edinmekten ne kadar uzak ve yücedir!' demektir." *el-Keşf*'te "Tenzîh, taaccübe ters düşmez." der.

"Bilakis" Onların dedikleri gibi melekler Allâh'ın kızları değildir. Onlar, *"lütuf ve ihsana mazhar olmuş"* Allah Teâlâ tarafından yaratılmış, O'nun katında yakın kılınmış, kulların hepsinden olmasa da çoğundan üstün kılınmış "*kullardır.*"

Meleklerin yaratılmış olmaları, Allâh'ın evlâdı olmalarıyla çelişir. Çünkü evlâd baba ilişkisi onlar arasında bir münâsebetin olmasını gerektirir. Dolayısıyla onlar, Allâh'ın

çocukları değildirler. Meleklerin Allah katında değerli olmaları, müşriklerin iddiâ ettikleri gibi O'nun evlâdı olmalarını gerektirmez.



لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِاَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾

27. O'ndan *(emir almazdan)* önce konuşmazlar; onlar, sâdece O'nun emri ile hareket ederler.

"O'ndan" emir almazdan *"önce konuşmazlar;"* "اَلسَّبْقُ" aslında yürüyüşte öne geçmektir. Ama sonra diğer konularda öne geçme anlamında da kullanılmaya başlamıştır. Yâni edebli köleler gibi son derece itaatkâr olmalarından ötürü Allah Teâlâ kendilerine buyurup emretmedikçe onlar hiçbir şey söylemezler.

Kâşifî der ki: "Yâni, Allâh'ın izni ve müsâadesi olmadan söz söylemezler. Bu sözden murad, kâfirlerin meleklerden şefâat ümidini kesmektir. Yâni onlar Allâh'ın izni olmaksızın şefâat edemezler."

"Onlar, sâdece O'nun emriyle hareket ederler." Onlar, söylediklerini O'nun emri ile söyledikleri gibi yaptıklarını da O'nun emri olmadan değil, O'nun buyruğu ile yaparlar.

Âyette işâret vardır ki Allâh'a yakın olmak ve O'na ermek lütuf ve ihsânına erdirilen kullar, kendi nefislerinden bir şey söylemezler ve kendi irâdeleriyle bir şey yapmazlar. Bilakis konuştukları vakit Allah ile konuşurlar, sustuklarında da Allah ile sükût ederler.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Esmeye başlayınca sabah yeli seher vakti
O esintiden deniz dalgalanır, coşar
Bu dalga ve coşku rüzgârdandır, bil
Yoksa coşku denizin kendinden değil



يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ اِلَّا لِمَنِ ارْتَضٰى
وَهُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾

28. Allah, onların önlerindekini de, arkalarındakini de *(yaptıklarını da, yapacaklarını da)* bilir. Allah rızâsına ulaşmış olanlardan başkasına şefâat etmezler. Onlar, Allah korkusundan titrerler!

"Allah, onların önlerindekini de" önceden söylediklerini ve yaptıklarını da *"arkalarındakini de"* ileride söyleyeceklerini ve yapacaklarını da *"bilir."* Yâni O'ndan gizli kalmaz.

"*Onların arkalarındaki*" henüz söylemediklerini ve yapmadıkları şeylerdir. Allah,

sonsuz ilmiyle onları kuşattığı için bilir. Meleklerin bütün hâlleri Allâh'ın gözetimi altındadır. O'nun emri olmadan bir söz sarf etmez ve davranışta bulunmazlar. Bu ifâde, önceki kısmın sebebini açıklama, sonraki kısım için de bir hazırlıktır.

"Allah rızâsına ulaşmış olanlardan" Allah Teâlâ'nın mehâbetinden, O'ndan çekinerek îman ehlinden kendisine şefâat etmesine razı olduğundan *"başkasına şefâat etmezler."* Şefâat; bir kimsenin yardım ederek veya yardım isteyerek bir başkasına katılması, yanaşmasıdır. Çoğunlukla mertebece üstte olanın altta olana yaklaşmasını anlatmak üzere kullanılır. Nitekim kıyâmetteki şefâat de bu kabildendir.

İbn Abbas (r.anhümâ) der ki: (Melekler) "Lâ ilâhe illallah" diyenlerden başkasına şefâat etmezler."

Şu halde bu âyette büyük günah işleyenlere şefâat edilmeyeceği konusunda Mûtezile için bir delil yoktur.

el-Es'iletü'l-mukhime'de şöyle der: Eğer "Bu âyet, büyük günah işleyenlere şefâat olunmayacağına delildir. Çünkü Allah onlara şefâat edilmesinden razı değildir." denirse, bunun cevabı şöyledir: Her ne kadar kötü fiilinden hoşnud olmasa da Allah, kendisini tanıması (ma'rifeti) ve şehâdeti sebebiyle asî (günahkâr mü'min) kulundan da râzı olur. Çünkü o bazı yönlerden O'na âsî olmuşsa da, başka yönlerden de O'na itaat etmiştir. Şu halde kendisine itaat ettiği yönlerden O'ndan râzıdır. Bu yüzden **İbn Abbas** (r.anhümâ) "Allâh'ın kendilerinden râzı oldukları Allah'tan başka ilah olmadığına şâhidlik eden kimselerdir." demiştir.

Mesnevî'de der ki:

Peygamber der ki kıyâmet gününde
Suçluları gözyaşı içinde bırakır mıyım hiç?
Âsîleri ağır işkenceden kurtarmak için
Onlar için can u gönülden şefâatçiyim
Âsîleri ve büyük günah sahiplerini
Ahde vefasızlığın azabından ciddiyetle kurtarırım
Ümmetimin sâlihleri hüsran gününde
Benim şefâatime zaten ihtiyaç duymazlar
Hattâ onlar kendileri şefâatçi olurlar
Onların sözleri buyruk yerine geçer

Bununla birlikte *"Onlar, Allah korkusundan"* Allah Teâlâ'dan korktuklarından dolayı, O'nun mehâbet ve azametinden *"titrerler!"* korkarlar.

"الْإِشْفَاق (titremek)" korku ile karışık ihtimamdır. Çünkü müşfik, kendisine şefkat ettiği kimseyi sever ve onun başına bir şey gelmesinden korkar. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Şeyhzâde der ki: "Haşyet" ve "işfâk" mânâ bakımından birbirine yakındır. Aralarındaki fark şudur: "Haşyet"te kendisinden korkulana bakılır, dikkat edilir. Bu da

O’nun azameti ve mehâbetidir. “İşfâk”da ise korkulan husûsa bakılır, dikkat edilir. Bu ise korktuğunun durumuna îtina göstermesi ve ona hoşnut olmayacağı bir şeyin gelmesinden emin olmamasıdır. Yine işfâk, “مِنْ” ve “عَلٰى” harflerinin her ikisi ile de kullanılır. “Min” harfi ile kullanıldığında korku mânâsı, îtinâ/ihtimam mânâsından daha açık olur. “Alâ” harfi ile kullanıldığında îtinâ/ihtimam mânâsı, korku mânâsından daha açık olur.”

Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.), mi‘rac gecesinde Cebrâil (a.s.)’ın Allah korkusundan düşüp keçe gibi yığıldığını görmüştür.[155] Yine Rasûlullah (s.a.)’den rivâyete göre İsrâfil’ın bir kanadı doğuda, bir kanadı batıda ve arş da onun kanatları üzerindedir. Buna rağmen o, bazen bir serçe yavrusu kadar küçülür.[156]

Havf ve haşyet, gönül ehli olanların süsüdür
Kendini güvende hissedip pervasızlık etmek ise gafillerin şânıdır



وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنّ۪ٓي اِلٰهٌ مِنْ دُونِه۪ فَذٰلِكَ نَجْز۪يهِ جَهَنَّمَۜ كَذٰلِكَ
نَجْزِي الظَّالِم۪ينَ ﴿٢٩﴾

29. Onlardan her kim: “İlah O değil, benim!” derse, biz onu cehennemle cezalandırırız. İşte biz, zâlimlere böyle ceza veririz!

“Onlardan” meleklerden *“her kim,”* Allâh’a karşı haddi aşıp da: *“İlah O değil, benim!” derse,”* diğer suçlulara yaptığımız gibi *“biz onu cehennemle cezalandırırız.”* O zaman daha önce zikredilen üstün sıfatları ve hoşnud olunan güzel amelleri onlara bir fayda sağlamaz. Bu âyet, rubûbiyyet iddiâsında bulunanları tehdid ederek aslında şirkten vazgeçmeleri için müşrikleri tehdiddir.

Söylendiği farz edilen bu söz, farz-ı muhal kabilindendir. Bu onların böyle bir iddiâda bulunduklarına delâlet etmez. Bazıları burada bahsedilenin İblis olduğunu söylemişlerdir. Nitekim o, ulûhiyyette ortaklık iddiâ etmiş ve kendisine ibâdete çağırmıştır. Ancak bu îzah onun meleklerden sayılmasını gerektirir.

“İşte biz, zâlimlere böyle ceza veririz!” Yâni bu korkunç cezâ gibi eşyayı âid olmadığı yerlere koyanları, Allâh’a ortak koşarak ve ulûhiyet iddiâsında bulunarak hadlerini aşanları böylece cezâlandırırız.

Âyette “kezâlike (işte böyle)”nin öne alınmasının ifâde ettiği hasr eksikliğe nisbetle değil, ziyâdeliğe nisbetledir. Yâni vereceğimiz cezâ bundan daha az olmaz demektir.

Cezâ, hayırsa hayır, şer ise şer yeterli olarak verilen karşılıktır.



et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de (27-29. âyetlerin tefsîrinde) şöyle der: “*O’ndan önce konuşmazlar*” buyruğunda onların ihtiyaçlardan uzak olarak yaratıldıklarına işâret

vardır. Yeme, içme, giyinme ve evlenmeye muhtaç değillerdir. Soğuktan ve sıcaktan korunma ihtiyaçları yoktur. Allah onları hastalık, dert ve âfetlere mübtelâ kılmaz ki söz söylemede O'ndan önce davranıp da bunların üzerlerinden kaldırılmasını istesinler ya da böyle şeylerden kurtarılmayı niyâz etsinler. Kezâ Allah onları kendi emrine muhâlefet edecek bir tabiatla da imtihan etmez ki O'nun emrettiğinin hilâfına iş yapmaları mümkün olsun. *"Onlar, sâdece O'nun emriyle hareket ederler."* Bu ifadenin bir benzeri başka bir âyette şöyle geçmektedir: ***"Allâh'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmezler ve emredildikleri şeyi yaparlar…"*** (et-Tahrîm, 66/6)

Ömrüme yemin olsun ki melekler, her ne kadar burada bahsedilen güzel sıfatlara sâhip Allâh'ın değerli kulları iseler de muhakkak Âdemoğulları da, ***"Andolsun biz, Âdemoğullarına çok ikrâm ettik."*** (İsrâ 17/70) sırrına mazhar olmuşlardır. Bu âyet insanlardan ikrama mazhar olanların meleklerden derece bakımından daha büyük ve menzil bakımından daha yüksek ikramlara erdiklerini te'kid etmektedir. Çünkü insanlar, meleklerin ihtiyacı olmayan şeylere muhtaç olarak yaratılmışlardır.

İnsanlara meleklere ikram olunmayan iki üstünlük verilmiştir: Bunlardan birincisi, insanların ihtiyaçlarını Allâh'a arz ile niyâz etmeleri, O'nun da duânın kerâmetiyle istediklerini onlara ikrâm etmesidir. Nitekim Allah: ***"Bana duâ edin, duânızı kabûl edeyim."*** (el-Mü'min, 40/60) buyurarak onların duâlarına icabet edeceğini vaad etmiştir. Şu halde insanlar, *"O'ndan önce konuşmazlar…"* buyruğunda meleklerle ortaktırlar. Çünkü onlar, ihtiyaçlarını arz ederken Allâh'ın emri ile O'na duâ etmektedirler. Bundan dolayı ***"Yanları yataklardan uzaklaşır, korkarak ve umarak Rab'lerine duâ ederler."*** (es-Secde 32/16) buyurarak onları övmüştür. Yine ***"De ki "Duânız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?"*** (el-Furkan, 25/77) buyurarak duânın ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir. O halde insanlar, duâ etme ve duânın kabûlü kerâmetiyle meleklerden daha seçkindirler. Duâ konusunda Âdemoğullarından havâssın mertebesi budur.

Duâda ahassu'l-havâssın mertebesine gelince, onlar Allâh'a korktukları için ve bir şey umarak yalvarmazlar. Aksine O'nun kerîm olan vechine/zâtına muhabbet ve iştiyâktan dolayı duâ ederler. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Sabah akşam, rızâsını isteyerek Rab'lerine yalvarırlar."*** (el-En'âm, 6/52; el-Kehf, 18/28) buyurmaktadır. İşte insanın ihtiyaç içinde olmasının sonuçlarından olan ikinci üstünlük budur. Öyle ki başka bir mahlûkun ihtiyacından farklı olarak muhtaç olmayan hiçbir mahlûk yoktur. Mahlûkattan her biri yaratılışına uygun olarak ihtiyaç konusunda bir istîdâdı vardır. Her mahlûk, bir şekilde yaratıcısına muhtaçtır. Âdemoğulları ise her yönden O'na muhtaçtır. İşte ***"Allah zengindir, sizler ise fakirsiniz."*** (Muhammed, 47/38) âyetinin sırrı budur. O'nun zâtı ve sıfatları zenginliği (gınâ) gerektirdiği gibi, insanların zâtları ve sıfatları da fakrı (ihtiyaç içinde olmayı) gerektirir. Bu yüzden Allah onlara muhtaç oldukları her şeyin isimlerinin ilmini ikram etti. Onları kendisine duâ ve niyâz etmeye muvaffak kıldı ve duâlarına îcâbet ile onları nimetlendirdi. Nitekim O, şöyle buyurmuştur: ***"O size***

istediğiniz her şeyden verdi." (İbrâhim, 14/34) Allah, şöyle buyurarak bunu, nihâyeti olmayan nimetlerden ve daha üstünü olmayan kerâmetlerden saymıştır: ***"Allâh'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız."*** (İbrahim 14/34)

"*Allah, onların önlerindekini de, arkalarındakini de bilir*." buyruğunda Allah, meleklerin: ***"Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın?..."*** (el-Bakara, 2/30) şeklindeki sözlerinin utancının onların önlerinde olduğunu bildiğine işâret etmektedir. Çünkü bu sözde bir tür îtiraz, bir tür gıybet ve bir tür ucüb şâibesi vardır ki Allah onları bu dediklerinden ötürü şöyle buyurarak kınamıştır: ***"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim."*** (el-Bakara, 2/30) Yâni onun secde edilmeye müstehak olduğunu, sizin de ona secde etmeye müstehak olduğunuzu bilirim.

"*Allah, onların arkalarındakini de bilir*." Yâni, meleklere Âdem'e secde etmelerini ve onlar hakkında söyledikleri sözlere keffâret olması için haklarında söz söyledikleri Âdem'in evladları için istiğfarda bulunmalarını emredeceğini bilir.

İstiğfar konusunda *"Allah rızâsına ulaşmış olanlardan"* Allah Teâlâ'nın bağışladığı kimselerden hoşnut olduklarından *"başkasına şefâat etmezler. Onlar, Allah korkusundan titrerler!"* Yâni Allah korkusundan ve O'nun celâlinin satvetinden dolayı onlar söylediklerinden ötürü kendilerini affetmemesinden ya da bu yüzden kendilerini hesaba çekmesinden korkarlar, çekinirler.

"*Onlardan*" meleklerden "*her kim: "İlah O değil, benim!" derse, biz onu cehennemle cezalandırırız.*" Âyet işâret etmektedir ki meleklerde ülûhiyyet sıfatlarıyla vasıflanma istîdâdı olan yoktur. Eğer bir melek bu mertebede olduğunu iddiâ ederse İblis'in hâlinde olduğu gibi onun cezası uzaklık, kovma ve azab etme cehennemidir. Yine bu âyet ile ilâhî sıfatlarla vasıflanmanın Âdemoğullarının mertebesi olduğuna işâret edilmektedir. Nitekim Nebî (a.s.): *"Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanın."*[157] ve: *"Allâh'ın kıyâmet gününde dostlarına vereceği kitabın unvânı şöyledir: "Diri ve ölümsüz olan Melik'ten diri ve ölümsüz olan melike."*[158] buyurmuştur. İyi anla!

"İşte biz, zâlimlere" yâni riyâ, süm'a, şirk-i hafî ehli gibi, eşyayı kendi yerinden başkasına koyanlara *"böyle ceza veririz!"*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'den yapılan nakil burada bitti.



---

[155]. Taberânî, el-Mu'cemü'l-evsat, V, 64; Feyzü'l-Kadîr, V, 664; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, I, 93

[156]. İbn Mübârek, Zühd, I, 74; Kurtubî, XIV, 320

[157]. Bk. Münzirî, Terğib, IV, 185

[158]. Bk. Deylemî, hadis, no: 4128; Münâvî, VI, 365

HER CANLI SUDAN YARATILMIŞTIR

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا
وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي
الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ
يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا
مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

30. İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?

31. Onları sarsmasın diye yeryüzünde bir takım dağlar diktik. Orada geniş geniş yollar açtık; ta ki maksatlarına ulaşsınlar.

32. Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık. Onlar ise, gökyüzünün âyetlerinden yüz çevirirler.

33. O, geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedirler.



"İnkâr edenler, göklerle yer bitişik" aralarında bir boşluk ve açıklık olmaksızın birbirlerine yapışık, birleşik *"bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı"* rüzgarla birini diğerinden ayırdığımızı *"ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi?"* Bu soru görmemeyi red ve inkâr içindir. Olumsuzluğun reddi de olumsuzluktur. Olumsuzluğun olumsuzluğu ise olumludur. Yâni onlar gördüler demektir. Buradaki "*görmek*" göze âit değil kalbe âittir. Bu durum, bu âyetin ***"Ben onları (İblis ve soyunu) ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şahit tuttum."*** (el-Kehf, 18/51) âyetiyle çelişmemesi içindir. Mânâsı, 'Onlar hiç düşünmediler mi, âlimlerden açıklamasını istemediler mi, kitapları mutâlaa etmediler mi, vahyi duymadılar mı da bilmediler?' demektir.

"الرَّتْقُ", yaratılışta ya da sonradan yapmakla, katmak ve kaynaştırmak demektir. "الْفَتْقُ" ise bitişik iki şeyi birbirinden ayırmaktır ki "er-ratk"ın zıddıdır.

Göklerle yer bitişikken Allâh'ın onları birbirinden ayırdığıyla ilgili meşhur bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allâh'ın ilk yarattığı şey, bir cevherdir. Allah ona heybet nazarı ile nazar etti de o cevher, Rabb'inin korkusundan eridi, titredi ve su oldu.*

Sonra Allah ona rahmet nazarıyla baktı da onun yarısı dondu. İşte ondan Arş'ı yarattı. Sonra Arş titremeye başladı. Allah onun üzerine "Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-Rasûlullah" yazdı ve arş sâkinleşti. Suyun ise kıyâmet gününe kadar titreyip durduğunu görürsün." Nitekim Allah: ***"Arş'ı su üzerinde idi."*** (Hûd, 11/7) buyurmuştur. "*Sonra dalgaların birbirine vurmasından sıkışmış dumanlar ve köpük oluştu. Onlardan tabaka tabaka yer ve gökleri yarattı. Göklerle yer bitişik idi. Allah orada bir rüzgar yarattı da gökyüzünün tabakaları ile yerin katmanlarını birbirinden ayırdı.*" Nitekim şu âyet bu hususu haber vermektedir: ***"Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi…"*** (Fussilet, 41/11) Allâh'ın kâinâtı buhardan değil de dumandan yaratması, dumanın cüzleri birbirine bitişik sonunda karar kılan bir yaratılışta olması, buharın ise değişken olması sebebiyledir. İşte bu Allâh'ın ilminin ve hikmetinin kemâlinden dolayıdır. "*Bundan sonra köpüğü suyun üzerine uzattı ve onu yaydı, döşedi. Böylelikle O'nun kudretiyle yeryüzü oluştu.*"[159] Nitekim bir âyette şöyle buyrulmaktadır: ***"Ondan sonra da yeri yayıp döşedi."*** (en-Nâziât, 79/30)

Rivâyet edildiğine göre gökyüzü bağlanmıştı ve yağmur inmiyordu. Yeryüzü de bağlanmıştı, ondan da nebat bitmiyordu. Biz (azîmüşşân) gökyüzünden yağmur indirdik, yeryüzünden de nebat bitirdik.

Allah eşyânın en serti ve en şiddetlisi olan gökyüzünü, eşyânın en yumuşağı olan su ile ayırıp yardı. Aynı şeklide bütün sertliğine ve katılığına rağmen yer yüzünü de yumuşak bir şeyle, yâni bitki ile yardı.

Eğer "Yağmurla ayrılıp yarılan, dünya semâsıdır. Şu halde âyette "gökler" diye çoğul yapılmasının mânâsı nedir?" denilirse, şöyle cevap veririz: "*Gökler*" çoğul olarak getirilmiştir. Çünkü göklerin yağmurlarda dahli vardır. Çünkü tesir yükseklik cihetinden hâsıl olur."

Bil ki "fetk (koparmak)" ilim, kudret ve diğerleri gibi Allâh'ın sıfatlarındandır. Allâh'ın koparması, ezelîdir. Koparılan ise taallukun hâdis olması îtibârıyla hâdistir. Nitekim ilim ve diğer sıfatların kadîm olması, taalluk ettiği şeylerin de kadîm olmasını gerektirmez. Bu sıfatların ilgili olduğu şeyler hâdistir. Şu halde **Beydâvî**'nin "Fetk ârızdır, sonradan meydana gelmiştir" demesi hatâdır. *Bahru'l-ulûm*'da böyle denilmiştir.

"Ve her canlı şeyi sudan yarattık." Su, yeryüzünü çepeçevre kuşatan akıcı cisimdir. Yâni biz her canlıyı su cinsinden, yâni nutfeden yarattık. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Allah her canlıyı sudan yarattı."*** (en-Nûr, 24/45) buyurmuştur. Yâni canlılardan her ferdi belirli bir nutfeden yaratmıştır. O, kendisine özel babasının nutfesidir. Ya da canlılardan her türün sâdece kendi türünün özelliklerini taşıyan özel nutfesidir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "اَلْحَيُّ (diri)" ve "اَلْحَيَوَانُ (canlı)" kelimelerini birbirinden ayırmışlardır. Her canlı diridir, fakat melekler gibi her diri canlı değildir. Nitekim bazı rivâyetler de bunu destekler mâhiyettedir: "*Allah Teâlâ melekleri sudan yarattığı bir rüzgardan yarattı. Âdem'i sudan yarattığı bir topraktan yarattı. Cinleri de sudan*

yarattığı bir ateşten yarattı."[160]

Bâzıları suyla büyüdükleri için bitkilerin ve ağaçların da âyetin muhtevâsına dâhil olduğunu söylemiştir. Bitkilerde ve hayvanlarda bulunan büyüyüp gelişme kuvvetine de "hayat" denir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir. Şu âyet de bitki ve ağaçların hayat sahibi olduklarına delâlet eder: ***"Allâh'ın rahmetinin eserlerine bak ki, nasıl yeri ölümünden sonra diriltiyor?"*** (er-Rûm, 30/50) nitekim *Tefsir-i Kebîr*'de böyle geçmektedir.

"*Yine de inanmazlar mı?*" Acaba müşrikler bu apaçık âyetlerin varlığına rağmen îman etmezler mi?

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "*İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ... görüp düşünmediler mi?*" buyruğu ile işâret etmektedir ki mü'minlerin ve kâfirlerin ruhları göklerle yerden önce yaratılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, ruhları cesedlerden iki bin yıl önce yaratmıştır."*[161] Başka bir rivâyet ise şöyledir: *"Dört bin yıl önce yaratmıştır."* Göklerin ve yerin yaratılması, ruhların huzûrunda olmuştur. Gökler ve yer, "*Allâh'ın ilk yarattığı şey, bir cevherdir.*"[162] diye meşhur bir hadiste belirtildiği üzere tek bir şey idi. "*Ve her canlı şeyi sudan yarattık*" buyruğu ile işâret edilmektedir ki Allah Teâlâ, bütün canlıların hayatını Arş'ının üzerinde durduğu sudan yaratmıştır. Mevcûdâtın başlangıcı/kaynağı olan cevherin, yâni rûh-i a'zamın üst tarafından insan ve melek yaratılmıştır. Canlıların ve hayvanların ruhları ise aşağı tarafından yaratılmıştır ki o sudur. Nitekim âyette: ***"Allah her canlıyı sudan yarattı."*** (en-Nûr 24/45) buyrulmuştur. Bütün bunlar ruhların önünde olmuştur. Onun için Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Yine de inanmazlar mı?*" yâni ruhlarının önünde yarattığımız bütün bu şeylere yine de inanmazlar mı?"

Bil ki âyetleri görmekten murad, onlardan kalbî bir görme ile onları yaratanı görmeye intikal etmektir. İşte îmanın hakîkati budur.

Rivâyete göre bir gün **Hz. Ali** (r.a.) minbere çıktı ve şöyle dedi: "Bana Arş'ın altında ne varsa sorun. Çünkü bu kaburgalarım arasında pek çok ilim vardır. İşte Rasûlullah (s.a.)'in tükrüğü benim ağzımda. Bu, Rasûlullah (s.a.)'in bana verdiği rızıktır. Canım elinde olan Allâh'a yemin olsun ki eğer Tevrat ve İncil'in konuşmalarına izin verilseydi, ben onlarda olanları bildirirdim de onlar bu söylediklerimde beni tasdik ederlerdi."

O mecliste Yemenli bir adam vardı. (Hz. Ali'yi kasdederek) "Bu adam çok büyük iddiâda bulunuyor. Ben onu mutlaka küçük düşüreceğim." dedi. Ayağa kalktı ve "Bir sorum var" dedi.

Bunun üzerine Hz. Ali: "Sor, ama anlamak için sor, inadlaşmak için değil." dedi.

Adam şöyle dedi: "Böyle yapmaya sen beni mecbûr ettin. Ey Ali, sen Rabb'ini gördün mü?" diye sordu.

Hz. Ali (r.a.): "Ben, görmediğim bir Rabbe ibadet etmedim." diye cevap verdi.

Adam: "Nasıl gördün?" diye sordu.

Hz. Ali: “Şu bakan gözler O’nu görmez. O’nu ancak îmanın hakîkatine eren kalbler görür. Rabb’im birdir, ortağı yoktur. Tektir, ikincisi yoktur. Eşsizdir, benzeri yoktur. Zaman ve mekân O’nu sınırlayamaz. Hislerlerle kavranamaz ve kıyasla ölçülemez.” dedi.

Bunun üzerine Yemenli adam bayılarak düştü. Ayıldığı vakit: “İnad olsun diye soru sormayacağıma dair Allâh’a söz verdim.” dedi.

Şeyh Mağribi (k.s.) şöyle der:

Önce göz iste, daha sonra cemali görmek dile
Çünkü cânân, gözü olup da hakikati farkedenlere cilve eder

Hucendî (k.s.) ise şöyle der:

Uyanık ol, sonra o cemâli iste, çünkü
Böyle uyanıklık devletini uykuda asla bulamazsın

Allah bizden örtüyü, perdeyi ve gafleti gidersin. “*Müheymin*” (gözetip koruyan) ve “*Vehhâb*” (bol bol veren) olanın cemâli tarafına basîretlerimizi açsın. Çünkü O, Rablerin Rabbi ve sebeplerin müsebbibi/yaratıcısıdır.



وَجَعَلْنَا فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجاً
سُبُلاً لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾

31. Onları sarsmasın diye yeryüzünde bir takım dağlar diktik. Orada geniş geniş yollar açtık; ta ki maksatlarına ulaşsınlar.

“Onları sarsmasın diye” yerin onları sarsıp çalkalamasını istemediğimizden *“yeryüzünde bir takım”* sâbit *“dağlar diktik.”*

Arz (yeryüzü), kesif bir cisimdir. Cisimlerin en kesif olanıdır. Âlemin merkezinde durmaktadır. Altı yönün durumlarını açıklayıcıdır. Doğu, güneşin ve ayın doğduğu yöndür. Batı ise, bu ikisinin battığı taraftır. Kuzey, Cedy yıldızının yörüngesinin olduğu taraftır. Güney ise Süheyl yıldızının yörüngesinin olduğu yöndür. Üst, okyanusu izleyen kısımdır. Alt ise, yerin merkezine doğru olan cihettir.

“اَلْمَيْدُ” yeryüzünün sarsılması gibi büyük bir şeyin sarsılması demektir.**İbn Abbas** (r.anhümâ) şöyle demiştir: “Yeryüzü, su üzerine yayılmış/döşenmiştir. Yeryüzü, üzerindekileri suyun üzerindeki geminin sallanıp durması gibi sarsardı. Bunun üzerine Allah, ona sâbit dağları gönderdi de demir atan gemiler gibi sâkinleşti.”

Hz. Ali (r.a.)’a: “Yaratılanlar içinde en güçlü olan hangisidir?” diye soruldu. “Yaratılmışların en güçlüsü sâbit dağlardır. Demir ise onlardan da güçlüdür. Çünkü

onunla dağlar yerinden sökülür. Ateş ise demire gâlib gelir. Su ateşi söndürür. Bulutlar suyu taşır. Rüzgar, bulutları sürükler. İnsan da sebât ile rüzgara üstün gelir. Uyku, insana gâlib gelir. Üzüntü de uykuya gâlib gelir. Ölüm ise bütün bunlara gâlib gelir.” diye cevap verdi.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der:

Dünyada ölüm gibi bir nesne yoktur
Aziz de olsan, padişah da olsan o sana galip gelir

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Âyet yeryüzünün direkleri ve dağları olan abdâllara işâret etmektedir. Yeryüzü halkı onların hürmetine rızıklandırılır, onların yüzü suyu hürmetine yağmur yağdırılır. Abdâl, öyle bir topluluktur ki Allah yeryüzünü onlarla ayakta tutar. Onlar yetmiş kişidir. Onların kırkı Şam’da, diğerleri de başka yerlerdedirler. Onlardan birisi öldüğünde, mutlaka insanlardan birisi onun yerine ikâme olunur.”

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Yeryüzü, Halilurrahman gibi kırk kişiden boş olmaz. Siz, onlar sebebiyle sulanır, onlar hürmetine yardıma mazhar olursunuz. Onlardan biri öldüğünde, Allah hemen onun yerine bir başkasını getirir.”*[163]

“Orada” yerde ya da dağlarda *“geniş geniş yollar açtık;” Celâleyn*’de sâdece dağlarda yollar açıldığı belirtilmiştir. Çünkü dağların yollara ihtiyacı vardır *“ta ki maksatlarına ulaşsınlar.”* Onlar için uzak diyarlarda yarattığım maslahatlarına ve mühim işlerine ulaşsınlar.



وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾

32. Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık. Onlar ise, gökyüzünün âyetlerinden yüz çevirirler.

“Biz, gökyüzünü” onu tutan herhangi bir direk olmadığı halde yıkılmaktan veya belli bir vakte kadar bozulmaktan ve dağılıp parçalanmaktan ya da parlak alev ile kulak hırsızlığı yapılmaktan (Bk. el-Hicr 15/18) *“korunmuş bir tavan gibi yaptık.”* Gökyüzüne “tavan” denilmesi, yeryüzü için sanki bir tavan gibi olması sebebiyledir.

Burada işâret vardır ki ârifin kalb semâsı insan ve cin şeytanlarının vesvesesinden korunmuştur. Nitekim Rasûlullah (s.a.)’in duâlarından birisi şöyleydi: *“Allâh’ım, kalbimi senin zikrinin fısıltısıyla îmâr et. Şeytanın vesveselerini benden uzaklaştır.”*[164] Nitekim *Âkâmü’l-mercân*’da böyle denilmektedir.

Mesnevî’de der ki:

Hakk’ı zikret, gulyabânîlerin sesini yak, bastır

Nergis gibi olan gözünü bu akbabaya/dünyaya kapat

"Onlar ise, gökyüzünün âyetlerinden" Allah Teâlâ'nın orada yarattığı apaçık delillerden *"yüz çevirirler."* Oysa Allah, güneş, ay, yıldızlar ve diğerleri gibi o âyetleri kendi varlığına, birliğine, san'atının kemâline, kudretinin büyüklüğüne ve hikmetinin sonsuzluğuna alâmetler kılmıştır. Onlar ise bu deliller hakkında durup düşünmezler ki dalâlet ve küfür üzere olduklarına vâkıf olsunlar.

Denilir ki abdâlin ahlâkı on şeydir: Göğüste selâmet, malda cömertlik, doğru sözlülük, alçak gönüllü olmak, zorlukta sabretmek, yalnızlıkta ağlamak, insanlara nasihat etmek, mü'minlere karşı merhametli olmak, eşyâ hakkında düşünmek ve eşyâdan ibret almak.

Allâh'ın rahmetinin eserlerine bakın, O'nun san'atının şaşırtıcı güzelliğini ve kudretinin eşsiz misallerini düşünün ki O'nun ma'rifetinin denizlerinden inciler çıkarasınız.

Rivâyet olunur ki **Dâvûd** (a.s.) mihrâbına/odasına girdiğinde orada küçük bir kurt gördü. Onun niçin yaratıldığı hakkında tefekküre daldı ve: "Allâh'ın bunu yaratmasının ne faydası var?" dedi. Bunun üzerine Allah kurtçuğu konuşturdu. O şöyle dedi: "Ey Dâvûd, sen kendini çok mu beğeniyorsun? Halbuki ben şu hâlimle Allâh'a yemin olsun ki Allâh'ın sana verdiklerinden daha çok O'nu zikreder ve O'na şükrederim."

Öyleyse âyetleri hak üzere görmekten maksad, baktığı her şeyde Allâh'ı anmak ve zikretmektir. Bu, kâmil mü'mininlerin vasıflarındandır. Âyetleri görmezlikten gelmek ve yüz çevirmek ise câhil kâfirlerin hâlidir.

Mesnevî'de der ki:

Eşeğe göre katır boncuğu ile inci birdir
O eşek zaten inci ile denizin varlığından şüphe eder
O denizi de inkâr eder, incilerini de
Hayvan, inciyi, süsü püsü arar mı hiç?
Allah hayvanın kafasına koymamıştır
La'l ve inci sevgisini.
Hiç eşeklerde küpe gördün mü?
Eşeğin kulağı da yeşilliktedir, aklı da

Âyette ârifin kalb semasına işâret vardır. O da, Hakkî tecellîler ve zevkî sözlerdir. Hakîkî sülûk ehli, ulemâ-i billâha, onların hallerine, makamlarına ve sözlerine inanırlar. Bunların dışındakilere gelince, onlar hemen inkâr ederler ve yüz çevirirler. Çünkü onlar sâdece akıl yolunda giderler ve her şeye nakilciliğin dar penceresinden bakarlar.

Aklın yolunun yalnızca akılla bilinebilen şeyler olduğu bilinmektedir. Onun üstünde mükâşefât vardır. Allâh'a yol bulmak ancak ehlullah vâsıtasıyla olur. Çünkü onlar, doğru yola ve sırat-ı müstakîme irşâd eden kimselerdir. Onların ilimleri dünyada da,

âhirette de nesh olunmaktan ve değiştirilmekten korunmuştur. Zâhirdeki kurallar (rüsûm) ise ölüme kadar devam eder.

Akıllı kimseye gereken nefsini hevâsından alıkoymak, onun hidâyeti hakkında düşünmek ve kendini irşâd edecek kişiyi seçerken akıl, nakil ve keşf yolunu en iyi bileni tercih etmektir. Çünkü *Mesnevî*'de şöyle denilmiştir:

Tarîkat yolunda olan sâlik
Şerîatın hükmüne göre hareket eder

(Mürşid ararken) şerîatın ve hikmetin kıymetini bilmeyenden yüz çevirmelidir. Çünkü böylelerinin tuttuğu yol, sonuçsuzdur ve sonuçsuz bir şeye tabî olanlar da akîm kalmaya mahkûmdurlar.

Allah Teâlâ'dan bizi her halde mükâşefe ve müşâhede ehlinin yoluna tâbi olma konusunda sebatta muvaffak kılmasını niyâz ederiz.



وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِى فَلَكٍ
يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

33. O, geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedirler.

Sâdece *"O,"* yeryüzünü gölgeleyen *"geceyi ve"* güneşin zıyâsıyla aydınlanan *"gündüzü,"* gündüzleri aydınlatan bir yıldız olan *"güneşi ve"* geceleri aydınlatan *"ayı yaratandır."* Yâni bütün bunları yaratan, onları yokluktan varlık sahnesine çıkaran sâdece Allah'tır, başkası değil. Kâmil kudret ve apaçık hikmet O'na âiddir.

Güneş ve ayın *"Her biri"* rasadın da şâhitlik ettiği üzere *"bir yörüngede yüzmektedir."* Yâni bunların her biri, suda yüzmek gibi birer yörüngede hareket etmektedirler. "اَلسَّبْحُ (yüzmek)" suda veya havada hızlıca gitmektir. Yörüngede yıldızların gitmesi için de istiâre yoluyla kullanılmıştır. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle denilmektedir. Buradan anlaşılan odur ki yıldızlar, yüzüğün üzerindeki taşların yüzükte düzülmesi gibi felekte/yörüngede dizilmişlerdir.

Şerhu't-Takvîm'de şöyle der: Yıldızların her biri bir felekte toplanmış, felekte sudaki balık gibi değil, suya daldırılmış bir top gibi batmış vaziyettedir. Felekler, irade ile hareket ederler. Yıldızlar ise irâdeleri dışında hareket ederler.

Bazıları âyetin zâhirine bakarak şöyle demiştir: "Felek, akmaktan alıkonmuş bir dalgadır. Semâ ise öyle değildir. Güneş ve ay semada, balığın suda yüzdüğü gibi akıp gider. Felek, âlemi kaplayan şeffaf bir cisimdir.

Râğıb şöyle demiştir: "Felek (yörünge), yıldızların aktığı yerin adıdır. Bu ismi

almasının sebebi, yuvarlak olmasındandır. **Muhyi's-sünne** şöyle demiştir: "Arap lisanında, yuvarlak olan her şeye felek denir. Çoğulu "eflâk"tir.

Şeyhzâde şöyle demiştir: "İnsanlar, yıldızların hareketleri husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Onlarda mümkün görünen üç görüş vardır:

1. Felek sâkin, yıldızlar ise suda yüzenin hareketi gibi hareketlidir.

2- Felek hareketli, yıldızlar da ona zıt yönde hareket etmektedir. Ya da onunla aynı yönde sür'at ve yavaşlık bakımından ona eşit veya eşit olmayan şekilde hareket etmektedir.

3- Felek hareketli, yıldızlar sâkindir.

Filozoflar şöyle demiştir: "Birinci görüş bâtıldır. Çünkü böyle bir durum, feleğin yırtılıp parçalanmasını gerektirir ki bu muhâldir. Kezâ ikinci görüş de aynı sebeple bâtıl ve geçersizdir. Geriye sâdece üçüncü ihtimal kalmaktadır. Buna göre yıldızlar felekte sâkin olarak dururlar. Felek ise hareket eder ve ona tâbi olarak yıldızlar da döner."

İmam (**Râzî**) der ki: Bu söz, feleklerin yırtılıp delinmeyeceği esâsına dayanır. Bu ise bâtıl ve geçersizdir. Aksine hak odur ki bu üç ihtimalin hepsi de mümkündür. Allah mümkin olan her şeyi yaratmaya kadirdir. Kur'an'ın lafzı, feleklerin sâkin, yıldızların da feleklerde suda balığın yüzmesi gibi akıp gittiğine delâlet etmektedir."

Bil ki eğer Allah Teâlâ semâyı yaratıp da gece ile gündüzün zuhûr etmesi, sıcak ve soğuğun birbirini tâkip etmesiyle hâsıl olan diğer faydaların ortaya çıkması için güneşi ve ayı yaratmasaydı, kullarına olan nimetleri tamamlanmamış olurdu. O'nun kullarına bahşettiği nimetler, ancak güneş ile ayın yörüngelerinde dönmesiyle tamamlanır. İşte bu sebeple Cenab-ı Hak: "*Her biri bir yörüngede yüzmektedir.*" buyurmuştur.

İbn Sînâ, bu âyetteki "*yüzerler*" ifâdesi ile ***"Hani bir zaman Yûsuf babasına: "Babacığım, ben (rüyada) on bir yıldız, güneş ve ayı gördüm. Onların bana secde ettiklerini gördüm." demişti."*** (Yûsuf, 12/4) âyetini yıldızların canlı ve konuşur olduklarına delil getirmiş ve: "Bir kelimenin "vav ve nûn" ile çoğul yapılması ancak, akıl sahipleri hakkında olur." demiştir. Bunun cevabı şöyledir: "Bu âyetlerde yıldızlara akıl sahiplerinin fiilleri olan yüzme ve secde etme fiilleri isnâd edildiği için yıldızlar akıllı varlıklar yerine konulmuş ve onlar hakkında akıl sahipleri için kullanılan zamir kullanılmıştır. Bunun benzeri (Süleyman (a.s.)'ın kıssasında nakledilen karıncalarla ilgili akıl sahipleriymiş gibi kullanılan) ***"yuvalarınıza girin."*** (en-Neml, 27/18) ifâdesidir.

Hakikat ehlinden birisi şöyle demiştir: Felekler, yıldızlar ve onları irâde ile harekete geçiren hareket ettiriciler olan unsurların üstünde olan felekî cisimler, feleklerin zâtında mevcut olan maddelerden ayrı cevherlerdir. Ama hareketlerinde feleklere bağlıdırlar. Böylece bu cevherler o cisimlerin ilk hareketini oluşturur. İşte bu soyut cevherlere 'nüfûs-i nâtıka-i felekiyye' denilir.

Eğer "Buna göre konuşmak, insan için ayırıcı bir özellik olmamış olur" dersen, şöyle cevap veririm: "Konuşmaktan maksad, dille söylenen şeydir. Ama bu tenkide açıktır. Çünkü buna karşılık melek, cin ve papağanın konuşmaları îtiraz olarak gelebilir. En

doğru cevap şudur: Konuşmak, gönülden geçen ve dille söylenmeyen şeydir. Onların gönülleri yoktur ki oradan bir şey geçsin.

Kâşifî şöyle der: "*Keşfü'l-esrâr*'da şöyle rivâyet olunur: "Ehl-i işâret katında gece ve gündüz, âriflerin kabz ve bast hâline alâmettir. Bazen celâl sultanı, ârifte bulunan insanlık tabîatının kökünü koparıp çıkarmak için onu kabz kabzasıyla tutar, kabzeder. Ev sahibi olan cemâl, bazen birine nimet sofrasından ikbâl nimeti vermek için fazîlet ve kerem yaygısına oturtur.

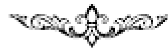
Güneş, tevhid sahibinin nişan ve alâmetidir. Temkin ve istikamet nimeti sebebiyle hazret-i şuhûdda, ne fazla ne noksan Allâh'ın cemalini müşahede eder. Nitekim Hz. Ali (r.a.) "Örtü kaldırılacak olsa, yakînim artmazdı." demiştir.

Ay, telvîn ehlinin nişan ve alâmetidir; bazen eksilir bazen fazlalaşır. Bir an vahdet şimşeğinin nurunun ortaya çıkmasıyla yokluğa düşer (nursuz, zayıf olur). Bir an olur câmiiyyet rumûzunun fazlalığıyla bedir/dolunay mertebesine ulaşır. Sanki Hazret-i kâsımü'l-envâr'ın (k.s.) hakîkat inceliklerini ifade eden sözlerinde bu mânâya işaret vardır:

Senin hicran ateşinin korkusundan kıldan da beter inceldim
Vuslat gününü hatırlayınca, hemencecik şişmanlayıverdim

Hz. Pîr **Mevlâna Celâleddin Rûmî** (k.s.) şöyle der:

Sen benden yüz çevirince, ince bir hilâle dönerim
Yüzünü bana çevirecek olsan, dolunaya (bedre) dönerim
Sen bir güneşsin, bense ay gibi gece gündüz etrafında dolanırım
Bazen zâfiyete düşerim; bazen ışık saçan mum olurum



---

[159]. Bk. Aclûnî, I, 309, 311
[160]. Bk. Münâvî, III, 450
[161]. Deylemî, Hadis no: 2937-2938; İbn Arrak, Tenzih, II, 191
[162]. Bk. Aclûnî, I, 309, 311
[163]. Münâvî, V, 300
[164]. Süyûtî, Lekatu'l-mercân, s. 128

HER CANLI ÖLÜMÜ TADAR

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ ۗ اَفَائِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ
﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۗ وَاِلَيْنَا
تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

34. Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar?
35. Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.



"Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedîlik vermedik." "اَلْبَشَرُ" ve "اَلْبَشَرُ" aslında cildin dışı demektir. Diğer canlıların aksine derisi göründüğü için insana 'beşer' denilmiştir. Hayvanların derileri yün, kıl ya da tüylerle kaplıdır.

"اَلْخُلْدُ" bir şeyin bozulmaya uğramaktan uzak olması ve bulunduğu hâl üzere kalmasıdır.

Bu âyet müşriklerin Rasûlullah (s.a.) hakkında ***"Onun, zamânın felâketlerine uğramasını bekliyoruz."*** (et-Tûr, 52/30) dedikleri vakit nâzil olmuştur. (Kâfir ve müşrikler dediler ki): Zaman kasırgasının ortaya çıkmasını, Hz. Muhammed (a.s.)'in dostlarını dağıtmasını ve onu helâk çukuruna atmasını bekleriz. Yâni O'na bir kötülük isâbet etmesini ya da başına, kendisini ölüme götürecek hâdiseler gelmesini bekliyoruz. Çünkü "raybe'l-menûn" zamânın hâdiselerinden helâk edici bir felâketler demektir.

Bu durumda açıklamakta olduğumuz âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed, senden önce insanlardan hiçbir ferdin dünya hayatını devamlı (bâkî) kılmadık. Yâni Âdemoğullarının dünya hayatını ebedî kılmak bizim âdetimiz değildir. Her ne kadar biz bunu yapmaya, bir insanın dünya hayatını ebedî kılmaya kadir olsak da böyle bir ayrıcalığı hiç kimseye tanımadık. Herkese ölümü tattırdık.

İşin aslı böyle olduğuna göre: *"Şimdi sen ölürsen, sanki onlar"* bizim kudretimizle dünyada **"***ebedî mi kalacaklar?***"** Hayır. Aksine sen de, onlar da (hepiniz) âdetimiz olduğu üzere öleceksiniz. Bunun delili de ***"Sen de öleceksin, onlar da ölecekler."*** (ez-Zümer 39/30) âyetidir. Yâni onlar, senin ve sana bağlı olanların ölümünü beklemektedir.

Sanki âyette şöyle buyrulmaktadır: "Şimdi sen ölsen, bu müşrikler dünyada ebedî mi kalacaklar ki senin öleceğine seviniyorlar?" Nitekim şâir şöyle der:

Bize gülenlere söyle uyanık olsunlar,

Bizim gibi, onlara da gülenler olacak.

Şeyh Sa'dî'de şöyle der:

Kimsenin ölümüne sevinme
Felek onun ardından seni de çok tutmayacak

Âyette onların ebedî olacaklarının red ve inkâr edilmesinden maksad, onların alay etmelerini inkârdır. Bu alayın vesîlesi ise ebedîliğin var veya yok olmasıdır.

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: Âyetteki "ebedî kalmak'tan murad, devamlılığı olsa da olmasa da uzun süre kalmaktır. Cümle, iki tarafının da gerçekleşmesi gerekmeyen bir şart ile getirilmiştir. Rasûlullah (s.a.)'in müşriklerden önce öleceği belirtilmemiş, ancak farz-ı muhâl kabîlinden öleceği farz olunmuştur. Çünkü Bedir savaşının da şâhidlik ettiği üzere Allah Teâlâ onların Hz. Peygamber'den önce öleceğini ve kendisinin de onlardan sonra uzun süre yaşayacağnı biliyordu.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Sadrâzam Köprülüzâde Mustafa Paşa, avâmdan bazılarının kötü maksadlı şikâyetlerinden ötürü şeyhimi (k.s.), Kıbrıs adasına sürgün etti. Onu ziyaretim sırasında seher vakti bu âyeti tekrar ettiğini işittim. Hakikaten Mustafa Paşa, şeyhimden önce vefat etti."

İmam (Râzî) şöyle der: "Peygamberlerin sonuncusu olması hasebiyle O'nun (s.a.) ölmeme ihtimali söz konusu olabilirdi. Çünkü, eğer O ölseydi, şeriatı değişirdi. İşte burada ölüm konusunda O'nun durumunun başkalarının durumu gibi olduğu tenbih edilmektedir. Hızır (a.s.)'ın öldüğünü ve dünyada yaşamadığını söyleyenler bu âyeti delil getirmişlerdir. Bununla birlikte meşâyıhın tamamı ve âlimlerin çoğu Hızır (a.s.)'ın diri olduğu görüşündedir. Hatta onlardan bazıları onu gördüklerini ve onunla konuştuklarını söylemişlerdir. En iyisini Allah bilir. Eğer bu son görüş doğru ise onun durumu genel hükümden bir istisnâdır.

Bil ki *el-Müstedrek*'te zikredilen şu rivâyet Hızır (a.s.)'ın Rasûlullah (s.a.) devrinde hayatta olduğuna işâret etmektedir: "Nebî (a.s.) vefat ettiğinde, melekler şöyle taziyede bulundular: "es-Selâmü aleyküm ve rahmetullâhi ve berekâtüh. Muhakkak Allah her musîbete karşılık bir ferahlık verir ve yitirilen her şeye bedel bir diğerini verir. Şu halde sâdece Allâh'a güvenin ve ancak O'na mürâcaat edin. Nasipsiz kişi, sevaptan mahrum olandır. Allâh'ın selâmı rahmeti ve bereketi üzerinize olsun."

(Bu esnâda) sakalları ağarmış, iri cüsseli ve yakışıklı bir kişi, ashabın omuzlarından atlayarak mescide girdi. Bir müddet ağladı. Sonra ashâba döndü ve şöyle dedi: "Muhakkak Allah musîbette bir tesellî, her yitirilene karşılık bir bedel ve her helâk olanın yerine bir halef verir. O halde sâdece Allâh'a sığının ve yalnız Allâh'a rağbet edin. Belâda O'nun nazarı sizedir. Siz de bakın, dikkat edin ki asıl mûsibete uğrayan, uğradığının telâfisi olmayandır." Adam böyle dedi ve oradan ayrıldı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir ve Ali (r.anhümâ): "Bu, Hızır (a.s.) idi." dediler.[165]

❀

كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِۜ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةًۜ وَاِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

35. Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.

"Her canlı, ölümü tadar." Bu ifade, onların reddedilen ebedî olmaları aleyhine bir delildir. Âyetteki "nefs"ten murad, nefs-i nâtıka, yâni insânî rûhtur. Onun ölümü, âid olduğu cesedden ayrılmasıdır. Yâni her insanın rûhu ayrılık acısını tadacatır. Buradaki zevk/tatmanın gerçek mânâsına alınması mümkün değildir. Çünkü ölüm yenecek bir şey değildir ki tadılsın. Belki buradaki zevk, özel bir idrâktir. Şu halde onun asıl idraki anlatmak üzere mecâzen kullanılmış olması mümkündür.

Ölüm, varlıkla ilgili bir sıfattır. Hayatın zıddı olarak yaratılmıştır.

Hak ehlinin ıstılahında ölüm, nefsin hevâsını zapt etmektir. Kim nefsinin hevasını öldürürse, gerçek anlamda diridir.

Râğıb şöyle demiştir: "Ölümün çeşitleri, hayatın türlerine göre değişir:

1- İnsan, hayvan ve bitkilerde bulunan gelişme kuvvesinin karşılığı olan ölüm. Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır: ***"Biliniz ki Allah, ölümünden sonra yeri diriltir."*** (el-Hadîd, 57/17)

2- Hissetme gücünün zâil olması. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmuştur: ***"İnsan; "Ben öldükten sonra mı, diri olarak kaldırılacağım" diyor."*** (Meryem, 19/66)

3- Akıl kuvvesinin zevâli ki bu cehâlettir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmuştur: ***"Sen ölülere duyuramazsın."*** (en-Neml, 27/80)

4- Hayatı kederli hale getiren hüzün. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmuştur: ***"Her yandan ona ölüm geldiği halde yine ölemez."*** (İbrâhim, 14/17)

5- Uyku. 'Uyku hafif ölüm, ölüm ise ağır uykudur.' denir. İşte uyku ile ölüm arasındaki bu yakınlıktan ötürü Allah, uykuyu "ölüm" diye isimlendirmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Geceleyin sizi öldüren** (öldürür gibi uyutan) **O'dur."*** (el-En'âm, 6/60)

"Her nefis ölümü tadacaktır." Bu, hayvânî/canlılıkla ilgili kuvvetin yok olmasından ve ruhun cesedden ayrılmasından ibârettir. (Rağıb Isfahânî'den yapılan özet nakil burada bitti.)"

et-Ta'rîfât'ta şöyle der: "Nefis; hayat, his ve irâdî hareket kuvvelerini taşıyan buhârî, latîf bir cevherdir. Filozoflar onu, "rûh-i hayvânî" diye adlandırmıştır. Çünkü o, bedeni aydınlatan bir cevherdir. Ölüm ânında bedenin zâhirinden ve bâtınından onun zıyâsı kesilir. Ölüm ile uyku aynı cinstendir. Çünkü ölüm, ruhun bedenden tamamen ayrılması, uyku ise rûhun bedenden eksik olarak ayrılışıdır. Hâsılı eğer nefis cevherinin zıyâsı bedenin zâhirinden ve batınından tam olarak ayrılmamışsa buna "yakaza" denir. Şâyet bâtınında değil de sâdece zâhirinden ayrılmışsa bu da "uyku"dur. Eğer rûhun ziyası

zâhiri ve bâtını olmak üzere bedenden tamâmen ayrılmışsa işte bu da "ölüm"dür."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Buradan anlaşılıyor ki ölüm, hayvânî rûhun zıyâsının bedenin zâhirinden ve bâtınından ayrılmasıdır. Bu ruh, nefs-i nâtıka denilen insânî rûhtan başka birşeydir. Çünkü insânî ruh, zâtında maddeden mücerred, cesede fiilinde mukarin/bitişik olan bir cevherdir. Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'daki şu sözler bunu te'yid eder: Ehl-i sünnetin çoğunluğuna göre rûh, mâhiyeti ve hey'eti cisimlerden farklı, bedende tasarruf sahibi olan latîf bir cisimdir. Yağın zeytine nüfûz ettiği gibi, bedene hulûl etmiş/girmiştir. Ona "ben ve sen" denir. Bedenden ayrıldığında ölüm vukû bulur.

Rûhânîlerden bâzıları şöyle demiştir: "Allah Teâlâ insanın tıynetinde melekî, nûrânî, ulvî ve bâkî ruh ile süflî ve fânî olan hayvânî ruhu bir araya getirmiştir ki melek gibi hem kendisini tesbih ve takdîs etsin, cesedden ayrıldıktan sonra bâkî olsun; hem de ölüm denen yok oluşu kabul etsin."

Bazılarının sözleri de şöyledir: "Âyette (ölümü tadacak olan olarak) kalpler ve rûhlar değil nefisler zikredilmiştir. Çünkü onlar Hakk'ın hayâtının kendilerine tecellîsi ile bâkîdirler. Ruhlar bedenlerden ayrıldığında heykelleri yıkılır ve ruhlar gayb madenlerine ve Rabb'i müşâhedeye döner."

Şeyhim (**Osman Fazlî**) (k.s.) bir yazısında şöyle der: "Bil ki bir cevher olması, mücerredliği ve mücerred ruhlar âleminden olması bakımından ruh bedenden farklı, ona zıttır. Bedene, sâdece idâre etmek ve tasarruf bağıyla bağlıdır. Kendi zâtıyla kâimdir, bakâsı ve devamı için bedene muhtâç değildir. Beden rûhun sûreti ve şehâdet aleminde kemâlâtının ve kuvvelerinin mazharı olması bakımından ise ona muhtaçtır. Ondan ayrılmaz. Ona sirâyet etmiştir. Fakat bu sirâyet, nazar ehline göre meşhûr olan hulûl etme şeklindeki sirâyet gibi değildir. Bilakis mutlak hak vücûdun/varlığın bütün mevcûdâtta sirâyeti gibidir. Bu îtibarla ruh ile beden arasında her yönden farklılık yoktur.

Kim Hakk'ın eşyâda zuhûrunun keyfiyetini ve eşyânın hangi yönden O'nun aynı ve hangi yönden O'nun gayrı olduğununu bilirse; rûhun bedende zuhûrunun keyfiyetini, onun hangi yönden aynı ve hangi yönden gayrı olduğunu da bilir. Çünkü ruh, bedeninin rabbi/sâhibidir. Kim Rabb'in merbûbu/kulu ile olan hâlini kesin olarak kavrarsa, zikrettiklerimizi de kesin olarak anlar. İlme ve anlayışa erdiren de O'dur." Şeyhimin (k.s.) sözü burada sona erdi. Bu konuda esas olan budur.

Buradan anlaşılan odur ki insânî rûha 'nefis' denilmesi, onun hayvânî ruhun taayyünü ile taayyün etmesi sebebiyledir. İşte aslında bu, onun ayırıcı vasfıdır. İyi anla.

Cüneyd (k.s.) şöyle demiştir: "Kim fenânın iki ucu arasında ise, o fânîdir. Kimin hayatı nefsi ile ise ölümü, rûhunun gitmesi ile olur. Kimin hayatı Rabb'i ile ise tabîî hayattan asıl hayata intikal eder ki hakikatte hayat odur."

Büyüklerden birisi şöyle der: "Allah dostlarından kerâmet zuhûr etmesi onların ihtiyârî ölümlerinden, yâni gerçek mânâda ölümlerinden değil, varlıklarından geçmelerinden sonradır. Ölüm, kerâmetin zuhûruna mânî değildir. Allah dostları kerâmeti sûrî vefatlarından sonra da ızhâr ederler." *Keşfü'n-nûr*'da böyle denilmiştir.

Sâib der ki:

Ölüm sebebiyle gönül ehlinin yardımından ümidini kesme
Çünkü hakîkatten haberdar olanların uykusu uyanıklık gibidir

Nesefî'nin *Umdetü'l-i'tikâd*'ında şöyle der: "Her mü'min uykuda iken olduğu gibi öldükten sonra da hakîkaten mü'mindir. Kezâ bütün rasûller ve nebîler de vefatlarından sonra da hakîkaten rasûl ve nebîdirler. Çünkü nübüvvet ve îman ile muttasıf olan aslında rûhtur. Ruh ise ölüm ile değişmez."

Şu halde anladın ki âyetteki '*nefs/canlı*'dan murâd rûhtur, yoksa burada zât mânâsında değildir. Onun için ***"Sen benim nefsimde olanı bilirsin, ben senin nefsinde olanı bilmem."*** (el-Mâide 5/116) âyetinde buyurulduğu üzere Allâh'ın nefsi olduğu söylenerek bu görüş reddedilemez. Halbuki O'nun hakkında ölüm câiz değildir. Kezâ cansız varlıklar için ölüm söz konusu olmadığı halde onların da nefisleri vardır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Dört ayaklı hayvanların, haşerelerin ve yırtıcı hayvanların tamamının ömürleri Allâh'ı tesbihe bağlıdır. Tesbihleri sona erdiğinde Allah onların ruhlarını kabz eder. Ölüm meleğinin onlarla ilgisi yoktur."*[166] Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *"Kabınızı kırdı diye kölelerinizi dövmeyin. Sizin ecelleriniz olduğu gibi o kapların da ecelleri vardır."*[167]

Hz. Aişe (r.anhâ)'nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ebû Bekir (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'in yanına girmek için izin istedi. Rasûlullah (s.a.) vefat etmiş ve üzeri örtülmüştü. Yüzünden örtüyü açtı. Ağzını O'nun iki gözü arasına, ellerini de yanaklarına koydu ve şöyle dedi: "Vah benim peygamberime, vah benim dostuma, vah benim can arkadaşıma! Allah ve Rasûlü doğru söyledi: "*Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedîlik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar? Her canlı, ölümü tadar.*" Sonra insanların arasına (minbere) çıktı ve onlara şöyle hitâb etti: "Kim Muhammed'e ibâdet ediyorsa bilsin ki O, vefât etti. Kim de O'nun Rabb'ine ibâdet ediyorsa bilsin ki O, diridir, ölmez." Ardından şu âyeti okudu: ***"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz?…"*** (Âl-i İmrân, 3/144)

Kâşifî der ki: "Adem/yokluk kapısından varlık sahrâsına adım atan kimse zorunlu olarak fenâ/yokluk şerbetini içecek ve ölüm ve vefât elbisesini (kefeni) giyecektir."

Dünyaya gelen kimse, fenâ ehli olacaktır
Kalıcı ve bâkî olan yalnız Allah Teâlâ'dır

"Bir deneme olarak sizi şerle de, hayırla da imtihan ederiz." Ey insanlar, biz size, sizi sınayan ve imtihan eden kimsenin yaptığı muâmeleyi yaparız. Nitekim **İmam** (**Râzî**)'nin dediği gibi Allah olacakları bilmekte olduğu halde buna "ibtilâ/imtihan" adını vermiştir. Çünkü bu, ihtibar (imtihan/deneme) şeklindedir.

Âyetteki “şer” ve “hayır”dan maksad, fakirlik, elem ve şiddet gibi belâlar ile zenginlik, lezzet ve sevinç gibi nimetlerdir. Siz bütün bunlara sabrediyor ve şükrediyor musunuz; yoksa etmiyor musunuz?

Bazıları şöyle demişlerdir: “Sizi kahır ve lütuf ile, ayrılık ve vuslat ile, ikbâl ve idbâr ile, mihnet ve âfiyet ile, cehâlet ve ilim ile, bilinmemek ve bilinmekle imtihan ederiz”

Sehl şöyle demiştir: *“Sizi şerle”* Hakk’ın hidâyeti olmaksızın nefse ve hevâya tâbi olmakla *“da hayırla”* günahlardan koruyarak ve tâate muvaffak kılarak *“da imtihan ederiz.”*

Âyette “fitne”, bir deneme ve sınama olarak demektir. “اَلْفَتْنُ” kelimesinin asıl mânâsı, iyisini kötüsünden ayırmak için altını ateşe sokmaktır.

Ebû Ümâme (r.a.)’dan Nebî (a.s.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *“Sizin altınınızı ateşle denemeniz gibi, Allah da sizi belâlarla imtihan eder. Onlardan bâzısı saf altın gibi çıkar. İşte o, Allâh’ın şüpheli şeylerden koruduğu kimsedir. Bâzısının ayarı öncekinden daha düşük çıkar. İşte o, bâzı şüpheli işler yapan kimsedir. Bâzısı da siyah altın gibi çıkar. İşte o da günahlara mübtelâ olan kimsedir.”*[168]

Hâfız der ki:

Yalancı olanların yüzlerinin kara olmasını sağlayacak
Deneme âleti bulunsaydı ne güzel olurdu!

Hucendî de şöyle der:

Geçer akçe ile geçmez akçelerin, yâni niyet ve ihlâsın
Darphanesi aşktır, mihengi de muhabbettir

Râğıb Isfahânî, şöyle der: “بَلاَ” elbisenin eskimesi anlamınadır. “بَلَوْتُهُ” çok sınamaktan dolayı onu eskittim demektir. Cismi yıprattığı için gama “belâ” denilmiştir.”

Mükellef tutma da şu yönlerden “belâ” diye isimlendirilir:

1- Bütün mükellefiyetler, bedenler için meşakkat vericidir. Bu yönden bir deneme/imtihan olmuştur.

2- Bütün mükellefiyetler, birer imtihandır.

3- Allâh’ın imtihanı, kulları şükretsinler diye bazen sevinilecek şeylerle, bazen de sabretsinler diye zarar verici şeylerledir. Buna göre sıkıntı da lütuf da imtihandır. Mihnet/sıkıntı sabrı, lütuf ise şükrü gerektirir. Sabrın haklarını yerine getirmek, şükrün haklarını edâ etmekten daha kolaydır. Bu durumda lütuf bu iki imtihandan daha zoru olmuştur. Bu bakımdan **Hz. Ömer** (r.a.) şöyle demiştir: “Sıkıntılarla imtihan olunduk, sabrettik. Bollukla denendik de buna şükredemedik.” İşte bu yüzden mü’minlerin emiri **Hz. Ömer** (r.a.) yine şöyle demiştir:

“Kime dünyalığı genişletilir de, bununla kendisine bir tuzak kurulduğunu bilmezse o, aklını yitirmiştir.”

“إِبْتَلاَ فُلاَنٌ كَذَا وَبَلاَهُ (Filanca şunu denedi, sınadı)” denildiğinde, bu söz şu iki şeyi ihtivâ eder: Birincisi, onun durumunu öğrenmek ve hakkında bilinmeyenlere vâkıf olmak. İkincisi, iyi veya kötü olduğunun ortaya çıkması. Bu ifâdeyle her ikisi de kastedilebilir, sâdece birisi de kastedilebilir. Allah Teâlâ hakkında “ بَلاَ كَذَا وَابْتَلاَهُ ” denildiği zaman, bu ifâdeyle o şeyin durumunu öğrenmek ve hakkında bilinmeyenlere vâkıf olmak değil, o şeyin iyilik ve kötülüğünün ortaya çıkması murâd edilir. Çünkü Allah gaybları çok iyi bilendir.

“Ve siz,” ne müstakil ne de ortak olarak bizden başkasına değil *“ancak bize döndürüleceksiniz.”* Biz de sizi hayır ve şerden neyiniz bulunursa ona göre söze karşılık vereceğiz. Bu ifâde hem vaad hem de tehdittir. Bu ifâdede şu îmâ vardır: Dünya hayatından maksad imtihandır, mükâfât ve cezâya mâruz kalmaktır.

Bil ki amellerin karşılığının verilmesi, mükellefiyet yurdu olan bu dünyada mümkün olmaz. Bunun için mutlaka sâdece ölümle ve yeniden diriltilme ile kendisine ulaşılacak başka bir âlem gereklidir. Dolayısıyla her nefsin ölmesi ve yeniden diriltilmesi gerekir.

Bâzıları şöyle demiştir: Rûhun bedenden ayrılmasının faydası, cisimlerle sohbetten ötürü rûhda oluşan kirlerin kalkmasıdır. Bedene tekrar iâde edilmesinin faydası ise, Allâh’ın sâlih kulları için hazırlanan hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin gönlünden bile geçmeyen uhrevî nimetlerin elde edilmesidir.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de şöyle der: “*Sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz.*” kavli ile işâret edilmektedir ki: Biz sizi “şer” diye isimlendirdiğiniz sevmediğiniz şeylerle deneriz. Bunlar; korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden azaltmadır (bk. el-Bakara, 2/155). Bunlarda, nefsin ölümü ve kalbin hayatı sözkonusudur. Yine biz sizi “hayır” diye isimlendirdiğiz sevdiğiniz şeylerle deneriz. Bunlar da kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerdir (bk. Âl-i İmrân, 3/14) Bunlarda nefsin hayâtı ve kalbin ölümü söz konusudur. İşte bu iki hâl de bir denemedir. Kim, sevmediklerine katlanmakla ve arzularından uzak durmakla nefsin sıfatlarının ölmesine sabrederse, ona kalbin diriliği ve nefsin itmi’nâna ermesi müjdesi vardır. Artık onun için lütuf ile “Rabbine dön” emrinin cezbesiyle Rabbine dönmeyi hak etmek vardır. Nitekim Allah *“Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.”* buyurmuştur. İşte onun şer zannetiği hayıra olur. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Umulur ki hoşlanmadığınız bir şey hakkınızda hayırlı olabilir.”*** (el-Bakara, 2/216) buyurmuştur. Kim de hoşlanmadığı şeylere ve nefse hoş gelen şehvetlere sabretmez ve Allâh’ın haklarına riâyet etmek sûretiyle nimetlere şükretmezse; onun için nimetlere nankörlük etmekten ötürü şiddetli bir azâb vardır. Onun hayırlı zannettiği şeyler de kendisi için şer olur. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Umulur ki, hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir.”*** (el-Bakara, 2/216) İşte böyleleri Allâh’ın huzûruna zincirlere ve halkalara vurularak kahırla döndürülür.”

Akıllı kişiye gereken, fakirlik ve benzeri nefsin hoşlanmadığı şeylere sabretmektir.

Hâfız der ki:

Eğer bu aşk pazarında bir fayda varsa, dervişlik ve kanâattedir
Ey Rabbim, beni dervişlik ve kanâatkârlıkla nimetlendir



---

[165]. Bk. İbn Kesîr, Tefsîr, III, 99; Aclûnî, I, 513
[166]. Deylemî, hadis no: 1695; ed-Dürru'l-mensûr, V, 292
[167]. Münâvî, VI, 409
[168]. Terğîb, V, 245

İNSAN ACELECİ YARATILMIŞTIR

وَاِذَا رَاٰكَ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُواًۜ اَهٰذَا الَّذ۪ي يَذْكُرُ
اٰلِهَتَكُمْۚ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ
عَجَلٍۜ سَاُر۪يكُمْ اٰيَات۪ي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾

36. *(Rasûlüm!)* Kâfirler seni gördükleri zaman: "Sizin ilâhlarınızı diline dolayan bu mu?" diyerek seni hep alaya alırlar. Halbuki onlar, çok esirgeyici Allâh'ın Kitabını inkâr edenlerin ta kendileridir.

37. İnsan, aceleci *(bir tabiatta)* yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim; benden acele istemeyin.



Rasûlüm! *"Kâfirler"* yâni müşrikler *"seni gördükleri zaman"* birbirlerine: *"Sizin ilâhlarınızı"* putlarınızı *"diline dolayan"* kötü bir şekilde zikreden, onların mâbûd olduğunu bâtıl gören ve onlara ibâdeti çirkin sayan *"bu mu?" diyerek seni hep alaya alırlar."* Yâni onlar seni alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Burada kastedilen, onlar sana istihza ile 'peygamber' derler, demektir.

Bu ifâde, onların Hz. Peygamber (a.s.) ile muâmelelerini alay etmekle sınırladıkları mânâsınadır. Yoksa ilk olarak akla geldiği üzere O'nun alaya alınmış olmasını alay konusu edinmekle sınırladıkları anlamına değildir.

Nebî (a.s.) Ebû Cehil'in yanına uğradığı zaman Ebû Cehil güldü ve onunla alay edercesine beraberinde bulunan Araplar'ın ileri gelenlerine: "İşte, Abdü Menaf'ın peygamberi!" dedi. İşte bunun üzerine bu âyet indi.

"فُلَانٌ يَذْكُرُ النَّاسَ" denir. Bunun mânâsı, o insanların gıyâbında konuşuyor ve ayıplarını anıyor, demektir. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle denilmiştir. "Yezküru" kelimesinin mutlak olarak zikredilmesi, durumun buna delâletinden dolayıdır. Çünkü düşmanın anması, ancak yerme ve kötüleme ile olur.

"Halbuki onlar, çok esirgeyici Allâh'ın Kitabını inkâr edenlerin ta kendileridir." Yâni onlar, faydası da zararı da olmayan putlarını Nebî (a.s.)'ın kötü sıfatlarla anmasını ayıplıyorlar. Oysa onlar, kendilerine her türlü nimetleri veren Allâh'ın gereği gibi birliğinin anılmasını inkâr ediyorlar. Şu halde ayıplanmaya ve inkâr edilmeye lâyık olan onlardır.

Âyette işâret vardır ki kim küfür perdesiyle Allah'tan perdelenmişse, Hakk'ın havâssına/has kullarına ancak istihzâ ve inkâr gözü ile bakar. Çünkü peygamberlerden ve evliyâdan olan Hakk'ın havâssı, onlara çirkin görünür. Çünkü onlar, kendileri gibi Allâh'ı bırakıp dünyanın makamı, malı ve diğer şehvetlerinden bir takım ilahlar

edinmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Hevâ ve hevesini ilah edinen kimseyi gördün mü?”*** (el-Câsiye, 45/23) Her seven sevdiğini kıskanır. Onun için müşrikler onların ayıp ve noksanlarını dillerine dolarlar. Halbuki ayıp ve kusur, zıtlarında değil onlardadır.

Mesnevî’de der ki:

Birisi ağzını eğdi, Muhammed’in adını eğlenerek andı
Kendi ağzı bu sebepten çarpıldı kaldı
Geri geldi ve “Ey Muhammed affet
Sen ki ledün ilminden lütuflar aldın
Ben, bilgisizlikten eğlendim seninle
Oysa eğlenmeye müstahak olan bendim”
Allah, bir kimsenin perdesini yırtmak isterse
Onu temiz kişileri kınayıp yermeye meylettirir
Ve eğer Allah bir kimsenin ayıbını örtmek isterse
Ayıplı kimselerin ayıbı hakkında onun sesini soluğunu keser

Akıllı kişiye gereken, dilini başkalarının kusûrlarını anmaktan korumak ve her zaman gaybları çok iyi bilen Allâh’ı anmakla meşgul olmaktır. Çünkü O, sonsuz rahmetini kullarının üzerine yağdırmıştır. Elbette nimeti verene şükretmek lâzımdır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kim Allâh’ı itâatle anarsa, Allah da onu rahmetle anar. Kim de Allâh’ı isyân ile anarsa, Allah da onu lânetle anar. Zikrin en üstün olanı, “Lâ ilâhe illallah”tır.”*[169] Çünkü Lâ ilâhe illallah, Allah’tan başka her şeyden yüz çevirmek ve tamâmen Allâh’a yönelmektir. Denilir ki: Kelime-i tevhîdin ilk yarısı ***“O halde Allâh’a koşun/kaçın.”*** (ez-Zâriyât, 51/50) âyetine, ikinci yarısı ise ***“Allah” de, sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar.”*** (el-En‘âm, 6/91) âyetine işârettir.

Yine denilir ki: Diğer ibadetler ve zikirler Allâh’a melek vâsıtasıyla ulaşır. Bu kelime ise Allâh’a melek vâsıta olmadan ulaşır. Kim hâlis bir niyetle Lâ ilâhe illallah derse, denizlerin köpüğü kadar günahı da olsa affolunur. Allah Teâlâ bütün peygamberlere, ümmetlerini bu zikre çağırmalarını emretmiştir. Lâ ilâhe illallah’tan daha üstün bir zikir nâzil olmamıştır. Gökler ve yerler onun sâyesinde durur. O, İslâm olmanın ifâdesi, kurtuluş ve nur kelimesidir. Çünkü bâtın onun sâyesinde ihlâs, sıdk, safâ ve yakîn nurları ile aydınlanır.



خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَاُرِيكُمْ اٰيَاتٖى فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾

37. İnsan, aceleci *(bir tabiatta)* yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim;

benden acele istemeyin.

"İnsan," cinsi *"aceleci"* bir tabiatta *"yaratılmıştır."*

Acele, bir şeyi vaktinden önce taleb etmek ve aramaktır. Bu da şehvetin gereklerindendir. Bu yüzden aceleci olmak zemmedilmiştir. Hatta *"Acele şeytandandır."*[170] denilmiştir. İnsanın aşırı aceleciliği ve sabrının azlığı sebebiyle âyette sanki aceleden yaratılmış gibi ifâde edilmiştir. Nitekim "Zeyd keremden yaratılmıştır." denir. Bu, kişinin yaratılışında olan ahlâkın onun bütün yaratılışı yerine konulmasıdır ki bu ahlâkın onda fazlasıyla bulunduğunu ve asla ondan ayrılmadığını bildirmek içindir. Hemen küfre düşmesi ve Allâh'ın tehditlerini, hemen gelmesini istemesi de insanın aceleciliğindendir. Nitekim **Nadr b. Hâris** şöyle demiştir: ***"Allâh'ım, eğer bu, senin katından gelmiş gerçekse başımıza gökten taş yağdır, yâhut bize acı bir azab ver."*** (el-Enfâl, 8/32)

İbn Abbas (r.anhümâ) şöyle demiştir: "Buradaki '*insan*'dan murad Âdem (a.s.)'dır. Çünkü ona üflenen ruh sadrına vardığında kalkmak istedi. Yâni ruh daha vücudunun aşağısına varmadan kalkmakta acele etti.

Ey acele edenler, *"size âyetlerimi göstereceğim;"* zât-ı ulûhiyyetimin kudret nişanlarını, alâmetlerini dünyada Bedir muharebesi vâsıtasıyla, âhirette ise cehennem azâbıyla göstereceğim. *"benden"* onları *"acele"* getirmeyi *"istemeyin."*

Nefislerinin yaratılışında var olan bir şeyin yasaklanması, onları bu isteklerinden vazgeçirmek içindir. Çünkü insanların irâdeleri ve seçme imkânları vardır. Onların aceleci olarak yaratılmış olmaları, bundan nehyedilmeleri ile çelişmez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Zaten nefsler cimriliğe hazır duruma getirilmiştir."*** (en-Nisâ, 4/128) İnsanda cimrilik yaratılmış, ama ona infak etmesi emredilmiştir. İnsanda zayıflık yaratılmış, ama cihadla emrolunmuştur. İnsanda şehvet yaratılmış, ama ona muhâlefet etmesi emredilmiştir. Şu halde bu, yapmaya güç yetirilemeyecek bir şeyle mükellef tutma kabilinden değildir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Burada bâzı mânâlara işaret vardır:

1- Cahilliğinizden ve sapkınlığınızdan ötürü siz azâbı istemekte acele ediyorsunuz. Çünkü alay ederek ve düşmanlıkta bulunarak Habîbime ve Nebîme eziyet ediyorsunuz. Kim benim bir dostuma, velî kuluma düşmanlık ederse, bana harp ilan etmiş ve azabı istemekte aceleci olmuş olur. Çünkü ben dostlarıma eziyet edilmesine, yavrulu arslanın yavrusu için öfkelendiği gibi öfkelenirim.[171] Hâl böyle iken, biricik Habibime ve Nebîme (a.s.) ezâ edene karşı nasıl buğz etmem?

Bu yorumun doğruluğuna âyet de delâlet etmektedir: *"Size âyetlerimi"* yâni azâbımı *"göstereceğim;"* Peygamberime eziyet ederek ve O'nunla alay ederek onu *"benden acele istemeyin."*

2- İnsan rûhu aceleci olarak yaratılmıştır. Çünkü ilâhî kudretin taalluk ettiği ilk şey odur.

3- Allah Teâlâ gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yaratmıştır.

Âdem'in yaratıldığı çamuru ise kırk sabah (kudret) eliyle yoğurmuştur. Bu yoğurma günlerinden her birinin bizim saydığımız bin yıl kadar olduğu rivâyet edilmiştir. Bu da kırk bin yıl olur. Buna göre mânâ şöyle olur: Bununla birlikte insan göklerin ve yerin altı günde yaratılışına nisbetle aceleci yaratılmıştır. Çünkü insanın hamurunda göklerde, yerde ve bunların arasında bulunanların numûneleri mevcuttur.

İnsan kendisine has kılınan hilâfet sırrını kabûle istîdadlı kılınmıştır. İnsan Allâh'ın zât ve sıfatlarının tecellîlerini kabul edicidir. Mahlûkatın kendisini ortaya çıkarmak ve tanımak için yaratıldığı gizli hazineyi ortaya çıkaran bir aynadır. Göklere, yere, dağlara ve bunlarda yaratılanlara arz olunup da onların yüklenmekten çekinip korktukları emâneti yüklenmeye istîdadlı kılınmıştır (Bk. Ahzâb, 33/72). Nitekim âyetin geri kalan kısmı buna delâlet etmektedir: "*Size âyetlerimi göstereceğim; benden acele istemeyin*." Yâni, kemâlimin sıfatlarını, âfâkın/dış âlemin görüntülerinde ve her asırda bir peygamber ya da velî vâsıtasıyla terbiye etmek sûretiyle nefislerinizin aynalarında göstereceğim. Dolayısıyla nefislerinizin tesiriyle bu makamı taleb etmekte acele etmeyin. Çünkü onu taleb etmenin sınırının beşikten mezara kadar olduğu söylenmiştir. Hatta ben bunun ezelden ebede kadar olduğunu söylüyorum. Bu bir kuş dilidir ki onu ancak zamânın Süleymanı bilir. Allah Teâlâ: ***"Biz onlara, ufuklarda ve kendi canlarında âyetlerimizi göstereceğiz ki onun gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun."*** (Fussilet 41/53) buyurmuştur."

Şâir şöyle der:

İstediğin bir işte acele etme,
Çok az ulaşır matlûbuna acele eden.
Teennî sahibi, erer maksûduna,
Aceleci olan, kurtulamaz zilletten.

Bir bedevî şöyle demiştir: "Acele etmekten sakının. Çünkü Araplar, aceleyi "أُمّ النَّدَامَة" (pişmanlıkların anası)" diye isimlendirmişlerdir.

Âdem (a.s.) çocuklarına şöyle demiştir: "Yapmak istediğiniz her işten önce bir saat (bir müddet) durup düşünün. Çünkü ben bir saat durup düşünseydim, başıma gelenler gelmezdi."

Dünyevi işlerde, mânevî maksadlarda teennî ile hareket şarttır.

Ey Câmî, sonunda ona kavuşma sabahı belirecek
Ayrılık akşamı geç sona erse de gam yeme



---

[169]. Bk. Münâvî, II, 33
[170]. Münâvî, et-Teârif, Beyrut 1410, s. 504

[171]. Bk. Buhârî, Rikâk 38

KIYÂMET ÖYLE ÂNİ GELİR Kİ…

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا ح۪ينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا
هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْت۪يهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَط۪يعُونَ رَدَّهَا
وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ
بِالَّذ۪ينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَنْ يَكْلَؤُ۬كُمْ
بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِۜ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾
اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَاۜ لَا يَسْتَط۪يعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا
هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾

38. "Eğer doğru iseniz, bu tehdit ne zaman *(gerçekleşecek)*?" diyorlar.

39. İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından *(saran)* ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamânı bir bilselerdi!

40. Bilâkis kendilerine o *(kıyâmet)* öyle âni gelir ki, onları şaşırtır. Artık onu ne reddedebilirler, ne de kendilerine mühlet verilir.

41. Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi; ama onları alaya alanları, o alay konusu ettikleri şey kuşatıverdi.

42. De ki: Allâh'a karşı sizi gece gündüz kim koruyacak? Buna rağmen onlar Rablerini anmaktan yüz çevirirler.

43. Yoksa kendilerini bize karşı savunacak birtakım ilâhları mı var? *(O ilâh dedikleri şeyler)* kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler. Onlar bizden de alâka ve destek görmezler.



Acele isteyerek ve alay ederek *"Eğer"* onun bize geleceği konusundaki vaadinizde *"doğru iseniz, bu tehdit"* azâb ve kıyâmet vaadi/tehdidi *"ne zaman (gerçekleşecek)?"* çabucak bize gelsin *"diyorlar."*

Buradaki (inkârcıların) "*doğru iseniz*" hitabı, vaad edilenin geleceğini haber veren âyetleri okuyan Nebî (a.s.)'a ve mü'minleredir.



لَوْ يَعْلَمُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا ح۪ينَ لَا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ

ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٣٩﴾

39. İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından *(saran)* ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamânı bir bilselerdi!

Allah Teâlâ onlara cevaben şöyle buyuruyor: "*İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından (saran) ateşi savamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zamânı bir bilselerdi!*" Yâni onlar, "*Bu tehdit ne zaman?*" diyerek acele ile gelmesini istedikleri vakti bilselerdi, asla onu acele istemezlerdi. Bu vakit ise üzerlerinden savmaya muktedir olamayacak ve onu kendilerinden def edecek bir yardımcı da bulamayacakları şekilde ateşin her yönden onları kuşattığı vakittir.

Burada sâdece "*yüzler*" ve "*sırtlar*", yâni ön ve arka tahsis edilmiştir. Çünkü onlar, yönler içinde en şereflileridir ve onların kuşatılması her yönden kuşatılmayı gerektirir.



بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾

40. Bilâkis kendilerine o *(kıyâmet)* öyle âni gelir ki, onları şaşırtır. Artık onu ne reddedebilirler, ne de kendilerine mühlet verilir.

"Bilâkis kendilerine o" tehdid edilen şey *"öyle ânî gelir ki, onları şaşırtır."*

İmam (Râzî) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, ölüm ve kıyâmetin vaktini bildirmemiştir. Çünkü kişi kendisinden gizlenen şeyden daha çok sakınır ve ona daha iyi hazırlanır."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Kimi kevnden bir şey hayrete düşürürse, bu, onun o şeyle beraber olmasından ve onu var edenden gâfil olmasından dolayıdır. Kim de Hakk'ın kabzasında ve huzûrunda bulunursa, hiç bir şey onu hayrete düşürmez. Çünkü o, kudsî menzillerden olan heybet mahalline ulaşmıştır.

"Artık onu," bu vaat edilen şeyi, yâni azâb, cehennem ateşi ya da kıyâmeti *"ne reddedebilirler, ne de kendilerine mühlet verilir."* Yâni, bir miktar rahat etmeleri için ya da geriye dönüp de bir takım mazeretler ileri sürmeleri için onlara, göz açıp kapayıncıya kadar bile mühlet verilmez. Ya da onlara da yakarmalarına da bakılmaz.

Burada işâret vardır ki inkârcılar, Allâh'ın kendilerini inkârlarından ötürü ayrılık, hasret, uzaklık ve huzûrundan kovma ateşi ile cezalandırmadan önce inkârda karar kılmazlardı, Hakk'ı talebe tevbe eder ve dönerlerdi. Buradan maksadların en büyüğünün Hakk'ı taleb ve O'na ulaşmak olduğu anlaşılmaktadır. Kişinin gözünü sağa sola çevirmekten koruması, zâhir edebinden olduğu gibi; basîretini Allah'tan başkasına (mâsivâ) bakmaktan koruması da bâtın edebindendir. Bu da çoğunlukla ancak sülûk ve ehlullahtan irşad talebi ile mümkün olur. Şu halde varlığı ifnâ etmek lâzımdır. Çünkü maksûda ulaşmanın yolu odur.

Hikâye edilir ki Leyla, Mecnûn Kays'ın kabını kırdığı vakit Mecnûn şevkinden üç gün raks etti. Ona: "Ey Mecnûn, sen Leylâ'nın seni sevdiğini sanıyordun. Halbuki o,

muhabbet bir tarafa, başkalarına verdiğini bile sana vermedi.” dediler. Mecnun: “Esâs mecnûn, bu sırrı anlamayandır.” diye cevap verdi. Böylece o, kabı kırmanın ifnâdan/fânî kılmaktan ibâret olduğuna işaret etti.

Bil ki şer’an, aklen ve keşfen ittifak edilmiştir ki insan için bu dünyada ve bu âlemde hâsıl olmayan her kemâl, onun için ölümden sonra âhiret yurdunda da hâsıl olmaz. **Şeyh Sadreddin Konevî** (k.s.)’un *el-Fükûk*’unda böyle denilmektedir. Bundan anlaşılmaktadır ki fırsat zamânı bir ganimettir. Ölüm vakti ansızın geldiğinde kişi ne onu geciktirmeye ne de durumunu düzeltmeye güç yetiremez.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Ey kemik kafesi olan insan, haberin var mı?
Canın bir kuştur, onun adı da nefestir
Kuş kafesten uçunca, kaydı bağı kırıldı
Artık senin çaba ve himmetinle o av geri gelmez
Fırsatı ganimet bil, âlem bir nefesten, andan ibarettir
Âlimler nezdinde bir nefes, bir âlemden yeğdir



وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا
كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٤١﴾

41. Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi; ama onları alaya alanları, o alay konusu ettikleri şey kuşatıverdi.

“Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi.” Bu ifâde, inkâr edenlerin kendisiyle alay etmeleri konusunda Rasûlullah (s.a.)’i tesellî içindir. Yâni, Allâh’a yemin olsun ki kavminin seninle alay ettiği gibi senin zamânından önce de şânı yüce pek çok sayıda peygamberle alay edildi de onlar sabrettiler.

“Ama onları” peygamberleri *“alaya alanları, o alay konusu ettikleri şey kuşatıverdi.”* Yâni, alaylarının ardından acele istedikleri azab onları kuşatıverdi.

Âyette “يَسْتَهْزِؤُنَ” *(alay ettikleri)*” ifâdesi, “يَسْتَعْجِلُونَ” (acele istedikleri) ifâdesi yerine konulmuştur. Çünkü onların acele istemeleri, alay etmek içindi. Bu, önceki peygamberlerle alay edenleri yaptıklarının karşılığı kuşattığı gibi, onları da yaptıklarının kuşatacağına dâir tehdiddir.



قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ ۜ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ
مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾

42. De ki: “Allâh’a karşı sizi gece gündüz kim koruyacak?” Buna rağmen onlar Rablerini anmaktan yüz çevirirler.

Ey Muhammed (a.s.), başlarına kakmak ve kendilerini susturmak için alay edenlere *“De ki: “Gece gündüz sizi Rahmân’dan”* yâni, gece gündüz başınıza gelmesini hak ettiğiniz Rahmân’ın azâbından eğer O dilerse *“kim koruyacak?”* Yâni O’nun azâbını sizden ancak O uzaklaştırabilir.

Burada “*er-Rahmân*” isminin zikredilmesi, O’nun umûmî rahmetinden başka onları koruyacak hiçbir şey bulunmadığına ve azâbın ânîden gelmesini de onun mühlet tanımasının alıkoyduğuna dikkat çekmek içindir. “*Gece*”nin “*gündüz*”den önce zikredilmesi, genellikle felâketlerin gece meydana gelmesi ve gece gelen belâların daha şiddetli olması sebebiyledir.

“Buna rağmen onlar Rablerini anmaktan yüz çevirirler.” Allah’tan korkup içinde bulundukları emniyeti ve huzûru bir muhâfaza ve koruma sayıp da koruyana yalvarıp niyâz etmek bir yana Allah Teâlâ’nın zikrini hiç gönüllerine getirmezler. Yâni sen onlara bu soruyu sormaktan vazgeç. Çünkü onlar, Allâh’ı anmaktan yüz çevirdikleri için bu sorunun sorulması için elverişli değillerdir.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de şöyle der: “Beşeriyyet hicabları ile perdelenenlerin düzelme ümidi rûhâniyyet hicabları ile perdelenenlerden daha çoktur. Çünkü onlar cehâletlerini ikrar ederler. Diğerleri ise kendi sözleriyle mağrurdurlar, aldanmışlardır. Beşeriyyet hicabları ile örtülü olanlar, beşeriyyetin gerekleri ile meşgul olduklarından Rablerini zikirden ve O’nu talebden yüz çevirmişlerdir. Rûhânî hicablar ile örtülü olanlar ise aklî ma‘rifetleri dikkate aldıklarından Rablerini zikirden ve O’nun ma‘rifetinden yüz çevirmişlerdir.”

Kemâl Hucendî şöyle der:

Gurur putunu kır, çünkü âşıklar yolunda
Kırılan bir put, yüzlerce ibadetten yeğdir

Sâib de şöyle der:

Elbiselerinin yakaları makas gibi ”lâ” şeklinde olduğu hâlde
Mağrur kimseler asla yokluğu düşünmezler



أَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَاۜ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا
هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾

43. Yoksa kendilerini bize karşı savunacak birtakım ilâhları mı var? *(O ilâh dedikleri şeyler)* kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler. Onlar bizden de

alâka ve destek görmezler.

“Yoksa kendilerini bize karşı savunacak birtakım ilâhları mı var?” Yâni onların bizim azâbımızı üzerlerinden savacak bir takım ilahları var da onlara mı güveniyorlar? Hayır, onların böyle ilahları yoktur. O ilâh dedikleri şeyler *“kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler. Onlar bizden de alâka ve destek görmezler.”* Bu cümle, kendisinden önceki reddi destekleyen yeni bir cümledir. Müşriklerin inancının bâtıl olduğunu açıklamaktadır. Yâni, onlar kendilerine bile yardıma muktedir değillerdir. Bir kimse onlara kırmak, koparmak, kirletmek ve benzeri bir kötülük yapmak istese onu kendilerinden uzaklaştıramazlar. Bizim tarafımızdan da yardım edilerek onlara sahip çıkılmaz.

Râgıb şöyle demiştir: “Dostlarımıza verilen sekînet/gönül huzûru, rahat, nezâket ve benzerleri bizim cihetimizden onlara verilmez. Şu halde onların başkalarına yardım edecekleri nasıl vehmedilir?

İbn Abbâs (r.anhümâ): “Âyetteki “يُصْحَبُونَ (*alâka ve destek görmezler*)” ifâdesi, “يُمْنَعُونَ (korunamazlar)” anlamındadır.” demiştir.



KIYÂMET GÜNÜ
ADALET TERAZİLERİ
KURARIZ

بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُۜ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا
نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَاۜ اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ اِنَّمَٓا
اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِۘ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَٓاءَ اِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ
مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَٓا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾
وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـٔاًۜ وَاِنْ كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَاۜ وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

44. Evet, onları da, atalarını da barındırdık. Nihâyet ömür kendilerine *(hiç bitmeyecek gibi)* uzun geldi. Oysa onlar, bizim gelip *(kâfirlere âid)* araziyi çevresinden eksilteceğimizi görmezler mi? Şu halde, üstün gelen onlar mı?

45. De ki: Ben, sâdece, vahiy ile sizi ikaz ediyorum. Fakat, sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman bu çağrıyı duymazlar.

46. Andolsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz, "Vah bize! Hakikaten biz zalim kimselermişiz!" derler.

47. Biz, kıyâmet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. *(Yapılan iş,)* bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu *(adalet terazisine)* getiririz. Hesap gören olarak biz *(herkese)* yeteriz.



"Evet, onları da, atalarını da barındırdık." "الْمَتَاعُ" uzun süre faydalanmak demektir. Yâni, biz azîmüşşân o topluluğa ve atalarına maîşet genişliği, emniyet ve esenlik verdik. *"Nihâyet ömür kendilerine"* hiç bitmeyecek gibi *"uzun geldi."* Yâni, barınma/faydalanma konusunda müddetleri onlara uzun geldi de buna aldandılar, devamlı olarak bu halde olacaklarını ve mağlup olmayacaklarını sandılar. Ecel elinin bu vücûd binasını birbirine katıp toprakla bir edeceğini bilmediler.

"Oysa onlar, bizim gelip (kâfirlere âid) arâziyi" dâru'l-harb olan kâfirlerin topraklarına gelip de mü'minleri musallat ederek *"çevresinden eksilteceğimizi görmezler mi?"* yâni bunlara bakıp da görmezler mi? Hâl böyle iken onlar, bizim gazabımızdan kurtulabileceklerini nasıl vehm ediyorlar?

Bu ifâdenin Allâh'ın onların memleketlerini müslümanlar vâsıtasıyla tahrip edip İslâm diyârına katmasının temsil ve tasviri olduğu söylenmiştir. Çünkü Allah,

inkârcıların diyârına bizzat gelmez. Bilakis İslâm askerleri kâfirlerin topraklarına gazâ eder, memleketlerinin etrafını eksiltip İslâm topraklarına katarak onlara gâlib gelirler.

Kâşifî der ki: “O arâzîyi müslümanlara açarız da her gün bir kale fethederler ve bir konağa sahip olurlar.”

Bu konu daha önce Ra‘d sûresinin sonunda geçmişti.

“Şu halde,” Allâh’ın Rasûlüne ve mü’minlere *“üstün gelen onlar mı?”* Yâni zikredilenler ortaya çıktıktan ve onlar da bunu gördükten sonra onların üstün geleceği vehmedilebilir mi? Oysa gâlib olan Allah’tır, onlar ise mağlûbdur.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Dört şeyle insanlara üstün kılındım: Cömertlik, kahramanlık, cimâ ve kuvvetlilik.”*[172]

İskender’e “Fars hükümdarı Dârâ’nın (Darios) emrinde bir milyon savaşçı (asker) var.” denildi. İskender: “Koyunların çokluğu, usta bir kasabın gözünü korkutmaz.” diye cevap verdi.

Mesnevî’de der ki:

Balta, ağaç dallarının sıklığından korkar mı hiç?
Hepsini parça parça keser
Odunun çokluğundan aleve ne gam?
Kasap koyun sürüsünden kaçar mı hiç?
Eşek, bir yarar uğruna öldürülmez
Ama vahşi olursa kanı mubah olur
Hiç kuşkusuz kâfirlerin kanı da mubah olur
Vahşî hayvanlar gibi okların ve mızrakların önünde
Akılsız, reddedilmiş ve aşağılık oldukları için
Eşleri ve çocukları da tümüyle helâldir

Bil ki galebe ve zafer şerefli bir mevkîdir. Bu da Allah Teâlâ’nın ordusu ile beraberdir. Allah Teâlâ’nın ordusu; peygamberler, velîler ve mü’minlerin sâlihleridir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir.”*** (es-Sâffât, 37/173) buyurmuştur. Yâni, her ne kadar bazen onlar mağlub görünseler de, esâsen üstünlük Allâh’ındır. Görmez misin ki Allah mü’minleri bütün Araplara üstün kıldı. Doğu ve batı ülkelerini fethettiler. Kisrâların mülkünü dağıttılar, onların hazînelerine sahip oldular ve dünyaya üstün geldiler. Onların bazı vakitlerde yenilgiye uğramaları ise musîbeti şiddetlendirme ve güzel imtihan bâbındandır.

Şu halde mü’mine gereken, Allâh’ın vaadine güvenmek ve cihad konusunda zayıf davranmamaktır. Çünkü himmetle dağlar yerlerinden oynatılır.

Mü’minlerin emîri **Hz. Ali** (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Ben Hayber kalesinin kapısını cismânî bir kuvvetle ya da gıdâlardan gelen bir hareketle sökmedim. Lakin melekûtî bir kuvvetle ve Rabbinin nûru ile aydınlanan bir nefis ile te’yid olundum.”

Câbir (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Ali (r.a.) kaleye varınca onun kapılarından birini söküp aldı ve yere attı. Daha sonra kapıyı yerine koymak için yetmiş kişi toplandı (Kapıyı ancak yetmiş kişi kaldırabildi).

Derler ki: “Her kuş kendi kanatlarıyle uçar, akıllı kişi de himmetiyle.”

Adamlar var kalabalık için,
Adamlar var harp için.



قُلْ إِنَّمَا أُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴿٤٥﴾

45. De ki: “Ben, sâdece, vahiy ile sizi ikaz ediyorum. Fakat, sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman bu çağrıyı duymazlar.”

“De ki: “Ben, sâdece, vahiy ile sizi ikaz ediyorum.” Yâni benim durumum bana vahyolunan Kur’an’la acele istediğiniz şey husûsunda sizi korkutmak ve onu size haber vermektir. Yoksa onu size getirmek değil. Çünkü öyle olması tekvînî ve teşrîî hikmete uygun değildir. Zîrâ îman, ıyânî değil burhânîdir, yâni gözle görerek değil, delil ile elde edilir.

“Fakat, sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman, bu çağrıyı” îmâna dâveti *“duymazlar.”* “اَلْاَصَمُّ”, “اَلصُّمُّ”ın çoğuludur. “اَلصَّمَمُ (sağırlık)”, işitme duyusunu kaybetmektir. Kâfirler, işitme duyuları sağlam olduğu halde sağırlara benzetilmişlerdir. Çünkü onlar, kendilerini îkaz eden Allâh’ın âyetlerini işittikleri vakit onlara kulak vermezler. Onların işitmeleri, sanki hiç işitmeme gibi olur. Onların hâli, duymanın faydası olmadığı için sanki doğru dürüst duyamıyanın durumu gibidir. Âyetler okunurken sanki hiç işitmeyen gibi davranırlar ve bu onlara sırf bir gürültü gibi gelir. Dâvetin özünü aslâ işitmezler.

Sağır olan kişi, ister korkutma ister müjde olsun, hiçbir sözü duymadığı halde sâdece îkaz edildiklerini işitmemekle vasfedilmeleri, onların son derece sağır olduklarını belirtmek içindir. Onun için âyette ses ve nidâdan ibâret olan “duâ” kelimesi, “kelâm (söz)” kelimesine tercih edilmiştir. Çünkü îkaz genellikle kendisine delâlet edecek şekilde yüksek sesle ve tekrarlanarak yapılır. Onlar bunu bile işitmezlerse onların sağırlığı en son raddesinde olur. Bu ikinci cümle, söylenmesi istenen sözün tamamlayıcısıdır. O’nun Allah Teâlâ’ya âit olması da mümkündür. Bu durumda sanki şöyle denilmiştir: “Çağrıyı onlara işittirme imkânın olmadığı halde onlara böylece söyle!”

Burada işâret vardır ki peygamberlerin ve velîlerin vazîfesi sâdece uyarmak ve nasîhat etmektir. Onların görevi, sağırlara işittirmek değildir. Çünkü Allah, o sağırları ezelde huzûrundan kovmuş, zâtının civarından dünyanın aşağılıklarına tard etmiştir. Dünya sevgisini ve şehvetlerini taleb edip durmaktan dolayı onların gözlerini kör,

kulaklarını sağır kılmıştır. Onun için kendisiyle îkaz edildikleri şeyleri işitmezler. İşittirmek, yaratılmışlara değil Allâh’a âittir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Allah onlarda bir iyilik olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi.”*** (el-Enfâl, 8/23) buyurmuştur.



وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾

46. Andolsun, onlara Rabbinin azabından ufak bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz, “Vah bize! Hakikaten biz zâlim kimselermişiz!” derler.

“Andolsun, onlara” kâfirlere *“Rabb’inin azâbından ufak bir esinti dokunsa,”* yâni Allâh’a andolsun ki uyarıldıkları Allah Teâlâ’nın azâbından pek az bir şey bile onlara dokunsa son derece üzülürler de “*hiç şüphesiz*” şaşkınlıkla *“Vah bize! Hakikaten biz zâlim kimselermişiz!” derler.”* Yâni felâket ve musîbet çığlığı ile kendilerine yanarlar. Duymazlıktan gelerek ve yüz çevirerek kendilerine zulmettiklerini îtiraf ederler. Bu ifâde, inkârcıların tehdidin/azabın geleceği haberine hiç aldırmadıkları belirtildikten sonra, tehdidin bizzat kendisinin gelmesinden çabucak etkilendiklerinin beyânıdır.

“اَلْمَسُّ” dokunmak demektir. İnsana ulaşan bütün kötülükler hakkında kullanılır.

Âyetteki “نَفْحَةٌ” kelimesi, rüzgar için “esinti”, azâb için ise “bir parça” anlamındadır. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle geçmektedir.

eş-Şihâb şârihi, şu hadiste geçen ifâdeyi esinti mânâsına yorumlamıştır: *“Sizin vakitlerinizde Rabb’inizden gelen rahmet esintileri vardır, dikkat edin ve ona (gönlünüzü) açın.”*[173]

Âyette işâret vardır ki gaflet ve şakavet ehli, ölümden sonra kendilerine Allâh’ın azabının eserlerinden bir eser dokunmadıkça nebîlerin tenbihi ve velîlerin nasihati ile dünyada gaflet uykusundan uyanmazlar. Çünkü, “*insanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar*.”[174] Günahlarını îtiraf ederler, “yazık bize” diye bağrışırlar, nefislerine zulmettiklerine ah vah ederek yanarlar. İster kendisine, ister başkasına olsun zulüm felâketi celb eder ve nimetlerin elden gitmesine sebep olur. Şu halde mü’min azâba ve felâkete sebep olacak şeylerden sakınsın. Kurtuluş ve rahmet kapısına gelsin. Bu da mücâhede, hevâ ve hevese hâkim olmak, tâat ve takvâ yolunu seçmekle olur.

Rivâyet edilir ki sâlihlerden birisi ibâdete düşkün bir ihtiyar kadına: “Nefsine acı!” dedi. Kadın şöyle cevap verdi: “Nefsime acımam, beni Mevlâ’nın kapısından uzaklaştırır. Kim dünya ile meşgûliyetten ötürü Mevlâ’nın kapısından uzaklaşırsa kendisini, mihnet ve belâların kucağına atmış olur.” Sonra ağladı ve şöyle dedi: “Şu iki şey ne kötüdür. Başkaları tarafından geçilip geride bırakılmanın üzüntüsü ve ayrılığın acısı.”

Geçilip geride bırakılmanın üzüntüsü şöyledir: İnsanlar kabirlerinden kalktıkları vakit iyiler (ebrâr), hattâ iyilerin seçkinleri birer binitle geçerler. Onların hemen önlerinde de

Allâh'a yakın olanların (mukarrabîn) seçkinleri vardır. İşte bunlardan geride kalanlar, mahrûm olanlardır.

Ayrılığın acısına gelince; insanlar bir yerde toplandıkları vakit Allah Teâlâ bir meleğe: "Ey insanlar, ayrılın!" diye nidâ etmesini emreder. O zaman müttakîler, kurtuluşa erer. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Ey mücrimler/suçlular, bugün şöyle ayrılın!"*** (Yâsîn, 36/59) buyurmuştur. İşte o zaman evlad ebeveyninden, koca karısından ve seven sevdiğinden ayrılır. Bunlardan biri, cennet bahçelerine gönderilirken, diğeri zincirlere vurulmuş olarak cehennem azabına sürüklenir. Kendisine azab dokunan nerede, sevaba nail olan nerede?

Bil ki inzâr/uyarmak, daha tesirlidir. Çünkü o (hı ile) tahliye (boşaltma) bâbındandır. Şu halde isyan edenin, mâsıyetlerden korkması; uyarıcı nasihatlerle öğütlere kulak vermesi gereklidir. Çünkü yüz çevirenler şöyle derler: ***"Şâyet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık!"*** (el-Mülk, 67/10) Hakîkatte sağır olanlar onlardır.

Şeyh Sa'dî der ki:

Kimsenin hoşuna gitmese de
Faydalı bildiğin sözleri söyle
Çünkü bugün dinlemeyen cahil yarın pişman olacak
"Eyvah, gerçeği neden dinlemedim!" diye feryâd edecek



وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـٔاً وَاِنْ كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

47. Biz, kıyâmet günü için adâlet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. *(Yapılan iş,)* bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu *(adâlet terazisine)* getiririz. Hesap gören olarak biz *(herkese)* yeteriz.

"Biz, kıyâmet günü için" yâni herkes yaptıklarının karşılığını görsün diye amel defterlerinin tartılacağı *"adâlet terâzileri kurarız."* Onları hazır ederiz. Ya da cevher ve cisim haline getirilmesi îtibâriyle amellerin tartılacağı adâlet terâzileri kurarız.

"*Teraziler*" kelimesinin çoğul olması, amellerin çok sayıda olması ya da bu (mizanın çoğul oluşu; her şahsa bir terazi kurulacak olması bakımındandır.

Râgıb şöyle der: "اَلْوَزْنُ", birşeyin miktarını bilmektir. "اَلْمِيزَانُ" kelimesi bazı yerlerde hesâba çekme dikkate alınarak tekil, bazı yerlerde de hesâba çekilenler dikkate alınarak "اَلْمَوَازِينُ" şeklinde çoğul zikredilmiştir."

"اَلْقِسْطُ (adâlet)" kelimesinin tekil yapılması, masdar olması sebebiyledir. "*Teraziler*"

kelimesi, mübâlağa için onunla vasfedilmiştir.

İmam (Râzî), der ki: "*Teraziler*" "*adâlet*" ile vasfedilmiştir. Çünkü terazilerin doğru olmadığı da olur."

"Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez." Haklarını elde etmede hiçbir nefse zulmedilmez. Bilakis her hak sahibine yaptığının karşılığı verilir. Hayırsa hayır, şer ise şer.

Terazilere konulacağına işaret edilen iş, amel *"bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz."* Yâni kendisinden "hardal tanesi kadar" diye söz edilen ameli, tartılmak üzere getiririz.

Miskâl, tartılabilen en küçük ağırlık miktarıdır. Yâni, tanelerin en küçüğü olan hardal tânesi kadar küçük şeyi bile getiririz. "Hardal tânesi kadar" ifadesi, çok az ve değersiz olsa bile getiririz, demektir. Çünkü, "hardal tanesi" küçük olma konusunda bir misaldir.

"Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz." Çünkü bizim ilmimizi ve adâletimizi aşacak bir şey yoktur.

İbn Abbas (r.anhümâ) "hâsibîn"i açıklarken "bilen ve koruyan olarak" demiştir. Çünkü bir şeyi hesâb eden onu bilir ve korur. Burada bir sakındırma vardır. Çünkü, kendisinden hiçbir şey kaçmayan bir hesap görücü, âlim ve kâdirden korkmak gerekir.

(Vefâtından sonra) **Şiblî** (k.s.) rüyâda görüldü. Ona: "Allah sana nasıl muâmele etti?" denilince şöyle cevap verdi:

Önce bizi ince ince hesâba çektiler.
Sonra ikram ettiler, serbest bıraktılar.

İmam Gazzâlî (r.h.) şöyle demiştir: "Mîzan haktır. Bu şöyle olacaktır: Allah Teâlâ, katındaki derecelerine göre amel defterlerinde bir ölçü/tartı ihdâs eder. Böylelikle kulların amelleri kendilerine mâlum olur. Böylece cezalandırmadaki ilâhî adalet, affetmedeki Allâh'ın fazlı ve O'nun iyiliklere kat kat fazlasıyle sevab verdiği ortaya çıkar."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "İmam Gazzâlî'nin bu sözleriyle **İmam (Râzî)**'nin tefsîrindeki "Eğer kıyâmet ehli Allâh'ın adaletli olduğunu bilselerdi, mîzanın kurulmasına gerek kalmazdı. Aksine Allâh'ın mükâfat veyâ cezâdan birini tercih ederek sâdece hüküm vermesi yeterli olurdu. Eğer Allâh'ın âdil olduğunu bilmiyorlarsa, terâzinin kefelerinden birini haksız olarak ağır kılması ihtimâline binâen amellerin tartılmasının faydası olmazdı." şeklindeki sorusu da cevap bulmaktadır. Çünkü insanlar zorunlu olarak Allâh'ın adâletli olduğunu bilirler. Çünkü, "*insanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar*."[175] Fakat Allah, adâletinin ve fazlının tam olarak açığa çıkması için onların amellerinin miktarı hakkında bilgi sâhibi olmalarını murad etmiştir. Bunda insanları delille ilzâm etme de söz konusudur.

Mîzan'ın bir dili ve iki kefesi olduğu söylenmiştir. O, Cibrîl (a.s.)'ın elindedir. Onunla iyilikleri ve kötülükleri en güzel ve en çirkin sûrette tartar. Tartıda hüküm, ağır

gelen tarafa göre verilir. Kefelerin eşit olması durumunda ise Allâh'ın fazlına göre hüküm verilir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Herhalde mîzanın Cibril (a.s.)'ın elinde olması, onun emir ve yasakların inzâline vâsıta olmasındandır. Onun için emir ve yasaklara riâyetin yazılı olduğu amel defterlerini tartması için mîzanın onun elinde olması münâsib düşmüştür."

Rivâyete göre **Dâvûd** (a.s.) Rabb'inden kendisine mîzanı göstermesini istedi. Allah ona mîzanın her kefesinin doğu ile batı arası kadar olduğunu gösterdi. Bunun üzerine Dâvûd (a.s.) bayıldı. Ayıldığı vakit: "Allâh'ım, bunun bir kefesini iyiliklerle kim doldurabilir?" dedi. Cenâb-ı Hak: "*Ey Dâvûd, ben kulumdan râzı olursam, onu bir hurma dânesi ile bile doldururum.*" buyurdu.[176]

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Dile hafif, mîzana konduğunda ağır gelen ve Rahmân olan Allâh'ı hoşnut eden iki cümle vardır:* ***Sübhânallahi ve bi-hamdihî sübhânallahi'l-azîm****: Ben Allâh'ı ulûhiyyet makamına yakışmayan sıfatlardan tenzih eder ve O'na hamdederim. Ben Yüce Allâh'ı ulûhiyyet makamına yakışmayan sıfatlardan tekrar tenzih ederim.*"[177]

Bu iki cümle Allah katında sevimlidir; çünkü onlarda tenzîhin delâlet ettiği selbî sıfatlar ve hamdin delâlet ettiği subûtî sıfatlarla Allâh'ı medih vardır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Tesbih, mîzanın yarısıdır*[178]*, '****el-hamdü lillah****' ise onu doldurur."*[179]

Molla Fenârî şöyle der: "Amelleri tartmak üzere teraziler kurulur. Onlara insanların yaptıklarının yazılı olduğu amel defterleri konulur. Mîzana en son konulacak olan, "***el-Hamdü lillâh***" sözüdür." İşte bu sebeple Nebî (a.s.): *"el-Hamdü lillâh, mîzanı doldurur."* buyurmuştur. Mîzana '***Lâ ilâhe illallah***' kelimesi dışında kulların bütün hayır amelleri konur. Dolması için bir "***el-Hamdü lillâh***" sözüne yer kalır. İşte oraya "***el-hamdü lillah***" konur ve mizan onunla dolar. Çünkü herkesin mizanının kefesi, hiçbir ziyade ve noksanlık olmaksızın kendi ameli kadardır. Daha önce dediğimiz gibi "***Lâ ilâhe illallah***" dışında her amel ve zikir mîzana konur. Bunun sebebi şudur: Her hayır amelin bir zıddı vardır. O hayır zıddı ile tartılır. "Lâ ilâhe illallah"ın şirk dışında bir mukâbili yoktur. Tevhid ve şirk ise bir kimsenin terazisinde bir araya gelmez. Kim inanarak "lâ ilâhe illallah" derse, Allâh'a ortak koşmaz. Kim de şirk koşarsa, tevhide inanmaz. Bu sebeple kelime-i tevhîdin diğer kefede muâdili yoktur ve hiçbir şey ondan ağır olamaz. İşte bundan ötürü o, mîzana dâhil olmaz.

Müşrikler hakkınde ise şöyle buyrulmuştur: ***"Kıyâmet günü onlar için bir terâzi kurmayız."*** (Kehf 18/105) Yâni, onlara hiç kıymet verilmez ve amelleri tartılmaz. Onlara ve onlar gibi Allâh'a karşı böbürlenip de amelleri boşa çıkanlara hiç değer verilmez. Çünkü, Allâh'a ortak koşanların iyi ameleri de boşa çıkmış, hebâ olmuştur. Dolayısıyla onların şerlerine karşı teraziye konulacak iyi amelleri yoktur. Bu yüzden onlar için mîzan kurulmaz.

Bir çok günah defterleri ile mîzana getirilen kimse ise hiç hayır ameli olmadığı halde bir gün samimi olarak "Lâ ilâhe illallah" diyen kişidir. Günahlarla dolu, her biri doğu

ile batı arası kadar olan doksan dokuz defter bir kefeye, samimi olarak söylediği kelime-i tevhid ise diğer kefeye konulur. Çünkü onun kelime-i tevhidden başka bir hayrı yoktur. Kelime-i tevhîdin konulduğu kefe hepsinden ağır gelir ve defterlerin bulunduğu taraf hafif kalır.[180]

Bunun îzâhı şöyledir: "Lâ ilâhe illallah" sözü kelime-i tevhiddir. Tevhide benzer ve denk hiçbir şey yoktur. Aksi halde bir olmaz, iki veya daha çok olurdu. Bu kelime ile hakîkî tevhid murâd edildiğinde mîzana girmez. Çünkü onun dengi ve benzeri yoktur. O halde nasıl tartıya girsin?! Nitekim sahih bir kudsî hadiste buna işâret edilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yedi kat semâ ile benden gayrı onda bulunanlar ve yedi kat yer ile onlarda benden gayrı bulunanlar terâzinin bir kefesine konulsa, diğer kefesine de "Lâ ilâhe illallah" konulsa, ""Lâ ilâhe illallah" diğerlerinden ağır gelir."*[181] Bu işâretten anlaşılan odur ki kelime-i tevhîdin mîzana girmesine mâni olan, onun benzerinin ve denginin olmamasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"O'na benzer hiçbir şey yoktur."*** (eş-Şûrâ, 42/11) buyurmuştur.

Şâyet bununla resmî/şeklî tevhid murad ediliyorsa, o mîzana girer. Çünkü, bir çok günah defterleri ile mîzana getirilen kimsenin hadîsinde işâret edildiği üzere onun zıddı, hatta zıdları vardır. Sevab kefesi, meleğin yazdığı bir kağıt parçası ile ağır gelmiştir. Bu kelime yazılan, söylenen ve mahlûk bir kelimedir.

Bu işâretten anlaşıldı ki onun şerîat terâzisine girişinin sebebi, zıddının ve muhâlifinin var olmasıdır. Onlar, defterlere yazılmış olan günahlardır. Allah, mahşer halkının bir çok günah defterleri ile gelen kimsenin kelime-i tevhid hürmetine kurtulduğunu görmeleri için mîzana koymuştur. Fakat bu, muvahhidlerden Allâh'ın dilediği kimselerin cehenneme atılmalarından ve mahşerde ancak cennete girecek kimselerin kalmasından sonra olacaktır. Çünkü bu kelime, Allâh'ın cehenneme girmelerine hükmettiği, sonra şefâatle veyâ ilâhî inâyetle oradan çıkacak kimselerin mîzanına konulmaz. Eğer bu kelime onların da mîzanına konulmuş olsaydı, onlar da cehenneme girmezlerdi. Bu ise Allâh'ın hükmüne ters olurdu ki bu muhâldir. Kelime-i tevhidin, bir çok günah defterleri ile getirilen kimsenin mîzanına konulması, ilâhî bir lütuf ve imtiyazdır. "***Allah, rahmetini dilediğine tahsis eder***." (el-Bakara, 2/105; Âl-i İmrân, 3/74). Şeyhim ve senedim (**Osman Fazlî Efendi**) (k.s.) bu konuyu böyle açıklamıştır.

Mîzana hayır ve şer olarak ancak organların amelleri girer. Bu organlar da kulaklar, gözler, eller, karın, avret mahalli ve ayaklardır. Bâtınî ameller ise duyularla hissedilen amellerin tartıldığı mîzana girmez. Ancak bunlar için de bir adalet tesis olunur. Bu da hükmî mîzandır. Kısacası hissî olan hissî mizanda, mânâ âlemine âit fiiller de mânevî mîzanda tartılır. Her amel, kendi cinsinden mukâbili ile tartılır. Bu sebeple ameller yazıldığı gibi tartılırlar. "Gizli zikir (zikr-i hafî), hafaza meleklerinin muttali olamadığı zikirdir. O, sûrî/şeklî mîzana girmeyen hakîkî bâtınî tevhiddir. Çünkü o, yazılmış değildir ki nasıl mîzana girsin?" diyen kimse isâbet etmiştir.

Eğer "Mîzan nerededir?" denilirse, cevâben şöyle deriz: "Mîzan, sırât üzerindedir,

hesâb sorulmasına bağlıdır. Bu yüzden hesapsız olarak cennete girenlere mîzan yoktur. Mîzan, ancak (sâlih ve kötü amelleri) birbirine karıştıran mü'minleredir.

Büyükleden birisi şöyle demiştir: "Dünyadaki adâlet terâzisi üçtür: 1.Nefis ve rûh terâzisi, 2. Kalb ve akıl terazisi, 3. Ma'rifet ve sır terazisi.

Nefis ve rûhun terazisi, emirler ve yasaklardır. Onların kefeleri ise vaad ve vaîddir.

Kalb ve aklın terazisi, îman ve tevhiddir. Onların kefeleri ise sevab ve cezâlandırmadır.

Ma'rifet ve sırrın terazisi, rızâ ve öfkedir. Onların kefeleri ise taleb ve herab/kaçmaktır.

Birisi şöyle demiştir: "Kim burada riyâzat ve mücâhedelerin terazisi ile nefsini, murâkabelerin terazisi ile kalbini, ibretlerin terazisi ile aklını, makâmâtın terazisi ile rûhunu, muhâdaraların ve gayba âit hususların mütâlaa terazisi ile sırrını; kefeleri hakîkat ve tarikat, dili şeriat, iskeleti adâlet ve insaf olan muâmelât terazisi ile sûretini tartarsa; kıyâmet gününde onun nefsi şeref, kalbi lütuf, aklı nur, ruhu sürûr/sevinç, sırrı vuslat ve sûreti kabûl terazisinde tartılır. Yukarıda zikredilen terazilerde sevabı ağır bastığı takdirde nefsinin mükafatı ayrılıktan emin olmak, kalbinin mükâfâtı ilâhî sırları müşâhede şerefi, aklının mükâfâtı ilâhî sıfatları mütâlaa etmek, rûhunun mükâfâtı zât nûrlarını keşfetmek, sırrının mükâfâtı kudsî sırları idrak etmek, sûretin mükâfâtı ise ebedî vuslat meclislerinde oturmaktır. Aynı şekilde ameller, ihlâs terâzisi ile tartılır.

İhlâs-ı niyyet ile ibadet güzeldir
Yoksa beyinsiz posttan ne çıkar?
Haller ise sıdk/doğruluk terazisinde tartılır.
Sıdk ve ihlâs ile çalış ki senin nefesinden güneş doğsun
Çünkü yalandan siyah yüzlü oldu birinci sabah (subh-i kâzib)
Kimin amelleri riyâ ile yapılmış olursa kabul olunmaz.
Ey benim canım, mangırın üzerine altın suyu koyma
Çünkü ehil olan sarraf onu bir şey karşılığı almaz
Kimin de halleri ucüb ile karışık olursa halleri yükseltilmez.
Hâlini gönül kibrinden kurtar, kendini beğenme
Her yaptığın amelden Allâh'ın tevfikîni iste
Eğer mânâda ağır olmak istersen, temkin sahibi ol
Dosdoğru olan şer'-i şerîf mîzanıyla hâl ve fiillerini tart
Senin terazin eğri ve hileli olursa
Ceza terazisinin doğru olmasını nasıl beklersin?



---

[172]. Münâvî, IV, 439
[173]. Aclûnî, I, 269

[174]. Sehâvî, Mekâsıd, s. 442; Keşfü'l-Hafâ, II, 432
[175]. Sehâvî, Mekâsıd, s. 442; Keşfü'l-Hafâ, II, 432
[176]. Münâvî, Feyzü'l-kadîr, hadis no: 1669
[177]. Buhârî, Tevhid, 58; Deavat, 66; Eyman, 19; Müslim, Zikr, 30; Tirmizî, Deavat, 59; İbn Mâce, Edeb, 56; Müsned, II, 232
[178]. Münâvî, III, 283
[179]. Müslim, Taharet, 2; Tirmizî, Duâ, 58
[180]. Tirmizî, Îman, 17; İbn Mâce, Zühd, 35; Müsned, II, 213, 222
[181]. Münzirî, Terğib, III, 77

TAKVA SAHİPLERİ İÇİN BİR IŞIK BİR ÖĞÜT

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى وَهٰرُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَٓاءً وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَۙ ﴿٤٨﴾

وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُۜ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٠﴾ اَلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾

48. Andolsun biz, Mûsâ ve Hârun'a, takvâ sahipleri için bir ışık, bir öğüt ve Furkân'ı verdik.

49. *(O takvâ sahipleri ki)* onlar, görmedikleri halde Rablerine candan saygı gösterirler. Yine onlar, kıyâmetten korkan kimselerdir.

50. İşte bu *(Kur'an)* da, bizim indirdiğimiz hayırlı ve faydalı bir öğüttür. Şimdi onu inkâr mı ediyorsunuz?



"Andolsun biz, Mûsâ ve Hârun'a, takvâ sahipleri için bir ışık, bir öğüt ve Furkan'ı verdik." Yâni, Allâh'a yemîn olsun ki o ikisine hak ile bâtılı birbirinden ayırt eden bir kitap olma, şaşkınlık ve cehâlet karanlıklarında kendisiyle aydınlanılan bir ışık ve insanların kendisinden öğüt aldıkları bir zikir olma özelliklerini kendisinde toplayan bir kitap verdik. Bütün bu sıfatlar ile kastedilen birdir. O da Tevrat'tır. Takvâ sâhipleri için âyette özellikle zikredilmiştir. Çünkü onun nurlarıyla aydınlanan ve eserlerinin ganîmetlerinden faydalananlar onlardır.



اَلَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾

49. *(O takvâ sahipleri ki)* onlar, görmedikleri halde Rablerine candan saygı gösterirler. Yine onlar, kıyâmetten korkan kimselerdir.

"(O takvâ sahipleri ki) onlar, görmedikleri halde" yâni, onlardan gâib olduğu, onlara görünmediği halde *"Rablerine candan saygı gösterirler."* O'nun azâbından korkarlar.

Burada kâfirlere târiz/dokundurma vardır. Çünkü onlar uyarıldıkları azâbı görmedikçe îkaz ve korkutmadan etkilenmezler.

"Yine onlar, kıyâmetten korkan kimselerdir." "اَلسَّاعَةُ" kendisinde kıyâmetin vukû bulacağı vaktin adıdır. Kıyâmete "اَلسَّاعَةُ" denilmesinin sebebi, az bir vakitte büyük bir işin vukû bulacak olmasındandır. Öte yandan saate "saat" denilmesinin sebebi, vuku bulacak hâdiseye sür'atle koşmasındandır. Onun mesafesi nefeslerdir.

Râgıb der ki: "اَلسَّاعَةُ", zamânın bölümlerinden bir bölümdür. Onunla kıyâmet ifade

edilir. Kıyâmetin “اَلسَّاعَةُ” diye isimlendirilmesinin sebebi, kıyâmette hesâbın sür’atle görülecek olmasındandır. Nitekim Allah Teâlâ: ***“O, hesap görenlerin en çabuğudur.”*** (el-En‘âm, 6/62) buyurur.

“Onlar, tehdit edildikleri azâbı gördükleri gün, sanki gündüzün sâdece bir saati kadar (dünyada) kalmış gibi olurlar.” (el-Ahkâf 46/35) ve ***“(Kıyâmet) saat(i) başladığı gün, suçlular, (dünyada) bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler.”*** (er-Rûm, 30/55) âyetlerinde tenbih olunduğu üzere birinci âyetteki “sâaten” kelimesi kıyâmet mânâsına, ikincisi ise zamandan az bir vakit mânâsınadır.

Müttakîler mutlak olarak haşyet (candan saygı gösterme) ile vasfedildikten sonra korktuklarının özel olarak belirtilmesi, kıyâmetin korkulacak şeylerin en büyüğü olduğunu bildirmek içindir.



وَهٰذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ اَنْزَلْنَاهُ اَفَاَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٠﴾

50. İşte bu *(Kur’an)* da, bizim indirdiğimiz hayırlı ve faydalı bir öğüttür. Şimdi onu inkâr mı ediyorsunuz?

“İşte bu da,” yâni Kur’ân-ı Kerîm de Hz. Muhammed’e *“bizim indirdiğimiz hayırlı ve faydalı”*mübârek, hayrı ve faydası çok, kendisiyle teberrük olunan *“bir öğüttür.”* Öğüt alma istidâdında olan ondan öğüt alır. Âyette durumunun apaçık olduğunu bildirmek üzere Kur’ân’a “*bu*” diye işâret edilmiştir.

“Şimdi onu inkâr mı ediyorsunuz?” Bu cümle, Kur’ân’ın indirilmesinin Tevrat’ın verilmesi gibi olduğu ortaya çıktıktan sonra onların Kur’ân’ı inkârını, inkâr ve red mâhiyetindedir. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Şimdi siz verilme ve vahyedilme husûsunda Kur’an’ın durumunun Tevrat’ın durumu gibi olduğunu bildikten sonra, onun bizim katımızdan indirildiğini inkâr mı ediyorsunuz?” Çünkü Tevrat’ın durumunu bildikten sonra Kur’an’ın Allah katından indirildiğini inkâr etmeye imkan yoktur.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Câhiller onu dinlemese de Allâh’ın kelâmı hadd-i zâtında mübârektir. Fakat o, kendisini muhabbetle ve kelâmın sâhibine erme şevkıyle dinleyen, muhtevâsıyla amel eden, işâretini tanıyan ve onun tadını kalbinde bulan kimseye mübârektir. Böyle olduğu zaman Kur’ân’ın bereketi o kimseyi onun kaynağını müşâhedeye ulaştırır. Bu da, kadîm olan Allâh’ın zâtını görmektir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“İçinde Kur’an’dan bir şey bulunmayan kimse, harab olmuş bir ev gibidir.”*[182] Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *“Evlerinizi kabirler haline getirmeyin.”*[183] Yâni evlerinizi Kur’an tilâvetinden mahrûm bırakmayın. Çünkü içinde Kur’an okunmayan evler; içlerinde Kur’an okunmaması, zikir ve taatte bulunulmaması sebebiyle kabirlere benzer.

Bu zamânın halkının ihmâlinden dolayı şikâyetimiz Allâh’a’dır. Çünkü onların çoğunun meyli Kur’an’a ve hidâyete değil, şiirlere ve hevâ ehlinin sözlerinedir.

Hucendî der ki:

Kur'an dinlerken her zaman seni bir sıkıntı alıyor
Bâtıllar gibi Hak kelâmından sana bıkkınlık gelmesi nedendir?

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Hak ile bâtılı, yaratılan ile Yaratan'ı, hudûs (sonradan olma) ile kıdemi (ezeliliği) ayırt eden nûr; nebîler, rasûller ve kâmil velîlerden Allâh'ın ihlaslı kıldığı kullarının kalblerine attığı bir nurdur. Bu nur ne şer'î ilimlerin tekrârıyla ne de aklî düşüncelerle elde edilir. Onun zıyâsı vardır. Tevhid ile şirkten, şerîat ile tamahkârlıktan, ihlâs ile riyâdan, Yaratan ile yaratılmışlardan, hüviyyet ile enâniyyetten sakınan müttakîlerin kendisinden öğüt aldığı bir zikirdir/ öğüttür. *"İşte bu da, bizim indirdiğimiz"* kendisinden öğüt alanlar ve ondan öğüt almanın Hz. Peygamber (s.a.)'in aklının ve tefekkürünün neticelerinden değil O'nun kalbine indirdiğimiz nurdan olduğunu bilenler için mübârek *"hayırlı ve faydalı bir öğüttür."* Şimdi onun bizim hidâyetimizden bir nûr olduğunu inkâr mı ediyorsunuz?"

Hikâye olunur ki Osmanlı sultanlarının dedesi **Osman Gazi**, vâsıl olduğu yüksek mertebeye Allâh'ın kelâmına saygı göstermekle ulaşmıştır. Şöyle ki: O zamânının en cömertlerindendi. Elinde olanı, gelip gidenlere dağıtırdı. Onun bu durumu memleketinin ahâlisine ağır geldi ve onun davranışını kınadılar. O da halkın bu tavrını Hacı Bektaş'a ya da büyüklerden başka birine şikâyet etmek için yola koyuldu. Yolda bir adamın evine misafir oldu. Akşam olduğunda ev sahibi ona yatacağı yeri gösterdi. Odanın duvarında mushaf asılmıştı. Onun ne olduğunu sordu. Kendisine onun Allâh'ın kelâmı olduğunu söylediler. Bunun üzerine: "Allâh'ın kelâmının bulunduğu yerde oturmak ve uzanmak edebe uygun değildir" dedi. Kur'an'a hürmeten ayağa kalktı. Ona yönelerek ellerini bağladı. Sabaha kadar bu halde kaldı. Sabah olunca yoluna devam etti. Yolda onu bir adam karşıladı ve "Senin aradığın kişi benim." dedi. Sonra sözüne şöyle devam etti: "Allah, kelâmına gösterdiğin saygı sebebiyle seni yüceltti, sana ve zürriyetine saltanatı verdi." Sonra ona ağaçtan bir dal kesmesini emretti. Dalın ucuna mendilini bağladı ve: "Bu senin sancağın olsun." dedi. Bundan sonra Osman Gazi'nin etrafına bir cemâat toplandı. O, ilk gazâsını Bilecik'e yaptı ve Allâh'ın yardımıyla orayı fethetti. Sonra zâhiren de Sultan Alâaddin ona izin verdi. Böylelikle Osman Gâzi, sultan oldu.

Bu hikayeden alınacak bazı ibretler vardır:

1- Sultanlık da nübüvvet gibi Allâh'ın husûsî ihsanlarındandır.

2- Cömertlik, murâd kapısının anahtarıdır.

3- Şaşkınlık zamânında Allâh'a mürâcaat etmenin te'siri büyüktür.

4- Allah kelâmını gözetip ona riâyet etmek, mutlak olarak sûrî/zâhirî ya da mânevî saltanata sebeptir. Çünkü o, mübârek bir zikirdir/öğüttür.

5- Allah kelâmını gözetmeyi ve ona riâyeti terk etmek, kişinin kuvvetinin azalmasına, hattâ kendisinin zevâline sebep olur. Nitekim bu asırlarda olan budur. Önceki sultanlar döneminde olan terakkî/ilerleme, yerini gerilemeye bırakmıştır. Bizim zamânımızda

sözkonusu terk sebebiyle IV. Mehmed azledilmiştir. İşte saltanatın zevâli budur.

Allah'tan Kur'an'ı gönüllerimizin baharı ve hüzünlerimizin gidericisi kılmasını dileriz.



---

[182]. Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an, 18; Dârimî, Fedailu'l-Kur'an, 1; Müsned, I, 223

[183]. Müslim, Müsafirin, 212; Tirmizî, Sevabu'l-Kuran, 2; Müsned, II, 284, 337, 378, 388

BABALARIMIZI PUTLARA TAPAR BULDUK

وَلَقَدْ اٰتَيْنَٓا اِبْرٰه۪يمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِه۪ عَالِم۪ينَۚ ﴿٥١﴾ اِذْ قَالَ
لِاَب۪يهِ وَقَوْمِه۪ مَا هٰذِهِ التَّمَاث۪يلُ الَّت۪ٓي اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا
وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا لَهَا عَابِد۪ينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ ف۪ي
ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِب۪ينَ ﴿٥٥﴾
قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذ۪ي فَطَرَهُنَّۘ وَاَنَا۬ عَلٰى
ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِد۪ينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللّٰهِ لَاَك۪يدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا
مُدْبِر۪ينَ ﴿٥٧﴾ فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَب۪يرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ
﴿٥٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَٓا اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِم۪ينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا
سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُٓ اِبْرٰه۪يمُۜ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأْتُوا بِه۪ عَلٰٓى
اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُٓوا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا
يَٓا اِبْرٰه۪يمُۜ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُۗ كَب۪يرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ اِنْ كَانُوا
يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

51. Andolsun biz İbrahim'e daha önce rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık.

52. O, babasına ve kavmine: "Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?" demişti.

53. Dediler ki: "Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk."

54. "Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz." dedi.

55. Dediler ki: "Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin?"

56. "Hayır, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim." dedi.

57. Allâh'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!

58. Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye.

59. "Bunu ilahlarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir." dediler.

60. *(Bir kısmı:)* "Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş." dediler.

61. "O halde, onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler."

dediler.

62. “Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?” dediler.

63. “Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa!” dedi.



“Andolsun biz İbrahim’e daha önce” yâni Mûsâ ve Hârun’a Tevrât’ı vermeden önce *“rüşdünü vermiştik.”* “er-Rüşd”, “el-ğayy (doğru yoldan sapma)”nın zıddıdır. Din ve dünyanın maslahatlarının doğru olanlarına ulaşmaktır. Kemâli ise nübüvvet ile olur. Yâni, Allâh’a andolsun ki celâlimiz ve yüce şânımız hakkı için önceki şânı yüce peygamberlere verdiğimiz gibi dostumuz İbrahim’e, ona ve benzeri peygamberlere lâyık olan rüşdü verdik.

İbrâhim (a.s.)’a rüşdünün verildiğinin zikrinin öne alınması, onunla Kur’an’ın inzâli arasındaki tam benzerlik sebebiyledir.

“Biz onu iyi tanırdık.” Onun, kendisine verdiğimiz rüşde ve risâlete lâyık olduğunu biliyorduk.

Bu âyetin benzeri, ***“Allah, peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir.”*** (el-En‘âm, 6/124) âyetidir. Bilesin ki ehliyet de Allah Teâlâ’dandır, O’nun vergisidir.

Kabiliyet Hak Teâlâ’nın fiili için şart olsaydı
Yok olan şey gibi sen varlık âlemine gelmezdin

Demişlerdir ki: “Kâbiliyyet, yaratılmışların sıfatlarından hâdis bir sıfattır. Atâ (ihsan) ise Yaratıcı’nın sıfatlarından kadim bir sıfattır. Kadim, hâdise dayanmaz.”



إِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِى اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾

52. O, babasına ve kavmine: “Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?” demişti.

“O, babasına ve kavmine:” Fakir (**Bursevî**) der ki: İbrahim (a.s.)’ın annesinden bahsedilmemesinden onun mü’mine olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onun annesinden değil de, babasından uzak durması ve yüz çevirmesi de buna delâlet eder.

İbrâhim (a.s.)’ın kavminden murad, Irak’taki Bâbil halkıdır. Burası, genişliğine Abadan ile Musul, uzunluğuna da Kadisiyye ile Hulvân arasıdır. Dicle ve Fırat’ın kıyısında olması sebebiyle bu ismi almıştır.

“Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?” demişti.”

“تِمْثَالٌ”, “اَلتَّمَاثِيلُ”in çoğuludur. Timsâl ise Allâh’ın yaratıklarından herhangi birine benzetilerek şekil verilip yapılan şeydir.

“اَلْعُكُوفُ”, herhangi bir maksadla bir şeye hürmetle yönelmek ve ona bağlanmaktır. Bundan sonraki âyette verilen cevâbın da delâlet ettiği gibi ibadet maksadıyle yönelmek de buna dâhildir.

Yâni, sizin karşısında durup taptığınız bu putlar da nedir? Bu soru tecâhül/bilmezlikten gelmedir. Yoksa o, onların aslında taş veya ağaç parçalarından ibaret olduğunu, onlar tarafından mâbud edinildiklerini biliyordu.

Kâşifî der ki: “(Nemrut kavminin putları) yetmiş iki sûret idi. *Teysîr*’de ifade edildiğine göre doksan put idi. En büyüklerini altından yapmışlar, gözlerine de şahlara lâyık iki mücevher koymuşlardı. *Tibyân*’da rivâyet edildiğine göre o suretler yırtıcı hayvanlar, kuşlar, hayvanlar ve insan görünümünde idi. Bazılarının görüşüne göre putlar yıldızlar şeklinde idi.”

Rivâyet edilir ki **Hz. Ali** (r.a.) satranç oynamakta olan bir topluluğun yanına uğradı. Onlara: “Bu heykeller/şekiller de ne oluyor?” dedi. Nitekim *Ebü’l-Leys Tefsiri*’nde böyle geçmektedir. Hz. Ali (r.a.)’ın ifadesinde santranç oynamayı kötü görme vardır. Çünkü o, Hz. İbrahim’in putlar hakkında kullandığı ifâdeleri, santranç taşları hakkında kullanmıştır. Bu oyuna bağlanıp kalmanın, putlara ibâdete bel bağlamak gibi olduğuna işâret etmiştir.

el-Hidâye müellifi şöyle demiştir: “Tavla, santranç ve on dört taşlı oyun oynamak mekruhtur. Çünkü bunların hepsi boş şeylerdir. Eğer bunlarla kumar oynanırsa haramdır. Çünkü meysir nass ile haramdır. Meysir, her türlü kumarın adıdır. Bunlarla para karşılığı olmaksızın oynamak ise abesle iştigaldir, boş işlerdir. Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Üç şey dışında mü’minin eğlencesi bâtıldır: Atını eğitmesi, ok atışı için tâlim yapması ve hanımı ile şakalaşması.”*[184]

İmam Şâfiî’den zihnî antrenman olduğu için santranç oynamayı mubah saydığı nakledilmiştir. **Zeynü’l-Arab** *Şerhu’l-Mesâbîh*’ta: “İmam Şafiî, ölümünden kırk gün önce bu görüşünden döndü.” Demiştir. **İmam Gazzalî** de *Hulâsa*’sında satrancın İmam Şafiî’ye göre mekruh olduğunu zikreder. Yâni onun son görüşünün böyle olduğunu söyler.

İbn Hayyâm’ın şu sözüne gelince;

Bir zaman insanı kemale erdirecek kıyl ü kâl ile meşgulsün
Bir zaman da bıkkınlığı, giderecek şiir, satranç ve hikâyelerle

Bu kabil bâtıl sözler, ancak kişinin hevâsından ve nefs-i emmârenin yönlendirmesindendir. Allah, bizi ve sizi nefsin tuzağına düşmekten korusun.

Âyette din ehlinin hallerine işâret vardır. Onlar, rüşd nûru ile dünya ehlinin hevâ ve şehvet putlarına tapmakta olduklarını görürler. Onlara: “*Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?*” diye sorarlar. Allâh’ın onlara verdiği rüşd ve hidâyet nûru olmasaydı, din ehli de dünya ehli ile beraber onlara taparlardı. Onlara birer heykel nazarıyla bakamazlardı.



قَالُوا وَجَدْنَا اٰبَٓاءَنَا لَهَا عَابِد۪ينَ ﴿٥٣﴾

53. Dediler ki: “Biz, babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk.”

“*Dediler ki:*” Sanki İbrahim (a.s.): “Sizi, bunlara tapmaya sevk eden nedir?” demiş, onlar da şu cevabı vermişlerdir: “*Biz babalarımızı bunlara tapar kimseler bulduk.*” Biz de onlara tâbi olarak bunlara tapmaya devam ediyoruz. Bu ise delil getirmekten âciz olanların vereceği bir cevaptır.



قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَٓاؤُ۬كُمْ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٥٤﴾

54. “Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz.” dedi.

Yâni Allâh’a andolsun ki ey taklitçiler, siz ve size bu bâtıl yolu açan babalarınız, büyük bir sapıklık ve herkes için âşikâr olan bir hatâ içindesiniz. Çünkü dayandığınız hiçbir delil yoktur. Taklid, ancak genel olarak doğru olması muhtemel olan bir hususta câiz olur. Bâtıl, onu savunanların çok olması sebebiyle hak olmaz. Burada Allâh’ın rüşdünü verdikleri müstesnâ, hevâya ve dünyaya kul olma konusunda halkın tamamında taklidin gâlib olduğuna işâret vardır.

Bil ki taklid, hiçbir delil olmaksızın başkasının sözünü kabûl etmektir. Bu, fürû ve amelî konularda câizdir. Ancak usûlü’d-dîn de ve îtikadla ilgili konularda câiz değildir. Bilakis bu konularda düşünmek ve istidlâlde bulunmak gerekir. Bununla birlikte Hanefî ve Zâhirîler’e göre mukallidin îmânı sahihtir. Mukallid, delil aramaksızın âlemin hâdis (sonradan) olduğuna, onu yoktan var edenin varlığına ve sıfatlarına, peygamberler gönderdiğine ve onların getirdiklerinin hak olduğuna, hulâsa inanması gerekenlerin hepsine îman eden kimsedir. Çünkü Nebî (a.s.) bedevîlerin, çocukların, kadınların, köle ve câriyelerin îmanlarını herhangi bir delil istemeden kabul etmiştir. Fakat mukallid, kendisine vâcib olduğu için düşünüp delil getirmeyi terk ettiği için günahkâr olur.

Faslül’-hitâb’da şöyle der: “Müslüman diyarda yetişip de kâinattaki mükemmelliği görerek onu Yaradan’ı tesbih eden kişi, mukallid olmaktan çıkar. Çünkü kâinat kitabındaki eşsiz sanatların farkına varıp da bunları Yaradan’ı tesbih eden, hakîkî îman için gereken delilleri bulmuş demektir. Bu tavrıyla sanki o şöyle demektedir: “Bu eşsiz güzellikleri yaratan Allah’tır. O’ndan gayrısı, bunun benzerini yaratmaya muktedir olamaz.” İşte bu, eseri müessirin varlığına delil saymak, O’nun sonsuz kudretini, irâdesini ve diğer sıfatlarını isbât etmektir. Şu halde istidlâlden murâd, ne şekilde olursa olsun, küçük büyük ayırmadan ve mantık kurallarına göre neticeye varmak için mukaddimelerin sırasına bakmaksızın eserden müessire, sanattan sanatkâra intikal etmektir.

Fakir (**Bursevî**) şöyle der: "Bu zamanda cehâlet öyle bir yere vardı ki bugün olağanüstü bir durumla karşılaşıp da Allâh'ı tesbih eden kişinin, bu hadiseyi mutlak olarak O'nun varlığına, azametine delil saydığı söylenemez. Çünkü o insanların büyük bir sel, kocaman bir ağaç, korkunç bir yangın ve benzeri olağanüstü bir durum gördüğünde bilinçsiz olarak "Sübhânallah" dediklerini işitmiş ve gönlüne onun Allah tarafından yaratıldığını hiç getirmeden bu konuda onları taklid etmektedir. Zimmî bir kaptan görmüştüm. Gemi çalışanlarını bazı işleri yapmaları için teşvik ediyor ve: "Çalışın, gayretli olun. Çünkü gayret îmandandır." diyordu. Halbuki ne kendisi, ne de gemi tayfası gayret ve îmânın ne olduğunu bilmiyorlardı. Biliyor olsalardı onları ağızlarına almazlardı. Bu örfen söylenmiş kuru bir sözdür.

Mü'mine gereken, taklîdi bırakmak ve tahkîk makamına ulaşmaya gayret etmektir. Tevfik Allah'tandır.

Molla Câmî der ki:

Hakîkat kâbesine doğru gitmek istersen
Yolunu kaybetmiş mukallidin peşinden gitme

Yine o şöyle der:

Hicran yarasını mukallidler nereden bilecek
Donmuş/ölmüş adamın, ateş şûlesinden nasıl haberi olacak?

İşte burada mukallid ile muhakkıkın farkı ortaya çıkmaktadır. Âşikârdır ki kim tahkîke ermek isterse onu kendi yolundan arar. Bu denizde kendisi boğulan kimseye sarılmaz.



قَالُوا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾

55. Dediler ki: "Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen oyunbazlardan biri misin?"

"Dediler ki: Bize gerçeği mi getirdin," Yâni, bu söylediklerinde sen ciddi misin? Acaba bu sözü bize doğru olarak mı söylüyorsun? *"Yoksa sen oyunbazlardan biri misin?"* Bizimle oyun oynuyorsun da dediklerini şaka ve eğlence olsun diye mi söylüyorsun?

Onlar kendileri çoğunlukta ve güçlü oldukları halde Hz. İbrahim'in onların kadîm dinlerini inkâr etmesini, şaka ve eğlence kabîlinden zannettiler.

Burada pek ince bir işâret vardır: ***"Allah" de, sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar."*** (el-En'âm, 6/91) âyetinde buyurulduğu gibi sıdk ve taleb ehli, ehl-i dünyayı oyuncular olarak, dünyayı da oyun ve eğlence olarak gördükleri gibi ehl-i dünya da ehl-i dîni oyuncular olarak, dîni de oyun ve eğlence olarak görürler.



قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذٖى فَطَرَهُنَّۘ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدٖينَ ﴿٥٦﴾

56. "Hayır, sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim." dedi.

"Hayır," ben oyun oynayanlardan değilim *"sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir."* Daha önceden hiç benzerleri olmadığı halde onları, ilk O yaratmıştır. O, terbiye edici, Rab olduğu gibi Hâlık/yaratıcıdır da.

"هُنَّ" zamîri, "*gökler ve yer*"e ya da 52. âyette geçen "*heykeller*"e râcidir. Bunun anlamı, yaratılmışlar cümlesinden oldukları halde onlara nasıl ibâdet edersiniz?! demektir.

"Ve ben buna" zikrettiğim üzere ne olursa olsun O'ndan başkasının değil, sâdece O'nun sizin Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabb'i olduğuna *"şâhitlik edenlerdenim."* Yâni, bunu hakîkat üzere delilleri ile bilenlerdenim.

Burada gerçek şahitlik murâd edilmemiştir. Çünkü iddiâ sâhibi, şâhid olamaz. Bilakis şâhitlik, dâvâyı huccet ve delil ile doğrulamak anlamında bir istiâredir. Yâni, ben iddiâlarımı oyun olsun diye ortaya atmadım. Kendisiyle dâvânın kesin hükme bağlandığı şâhid yerindeki kesin deliller getirenlerdenim.

Kâşifî der ki: "Anlatıldığına göre Nemrut kavminin bayram günü vardı. O günde sahrâya giderler, akşama dek gezinti yaparlardı. Akşam geri döneceklerinde puthaneye girip putları süslerler, bir takım lisanlarla onları okşarlardı. Ondan sonra başlarını yere koyup tapınma âdetini yerine getirirler, ardından evlerine dönerlerdi.

İbrahim (a.s.) bir toplulukla putlar hakkında münâzaraya girişti. Nemrût kavmi ona: "Yarın bayram, sahraya gel de dinimizin ve merasimimizin ne güzel olduğunu gör" dediler. İbrahim (a.s.): "Tamam, gelirim" diye karşılık verdi. Ertesi gün onu götürmek istediklerinde İbrahim (a.s.) hasta olduğunu bahane ederek gitmedi. Nitekim *el-Kısas*'ta böyle geçmektedir."



وَتَاللّٰهِ لَاَكٖيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرٖينَ ﴿٥٧﴾

57. Allâh'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!

Kavmi İbrâhim (a.s.)'ı bırakıp gittiler. İbrahim (a.s.) onlardan gizlice kendi kendine şöyle dedi: *"Allâh'a yemin ederim ki, siz"* putlarınıza ibâdeti bırakıp bayram yerine gitmek sûretiyle *"ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!"* Elbette

bir yolunu bulacak, çalışıp çabalayıp sizin putlarınızı kıracağım. Nitekim *el-İrşâd*'da "Mutlaka onları kırmaya çalışacağım." denilmiştir. Burada putları kırma işinin zorluğuna, hatta bunun için bir takım hilelere başvurmak gerektiğine işaret vardır.

Kâşifî der ki: "Onlardan/putlardan ayrıldıktan, yâni bayram yerine gittikten ve onlara arkanızı dönüp onları bıraktığınız ve gezinti yerine gittiğiniz zaman" bir yolunu bulup putlarınızı kırarım.

Şeyhzâde, İmam (**Râzî)**'nin tefsirinden naklen şöyle der: "Eğer 'Âyette niçin "*putlarınıza bir oyun oynayacağım.*" buyrulmuştur? Halbuki "كَيْد" zarar vermek maksadıyla başkasına hissetmeyeceği bir yönden hîle yapmaktır. Putlar ise kırma ve benzeri şeylerden gelecek zararı hissetmezler. Yine onları kırmak için tuzak kurmaya gerek yoktur. Çünkü tuzak, şuur sahibi olan varlıklar hakkında söz konusu olur." denirse, buna şöyle cevap verilir: "Âyetteki bu ifade, sözü geniş tutma kabîlindendir.Çünkü kavmi, putların şuur sâhibi varlıklar olduğuna inanıyorlardı. Onlara zarar vermenin (yâni zararı hissetmelerinin) mümkün olduğunu iddiâ ediyorlardı. İşte İbrahim (a.s.), sözünü iddiâsına binâen söylemiştir."

Bu söz ile kastedilenin: "Putlarınız hakkında size bir tuzak kuracağım." demek olduğu da söylenmiştir. Çünkü, onun putları kırması, puta tapanlarda büyük bir üzüntü meydana getirmiştir.

"اَلْأَصْنَامُ" kelimesi "اَلصَّنَمُ (put)" kelimesinin çoğuludur. Sanem/put; bakır, gümüş ya da odundan yapılmış bir cüsse/heykeldiir. İnsanlar onlara kendilerini Allâh'a yaklaştıracağı düşüncesiyle tapıyorlardı. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.



فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾

58. Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye.

"Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı." Yâni, büyük putu kırmadı, onu kendi haline bıraktı. Boynuna da baltayı astı. Bahsi geçen puta büyük denilmesinin sebebi ya tapanların ona aşırı saygı göstermelerinden ya da onun diğer putlara göre daha iri olmasındandır. Bunların her ikisi birden de olabilir. *"belki ona"* büyük puta *"müracaat ederler diye."* Belki ona müracaat ederler de putları kimin kırdığını sorarlar diye. Çünkü, müşkillerin halli konusunda kendisine mürâcaat edilmesi bir mâbudun şânındandır. Böyle yaparak İbrahim (a.s.) onların cehâletlerini ortaya çıkarmak ve onları ayıplamak istemiştir. *Bahru'l-ulûm*'da böyle denilmektedir.

"*Ona*" zamirinin İbrâhim (a.s.)'a âit olması da mümkündür. Buna göre mânâ şöyle olur: *"Belki ona"* İbrahim (a.s.)'a *"mürâcaat ederler diye."* Çünkü İbrahim (a.s.), onlar arasında dinlerini inkâr etmesi, ilahlarına hakaret etmesi ve düşmanlık beslemesiyle meşhur olmuştu. Bu îzâha göre Hz. İbrahim'in maksadı, "Belki büyükleri

yapmıştır” diyerek onlara karşı delil ileri sürmek ve onları ayıplamaktı. Nitekim *el-İrşâd*’da ve diğer tefsirlerde böyle denilmektedir.

Rivâyet olunur ki Âzer, bayram günlerinde İbrâhim (a.s.)’ı alıp götürdü. Önce puthâneye vardılar. Oraya girip ilahlarına secde ettiler. Beraberlerinde getirdikleri yemek ve ekmekleri de putların arasına bıraktılar. “Şimdi, ilahların bereketi yemeklerimize sinecek.” dediler ve gittiler. Hz. İbrahim ise orada kaldı. Putlara baktı ve küçümseyen bir tavırla şöyle dedi: “Size ne oldu da konuşmuyorsunuz, ne oldu da bu yemekleri yemiyorsunuz?” Sonra orada asılı duran bir balta gördü. Onu aldı ve içlerinde büyük olanı hariç, hepsini kırdı. Baltayı onun boynuna astı. Orada bırakılan yemekleri de döktükten sonra evine döndü.”

İmam (Râzî) şöyle demiştir: “Eğer ‘İbrahim (a.s.)’ın kavmi aklı başında insanlar idiyse putların kendilerine söylenen hiçbir şeyi işitmediklerini ve onların hiç kimseye ne zararı, ne de faydasının dokunmayacağını mutlaka bilirlerdi. Bu durumda onları kırmaya ne hâcet vardı? Bu konuda söylenecek son söz şudur: Onlar tıpkı bizim mushafa ve mihraba saygı göstermemiz gibi putlara hürmet gösteriyorlardı. Hâl böyle olunca putları kırması onların değerini düşürmez. Yok eğer bu kavim akıllı kimseler değil idiyseler onlarla münâzara etmek ve onlara peygamber göndermek yerinde olmazdı.” denirse, bunun cevabı şöyledir: “Onlar aklı olan insanlardı. Putların zararı da faydası da olmadığını biliyorlardı. Ancak onlar, bu putların yıldızların heykelleri olduğuna, kendilerine tapınanlara faydaları dokunan tılsımları bulunduğuna ve onları hafife alanlara mutlaka bir zarar dokunacağına inanıyorlardı. Hz. İbrahim ise onların putlarını kırdı, fakat ona hiçbir zarar dokunmadı. İşte bu onların inançlarının yanlış olduğuna delâlet etmiştir.”

Âyette işâret vardır ki insan kendi nefsine ve tabîatına bırakılırsa, Hz. İbrahim’in babası Âzer’in putlar yontup yaptığı gibi nefsin hevâsından putlar yapar. Ama kendisine ezelî inâyet ulaşır ve ilâhî yardımlarla desteklenirse, hevâ putlarını kırar. Put yapmak bir yana putları paramparça eder. Tıpkı İbrâhim (a.s.)’ın, babasının yonttuğu putları kırdığı gibi. Eğer bir kimse ilâhî yardımdan mahrum bırakılanlardan ise tıpkı Nemrud’un kavmi gibi hakkı bâtıl, bâtılı da hak görür.

Hucendî der ki:

Gurur putunu kır, çünkü âşıklar yolunda
Kırılan bir put, yüzlerce ibadetten yeğdir



قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾

59. “Bunu ilahlarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir.” dediler.

Bayram yerinden dönüp de olup biteni gördükleri vakit: *“Bunu ilahlarımıza kim*

yaptı?" Bu işi bizim ilahlarımıza kim yaptı ve onları paramparça etti? dediler.

Bu soru, reddetmek ve kınamak içindir. Mübâlağalı bir şekilde kötülemek için putları önlerinde olduğu halde "bunlara" demediler, "ilahlarımıza" dediler.

"Muhakkak o zâlimlerden biridir." Çünkü o kendisini helâke mâruz bırakmıştır *"dediler."* Yâni kendi nefsine zulmedenlerdendir. Çünkü böyle bir iş yapmakla kendini helâk uçurumuna atmıştır.



قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرٰهِيمُ ﴿٦٠﴾

60. ***(Bir kısmı:)*** **"Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş." dediler.**

Âyetin söyleyenlerin bir topluluk olduğuna delâlet ettiği aralarından bazıları: "*Bunu ilahlarımıza kim yaptı?*" diye soranlara: "Başka insanlardan *"bunları diline dolayan"* kötü bir şekilde putları anan ve onları ayıplayan *"bir genç duyduk;"* herhalde putları o bu hâle getirmiştir.

Durum zâten delâlet ettiğinden Hz. İbrahim'in putları anması/diline dolaması mutlak olarak ifâde edilmiş ve "kötü" sıfatı ile kayıtlanmamıştır. Çünkü İbrahim (a.s.)'ın hoşlanmadığı ve nefret ettiği putları anması, ancak yermek olacaktır. Bunun benzeri bir kimseye: "Filancanın seni andığını işittim." demendir. Eğer anan kişi dost ise bahsetmesi övgüdür. Düşman ise yergidir.

"Kendisine İbrahim denilirmiş," yâni ona bu isim verilirmiş *"dediler."*



قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَىٰ أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾

61. "O halde, onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler." dediler.

"*Bunu ilahlarımıza kim yaptı?*" diye soranlar veya **Şeyhzâde**'nin dediğine göre putların kırıldığı haberi zâlim Nemrûd ile putperest kavminin ileri gelenlerine ulaşınca onlar kendi aralarında: *"O halde, onu hemen insanların gözü önüne getirin."* İnsanlar tarafından açıkça görülecek bir yere, binek üzerinde olanın aşağıdakini rahatça görmesi gibi insanların gözleriyle görecekleri şekilde getirin. *"Belki"* onun yaptığına veya bunu söylediğine *"şahitlik ederler."* Böylece biz de onu, delilsiz olarak cezalandırmamış oluruz. "*dediler.*"

Burada kâfirlerden bazılarının âdil şahidler olmadıkça suçlular aleyhine hüküm vermediklerine işâret edilmiştir. Şu halde aleyhinde kesin delil olmayan bir zanlı aleyhine hüküm veren hâkimin durumu, kâfirlerden ve Nemrud'un kavminden daha

kötüdür. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.



قَالُوٓا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَآ اِبْرٰهٖيمُۜ ﴿٦٢﴾

62. "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?" dediler.

Burada hazif vardır. Yâni, onu getirdiler. Onu görünce yaptığı fiili reddederek ve kendisini ayıplayarak: *"Bunu"* bu kırma işini *"ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?" dediler."*



قَالَ بَلْ فَعَلَهُۗ كَبٖيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾

63. "Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa!" dedi.

Hz. İbrahim, kırmayıp da boynuna baltayı astığı büyük puta işaret ederek: *"Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır."* dedi. Buradaki "*hâzâ (şu)*" zamîri, kendisine fiil isnâd edilen büyük putun sıfatıdır. İbrâhim (a.s.), kırma işine kendisini zorladığı için kırma fiilini ona isnâd etti. Çünkü, putların sıra sıra dizilmiş ve süslenmiş olduklarını, müşriklerin onlara saygı gösterdiklerini, büyük puta daha çok saygı gösterdiklerini, onun önünde daha çok eğildiklerini görünce bu onu kızdırdı. Bu yüzden putların büyüğünün öfkesi daha büyük ve daha şiddetli oldu!

Bâzıları şöyle der: "*"Belki de"* kendisi daha büyük olduğu halde onunla birlikte bu küçüklere de tapınılmasına öfkelendiğinden *"bu işi şu büyükleri yapmıştır."*

İbrâhim (a.s.): "Onu ben yapmadım. Belki de ben varken niçin küçük putlara tapılıyor diye bu işi büyükleri, onlara olan öfkesinden yapmıştır." dedi.

"Onlara" durumlarını *"sorun; eğer konuşuyorlarsa!"* eğer konuşanlardansalar bunu onlara kimin yaptığını haber versinler *"dedi."*

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"İbrahim peygamber, ancak üç yerde yalan söylemiştir. İkisi Allâh'ın zâtı* (rızâsını taleb) *için olan "**Ben gerçekten hastayım**."* (es-Sâffât, 37/89)*" ve "Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır." demesidir. Bir yalanı da Sâre hakkında söylediğidir."*[185]

Burada ta'rizli (tevriyeli/kapalı) sözler, şeklen yalana benzediği için "yalan" diye isimlendirilmiştir. Yoksa açık yalan büyük günahlardandır. Peygamberler de, büyük günahlardan mâsûmdurlar.

Eğer "Şâyet bu sözler ta'rizli sözler ise, İbrâhim (a.s.) kıyâmet gününde insanlar kendisine geldiğinde niçin onlara şefâatten geri durmasının sebebi göstermiştir?" diye sorarsan, şöyle cevap veririm: "Peygamberlik ve hullet/dostluk mertebesine yaraşan,

hakkı açıkça söylemek, emri açıklamaktır. Fakat Hz. İbrahim, ruhsatı uygulamıştır. Çünkü ebrârın hasenâtı, mukarrabînin seyyiâtı gibidir (İyi kimselerin iyilikleri, Allâh'a yakın kılınanların günahları mesâbesindedir.)

Ta'riz ise bir konuda söyleyeceği bir sözü, başka birşeyle gizlemektir. Meselâ kişi bir konuda söz söyler, ancak kast ettiği söylediğinden başkadır. İşte burada İbrahim (a.s.)'ın "*Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır.*" derken maksadı, kendisine gelen zararı gidermekten âciz olanın başkalarına gelecek zararı hiç önlemeyeceklerini ve ilâh olamayacağını bildirmektir.

Şeyh İzzeddin b. Abdüsselâm şöyle der: "Söz, maksadları anlatmanın vâsıtasıdır. Hem yalanla hem de doğru ile ulaşılması mümkün olan hayırlı bir maksada ulaşmak için yalan söylemek haramdır. Hayırlı maksada ulaşmak doğru ile değil sâdece yalanla mümkünse, bu takdirde eğer bu hedefi elde etmek mubahsa yalan söylemek de mübahtır. Eğer maksûdun elde edilmesi mutlaka gerekli/zorunlu ise yalan da vâcib olur. İşte bunun kuralı budur.

İbrâhim (a.s.)'ın söylediği yalanlardan ikisi, Allâh'ın rızâsını taleb içindir. Üçüncüsü ise Sâre'nin başına gelecek kötülüğü def etmek için söylenmiştir. Onda da Allâh'ın rızâsı vardır. Ancak üçüncüsünde İbrâhim (a.s.)'ın kendisine de bir menfaat olduğundan üçüncüsü değil, ilk ikisi Allâh'ın zâtına/rızâsına tahsis olunmuştur.

İbrahim (a.s.)'ın: *"**Ben gerçekten hastayım**."* (es-Sâffât, 37/89) sözü, iki yalanından ilkidir. Onun hasta olduğunu söylemesi şöyle olmuştur: Babası Âzer, Hz. İbrahim'e: "Sen de bizimle beraber bayramımıza gelsen, elbette dînimizi sen de beğenirdin." dedi. İbrahim (a.s.) da onlarla birlikte çıktı. Ancak bir müddet gittikten sonra kendini yere attı ve "*Ben gerçekten hastayım*." dedi.

Bu sözü şöyle yorumlamak mümkündür: "Benim gönlüm sizin küfrünüzden rahatsızdır, hastadır." Ya da bundan maksadı, "İleride hasta olacağım" demektir. Nitekim **Kelbî** böyle demiştir. İbrahim (a.s.), yıldızlara tapan bir âilenin oğlu idi. Onlar bayrama çıktıkları zaman, hasta olanların dışında herkesi bayram yerine götürürlerdi. Hz. İbrahim putları kırmaya niyet edince, bayramdan bir gün önce gökyüzüne baktı ve: "Yarın hasta olacağımı görüyorum." dedi. Ertesi gün başı sargılı olarak insanlar arasına çıktı. Bunun üzerine onun dışında kavminin tamamı bayrama gittiler. Geride O'ndan başka kimse kalmadı.

İkinci ta'riz olan "*Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır.*" sözünün îzahı daha önce yapılmıştı.

İbrâhim (a.s.)'ın bir yalanı da Sâre hakkındadır. Hz. İbrahim onunla birlikte Ürdün'e gitti. Orada ise "**Sâdûk**" denilen zâlim bir kral vardı. Sâre, dünya güzeli bir kadındı. İbrahim (a.s.) ona şöyle dedi: "Bu zâlim, eşim olduğunu anlarsa, seni benden alır. Sen ona benim senin kardeşin olduğumu söyle; yâni İslam kardeşiyiz. Çünkü ben bu yerde senden ve benden başka müslüman olduğunu bilmiyorum." Kral Sâdûk'un topraklarına girdiklerinde o zorbanın bâzı adamları Sâre'yi gördü. Hemen: "Topraklarına ancak sana lâyık bir kadın geldi." diye haber ulaştırdılar.

Sâdûk hemen adamlarını yolladı ve Sâre'yi huzûruna getirtti. Hz. İbrahim ise namaza kalktı ve Allâh'a yalvarmaya başladı. Sare'yi getirdiklerinde kral onu pek beğendi ve ona elini uzattı. Ancak Allah onun uzattığı elini kuruttu. Kral ona: "Allâh'a duâ et de elim iyileşsin, artık sana zarar vermeyeceğim." dedi. Sâre, duâ edince eli iyileşti. Fakat tekrar ona el uzattı ve eli kurudu. Bu bir kaç kez tekrarlandı. Sonra Sâre'yi getiren adamı çağırdı ve: "Bu kadını benim topraklarımdan çıkar." dedi. Kral, Sâre'ye Hâcer'i hediye etti. Hâcer, gâyet güzel bir câriye idi. Sâre'de Hâcer'i Hz. İbrâhim'e hediye etti. Hâcer İbrâhim (a.s.)'a Hz. İsmail'i doğurdu.



---

[184]. Ebû Dâvud, Cihad, 23; Nesâî, Hayl, 8; Müsned, IV, 146
[185]. Müsned, III, 244

SİZ AKILLANMAZ MISINIZ?

فَرَجَعُوا اِلَى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا
عَلَى رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ اُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا
تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا
اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾

64. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp *(kendi kendilerine)* "Zâlimler sizlersiniz, sizler!" dediler.
65. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: "Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun." dediler.
66. İbrahim dedi ki: "Öyleyse, Allâh'ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâla tapacak mısınız?
67. Size de, Allâh'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?"



"Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp" yâni akıllılarına müracaat ettiler. Düşündüler ki kendisine gelen kötülüğü bertaraf edemeyenin ve kendisini kırana hiçbir şekilde zarar vermeye muktedir olamayanın, başkalarına bir fayda sağlaması ya da gelebilecek bir zararı uzaklaştırması imkânsızdır. Böylesi nasıl mâbûd olmayı hak eder?!

Kendi aralarında birbirlerine: "Aslında bunları kırmakla değil, bunlara tapmakla *"Zâlimler sizlersiniz, sizler!" dediler."*



ثُمَّ نُكِسُوا عَلَى رُؤُسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾

65. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: "Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun." dediler.

"Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler:" yâni kendi vicdanlarına dönüp doğru yolu bulduktan sonra tekrar hak ile mücâdeleye giriştiler. Onların bâtıla dönüşü, bir şeyin altının üstüne gelmesine benzetildi. Nitekim hasta âfiyete erdikten sonra tekrar önceki hastalığına dönerse "نَكَسَ الْمَرِيضُ" denir. "اَلنَّكْسُ" bir şeyi ters çevirmek, sonunu başına döndürmektir.

Kâşifî der ki: “Utanç ve kıskançlıklarından başları önlerine düştü.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Âyette işâret edilmektedir ki her insanın bir aklı vardır. Eğer aklına mürâcaat etse ve kendi hâlini düşünse durumunun düzgün mü bozuk mu olduğunu bilir.”

Mesnevî’de der ki:

Kötü adam, çapasız gemi gibidir
O gemi, ters esen rüzgârdan güvende değildir
Akıl sâhibinin güvencesi akıl çapasıdır
Akıl sâhiplerinden böyle bir çapa dilen

Buradaki bir işâret de şudur: Her ne kadar akıl iyiyi ve kötüyü bilse de, hak ile bâtılı ayırt etse de onun için Allâh’ın nûrundan bir te’yid ve tevfîk olmadıkça kendi başına iyiliği tercîh etmeye ve kötülükten sakınmaya güç yetiremez. Nemrûd’un kavmi gibi şaşırır kalır. Nitekim onlar eski inançlarına ve tartışmalarına döndüler. Çünkü muvaffak kılınmadılar. Bilip tanıdıkları hakkın onlara bir faydası olmadı.

Mesnevî’de der ki:

İnâyet dışında gözü kim açar?
Muhabbet dışında öfkeyi kim dindirir?
Dünyada tevfiksiz çabayı Allah kimseye vermesin
Allah en doğru olanı bilendir

Hz. İbrahim’in suçluyu putların söylemesini istemesine binâen: *“Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun.” dediler.”* Yâni ey İbrâhim, sen onların konuşmadığını bilirsin. O halde nasıl olur da bunlara sormamızı istersin? Böylece onlar bu soru ile içine düştükleri şaşkınlığı ikrâr ettiler.



قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾

66. İbrahim dedi ki: “Öyleyse Allâh’ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hâlâ tapacak mısınız?

“*Hz. İbrahim*” puta tapanları susturmak üzere *“Öyleyse Allâh’ı bırakıp da,”* kendilerine ibâdet ettiğinizde *“size hiçbir fayda ve”* etmediğinizde hiçbir *“zarar vermeyen bir şeye”* böyle olduğunu bilip de *“hâlâ tapacak mısınız?” dedi.”*

Bir şeyin ulûhiyyete uygun olmayan bir durumunu bilmek, kesinlikle ona ibâdetten sakınmayı gerektirir.



أُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

67. Size de, Allâh'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmaz mısınız?"

"Size de, Allâh'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun!" Hz. İbrahim (a.s.) açıkça bâtıl olan bir şeyde ısrar etmelerinden daralıp sıkılarak bunları söylemiştir.

"*Üf (yuh olsun)*" daralma ve sıkılmayı ifâde eder. Bir kimseden bu sözü söylediği zaman canının sıkı olduğu anlaşılır. Bunun anlamı, ne kötü, ne fenâ demektir. Âyetteki mânâsı ise, çirkinlik ve nâhoşluk, sizin ve Allah Teâlâ dışında taptıklarınızın üzerine olsun, demektir

"Lâm", yuhlananı açıklamak içindir. Yâni başkasına değil, size ve ilahlarınıza yuh olsun, demektir. Nahiv kitaplarında ise "أُفٍّ", 'kızıyorum' anlamında isim-fiildir.

"Siz akıllanmaz mısınız?" yâni delirdiniz mi ki yaptığınızın ne kötü bir şey olduğunu akletmiyorsunuz?

İbn Atâ şöyle der: "Allah Teâlâ kullarını kendisine çağırdı ve *"Allâh'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz?"* buyurarak başkalarına tapınmalarını yasakladı. Senin gibi âciz bir varlığa nasıl güvenirsin de dönüş kendisine olan, fayda ve zarar elinde olan Allâh'a güvenmezsin!

Hamdûn Kassâr şöyle demiştir: "Bir yaratılmışın başka bir yaratılmıştan yardım umması, bir mahpusun diğerinden meded umması gibidir."

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Senin Allah'tan gayrısından bir şey talep etmen, O'ndan uzak olduğunu gösterir. Şâyet sen bütün kalbinle O'nun huzûrunda olsan, başkasına yönelmezdin. Allah'tan başka her şey, bâtıla dalmaktır ve bir oyundur. Şu halde mâsivâya bağlanmak yalandır. Öyleyse hepsini bir tarafa bırak. Bütün benliğinle Mevlân'a sarıl. Her işinde O'nu yardımcı bulursun ve her hususta hakka ve yakîne erersin.

Allah bizi, kendisine sebepsiz bağlananlardan kılsın, Zilletten, zelleden/sürçmekten ve kılletten/azlıktan selâmete erdirsin.



Hikaye edilir ki **Habîb Acemî**'nin karısı, rızıkları genişlesin diye kocasını ücretle bir işte çalışmaya zorladı. Habîb evinden çıktı ve akşama kadar Allâh'a ibâdet etti. Eli boş olarak eve döndü. Karısı ne iş yaptığını sorunca: "Bu gün şânı yüce, cömert bir zâta çalıştım. O'ndan ücret istemeye utandım." dedi. Üç gün böyle devam edince kadın: "Artık ondan ücretini iste, ya da başkasına çalış. Aksi halde beni boşa." dedi. Habib, ertesi gün tekrar evinden çıktı ve akşama kadar ibâdetle meşgul oldu. Bu kez evine döndüğünde leziz yemek kokularıyla karşılaştı. Karısı da neşeliydi. Ona: "Senin kendisi için çalıştığın zat, bize pek çok şey ve bir kese altın göndermiş." dedi. Habib bunları işitince ağlayarak: "Bunlar, Kerîm olan Allâh'ın katındandır." dedi. Kadın bunu işitince,

tevbe etti ve ebediyyen bir daha böyle yapmamaya yemin etti.

Bu hikayeden çıkarılacak bâzı dersler vardır:

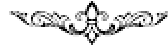
1- Ücret karşılığı bir işte çalışmak her ne kadar meşrû ise de Habîb, Habîb'e (hakîkî Sevgili'ye) tâati tercih etmiştir. Başkaları için çalışmayı, başkasına güvenme olarak saymıştır. Nitekim Allah Teâlâ (kudsî hadiste) şöyle buyurmuştur: *"Kimin beni zikretmesi, onu bana duâ edip benden istemekten alıkorsa, ona isteyenlere verdiklerimden daha fazlasını veririm."*[186]

2- Sabır, bir süre sonra olsa da kapıları açar. Şu halde sabretmek, sabırsızlığı terk etmek lâzımdır.

3- Hikayede anlatılan kadın, işin aslını öğrenince Allâh'a tevbe etti. Yetecek kadar rızkı ve kanâati tercih etti. İbâdet ve tâata yöneldi. Çünkü apaçık delilleri gördükten sonra haktan yüz çeviren, kendine hiyânet etmiş ve kendini küçük düşürmüş olur. Görmez misin, İbrahim (a.s.)'ın kavmi, hakîkat kendilerine apaçık göründükten sonra küfre döndüler. Ağaç ve taş parçalarından yapılmış putlara tapmakta direndiler. Allah da onları küçücük sivrisineklerle helâk etti.

Mesnevî'de der ki:

Dünya, Allâh'ın kahır yurdudur
Kahrı seçtin mi kahır görürsün
Kahra uğramışların kemiklerine, saçlarına bir bak
Kahır kılıcı denize ve karaya savrulmuştur



---

[186]. Tirmizî, Sevâbu'l-Kuran, 25; Dârimî, Fedâilu'l-Kuran, 6

EY ATEŞ!
İBRÂHİM İÇİN
SERİNLİK VE ESENLİK OL!

قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلٖينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ
كُونٖى بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ ﴿٦٩﴾ وَاَرَادُوا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ
الْاَخْسَرٖينَ ﴿٧٠﴾

68. ***(Bir kısmı:)*** **“Eğer bir iş yapacaksanız, yakın onu da ilâhlarınıza yardım edin!” dediler.**

69. “Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!” dedik.

70. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.



İbrâhim (a.s.)’a delil getirmekten âciz kalınca birbirlerine: *“Eğer”* onu helâk etmek için *“bir iş yapacaksanız, yakın onu da”* ilahlarınız için intikam alarak *“ilahlarınıza yardım edin!” dediler.”* Yâni, ilahlara yardım babında yapılabilecek en mûteber şey, onu yakmaktır.

İşte bâtıl üzere olup delil ile susturulan kimsenin âdeti budur. Kesin delil ile şüphesi ortadan kaldırılıp ayıbı ortaya dökülünce, düşmanca tavır takınmaktan başka sığınacak yeri kalmaz. Onlar da İbrâhim (a.s.)’ı yakarak cezalandırma konusunda söz birliği ettiler. Çünkü, yakmak cezâların en şiddetlisidir.



Hz. İbrahim’in yakılması kıssası şöyledir: Nemrud ve adamları onu yakmak için toplandıklarında onu etrafı duvarlarla çevrili bir eve hapsettiler. Yüksekliği altmış arşındı. Burası Irak’ta Kûsâ dağının yanında idi. Sonra onu yakmak için pek çok odun topladılar. Hatta hasta kimseler bile odun satın alınıp, oraya konulmasını tavsiye ediyordu. Hastalanan bir kadın, iyileşirse Hz. İbrahim’in ateşi için odun toplayacağını söylüyordu. Bâzıları adakta bulunuyor, istediği olursa İbrahim’in atılacağı ateşe odun taşıyacağını adıyordu. Kadınlar ip büküp onu satıyor, onunla odun alıyor, dinlerine yardım olsun diye o odunları o binaya bırakıyorlardı.

İhtiyar bir kadın vardı. Hz. İbrahim’in atılacağı ateşe odun taşımayı nezretmişti. Sırtına odun yüklenip ateşin yakılacağı yere yöneldi. Yolda bir melek karşısına çıktı ve: “Ey ihtiyar kadın, nereye gidiyorsun?” dedi. Kadın: “İbrahim’in atılacağı ateşe gidiyorum?” dedi. Bunun üzerine melek ona: “Allah yolunu uzaltsın, adımlarını kısaltsın!” dedi. Kadın tekrar yola koyuldu. Kadın odun yükü başının üstünde aç ve

susuz olarak yürüdü de yürüdü. Sonunda öldü. Allah ona lânet etsin.

İbrahim (a.s.)'ı yakmak üzere kırk gün hayvanların üzerinde her türlü ağaçtan odun toplayıp taşıdıkları söylenir. **Kâşifî**: "Odunların üzerine de bolca yağ döktüler." der.

Katır dışında bütün hayvanların, o ateşe odun taşımaktan imtinâ ettikleri ve bu sebeple Allâh'ın katırı kısır kıldığı söylenir. Nitekim *el-Kısas*'ta böyle geçmektedir.

Kudüs'ün faziletleri hakkında **Saîd b. Abdülazîz**'in şöyle dediği nakledilmiştir: "İsrailoğulları zamânında Beytü'l-makdis'de Sülvan'da bir pınar vardı. "Aynü Sülvân" denilen Kudüs'teki bu pınar, Mekke'deki zemzem gibiydi. Bir kadına iftirâ atılsa (kazf), getirilip bu pınarın suyundan içirilirdi. Kadın eğer kötülükten uzak ise su ona zarar vermezdi. Şâyet kötülük etmişse, ölürdü.

Îsâ (a.s.)'ın annesi Meryem, hâmile kalınca onu da bir katıra bindirerek bu pınarın başına getirdiler. İşte burada katırın ayağı kaydı. Bunun üzerine Hz. Meryem, Allah'dan bu hayvanın rahmini kurutmasını diledi. Bunun üzerine katır soysuz kaldı.

Hz. Meryem Aynü Sülvan'ın başına geldi ve ondan içti. Bu su, onun ancak hayrını artırdı. Hz. Meryem, hiçbir mü'mine kadını utandırmaması için Allâh'a duâ etti ve bu pınar kurudu."



Sonra (Nemrud ve kavmi) yedi gün odunu tutuşturdular. Ateş iyice tutuşunca, gökyüzünü alevler bürüdü. Öyle ki pek uzak yerden bile bir kuş uçsa, ateşin şiddetinden kavrulurdu.

Rivâyet edilir ki Nemrud ve etrafındakiler, şiddetli alevlerin yanına yaklaşamadıkları için Hz. İbrahim'i ateşe nasıl atacaklarını bilemediler. Bunun üzerine mel'ûn İblîs, onların yanına bir ihtiyar sûretinde geldi ve onlara nasıl mancınık yapılacağını öğretti.

İnsânü'l-uyûn'da şöyle der: Mancınığı ilk icad eden İblis'tir. Onlar, günlerce yığdıkları odunu ateşlediler. Alevler öylesine yükseldi ki dağın yanındaki yüksek duvarların uzerine ulaştı. Onlar da böylesine şiddetli bir ateşe yaklaşıp İbrâhim'i oraya nasıl atacaklarını bilemediler. Bunun üzerine İblis onlara bir marangoz sûretinde göründü. Onlar için bir mancınık yaptı. Sonra onu dağın üzerine yerleştirdiler. Hz. İbrahim'i ona koydular ve onunla ateşe attılar. Cahiliyye devrinde mancınığı ilk kullanan **Cüzeymetü'l-ebreş**'tir. Hatta, ilk mum yakan/kullanan da odur."

Onlara mancınığı yapanın Acem'in bedevîlerinden bir adam olduğu da söylenmiştir. O mancınığı ilk îcâd eden kimsedir. Allah da onu yerin dibine geçirmiştir. Kıyâmete kadar orada inler durur.

Sonra İbrahim (a.s.)'a yöneldiler ve onu eli kolu zincirlerle bağlı olarak mancınığın kefesine koydular. Bu manzara karşısında gökyüzü, yeryüzü ve onlarda bulunan insan ve cinler dışındaki bütün melekler bir ağızdan haykırdılar. "Ey Rabb'imiz, İbrahim'den başka yeryüzünde sana kulluk eden yok. O da senin uğrunda ateşe atılıyor. Ona yardım etmemiz için bize izin ver." dediler. Allah Teâlâ: "Eğer İbrahim, sizin birinizden yardım isterse, ona yardım etmenize izin verdim. Şâyet benden başkasını çağırmazsa, o vakit

onun halini en iyi bilen benim. Ben, onun dostuyum. İşte o zaman benimle dostumun arasında olmayın. Çünkü o, benim dostumdur ve ondan başka dostum da yoktur. Onun ilâhı benim, onun da benden başka ilahı yoktur.” buyurdu.

Onu ateşe atacakları vakit rüzgarların bekçisi melek geldi ve: “Eğer dilersen, bu ateşi gökyüzüne savurayım.” dedi. Sonra denizlerin bekçisi melek geldi ve: “Ey İbrahim, eğer istersen bu ateşi söndürürüm.” dedi. İbrahim (a.s.): “Benim size ihtiyacım yok.” diye cevap verdi. Sonra başını semâya kaldırdı ve şöyle duâ etti: “Allâh’ım semâlarda tek olan sensin, yeryüzünde ise yalnız olan benim. Yeryüzünde benden başka sana kulluk eden yok. Allah bana yeter. O, ne güzel vekildir.”

Hz. İbrâhim’i ateşe attıkları vakit şöyle dedi:

لَآ اِلٰهَ اِلَّا اَنْتَ سُبْحَانَكَ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الْمُلْكُ لَا شَرِيكَ لَكَ

“Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tesbih ederim ey Âlemlerin Rabb’i, hamd sanadır, mülk senindir ve senin ortağın yoktur.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Allah Teâlâ sâlih kullarından birini kemâle erdirmeyi murad ettiği vakit ona karşılık, büyük bir topluluğu fedâ eder. Nitekim O, denizde bir balığı büyütmeyi dilediğinde onun için pek çok küçük balığı fedâ eder. İşte Allah, İbrahim (a.s.) ile olan tertemiz dostluğunu beşeriyetin kirlerinden temizlemeyi murâd edince, Nemrûd ile kavmini onun için fedâ etmiştir. Öyle ki onlar, davalarında haksız olduklarını bildikleri halde, onu yakmaya toplandılar. Onu mancınığa koydular ve onu ateşe attılar.

Hz. İbrahim, Allah Teâlâ’ya yönelerek ve kendisini O’na teslim ederek yaratılmışlardan tamâmen ümidini kesti. Hattâ Cebrail (a.s.) havada iken ona yetişti ve: “Ey ibrahim, bana ihtiyacın var mı?” diyerek onu sınadı. Halbuki onda varlıktan bir eser kalmamıştı ki ihtiyaç ona taalluk etsin. İbrahim (a.s.): “Sana ihtiyacım yok.” diye cevap verdi. Sonra Cibril (a.s.) yine onu sınamak için: “Rabb’inden iste.” dedi. Hz. İbrahim ise, yine sırrını Cebrâil’den gizledi. Hâlini açmak istemedi. “O’nun hâlimi bilmesi, bana yeter. İstemeye gerek yok.” dedi. Böylece hâlini ona ızhâr etmedi. İşte bunun üzerine şöyle buyurarak ezelî inâyet onun imdadına yetişti:



قُلْنَا يَا نَارُ كُونِى بَرْدًا وَسَلَامًا عَلٰى اِبْرٰهِيمَ ﴿٦٩﴾

69. “Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!” dedik.

“Biz de: “Ey ateş! İbrahim’e serin ve esenlik ol” dedik.” “اَلْبَرْدُ (serinlik, soğuk)” sıcaklığın zıddıdır. “اَلسَّلَامُ” ise âfetlerden uzak olmak demektir. Yâni, ey ateş serin ol, harâretin gitsin, serinliğin de selâmet olsun, dedik. Bunun üzerine ateşin sıcaklığı ve yakıcılığı zâil oldu. Sâdece ışık ve aydınlığı kaldı. Muhakkıklar, lafzın zâhirî delâletine

bakarak bu anlamı tercih etmişlerdir. Görüldüğü üzere bu, onun hiç eşi ve benzeri olmayan mûcizelerindendir. Çünkü, Cenâb-ı Hak sonsuz kudreti olmasa, yakıcı ateşin hoş bir havaya dönüşmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu hâdisenin meydana gelmesi, olağanüstü işlerdendir.

Bir görüşe göre ateş, olduğu hâl üzere kaldı. Ancak Allah Teâlâ Hz. İbrahim'in cisminde ateşin yakıcılığının kendisine ulaşmasına mâni olacak bir keyfiyet yarattı. Tıpkı âhiretteki cehennem melekleri gibi. Yine kızgın demir yutan deve kuşuna bunun zarar vermemesi ve ateşte yanmadığı belirtilen semender kuşu gibi. Nitekim âyetteki "*alâ İbrahim*" buyruğunun zâhirdeki anlamı da bunu hissettirmektedir.

Denildi ki: "O gün, yeryüzündeki bütün ateşler soğudu, hiçbir kimse ateşin sıcaklığından yararlanamadı. Eğer Allah "*İbrahim'e*" buyurmasaydı, dünyadaki ateş ebediyyen bütün yaratılmışlara, hattâ bütün peygamberlere soğuk olarak kalırdı. Eğer Allah "*serin ol*" sözünden sonra "*esenlik ol*" buyurmasaydı, İbrahim (a.s.) onun soğukluğundan ölürdü."

Tefsîr-i Kebir'de şöyle der: "Ateşin, İbrahim (a.s.) için esenlik olmasının îzahı şöyledir: Çünkü aşırı soğuk da, yüksek harâret gibi helâk edicidir. Şu halde mûtedil olması lâzımdır. Ne kavurucu sıcak ne de dondurucu soğuk. Bu ikisinin ortası selâmet. Bu da, ya serinliğin Allah'ın takdir ettiği ona tesir etmeyecek derecede olmasıyla ya da ateşin bir miktarının serin kılınıp diğer kısmının sıcaklığını aynen muhafaza etmesiyle olmuştur. Yahut da İbrahim (a.s.)'ın bedeninin sıcaklığı artırılmış ve soğukluk ona tesir etmemiştir.

Denildi ki: "O gün zehirli keler hâriç bütün hayvanlar, İbrahim (a.s.)'ın ateşini söndürmeye çalışmıştır. O ise, Hz. İbrâhim'in ateşine üflemiştir. Bu sebepledir ki, Nebî (a.s.) zehirli kelerin öldürülmesini emretmiştir."

Denildi ki: "İbrahim (a.s.) ateşe atıldığı vakit orada kırk ya da elli gün kalmıştır. Hattâ o, şöyle demiştir: "Ateşte kaldığım günlerden, daha güzelini yaşamadım." Nitekim, Lübnan dağında bulunup da ot kökleri ve ağaç yapraklarıyla beslenen bir ârif şöyle demiştir: "Buradaki hâlimin, cennet ehlinin yaşantısından daha güzel olduğunu zannettim."

Hâfız der ki:

Dostun sevgisi, âşıkları ateş üstüne oturtsa itaat gerek
Nefse uyup Kevser çeşmesine bakarsam en değersiz insanım

Denildi ki: "İbrahim (a.s.)'ı ateşe attıkları vakit melekler süratle onu tutup bir yere oturttular. Bir de ne görsün, orada tadı hoş bir su, kırmızı güller ve nergis var."

Kâşifî der ki: "İbrahim (a.s.) ateşin ortasına inince, zincirden olan bağları hemen yanıverdi."

Allah Teâlâ, gölge meleğini Hz. İbrahim'in sûretinde gönderdi. Melek geldi, İbrahim (a.s.)'ın yanına oturdu, ona eşlik ediyordu. Cebrâil (a.s.) da cennet ipeğinden bir

gömlek ile kadifeden bir halı getirdi. Gömleği sırtına giydirdi, onu halıya oturttu. Sonra kendisi de Hz. İbrahim'le beraber oraya oturdu ve onunla konuşmaya başladı. Cebrâil (a.s.): "Ey İbrahim, Rabb'in: "Ateşin benim dostlarıma zarar vermediğini bildin mi?" buyuruyor dedi.

Nemrud, yüksek sarayından baktı ve İbrahim (a.s.)'ı gördü. İbrahim (a.s.)'ın göz alıcı bir bahçede oturduğunu, yanında olabilecek en güzel sûrette bir arkadaşı bulunduğunu ve ateşin onu kuşatmış olduğunu gördü. Nemrud: "Ey İbrahim, oradan çıkabilir misin?" dedi. İbrahim (a.s.): "Evet, çıkabilirim." dedi. Nemrud: "O halde kalk ve çık!" dedi. Hz. İbrahim kalktı ve bulunduğu yerden yürüyerek çıktı. Çıktığında onu, Nemrud karşıladı ve kendisine saygı gösterdi. Sonra: "Senin yanında bulunan ve sana benzeyen kişi kimdi?" diye sordu. İbrahim (a.s.) "O, gölge meleği idi. Bana arkadaşlık etmesi için Rabbim gönderdi." dedi. Nemrud: "Sana yaptıklarıyla Rabb'inin kudretini, izzetini gördüm. Onun için kurbanlar keseceğim. O'nun için dört bin sığır keseceğim." dedi. İbrahim (a.s.) "Sen bu din üzere oldukça, keseceğin kurbanları Allah senden kabûl etmez." dedi. Nemrud: "Saltanatımı ve dinimi bırakamam, ancak O'nun için söylediğim kurbanları keseceğim." diye cevap verdi. Hakîkaten bundan sonra kurbanları kesti ve Hz. İbrahim ile uğraşmayı bıraktı."

el-Kıssas'ta şöyle anlatılır: "Ateşle kuşatılan gül bahçesinden çıkınca Nemrud ona: "Ey İbrahim, yaptığın sihre hayran kaldım." dedi. İbrahim (a.s.): "Bu bir sihir değildir. Lâkin Allah bana ateşi serin ve selâmet kıldı. Bana izzet ve kıymet elbisesini giydirdi." diye cevap verdi. Nemrud: "O halde sağında oturan adam ve etrafındakiler kimlerdi?" diye sordu. İbrahim (a.s.): "Onlar, bana arkadaşlık etmeleri için Rabb'imin gönderdiği meleklerdir. Onlar bana Rabb'imin beni dost edindiği müjdesini verdiler." diye cevap verdi. Bu cevaptan sonra Nemrud şaşırıp kaldı. Hz. İbrahim'e ne yapacağını bilemedi. Aklını kaybedip, delirdi. "Gökyüzüne çıkacağım ve senin ilahını öldüreceğim." dedi. Bundan sonra -İbrahim sûresinin sonlarında anlatıldığı üzere- etrafındakilere kendisi için sağlam bir tabut yapmalarını emretti.

Rivâyet edilir ki: "Onlar, İbrahim (a.s.)'ı sağ sâlim, ateşin sâdece onu bağlayan ipleri yakmış olduğunu görünce, Lut (a.s.)'ın babası Hârân şöyle dedi: "Ateş onu yakmıyor. Çünkü o ateşe sihir yaptı. Lakin siz onu bir şeye koyun ve altından ateşi tutuşturun ki, duman onu öldürür." Nemrud'un adamları da böyle yaptılar. Ancak bu esnada Lut (a.s.)'ın babasının sakalına ateşten bir kıvılcım sıçradı ve onu yaktı."

Yine rivâyet edilir ki İbrahim (a.s.) ateşe atıldığında on altı yaşında idi.

Eğer *"Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol" dedik"* buyruğu gerçekten Cenab-ı Hakk'a âid bir söz müdür, yoksa bu bir temsil midir?" dersen, ben buna cevaben şöyle derim: Orada bir hitab ve söz olmaksızın Allah, ateşi serin ve esenlik kılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı "Ol" demekten ibarettir. Hemen oluverir."*** (Yâsîn, 36/82) buyurmuştur.

Bazılarına göre bu söz gerçekten söylenmiştir. Söyleyen de Allah Teâlâ'dır. Ya da bu sözü Allah'ın emriyle Cebrâil söylemiştir.

İbn Atâ şöyle der: İbrahim'in ateşten sâlim oluşu, sadrının selâmetinden dolayıdır. Nitekim Allah onun durumunu şöyle hikâye eder: ***"Çünkü, Rabb'ine tertemiz bir kalb ile geldi."*** (es-Sâffât, 37/84) Yâni, bütün sebeplerden ve geçici şeylerden gönlü boş olarak geldi. Aşk ateşi her şeye galebe ettiği halde tevekkül ve yakîninin sıhhati sebebiyle ateş ona serin oldu."

Mesnevî'de der ki:

Aşk öyle bir şûledir ki tutuştuğunda
Sevgiliden gayrı ne varsa hepsini yakar kül eder
Allah'ın lütuf sığınağına kaçmak gerekir
Çünkü o ruhlara binlerce lütuf saçmıştır
Böylece bir sığınak bulursun, hem de ne sığınak
Su ve ateş sana ordu kesilir
Deniz, Nuh'a ve Musa'ya yar olmadı mı?
Onların düşmanlarını kinle kahretmedi mi?
Ateş İbrahim'e kale olmadı mı?
Böylece Nemrûd'un gönlünden duman çıkarmadı mı?
Dağ Yahya'yı kendisine çağırmadı mı?
Ona kasdedenleri taş atarak kovmadı mı?
"Ey Yahya! Gel, bana kaç da
Keskin kılıçlara karşı sana sığınak olayım" demedi mi?

Eğer "Allah, niçin İbrahim (a.s.)'ı kendi nefsinde ateşle sınadı?" dersen, ben buna cevâben şöyle derim: Her peygamber, zamânının halkına uygun bir mûcize getirmiştir. O zamânın insanları ateşe, güneşe ve yıldızlara tapıyorlardı. Onların bulundukları tabîatların özelliğiyle ruhları cihetinden şekilleri ve cisimleri terbiye edip yetiştirdiklerine inanırlardı. Allah onlara hakîkati gösterdi. Onlara göre en büyük unsur, güneşin hakîkati ve esir (eskilere göre 9. felek) küresi ile yıldızların rûhu idi. Halbuki onların ilâh saydığı bu şeyler ancak Allah'ın izniyle O'nun her şeye hâkim olan kudretinin, unsurların hakîkatlerine sirâyet etmesiyle zarar verebilir.

Denildi ki: "Allah, İbrahim (a.s.)'ı ateşle sınadı. Çünkü her insan tabîatı gereği kahır sıfatından korkar. Nitekim Hz. Mûsâ'ya: "(Allah): ***"Al onu, korkma biz onu yine ilk durumuna sokacağız." dedi."*** (Tâhâ, 20/21) denilmiştir. Böylece Allah Teâlâ, her ne kadar kahır sıfatı ateşle tezâhür etse de kendi izni olmadan ateşin hiç kimseye bir zarar vermeyeceğini Hz. İbrâhim'e gösterdi. Bunun için ateşi serin ve esenlik yaparak, en büyük unsurun/ateşin rubûbiyyet vasfına sâhip olduğuna inanan düşmanlarına kahredici bir mûcize kılarak zıtları bir araya getirdiğini ızhâr etti. Böylece Hz. İbrahim'in ateşle imtihan olunması, ateşe ve yıldızlara tapanlar için parlak bir mûcîzedir. Nitekim *Es'iletü'l-hikem*'de böyle belirtilmiştir.

❀

وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾

70. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.

"Ona" zarar vermek *"büyük bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk."* Yâni onları, başlarına gelebilecek musîbetlerin en dehşetlisi ile yenilgiye uğrattık. Hakk'ın nurunu söndürmek için gösterdikleri gayret, Hz. İbrahim'in hak, onların da bâtıl üzere bulunduklarının kesin ve açık delili haline geldi. Yine onun mânevî derecesinin yükselmesine, onların ise çetin bir azâba müstehak olmalarına gerekçe oldu.

Mesnevî'de der ki:

Kim Hakk'ın mumuna püf derse
Mum söner mi hiç? Kendi ağzı yanar
Senin gibi yarasalar çokça rüya görürler
Sanırlar ki bu dünya güneşten yetim kalır
Aya ve göğe doğru tüküren
O dudak, boğaz ve ağız kesile kalsın
Hiç kuşkusuz o tükürük kendi yüzüne geri döner
O tükürük göğe doğru yol bulmaz
Ebû Leheb'in rûhuna "Tebbet" lâneti yağdığı gibi
Onun üstüne de kıyâmete dek Rab'den tükürük yağar

Denilir ki: *"Fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.."* Yâni Allah'ın en zayıf bir mahlûk olan sivrisineği musallat kılarak ve sivrisineğin onları öldürmesiyle onları helâk olanlardan kıldık. Çok geçmeden Nemrud, sivrisineğin, adamlarının etlerini yediğini ve kanlarını içtiğini gördü. Sonra sivrisineklerden biri Nemrud'un genzine girdi. Beynine ulaşana kadar onu yemeye devam etti. Nemrud'a göre insanların en değerlisi, başına demir tokmakla vurandı. O, dört yüz sene bu hâl üzere kaldı. Bu konu daha önce Nahl sûresi 26. âyette geçmişti.



LÛT’A DA HÜKÜM VE İLİM VERDİK O SALİHLERDENDİ

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا اِلَى الْاَرْضِ الَّتى بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾
وَوَهَبْنَا لَهُ اِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾
وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ
الصَّلٰوةِ وَاِيتَاءَ الزَّكٰوةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا اٰتَيْنَاهُ
حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتى كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَٓائِثَ اِنَّهُمْ
كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾ وَاَدْخَلْنَاهُ فى رَحْمَتِنَا اِنَّهُ مِنَ
الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾

71. Biz, onu ve Lût’u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık.

72. Ona *(İbrahim’e)*, İshak’ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Ya’kub’u lütfettik; her birini sâlih insanlar yaptık.

73. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi.

74. Lût’a gelince, ona da hüküm *(hakimlik, peygamberlik, hükümdarlık)* ve ilim verdik; onu, çirkin işler yapmakta olan memleketten kurtardık. Zira onlar *(o memleketin halkı)*, gerçekten fena işler yapan kötü bir kavimdi.

75. Onu *(Lût’u)* rahmetimize kabul ettik; çünkü o, sâlihlerden idi.



“Biz, onu” İbrahim’i ateşte yanmaktan ve Nemrud’un şerrinden *“ve”* Hz. İbrahim’in Hârân adındaki kardeşinin oğlu olan *“Lût’u kurtararak,”* Irak’tan, *“içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye”* Şam’a *“ulaştırdık.”*

Denilir ki: İbrahim (a.s.) ile Nemrud arasındaki hadise Irak topraklarında, Babil sınırında Kûsâ dağında vuku bulmuştur. İşte Allah onu bu vâdîden kurtararak bereketli kıldığı yere, Şam’a getirdi.

Süfyan’dan rivâyete göre Hz. İbrahim Şam’a gitmek üzere ayrıldığı vakit ona: “Nereye gidiyorsun?” denildi. İbrahim (a.s.) “Torbanın bir dirheme dolduğu memlekete gidiyorum.” diye cevap verdi.

Hakîkaten Allah Teâlâ, mukaddes toprakları berekli kılmıştır. Peygamberlerin çoğunu

oraya göndererek âlemleri kemâlâta, dünya ve âhiret mutluluğuna erdiren hakîkî bereket olan şerîatlarını orada neşretmiştir. Suyunu, ağacını, meyvesini, bol; halkının zengin ve fakirinin rahat bir hayat sürdüğü yer kılmıştır.

Lut (a.s.), Tarah'in oğlu İbrahim (a.s.)'a îman etmiştir. Hz. Lût ise Tâhûr oğlu Târah oğlu Hârân'ın oğludur. Âzer ise Târah'ın lakabıdır. Hârân ve İbrahim iki kardeşti. Kezâ Hz. İbrahim'in amcasının kızı Sâre de ona îman etmişti. Sâre, İbrahim (a.s.)'ın büyük amcası Hârân'ın kızı idi.

Hz. İbrahim, yanında Lût ve Sâre olduğu halde üçü, Allah'ın dini için kaçtılar, güven içinde O'na kulluk etmek maksadıyla hicret ettiler. Harran'a vardılar ve orada Allah'ın dilediği kadar kaldılar. Sonra oradan ayrıldılar, Filistin'e vardılar. Oradan da hicret edip Mısır'a gittiler. Mısır'dan ayrıldıktan sonra Şam'a yöneldiler. Lut (a.s.) Mü'tefike'de kaldı. Cenab-ı Hak kendisini oranın halkına peygamber gönderdi.

Rasûlullah (s.a.)'ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: *"Hicretten sonra hicret vardır. Yeryüzünün en hayırlıları İbrahim'in hicret ettiği yere hicret edenlerdir."*[187] Burada Nebî (a.s.) "*ikinci hicret*" ile Şam'a hicreti kasdetmiştir. Bundan maksad, insanları orada ikâmete teşviktir. Bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *"Beytü'l-makdis, haşr ve neşrin olacağı yerdir. Şam ise memleketler içinde Allah'ın seçtiği yerdir, oraya seçkinler varır."*[188] Merfû bir hadiste ise: "*Size Şam'ı tavsiye ederim.*"[189] buyrulmuştur.

Ey Sa'dî! Vatan sevgisine dâir sahih hadis varsa da
Kişinin, burada doğdum diye sıkıntı içinde ölmesi doğru değildir

Mesnevî'de ise şöyle der:

Yârimin meskeni, şâhımın şehridir (Buhârâ)
Âşık için vatan sevgisi işte budur



وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾

72. Ona *(İbrahim'e)*, İshak'ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Ya'kub'u lütfettik; herbirini sâlih insanlar yaptık.

Bereketli topraklara vardıktan sonra *"Ona"* İbrahim'e kendi sulbünden olmak üzere Sâre'den *"İshâk'ı"* verdik. İshâk, İbrânîce'de 'çok gülen' demektir. Kezâ İsmâîl de 'Allah'a itâat eden' demektir.

"Ve fazladan bir bağış olmak üzere" oğlunun oğlu *"Ya'kub'u lütfettik;"* Ona (yâni İbrahim'e) ilâve olarak Yâkub'u verdik.

Yâkûb'a bu adın verilmesi, kardeşi Iys'ın akabinde doğması ya da onun topuğundan

tutmuş vaziyette doğması sebebiyledir.

el-Kamûs'ta şöyle der: "اَلنَّافِلَةُ"; ganîmet, atıyye, nâfileler gibi yapılması vâcib olmadan yapılan ibâdet ve çocuğun çocuğu anlamlarına gelir."

"Herbirini" dördünü de hem dînde ve dünyada salâha/iyiliğe muvaffak kılarak *"sâlih insanlar yaptık."* Böylece hepsi, kâmil insanlar oldular.



وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَاِقَامَ
الصَّلٰوةِ وَاِيتَآءَ الزَّكٰوةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾

73. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, daima bize ibadet eden kimselerdi.

"Onları," kendilerine *"emrimiz"* ve peygamber olarak göndermemiz *"uyarınca doğru yolu gösteren"* yâni ümmeti hakka götüren, din işlerinde insanların tâbi oldukları *"önderler yaptık."* Böylece onlar insanları kemâle erdiren kimseler oldular. *"ve kendilerine"* insanları buna teşvik etmeleri için *"hayırlı işler yapmayı,"* vahyettik ki amelin ilme katılmasıyla kemalleri tamam olsun.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Peygamberler ve ümmetleri mükellefiyetlerde müşterektirler. Bu sûrenin sonundaki ***"Gerçekten onlar hayır işlere koşarlardı..."*** (el-Enbiyâ, 21/90) âyeti ve Meryem sûresinde Îsâ (a.s.)'dan nakledilen: ***"Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekat vermeyi emretti."*** (Meryem, 19/31) âyeti de aynı şeyi ifâde eder. Çünkü peygamberler, kendilerine vahyolunan emirleri yerine getirme konusunda asıldırlar.

"Namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik." Bu cümle, fazîletine işâret olmak üzere özel olanın genel olana atfı kabilindendir. Yâni daha önce "hayırlı işler" genel anlamda anılmış, burada da özel olarak o hayırlı işlerden olan namaz ve zekat tekrarlanmıştır.

"Onlar, dâimâ" başkasına değil sâdece *"bize ibâdet eden kimselerdi."* Gönüllerinden, bize ibâdetten başka bir şey geçmezdi.

İbâdet, boyun eğmenin (tezellül) son noktasıdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: *"O'na İshak'ı verdik"* buyruğu, evlâdın kulun kesbiyle olmadığına Hak vergisi olduğuna işârettir. *"Hepsini de sâlih insanlar yaptık"* buyruğu da sâlih olmanın da Hakk'ın vergisi cümlesinden olduğuna işârettir. Hakîkî mânâda "Sâlihlik", ilâhî feyzi kabûle fıtraten hüsn-i istîdâd sâhibi olmaktır. *"Onları, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık"* cümlesi, önderliğin de Allah vergisi olduğuna, önder olan kimsenin eğer yol gösterme ehliyeti varsa tabîat ve hevâ ile değil, Allah'ın emri ile yol göstermesi gerektiğine işâret eder.

"Onlara hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik" ifâdesi, bu muâmelelerin insandan ancak peygamberlere gelen vahiy ve evliyâya bahşedilen

ilhamla sâdır olacağına ve insan nefsinin dâimâ kötülüğü emredici olduğuna işârettir.”

Bil ki bu âyetlerin son taraflarında ihlâs ehline ibâre ile, diğerlerine ise işâret ile dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, mutlak kuldur. İkincisi ise hevâsının ve dünyasının kuludur. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Dirhemin kulu helâk olsun, dînârın kulu helâk olsun.”*[190] Hadiste özellikle bu ikisi zikredilmiştir. Çünkü, Allah’tan başkasına kul-köle olma bakımından insanların en çok yanıldıkları şeyler bunlardır.

Yahya b. Muâz şöyle demiştir: “İnsanlar üç sınıftır: Âhireti, kendisini dünyalık maîşetinden alıkoyan kimse, dünya maîşeti, kendisini âhiretinden alıkoyan kimse ve bunların her ikisi ile de meşgul olan kimse. Bunlardan birincisi âbidlerin, ikincisi hâliklerin/helâk olanların, üçüncü ise kendisini tehlikeye atanların derecesidir.

Mesnevî’de der ki:

İnsanın her işte eli vardır
Fakat ondan beklenen hizmet ve ibâdettir
Böylece o ayna cilâlanır
İbâdetle gönle bir arınma gelir
Çabala, nurun parlaklaşsın
Sülûk ve hizmetin kolay gelsin
Bağı çöz, hür ol ey oğul
Daha ne kadar gümüş ve altının derdinde olacaksın?
Hakk’ı görmek nasîbi olanın gözünde
Bu dünya murdardır
Doğan, beyaz ve benzersiz olsa bile
Avı fare olduğundan aşağılıktır



وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ
الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ ﴿٧٤﴾

74. Lût’a gelince, ona da hüküm *(hakimlik, peygamberlik, hükümdarlık)* ve ilim verdik; onu, çirkin işler yapmakta olan memleketten kurtardık. Zira onlar *(o memleketin halkı)*, gerçekten fena işler yapan kötü bir kavimdi.

“*Lût’a gelince, ona da hüküm ve ilim verdik.*”

Âyetteki “*hüküm*” kelimesi, *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de “hakîkî hikmet”; *Bahru’l-ulûm*’da “yapılması gereken şey”; *Celâleyn*’de ise “hasımların arasını hak ile bulmak” olarak tefsir edilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hüküm, hikmetten daha umûmî olsa da peygamberler hakkında çoğunlukla hikmet anlamındadır. Nitekim Yahya (a.s.) hakkındaki ***“Biz ona daha çocukken hüküm verdik…”*** (Meryem, 19/12) âyeti buna delâlet etmektedir. Buradaki

“*hüküm*”den maksad, Allah Teâlâ hakkında anlayış sâhibi olmaktır.Yine Dâvud (a.s.) hakkındaki: ***“Allah ona hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti.”*** (el-Bakara, 2/251) âyeti de aynı husûsa delâlet eder. Allah mülk/hükümdarlık, hikmet ve ilmi birbirinden ayırmıştır.

Şu halde “*Lût’a … ilim verdik*” buyruğunun mânâsı; dîn işleri, şer‘î ve dînî kurallara dâir ona faydalı bilgiler verdik, demektir.

“Ve onu, çirkin işler yapan bir kentten kurtardık.” Mü’tefike, yâni daha önce geçtiği üzere altı üstüne getirilen yedi şehirden en büyüğü olan Sodom’dan kurtardık.

“اَلْخَبَائِثُ” اَلْخَبِيثَةُ’nin çoğuludur. el-Habîse, kötülüğü ve çirkinliği sebebiyle hoşlanılmayan şey demektir. Îtikadda bâtıl, sözde yalan ve fiillerde çirkin olan şeyleri de içine alır. Hadiste geçen “اَللّٰهُمَّ إِنِّى أَعُوذُبِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ”[191] şeytanların erkeklerinden ve dişilerinden sana sığınırım, demektir.

Âyetteki çirkin işlerden (el-habâis) murad, livata/oğlancılıktır. Burada “*kent*”e isnad edilen sıfat, aslında halkının yaptıklarıdır. Böylece halkının fiili, şehre yüklenmiştir.

“Gerçekten onlar, yoldan çıkan” yâni fâsık; küfür ve isyan bataklığına dalmış ve bunda fazlasıyla ileri gitmiş, ilâhî ferman dâiresinden dışarı çıkan *“kötü bir millet idiler.”* **Râgıb** der ki: “اَلسُّوءُ” dünyevî ve uhrevî işlerden; nefsî, bedenî mal ve can kaybı gibi hâricî hallerden insanı gamlandıran şeydir. Kötü ve çirkin olan her şey, bu kelime ile ifâde edilebilir. “اَلْحَسَنُ (güzel)”in zıddıdır.”

Âyette kötü arkadaştan kurtulmanın ilâhî mevhibelerden, kötü arkadaşlara yaklaşmanın ise ilâhî yardımın kesilmesi demek olduğuna işâret vardır.

Sakın kötü dosttan, arkadaştan, sakın
Ey Rabbimiz, bizi cehennem azabından koru

Mesnevî’de de şöyle denilir:

Bir bahçede sarımsak ve gebre otu gibi her sebzenin
Ayrı bir evleği vardır
Her bitki kendi cinsiyle birlikte bir evleğe ekilir
Yetişmesi, olgunlaşması için gerektiğince sulanır
Sen, safran evleğindeysen safran ol
Başkalarıyla karışma
Ey safran, yeşerip olmak için su iç
Helvaya karışmak için hazır hâle gel
Şalgam evleğine ağzını uzatma
Çünkü o seninle aynı özellik ve tabiatta değildir
Sen ayrı evleğe, o ayrı evleğe ekilmiştir
Çünkü Allah’ın arzı geniştir



وَاَدْخَلْنَاهُ فٖى رَحْمَتِنَاۜ اِنَّهُ مِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿٧٥﴾

75. Onu *(Lût'u)* rahmetimize kabul ettik; çünkü o, sâlihlerden idi.

"Onu (Lût'u) rahmetimize kabul ettik;" husûsi rahmetimize nâil olanlar arasına soktuk. *"Çünkü o,"* ezelde bizden kendilerine güzellik takdir edilmiş *"sâlihlerdendi."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Burada rahmetin husûsî ve umûmî olmak üzere iki çeşit olduğuna işâret etmektedir. Umûmî rahmet, iyi ve kötü herkese ulaşır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Rahmetim her şeyi kaplamıştır."*** (el-A'râf 7/156) buyurmuştur. Husûsî rahmet ise ancak havâs/seçkin kullar içindir. Bu ise rahmetin içine dâhil olmaktır. Bu da irâdeye ve güzel istîdâd sâhibi olmaya bağlıdır. Bu sebeple Allah: "*Çünkü o sâlihlerden idi.*" Yâni rahmetimizin feyzini kabûle ve ona dâhil olmaya istîdadlı kimselerdendi. Bu ise ***"(O), dilediğini rahmetine sokar."*** (el-İnsan, 76/31) âyetinde olduğu gibi vuslat makamına işârettir. İyi anla!



---

[187]. Ebû Dâvud, Cihad, 3; Müsned, II, 84, 199, 209

[188]. İbn Mâce, İkame, 196; Müsned, VI, 463

[189]. Sehâvî, Mekasıd, s. 257

[190]. Buhârî, Cihad, 70; Rikak, 10; İbn Mâce, Zühd, 8

[191]. Buhârî, Vüdû, 9, Deavât, 14; Müslim, Hayz, 122, 123; Ebû Dâvud, Tahâre, 3; Tirmizî, Tahâre, 4; Nesaî, Tahâre, 17; İbn Mâce, Tahâre, 9

ARTIK
ŞÜKREDECEK MİSİNİZ?

وَنُوحًا اِذْ نَادٰى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ
الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا اِنَّهُمْ كَانُوا
قَوْمَ سَوْءٍ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ
فِى الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ
﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ
دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ
لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾
وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِى بِاَمْرِهِ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِى بَارَكْنَا
فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾ وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ
لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾



76. Daha önce Nuh da duâ etmiş, biz onun duâsını kabul etmiştik. Böylece kendisini ve *(îman eden)* yakınlarını büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.

77. Onu, âyetlerimizi inkâr eden kavimden koruduk. Gerçekten onlar, fena bir kavim idi; bu yüzden topunu birden *(suya)* gömdük.

78. Dâvud ve Süleyman'ı da *(an)*. Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: bir gurup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik.

79. Böylece bunu *(bu fetvayı)* Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm *(hükümdarlık, peygamberlik)* ve ilim verdik. Dâvud'a dağları ve kuşları boyun eğdirdik. Onunla beraber tesbih ediyorlardı. *(Bunları)* biz yapmaktayız.

80. Ona, savaşın sıkıntılarından sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredecek misiniz?

81. Süleyman'ın emrine de kasırga *(gibi esen)* rüzgârı verdik; onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru eserdi. Biz her şeyi biliriz.

82. Şeytanlar arasından da, onun için dalgıçlık eden *(ve inciler çıkaran)* ve bundan başka işler görenler vardı. Biz onları gözetim altında tutuyorduk.



“Daha önce” yâni bu zikredilenlerden önce *“Nuh da duâ etmiş,”* yâni, onun kavminin helâk edilmesi bedduâsında bulunduğu zaman vukû bulan haberini an. *“Biz onun”* ***“Ben yenik düştüm, yardım et”*** (el-Kamer, 54/10) şeklindeki *“duâsını kabul etmiştik. Böylece kendisini ve (îman eden) yakınlarını büyük sıkıntıdan”* içinde bulundukları kavminin eziyetinden hâsıl olan büyük gamdan *“kurtarmıştık.”*



وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ
فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾

77. Onu, âyetlerimizi inkâr eden kavimden koruduk. Gerçekten onlar, fena bir kavim idi; bu yüzden topunu birden *(suya)* gömdük.

“Onu,” başından sonuna kadar *“âyetlerimizi inkâr eden kavimden koruduk.”* intikam almak ve muzaffer kılmak için ona yardım ettik.

“Gerçekten onlar, fenâ bir kavim idi;” Kötü, yâni kâfir bir topluluk idiler. Küfür ise bütün kötülüklerin başıdır. *“Bu yüzden topunu birden (suya) gömdük.”* Çünkü, bir toplumda Allah’ın âyetlerini yalanlamakta ısrar ile şer ve fesâda dalmak toplanırsa mutlaka Allah Teâlâ onları helâk eder.

Bil ki peygamberlerin ve kâmil velîlerin duâlarında olduğu gibi duâ, Allah’ın izniyle ve hulûs-ı kalb ile yapılırsa, kabûle şâyân olur.

Rivâyete göre **Zeyd b. Sâbit** (r.a.) yanında bir adamla Mekke’den Tâif’e yolculuğa çıktı. Zeyd (r.a.) yanındakinin münâfık olduğunu bilmiyordu. Yolda bir harâbeye girdiler ve uyudular. Bir müddet sonra o münâfık adam Zeyd (r.a.)’ın ellerini bağladı ve onu öldürmek istedi. Zeyd (r.a.): *“Yâ Rahmân, bana yardım et.”* diye duâ etti. Münâfık, “Yazıklar olsun sana, onu öldürme!” diye bir ses işitti. Hemen dışarıya çıkıp baktı, hiçbir kimseyi göremedi. Bu hâdise iki kez daha tekrarlandı. Üçüncü defa çıkışında bir süvâri onu öldürdü. Sonra içeriye girip Zeyd (r.a.)’ın iplerini çözdü ve: “Ben Cebrâil’im, sen duâ ettiğinde yedinci kat semâda bulunuyordum. Allah bana: “Kulumun imdâdına yetiş.” buyurdu.” dedi.

Bu hikâyeden alınacak dersler vardır:

1- Yola gidenin mutlaka bir arkadaşı olmalıdır. Ancak güven içinde olması için arkadaşını sınamak gerekir. Çünkü bu zamanda dost görünümünde olan düşman çoğaldı.

Mesnevî’de der ki:

İnsanın gizli düşmanı pek çoktur
İhtiyatlı ve dikkatli insan, akıllı kişidir

Denilir ki: “Her şeyde bir ibret vardır. Kargadan alınacak ibret, çok sakınmasıdır.”

2- Duâ, kurtuluşun sebeplerindendir. Nitekim Allah Teâlâ âyette: “*Duâsını kabul*

etmiştik.” buyurduktan sonra “*onu kurtarmıştık*” buyurarak kurtuluşu duâya bağladı.

Hâfız şöyle der:

Bana karanlıklarda/dünyada rehberlik, yol göstericilik eden
Gece yarısı yapılan duâ, seherlerde dökülen gözyaşlarıdır

Mesnevî’de de şöyle der:

Bu kadarcık çocuğu konuşmaya başlatan
Niyâz ve derdiydi Meryem’in
Nerde bir dert varsa devâ oraya gider
Nerde yoksulluk varsa rızık oraya gider

3- Allah Teâlâ, zorda kalan kuluna beklemediği yerden yardım eder. Çünkü her şey Allah’ın ordularından bir askerdir. Nitekim anlatıldığına göre Rasûlullah (s.a.)’in âzâdlısı Sefîne (r.a.), Rum diyârında orduyu kaybetti ve esir düştü. Oradan kaçtı ve orduyu aramaya başladı. Karşısına bir aslan çıktı. Aslana: “Ey aslan, ben Rasûlullah (s.a.)’in âzâdlısı Sefîneyim! Başıma şunlar şunlar geldi.” dedi. Aslan kuyruk sallayarak ona doğru yöneldi ve yanında durdu. Her bir ses duyduğunda ona yöneliyordu. Orduya ulaşıncaya kadar böyle yapmaya devâm etti. Orduyu bulunca da aslan geri dönüp gitti.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Rûdbâr bölgesinde birini gördüm
Bir kaplana binmiş, önüme geldi
Bu durum karşısında öyle bir korku sardı ki beni
Korkudan adım atacak gücüm takatim kalmadı
O adam tebessüm ederek elini dudağına götürdü
“Ey Sâdî, karşılaştığın bu duruma şaşırma!” dedi
Sen de Allah’ın emrinden dışarı çıkma
Senin emrinden de kimse çıkmasın
O seni dost bildikten sonra
Kesinlikle seni düşman eline bırakmaz

4- Melekler ancak Allah’ın seçkin kullarına görünürler. **İmam Gazzali** (r.h.), *el-Munkızü mine’d-dalâl*’de der ki: Sûfîler, yakaza halinde melekleri görürler. Yâni bu, onların nefislerinin temizliği ve kalblerinin tezkiyesinin gerçekleştiği, Allah’tan gayrısı ile alâkayı kestikleri, dünya malına ve mevkiye göz dikmedikleri, devamlı bir ilim ve sürekli bir amelle tamamen Allah’a yöneldikleri içindir.

Meleği, melek hasletine sâhip olanlar görür.



وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِى الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِۚ
وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَۙ ﴿٧٨﴾

78. Davud ve Süleyman'ı da *(an)*. Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: bir gurup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik.

"Dâvud ile Süleyman'ı da" onların haberlerini de *"an. Bir zaman, bir ekin konusunda"* yâni bir adamın ekinine davarların girmesi hakkında "*hüküm veriyorlardı*." O vakit *"bir gurup insanın koyun sürüsü, geceleyin"* çobansız olarak *"başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz onların hükmünü"* yâni hüküm verenlerin ve haklarında hüküm verilenlerin hükmünü*"görüp bilmekte idik."* İlmen hazır idik. Bu ifâde hüküm konusunda fazlasıyla îtina gösterildiğini belirtmektedir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "İşâret etmektedir ki 'Onların hükmünde onların yanında elbette biz de hazır idik. Onlar ancak bizim irşâdımızla hüküm verdiler ve onlardan hiç biri de hükmünde hatâ etmedi. Ancak biz onların hükümleriyle müctehidlere izzet ve ikram olmak üzere ictihad binasını tahkîm etmek istedik ki ictihad konusundaki teşekkürü gerektiren gayretlerinde desteklenmiş olarak Dâvud ve Süleyman (a.s.)'a tâbi olsunlar.



فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًاۘ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ
الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَۜ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾

79. Böylece bunu *(bu fetvayı)* Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm *(hükümdarlık, peygamberlik)* ve ilim verdik. Dâvud'a dağları ve kuşları boyun eğdirdik. Onunla beraber tesbih ediyorlardı. *(Bunları)* biz yapmaktayız.

"Böylece bunu" bu fetvâyı, böyle hüküm vermeyi *"Süleyman'a biz anlatmıştık."* O vakit Hz. Süleyman on bir yaşındaydı. **Kâşifî** ise onun on üç yaşında olduğunu söyler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyet, bâzı müctehidlerin derecesinin diğerlerinden üstün olduğuna delâlet eder. İlimde, hükümleri, mânâları ve sırları anlama hususunda büyüklük ve üstünlüğe îtibar edilir, sâdece yaşa değil. Çünkü, Dâvud (a.s.), Allah katından gönderilmiş bir peygamber ve yaşça büyük olduğu halde yaşı küçük olan Hz. Süleyman konuyu lâyıkıyla anlamış ve isâbetli hüküm vermiştir.

'Zenginlik hüner ve mârifet iledir, malla değil. Büyüklük ve ululuk akıl iledir, yaşla değil.' demişlerdir.

el-Kısas'ta şöyle der: "İsrâiloğulları, Hz. Süleyman'a küçük yaşta verilen ilme hased ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)'a şöyle vahyetti: "Ey Dâvud, hikmet

doksan parçadır. Bunun yetmiş parçası Süleyman'da, kalan yirmi parçası da diğer insanlardadır."

"Biz," sâdece Süleyman'a değil *"onların"* baba ve oğulun *"her birine hüküm"* hükümdarlık, peygamberlik *"ve"* çok *"ilim verdik."* Onların ikisinin de verdikleri hüküm, şer'î hükümdür.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de şöyle der: "Yâni, hikmet ve ilim verdik ki onlardan her biri bizim teyidimizle ilme ve hikmete muvâfık hükümler versinler. Verilen hüküm bizim hikmetimize muhâlif olsa bile böyle yaptık ki ictihâdın sahîh olduğu ve her müctehidin isâbet ettiği kesin olarak bilinsin. Nitekim *el-İrşâd*'da böyle denilmektedir. Bu, müctehidin hatâ etmesinin müctehid olmasına zarar vermeyeceğine delâlet eder.

Rivâyet edilir ki **Dâvud** (a.s.)'ın huzûruna iki adam geldi. Onlardan biri: "Bu adamın koyunları geceleyin benim tarlama girdi ve ekinimi berbat etti." dedi. Dâvud (a.s.) da koyunların ekin sâhibine verilmesine hükmetti. Çünkü ekinlerin kıymeti ile koyunların kıymeti arasında fark yoktu. Adamlar oradan çıktılar ve Süleyman (a.s.)'a uğradılar. Olanları ona da haber verdiler. **Hz. Süleyman** "Bundan başka, her iki taraf için de daha uygun bir hüküm var." dedi. Dâvud (a.s.) bunu işitti ve Süleyman (a.s.)'ı çağırdı. Ona "Peygamberlik ve babalık hakkı için her iki taraf için daha uygun olan neyse bana haber ver." dedi. Süleyman (a.s.) şöyle dedi: "Benim görüşüm şöyledir: Koyunlar toprak sahibine verilsin, onların sütünden neslinden ve yününden faydalansın. Ekin de koyunların sâhibine verilsin, hasat mevsimine kadar ona baksın. Sonunda hasat mevsimi gelince mallarını değişsinler." Bunun üzerine Dâvud (a.s.): "Karar, senin verdiğin karardır." dedi ve bu şekilde hüküm verdi.

el-İrşâd'da şöyle der: "Bana göre her ikisinin de verdikleri hüküm ictihâd ile idi. Çünkü Hz. Süleyman'ın Dâvud (a.s.)'ın hükmü hakkında "Bundan başka, her iki taraf için de daha uygun bir hüküm var." demesi ve sonra kendi kararını: "Benim görüşüm…" diye açıklaması, hükmünün kesinlikle vahye müstenid olmadığını gösterir. Aksi takdirde sözünü kesin bir dille söylerdi. Dâvud (a.s.) da ondan hükmünü açıklamasını istemezdi. Aksine Süleyman (a.s.)'ın verdiği hükmü ilk olarak kendisinin açıklaması gerekirdi. Çünkü onun vahye dayanan bir hükmü gizlemesi haramdır. Onun, önceden vahye müsteniden verilen hükmü, sonraki (ictihâda dayalı) açıklamalarıyla değiştirmesi de imkansızdır.

İctihâd, şer'î bir hüküm hakkında kendisinde bir kanâat hasıl olması için fakîhin tüm gayretini ortaya koymasıdır. Ehl-i sünnete göre ictihad, peygamberler hakkında câizdir. Bu onların müctehidlerin sevâbını almaları ve başkalarının da onlara uymaları içindir. Bu sebeple Nebî (a.s.): *"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."*[192] buyurmuştur. Bu hadîse göre âlimlerin tevârüs etmesi için peygamberlerde ictihad derecesi bulunması gerekir. Ancak peygamberler hatâda karar kılmazlar, onların hatâları düzeltilir.

Bir hadiste: *"Hâkim, hüküm verdiği zaman ictihad eder ve ictihâdında isâbet ederse, ona iki ecir, hatâ ederse bir ecir vardır."*[193] buyrulmuştur. Her hâdisenin Allah katında belirlenmiş bir hükmü, onun da kat'î ya da zannî bir delili vardır. Bu

hükmü bulan müctehid isâbet etmiş, bulamayan da hatâ etmiştir. Ancak bulamayana da bundan dolayı günah yazılmaz.

Eğer: “Her hâdisenin Allah katında belirli bir hükmü varsa, ictihad edip de bunun aksini söyleyen, Allah’ın indirdiği ile hükmetmemiş demektir. Bu da onun fâsık ya da kâfir olmasını gerektirir.” denilirse, biz buna şöyle cevap veririz: “Müctehid, zannına göre hükmetmekle memurdur. Dolayısıyla hatâ da etse, Allah’ın indirdiği ile hükmetmiş demektir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Bu âyet, müctehidin hatâ da isâbet de edebileceğine delildir. Oysa ictihada açık konularda doğru birdir. Şu halde bu iki ictihaddan her biri doğru olsaydı, onlardan her biri doğruyu bulmuş ve anlamış olurdu. Süleyman (a.s.)’a farklı bir anlayışın tahsisinin zikredilmesinin de bir anlamı olmazdı. Çünkü bu âyet, onun verdiği hükmün kendi dışındakileri geçersiz kıldığına ve peygamberlerin de âlimler gibi ictihâdları olduğura delâlet etmektedir. Yine eğer her müctehid isâbet etse, hükmünde doğruyu olsaydı, bu durumda bir tek fiilin sıhhat ve fesad, vâcib ve mahzurlu, mübah ve mümteni gibi birbirine ters vasıflara sâhip olması gerekirdi. Bu ise imkansızdır.

Mesnevî’de der ki:

Yanılgıya ve yanlışa düşen vehimdir
Doğru kararlar verebilen ise sâdece akıldır
Müctehid nassı bildiği zaman
Artık bu durumda kıyası düşünmez
Bir konuda nas bulunmadığı durumda da
Kıyas yoluyla bir hükme varır

“Dâvud’a dağları ve kuşları boyun eğdirdik.” İtaatkâr kıldık. “اَلتَّسْخِيرُ” bir şeyi boyun eğdirmek, itaatkâr kılmaktır. *“Onunla beraber tesbih ediyorlardı.”* Dağların tesbih etmesinden maksad, orada bulunanların işiteceği şekilde Allah’ı takdis etmeleridir. Çünkü nîmet bildirme makamına uygun olan budur. Yoksa Dâvud (a.s.)’ın sesinin dağlardan aksetmesi değil. Çünkü sesin yansıması herkes için geçerlidir. Aynı şekilde dağların tesbihinin hâl lisanı ile olduğunu söylemek de aynı şekildedir.

Burada “*dağlar*”, “*kuşlar*”dan önce zikredilmiştir. Çünkü dağların boyun eğdirilmesi ve tesbîh etmesi, daha hayret verici, Allah’ın kudretine daha çok delâlet eden ve mûcize olmaya daha uygundur. Çünkü onlar cansız, kuşlar ise canlı varlıklardır.

“(Bunları) biz yapmaktayız.” Size göre şaşılacak şeyler olsa da onları böylece yapmaya biz kâdiriz.

Rivâyet edilir ki Allah Teâlâ, Dâvud (a.s.)’a tesbihte daha diri ve iştiyaklı olsun diye dağların ve kuşların yanlarından geçerken onların tesbîhâtını işittirirdi.”

Kâşifî der ki: “Mü’minin dağların ve kuşların Dâvud (a.s.)’a uyarak Allah’ı tesbih ettiklerine inanması gerekir. Rivâyete göre dağların ve kuşların tesbîhi ve sözleri tüm

işitenler tarafından anlaşılırdı. Bu husus, Allah'ın kudret ve kuvveti düşünüldüğünde şaşılacak bir durum değildir."

Allah nerede gücünü gösterse
Şaşılacak şeylerden neyi isterse onu yapar
Noksanı olmayan bir kudret için
Bütün işler kolaydır, zorluk söz konusu değildir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyette işâret etmektedir ki Allah'ı zikredeni, zikrin sultânı/gücü kapladığı vakit bütün âzâları zikrin nûru ile nurlanır. Kalbi ve rûhu zikrin cevheri ile cevher hâline gelir. Belki de zikrin nûru kalb aynasından, hizâsındaki canlı ve cansız varlıklara yansır da onları zikir ile konuşturur. Bazen onunla birlikte vücûdunun muhtelif âzâları zikreder, bazen de ona bir kısım cansız varlıklar ve hayvanlar zikirde eşlik eder. Nitekim Rasûlullah (s.a.)'in ellerinde çakıl taşları Allah'ı tesbih etmiş ve kertenkele O'nunla konuşmuştur."

Sahâbeden birisinin (r.a.): "Biz yemek yerken o yemeğin tesbih ettiğini işitirdik." dediği rivâyet edilmiştir.

Baklî (r.h.)'ın *Arâis*'inde şöyle der: "Dâvud (a.s.), Allah'ı zikretmek ve O'nunla ünsiyet için daima tenhâ yerler arardı. Bu maksatla dağlara çıkardı. Çünkü dağlar Allah'ın kudret nûru ile dolu, hâdis varlıkların yapılarından arınmış, yaratıldıkları gibi saf yerlerdir. Dâvud (a.s.) tesbîh edince dağlar ve kuşlar Hakk'ın fiilinin nûruyla tesbîh ederdi. Sanki Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)'ın tenzîhi ile kendisini tenzîh ediyordu. Çünkü O'nun azametinin kuvveti ve kibriyâsının/büyüklüğünün nûru Dâvud (a.s.)'a hâkim olmuştu."

Muhammed b. Ali (r.h.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ dağları, meczûbların tesellî yeri, kederlilerin ünsiyet mekânı kılmıştır. Dağlarda olan ünsiyet, yaratılmışların yapılarının onlarda bulunmamasındandır. Onlar, Hâlık'ın yarattığı hâl üzere kalmışlardır, oralarda yaratılmışların eseri yoktur. Oralardaki eserler, değiştirilip dönüştürülmemiş hakîkî sanatın eserleridir."

İbn Abbâs (r.anhümâ) şöyle demiştir: "Dâvud (a.s.)'ın bi'setinden önce İsrailoğulları bölük pörçük idiler. Şeytanın çalgı âletlerine yönelmişlerdi. O âletler; udlar, tamburlar, zurnalar ve benzeri şeylerdir. İşte böyle bir vakitte Allah onlara Dâvud (a.s.)'ı gönderdi. Ona güzel bir ses, nağme ve makam verdi. Dâvud (a.s.) Tevrat'ı makamla okurdu. Bazen gür sadâ ile bazen yumuşak bir kırâatle okurdu. Böylece İsrâiloğulları'nın akıllarını başlarından aldı. Onları çalgı âletlerinden alıkoydu. Dâvud (a.s.)'ın okuduğu nağmeleri dinlemek üzere toplanır oldular. Dâvud (a.s.) tesbîh ettiği vakit onunla birlikte dağlar, kuşlar ve vahşî hayvanlar da tesbîh ederdi." Nitekim *Kısasu'l-enbiyâ*'da böyle geçmektedir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Güzel ses, hoş görüntüden daha makbûldür
Zira biri nefse haz verir, diğeri ruha güç kuvvet
Deve bile Arab'ın şiiri ile coşar, oynar
Eğer sende aşk ve zevk yoksa, ahmak bir hayvansın
Rüzgârlar estiğinde koruya doğru,
Bân ağacının dalları sallanır, sert kaya değil.

Güzel sesler ve ölçülü nağmeler, istîdâd sâhibi kâmil kimselerin nefislerine tesir edip onları şerden hayra cezb ettiği gibi çirkin sesler ve ölçüsüz nağmeler de nefislere tesir eder ve öncekilerin yaptıklarının tam aksini yapar.

Mesnevî'de der ki:

Bir müezzinin pek çirkin bir sesi vardı
Kâfirler diyârında ezan okudu
Ne kadar "Ezan okuma, savaş çıkar
Düşmanlık uzar gider" dedilerse de
İnat etti, hiç aldırış etmedi
Kâfirler diyârında ezan okudu
Halk genel bir fitnenin çıkmasından korkarken
Elinde bir elbise bir kâfir çıkageldi
Bir dost gibi bir elinde elbise
Bir elinde mum ve helva hediye getirmişti
Habire soruyordu, bu müezzin nerede?
Onun ezanı ne kadar da rahat ve huzur vermekte
Bir kızım var, pek güzel pek kıymetli
Nice zamandır mümin olma arzusunda idi
Bu sevdâ hiç aklından çıkmıyordu
Bunca kâfir ona öğütler veriyordu
Bu konuda hiçbir şey bana çare olmadı
Nihâyet bu müezzin şu ezanı okudu
Kızım, "Kulağıma ağır ve çirkin bir ses geldi
Bu çirkin ses de neyin nesi" dedi
Ben ömrüm boyunca böyle çirkin bir sesi
Ne şu manastırda işittim ne de kilisede
Kız kardeşi, bu ezandır, dedi
Müminlerin şiârı, namazın çağrısı
Ona inanmadı, bir başkasına sordu
O da, evet öyledir a babacığım diye cevap verdi
Onun ezan olduğunu anlayınca yüzü sarardı
Müslümanlıktan gönlü soğudu

Ben de ıstıraptan, azaptan kurtuldum
Dün gece korkusuz bir uyku ile güzelce uyudum
Onun sesinden rahatlamam işte bundandı
Teşekkür olsun diye hediye getirdim, nerede o adam?
Müezzini görünce, bu hediyeyi kabûl et dedi
Çünkü bana sığınak oldun, elimden tuttun
Malda, mülkte, servette eşsiz biri olsaydım
Ben ağzını altınla doldururdum.



وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ
شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾

80. Ona, savaşın sıkıntılarından sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredecek misiniz?

"Ona," sizin faydanıza olmak üzere düşmanla *"savaşın sıkıntılarından"* yâni kılıç, ok ve mızrak ile ölümden ve yaralanmaktan *"sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik."*

"اَلصُّنْعُ" bir fiili çok iyi yapmaktır. Her sanat (sun') bir fiildir, ancak her fiil sanat değildir. "اَللَّبُوسُ" aslında zırh olsun, başkası olsun elbise anlamındadır. Dâvud (a.s.)'dan önce zırh, enlemesine kesilmiş demir parçaları idi. Dâvud (a.s.) ise onları halkalar hâline getirdi ve sıraladı.

Buradaki mûcize, Hz. Dâvud'un zırhı herhangi bir ustadan yardım görmeksizin, körük, ateş, örs, çekiç gibi hiçbir âlete gerek duymaksızın yapmasıdır.

Lokman (a.s.), Dâvud (a.s.) ile birlikte oturuyor, onun yaptıklarını görüyor ve daha önce görmediği için onun ne olduğunu sormak istiyordu. Ancak Dâvud (a.s.)'a bir şey sormadı ve sustu. Dâvud (a.s.) zırhın yapımını bitirince kalktı ve üzerine giydi. Sonra şöyle dedi: "Bu savaşta giyilecek ne güzel bir ridâdır/elbisedir." İşte o zaman Lokman (a.s.): "Öyle susma vardır ki hikmettir." Hakîmler: "Söz gümüş ise, susmak altındır." demişlerdir.

Çok bilsen de az konuş
Biri yüz değil, yüzü bir söyle

"اَلْبَأْسُ" bütün kötülükler için kullanılsa da burada savaş anlamınadır.

Âyet, bütün sanatların Allah'ın yaratması ve öğretmesi ile ortaya çıktığına delâlet etmektedir. Bir hadiste *"Her sanatkârı ve onun sanatını Allah yarattı."*[194] buyrulmuştur.

Mesnevî'de der ki:

Bu aklın öğrenip anlama yeteneği vardır
Fakat vahiy sahibi ona öğretmektedir
Bütün sanatlar, ilk hâliyle kesinlikle vahiy kaynaklıdır
Fakat akıl onları geliştirir

"Artık" buna *"şükredecek misiniz?"* Yâni şükrü gerektirecek nimetler sizin üzerinizde sâbit olmuş; Allah zorluk ve sıkıntılardan çıkmayı size kolaylaştırmıştır. Şu halde O'na şükredin.

Kâşifî der ki: "Böyle bir elbise (zırh) yapmayı öğrettiği için Allah'a şükredin."

Bu ifâde, istifhâm sûretinde gelen bir emirdir. Buradaki hitap, bu ümmetten Mekke halkına ve kıyâmete kadar onlardan sonra gelenleredir.

Allah Teâlâ ilk zırh yapanın Dâvud (a.s.) olduğunu haber vermektedir. Sonra onu diğer insanlar öğrenmiş böylelikle bu nimet yaygınlaşmıştır. Ondan sonra kıyâmete kadar savaşlara katılıp da zırh kullananların, bu nimeti veren Allah'a şükretmeleri gerekir.

Bazıları şöyle der: "Burada hitap, Dâvud (a.s.) ile âilesinedir. Yâni, onlara bu nimetleri verdikten sonra dağların ve kuşların onun emrine âmâde kılınması, demirin ona yumuşatılması ve zırh yapım sanatının öğretilmesi gibi anılan nimetlere "*Artık şükredecek misiniz?*" dedik.

Denildi ki: "Bir gün Dâvud (a.s.) memleketindeki durumunu sormak üzere dışarı çıktı. Cebrail (a.s.) bir insan sûretinde onu karşıladı. Hz. Dâvud onu tanıyamadı. Ona: "Dâvud'un memleketindeki durumunu nasıl görüyorsun?" diye sordu. Cibril (a.s.): "Dâvud ne güzel adamdır, keşke bir hasleti de olmasaydı!" dedi. Dâvud (a.s.): "O nedir?" diye sordu. Cebrâil (a.s.): "Duydum ki o, beytül-mâlden (hazîneden aldığı maaş ile) geçiniyormuş. Oysa kişinin elinin emeği ile geçinmesi kadar güzel bir şey yoktur." dedi. Bunun üzerine Dâvud (a.s.) geriye döndü ve Allah'tan rızkını, elinin emeği ile kazandığından vermesini diledi. İşte bundan sonra ona demir yumuşatıldı. Böylelikle o, demirden zırh yapıp satmaya ve ondan kazandığını yemeye başladı."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Beytü'l-mâlde âlimlerin, seyyidlerin ve benzerlerinin hakkı olduğu fıkhen sâbittir. Şerîat ve hakîkat ehline göre kişinin hazine malından (hak ettiğini alıp) yemesi haram değildir. Ancak Dâvud (a.s.)'ın kıssasında da işâret olunduğu üzere takvâ ehline göre efdal olan, onu terk etmektir. Belli yönlerden vakıfları ve benzerlerini sen ona kıyas et! Çünkü, günümüzde bu malları şüpheden uzak kalmaz. Bununla birlikte bilinen bir rızka güvenmek tam tevekküle mânîdir. Hattâ bu sebeple hak ehlinden pek çoğu, vakfedilmiş malın kârını yemezler. Bilakis hissî hareket bir yana zihnen bile hatırlarından geçirmedikleri Allah'ın kendilerine fazlından bahşettiği temiz sadakalardan yerler. Bazılarının elleriyle kazandıklarını yemeleri ise ne güzeldir!

Hâfız der ki:

Medresenin fakîhi dün sarhoştu ve bir fetvâ verdi:
Şarap haramdır, lâkin vakıf malı yemekten yeğdir

Şârihler bu beytin şerhinde hatâ etmişlerdir. Ben derim ki bunun doğrusu, "*Lâkin ... yeğdir*" sözünün fetvâ veren kimsenin değil, Hâfız'ın sözü olmasıdır. Yâni fakih, gaflet, dünya sevgisi ve medresenin malına îtimad şarabıyla sarhoştu. Bu yüzden de aşk ehlinin hâlini inkâr etti ve onların şarâbı olan aşkı haram saydı. Lâkin iş onun dediği gibi değildir. Çünkü o vakıf malına uzanmaktan evlâdır. Yâni muhakkık sûfîlerin sâhip oldukları aşk ve tam tevekkül, zühdden ve vakıf malı yemekten efdaldir. Oysa asrın fakihleri ve âlimleri zühde veya vakıf malına rağbet etmişlerdir. Şu halde beyitteki red ve inkâr, tevekkül ehli âşığa değil, vakıf malına îtimad eden fakihedir.

Âlimler şöyle demişlerdir: "Bütün peygamberler mutlaka bir meslek edinmişler ve kendi kazandıklarıyla geçinmişlerdir. İdris (a.s.) terzi idi. Nitekim Peygamberimiz (a.s.)'ın da evinde ekseriyetle yaptığı iş, dikiş dikmekti. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Erkeklerin iyilerinin işi terziliktir. Kadınların iyilerinin işi ise iplik eğirmektir."*[195] *Ravzatü'l-ahbâr*'da böyle denilmiştir. Başka bir hadiste ise: *"Oğullarınıza yüzmeyi ve ok atmayı öğretin. İğ (kirmen) mü'mine kadının elinde ne güzel bir eğlencedir. Seni baban ve annen (aynı anda) çağırırlarsa; (önce) annene cevap ver."*[196] Bu rivâyet, **Sehâvî**'nin *el-Makâsıdü'l-hasene'*sinde geçmektedir. Yine bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Mü'mine kadının iğinden (kirmen) çıkan ses, Allah yolunda (cihad edenin) tekbirine denktir. Allah yolunda söylenen tekbir ise mîzanda, yedi kat göklerden ve yerlerden daha ağırdır."*[197] Diğer bir hadis ise şöyledir: *"Sâliha kadının elindeki iğ, sâdece Allah'ın rızâsını dileyerek çarpışan gâzinin elindeki mızrak gibidir."*[198] Nitekim *Mecmau'l-fazâil*'de böyle geçmektedir.

Nuh (a.s.)'ın mesleği marangozluktu. **İbrahim** (a.s.) ise kumaş tüccarı idi.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Cennet ehli ticaret yapsaydı bezzaz (kumaş tüccarı) olurdu. Cehennem ehli ticaretle meşgul olsaydı, sarraflık ederdi."* [199] Bu hadis, *İhyâ*'da geçmektedir.

Dâvud (a.s.) zırh örerdi. **Âdem** (a.s.) rençber (çiftçi) idi. İlk örgü ve dokuma yapan babamız Âdem (a.s.)'dır.

Süleyman (a.s.), o saltanatına rağmen sepet örer, onun ücretiyle geçinirdi. Hazînenin malından yemezdi.

Mûsâ, Şuayb ve **Muhammed** (a.s.) çobanlık yaptılar. Peygamberimiz (a.s.), nübüvvetinden önce ücretle çobanlık yaptı. O (s.a) şöyle buyurmuştur: *"Çobanlık yapmayan nebî yoktur."*[200] Bu konudaki Allah'ın hikmetlerinden birisi de şudur: Bir kimse, hayvanların en zayıfı olan koyunlara çobanlık yaptığı vakit kalbine merhamet ve iyilik yapma duygusu yerleşir. Buradan insanları gütmeye/yönetmeye intikal ettiği zaman ilk olarak insanın tabîatında olan sertlik ve zulümden uzak durur. Her hâlükârda mûtedil davranır.

Şu halde koyun güttüğü için ayıplanan bir kimsenin "Hz. Peygamber (a.s.) da koyun güderdi." demesi uygun değildir. Eğer böyle derse te'dib edilir. Çünkü bilindiği üzere çobanlık, başkaları hakkında değil sâdece peygamberler hakkında bir kemâldir.

Peygamberlerin bu hususiyetini delil olarak ileri sürmek doğru olmaz. Bu hüküm, Hz. Peygamber (a.s.) hakkında bir kemâl olup başkaları için olmayan ümmîlik gibi her konuda geçerlidir. Meselâ kendisine: “Sen ümmîsin” denilen birisi “Peygamber de ümmî idi” derse te’dib edilir. Nitekim *İnsânü’l-uyûn*’da böyle geçmektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: “Osmanlı hakanlarından **Sultan I. Selim**’in:

Süleyman, elinde asâ ve zenbiliyle bir dilenci idi
Rabbim, senin lütfunla mülke düzen verme haşmetini buldu
Mustafa, Arap evlâdından kapında sıradan bir yetim idi
Senin ihsanın ona yücelik şeref tacını verdi

şeklindeki şiiri edebi terk etmektir. Çünkü bu iki peygamberin yüce mertebeleri hakkında hakâret hissi uyandırmaktadır.

Salih (a.s.), kilim dokurdu. **İsâ** (a.s.) ise ayakkabı diker ve tamir ederdi.

Kazançların en üstünü cihaddır. Nübüvvetten ve hicretten sonra Rasûlullah (s.a.)’in mesleği olmuştur. Sonra emânet şartıyla ticarettir. Tâcir bir dâne miktârı bile olsa asla hıyânet etmemelidir. Sonra rençberlik (çiftçilik)tir. Bundan sonra da zanâattir. Nitekim *el-Muhtâr* ve *et-Tuhfe*’de böyle denilmektedir.

Pis ve kötü, yâni haram kazanç yollarından sakınmak gerekir. Meselâ zinâ eden kadının ve kâhinin aldığı ücret gibi. Kâhin, gelecekten haber verir, ya da geçmişteki bazı olaylardan bahseder. Gelecek bir uğursuzluktan dem vurur veya bir takım mutlulukların geleceğini haber verir. Kişiye, ya bir devlete konacağını ya da bir mihnetle karşılaşacağını telkin eder.

Oyun, eğlence ve benzerleriyle ilgili sanatlardan da sakınmalıdır.

Kefen (ve cenaze levâzımatı) satıcılığı da hoş görülmemiştir. Çünkü bu insanların ölümünü beklemeyi gerektirir.

İhtikârda bulunan tahıl satıcısı ve hayvan kesen bir kasap olmak da hoş görülmemiştir. Çünkü, bunlarda kalbin katılaşma ihtimali vardır. Dünyayı süslemek söz konusu olduğu için kuyumculuk da hoş görülmemiştir. Aynı mânâdaki nakkaşlık, binâları süslemek ve benzeri meslekler de hoş görülmemiştir.

İnsanları, erkek kadın, alıp satan köle tüccarı olmak çirkin görülmüştür. Denilir ki: “Şu üç zümre iflah olmaz: İnsanları alıp-satan köle taciri, yaş ağaç kesen ve hayvanları boğazlayan kasap.”

Hacamat yapmak, çöpçülük ve debbağlık da devamlı pis şeylerle beraber olmaktan dolayı çirkin görülmüştür.

İbn Sîrîn ve **Katâde**, yalandan kaçınmanın zorluğu ve övgüde aşırı gitme sebebiyle dellâllık ücretini kerih görmüşlerdir.

Rivâyete göre ilk dellâllık eden iblistir. Çünkü o (Hz. Âdem’e) şöyle demiştir: ***“Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?”*** (Tâhâ, 20/120) Nitekim *Ravzatü’l-ahbâr*’da böyle geçmektedir.

❀

وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ عَاصِفَةً تَجْر۪ي بِاَمْرِه۪ٓ اِلَى الْاَرْضِ الَّت۪ي بَارَكْنَا ف۪يهَاۜ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِم۪ينَ ﴿٨١﴾

81. Süleyman'ın emrine de kasırga *(gibi esen)* rüzgârı verdik; onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru eserdi. Biz herşeyi biliriz.

"Süleyman'ın emrine de kasırga (gibi esen) rüzgârı verdik;" Dâvud (a.s.)'a dağların ve kuşların boyun eğdirilmesi ile Süleyman (a.s.)'a rüzgarın boyun eğdirilmesi arasında fark vardır. Süleyman (a.s.)'a rüzgarın ve diğer eşyanın boyun eğmesi, ona tam olarak boyun eğmek, emir ve yasaklarını yerine getirmek, hükümranlığı altında mağlub olmak yoluyla olmuştur. Dağların ve kuşların Dâvud (a.s.)'a boyun eğdirilmesi ise bu derecede değil, bilakis Allah'a kullukta ona tâbi olma, uyma yoluyladır.

Hz. Süleyman'a boyun eğen rüzgar, şiddetli bir rüzgar olarak vasfedilmiştir. Bu, Hz. Süleyman'ın tahtını az zamanda pek uzaklara götürmesi bakımındandır. Aslında o, esinti gibi yumuşaktı. Süleyman (a.s.)'a itâat edip onun dilediği ve istediği şekilde esmesinin yanında hem kendisinin yumuşak olması hem yaptığı iş bakımından kasırga gibi şiddetli olması, mûcize üstüne mûcize idi.

"Onun emriyle" irâdesiyle *"içinde bereketler yarattığımız yere"* yâni Şam'a *"doğru eserdi."* Rüzgar Süleyman (a.s.)'ı sabah Şam'dan alır ve öğleye kadar Şam ile arasında bir aylık yürüyüş mesafesi bulunan yeryüzünün başka bir yerine götürürdü. Sonra da öğleden sonra gün batımı sırasında onu Şam'a geri getirirdi. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Süleyman'a da, sabah gidişi bir ay(lık mesafe), akşam dönüşü bir ay(lık mesafe) olan rüzgarı boyun eğdirdik."*** (Sebe', 34/12) buyurmuştur.

Mukâtil şöyle der: "Şeytanlar, Süleyman (a.s.) için ipek üzerine altından yapılmış bir fersah genişlikte bir halı yaptılar. Halının ortasına altından bir kürsü konur, Hz. Süleyman buna otururdu. Onun etrafina da altından ve gümüşten kürsüler yerleştirilirdi. Peygamberler altından kürsülere, âlimler de gümüşten kürsülere otururlardı. Onların etrafını da insanlar çevrelerdi. İnsanların etrafında da cinler ve şeytanlar bulunurdu. Onları da kuşlar kanatlarıyla gölgeler ve üzerine güneşin ışıkları düşmezdi. Sabâ rüzgarı o halıyı bir aylık mesafeye, sabahtan öğleye kadar götürür, öğleden sonra akşama kadar da geri getirirdi.

Süleyman (a.s.) gazâdan pek az geri kalmış bir kimsedir. Herhangi bir yerde bir kral olduğunu duyarsa, derhal ona gider ve kendisini Hakk'a çağırırdı.

Kâşifî der ki: "*Telhîs*'te şöyle rivâyet olunur: "Şam'da Tedmur adında bir şehir vardı. Şeytanlar, Süleyman (a.s.) için binâ etmişti. Sabahleyin oradan çıkar, akşam namazından sonra oraya geri dönerdi." *Muhtâru'l-kısas*'taki rivâyete göre ise sabah erkenden Tedmur'dan çıkar, Fars topraklarında bulunan Istahr'da kuşluk uykusunu uyurdu. Akşam Kabil'e gider, orada gecelerdi. Ertesi gün Kabil'den çıkar, kuşluk vakti Istahr'da olur,

akşam Tedmur'a geri dönerdi."

Rüzgar, Hz. Süleyman'ı istediği her yere götürür, sonra Şam'daki evine geri getirirdi.

Rivâyet olunur ki Süleyman (a.s.) bir sabah Irak'tan yola çıktı. Merv'de öğle uykusunu uyudu. İkindi namazını Belh'te kıldı. Sonra Belh'ten Türk diyarına ve Çin'e geçti. Oradan da deniz sahilini takip ederek doğuya yöneldi ve böylece Kandehar'a geldi. Sonra oradan çıkıp Mekran ve Kirman'a geldi. Nihâyet Fars diyarına (İran'a) vardı. Orada bir kaç gün konakladı. İran'dan da bir sabah Kesker'e gitti, oradan Şam'a geldi. Hz. Süleyman'ın karargâhı (başkenti) Şam yakınında bulunan Tedmur'da idi." Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle denilmiştir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Sabah akşam yeller üzerinde yürümez miydi
Hz. Süleyman'ın o meşhur tahtı?
Nihâyet yerinde yeller esmedi mi?
Ne mutlu o kimse ki dünyadan ilimle adaletle göçüp gitti

"Biz herşeyi biliriz." Ona göre de her şeyi ilmimiz ve hikmetimiz gereğince icrâ ederiz.



وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَۚ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَۙ ﴿٨٢﴾

82. Şeytanlar arasından da, onun için dalgıçlık eden *(ve inciler çıkaran)* ve bundan başka işler görenler vardı. Biz onları gözetim altında tutuyorduk.

"Şeytanlar arasından da, onun için dalgıçlık eden (ve inciler çıkaran)" denize dalan bazı şeytanları da ona boyun eğdirmiş, emrine musahhar kılmıştık. O şeytanlar onun için denize dalar ve oradan ona kıymetli şeyler çıkarırlardı.

Râgıb şöyle demiştir: "اَلْغَوْصُ"; suyun dibine dalıp oradan bir şey çıkarmaktır. İlim olsun mal olsun gizli bir şeye yönelip onu ortaya çıkaran kimseye "غَائِصٌ", bunu çok yapana da "اَلْغَوَّاصُ" denir.

"Ve bundan başka işler görenler vardı." Yâni, burada anılan denize dalmanın dışında başka işler yapan; şehirlerde binâlar inşâ eden, saraylar yapan ve hayret verici sanatlar ortaya koyanlar vardı. Genel olarak ifâde edildiği için bunlar ya birinci gruptaki cinler veya başkalarıydı.

Süleyman (a.s.)'a boyun eğdirilen cinlerin, cinlerin mü'minleri değil kâfirleri olduğu rivâyet edilmiştir. Çünkü âyette "*Şeytanlar arasından…*" buyrulmuştur.

"Biz onları" cinleri yaratılışları gereği ona isyan edip direnme veya herhangi bir işi ifsad etmeleri ihtimâline binâen onun emrinden çıkmamaları için *"gözetim altında*

tutuyorduk.”

Cinler her ne kadar latîf cisimler olsalar da farklı şekillere bürünebilirler ve zor işleri yapabilirler. Nitekim rüzgârın lâtîf olması, fırtınaya dönüşmesine mâni değildir. Cinler özellikle Hz. Süleyman (a.s.) zamânında kesâfete bürünüyorlardı. Hattâ insanlar, onları görüyorlar ve işlerinde çalıştırıyorlardı.

*el-Es'iletü'l-mukhime'*de şöyle der: “Süleyman (a.s.) şeytanları pek ağır işlerde çalıştırdığı halde niçin emrinden çıkmıyorlardı?” sorusunun cevâbı şöyledir: “Allah onların kalplerine, Süleyman (a.s.)'ın korkusunu, heybetini yerleştirmişti. Bu sebeple onun emrinden çıkmaya çekinirlerdi. Bu da Hz. Süleyman (a.s.)'ın mûcizelerinden biridir.”

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: “İnsanın kemâl sıfatlarından birisi de şudur: Bir insan peygamberler ve velilerden olan ermiş ricâlin derecesine ulaşınca, makamına göre Allah ona, mülk ve melekût âleminden bir takım ulvî ve süflî varlıkları emrine âmâde kılar. Nitekim Süleyman (a.s.)'a süflî varlıklardan rüzgar, cinler, şeytanlar, kuşlar, muhtelif hayvanlar, madenler ve bitkiler boyun eğmişti. Ulvî varlıklardan olan güneş ise geçmek üzere olan namazını vaktinde edâ etsin diye geri dönmüştü. Dâvud (a.s.)'a da dağlar, kuşlar, demir ve taşlar boyun eğmişti. Hatta o, emrine âmâde olan taşlarla Câlût'u öldürmüş ve ordusu yenilgiye uğramıştır. İşte bunun gibi diğer peygamberlere de süflî ve ulvî varlıklardan bazıları boyun eğdirilmiştir.

Bizim Peygamberimiz'in (a.s.) ise süflî ve ulvî varlıkların hepsi emrine âmâde olmuştur. Süflî varlıklar hakkında Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Yeryüzü benim için toplandı da, onun doğusu ve batısı bana gösterildi. Ümmetimin hâkimiyeti bana gösterilen yerlere kadar ulaşacaktır.”*[201]*; “Yeryüzü bana mescid, toprağı da temizleyici kılındı.”*[202] *“Yeryüzünün hazinelerinin anahtarları bana verildi.”*[203] Su, onun parmaklarından akardı. Yine O (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Sabâ rüzgârıyla yardıma mazhar oldum.”*[204] Ağaçlar ona selam verir, secde ederdi. Onun işaretiyle yerlerinden sökülür ve tekrar yerlerine dönerlerdi. Hayvanlar onunla konuşur ve peygamberliğine şâhitlik ederdi. Yine Peygamberimiz (a.s.): *“Şeytanım, benim elimle müslüman oldu.”*[205] buyurmuştur. Süflî varlıklardan O'nun (s.a.) emrine âmâde olanlar konusunda daha pek çok örnek vardır.

Ulvî varlıklara gelince; ay O'nun mübarek parmağının işâretiyle ikiye bölünmüştür.

Ay, O'nun emrini işitti, hemencecik emre uydu
Feleğin üstünde iki parça oldu, yarıldı

Burak, Cibril ve Refref O'nun emrine verildi. Yedi göğü, cenneti, cehennemi, arşı ve kürsîyi geçti; ***“kâbe kavseyni ev ednâ”*** (iki yay arası kadar, daha da yakın olma) makâmına kadar ulaştı. Mevcudâttan ona boyun eğmeyen hiçbir şey kalmadı.

Ne bir kimse senin etrafına/ ulaştığın makama erdi

Ne de bir kimseye böyle bir yücelik ve saadet ulaştı

"Şeytanlar arasından da, onun için dalgıçlık eden..." âyeti işâret etmektedir ki: 'Biz, Süleyman'ın emrettiği işleri yapmaları için şeytanları ona boyun eğdirdiğimiz gibi; şeytanlara da çeşitli fiilleri, sanatları, suya dalmayı kolaylaştırdık. Şimdi yapmaya güç yetiremedikleri şeyleri o zaman Allah'ın hıfzı/gözetimi altında yapıyorlardı.'



---

[192]. Buhârî, İlim, 10; Ebû Dâvud, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 9; İbn Mâce, Mukaddime, 17

[193]. Buhârî, İtisam, 21; Müslim, Akdiye, 15; Ebû Dâvud, Akdiye, 2; Tirmizî, Ahkam, 2; Nesâî, Kudat, 3; Müsned, II, 187; IV, 198, 204, 205

[194]. Heysemî, Mecmau'z-zevâid, VII, 197

[195]. Deylemî, Hadis no: 4097; Münâvî, IV, 361

[196]. Deylemî, Hadis no: 4008; Münâvî, IV, 327

[197]. Deylemî, Hadis no: 3772

[198]. Deylemî, Hadis no: 6648

[199]. Deylemî, Hadis no: 5132

[200]. Buhârî, İcare, 2; Etime, 50; Enbiya, 29; Müslim, Îman, 302; Eşribe, 165; Muvatta, İstizan, 18; Müsned, III, 326

[201]. Müslim, Fiten, 19; Ebû Dâvud, Fiten, 1; Tirmizî, Fiten, 14; İbn Mâce, Fiten, 9; Müsned, V, 278

[202]. Müslim, Mesâcid, 4

[203]. Buhârî, Cihad, 122; Tabir, 11, 22; Müslim, Mesâcid, 6-7; Nesâî, Cihad, 1; Dârimî, Muk. 14; Müsned, II, 264, 268, 396, 455

[204]. Buhârî, Cuma, Hadis no: 1035 Müslim, İstiskâ, Hadis no: 900

[205]. Münâvî, IV, 440

SEN,
MERHAMETLİLERİN
EN MERHAMETLİSİSİN

وَاَيُّوبَ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ اَنّ۪ي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِم۪ينَ
﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِه۪ مِنْ ضُرٍّ وَاٰتَيْنَاهُ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ
رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِد۪ينَ ﴿٨٤﴾ وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِدْر۪يسَ وَذَا
الْكِفْلِۜ كُلٌّ مِنَ الصَّابِر۪ينَ ﴿٨٥﴾ وَاَدْخَلْنَاهُمْ ف۪ي رَحْمَتِنَاۜ اِنَّهُمْ
مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٨٦﴾

83. Eyyûb'u da *(an)*. Hani Rabbine: "Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyâz etmişti.

84. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun duâsını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.

85. İsmail'i, İdris'i ve Zülkifi de *(yâdet)*. Hepsi de sabreden kimselerdendi.

86. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi.



"*Eyyûb'u da*" yâni onun haberini de an. Âlimler Hz. Eyyûb'un; Rum b. Iys b. İbrahim (a.s.)'a kadar soyunda ittifak ettikten sonra nesebinin bundan sonraki isimlerinde ihtilaf etmişlerdir.

Rivâyete göre Allah Teâlâ Eyyûb'a peygamberlik verdi ve onu Harran halkına gönderdi. Harran Şam'ın güneyindeki Gûta vahasında bir şehirdir. Hz. Eyyûb'un malı ve ailesi çoktu. Onun yedi oğlu ve yedi kızı ile türlü hayvanlardan sayılamayacak kadar malı vardı. İblis bunu kıskandı ve şöyle dedi: "İlâhî! Senin kulun sıhhat ve afiyet içindedir, maîşet bolluğunda yaşıyor. Malı çok, ulu ve saygın çocukları var. Eğer ondan mal ve evlâdı alır belâ ve sıkıntıya mübtelâ kılarsan, hemen senden yüz çevirir ve küfrân-ı nimet yolunu seçer." Hak Teâlâ: "Gerçek senin dediğin gibi değildir. O (Eyûb a.s.) makbûl bir kulumuzdur. Eğer bin defa belâ ve musîbet potasında eritsem, kinsiz garazsız tam ayar olarak çıkar." buyurdu.

Aşkta öyle samimiyim ki, eğer başıma kılıç vuracak olsan
İmtihan günü mum gibi dimdik durur, bir yere gitmem

Hak Sübhânehû ve Teâlâ, Eyyûb (a.s.) üzerine belâ ve sıkıntılar verdi; develeri yıldırımlar sebebiyle helâk oldu. Koyunları sel yüzünden yokluk girdabına düştü.

Ekinleri rüzgârla mahvoldu. Çocukları duvar altında kalıp helâk oldu. Mübarek bedenini yaralar kapladı, hanımı dışında herkes ondan kaçtı."

Peygamberler içinde Eyyûb (a.s.) mal, çocuk ve beden ile imtihan olunmakta İbrahim (a.s.)'ın bir benzeri idi.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Eyyûb (a.s.)'ın mübtelâ olduğu imtihanı ondan önce yetmiş nebî istedi. Allah ise ancak Eyyûb'u tercih etti."

Eyyûb (a.s.) on sekiz ya da yedi sene, yedi ay, yedi gün, yedi saat hasta kaldı. Bir gün hanımı Yusuf oğlu Efrayim'in kızı Rahme ona: "Keşke Allah'a duâ etsen." dedi Bunun üzerine Hz. Eyyûb: "(Bu hastalıktan önceki) bolluk ve rahatlık zamânımız ne kadardı?" diye sordu. Hanımı: "Seksen sene idi." dedi. Eyyûb (a.s.): "Hastalıkla imtihan olunduğum süre bolluk ve rahatlık içinde yaşadığım müddet kadar olmadıkça Allah'a duâ edip (sıhhat taleb etmekten) utanırım." diye cevap verdi.

Her seher vakti Cenâb-ı Hak'tan gam ve kederli Eyyûb'a şu güzel hitâb ulaşırdı: "Ey Eyyûb nasılsın?" Eyyûb (a.s.) bu suâlden hasıl olan zevk ve şevk ile belâ dağını canla başla çekerdi. O hastalıkla gönlü ve kalbi hoştu.

Ziyâret için kendi hastanın başına gelirsen
Senin teşrifin ümidiyle yüz yıl hasta olunur

Nihâyet hastalıkla sınanması sona erip belâ makâmında fenâ-i tâm hâsıl olunca Allah ona baka makâmına vâsıl olması için duâ etmesini ilhâm etti. Böylece ona celâl ve ezâdan sonra cemâl ve likâ ile tecellî etti. Nitekim Allah bu hususu şöyle haber vermektedir:

"Hani Rabbine:" duâ ederek *"Başıma bu dert"* zahmet ve meşakkat *"geldi."* demişti.

"اَلضَّرُّ" kelimesi, her türlü zarar için kullanılır. "اَلضُّرُّ" ise hastalık ve zayıflık gibi nefse dokunan zararlara mahsûstur.

"Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyâz etmişti." Böyle diyerek Eyyûb (a.s.), Allah'a muhtâç olduğunu beyân etti. Suâlde ince davranmak ve hitab ederken edebi korumak üzere: "Bana merhamet et." demedi. Çünkü, peygamberlerin belâların kendilerinden kaldırılması konusunda duâları ekseriyetle îmâ yoluyla olmuştur.

Nefsin bir çok ihtiyacı var, sen de ise fetânet,
Susmam onun yanında beyan ve hitâbdır.

Hâfız der ki:

İhtiyaç sahipleriyiz, ancak istemeye dilimiz yok
Kerîm olanın huzûrunda talebde bulunmaya ne hacet!

Eğer “Zekeriyyâ (a.s.) açıkça duâ edip ***“(Ne olur) katından bana yerime geçecek bir velî lütfet.”*** (Meryem, 19/5) demedi mi?” denilecek olursa, şöyle cevab veririz: “Onun duâsı atâ/ihsân talebidir. Onda ta‘riz/îmâ güzel olmaz. Eyyûb (a.s.)’ın duâsı ise belânın giderilmesi hakkındadır. Şikâyete benzememesi için, onda ta‘riz/îmâ hoş olmaz.

Hikâye edilir ki bir ihtiyar kadın **Süleyman b. Abdülmelik**’e geldi ve: “Ey mü’minlerin emîri, evimin fareleri değnekle/bastonla dolaşıyor.” dedi. Bunun üzerine Süleyman b. Abdülmelik: “Bu kadın, nazikçe îmâ yoluyla hâlini bana bildirdi. Ben de onları kaplanlar gibi sıçrar hâle getireceğim.” dedi ve kadının evini buğdayla doldurdu.

İşte Eyyûb (a.s.)’ın bu sözü, darda kalan kimsenin yaptığı gibi sızlanma ve şikâyet değil, duâ, yalvarma ve ihtiyacını arz etmedir. Bu yüzden de cevâbı “*duâsını kabul ettik*” diye gelmiştir. Yine Allah, onun hakkında: ***“Gerçekten biz onu sabreden (bir kul) bulmuştuk. O ne güzel kuldu.”*** (Sâd, 38/44) buyurmuştur.

Eyyûb (a.s.)’ın sözünde bir şikâyet bulunduğu takdirde de o, mübtelâ olduğu sıkıntıyı başkasına değil, sâdece Allah’a arz etmiştir. Bu da güzel sabra (sabr-ı cemil) ters düşmez. Nitekim Yâkub (a.s.) da: ***“Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah’a arz ederim.”*** (Yûsuf 12/86) demiştir. Halbuki onun sabrı güzelce sabırdır.

Eğer sâdık ârif, ma‘rifetinde tahakkuka ermiş ise onun şikâyeti, hakîkî inbisâttır. Yakarması, gerçek münâcâttır. Habîbinin belâsı içinde inlemesi, hakîkî övünmedir. Zâten aşk lisânı, sızlanma ve şikâyet dili değil, yalvarma ve hikâye etme dilidir. Nitekim âşık (Mevlânâ) buna şöyle işâret etmiştir:

Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor
Ayrılıkları nasıl anlatıyor

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “İşâret etmektedir ki Eyyûb (a.s.)’ın bu haldeki şükrü de şikâyeti de başkasıyla değil, Allah ile beraberdir. Yine işâret etmektedir ki Eyyûb (a.s.)’ın beşeriyeti, hastalık ve benzeri zararlardan etkilenirdi. O da bu durumundan haber vermektedir. Ancak ilâhî te’yid ile kuvvetlendirilen rûhâniyyeti, Allah’ın nûruyla bakardı. Belâlarda O’nun sonsuz inâyetini, bu sûrette onun merhametini görürdü. O, bunu nefsini terbiye etmek, onu sabır makamına ve kulluk nimeti rütbesine ulaştırmak için yapardı. Nitekim o durumunu haber veriyor ve şöyle diyor: Beşeriyyet bakımından *“Başıma bu dert geldi.”* Fazlının nûru için *“Sen”* bana *“merhametlilerin en merhametlisisin.*” Çünkü nefsimin sıfatlarından fânî olması ve senin sıfatlarınla bâkî olmak için bu belâ, başıma gelen dert ve ona sabır gücü vermekle aslında sen bana merhamet ediyorsun.

Sabır, kulun sıfatlarından değil, Allah’ın sıfatlarındandır. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Sabret, sabrın ancak Allah’(ın yardımı) iledir.”*** (en-Nahl 16/127) buyurmuştur. “es-Sabûr” (çok sabırlı) da Allah Teâlâ’dır.



فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ اَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ
رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرٰى لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾

84. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun duâsını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.

"Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet…" yâni ona verdiklerimizi kendisine olan hususi rahmetimizden dolayı *"ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere"* bizim kudretimizin kemâl üzere olduğunu bilmeleri, Eyyûb'un sabrı gibi sabredip onun gibi sevâba nâil olmaları için diğer âbidlere öğüt ve ibret olmak üzere verdik *"onun duâsını kabûl ettik;"* duâsına icâbet ettik *"kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik"* onda olan sıkıntıyı ve hastalığı yok ettik; yâni ona şifâ verdik.

Rivâyete göre Eyyûb (a.s.)'a bir cuma günü seher vaktinde ya da zeval vaktinde: "Başını kaldır, senin duânı kabûl buyurdum, ayağını yere vur." buyruldu. Bunun üzerine Eyyûb (a.s.) ayağını yere vurdu ve oradan bir su kaynadı. Onunla yıkandığı vakit bütün yaraları iyileşti. Sonra ayağını bir daha vurdu. Oradan da başka bir pınar fışkırdı. Ondan içtiği vakit içinde hastalıktan eser kalmadı. Sıhhatine kavuştu, gençliği ve güzelliği geri geldi. Sonra da ona bir hulle giydirildi."

Büyüklerden birisi şöyle der: "Hz. Eyyûb'un o hastalığa mübtelâ kılınması, yüce makamlara ulaşıp kemale ermesi için meşakkatli riyâzatlar ve türlü bedenî mücâhedelerle varlığını tasfiye etmek içindir. Ona ayağını nefis arzına vurması emredildi ki misal âleminde tecessüm etmiş olan hakîkî hayat suyu zâhir olsun. O suyla yıkasın ki bedeninden cismânî hastalıklar, kalbinden de ruhânî marazlar zâil olsun. İşte Eyyûb (a.s.) mücâhede edip istîdâdı kötü sıfatlardan arınınca ve ilâhî feyzi kabûl etmeye hazır hâle gelince, rûhâniyet makamından ona hayat suyu zâhir oldu. O suyla yıkandı. Böylece zâhirinden ve bâtınından kendisini perdeleyen, ilâhî huzûrdan uzaklığına sebep olan illetlerden kurtuldu."

Derler ki: Aziz ve şerefli kimseye yakın olan, izzetli ve şerefli olur. Alçak ve hakir kimseye yakın olan da zelil ve hakir olur. Görmez misin ki saba rüzgarı güllere ve çiçeklere uğrayınca güzel kokular taşır getirir. Pisliklere uğrayınca da kötü kokular getirir. Nefsin kötü sıfatlarıyla arkadaş olan kimse ile rûhun ahlâkına komşu olan kimseyi buna kıyas et.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Bana bir gün hamamda bir güzel mahbub
Verdi bir parça kil, güzel kokulu
Dedim, ey kil ne hoş kokun var
Bir çamurda görülmemiş bu koku
Dedi: Ben zavallı bir kildim
Fakat bir zaman gülle arkadaşlık ettim

Sohbetin yadigârıdır bu eser
Yoksa ben bildiğin o kilim

“Ve ona êile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini” daha önce olan çocuklarının iki katı evlad *“daha verdik.”*

Rivâyet olunur ki Allah Teâlâ Eyyûb (a.s.)’ın hanımına gençliğini geri verdi. **İbn Abbas** (r.anhümâ)’dan rivâyet edildiği üzere o, kendisine yirmi altı çocuk doğurdu. Allah ona mallarını da geri verdi. Eyyûb (a.s.), yoksullara merhamet eder, yetimlere ve dullara kefil olur, misafire ikrâm eder ve yolcuları gidecekleri yere ulaştırırdı.”

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Eyyûb (a.s.) soyunmuş yıkanıyordu. Altından bir çekirge sürüsü üzerine geldi. Eyyûb (a.s.) onları elbisesine toplamaya başladı. Rabbi ona şöyle nidâ etti: “Ey Eyyûb, ben seni bu gördüğünden müstağnî kılmadım mı?” Eyyûb (a.s.): “İzzetin hakkı için, evet. Lakin senin bereketine ben her zaman muhtacım.”diye cevap verdi*.”[206] Bu rivâyet, helâl malı çoğaltmak için çalışmanın mubahlığına delâlet eder.

Kim Hak yolunda sabrederse
Maksûduna, murâdına nâil olur
Bir taraftan harcamak için sabır gerek
“Sabır sevincin anahtarıdır” sözü işte bundandır

Bil ki Eyyûb (a.s.)’ın başına gelen belâ, içinde olanın açığa çıkması ve onun Rabb’i katındaki derecesinin yaratılmışlarca bilinmesi için bir imtihandı. Yûsuf (a.s.)’ın başına gelen ise zindandan kurtulacağını sandığı kişiye: ***“Beni efendinin yanında an”*** (Yûsuf, 12/42) demesinden ötürü cezâsının öne alınması kabîlindendi. Yahya (a.s.)’ın boğazlanmak sûretiyle başına gelen belâ, kerâmet/ikram kabilindendi. Çünkü o hiçbir hatâyı asla gönlünden bile geçirmemişti.



وَاِسْمٰعِيلَ وَاِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿٨٥﴾

85. İsmail’i, İdris’i ve Zülkifl’i de *(yâdet)*. Hepsi de sabreden kimselerdendi.

“İsmail’i, İdris’i, Zülkifl’i de” yâdet. İsmâîl, Allah’a itâat eden mânâsınadır. İdrîs, Mehlayil oğlu Berd oğlu Ahnûh’tur. Bazıları çok okuduğu için ona ‘İdris’ denildiğini söylemiştir. Bunun açıklaması, daha önce geçmişti.

“الْكِفْلِ” kefâlet anlamındadır. “Zü’l-kifl” de kefâlet sahibi demektir. Allah, İsrailoğulları’na gönderilen peygamberlerden birine: “Ben senin ruhunu kabz etmek istiyorum. Mülkünü İsrailoğulları’na arz et. Bak bakalım, kim hiç bıkmadan gece namaz kılmayı, gündüz oruç tutup iftar etmemeyi, insanlar arasında öfkelenmeden (adâletle)

hükmetmeyi tekeffül ederse mülkünü ona teslim et.” diye vahyetti. O da öyle yaptı. Bir genç: “Bunları yerine getirmeyi tekeffül ederim.” dedi ve kefil oldu. Dediğini de tam olarak yerine getirdi. Bunun üzerine Allah ona peygamberlik verdi ve onu ‘Zü’l-kifl’ diye isimlendirdi.

“Hepsi de” bunlardan her biri *“sabreden kimselerdendi.”* Yâni, tâatların meşakkatlerine ve belâlara katlanmaya sabretme konusunda kâmil kimselerdendi. Nitekim İsmail (a.s.), babası tarafından kesilmeye yatırıldığında sabretmiş ve: ***“Babacığım, sana emredileni yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın.”*** (es-Sâffât, 37/102) demişti. Yine o, üzerinde hiçbir ziraat ve hayvancılık yapılmayan, binâ olunmayan bir beldede ikamet etmeye sabretti. Bu sabrına binâen Allah da ona ikram etti, soyundan peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (a.s.)’ı getirdi.

İdris de okumaya sabretmişti. Zülkifl (a.s.)’a gelince; o da gece ibadetine ve gündüz oruca devam konusunda sabretti. İnsanlar arasında hükmederken onların ezâlarına sabretti ve onlara kızmadı.

Burada işâret vardır ki Allah’a itâat ve O’na isyan etmekten sakınma ya da mal, âile ve nefse gelen musîbetler konusunda sabreden herkes, ‘*O ne güzel kul*’ mertebesine ermeyi hak eder ve Allah’ın husûsî rahmetine dâhil edilmeye lâyık olur. Nitekim sonraki âyette şöyle buyrulmaktadır:



وَاَدْخَلْنَاهُمْ فٖى رَحْمَتِنَاۜ اِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿٨٦﴾

86. Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi.

“Onları” peygamberlik ve diğer hususlar gibi husûsî *“rahmetimize kabul ettik. Onlar hakikaten iyi kimselerdendi.”* Yâni yilikte kâmildiler. Çünkü onlar, Allah’ın peygamberleridirler. Peygamberlerin salâhı/iyiliği de fesâda uğramaktan mâsumdur/korunmuştur.

Büyüklerden biri şöyle buyurmuştur: “Mü’minler günah işler, sonra tevbe ederler. Ancak tevbe, Allah’ın kabul edeceği şartlarda olmalıdır. Velîler günah işlemezler, ama hatâ etmeleri câiz olduğundan günah işleme ihtimalleri vardır. **Bayezid Bistâmî**’ye: “Ârif isyân eder mi?” diye soruldu. O da: ***“Allah’ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.”*** (el-Ahzâb, 33/38) diye cevap verdi. Eğer ârif, inâyet ve vusûl ehlinden ise tekrar makamına iâde olunur. Onun tevbesi, makamına göredir. Onun bu tevbenin kuvveti ve mevkiinin yüksekliği ile gafletle geçen vaktini telâfî edip sanki hiçbir şey zâyi etmemiş gibi olması umulur. Bu tevbe, Hz. Peygamber (s.a.)’in kendisi için: “*Eğer bu tevbe, göklerde ve yerde olanlara taksim edilse hepsine yeterdi.*”[207] buyurduğu **Mâiz**’ın tevbesi gibi olan tevbedir.

Peygamberler günah işlemezler. İşleme imkânları yoktur. Çünkü mâsumdurlar.

Bil ki salâhın/iyi olmanın bir başlangıcı vardır. Bu ise şer‘î esaslara ve hükümlere

uymak, yasak ve haramları terk etmektir. Bunun nihâyeti ise tamâmen âlemlerin Rabb'ına yönelmek, kevn ve fesâd âlemindekilere iltifatı terk etmektir. Esâsen bu sıddîklık makamıdır.

Allah'ın insanı ıslah etmesi bazen onu, yaradılıştan sâlih kılması ile bazen de yaradılıştan sonra edindiği kötü huyları izâle etmesi ile olur. Çünkü, Cenâb-ı Hak ezelde, kullarından bazılarının mücâhede etmeksizin zâtına vâsıl olmasını takdir buyurmuştur. Bunlar Allah'ın hiç çalışıp çabalama ve amel olmaksızın kendisine vâsıl olacak fıtratta yarattığı kişilerdir. Bazılarını ise bir müddet ağyâr meşgul eder. Allah'ın tevfîki ile kendi varlığını tedavi eder, sonunda onu ifnâ eder ve onun için Allah'tan başka hiçbir şey kalmaz.

Sonra bil ki sabır, salâhın mertebelerindendir.

Yezîd Rakkâşî (r.h.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Kişi kabre konulduğu vakit namazı sağından, zekatı da solundan doğrulup kalkar. İyilikleri onu gölgeler, sabrı da onun için mücâdele eder. Sabrı diğer amellerine şöyle der: "Sahibiniz önünüzdedir. Eğer onu koruyabilecekseniz koruyun, aksi halde ben onun ardındayım." Yâni, eğer gücünüz yeterse sâhibinizden azabı uzaklaştırınız. Yoksa sizin adınıza ben ona yeterim ve ondan azâbı uzaklaştırırım." Bu haber, sabrın amellerin en üstünü, rızânın da sıfatların en güzeli olduğuna delildir.

Sabır, ancak belâ ve zorluklara karşı olur. Terakkî (mânevî yükselme), belânın kendisi ile değil ancak sabır iledir. Yoksa sırf belâlarla sınanmış olmak, kişinin Allah katındaki derecesini yükseltse ve onu ebedî saadete erdirseydi, müşrik ve kafirlerden belâya uğratılanlar da bu dereceye nâil olurlardı. Oysa onlar hakkında belâ, azabın çabuklaştırılmasından ibarettir. Sabreden mü'minler için ise derecelerinin tamamlanmasına ve hatâlarının bağışlanmasına vesile olur. Varlık cevherleri için bir iksîr hâline gelir.

Mesnevî'de der ki:

Hak, yüz binlerce iksir yaratmıştır
Ama insan sabır gibi bir iksir görmemiştir
Meşakkat ve sıkıntı bağına bağlanıp kalırsan
Sabret, çünkü sabır ferahlık ve sevincin anahtarıdır
Hayırda da şerde de dosta şükrederim
Çünkü kazada kaderde beterin beteri vardır
Rızık taksim eden O olunca, şikâyet küfürdür
Sabır gerektir, sabır genişliğe ulaşmanın anahtarıdır
Allah'tan başka herkes düşmandır, dost O'dur
Düşmana dosttan yana şikâyetlenmek güzel olur mu hiç?
Bana ayran verdiği sürece bal istemem
Çünkü her nimetin bir külfeti vardır



---

[206]. Buhârî, Gusül, 20; Enbiya, 20; Tevhid, 35; Nesâî, Gusül, 7; Müsned, II, 314
[207]. Müslim, Hudud, 22, 24; Ebû Dâvud, Hudud, 24; Tirmizî, Hudud, 9; Nesâî, Cenaiz, 64; Dârimî, Hudud, 17; Müsned, IV, 430, 435, 437

GERÇEKTEN BEN ZÂLİMLERDEN OLDUM!

وَذَا النُّونِ اِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ اَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادٰى فِي الظُّلُمَاتِ

لَهُ ۙ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ۜ وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٨٨﴾ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ ۗ اِنّ۪ي كُنْتُ مِنَ الظَّالِم۪ينَ ۚ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا

87. Zünnûn'u da *(Yunus'u da zikret)*. O öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihâyet karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!" diye niyâz etti.

88. Bunun üzerine onun duâsını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarırız.



"Zünnûn'u da" Yunus'u da zikret! Zünnûn balık sâhibi demektir. Kasdedilen, Yûnus b. Metta (a.s.)'dır. *Câmiu'l-usûl*'de belirtildiğine göre Metta'nın Yûnus (a.s.)'ın annesinin adı olduğu da söylenmiştir. **Atâ** ise şöyle demiştir: "Ben **Kâ'b**'a: "Metta, Yûnus (a.s.)'ın annesinin mi, yoksa babasının mı adıdır?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Babasının adıdır. Annesi Bedûra' (بدورة)'dır.[208] Annesi, Hârun (a.s.)'ın evlâdından idi.

Yûnus (a.s.)'a "Zü'n-nûn" denilmesi, onu balık yuttuğu içindir.

İmam Süheylî şöyle der: "Bu âyette Yûnus (a.s.) "nûn"a izâfe edilmiştir. Kalem sûresinde ise "وَلَاتَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ"*"Balık sâhibi (Yunus) gibi olma."* (el-Kalem 68/48) buyrulmuştur. "Zünnûn" diye anılması, övgü içindir. Çünkü "zû" lafzı ile yapılan izâfet, "sâhib" lafzı ile yapılan izâfetten daha üstündür. Çünkü "zû" tâbîye, "sâhib" ise tâbi olunana izâfe edilir. Nitekim **Ebû Hüreyre** (r.a.) hakkında "Sâhibü'n-Nebî (Nebî (a.s.)'ın arkadaşı)" denir, "en-Nebiyyü sâhibü Ebî Hüreyre (Ebû Hüreyre'nin arkadaşı Nebî" denilmez. "Zû" ile sâhiplik belirtmeye gelince, "zü'l-mâl (mal sâhibi)" ve "zü'l-arş (Arş'ın sâhibi)" denilebilir. Kalem sûresinde olduğu gibi bazı sûrelerin başında bulunan hurûf-ı teheccîden olması hasebiyle "nûn" lafzı, "hût"tan daha üstündür.

"O öfkeli bir halde geçip gitmişti." Yâni onun Ninova halkına kızarak gittiği zamanki durumunu an. Ninova, Musul'da bir yerdir. Yûnus (a.s.) kavmini uzun süre Allah'a çağırdığı halde müsbet bir netice alamadı. Onlar da karşı gelmekte şiddeti arttırarak inatlarında ısrar ettiler. Bunun üzerine o, kendisine emredilmediği halde oradan ayrıldı. Âyetteki "مُغَاضِبًا" lâfzı, Yûnus (a.s.)'ın kavmine pek kızdığına delâlet eder.

Denilir ki: "Yûnus (a.s.) kavmine yakın bir vakitte kendilerine azâbın ineceğini bildirdi ve onlardan ayrıldı. Bir süre sonra ona Allah'ın onlara azâb etmediği haberi

ulaştı. O bunun sebebini bilemedi. Halbuki onlar azâbın emârelerini görünce tevbe etmişler ve samîmiyetle duâ etmişlerdi. Ancak o, kavminin bu haberlerinin asılsız olduğunu zannetti ve onlardan azâbın kaldırılmasına kızdı ve öfkeyle oradan ayrıldı." **Şeyh Necmeddîn**'in *et-Te'vîlât*'ında aktardığı bu görüş pek münâsibdir. O, muhhakkıkların büyüklerindendir ve sözleri yakîn ehlince tercihe şâyândır.

"Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı" işini zorlaştırmayacağımızı *"zannetmişti."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "İşâret etmektedir ki kişiyi öfke kapladığı zaman onun aklını örter ve îmanın nûrunu perdeler. Böylece kişi peygamber bile olsa Allah hakkında O'nun celâl ve azametine uygun olmayan zanna kapılır. Bizim Peygamberimiz (s.a.)'in üstün meziyetlerinden biri de şudur: O, öfkelenir, ama rızâ hâlinde de öfke hâlinde de ancak hakkı söylerdi.

Burada bir işâret daha vardır: "Allah Teâlâ'nın lütuf ve kereminin kemâlindendir ki; kulları isyankâr ve azâba müstehak olsalar da onlar için peygamberlerini uyarır, Peygamberlerin kavimlerine Allah'ın azâbının inmesini dilemelerinden ve azâbın onlardan uzaklaştırılmasını hoş görmemelerinden râzı olmaz. Bilakis onlar için istiğfar etmelerinden ve azâbın onlardan kaldırılması hususunda Allah'tan af dilemelerinden râzı olur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.)'e: ***"Şu halde onları affet; bağışlanmaları için duâ et."*** (Âl-i İmrân, 3/159) buyurmuştur. Nebî (a.s.) bazı kâfirlere lânet ettiği halde kâfirler hakkında şöyle buyurmuştur: ***"O konuda senin yapacağın bir şey yoktur. Allah, ya tevbelerini kabûl edip onları affeder, ya da zâlim olduklarından dolayı onlara azâb eder."*** (Âl-i İmrân 3/128)"



Rivâyet edilir ki Yûnus (a.s.) kavmine kızarak memleketinden çıkınca Rum Denizi'ne gitti. Orada bir gemi ile yolculuğa hazırlanan insanlara rastladı ve onlarla birlikte gemiye bindi. Sâhilden ayrılıp denizin ortasına vardıklarında gemi durdu, hareket etmez oldu. Bunun üzerine gemiciler: "İçimizde isyankâr bir kimse ya da kaçmış bir köle var. Çünkü içinde âsî bir kimse veya kaçmış bir köle olmayan bir gemi böyle yapmaz. Böyle bir şey başımıza geldiğinde bizim âdetimiz kura çekmektir. Kura kime çıkarsa onu denize atarız." dediler. Üç defa kura çektiler, üçünde de kura Yûnus (a.s.)'a çıktı. Bunun üzerine Yûnus (a.s.): "İsyânkâr kimse ve kaçmış köle benim" dedi ve kendini denize attı. Bundan sonra balık geldi ve onu yuttu. Allah Teâlâ, balığa: 'Onun bir kılına bile zarar verme. Onu senin için bir yiyecek değil, karnını onun için hapishane kıldım.' diye vahyetti.



"Nihâyet" kuranın ona çıkması ve balığın onu yutması gibi şeyler olduktan sonra *"karanlıklar içinde"* yâni şiddetli yoğun karanlık içinde ya da balığın karnının, denizin veya gecenin karanlıklarında dedi ki: *"Senden başka hiçbir ilah yoktur…"*

Şeyh Semerkandî tefsîrinde şöyle demiştir: “En iyisini Allah bilir, bana göre bu “*karanlıklar*” altı yöndendi. Nitekim Rasûlullah (s.a.): *“Ümmetimden bir adam gördüm; Önü karanlık, ardı karanlık, sağı karanlık, solu karanlık, altı karanlık ve üstü karanlıktı. O, karanlıklar içinde şaşırıp kalmıştı.”*[209] buyurmuştur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “İşâret etmektedir ki şerefli rûh dünya denizine atıldığında kötülükleri emreden nefis balığı yutar ve nefis balığı beden balığını yutarsa; rûhun nefsin âfetlerinden kurtulması çok nâdir olur. Çünkü ruh, bedende tasarrufta bulunamaz. Kendisine zarar vermemesi konusunda Hakk’ın vahyine mazhar olamadıkça, onun sıfatlarını değiştiremez. Yûnus (a.s.) hakkında buyrulduğu üzere: “O, senin rızkın değildir, seni onun için ancak bir kafes, bir hapishane mesâbesinde kıldım.” buyrulmadıkça tasarrufta bulunamaz. Nitekim Yûnus (a.s.)’ın balığın karnından kurtulması da ender hâdiselerdendir.

Rûhun, nefsin, bedenin ve dünyanın zulmetinde “*Senden başka hiçbir ilah yoktur*” diye nidâ etmesi, kurtuluşa ermesinden ileri gelir. Yâni, beni bu karanlıklardan, onun âfetlerinden ve fitnelerinden koruyacak; bu yerde ve bu halde seni anmayı ilham eden senden başka ilâh yoktur.

Senden başka; nefis, beden ve dünya üçlüsünün âfetinden, fitnesinden muhâfaza eden ilâh yoktur. Böyle bir ortamda bu hâl üzere iken, bana seni anmamı ilhâm eden de ancak sensin.” derse kurtulur.

Bir şeyin seni âciz bırakmasından ve benim böyle imtihan edilmemin kendi cihetimden olmayan bir sebeple olmasından *“Seni tenzih ederim”* Nitekim *Mesnevî*’de şöyle der:

Karanlıklar ve gamdan yana ne gelirse senin üzerine
Korkusuzluk ve küstahlıktandır o

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: ***“Sizi de, yaptığınız (bu şeyleri) de, Allah yaratmıştır.”*** (es-Sâffât, 37/96) âyetinde buyrulduğu üzere Yûnus (a.s.)’ın yaptığı iş, her ne kadar Allah’ın yaratması ile olsa da o, Rabb’ini kendisine zulmetmiş olmaktan tenzîh etti. Yunus (a.s.) hatâsını îtirâf ederek, başına gelenleri hak ettiğini belirterek ve edebe riâyet ederek zulmü kendisine nisbet etti.”

Kavmimi terk edip gitmekte acele ettiğim için *“Gerçekten ben”* kendilerini helâke mârûz bırakarak nefislerine zulmeden *“zâlimlerden oldum.” diye niyâz etti.”*

Mesnevî’de der ki:

“Ben câhilim, bana öğret” dediğinde
Böyle insaf, şeref ve haysiyetten iyidir
Ey alnı açık, babandan öğren
Bundan önce, “Rabbimiz, biz zulmettik!” demişti o
Ne bahâne uydurdu, ne hileye başvurdu

Ne de dalavere bayrağı açtı

Baklî (k.s.)'un *Arâis*'inde şöyle der: "Allah Teâlâ, Yûnus (a.s.)'a balığın karnında bir mi'rac ve müşâhede murâd etti. Emir ve yasakların sebeplerini ortaya koydu. Bundan maksad da Hakk'a yakınlık ve müşâhede idi. Muhammed (a.s.)'ın arşın üstünde gördüklerini Hak Teâlâ ona balığın karnında karanlıklar içinde gösterdi. Yunus (a.s.) Hakk'ı görünce hayrete düştü ve şöyle dedi: *"Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum!"* Seni, hakkında düşündüğüm gibi olmandan tenzîh ederim. Sen, hâdis varlıkların zanlarının ve vehimlerinin hilâfınasın. *"Gerçekten ben"* senin celâlini vasfetmek konusunda *"zâlimlerden oldum."* Çünkü benim seni vasfetmem, senin vahdâniyyetinin izzetine lâyık/uygun değildir.

Yûnus (a.s.)'ın bu bözü Peygamberlerin Efendisi'nin (s.a.) şu sözüne denk düşmektedir: *"Seni gereği gibi senâ edip övmeye güç yetiremem. Sen kendini nasıl senâ ettinse öylesin."*[210]

Nebî (a.s.): *"Beni, kardeşim Yûnus'dan üstün tutmayınız."* [211] buyurmuştur. Çünkü Yunus (a.s.), gördüğünü gördüğü vakit bulunduğu yeri beğendi. Dünyada idrak ettiğini daha sonra idrak edemeyeceğini zannetti. Bunun üzerine Hak ondan gâib oldu. O da buna üzüldü ve kurtulmak için duâ etti. Allah da onu balığın karnındaki yalnızlığından kurtardı.



فَاسْتَجَبْنَا لَهُ ۙ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ۚ وَكَذٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

88. Bunun üzerine onun duâsını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarırız.

"Bunun üzerine" en latîf ve güçlü bir şekilde hatâsını îtirafı zımnında *"onun duâsını kabul ettik."* Burada işâret vardır ki Allah Teâlâ Yûnus (a.s.)'ın duâsına icâbet ederek onu, cisimler âleminin karanlıklarından kurtardığı gibi; ilâhî inâyete mazhar olan mü'minin rûhunu da beden, nefis ve dünya karanlıklarından kurtarır. Böylece mü'minin ruhu, ruhlar âleminin nurları içinde Allah'ı zikrettiği gibi cesedler âleminin karanlıklarında vahdâniyyet sıfatı ile O'nu anar. O'nun halîfesi sıfatıyla gayb ve şehâdet âleminde tasarruf eder. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Üzgün/kederli olup da bu duâyı **(Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn)** yapan kimsenin mutlaka duâsı kabûl olunur."*[212]

Hasan Basrî (r.h.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Allah'a yemin olsun, Yûnus (a.s.)'ı ancak nefsine zulmettiğini îtiraf etmesi kurtarmıştır."

el-Müstedrek'te nakledilen bir hadiste Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kendisiyle duâ edildiği zaman Allah'ın kabul ettiği ve kendisiyle istendiği zaman Allah'ın*

verdiği Allah'ın en büyük ismi (ism-i a'zam), ***'Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn'dir."***[213]

"Ve onu kederden" yâni dört saat, üç, yedi veya kırk gün sonra balığın onu sâhile atmasıyla balık tarafından yutulmaktan ve denizden, balığın onu uzak denizlere ve yedi kat yerin dibine götürmesinin gamından *"kurtardık."*

Bazıları Yûnus (a.s.)'ı yutan balığın başının suyun üzerinde ve ağzının da açık olduğunu söylemişlerdir.

Ebû Hüreyre (r.a.)'dan merfû olarak şöyle rivâyet olunmuştur: "Allah, balığa 'Onu tut, etini hırpalama ve kemiğini kırma.' diye vahyetti. Balık onu tuttu ve öylece denizdeki meskenine vardı. Denizin dibine vardıklarında Yûnus (a.s.) bir ses işitti. Kendi kendine: "Bu nedir?" dedi. Allah Teâlâ ona, bu sesin deniz hayvanlarının tesbîhi olduğunu vahyetti. Yûnus (a.s.) da balığın karnında Allah'ı tesbîh etti. Melekler onun tesbîhini işittiler ve: "Ey Rabbimiz, garip bir yerden gelen zayıf bir ses işitiyoruz." dediler. Başka bir rivâyete göre ise: "Meçhul bir yerden gelen tanıdık bir ses işitiyoruz." dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak: "O, kulum Yûnus'tur. Bana isyan etti de onu balığın karnına hapsettim." buyurdu. Melekler: "Her gün ve her gece kendisinden sana sâlih ameller ulaşan sâlih kul mu?" diye sordular. Allah: "Evet o." buyurdu. Bunun üzerine melekler Yûnus (a.s.)'a Allah katında şefâat ettiler. O da balığa, Yûnus'u sâhile bırakmasını emretti.

"İşte biz" Yûnus'u balığın karnından kurtardığımız gibi *"mü'minleri böyle kurtarırız."* İhlasla duâ eden mü'minleri gamlardan, kederlerden kurtarmamız bundan aşağı değildir.

Cafer b. Muhammed şöyle demiştir: "Şu dört bela ile karşılaşan bir kimse nasıl şu dört şeyden gâfil olur şaşarım:

1- Bir sıkıntısı, kederi olan kimsenin nasıl olup da *"Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum!."* demediğine şaşarım. Çünkü Allah Teâlâ: "*Bunun üzerine onun duâsını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarırız*." buyurmaktadır.

2- Bir kötülüğe maruz kalmaktan korkan kimsenin nasıl olup da: ***"Allah bana yeter, O ne güzel vekildir"*** (Bk. Âl-i İmran, 3/173) demediğine şaşarım. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Bunun üzerine, kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah'ın nimet ve keremiyle geri geldiler."*** (Âl-i İmran, 3/174)

3- İnsanların mekrinden/kendisine tuzak kurmalarından korkan kimsenin nasıl olup da: ***"Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Şüphesiz Allah, kulları görür."*** (Mü'min, 40/44) demediğine şaşarım. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Allah onu, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu."*** (Mü'min 40/45) buyurmaktadır.

4- Cennete girmeyi ümid eden kimsenin nasıl olup da: ***"Mâşâallah, kuvvet yalnız Allah'ındır."*** (el-Kehf, 18/39) demediğine şaşarım. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Belki Rabb'im bana, senin bağından daha iyisini veir."*** (el-Kehf 18/40)" buyurmaktadır.



Katâde şöyle der: “Bize Rasûlullah (s.a.) döneminde bir adamın: “Allah’ım bana âhirette vereceğin cezayı, âcilen dünyada ver.” dediği zikredildi. Bunun üzerine adam şiddetli bir hastalığa yakalandı. Sonunda sanki bir deri bir kemik gibi kaldı. Onun durumu Rasûlullah (s.a.)’e bildirildi. O da adamın yanına vardı. Hastanın başını kaldırdı, hiçbir hareket yoktu. Orada bulunanlar: “Ey Allah’ın Rasûlü, bu adam şöyle şöyle duâ ederdi.” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *“Ey Âdemoğlu, sen Allah’ın cezalandırmasına tahammül edemezsin. Fakat sen şöyle duâ et:* ***“Rabb’imiz, bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver, bizi ateş azabından koru.”*** (el-Bakara, 2/201). Adam, böylece duâ etti ve hastalığı iyileşti.”[214]



Hâlid b. Velid (r.a.)’dan rivâyete göre o: “Ey Allah’ın Rasûlü, ben uykuda korkutuluyorum.” dedi. Rasûlullah (s.a.):

أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللهِ التَّامَّاتِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ أَنْ يَحْضُرُونِ

“Allah’ın gazabına uğramaktan, O’nun cezâsından, kullarının şerrinden ve bana gelmelerinden Allah’ın tam kelimelerine sığınırım.” de.” buyurdu.[215]



Mesnevî’de şöyle der:

Ona def edilmeyen bir belâ gelip çatar da
Onun yalvarıp yakaran şefâatçisi bulunmaz
Tevazu, kulluk ve düşkünlükten başka
Bu huzurda hiçbir şeyin itibarı yoktur
Güç kuvvet göstermeyi bırak da ağlayıp sızlamaya koyul
Merhamet ve acıma, ağlayıp sızlamalara gelir a zavallı yoksul
Darda kalmış susuzun ağlayıp inlemesi gerçektir
Âsî ve yoldan çıkmışın işi ise soğuk soğuk ağlayıştır
Yusuf’un kardeşlerinin ağlaması hiledir
Çünkü yürekleri kıskançlık ve marazla doludur



---

[208]. Buhârî’nin verdiği bilgiye göre Mettâ, Yûnus (a.s)’ın annesinin adı değil, babasının adıdır. Bk. Buhârî, Enbiyâ, 35; Tefsir, Nisâ 26; Müslim, Fezâil, 166; Ebû Dâvud, Sünnet, 14.
[209]. Heysemî, Mecmau’z-zevâid, hadis no: 11746

[210]. Müslim, Salat, 222; Ebû Dâvud, Vitr, 5; Tirmizî, Deavat, 112; Nesâî, Tatbik, 47, 71; İbn Mâce, İkame, 117; Muvatta, Kuran, 31; Müsned, I, 58, 96, 118, 150

[211]. Bk. Buhârî, Enbiya, 24, 25; Müslim, Fedail, 166, 167; Ebû Dâvud, Sünnet, 13

[212]. Bk. Tirmizî, Duâ, 39; İbn Mâce, Duâ, 17

[213]. İbn Kesir, Tefsir, III, 193

[214]. İbn Kesir, Tefsir, I, 244

[215]. Ebû Dâvud, Tıb, 19; Tirmizî, Deavat, 93; Muvatta, Şear, 9; Müsned, II, 181; N. 57; VI, 6

RABBİM!
BENİ YALNIZ BIRAKMA!

وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادٰى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَاَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٨٩﴾
فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ اِنَّهُمْ كَانُوا
يُسَارِعُونَ فِى الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ
﴿٩٠﴾ وَالَّتِى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا
وَابْنَهَا اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

89. Zekeriyya'yı da *(an)*. Hani o, Rabbine şöyle niyâz etmişti: "Rabbim! Beni yalnız bırakma! Sen, vârislerin en hayırlısısın, *(her şey sonunda senindir)*."

90. Biz onun da duâsını kabul ettik ve ona Yahya'yı verdik; eşini de kendisi için *(çocuk doğurmaya)* elverişli kıldık. Onlar *(bütün bu peygamberler)*, hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı; onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler.

91. Irzını iffetle korumuş olanı *(Meryem'i de an.)* Biz ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir ibret kıldık.

"Zekeriyyâ'yı da" an. Yâni İsrailoğulları'na gönderilen peygamberlerden Zekeriyyâ (a.s.)'ın haberini de an. *"Hani o, Rabbine şöyle niyâz etmişti: "Rabbim! Beni yalnız bırakma!"* diye duâ etmişti.

Böyle bir ifâde, yasaklama anlamında değildir. Bir kölenin efendisine yalvarması kabilinden tazarrû ve duâdır. Yâni, bana bir evlâd ver, beni çocuksuz olarak tek başıma bırakma ki bana mirâsçı olsun.

Zekeriyyâ (a.s.) yüz yaşına, hanımı da doksan dokuz yaşına vardıklarında henüz onlara çocuk ihsan edilmemişti. Zekeriyyâ (a.s.) Allah'tan kendisine yoldaş olacak, din ve dünya işlerinde kendisini takviye edecek ve öldüğü vakit yerine geçecek bir çocuk ihsan etmesini arzu ederek duâ etti. Sonra Mevlâsının irâdesine teslim olarak ve boyun eğerek işi ona havâle etti ve şöyle dedi: *"Sen, vârislerin en hayırlısısın"* her şey sonunda senindir. Ölenlerden sonra geride kalanların en hayırlısı sensin. Eğer bana, vârisim olacak birini bahşetmezsen, sen bana yetersin."

Bu ifade, Allah Teâlâ'ya övgüdür. Çünkü yaratılmışlar fânî olduktan sonra bâkî kalan O'dur. ***"Göklerin ve yerin mîrâsı Allah'ındır."*** (Âl-i İmrân, 3/180)



فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيٰى وَاَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ اِنَّهُمْ كَانُوا

يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا لَنَا
خَاشِعِينَ ﴿٩٠﴾

90. Biz onun da duâsını kabul ettik ve ona Yahya'yı verdik; eşini de kendisi için *(çocuk doğurmaya)* elverişli kıldık. Onlar *(bütün bu peygamberler),* hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı; onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler.

"Biz onun da" çocuk isteğine dâir *"duâsını kabul ettik ve ona Yahya'yı verdik;"* Ancak bu duânın kabûlü, onun kendisine vâris olması konusunda değildir. Çünkü meşhur olan görüşe göre Yahyâ (a.s.), babasının ölümünden önce öldürülmüştür. İbrahim (a.s.)'ın babası hakkındaki duâsının kabûl edilmemesi onun îtibarını düşürmediği gibi bu durum da Zekeriyyâ (a.s.)'ın şânına bir halel getirmez. Çünkü her ne kadar bütün peygamberlerin duâsı müstecâb olsa da, ilâhî hikmete binâen bâzı duâların eseri bu dünyada görülmez.

"Eşini de" İmrân veya Fâkûd kızı Îşâ'yı da *"kendisi için"* çocuk doğurmaya *"elverişli kıldık."* Yâni önce kısır olduğu halde onu çocuk doğurmaya müsâit hâle getirdik. Çünkü onun, doksan dokuz yaşına gelene kadar hiç çocuğu olmamıştı.

"Onlar" bütün bu peygamberler, *"hayır işlerinde koşuşurlar,"* Buradaki "*onlar*" zamiri, Zekeriyyâ (a.s.), hanımı ve Yahyâ (a.s.)'a ya da bundan önceki âyetlerde zikredilen peygamberlere râcidir. Cenâb-ı Hakk'ın onlara özel nimetler ihsân etmesinin gerekçesini ortaya koymaktadır. Meselâ, Mûsâ ve Hârûn (a.s.)'a Furkân (Tevrât)'ı vermesi, İbrahim (a.s.)'a ateşi serin kılması ve söndürmesi, Lût (a.s.)'ı kavmine inen azabdan kurtarması, Nûh (a.s.) ile berâberindekileri gemi vâsıtasıyla inanmayan kavminin kötülüklerinden ve büyük tûfandan kurtarması ve önceki peygamberlere ihsân ettiği diğer nîmetler gibi. Yâni onlar hayırların aslında sebâtkâr ve karar kılmış olmakla birlikte her türlü hayır yollarına da koşuşurlardı. İşte "*el-hayrât*" kelimesinden önce "ilâ" harf-i cerrinin değil de "fî" harf-i cerrinin tercih edilmesindeki sır budur. Çünkü "ilâ", onların hayrın aslından hâriç olduklarını bildirir ki bu maksada terstir. Nitekim şu âyette böyle bir durum söz konusudur: وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ ***"Rabb'inizden bir bağışa ve … cennete koşun."*** (Âl-i İmrân, 3/133)

Râgıb şöyle der: "Hayır, her hâlükârda herkesin rağbet ettiği şeydir. Bu, mutlak hayırdır. Şer ise bunun zıddıdır."

Lütuf ve cemâli *"umarak,"* kahır ve celâlden *"korkarak bize yalvarırlardı;"* Ya da bize rağbet ederek, bizden gayrısından sakınarak bize duâ ederlerdi.

"اَلرَّغْبَةُ", irâdede genişliktir. "رَغِبَ فِيهِ وَإِلَيْهِ" denildiği zaman bir şeye hırsla yönelmeyi ifade eder. "رَغِبَ عَنْهُ" ise bir şeye rağbet etmemeyi ve ondan el etek çekmeyi anlatır. "er-Rağbetü" çok ihsan anlamına da gelir ki bu kelimenin aslına uygundur. Çünkü "er-rağbetü", bir şeyde genişlik, bolluk demektir. Reğâib gecesinin adı da buradan gelmektedir. 'Bol ihsanlar gecesi' demektir. Allah dilediğine bol ihsanlar verir,

dilediğine de vermez. “اَلرَّهْبَةُ” ise sakınma ve tedirginlikle birlikte olan korkudur.

“Onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler.” Korkarak ve tevâzû içinde bize ibadet ederlerdi. “Huşû” genellikle uzuvlarda görülen sükûnet için kullanılır. Ancak peygamberlerin huşûunu sâdece zâhirde görülen halleriyle sınırlamak doğru değildir. Onların huşûu, hem kalbde hem de bedende birlikte olan kâmil bir huşûdur.

Kalbinde ihlâs ve Allah korkusu olmadan kuru ekmek yemek, sert (kaba) elbise giymek ve başını öne eğmek, riyâkâr ve yapmacık davrananların sıfatıdır.

Cihanda ün kazanmak istersen
Kılık kıyafetini süsle varsın için ot olsun
Bana göre gece gidip yol kesen bir insan
Âbid ve zahid kıyafetli fâsıktan iyidir
Hor ve hakir bir kula ne değer katar
Elbisesi altında alacalı bir vücudu var

Yâni o peygamberler ne elde ettilerse bu güzel hasletlere sâhip oldukları için elde ettiler. Taleb ettiği şey konusunda duâsının kabul edilmesini dileyen; onların yaptıkları gibi yapsın ve bu ahlâk ile ahlâklansın.



وَالَّتِى اَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا
اٰيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾

91. Irzını iffetle korumuş olanı ***(Meryem’i de an.)*** **Biz ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir ibret kıldık.**

“Irzını iffetle korumuş olanı (Meryem’i de an.)” Burada kasd edilen İmran kızı Meryem’dir.

“اَلْحِصْنُ” aslında içine ulaşılamayan her muhkem yere denir. Sonra korunan şey için kullanılmıştır. “اِمْرَأَةٌ حَصَانٌ” iffetli veya evli kadın demektir.

Yâni ırzını haram ve helâl bütün münâsebetlerden koruyan Meryem’in haberini de an. O, kendi nefsini pak tuttu, hiç kimsenin eli onun iffet ve namusuna uzanmadı.

İmam Süheylî (r.h.) şöyle der: “Âyette “ferc” kelimesiyle Hz. Meryem’in elbisesinin yırtığı murad edilmiştir. Bu, onun elbisesine asla şüphe ilişmedi demektir. Yâni, elbisesi tertemiz bir insandı.

Elbisenin dört yırtığı vardır: Yenleri, altı ve üstü. Burada bunun dışında bir şey vehmetme. Çünkü âyette latif bir kinâye vardır.”

“Biz ona ruhumuzdan üfledik;” yâni Îsâ’yı onun karnında dirilttik. Ona, emrimizden olan rûhdan üfledik.

Bu ifâdede benzetme (teşbih) vardır. Yoksa ruhun bedene, bir şeyin içine üfleyenin

üflemesi gibi üflendiği kastedilmemiştir. Buna göre âyetteki "üfledik" ifâdesi, istiâre-i tebeiyye (fiil ve müştaklarıyla yapılan istiâre) olur.

Süheylî şöyle der: "Üfleme" Kuddûs olan Allah'ın emriyle Rûhu'l-kudüs (Cebrâil)'den vâki olmuştur. Şu halde kudüs (kutsiyyet) Kuddûs'e izâfe edildi ve böylelikle mukaddese olan Meryem yalancı zan ve tahminden tenzih edildi."

Hz. Îsâ'nın Hz. Meryem'e üflenmesi konusu Meryem sûresinde geçti.

"Onu ve oğlunu" yâni onların hallerini *"cümle âlem için"* büyük *"bir ibret kıldık."* O asırda yaşayanlara ve ondan sonrakilere, kudretimizin kâmil olduğunu gösteren bir alâmet kıldık. Çünkü bâkire bir kız olan Hz. Meryem'in bir erkek olmadan Îsâ (a.s.)'ın meydana gelmesini düşünen kimse, Allah Teâlâ'nın kudretinin kemâlini anlar.

Âyette "âyeteyn (iki ibret/âyet)" buyrulmamıştır. Çünkü burada bir kıssa vardır. O da Hz. Meryem'in İsa (a.s.)'ı bir erkekle berâber olmadan doğurmasıdır. Bununla birlikte Hz. Meryem ve Hz. Îsâ'nın birbirinden ayrı pek çok mucizeleri vardır. Bunlardan bazısına Kur'an'da, bir kısmına da tefsirlerde ve kıssa kitaplarında işâret edilmiştir.

Mesnevî'de der ki:

Gönül sahiplerinin sofrası, Îsâ'nın ibadethânesidir
Aman ey dertli, sakın bu kapıyı bırakma
Her yandan gelip toplanırdı insanlar
Körler, topallar, çolaklar ve hırpânî kılıklılar
Nefesiyle kendilerini hastalıktan kurtarsın diye
Sabah Îsâ'nın ibadethanesinde toplanırlardı
Virdini zikrini bitirince
Güzel ahlâklı İsa kuşlukta dışarı çıkardı
Öbek öbek hastalar görürdü
Kapıda oturmuş umutla bekleyen
Ey derd sahipleri, derdi
Hepinizin ihtiyacı Allah tarafından görüldü
Onun duâsından koşmaya başlar
Evlerine doğru sevinçle giderlerdi
Gönül kapısından ve gönül sâhibinin elinden
Âb-ı hayât içtin de gözlerin açıldı
Sen birçok dert ve musîbet tecrübe ettin
Bu din padişahlarından şifâ buldun
Sonra hırstan bu kapıyı bıraktın
İhtirastan her dükkânın çevresinde dolandın
Kazanı yağlı ikram sâhibi kimselerin yanına koşarsın
Ucuz yahni yiyebilmek için
Oysa bil ki buranın yağıyla can beslenir
Umutsuzun işi burada düzelir

Îsâ (a.s.)’ın hayret verici kıssalarından birisi de şöyledir: Annesi Meryem bir gün onu alıp bir boyacıya götürdü ve: “Bu çocuğu al ve ona sanatından bir şeyler öğret.” dedi. Adam çocuğu annesinden teslim aldı ve: “Ey çocuk, senin adın nedir?” diye sordu. O da: “Benim adım, Meryem oğlu İsâ’dır.” dedi. Adam:

“Îsâ, şu testiyi al ve şu fıçıları nehirden doldur.” dedi. Hz. Îsâ istenileni yaptı. Boyacı ona elbiseleri verdi ve: “Her rengi uygun olan elbise ile fıçıya koy.” dedi. Sonra boyacı onu bıraktı ve evine gitti. Îsâ (a.s.) bütün elbiseleri alıp bir fıçıya doldurdu. Üzerine de boyaların hepsini döktü. Sonra annesinin yanına gitti. Ertesi gün işinin başına geldi. Biraz sonra boyacı da geldi. Bir de ne görsün, bütün elbiseler aynı fıçıya doldurulmuş, boyalar da üstlerine dökülmüş. Bunun üzerine boyacı Hz. Îsâ’ya kızarak:

“Hem beni, hem de insanların elbiselerini mahvettin.” dedi.

İsâ (a.s.) ona: “Dinin nedir?” diye sordu. Adam “Yahûdiyim.” dedi. Îsâ (a.s.):

“Şu halde “Allah’tan başka ilah yoktur ve Îsâ rûhullahtır” de. Sonra elini fıçının içine sok. Oradan çıkardığın her elbise, sâhibinin istediği renkte olacaktır.” dedi. Allah o adama hidâyet verdi, kendisine söyleneni yaptı ve hakikaten iş, Îsâ (a.s.)’ın dediği gibi oldu.



HEPSİ BİZE DÖNECEKLERDİR.

إِنَّ هٰذِهِ اُمَّتُكُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَاَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوا
اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلٌّ اِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ
وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَاِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَامٌ عَلٰى
قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتّٰى اِذَا فُتِحَتْ يَاْجُوجُ
وَمَاْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ
فَاِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذِينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ
مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾

92. Hakikaten bu, bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise bana kulluk edin.

93. *(İnsanlar)* kendi aralarında *(din ve devlet)* işlerinin birliğini bozdular. Halbuki hepsi bize döneceklerdir.

94. Bu durumda her kim mümin olarak iyi davranışlar yaparsa onun çabasını görmezlikten gelmek olmaz. Zira biz onu yazmaktayız.

95. Helâk ettiğimiz bir belde için artık *(yeniden mâmur olmak)* imkânsızdır; çünkü onlar geri dönemeyeceklerdir.

96. Nihâyet Ye'cûc ve Me'cûc *(sedleri)* açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman;

97. Ve gerçek vaad *(ölüm, kıyâmet)* yaklaşınca, birden, inkâr edenlerin gözleri donakalır! "Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz, bu durumdan habersizmişiz; hatta biz zalim kimselermişiz. *(derler.)*"



Ey insanlar! *"Hakikaten bu"* yâni tevhîd ve İslâm dini *"bir tek ümmet olarak"* yâni ümmetleri ve asırları bakımından fürû' konularda birbirlerinden farklı olsalar da dînin asıllarında (usûl) müttefik oldukları için peygamberler arasında esasta hiçbir ayrılık olmadan; sınırlarını korumanız, haklarına riâyet etmeniz ve onlardan hiçbirini ihlâl etmemeniz gereken *"sizin ümmetinizdir."* Âyette tevhîd ve İslâm dinine "*bu*" diye işâret edilmesi, sıhhat ve düzgünlük konusunda zuhûrunun kemâline dikkat çekmek içindir.

el-Kâmûs'ta şöyle der: "Ümmet, kendilerine peygamber gönderilen topluluktur." Aslında bir din etrafında toplanan kavimdir. Sonra bu kelimenin anlamı genişletilmiş ve insanların üzerinde toplandıkları dine bu isim verilmiştir. "Kasdetti" anlamındaki "أَمَّ"

kelimesinden türemiştir. “el-Kavm” bir kasdı olan topluluk demektir. Üzerinde toplandıkları ise kastedilen dindir.

“Ben de sizin Rabbinizim.” Sizin benden başka ilâhınız yoktur. *“Öyle ise”* başkasına değil yalnız *“bana kulluk edin.”*



وَتَقَطَّعُوا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ ؕ كُلٌّ اِلَيْنَا رَاجِعُونَ ۟ ﴿٩٣﴾

93. *(İnsanlar)* kendi aralarında *(din ve devlet)* işlerinin birliğini bozdular. Halbuki hepsi bize döneceklerdir.

“(İnsanlar) kendi aralarında (din ve devlet) işlerinin birliğini bozdular.” Bu ifâde, muhâtaba hitaptan, üçüncü şahıs ifâdesine geçiştir. “اَلْقَطْعُ” (parçalamak), gözle görülen cisimleri ya da basîretle idrâk edilen aklî şeyleri birbirinden ayırmaktır. Yâni insanlar dînî konularda paramparça oldular ve aralarında ihtilâfa düştüler. Bölük pörçük fırkalar oldular. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Bütün peygamberlerin üzerinde birleştikleri Allah’ın dininde onların işledikleri günahların ne kadar büyük olduğunu görmez misin? Çünkü onlar kendi aralarında dinlerini param parça ettiler. Her topluluk dinin bir bölümüne sarıldı. Dinlerini parça parça edince sanki onlar birbirlerine lânet eden ve birbirlerinden uzaklaşan farklı gruplar hâline geldiler. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: “Geçmiş ümmetler, dinlerine dâir olan işlerde kendi aralarında ayrıldılar. Yâni yahûdîler ve hristiyanlar gibi fırka fırka oldular ve her biri diğerini tekfir etti.”

Bir rivâyette sâbittir ki İbrahim (a.s.)’ın ümmeti kendisinden sonra yetmiş fırkaya, Mûsâ (a.s.)’ın ümmeti yetmiş bir fırkaya, Îsâ (a.s.)’ın ümmeti ise yetmiş iki fırkaya, Muhammed (a.s.)’ın ümmeti ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Onların biri hariç hepsi ateştedir. Onlar ise Allah ve Rasûlü’nün tâyin ettiği hiçbir şeye, hevâ ve hevesi karıştırmazlar.

“Halbuki” parça parça olan bu fırkaların *“hepsi”* her biri sonunda öldükten sonra diriltilerek başkasına değil *“bize döneceklerdir.”* O zaman biz de onlara yaptıklarına göre karşılık vereceğiz.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Halkın işlerinde çeşitli guruplara ayrıldıklarına işâret etmektedir. Bazıları dünyayı talep eder, bazıları âhiret saâdetini arzu eder. Bir kısmı da Allah’ı ister. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *“Halbuki hepsi bize döneceklerdir.”* Bu durumda dünyayı talep eden, kahrımızın sûreti olan cehenneme dönecektir. Âhireti isteyen ise lütfumuzun sûreti olan cennete dönecektir. Bizi taleb eden ise bizim vahdâniyyetimize dönecektir.”

Bundan sonra onların amellerinin karşılığı şöylece açıklanmaktadır:



فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِۚ وَاِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ ﴿٩٤﴾

94. Bu durumda her kim mümin olarak iyi davranışlar yaparsa onun çabasını görmezlikten gelmek olmaz. Zira biz onu yazmaktayız.

"Bu durumda her kim mümin olarak" yâni Allah'a ve peygamberlerine inandığı halde bazı *"iyi davranışlar yaparsa onun çabasını görmezlikten gelmek olmaz."* Yaptığı iyi işlerin sevâbından mahrum kalmaz.

Burada sevâbı men' anlamında istiâre yoluyla "küfrân" kelimesi kullanılmıştır. Nitekim sevab verme anlamında da istiâre yoluyla "şükür" kelimesi kullanılır. Yâni yapılan işin reddedilmesi ve sevâbının verilmemesi, nimeti gizlemek ve inkâr etmek demek olan küfrâna benzetilmiştir. Amelin kabûlü ile karşılığında sevâb verilmesi ise kendisine nimet verilenin nimet verene şükür/teşekkür etmesine teşbih edilmiş ve ona da "eş-şükr" denilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayandır, şekûrdur, yâni çok nimet verendir."*** (Fâtır, 35/34)

"اَلسَّعْىُ" aslında hızlı yürümektir. O, koşmaktan daha aşağıdır. Hayır olsun, şer olsun yapılan işe önem vermek anlamında da kullanılır. Çoğunlukla ise övgüye değer işler için kullanılır.

"Zira biz onu" yâni onun çabasını *"yazmaktayız."* Yâni amel defterlerinde tesbit etmekte ve onlardan hiçbir şeyi eksik bırakmamaktayız. İyilerin ücreti Hak katında zâyi olmaz. Allah, iki dünyada da iyilerin mükâfâtını zâyi etmez.



وَحَرَامٌ عَلٰى قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾

95. Helâk ettiğimiz bir belde için artık *(yeniden mâmur olmak)* imkânsızdır; çünkü onlar geri dönemeyeceklerdir.

"Helâk ettiğimiz bir belde için artık yeniden mâmur olmak imkânsızdır; çünkü onlar geri dönemeyeceklerdir." Bu cümle, önceki âyetteki "*Halbuki hepsi bize döneceklerdir*" sözünün muhtevâsını açıklayıcı mâhiyettedir.

Âyetteki "وَحَرَامٌ" ifâdesi, mümteniu'l-vücûd (varlığı imkânsız olan şey) için istiâre olarak kullanılmıştır. Çünkü haram ve varlığı imkânsız olan şeyin her ikisi de meydana gelmesi istenmeyen şeylerdir.

Âyetin anlamı şöyledir: "Helâk edilen bir ülke halkının yaptıklarının karşılığını görmek üzere bize dönmemeleri imkânsızdır. İmkânsızlık herkese şâmil olduğu halde onların geri dönemeyeceklerinin özellikle zikredilmesi, "*Halbuki hepsi bize döneceklerdir.*" âyetinin ifâde ettiği üzere herkesin geri dönüşü olmadığı içindir. Çünkü öldükten sonra yeniden diriltilmeyi ve geri döndürülmeyi inkâr edenler onlardır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyet, kötü îtikad ve şer'î muhâlefetler

sebebiyle hevâ ve helâk edici bid‘atların ehlinin kalblerine işâret etmektedir.

Çünkü onlar, yaptıklarından ötürü Allah’a tevbe etmezler ve aslâ hakka dönmezler. Nitekim şu âyet bu yorumun doğruluğuna delâlet etmektedir: ***“Hevâ ve hevesini ilah edinen ve Allah’ın bir bilgiye göre saptırdığı… kimseyi gördün mü?”*** (el-Câsiye, 45/23)



حَتّٰٓى اِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾

96. Nihâyet Ye’cûc ve Me’cûc *(sedleri)* açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman;

“Nihâyet Ye’cûc ve Me’cûc (sedleri) açıldığı” Sanki burada şöyle denilmektedir: ‘Onların helâkinden sonra pek çok vakit geçip de kıyâmet koptuğu vakit onlar bize döndürülürler ve: ***“Yazıklar olsun bize! (derler), gerçekten biz, bu durumdan habersizmişiz; hatta biz zalim kimselermişiz.”*** (el-Enbiyâ 21/97)

Ye’cûc ve Me’cûc insanlardan iki kabîledir. İnsanların on kısım olduğu ve bunlardan dokuzunun Ye’cûc ve Me’cûc olduğu da söylenmiştir. Onların sedlerinin açılmasından murad ise önlerini kapatan seddin açılmasıdır. Kehf sûresinde geçen Ye’cûc ve Me’cûc kıssasında onlara sed inşâ edilmesi ve âhir zamanda bunun nasıl açılacağı anlatılmıştır.

“Ve onlar” Ye’cûc ve Me’cûc *“her”* yüksek yerden ve *“tepeden akın etmeye”* süratle inmeye *“başladıkları zaman,”*

Râgıb der ki: “اَلْحَدَبُ” kelimesinin aslının sırttaki kamburluk anlamında olması da mümkündür. Kamburluk, sırtın çıkıp yükselmesi, göğüs ve karnın içeri gitmesidir. Sonra yüksek olan her yer ona benzetilmiştir

Rivâyete göre onlar (Ye’cûc ve Me’cûc) yeryüzüne dağılırlar ve her yüksek yerden insanlara yönelirler.”

Kâşifî der ki: “Onlar bütün âlemi kaplarlar, denizlerin suyunu tamamen içerler, yaş kuru ne bulurlarsa yerler.”



وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَاِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ اَبْصَارُ الَّذٖينَ كَفَرُوا يَا وَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فٖى غَفْلَةٍ مِنْ هٰذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمٖينَ ﴿٩٧﴾

97. Ve gerçek vaad *(ölüm, kıyâmet)* yaklaşınca, birden, inkâr edenlerin gözleri donakalır! “Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz, bu durumdan habersizmişiz; hatta biz zalim kimselermişiz. *(derler.)*”

“Ve gerçek vaad yaklaşınca,” ‘gerçek vaad’den maksad, ikinci defa sûra üflendikten sonra olacak yeniden diriltilme, hesab ve yapılanların karşılığının verilmesidir.

“Birden, inkâr edenlerin gözleri donakalır!”

"شَخَصَ بَصَرُهُ", gözlerini açtı ve hiç kırpmadan gözünü belertti demektir. "شَخَصَ شُخُوصًا" ise yükseldi mânâsınadır. Oradaki durum şudur: Kâfirlerin gözleri kıyâmetin korkusundan şaşkına döner, çaresiz kalakalırlar.

Âyet, kıyâmetin kopmasının Ye'cûc ve Me'cûc'ün ortaya çıkmasından hemen sonra olacağına delâlet etmektedir. Nitekim Huzeyfe (r.a)'dan rivâyete göre o şöyle demiştir: "Bir adam Ye'cûc ve Me'cûc çıktıktan sonra bir tay bulsa, kıyâmet kopmadan (onu terbiye edip de) ona binemez."[216]

Eğer "Ye'cûc ve Me'cûc'ün seddinin yıkılması ve '*gerçek vaad*'in meydana gelmesi, dünyanın son günlerinde olacaktır. İnkâr edenlerin gözlerinin donakalması ise kıyâmet gününde vukû bulacaktır. Halbuki âyette bunlar birbirine yakınmış gibi ifâde edilmiştir." denirse, bunun cevâbı şöyledir: Bunlar arasında az bir zaman olması sebebiyle yok sayılmıştır.

"Yazıklar olsun bize!" yâni ey bizim helâkimiz gel, işte şimdi senin gelme zamânındır! Dünyada iken *"gerçekten biz, bu durumdan"* öldükten sonra diriltilmekten ve hesap için ona döndürülmekten *"habersizmişiz;"* yâni, tam bir gaflet içindeymişiz, onun hak olduğunu bilememişiz, derler. Gaflet, tetikte ve uyanık olmamaktan ileri gelen dalgınlık demektir.

"Hatta biz zalim kimselermişiz." Bu ifâde ile önce söyledikleri kendilerinin habersiz/gaflette olmakla kendilerini vasfetmelerini bir kenara bıraktılar. Yâni, biz ondan habersiz değildik. Çünkü âyetlerle ve uyarılarla ona dikkatimiz çekildi. Bilakis bu âyetleri ve uyarıları yalanlayarak biz zâlimlerden olduk. Ya da bunları yalanladığımız için nefsimizi ebedî azâba mâruz bırakarak zâlimlerden olduk.

Akıllı olan, bu beyan ve hatırlatmayı düşünsün. Çünkü Allah, bu hususlara dikkat çekmiş ve mâzeretlerin önünü kesmiştir.



Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Allah (kıyâmet gününde) şöyle buyurur: "Ey cin ve insan topluluğu, ben size gereken nasîhati yaptım. İşte yaptıklarınız amel defterlerinizde kayıtlıdır. Kim onda hayır bulmuşsa, Allah'a hamd etsin. Kim de hayırdan başkasını bulursa, kendi nefsinden başkasını ayıplamasın."*[217]

Hikmet ehli bir zât, cenâzesinin ardından ölen bir kimse için acınan insanlara baktı ve şöyle dedi: "Kendi nefsinize acısanız, sizin için daha hayırlı olurdu. Bu cenaze ise ölmüş ve şu üç korkudan kurtulmuş: Ölüm meleğini görmek, ölümün acısı ve sonunun/hâtimesinin nasıl olacağı korkusu."

Şeyh Sa'dî der ki:

Haberin var mı ey kemik kafes?
Senin canın, nefes dedikleri bir kuştur
Kuş ipten kurtulup kafesten uçunca
Ne kadar çabalasan da sana av olmaz

Şimdi gaflet yakasından başını kaldır
Yoksa yarın utançla önüne bakarsın
Eğer zavallı ölünün dili olsaydı
Yana yakıla feryâd eder ağlardı
Ey diri insan, söylemek imkânı varken
Ölüler gibi dudağını yumarak zikirden kalma
Bizim zamânımız gafletle geçti
Sen şu birkaç nefesi ganimet bil bari

---

[216]. Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensür, V, 678
[217]. Müslim, Birr, 55

CEHENNEM YAKITI OLUP İNİM İNİM İNLEMEMEK

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ
﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هٰؤُلَاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ
فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا
الْحُسْنٰى أُولٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ
فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ
وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾

98. Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz.

99. Eğer onlar birer ilah olsalardı oraya *(cehenneme)* girmezlerdi. Halbuki hepsi *(tapanlar da tapılanlar da)* orada ebedî kalacaklardır.

100. Orada onlara inim inim inlemek düşer. Yine onlar orada *(hiçbir iyi haber)* duymazlar.

101. Tarafımızdan kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar.

102. Bunlar onun uğultusunu duymazlar; gönüllerinin dilediği nimetler içinde ebedî kalırlar.

103. En büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz. Melekler kendilerini şöyle karşılar: İşte bu size vâdedilmiş olan *(mutlu)* gününüzdür.



Ey Mekke halkı, *"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler"* yâni Allah'a ibâdeti bırakıp da kendilerine taptığınız putlar *"cehennem yakıtısınız."* Yâni onlar cehenneme atılırlar ve cehennemin yakıtı olurlar.

Onların Allah'ın dışında taptıkları şeylerden maksadın putlar olduğuna âyetteki "mâ" harfi delildir. Çünkü "mâ" harfi akılsız varlıklar için kullanılır. Dolayısıyla maksadın Uzeyr ve Îsâ (a.s.) ile melekler olmadığı açıktır.

"Siz" ebedi kalmak üzere *"oraya gireceksiniz."* Buradaki hitap puta tapanlara ve onların şahsında taptıklarınadır.

Tibyan'da der ki: "Kâfirlerin putlarının cehenneme atılmasının hikmeti putperestlerin azâbını artırmaktır. Çünkü onlar ile cehennemin ateşi alevlenir. Kâfirlerin yanması artar."



لَوْ كَانَ هٰٓؤُلَٓاءِ اٰلِهَةً مَا وَرَدُوهَاۜ وَكُلٌّ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾

99. Eğer onlar birer ilah olsalardı oraya *(cehenneme)* girmezlerdi. Halbuki hepsi *(tapanlar da tapılanlar da)* orada ebedî kalacaklardır.

"Eğer onlar" o putlar onların iddiâ ettikleri gibi gerçek *"birer ilah olsalardı oraya (cehenneme) girmezlerdi."* Şu halde onların cehenneme girmeleri, ilah olmalarının imkansızlığını ortaya koyar. *"Halbuki hepsi"* tapanlar da tapılanlar da *"orada ebedî kalacaklardır."* Onlara, oradan kurtuluş yoktur.



لَهُمْ ف۪يهَا زَف۪يرٌ وَهُمْ ف۪يهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

100. Orada onlara inim inim inlemek düşer. Yine onlar orada *(hiçbir iyi haber)* duymazlar.

"Orada onlara inim inim inlemek düşer." "اَلزَّف۪يرُ" göğüs kafesi şişecek kadar nefes alıp vermektir. Yâni onlar için inleme ve şiddetli soluma vardır. Esâsen şiddetle nefes alıp vermek kullara âit fiiller olduğu halde burada tamamına şâmil kılmak üzere hepsine izâfe edilmiştir.

"Yine onlar orada" kapıldıkları dehşetli korkudan ve azabın şiddetinden ötürü birbirlerinin inlemesini *"duymazlar."*

İbn Mes'ûd (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Cehennem ehli orada ateşten tabutların içine konulurlar. Sonra bu tabutlar başka tabutların içine, onlar başka tabutların içine, onlar da başka tabutların içine konulur. Tabutların üzerinde ateşten çiviler vardır. Onlar hiçbir şey işitmezler. Onlardan hiçbiri, orada kendisinden başkasına azab olunduğunu görmez."

Sonra Allah, bu kimselerin zıddı olanların durumlarını açıklamış ve şöyle buyurmuştur:



اِنَّ الَّذ۪ينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰىۙ اُو۬لٰٓئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَۙ ﴿١٠١﴾

101. Tarafımızdan kendilerine güzel âkıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar.

"Tarafımızdan kendilerine" hasletlerin en güzeli olan *"güzel âkıbet"* yâni saâdet *"takdir edilmiş olanlara gelince,"* bu kimseler, îman ve sâlih amel sâhibi bütün mü'minlerdir. Ya da onlar, ezelde kendilerine tâat üzere olacaklarına, sevâba nâil

olacaklarına dâir müjdemiz erişmiş olanlardır. *"İşte bunlar"* yukarıda bahsedilen güzel sıfatları taşıyanlar, *"cehennemden uzak tutulurlar."* Çünkü onlar cennettedirler. Onlarla cehennem arasında pek uzak bir mesâfe vardır. Çünkü cennet, yücelerin en yücesinde, cehennem ise aşağıların en aşağısındadır.

Bahru'l-ulum'da şöyle der: "Başlangıçta ezelî inâyetin takdir edilmiş olması, nihâyette velâyetin zuhûruna sebep olur. Ezelde gizlice ekilen tohum, ebed tarlasında, yâni bu dünyada âşikâr olarak biter."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Seçkin kullara ezelde bahşedilen hüsn-i inâyetin zâhiri şu dört şeydir: İki dünyadan ayrılmak, Allah ile buluşmayı iki cihana tercih etmek. Allah ile yaşamayı عيش مع الله hürmet ve edeble sürdürmek, doğru ferasetler ve açık kerametlerle kendilerinden Allah'ın kudretinin nurlarının görülmesi.

Seçkin kullara ezelde bahşedilen hüsn-i inâyetin bâtını şu dört şeydir: "Parlayan vecd halleri (mevâcîd), gaybî ilimlerin açılması, ortaya çıkan mükâşefeler ve kâmil ma'rifetler.

İşte bu hususlar zâhir ve bâtını ile her yerde zâhir olur. Sâhibi de âfâkta/dış âlemde sıddîkların vasıflarıyla, mukarreblerin (Allah'a yakın kılınan kimselerin) alâmetleriyle ve Peygamberlerin Efendisi'nin hilâfeti ile meşhur olur."

Bir başkası da şöyle demiştir: "el-Hüsnâ (güzel âkıbet)", inâyet (ilâhî yardım), ihtiyâr (seçme), hidâyet, atâ (ihsân) ve tevfîk demektir. İnâyetle kifâyet (Allah'ın kâfî olması) meydana gelir. İhtiyar (Allah'ın seçmesiyle) riâyet (gözetme), hidâyetle velâyet, atâ ile hikmet, tevfîk ile de istikamet hâsıl olur."

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Önce Allah kalbine istek verir
Sonra kul eşiğe baş koyar
"Benim fiilim amelim iyidir" diye niçin düşünüyorsun
O kapıdan bir bak bakalım, her şey Onun tevfîki iledir
Bahçıvan padişah köşküne, meyve götürür
İyi bak, o da padişahın bahçesindendir



لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا ۚ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ۚ ﴿١٠٢﴾

102. Bunlar onun uğultusunu duymazlar; gönüllerinin dilediği nimetler içinde ebedî kalırlar.

"Bunlar onun uğultusunu duymazlar;" "اَلْحَسِيسُ" hissedilen ses demektir. Yâni onlar, cehennemin sesini zayıf olarak bile duymazlar. Tıpkı sesi çok şiddetli olsa bile uzakta olduğu zaman gür sesli kimsenin sesinin işitilmemesi gibi. Bu ifâdenin anlamı, 'Onlar cehennemin sâdece gizli olan sesini işitmezler' demek değildir.

Câfer Sâdık şöyle der: “Onlar cehennemin uğultusunu nasıl duyarlar ki?! Çünkü onlar baktığı zaman cehennemin ateşi söner ve onlar gördüğü zaman yok olur.” Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Kıyâmet gününde cehennem ateşi mü’mine şöyle der: “Çabuk geç ey mü’min, senin nûrun benim alevimi söndürdü.”*[218]

Mesnevî’de der ki:

A seçkin kişi, mü’minin ateşinden
Cehennem zayıflayıp söner
Cehennem ona, “Çabuk geç ey ulu” der
“Yoksa senin ateşlerin yüzünden benim ateşim söner”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: “Ezelî inâyetin takdir olunduğunu tercih eden kimse kahır cehenneminin uğultusunu işitmez. Onun uğultusu ise hevâ ve bid’at ehlinin sözleri, felsefecilerin ortaya attıkları deliller, onların vehm ve hayal ile karışık aklî burhanları ve tabîatın zulmetidir.”

“Gönüllerinin dilediği nimetler içinde ebedî kalırlar.” Sonsuz nimetlerden ve gönüllerinin çektiği şeylerden dâimâ yararlanırlar. “eş-Şehvetü” nefsin lezzet taleb etmesidir. Burada zarfın فِى مَااشْتَهَتْ اَنْفُسُهُمْ öne alınması, kasr (sınırlama) ve ihtimâm içindir. Bu da onların tehlikelerden kurtulduklarını açıkladıktan sonra arzuladıkları şeyleri elde ettiklerinin beyânıdır.

İbn Atâ şöyle der: “Kalblerin bir arzusu, ruhların bir arzusu ve nefislerin de bir arzusu vardır. Allah onlar için bunların hepsini cennette bir araya getirir. Rûhların arzusu kurb (yakınlık), kalblerin arzusu müşâhede, nefislerin arzusu ise rahatlık, yeme, içme ve ziynetlerden lezzet almaktır.”



لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْاَكْبَرُ وَتَتَلَقّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ هٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذ۪ى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾

103. En büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz. Melekler kendilerini şöyle karşılar: “İşte bu size vaadedilmiş olan *(mutlu)* gününüzdür.”

“En büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz.” Daha önce mü’minlerin cehennem ateşinden kurtulacakları açıklandıktan sonra burada onların bütün korkulardan emin olacakları beyân edilmektedir. Çünkü, en büyük dehşet/korku bile onları tasalandırmadığına göre, diğer korkulacak haller elbette tasalandırmaz.

“اَلْفَزَعُ“ (dehşet)”; korkunç bir şeyden ötürü insanın ürkmesi ve korkmasıdır. Ve bu “el-cezâ”-hüzünlenmek, umutsuz olmak” kabilindendir.

Râgıb şöyle der: “اَلْفَزَعُ الْاَكْبَرُ (en büyük dehşet), cehennem ateşine girme korkusudur.”

Bazıları şöyle demiştir: "Bu, cennetlikler ve cehennemliklerin göreceği bir yerde ölümün boğazlanması, cehennemden çıkacaklar çıkartıldıktan sonra cehennemin, ehli üzerine kapatılmasıdır. İşte o zaman cehennem ehli daha önce hiç korkmadıkları kadar şiddetli bir dehşet ve korkuya kapılırlar."

Hakikat erbâbından birisi şöyle demiştir: "*En büyük dehşet*" Allah Teâlâ'nın ezeldeki şu sözüdür: "*Bunlar cehennemliktir, ama ben aldırmam.*" Çünkü onların nefs-i mutmainneleri Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilen cennettedir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Cennetime gir."*** (el-Fecr 89/30) buyurmuştur. İyi anla.

"*Melekler*" rahmet melekleri tebrik ederek "*kendilerini şöyle*" söyleyerek *"karşılar: "İşte bu size"* dünyada *"vaadedilmiş olan"* îman ve tâat mukabilinde türlü mükâfâtlara erişeceği diye müjdelenen mutlu *"gününüzdür.*"

Kâşifî der ki: "Âbid ve zâhidlere: "Bu sizin yaptıklarınızın karşılığını alacağınız gündür." denir. Âriflere ise: "Bugün sizin temâşâ gününüzdür." diye hitap gelir."

Hak yolunun erlerine, cennet içinde cennet vardır
Sâdık âşıklara cemal içinde cemal vardır
Onların nasîbi, hûr-i ıyne vuslattır
Bunların/âşıkların nasîbi, cemâl-i kibriyâdır

Akıllı kişi, Allah'a yakınlığa ulaşmak için taatler konusunda gayret etsin ve Allah'ın cezâsından emniyette olmak için nefsini O'nun emirlerine karşı gelmekten uzaklaştırsın.

Bil ki âhiret yurdunda ecir ve sevâba nâil olmanın yolu ancak dünyayı ve onun ziynetlerini terk etmektir. Nitekim Mevlâ'ya vuslat da ancak iki cihanı terk etmekle elde edilir. Şu halde kimin arzusu cennet ve nimetleri ise dünyadaki lezzetleri terk etsin. Kimin de arzusu müşâhedelere ermekse, Allah Teâlâ'dan gayrısına nazar etmesin."

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'de şöyle der: "Her din ehli, dünyâda zühdün matlûb olduğunda birleşmiştir. Allah'ın Kur'ân'da ***"Mallarınız ve evlâdlarınız bir fitne (imtihan)dır."*** (et-Teğâbün, 64/15) buyurarak bizi sakındırdığı fitneye dûçâr olmaktan kendisi için korkan her akıl sâhibi için dünyâdan fâriğ olmak en sevgili şeydir."

Şeyh Abdülvehhâb Şa'râvî (r.h.) şöyle demiştir: "Râhiblerin yarın için azık depolamamaları, altın ve gümüş biriktirmemeleri güzel davranışlarındandır. Ben bir adam gördüm, râhibe: "Benim için şu dinarın hangi kral zamânında basıldığına bakıver." dedi. Râhib, râzı olmadı ve: "Bize göre dünyaya bakmak yasaklanmıştır." dedi. Yine bir defasında râhipleri gördüm, bir adamı sürükleyerek kiliseden çıkarıyorlar ve ona: "Bizim râhipliğimizi lekeledin." diyorlardı. Ben, onlara bu yaptıklarının sebebini sordum. "Bu şahsın sarığının ucunda yarım dirhem bağlı olduğunu görmüşler." dediler. Ben: "Dirhem bağlamak kötü bir şey mi?" dedim. Onlar: "Evet, bize göre de, sizin peygamberinize göre de (s.a.) öyledir." dediler.

Hikmet ehlinden birisi şöyle demiştir: "Cennette öyle bir rahatlık vardır ki ona ancak dünyada rahatı terk edenler erer. Orada öyle bir zenginlik vardır ki ona ancak dünyada

gereksiz şeyleri terk edip dünyadan az bir şeyle yetinenler nâil olur. Orada öyle bir emniyet vardır ki ona ancak dünyada korku ve dehşet ehli olanlar vâsıl olur.

Allah'tan korkanların yiyeceği, " Lâ tehâfû (korkmayın)" oldu
"Lâ tehâfû (korkmayınız) yiyeceği, korkudan lâyık oldu

Orada canların çektiği enfes şeyler vardır. Onlara ancak zühd ehli nâil olur.

Nakledildiğine göre zâhidlerden birisi, ekmeksiz olarak sâdece tuz ile yeşillik yerdi. Ona "Sen sâdece bununla mı yetinirsin?" denildi. O: "Evet, ben bununla yetinirim. Çünkü ben dünyayı cennet ile değiştim. Sen ise dünyayı mezbele ile değişiyorsun. Yâni, güzel şeyler yiyorsun, sonra onlar mezbeleye gidiyor. Ben ise cennete gitmek ümidiyle tâatlere güç kazanmak için yiyorum." dedi.

Allah'tan feyz ve cömerdlik ve şühûd yoluna muvaffakıyet niyâz ederiz.



---

[218]. Sehâvî, Mekasıd, s. 174; Ebû Nuaym, Hilye, c. 10, s. 329; Hatîb, Tarih, c. 5, s. 193; Beyhakî, Şuabu'l-îman, c. 1, s. 339

YERYÜZÜNE
İYİ KULLARIM
VÂRİS OLACAKTIR

يَوْمَ نَطْوِى السَّمَٓاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِۜ كَمَا بَدَأْنَٓا اَوَّلَ خَلْقٍ
نُعِيدُهُۜ وَعْدًا عَلَيْنَاۜ اِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُورِ
مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ اِنَّ فِى
هٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَۜ ﴿١٠٦﴾

104. *(Düşün o)* günü ki, yazılı kâğıtların tomarını dürer gibi göğü toplayıp düreriz. Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hale getiririz. *(Bu,)* üzerimize aldığımız bir vaad oldu. Biz, *(vâdettiğimizi)* yaparız.

105. Andolsun Zikir'den sonra Zebur'da da: "Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır" diye yazmıştık.

106. İşte bunda, *(bize)* kulluk eden bir kavim için bir mesaj vardır.



Düşün o *"günü ki, yazılı kâğıtların tomarını dürer gibi göğü toplayıp düreriz."* "اَلطَّيُّ" yaymanın zıddı olan dürmek/katlamak demektir. "اَلسِّجِلُّ" ise sayfa demektir.

İmam Süheylî (r.h.) şöyle demiştir: "Bana, Muhammed b. Hasan Mukrî bir gurup müfessirden naklen şöyle dedi: "es-Sicill" üçüncü kat semada bulunan bir meleğin adıdır. Kulların amellerini kaydetmekle görevli olan hafaza melekleri, yazdıklarını pazartesi ve perşembe günleri ona arz ederler. Zikredildiğine göre Hârût ve Mârût da onun yardımcılarındandı. **Ebû Dâvud'**un *Sünen*'inde "es-Sicill, Nebî (a.s.)'ın kâtiblerindendi."[219] der Ancak bu haber dışında ne Hz. Peygamberin kâtipleri içinde ne de ashâb-ı kirâm arasında Sicil adında birisi tanınmamaktadır."

İnsânü'l-uyûn'da şöyle der: "Kur'anda Rasûlullah (s.a.)'in evlatlığı Zeyd b. Hârise'den başka ashabdan hiçbir erkeğin adı anılmamıştır. Nitekim kadınlardan da sâdece Hz. Meryem'in ismi zikredilmiştir."

İbnü'l-Cevzî şöyle der: "Ancak bazı tefsirlerde bu âyette geçen "es-Sicill"in Rasûlullah (s.a.) için kâtiblik yapan bir adamın ismi olduğu rivâyet edilir."

el-Kâmûs'ta ise: "es-Sicill" Nebî (a.s.)'ın bir kâtibinin ve bir meleğin adıdır." der.

"Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hâle getiririz." Yâni, onu yokluktan sonra îcâd edip yarattığımız gibi tekrar iâde eder, yaratırız. Bu insanın acbü'z-zenebden/kuyruk sokumundan tekrar yaratılmasına ters düşmez."

Bahru'l-ulûm'da şöyle der: "Yâni yarattıklarımızı ilk hallerine iâde ederiz. Burada,

ilk hallerine iâde etmek, yoktan yaratmaya benzetilmiştir. Onların her ikisi de Allah'ın kadîm kudretine göre müsâvîdir."

Bu tekrar yaratma *"üzerimize aldığımız"* yerine getirilmesi bize gerekli olan *"bir vaad oldu. Biz,"* vaad ettiğimizi mutlaka *"yaparız."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Âyet sonundan başına kadar vücûd mertebelerinin ifnâsı konusunda insânî vücûd semâsının celâl sıfatının tecellîsi ile dürülmesine işâret etmektedir. *"Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi"* yâni nutfenin başlangıcından îtibâren tedrîcen nutfeyi (bir damla meni) alaka (yapışkan bir sıvı), alakayı mudğa (bir çiğnem et), mudğayı da kemikler hâline getirip yaratırız. Nitekim Allah "***Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik.***" (el-Mü'minûn, 23/14) buyurur.

"Onu tekrar o hâle getiririz." İnsanlık vasfının sonundan hayvanlık vasfına, hayvanlık vasfından nebatlık vasfına, nebâtîlik vasfından mürekkeblik vasfına, mürekkeblik vasfından tek tek unsurlar vasfına, tek tek unsurlar vasfından melekûtîlik vasfına, melekûtîlik vasfından rûhânîlik vasfına, rûhânîlik vasfından ***"Rabb'ine dön"*** (el-Fecr 89/28) emrinin cezbesiyle rubûbiyyet vasfına döndürürüz.

Bu ezelde *"üzerimize aldığımız bir vaad oldu. Biz,"* vaad ettiğimizi ebede kadar *"yaparız."*



وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِى الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ
الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾

105. Andolsun Zikir'den sonra Zebûr'da da: "Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır." diye yazmıştık.

"Andolsun Zikir'den sonra" yâni Tevrat'ta yazdıktan sonra *"Zebur'da da…"*

Daha önce geçtiği üzere her semâvî kitap "zikir"dir. Zebûr, Dâvud (a.s.)'a verilen kitabın adıdır. Nitekim Allah: ***"...Dâvud'a da Zebûr'u vermiştik."*** (en-Nisa, 4/163) buyurmuştur.

Râgıb şöyle der: "Zebûr" kalın yazıyla yazılmış demektir. Yazısı kalın olan her kitaba "Zebûr" denir. Bu isim, Dâvud (a.s.)'a indirilen kitaba tahsis edilmiştir."

Denilmiştir ki: "Bilakis Zebûr, ilâhî kitablardan anlaşılması zor olan her kitaba denir."

Bazıları da şöyle demiştir: "Zebûr, içinde şer'î hükümler bulunmayan sâdece fiilî hikmetlere hasredilen ilâhî kitabın ismidir. Bu da Davûd (a.s.)'a verilen Zebûr'un şer'î hükümleri ihtivâ etmediğine delâlet eder."

el-Kâmûs'da şöyle der: "ez-Zebûr"; "mezbûr (yazılmış)" mânâsına kitab demektir. Çoğulu "zübür"dür. Dâvud (a.s.)'a verilen kitap demektir."

"Yeryüzüne iyi kullarım" sâlih kullarım, yâni kâfirleri sürüp uzaklaştırdıktan sonra

mü’minlerin geneli *“vâris olacaktır.” diye yazmıştık.”* Nitekim Allah Teâlâ: ***“Allah, sizlerden îman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını… vaadetti.”*** (en-Nûr, 24/55) Bu, Allah’tan dini gâlib kılacağına ve ehlini aziz kılacağına dâir bir vaaddir.

İbn Abbas (r. anhümâ)’dan rivâyet edildiğine göre sâlih kulların vâris olacağı yer ile cennet murâd edilmiştir. Nitekim şu âyet bunu haber vermektedir: “***Bize verdiği sözde sâdık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah’a hamdolsun***.” (ez-Zümer, 39/74)

Baklî’nin *Arâis*’inde şöyle denilmiştir: “Allah’ın ezelî ilminde cennet arzına sâlih kullarından zâhidlerin, âbidlerin ebrârın ve ahyârın vâris oldukları mevcuttu. Çünkü bunlar bedel, sevâb ve derecelerin ehlidirler. Allah’ın ezelî celâlini müşâhedeye ise O’nun ma‘rifetinin, muhabbetinin, şevkinin ve aşkının ehli olanlar vâris olmuşlardır. Çünkü onlar, rubûbiyyet müşâhedesindedirler. Cennet ehli ise ubûdiyyet müşâhedesindedirler.”

Sehl şöyle der: “Âyette Allah onları kendisine izâfe etti ve onlara sâlihlik hullesini giydirdi. Bunun mânâsı, bana ancak benim için hâlis olan, benden başkasının onda bir eseri olmayan uygun olur, demektir. Onlar, gönüllerini Allah ile ıslâh eden ve O’ndan başka her şeyden tamamen kesilen kimselerdir.

Şeyh Mağribî (k.s.) der ki:

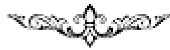
Gönlümüzde dosttan gayrisini arama, bulamazsın
Bu yüzdendir ki Mahmud’un gönlünde Ayaz’dan başkası yoktur



إِنَّ فِى هٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾

106. İşte bunda, *(bize)* kulluk eden bir kavim için bir öğüt vardır.

“İşte bunda,” bu sûredeki haberlerde, açık öğütlerde, vaadlerde, tehdidlerde, tevhid ve nübüvvetin sıhhatine dâir kesin delillerde *“(bize) kulluk eden”* himmet ve gayretleri âdet değil ibâdet olan *“bir kavim için”* yeterli *“bir öğüt vardır.”*



---

[219]. Ebû Dâvud, Harâc, 6

BİZ SENİ ANCAK ÂLEMLERE RAHMET OLARAK GÖNDERDİK

وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمٖينَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ اِنَّمَا يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا
اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ
عَلٰى سَوَٓاءٍۜ وَاِنْ اَدْرٖٓي اَقَرٖيبٌ اَمْ بَعٖيدٌ مَا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ اِنَّهُ
يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَاِنْ اَدْرٖي لَعَلَّهُ
فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حٖينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّۜ وَرَبُّنَا
الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

107. ***(Rasûlüm!)*** **Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.**

108. De ki: Bana sâdece, sizin ilâhınızın ancak bir tek Allah olduğu vahyedildi. Hâlâ müslüman olmayacak mısınız?

109. Eğer yüz çevirirlerse de ki: ***(Bana emrolunanı)*** **hepinize açıkladım. Artık size vaadolunan şey** ***(mahşerde toplanma zamânınız)*** **yakın mı uzak mı, bilmiyorum.**

110. Şüphesiz Allah sözün açığını da bilir, gizli tuttuklarınızı da bilir.

111. Bilmiyorum, belki de o ***(azabın ertelenmesi),*** **sizi denemek ve bir zamâna kadar sizi** ***(imkânlardan)*** **faydalandırmak içindir.**

112. ***(Muhammed:)*** **Rabbim!** ***(Onlar hakkında)*** **adaletinle hükmünü ver. Bizim Rabbimiz Rahmân'dır. Sizin anlattıklarınıza karşı yardımı umulandır, dedi.**



Ey Muhammed! Burada zikredilenler ve emsâli şer'î esaslar, hükümler ve bunlardan başka iki cihanda saâdete vesile olan sâir hususlarla *"biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."* Çünkü senin kendisiyle gönderdiğin şey, iki cihan saâdetine sebep ve her iki âlemde onların maslahatlarının menşeidir. Kim ondan yüz çevirir ve kibirlenirse kendi eliyle kendisini sıkıntıya atmıştır.

Peygamber Efendimiz (a.s.) hakkında: "Kılıçla geldiği ve (ganimet) malları kendisine mübah kılındığı halde O, nasıl âlemlere rahmet olarak gönderilmişti?" diye îtiraz edilemez.

Bazıları şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.), kâfirler için de bir rahmettir. Onun sebebiyle onların cezâları tehir edilmiş, O'nun sâyesinde hepsinin kökünü kazıyacak bir azabdan, yerin dibine geçirilmekten, hayvan sûretine sokulmaktan emîn olmuşlardır."

Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: "Nebî (a.s.) Cibril'e: *"Allah "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" buyuruyor. Bu rahmetten sana da isâbet etti mi?"*

dedi. Cibril (a.s.): "Evet. Ben âkıbetimden endişe ediyordum. Senin sâyende Allah'ın "***O elçi (Cebrâil) güçlü, Arş'ın sâhibi (Allah'ın) katında çok itibarlıdır. O orada sayılan, güvenilen (bir elçi) dir.***" (et-Tekvîr, 81/20-21) buyurarak beni övmesi ile emniyette oldum."[220]

Kâşifî der ki: "*Keşfü'l-esrâr*'da şöyle rivâyet edilmiştir ki Hz. Peygamber'in ümmetini hiçbir yerde unutmaması, O'nun rahmetindendir. İster Mekke'de, ister Medîne'de, ister mescid-i saâdetinde ve hâne-i saâdetinde olsun ümmetini asla unutmamıştır. Arş-ı âlânın zirvesinde ve "kâbe kavseyni ev ednâ" (iki yay arası kadar, hatta daha da yakın/bk. en-Necm, 53/9) makamında da "Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhis's-sâlihîn (Allah'ın selamı bize ve Allah'ın sâlih kullarına olsun.)" buyurması da bunu gösterir. Kıyâmet gününde de makâm-ı mahmûdda şefâat döşeğini serer ve "ümmetî ümmetî" der."

Günah yüklü âsîler, âhir zaman nebîsinin eteğine yapışırlar
El, senin eteğindedir ey Nebî, can senin kutlu hırkanın yeninde
Senin şefâat elde edilen huzûrundan ümitsiz kalınmaz
Çünkü her iki âlemde "Rahmeten li'l-âlemîn"sin ey Allah Rasûlü

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "*Biz seni ancak âlemlere*" mutlak, tam, kâmil, umûmî, şâmil, câmi bir "*rahmet olarak gönderdik.*" Gaybî rahmetten; ilmî, aynî, vücûdî, şuhûdî, geçmiş ve gelecek şehâdet âleminden olan bütün mukayyedâtı kuşatıcı bir "*rahmet olarak gönderdik.*" O, ruhlar ve cisimler âleminden akıl sahiplerini ve diğerlerini bir arada topladı. Âlemlere rahmet olanın, bütün âlemlerden üstün olması gerekir.

Âyetteki "وَمَا أَرْسَلْنَاكَ" ifâdesindeki hitap sâdece Nebî (a.s.)'adır. İşâreti ise O'nun mîrâsına mazhar olması bakımından kıyâmete kadar O'nun meşrebinde olan vârislerinedir.

Yine büyüklerden birisi şöyle demiştir: "O'nun âlemlere rahmet olması, pek yüce bir ahlâk üzere olmasından (bk. el-Kalem, 68/4); mülk, melekût, tabîat, nefis, rûh ve sır gibi bütün mertebelere, mahallerinde riâyet etmesindendir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Meryem sûresinde Îsâ (a.s.) hakkında ***"وَرَحْمَةً مِنَّا (bizden bir rahmet)"*** (Meryem, 19/21) buyrulmuştur. Bizim Peygamberimiz (a.s.) hakkında ise: "*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*" buyrulmuştur. Bu iki ifâde arasında büyük fark vardır. Îsâ (a.s.) hakkında "min" harfiyle rahmet sınırlı olarak zikredilmiştir. Bu yüzden o, Peygamberimiz (a.s.) gönderilene kadar kendisine îman eden ve getirdiklerine tâbi olanlar için bir rahmet olmuştur. Sonra dîninin nesh edilmesiyle ümmetinden rahmet kesilmiştir. Bizim Peygamberimiz (a.s.) hakkında ise rahmet âlemler için mutlak olarak zikredilmiştir. Onun için âlemlerden rahmet ebediyyen kesilmez. O'nun dünyada rahmet olması, dîninin nesh edilmemesiyledir. Âhirette rahmet olması ise bütün insanların, hattâ İbrahim (a.s.)'ın bile O'nun şefâatine

muhtaç olmasıdır. İyi anla."

Baklî'nin *Arâis*'inde şöyle denilmiştir: "Ey anlayışlı kişi! Allah Teâlâ ilk yarattığı şeyin Muhammed (a.s.)'ın nûru olduğunu haber verdi. Sonra O'nun nurunun bir kısmından Arş'tan yere kadar bütün mahlûkatı yarattı. O'nu varlık ve şuhûd âlemine göndermesi, bütün varlıklar için bir rahmettir. Çünkü, mevcûdâtın tümü O'ndan sâdır olmuştur. O'nun (s.a.) varlığı, yaratılmışların varlığıdır. O'nun varlığı mahlûkâtın varlık sebebidir. Allah'ın bütün yaratılmışlara rahmetinin sebebidir. O, bütün alemlere yeten bir rahmettir.

Bil ki bütün yaratılmışlar, ilâhî kudret semâsına ruhsuz birer sûret olarak yaratılıp atılmış, Muhammed (a.s.)'ın teşrîfini beklemeyen birer hakîkattir. O'nun âleme gelmesiyle, âlem O'nun varlığıyla hayat bulmuştur. Çünkü o, bütün mahlûkatın rûhudur.

Ey akıllı kişi, Arş'tan yere kadar her şey yokluktan varlık âlemine eksik olarak çıktı. Çünkü Allah'ın kıdeminin sırlarına tam bir mârifet ve ilimle vâkıf değildiler. Bundan dolayı ulûhiyyet denizlerinin kıyısına ve kibriyâ (ilâhî azamet ve ululuğun) sâhillerine ulaşamadılar. Muhammed (a.s.), ezelî ilimlerin hakîkatleriyle âlemin cesedlerinin iksîri ve bedenlerinin rûhu olarak geldi. Ezel ve ebed yolculuğunu herkes için bir adım kadar kısa kılacak şekilde halka hak yolu açıkladı. Hakk'a yakınlık seferine çıktığı zaman onların hepsine isrâ ve mi'rac sahrâsının adımlarından bir adımı haber verdi. Nitekim âyette şöyle buyrulmuştur: ***"Bir gece kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir."*** (el-İsrâ, 17/1) Sonunda "ev-ednâ" makamına ulaştı. O'nun bu mübârek gelişinin hürmetine Cenâb-ı Hak, bütün yaratılmışları bağışladı.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Her peygamberin ümmetine gönderilişi, cezâlandırılmanın başlangıcı olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Biz bir peygamber göndermedikçe (hiç bir kavme) azâb edecek değiliz."*** (el-İsra 17/15) buyurmuştur. Bizim Peygamberimiz (a.s.) ise rahmetin başlangıcı olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ: "*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*" buyurmuştur. Allah O'nun cezâ değil, rahmet halkasının tamamlayıcısı olmasını murâd etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ: *"Rahmetim gadabımı geçti"*[221] buyurmuştur. İşte bu yüzden bizi ümmetlerin sonuncusu kılmıştır. Varlığın başlangıcı rahmettir. Sonu da hâtimesi (bitişi) de rahmettir."

Bil ki Hakk'ın irâdesi, halkı yaratmaya taalluk edince hakîkat-i Ahmediyye'yi ahadiyyet makamının hazînesinden çıkardı. O'nu imkân mîmi ile ayırıp seçti. Onu âlemlere rahmet kıldı. İnsan soyunu O'nunla şereflendirdi. Sonra, ruh pınarları hüzme hüzme ondan fışkırdı. Sonra bedenler âleminde görünen göründü. Nitekim Nebî (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Ben Allah'tanım. Mü'minler de benim nûrumun feyzindendir."*[222] Kâinâtın yaratılışındaki en yüce gâye O'dur. Nitekim Allah Teâlâ: *"Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım."* [223] buyurmuştur.

Her iki âlemin gayesi O'dur

Âdemoğullarının önderi O'dur
Bütün varlığın feyzine vâsıtadır
Cümle varlığın ve yokluğun râbıtası O'dur

Urfî Şîrâzî, Peygamberimiz'in naatına dâir kasîdesinde şöyle der:

Münş-i takdir olan Allah şerefinin ziyâdeliğinden
Adem iklimini terk ettiğin gün
Bu dünyaya nûzûl etmene dâir hükmü yazdığından beri
Yüz kere kalemi tekrar (abes) tıraş etmiştir

Şiirde geçen "abes" kelimesi ile harflerinin yeri değiştirilmiş şekli olan "ba's (peygamber gönderme)" murâd edilmiştir. Yâni, Allah'ın yaratılmışları yaratması, nebîleri ve rasulleri göndermesi ancak senin mülkü ve şehâdet âleminde zuhûrun için bir mukaddime olmaları içindir. Onların rûhları ve cesedleri, senin şerefli rûhuna ve latîf cesedine tâbidir.

Sonra bil ki O'nun (s.a.) hayatı da vefâtı da rahmettir. Nitekim O (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Hayatım sizin için hayırdır. Vefâtım da sizin için hayırdır.*" Bunun üzerine ashâb-ı kirâm: "Hayatının bizim için hayırdır (bunu biliyoruz). Peki vefâtında bizim için hayır olan nedir?" dediler. Rasûlullah (s.a.): *"Her pazartesi ve perşembe akşamları amelleriniz bana arz olunur. Onlardan hayır olanlar için Allah'a hamd ederim. Kötü amelleriniz için de istiğfar ederim."* buyurdu.[224]

Molla Câmî der ki:

Senin dâr-ı bekâya teşrîf ayrılığınla âlemin canı ağzına geldi
Şefkat ve merhamet ey Allah Resûlü, şefkat ve merhamet
Sen âlemlere rahmet olarak gönderilmedin mi?
O hâlde niçin mahrum olanlardan uzak durursun
Ey suya kanmış lâle, topraktan/kabr-i saâdetinden kalk
Nergis gibi ne kadar uykuda kalacaksın, kalk
Günah deryasına batmış olsam da
Dudaklarım kupkuru, yolunun toprağına düşmüşüm
Sen rahmet bulutusun, zaman zaman
Dudakları kurumuş âşıklarına nazar edivermen hoştur



قُلْ اِنَّمَا يُوحٰى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾

108. De ki: "Bana sâdece, sizin ilâhınızın ancak bir tek Allah olduğu vahyedildi. Hâlâ müslüman olmayacak mısınız?"

“De ki: “Bana sâdece, sizin ilâhınızın ancak bir tek Allah olduğu vahyedildi.” Yâni bana sizin ancak bir tek ilâhtan başka ilâhınız olmadığı vahyolundu. Hâsılı bana tevhîdden başka bir şey vahyedilmedi. Hz. Peygamber (a.s.)’a hem tevhid hem de diğer hükümler vahyedildiği halde burada vahyedilenin tevhidle sınırlanması, Hz. Peygamber (s.a.)’in gönderilmesindeki asıl maksad olmasındandır. Onun dışındakiler ise ondan doğup çıkarlar.

Şeyhzâde şöyle der: “Âyetteki bu sınırlamadan Allah’ın vahdâniyet sıfatından başka bir sıfatla vasfedilmemesini gerektirir. Halbuki Allah Teâlâ’nın sayılamayacak kadar celâl ve cemâl sıfatları vardır.” denirse, bunun cevabı şöyledir: Buradaki sınırlama, hakîkî değildir. Çünkü asıl maksad müşriklerin Allah’a isnâd ettikleri sıfatları reddetmektir.

“Hâla müslüman olmayacak mısınız?” Yâni ibâdeti Allah Teâlâ’ya has kılmayacak mısınız? İbâdeti O’na tahsis etmeyecek misiniz? Acaba siz ilâhî vahyin gereğine itâat edenlerden misiniz?

“Fehel”in başındaki “fe” harfi, kendisinden önceki kısmın kendisinden sonrasını gerekli kıldığına delâlet etmek içindir. Yâni akıllı kişi, bu “fe” harfinden önceki kısım kendisine okunduktan sonra kendi nefsi ile baş başa bırakılırsa, tevhîd konusunda tereddüde düşmemesi, ona itâat ve kabûl etmesi gerekir, hattâ bu zorunluluktur.



فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَٓاءٍۜ وَإِنْ اَدْر۪ٓي اَقَر۪يبٌ اَمْ بَع۪يدٌ مَا
تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾

109. Eğer yüz çevirirlerse de ki: “*(Bana emrolunanı)* hepinize açıkladım. Artık size vâdolunan şey *(mahşerde toplanma zamânınız)* yakın mı uzak mı, bilmiyorum.”

“Eğer” İslâm’dan *“yüz çevirirlerse*” vahyin vâcib kıldığı hususlara iltifât etmezlerse onlara *“de ki:” “*Bana emrolunan tevhîdin ve tenzîhin vâcib olduğunu *“hepinize açıkladım.”* Onu bildirmek hususunda hepinizi bir tuttum. İçinizden hiç birini seçmedim. Nasihat etme ve risâletin tebliği konusunda aranızda hiç fark gözetmedim.

“Artık” müslümanların gâlip gelmesi, İslâm dininin üstünlük sağlaması ya da gelmesi şüphesiz olan haşr gibi *“size vaad olunan şey yakın mı uzak mı, bilmiyorum.”* Ama şurası muhakkak ki size azâb ve zillet mutlaka ulaşacaktır.

*el-Es’iletü’l-Mukhime’*de şöyle der: “Nasıl olur da Peygamberimiz (a.s.)’a böyle söylemesi emredilir. Halbuki Allah Teâlâ: ***“Gerçek vaad yaklaştı.”*** (el-Enbiyâ, 21/97) buyurmaktadır?” denilirse, biz buna cevâben şöyle deriz: Bu yaklaştığı söylenen kıyâmet günüdür ki o yakındır.

Nitekim Allah Teâlâ: ***“İnsanların hesapları yaklaştı.”*** (el-Enbiya, 21/1) buyurmuştur.



إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾

110. Şüphesiz Allah sözün açığını da bilir, gizli tuttuklarınızı da bilir.

"Şüphesiz Allah sözün açığını da" yâni İslâm'a dil uzatmak ve âyetleri yalanlamak için açıkça söylediklerinizi de *"bilir, gizli tuttuklarınızı":* peygambere ve müslümanlara olan hased ve düşmanlığınızı *"da bilir."* Az bir şey de olsa size onun karşılığını verir.

"يَعْلَمُ (bilir)" kelimesinin tekrar edilmesi, inkarcıları tehdîdin tekrarı mânâsınadır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "İnsanların yaptıkları Hak'tan nasıl gizli olabilir ki? Hayrı, şerri, fayda ve zararı onlara O, vermiştir. Gizledikleri, O'na açıkladıklarından daha âşikârdır. Açıkladıklarının da O'nun nazarında gizlediklerinden farkı yoktur. Çünkü Cenab-ı Hak kendisinden herhangi bir şeyin gizlenmesinden münezzehtir.

Bir zerrenin ilmi bile O'na gizli değildir
Zira açık ve gizli O'nun katında birdir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: *"O, sözün açığını bilir"* Onların İslâm, îman, zühd, salâh, ma'rifetlere sâhip olma iddiâlarını bilir. *"Gizlediklerinizi de bilir."* Yâni gizlediğiniz sıdk ve ihlâsı ya da riyâ, süm'a ve nifâkı bilir."



وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿١١١﴾

111. Bilmiyorum, belki de o *(azabın ertelenmesi),* sizi denemek ve bir zamâna kadar sizi *(imkânlardan)* faydalandırmak içindir.

"Bilmiyorum, belki de o" azâbın ertelenmesi, *"sizi denemek"* içindir. Sizin için istidrâc kabilindendir. Günaha sürüklenmenizi arttırmak içindir. Çünkü istidrâc, fitne ve azâba sebeptir. "Fitne" lafzı ona mecâz-ı mürsel olarak söylenmiştir. Ya da nasıl amel edeceğinizi ortaya çıkarmak üzere sizin için bir imtihandır. Yâni burada temsîlî istiâre yoluyla ameller imtihana benzetilmiştir.

"Ve bir zamâna kadar sizi (imkânlardan) faydalandırmak içindir." O'nun sonsuz hikmetlere dayanan dilemesinin gerektirdiği belli bir süreye kadar sizi istifâde ettirmek içindir.

Böylece bu, size karşı bir huccet olması ve hikmete göre cezalandırmanın uygun olduğu vakitte cezânın vuku bulmasıdır.



قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

112. ***(Muhammed:)*** **"Rabbim!** ***(Onlar hakkında)*** **adaletinle hükmünü ver. Bizim Rabbimiz Rahmân'dır. Sizin anlattıklarınıza karşı yardımı umulandır." dedi.**

Rasûlullah (s.a.) dedi ki *"Rabbim! (Onlar hakkında) adaletinle hükmünü ver."* Bizimle Mekke halkının arasında, azablarını öne alıp şiddetlendirerek adâletle hükmet. Bu âyette, Hz. Peygamber (s.a.)'in duâsı nakledilmektedir.

"Bizim Rabbimiz Rahmân'dır." Kullarına çok rahmet edendir. Eğer er-Rahmân kelimesi "nimetlendirme" anlamında olursa fiilî sıfatlardan olur. Eğer onunla "hayrın ulaştırılması" kastedilirse bu taktirde zâtî sıfatlarından olur.

"Sizin anlattıklarınıza karşı yardımı umulandır." dedi." O'nun yardımına sığınılır. O'ndan yardım istenir. Çünkü müşrikler, güç ve kuvvetin ancak kendilerinde olacağını, İslâm ve dinin sancağı an be-an baş aşağı olacağını, tehdit edildikleri şey gerçek olsaydı, azâbın üzerlerine ineceğini ve bunlardan başka bir takım hayırsız sözler söylüyorlardı.

Yâni siz, uygunsuz söz söylüyorsunuz. Biz ise Allah'tan onlara karşı yardım dileriz ve O'nun dergâhından ümitvârız.

Murâdını, isteğini padişahlık katından iste
Çünkü hiç kimse o dergâhtan ümitsiz olmaz

Cenâb-ı Hak, Rasûlü'nün duâsını kabûl etti ve inkârcıların isteklerini boşa çıkardı. Durumlarını değiştirdi. Onlara karşı dostlarına yardım etti. Bedir gününde onların başlarına gelenler geldi.

Âyette işâret vardır ki Allah'tan ancak müstehak olan istenir. İtâatkâr veya âsî olan için ancak hak ettikleri şeyin gerçekleşmesi beklenir. Zaten ezelde Allah'ın bu husustaki hükmü cereyan etmiştir. O'nun rahmeti yüz çeşit olsa da nihâyetsizdir. Nitekim Nebî (a.s.); *"Allah'ın rahmeti yüz bölümdür."*[225] buyurmuşlardır.

Akıllı kişiye gereken, ömrün uzun oluşuna, mal ve evlâdın çokluğuna aldanmamaktır. Çünkü bunlara aldanmak, kâfirlerin sıfatlarındandır.

Mü'minlerin emîri **Hz. Ali** (r.a.)'in sözlerinden birisi şöyledir: "Kime dünyalığı genişletilir de, onunla kendisine tuzak kurulduğunu anlamazsa, onun aklı noksandır."

İbrahim b. Edhem bir adama şöyle dedi: "Senin için uykudaki bir dirhem mi, yoksa uyanıkken olan bir dînar mı daha sevimlidir?" Adam: "Uyanıkken olan bir dînar." dedi. Bunun üzerine İbrahim b. Edhem: "Yalan söylüyorsun. Çünkü dünyada sevdiğin sanki uykuda sevdiğin gibidir. Âhirette sevmediğin ise sanki uyanıkken sevmediğin gibidir." dedi.

Allah'tan bizi günahlardan korumasını ve hayra muvaffak kılmasını niyâz ederiz.[226]



[220]. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, II, 1883, hadis no: 2884
[221]. Buhârî, Tevhid, 15, 22, 28, 55; Müslim, Tevbe, 14-16; Tirmizî, Deavat, 99; İbn Mâce, Muk. 13; Zühd, 35; Müsned, II, 242, 258, 260, 313, 358
[222]. Aclûnî, I, 237
[223]. Aclûnî, II, 214
[224]. Münâvî, III, 400-401
[225]. Buhârî, Edeb, 19; Müslim, Tevbe, 17-21
[226]. Enbiyâ sûresinin tefsiri, 5 Receb1106 (19 Şubat 1695)'da tamam oldu.